

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МАРИУПОЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ НАУКИ ТА ОСВІТИ

Збірник матеріалів

**XXVI підсумкової науково-практичної
конференції викладачів**

22 лютого 2024

Київ 2024

УДК 061.3(063)

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ НАУКИ ТА ОСВІТИ: Збірник матеріалів XXVI підсумкової науково-практичної конференції викладачів МДУ / За заг. ред. М.В. Трофименка. Київ: МДУ, 2024. 406 с.

Рекомендовано до друку та поширення через мережу Інтернет вченою радою Маріупольського державного університету (протокол № 11 від 22.04.2024)

Редакційна колегія:

Голова Трофименко М.В., ректор МДУ, кандидат політичних наук, професор;

Члени редколегії Балабаниць А.В., доктор економічних наук, професор;
Безчотнікова С.В., доктор філологічних наук, професор;
Булатова О.В., доктор економічних наук, професор;
Задорожня-Княгницька Л.В., доктор педагогічних наук, професор;
Іванець Т. М., голова Ради молодих вчених МДУ, кандидат політичних наук;
Константинова Ю. В., кандидат історичних наук, доцент;
Омельченко В.Я., доктор економічних наук, професор;
Павленко О.Г., доктор філологічних наук, професор;
Романцов В.М., доктор історичних наук, професор;
Сабадаш Ю. С., доктор культурології, професор;
Тарасенко Д. Л., доктор економічних наук, професор;
Толпежников Р.О., доктор економічних наук, професор.

Збірник містить матеріали XXVI підсумкової науково-практичної конференції викладачів МДУ, яка відбулася 22 лютого 2024 року в Маріупольському державному університеті.

У матеріалах висвітлені актуальні проблеми розвитку міжнародних відносин та зовнішньої політики, філософії та соціології, історії, економіки та менеджменту, права, екології, кібербезпеки, документознавства, культурології, журналістики, філології, літературознавства, методики викладання, педагогіки та психології.

Видання адресоване науковцям, викладачам, аспірантам та здобувачам вищої освіти, а також усім, хто цікавиться сучасними проблемами науки та освіти.

Редакція не несе відповідальності за авторський стиль тез, опублікованих у збірнику.

ЗМІСТ

ВИСТУП РЕКТОРА МАРІУПОЛЬСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

<i>Трофименко М. В.</i>	10
-------------------------------	----

ЕКОНОМІКО-ПРАВОВИЙ ФАКУЛЬТЕТ

СЕКЦІЯ

«ІНТЕГРАЦІЯ УКРАЇНИ У СВІТОВЕ ГОСПОДАРСТВО»

<i>Балабанова Н.В.</i> СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ НАСЛІДКИ МІГРАЦІЇ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ.....	13
<i>Беззубченко О.А.</i> ТРАНСФОРМАЦІЯ МОДЕЛЕЙ НАЦІОНАЛЬНОЇ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ КРАЇН ЄС.....	15
<i>Булатова О.В., Сарбаши С.</i> РЕГІОНАЛЬНА ДИНАМІКА ВІЙСЬКОВИХ ВИТРАТ: СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ТА ВИКЛИКИ БЕЗПЕЦІ.....	18
<i>Захарова О.В.</i> РОЛЬ ІНДИКАТОРІВ В ОЦІНЦІ СТАНУ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ.....	22
<i>Марена Т.В.</i> МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ОЦІНКИ ОСВІТНЬОЇ СКЛАДОВОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ.....	25
<i>Омельченко В. Я., Омельченко Г.П.</i> РОЗВИТОК ІНФОРМАЦІЙНОЇ СКЛАДОВОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВ В КОНТЕКСТІ ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ...	29

СЕКЦІЯ

«ТРУДОРЕСУРСНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ В СИСТЕМІ СУЧАСНОГО РИНКУ ПРАЦІ»

<i>Chuvardynskiy V.O.</i> INTERNATIONAL LABOR MARKET TRANSFORMATION UNDER DEVELOPMENT INNOVATION PROCESS.....	32
<i>Воскобойник В.В.</i> СУЧАСНІ МІЖНАРОДНІ МІГРАЦІЙНІ ПОТОКИ ТА ЗАЛУЧЕННЯ ІМІГРАНТІВ ДО РИНКУ ПРАЦІ КРАЇН ОЕСР.....	34
<i>Воскобойник Д.В.</i> ТЕНДЕНЦІЇ ЗАЙНЯТОСТІ НАСЕЛЕННЯ В ЄВРОПЕЙСЬКИХ КРАЇНАХ	38
<i>Калінін В.В., Остропольський О.Р.</i> МІЖНАРОДЖНА МІГРАЦІЯ ЯК ГЛОБАЛЬНИЙ ФЕНОМЕН	41
<i>Калініна С.П.</i> РЕГУЛЮВАННЯ МІЖНАРОДНОЇ МІГРАЦІЇ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ.....	44
<i>Ланська С.П.</i> БЕЗПЕРЕРВНЕ НАВЧАННЯ ЯК ЧИННИК ІНТЕГРАЦІЇ ІМІГРАНТІВ ДО ПРИЙМАЮЧИХ КРАЇН.....	47
<i>Подунай В.В.</i> ІНТЕЛЕКТУАЛЬНІ ВТРАТИ УКРАЇНИ ПІД ЧАС ВІЙНИ.....	50
<i>Тахтарова К.А.</i> МОДЕРНІЗАЦІЯ КОРПОРАТИВНОГО НАВЧАННЯ ЯК СКЛАДОВА СТРАТЕГІЇ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ В УКРАЇНІ.....	53

СЕКЦІЯ

«АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОЇ ДОКТРИНИ ТА ЮРИДИЧНОЇ ПРАКТИКИ»

<i>Барановський О.В.</i> СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ТА ВИКЛИКИ ДЛЯ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ ТА ШЛЯХИ РІШЕННЯ.....	58
<i>Волік В.В., Овіннікова Р.В.</i> ПЕРСПЕКТИВИ ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНИХ ТА МУЛЬТИМЕДІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ДЛЯ ПРОВАДЖЕННЯ МІЖДИСЦИПЛІНАРНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ (НА ПРИКЛАДІ ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ НА РІВЕНЬ ТРИВОЖНОСТІ БУДЕННОГО ТЛУМАЧЕННЯ НОРМ ПРАВА).....	61

<i>Григор'єва В.В.</i> ПРИНЦИП СПРАВЕДЛИВОСТІ У СУЧАСНОМУ СУСПІЛЬСТВІ.....	64
<i>Камардіна Ю.В.</i> ВПЛИВ ЗМІНИ КЛІМАТУ НА ПРАВА ЛЮДИНИ.....	67
<i>Князькова Л.М.</i> СВОЄЧАСНЕ ВИКОНАННЯ СУДОВОГО РІШЕННЯ: ГАРАНТІЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПРАВ.....	72
<i>Кулешов О.О.</i> ВЗАЄМОЗ'В'ЯЗОК ОСОБЛИВИХ ЕЛЕМЕНТІВ ПОЛІТИЧНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ.....	75
<i>Кулешова Е.М.</i> АНАЛІЗ ПРОФІЛАКТИКИ ДЕВІАТНОЇ ПОВЕДІНКИ У МОЛОДІ ПІД ЧАС ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ.....	77
<i>Свірський Б.М.</i> ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ ВИЗНАЧЕННЯ СТАДІЙ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ.....	79
<i>Тихомирова Г.Є.</i> МІСЦЕ І РОЛЬ СУДУ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ У СИСТЕМІ ІНСТИТУТІВ ЄС.....	82
<i>Черних Є.М.</i> ДО ПИТАННЯ СОЦІОЛОГІЗАЦІЇ ПРИРОДНОГО ПРАВА.....	86
<i>Шебаніц Д.М.</i> ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ УКЛАДАННЯ ШЛЮБУ З ІНОЗЕМЦЯМИ.....	90

СЕКЦІЯ

«ЕКОЛОГІЯ ТА ОХОРОНА НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА: СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ»

<i>Добровольська С.В.</i> ВИКОРИСТАННЯ МЕТОДІВ ГІС ТА ДЗЗ В ЕКОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ ТА ПРИРОДООХОРОННІЙ ДІЯЛЬНОСТІ.....	94
<i>Іванова В.В., Жиждко Т.В.</i> ЕКОЛОГІЧНА МОДЕРНІЗАЦІЯ ВИРОБНИЦТВА.....	97
<i>Мітюшкіна Х.С.</i> ВПЛИВ ТРАНСПОРТУ НА НАВКОЛИШНЄ СЕРЕДОВИЩЕ В КРАЇНАХ ЄС.....	100
<i>Пастернак О.М.</i> ТЕХНОЛОГІЇ ДЗЗ/ГІС ДЛЯ ОЦІНКИ НАСЛІДКІВ ВІЙСЬКОВИХ ДІЙ В КОНТЕКСТІ ЦІЛЕЙ СТАЛОГО РОЗВИТКУ.....	103
<i>Петрик І.В.</i> ВИКОРИСТАННЯ ВІДНОВЛЮВАЛЬНИХ ДЖЕРЕЛ ЕНЕРГІЇ В ТРАНСПОРТНІЙ ГАЛУЗІ КРАЇН ЄС.....	105

СЕКЦІЯ

«ПРОГРЕСИВНІ ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ ТА КІБЕРБЕЗПЕКА»

<i>Дрейс Ю.О.</i> ПЕРСОНАЛЬНІ ДАНІ: АНАЛІЗ СТАНУ ТА НЕОБХІДНІСТЬ ЗАХИСТУ.....	108
<i>Мнацаканян М.С.</i> ЗАСТОСУВАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ ДЛЯ ПОТРЕБ ЛЮДЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ.....	110
<i>Стахова А.П.</i> ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В КЕРУВАННІ БЕЗПІЛОТНИМИ НАЗЕМНИМИ АПАРАТАМИ.....	113

ІСТОРИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ

СЕКЦІЯ

«ІСТОРІЯ УКРАЇНИ: СУЧАСНЕ БАЧЕННЯ»

<i>Arabadzhy S. S., Zabavin V. O.</i> BILOSARAY LIGHTHOUSE – A GUIDING LIGHT FOR SHIPS IN THE AZOV SEA.....	116
<i>Zabavin V. O., Nebrat S. H.</i> ARCHAEOLOGICAL COMPLEX OF THE ENEOLITHIC PERIOD FROM THE MOUND NEAR THE VILLAGE OF VYSOKE IN DONETSK REGION: CENOTAPH OR SANCTUARY?.....	120
<i>Арзаманов О. А.</i> ЗАКОНОДАВЧА БАЗА РОЗВИТКУ ЗЕМСЬКОЇ МЕДИЦИНИ (90-ТІ РОКИ XIX СТ. - 1910-ТІ РОКИ XX СТ.).....	123

<i>Волошин М. В.</i> ОСОБЛИВОСТІ РОЗРОБКИ ПРОБЛЕМ ПОВСЯКДЕННЯ ДОБИ ХРУЩОВСЬКОЇ ВІДЛИГИ В УКРАЇНІ (РЕГІОНАЛЬНИЙ АСПЕКТ).....	126
<i>Коробка В. М., Коробка Ю. В.</i> ПЕТРО ВЕЛЕГУРА – КОЗАК, ПОЛКОВНИК, БІЗНЕСМЕН, КАПІТАН, ПАРАФІЯНИН.....	129
<i>Новікова С. В.</i> ДІЯЛЬНІСТЬ МАРІУПОЛЬСЬКОГО ПОВІТОВОГО ЗЕМСТВА У СФЕРІ КРЕДИТУВАННЯ.....	132
<i>Романцов В. М.</i> ЗВІЛЬНЕННЯ МАРІУПОЛЯ ВІД ПРОРОСІЙСЬКИХ ТЕРОРИСТІВ:10-А РІЧНИЦЯ СПЕЦІАЛЬНОЇ ОПЕРАЦІЇ СИЛ АТО.....	136

СЕКЦІЯ

«АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНИХ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН ТА СВІТОВОГО ПОЛІТИЧНОГО ПРОЦЕСУ»

<i>Балабанов К.В., Беззубченко Ю.Я.</i> ІНТЕГРАЦІЯ УКРАЇНСЬКИХ БІЖЕНЦІВ У НІМЕЦЬКЕ СУСПІЛЬСТВО: ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ.....	142
<i>Грідіна І.М., Булик М. В.</i> БУМЕРАНГ СІРОЇ ЗОНИ ПІД ЧАС РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ: ДО КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЇ ПРОБЛЕМИ.....	146
<i>Заболотний А.В.</i> ВПЛИВ ДІДЖИТАЛІЗАЦІЇ НА МАНІПУЛЯЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ У ПОЛІТИЦІ.....	150
<i>Константинова Ю.В.</i> ЗОВНІШНЯ ПОЛІТИКА ФРАНЦІЇ ЗА ЕММАНЮЕЛЯ МАКРОНА.....	151
<i>Кухоцька Т. Г.</i> ІНСТРУМЕНТИ ПОЛІТИЧНОЇ КОМУНІКАЦІЇ.....	154
<i>Осіпова З.О.</i> ПОЛІТИЧНА КУЛЬТУРА ГРОМАДЯН УКРАЇНИ ПІД ЧАС РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ: ДО ПОСТАНОВКИ ПРОБЛЕМИ.....	156
<i>Пашина Н. П., Руденко О.</i> ФАКТОРИ ВИНИКНЕННЯ ТА ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ПОПУЛІЗМУ У КРАЇНАХ ЄВРОПИ.....	159
<i>Трофименко А. В.</i> СУТНІСТЬ ТА МІСЦЕ ФЕНОМЕНУ «ОБЕРТОВИХ ДВЕРЕЙ» В ІНДУСТРІЇ ЛОБІВАННЯ.....	162

СЕКЦІЯ

«СОЦІОКУЛЬТУРНИЙ РОЗВИТОК СУЧАСНОГО СУСПІЛЬСТВА»

<i>Афанасьєва Н.С.</i> ФОТОДОКУМЕНТАЛЬНІ ЛИСТІВКИ ТА ЇХ КЛАСИФІКАЦІЯ ПІД ЧАС ДОСЛІДЖЕННЯ УРБАНІСТИЧНОГО ЛАНДШАФТУ МАРІУПОЛЯ.....	167
<i>Горб Є.С.</i> ТЕМАТИКА ПОЛЬСЬКОГО ГУМАНІЗМУ НА СТОРІНКАХ «ІСТОРІЇ ПОЛЬСЬКОЇ КУЛЬТУРИ» А. БРЮКНЕРА.....	169
<i>Деліман В.В.</i> КУЛЬТУРА І ОСВІТА В УКРАЇНІ НА ЗЛАМІ ХVІ–ХVІІ СТОЛІТЬ.....	172
<i>Демідко О.О.</i> ЗНАЧЕННЯ КУЛЬТУРОЛОГІЧНИХ ДИСЦИПЛІН ПІД ЧАС ВІЙНИ.....	175
<i>Нікольченко Ю.М.</i> ВЗАЄМОДІЯ ВИЩОЇ ОСВІТИ І КУЛЬТУРИ У ДУХОВНОМУ ПОСТУПІ НАЦІЇ.....	177
<i>Сабадаш Ю.С.</i> ДОСЛІДНИЦЬКИЙ ПРОСТІР УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРОЛОГІЇ: НЕОБХІДНІСТЬ СИСТЕМАТИЗАЦІЇ ТА УЗАГАЛЬНЕННЯ.....	178
<i>Сікорська І.М.</i> КУЛЬТОРОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ У ВИЩІЙ ОСВІТІ УКРАЇНИ.....	179
<i>Юр О.Б.</i> ТВОРЧІСТЬ РАФАЕЛЯ САНТІ В СУЧАСНОМУ МИСТЕЦЬКОМУ ПРОСТОРИ УКРАЇНИ.....	181
<i>Якимчук М.А.</i> ДЕКОР У МИСТЕЦТВІ ДАВНЬОГО РИМУ.....	184
<i>Янковський С.В.</i> ГРАМАТОЛОГІЯ КУЛЬТУРИ: РЕЦЕПЦІЯ КУЛЬТУРИ ПРОСТОЮ (ПЕРЕСІЧНОЮ) ЛЮДИНОЮ.....	187

СЕКЦІЯ

«АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ФІЛОСОФІЇ ТА СОЦІОЛОГІЇ»

<i>Гудима І.П.</i> ПОШУКИ ОСНОВ НОВОГО СВІТОРОЗУМІННЯ В УМОВАХ СУЧАСНОЇ КУЛЬТУРИ.....	191
<i>Зубченко О.С.</i> КОМУНІКАТИВНІ ПРАКТИКИ НАСЕЛЕННЯ В ОКУПАЦІЇ	193
<i>Іванець Т.М.</i> ОСОБЛИВОСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МАТЕРІАЛЬНИХ ПОТРЕБ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ	195
<i>Катаєв С. Л., Зоська Я. В.</i> ГІБРИДНИЙ ТРАДИЦІОНАЛІЗМ В МЕНТАЛЬНОСТІ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ВІЙНИ.....	199
<i>Романцова Н.І.</i> МИХАЙЛО ГРУШЕВСЬКИЙ В ЧАСИ ЕМІГРАЦІЇ: ДОПОМОГА ГОЛОДУЮЧИМ В УКРАЇНІ	203
<i>Стадник А. Г., Кузьмін В.В.</i> ФОРМУВАННЯ ПЕРЕДУМОВ ЗМЕНШЕННЯ АГРЕСИВНОСТІ МОЛОДШИХ ПІДЛІТКІВ НА ЕТАПІ АДАПТАЦІЇ ДО НОВИХ УМОВ НАВЧАННЯ	207

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ

СЕКЦІЯ

«ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ СТВОРЕННЯ СПРИЯТЛИВОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА В ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ»

<i>Голюк О.А., Задорожна-Княгницька Л.В.</i> ВИВЧЕННЯ ДОСВІДУ ЄВРОПЕЙСЬКИХ КРАЇН ЯК ЧИННИК ВДОСКОНАЛЕННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕМОЦІЙНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ.....	210
<i>Грошовенко О.П., Пасічник І.П.</i> ВИКОРИСТАННЯ ЗДОРОВ'ЯЗБЕРІГАЮЧИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ПРАКТИЦІ РОБОТИ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ.....	213
<i>Воевутко Н. Ю.</i> ДО ПИТАННЯ ПРО ФОРМУВАННЯ ЗМІСТУ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ВЧИТЕЛІВ З ПИТАНЬ НЕДИСКРИМІНАЦІЇ.....	215
<i>Мірошніченко В.М.</i> УРАХУВАННЯ МОРФО-ФУНКЦІОНАЛЬНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ЛЮДИНИ ЯК ОДИН ІЗ ШЛЯХІВ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ФІЗКУЛЬТУРНО-ОЗДОРОВЧИХ ЗАНЯТЬ.....	217
<i>Нетреба М.М., Хаджинова І.В.</i> ІГРОВІ ТЕХНОЛОГІЇ У ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ..	218
<i>Присяжнюк Л.А.</i> КОМПЕТЕНТІСНО ЗОРІЄНТОВАНИЙ ПІДРУЧНИК ДЛЯ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ: ОСНОВНІ ОРІЄНТИРИ У СТВОРЕННІ.....	221
<i>Рябченко В.Г.</i> ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ ФІЗИЧНИХ НАВАНТАЖЕНЬ ЯК ОДИН ІЗ СУЧАСНИХ МЕТОДІВ ОРГАНІЗАЦІЇ БЕЗПЕЧНОГО НАВЧАННЯ У ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ.....	225
<i>Стеценко І.Ф.</i> РЕЗУЛЬТАТИ МІЖНАРОДНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ЯКОСТІ ОСВІТИ PISA ТА ЇХ ЗНАЧЕННЯ ДЛЯ ВИКЛАДАННЯ МАТЕМАТИКИ У ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ.....	226

СЕКЦІЯ

«АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ»

<i>Демидова Ю.О.</i> РОЗВИТОК ЕМОЦІЙНОЇ СФЕРИ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ	230
<i>Куртій К.Л.</i> КНИЖКИ З КАРТИНКАМИ ЯК ПЕРШИЙ ДОСВІД СПІЛКУВАННЯ ДІТЕЙ ІЗ ЛІТЕРАТУРОЮ	232
<i>Макаренко С.І.</i> РОЛЬ ІНТЕРАКТИВНОГО КОЛАЖУ В ОБРАЗОТВОРЧО-МОВЛЕННЄВІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ	236
<i>Фунтікова О.О.</i> ОСВІТНІ УМОВИ СТВОРЕННЯ УНІВЕРСИТЕТСЬКОГО Е-ПІДРУЧНИКА ДЛЯ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ.....	240
<i>Яйленко В.Ф.</i> РОЗВИТОК ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ ДОШКІЛЬНИКІВ В ОБРАЗОТВОРЧІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ЗАСОБАМИ НЕТРАДИЦІЙНИХ ТЕХНІК.....	242

СЕКЦІЯ

«АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПРАКТИЧНОЇ ПСИХОЛОГІЇ»

<i>Блашкова О.М.</i> ЗАГАЛЬНІ ПИТАННЯ РОБОТИ ПСИХОЛОГА В ОРГАНІЗАЦІЇ...	245
<i>Вагабова А.О.</i> ПСИХОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ВПЛИВУ ФЕНОМЕНА ПЕРЕЖИВАННЯ НА ОСОБЛИВОСТІ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ ОСОБИСТОСТІ.....	249
<i>Деснова І.С.</i> ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ВОЛЬОВИХ ЯКОСТЕЙ В ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ.....	252
<i>Деснова І.С., Крутій К.Л.</i> ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ЕМПАТІЇ В ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ.....	255
<i>Stulika Olena</i> , PECULIARITIES OF PROVIDING PSYCHOLOGICAL SUPPORT FOR PEOPLE WITH SEN IN GREAT BRITAIN.....	259
<i>Шусть В.В., Бершадський М.</i> ПСИХОЛОГІЧНИЙ СУПРОВІД РОЗВИТКУ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ СТУДЕНТІВ У ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ.....	261
<i>Шусть В.В., Страджи А.</i> ФЕНОМЕН ПОЧУТТЯ ПРОВИНИ У ПСИХОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ.....	265

ФАКУЛЬТЕТ ФІЛОЛОГІЇ ТА МАСОВИХ КОМУНІКАЦІЙ

СЕКЦІЯ

«СУЧАСНІ СТУДІЇ З УКРАЇНСЬКОЇ ФІЛОЛОГІЇ ТА ЖУРНАЛІСТИКИ»

<i>Євмененко О.В., Галицька К.Є.</i> СПЕЦИФІКА ПРОВЕДЕННЯ ЗАНЯТЬ ІЗ ЛІТЕРАТУРИ У 5-6 КЛАСАХ В УМОВАХ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ....	269
<i>Єфремова О.В.</i> ВПЛИВ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ НА ПРОЦЕС ЗБОРУ ІНФОРМАЦІЇ ТА СТВОРЕННЯ КОНТЕНТУ.....	271
<i>Іванова Т.В.</i> ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА СУЧАСНИХ ЖУРНАЛІСТІВ: ДЕЯКІ РОЗДУМИ.....	275
<i>Мельничук І.В., Єльохін Д.Д.</i> ХУДОЖНЬО-СТИЛЬОВІ ПОШУКИ В НОВЕЛІСТИЦІ МИХАЙЛА КОЦЮБІНСЬКОГО: МЕТОДИЧНИЙ АСПЕКТ.....	279
<i>Тарапата Є.В.</i> ПЕДАГОГІЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ЕКСПРЕСИВНОГО СИНТАКСИСУ: ВПЛИВ НА РОЗВИТОК МОВНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ УЧНІВ.....	282

СЕКЦІЯ

«СУЧАСНІ СТУДІЇ З ІНФОРМАЦІЙНОЇ НАУКИ, ДОКУМЕНТОЗНАВСТВА ТА АРХІВОЗНАВСТВА»

<i>Белла М.В.</i> ВИКЛАДАННЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ «ЦИФРОВІЗАЦІЯ ДОКУМЕНТАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ У ГРОМАДІ» ЗДОБУВАЧАМ МАГІСТЕРСЬКОГО РІВНЯ ВИЩОЇ ОСВІТИ.....	285
<i>Кригіна О.В.</i> АРХІВОЗНАВСТВО ЯК СКЛАДОВА ПІДГОТОВКИ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ БАКАЛАВРСЬКОГО РІВНЯ.....	287
<i>Кудлай В.О.</i> КЕРУВАННЯ ДОКУМЕНТАЦІЙНИМИ ПРОЦЕСАМИ В ЦИФРОВІЙ ГРОМАДІ.....	289
<i>Петрова І.О.</i> ЦИФРОВІЗАЦІЯ ОСВІТИ ТА ЦИФРОВА ОСВІТА В УКРАЇНІ.....	291
<i>Федотова О.О.</i> НИЩЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ КНИГИ ОКУПАЦІЙНИМИ ВІЙСЬКАМИ РФ В ХОДІ ПОВНОМАСШТАБНОГО ВТОРГНЕННЯ.....	293

ФАКУЛЬТЕТ ІНОЗЕМНИХ МОВ

СЕКЦІЯ

«МОВОЗНАВЧІ, ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧІ ТА ЛІНГВОДИДАКТИЧНІ КРОС-КУЛЬТУРНІ СТУДІЇ»

<i>Бодик О.П.</i> EXPLORING PARADIGMS: MODELS OF SELF-REGULATED LEARNING IN EDUCATIONAL CONTEXTS.....	297
<i>Гайдук Н.А.</i> ПРОБЛЕМА МАНІПУЛЯТИВНОГО ВПЛИВУ У СУЧАСНОМУ МЕДІЙНОМУ ПРОСТОРІ.....	302
<i>Гаргаєва О.В.</i> ІСТОРИКО-КУЛЬТУРОЛОГІЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ВИНИКНЕННЯ БЕЗЕКВІВАЛЕНТНОЇ ЛЕКСИКИ.....	304
<i>Герман К.В.</i> СПОСОБИ УТВОРЕННЯ НЕОЛОГІЗМІВ В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ ТА ЇХ СТРУКТУРА.....	306
<i>Городнюк Н.А.</i> РОМАН М. СЕРВАНТЕСА «ДОН КІХОТ»: ПРИНЦИПИ КОНСТРУЮВАННЯ ТЕКСТУ.....	309
<i>Золотько Ю.С.</i> ESP TRAINING OF MASTER'S DEGREE STUDENTS: OVERCOMING THE OBSTACLES WHILE DESIGNING AN ESP COURSE.....	311
<i>Кіор Ю.А.</i> АБРЕВІАТУРИ ТА АКРОНІМИ В НОВОГРЕЦЬКІЙ МОВІ.....	314
<i>Лабецька Ю.Б.</i> НОВА РУМЕЙСЬКА ОРФОГРАФІЯ ТА ЦИФРОВІ ПРАКТИКИ НАДАЗОВСЬКИХ ГРЕКІВ.....	316
<i>Мараховська Н.В.</i> АРТ-ПЕДАГОГІЧНІ МЕТОДИ У СТВОРЕННІ ІНКЛЮЗИВНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА ТА НАВЧАННІ ІНОЗЕМНИХ МОВ.....	319
<i>Ніколаєнко В.В.</i> ВПЛИВ ТВОРЧОСТІ ПРЕДСТАВНИКІВ МАСОВОЇ КУЛЬТУРИ ХХ СТОЛІТТЯ НА МІЖКУЛЬТУРНУ КОМУНІКАЦІЮ ТА В ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ НА ПРИКЛАДІ ФРАНЦУЗЬКОЇ ТА НІМЕЦЬКОЇ МОВ.....	322
<i>Новицька О.А.</i> ФРАЗЕОЛОГІЯ ЯК ДЖЕРЕЛО ЛІНГВОКУЛЬТУРНОЇ ІНФОРМАЦІЇ.....	324
<i>Павленко О.Г.</i> CONTEXTUAL ASPECTS IN LITERARY TRANSLATION.....	327
<i>Пефтієва О.Ф.</i> ЕКОЛІНГВІСТИЧНИЙ ПІДХІД ДО АНАЛІЗУ ТЕКСТУ.....	330
<i>Пирлік Н.В.</i> ПЕРСОНАЛЬНИЙ ДЕЙКСИС У ПОЛІТИЧНІЙ КОМУНІКАЦІЇ.....	333
<i>Поклад Т.М.</i> ПРОВЕДЕННЯ СЕМЕСТРОВИХ ФОРМ КОНТРОЛЮ НА ПЕРЕКЛАДАЦЬКИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЯХ (ПЕРША МОВА – ІТАЛІЙСЬКА).....	336
<i>Розумна Т.С.</i> TEACHING ENGLISH IN EMERGENCIES.....	338
<i>Сичугова Я.С.</i> ЧУЖЕ СЛОВО ТА СУМІЖНІ З НИМ ЯВИЩА.....	340
<i>Стьопін М.Г.</i> ВИКОРИСТАННЯ ІГРОВИХ ІНСТРУМЕНТІВ ДЛЯ ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК КОМАНДНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТСЬКОГО САМОВРЯДУВАННЯ.....	342
<i>Тарапатов М.М.</i> ВИБІР СТРАТЕГІЇ ТА ТАКТИКИ ПЕРЕКЛАДУ.....	345
<i>Трифоновна Г.В.</i> СОЦІАЛЬНО ОРІЄНТОВАНЕ НАВЧАННЯ: ЦІЛІ ТА РЕЗУЛЬТАТИ ПРОЄКТУ «ТОР ВЕРГАТА ДЛЯ УКРАЇНИ – НАВЧАННЯ УКРАЇНСЬКИХ БІЖЕНЦІВ ІТАЛІЙСЬКОЇ МОВИ».....	347

НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ УПРАВЛІННЯ

СЕКЦІЯ

«БЕЗПЕКОВИЙ ВИМІР УПРАВЛІНСЬКОЇ І ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ»

<i>Омельченко В.Я., Горбашевська М.О.</i> ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ОРГАНІЗАЦІЇ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НА ПІДПРИЄМСТВ.....	350
<i>Кислова Л.А.</i> ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ СТРАТЕГІЧНОГО АНАЛІЗУ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА.....	352
<i>Коверза В.С.</i> ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ БАНКІВСЬКОГО СТРАХУВАННЯ В УКРАЇНІ	355
<i>Мацука В. М.</i> AGILE-ПІДХІД ДО УПРАВЛІННЯ ПРОЄКТАМИ	359
<i>Суздальєва О.С.</i> РОЛЬ МІКРОКРЕДИТІВ У ПІДВИЩЕННІ КВАЛІФІКАЦІЇ ПРАЦІВНИКІВ	361
<i>Ткаченко О.Г.</i> АНАЛІЗ СТРУКТУРНИХ ЗМІН І ІННОВАЦІЙНІ СКЛАДОВІ РОЗВИТКУ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ СФЕРИ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА	363
<i>Шевченко Л.Я., Андрєєва Д.</i> КОНЦЕПЦІЇ ІНТЕГРОВАНОГО ОБЛІКУ ТА ТЕОРЕТИЧНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ ЙОГО СКЛАДОВИХ.....	365
<i>Шендригоренко М.Т., Левківська Р.</i> АУДИТ ФІНАНСОВИХ ІНВЕСТИЦІЙ ТА ПРОПОЗИЦІЇ З УДОСКОНАЛЕННЯ ЙОГО ПРОВЕДЕННЯ.....	368

СЕКЦІЯ

«СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ МАРКЕТИНГУ ТА ТУРИЗМУ»

<i>Аракелова І., Лісютін А.</i> ОСНОВНІ НАПРЯМИ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ В СФЕРІ ІННОВАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ В ЛЕГКІЙ ПРОМИСЛОВОСТІ: ЗАПОЗИЧЕННЯ МІЖНАРОДНОГО ДОСВІДУ.....	372
<i>Балабаниць А., Солодковський А.</i> МЕРЕЖА ВЗАЄМОДІЯ ЯК СТРАТЕГІЯ ФУНКЦІОНУВАННЯ СУЧАСНИХ ПІДПРИЄМСТВ НА РИНКУ.....	375
<i>Рібейро Рамос О., Новізінська М.</i> МЕТОДИ ПРОСУВАННЯ ТУРИСТИЧНОГО ПРОДУКТУ НА ОСНОВІ ОНЛАЙН –ТЕХНОЛОГІЙ.....	378
<i>Чуприна О, Токарева В.</i> ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ГУМАНІТАРНОЇ ЛОГІСТИКИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ.....	381
<i>Стойка А., Горюнова К.</i> СТАЛИЙ РОЗВИТОК ТУРИЗМУ ЗАДЛЯ МАКСИМІЗАЦІЇ ПОЗИТИВНОГО ВПЛИВУ НА ТУРИСТИЧНУ ДЕСТИНАЦІЮ. 384	384

СЕКЦІЯ

«ПУБЛІЧНЕ УПРАВЛІННЯ ДЛЯ СТАЛОГО ТЕРИТОРІАЛЬНОГО РОЗВИТКУ»

<i>Чечель А.</i> РОЗВИТОК СОЦІАЛЬНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА: ДОСВІД ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ЄВРОПЕЙСЬКИХ КРАЇН ТА ПЕРСПЕКТИВИ ДЛЯ СТАЛОГО ТЕРИТОРІАЛЬНОГО РОЗВИТКУ В УКРАЇНІ.....	388
<i>Тарасенко Д.</i> РОЛЬ АДМІНІСТРАТИВНИХ СТРУКТУР У РОЗВИТКУ ТА ФУНКЦІОНУВАННІ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА.....	390
<i>Бражко О.</i> МОДЕРНІЗАЦІЯ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАТИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ.....	393
<i>Надежденко А.</i> НАЦІОНАЛЬНИЙ ВИМІР РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ.....	396
<i>Верительник С., Зелінська М.</i> ВИКОРИСТАННЯ ІКТ У НАДАННІ АДМІНІСТРАТИВНИХ ПОСЛУГ.....	399
<i>Решетова Г.</i> СУЧАСНІ ВИКЛИКИ ТА МОЖЛИВОСТІ ІНТЕГРАЦІЇ ІННОВАЦІЙНИХ І НОВАТОРСЬКИХ МЕТОДИК У НАВЧАЛЬНИЙ ПРОЦЕС... 402	402

ВИСТУП РЕКТОРА МАРІУПОЛЬСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Взаємопов'язаність сучасного глобалізованого світу викликає постійний вплив на розвиток вищої освіти різноманітних процесів, що відбуваються в економічній, політичній, демографічній, культурній та інших сферах. Однак події, пов'язані із повномасштабною війною рф проти українського народу, створили принципово нові деструктивні виклики для розвитку університетів України, що спричинили реальні загрози для розвитку людського капіталу в країні. Війна руйнує можливості для практичного втілення цілей сталого розвитку в частині забезпечення інклюзивного, справедливого навчання (UN Sustainable Development Group, 2022).

З 24 лютого 2022 року – з початку повномасштабного вторгнення військ російської федерації на територію України – національна система освіти зазнала колосальних змін та тектонічних зрушень: сотні зруйнованих будівель закладів дошкільної, загальної середньої, фахової передвищої та вищої освіти, мільйони вимушених переселенців всередині країни та за кордоном, десятки переміщених закладів освіти, постійна та щоденна небезпека ракетних ударів по всій території України та артилерійських обстрілів у регіонах, де ведуться активні бойові дії. Зазначені події актуалізують питання переосмислення умов, в яких знаходиться національна система вищої освіти, конкретизації загроз, що спричинені масовим переміщенням абітурієнтів, студентів та науково-педагогічних працівників до більш безпечних територій України та за кордон, скороченням державного фінансування, суттєвим зменшенням можливостей сплачувати контрактні зобов'язання, а відтак і скороченням спеціальних фондів університетів. У багатьох переміщених університетів знищена практично вся матеріально-технічна база та обладнання, на жаль, багато втрат серед колективів і студентства. З огляду на це, спеціальних досліджень потребують питання стратегічного розвитку університетів в умовах тимчасового переміщення.

У світі поширюється застосування військової сили відносно закладів освіти, учнівської молоді, викладацького персоналу. Військові загрози впливають не тільки на конкретні сектори (у тому числі на освіту), а й не дозволяють державі реалізувати свій основний обов'язок – захист громадян. Війна в Україні призвела до загибелі науковців, викладачів, учнівської молоді. Відбувається знищення та руйнування об'єктів освітньої та наукової інфраструктури. Внаслідок військової агресії безпрецедентних масштабів набула вимушена міграція молоді, науково-педагогічних і педагогічних працівників, неповернення яких стає суттєвою загрозою подальшого розвитку людського капіталу в Україні. Вплив **вимушеної** освітньої міграції може стати вкрай негативним для забезпечення безпекового та збалансованого розвитку країни в майбутньому.

Загрозами для розвитку вітчизняної системи вищої освіти також стали проблеми соціально-психологічного характеру, скорочення фінансування освітньої галузі (як державного, так і приватного через зростання воєнних витрат та зниження доходів населення в умовах війни).

Через військову агресію рф в Україні відбулось дві хвилі вимушеного переміщення університетів. У 2014 році переміщення відбувались відносно спокійно, однак ні організаційно, ні технічно, ні морально заклади не були готові до швидкого відновлення своєї діяльності. У 2022 році колективи студентів, викладачів та співробітників вимушені були евакуюуватись в умовах ведення бойовий дій, масштаби другої хвилі переміщення українських університетів виявились значно більшими. У той же час, наявність нормативно-правового забезпечення щодо тимчасово переміщених університетів, накопичений досвід дистанційної роботи в умовах коронавірусу сприяли відновленню роботи українських університетів у стислі терміни.

Важливою передумовою стабілізації діяльності переміщеного університету є оновлення стратегії розвитку університету з урахуванням нових умов роботи, що ґрунтується на якісному аналізі змінених умов діяльності шляхом проведення комплексного аудиту наявних ресурсів функціонування МДУ в умовах переміщення. Важливими складовими такого аудиту виступають: аудит кадрів і контингенту здобувачів вищої освіти, НПП та співробітників, управлінський аудит, комунікаційний аудит (зовнішній і внутрішній), аудит партнерства та аудит матеріально-технічної бази університету.

За результатами проведеного аудиту із використанням результатів SWOT-аналізу діяльності обґрунтованобазові складові, що визначають процес стабілізації розвитку Маріупольського державного університету в умовах тимчасового переміщення, до яких віднесено: перегляд існуючих освітніх програм, оновлення стратегії розвитку, створення нової власної МТБ в місті релокації, максимальне використання переваг «вікна можливостей», забезпечення доступу до усіх електронних платформ та сервісів, організація фандрайзингової кампанії, створення гуманітарного штабу університету.

Обґрунтовано, що незважаючи на всі ризики і нові умови роботи, в діяльності тимчасово переміщеного університету виникають й нові можливості для розвитку. Для МДУ – єдиного університету, що містить у своїй назві ім'я міста Маріуполя – символу українського опору і протистояння у центрі української столиці – ці можливості забезпечать перехід від стратегії стабілізації до проривної стратегії розвитку задля збереження ідентичності університету та колективу, складовими якої стають ребрендинг, діджиталізація, інтернаціоналізація, розробка і затвердження нової освітньої концепції, розвиток власної матеріально-технічної бази, реалізація університетом соціально-гуманітарної місії та утвердження університету в якості інституту публічної дипломатії.

Визначення можливостей післявоєнного відновлення вітчизняної системи вищої освіти та оцінка результатів імплементації стратегій прориву переміщеними закладами вищої освіти, зокрема, Маріупольським університетом, можуть стати предметом подальших досліджень у цьому напрямі.

Література:

1. Власова І., Калашнікова С., Оржель О., Рябченко В., Трима К. Червона, Л. Теоретичні основи реалізації соціальної відповідальності університетів: препринт (аналітичні матеріали). 2021. Київ: Інститут вищої освіти НАПН України. URL: <https://doi.org/10.31874/978-617-7644-52-0-2021>
2. Переміщені університети Донбасу: час готуватися до повернення. Громадське радіо. 2015. URL: <https://hromadskeradio.org/ru/programs/hromadska-hvylya/peremishcheni-universytety-donbasu-chas-gotuvatysya-do-povernennya>
3. Деякі питання державних вищих навчальних закладів, переміщених з району проведення антитерористичної операції, Кабінет Міністрів України. 13 жовтня 2015. № 935 URL: <https://www.kmu.gov.ua/npras/248633920>
4. Українська система вищої освіти в умовах воєнної агресії РФ: проблеми й перспективи розвитку. Національний інститут стратегічних досліджень. 2022. URL: <https://niss.gov.ua/news/statti/ukrayinska-systema-vyshchoyi-osvity-v-umovakh-voyennoyi-ahresiyi-rf-problemy-y>
5. Ніколаєв Є., Рій Г. Шемелинець І. *У чужих стінах: як долають проблеми переміщені університети*. URL: <https://voxukraine.org/u-chuzhyh-stinah-yak-dolayut-problemy-peremishheni-universytety/>
6. Castells M. Universities as dynamic systems of contradictory functions. In: J. Muller et. al. (eds) *Challenges of globalization. South African debates with Manuel Castells*. 2001. Cape Town: Maskew Miller Longman. 206-223. URL: http://www.africanminds.co.za/wp-content/uploads/2016/05/Castells_in_Africa_9781920677923_WEB.pdf
7. *Education Under Attack* 2022. UNRWA. 2022. URL: https://www.unrwa.org/sites/default/files/content/resources/eua_2022_eng.pdf

8. *EUA support for Ukrainian universities*. European University Association. 2022. URL: <https://eua.eu/resources/news/883-eua-support-for-ukrainian-universities.html>
9. Fan G., Popkewitz T. (eds) *Handbook of Education Policy Studies. Values, Governance, Globalization, and Methodology*. 2020. 1. Springer, Singapore. URL: <https://doi.org/10.1007/978-981-13-8347-2>
10. Knight J., Wit, H. *Internationalization of Higher Education: Past and Future. International Higher Education*. 2018. 95: Fall. 2-4.
11. 7 мільйонів дітей війни в Україні. Saveschools in ua. 2022. URL: <https://saveschools.in.ua/>
12. *The 2030 Agenda For Sustainable Development*. UN Sustainable Development Group. 2022. URL: <https://unsdg.un.org/2030-agenda>
13. Понад половина дітей України вимушено покинула свої домівки після місяця війни – ЮНІСЕФ. Unisef Україна. 2022. URL: <https://www.unicef.org/ukraine/press-releases/more-half-ukraines-children-displaced-after-one-month-war>

ЕКОНОМІКО-ПРАВОВИЙ ФАКУЛЬТЕТ

СЕКЦІЯ «ІНТЕГРАЦІЯ УКРАЇНИ У СВІТОВЕ ГОСПОДАРСТВО»

Балабанова Наталя,
кандидат наук з державного управління, доцент,
доцент кафедри економіки та міжнародних економічних відносин,
Маріупольський державний університет

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ НАСЛІДКИ МІГРАЦІЇ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ

24 лютого 2022 р. росія розпочала неспровоковану військову агресію проти України, викликавши безпрецедентне масове переміщення населення, яке станом на початок 2024 р. вважається найбільшим з часів Другої світової війни. З оцінками МОП після 24 лютого 2022 р. відбувся виїзд більш ніж 6,343 млн. українців [1]. Це переважно жінки і діти, які виїжджали до країн Європи (рис.1), понад 1,5 млн. осіб – до інших країн світу, близько 5,1 млн. стали внутрішньо переміщеними особами. Тобто майже третина всього населення України стали вимушеними переселенцями. В цілому, близько 70% населення країни зазнало впливу бойових дій.

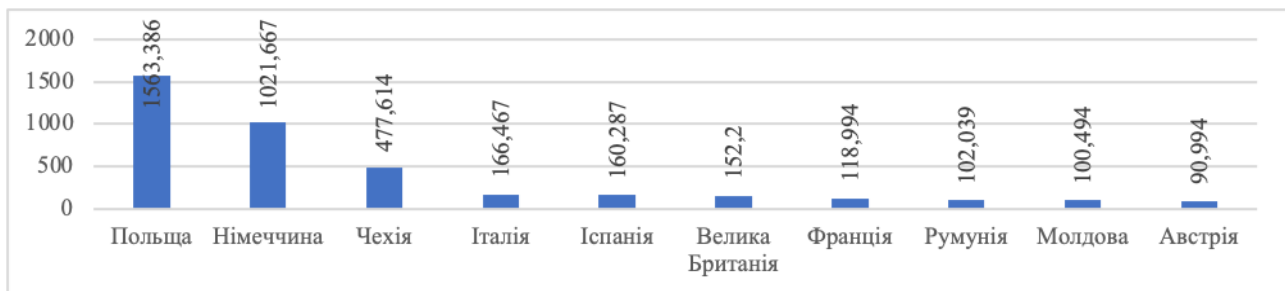

Рис.1. Кількість зареєстрованих українських біженців в окремих країнах Європи, тис.осіб
складено за даними [2]

Масштабні внутрішні переміщення та зовнішня міграція призвели до величезних втрат робочих місць і доходів населення. За даними МОП [1] втрачено 4,8 млн. робочих місць, що становить 30% робочих місць, які були до початку війни.

Звісно такі події створюють певні загрози і для країн Європи, адже суттєве збільшення мігрантів з України породжує фінансове навантаження на бюджети «приймаючих» країн. За розрахунками економістів, держави ЄС залежно від країни

витрачають від 9 тис євро до 25 тис євро на рік на кожного українського мігранта[3]. Не менш хвилюючими виявляються соціальні загрози. Доречною є теза Вінтіла Д, який наголошує на тому, що на загальному тлі зростання етнічного розмаїття, значної політизації міграції та надмірної вразливості мобільних осіб до соціальних ризиків, доступ мігрантів та їхніх нащадків до соціального забезпечення став ключовою сферою занепокоєння в усіх європейських демократіях [4, с.49-50]. Враховуючи, що Європа зіткнулася з масовою інфляцією та зростанням вартості життя, а також чекає нової хвилі переселення з України, суспільні настрої в приймаючих країнах, які досі надавали величезну підтримку українським біженцям, можуть змінитися і породити певну анти іммігрантську риторіку.

Проте, вплив українських мігрантів на економіки країн, що їх приймають, не лише негативний. Українці стимулювали споживчий попит і підтримували економічну активність у час, коли світова економіка почала занурюватися в рецесію. Наприклад, у Польщі, Румунії та Естонії українці спричинили справжній купівельний бум. У перші місяці війни українці витрачали в Польщі та інших європейських країнах переважно свої власні заощадження [3], що призвело до значного поживлення споживання у цих країнах. Для порівняння, тільки за 3 квартал 2022 р. українські мігранти за кордоном витратили 5,9 млрд.дол. США проти 1,9 млрд.дол.США за аналогічний період попереднього року [5].

Країни призначення, будь то в ЄС чи будь-де ще, які шукають нову робочу силу для заповнення існуючого чи очікуваного дефіциту, отримують можливість для оптимізації відповідності між зростаючим попитом на робочу силу та існуючими пропозиціями у Європейському регіоні. Частина українських мігрантів вже працевлаштована у нових країнах перебування, що призвело до позитивної динаміки виробництва товарів і послуг та посилило конкуренцію на місцевих ринках праці. У довгостроковій перспективі подальше зростання ВВП приймаючих країн за рахунок як збільшення споживчого попиту, так і зростання виробництва товарів та послуг призведе до збільшення податкових надходжень.

Отже, за кількісними, часовими та просторовими показниками міграція спричинена війною в Україні перевищує усі попередні. Міграційні процеси викликані війною в Україні стали викликом не лише для нашої країни, а і для країн тимчасового перебування наших громадян. Повномасштабне вторгнення росії змінило попередні тенденції у сфері міграції, що спричинило безліч проблем та наслідків соціального, економічного та політичного характеру.

Література

1. Офіційний сайт міжнародної організації праці. URL: <https://www.ilo.org/global/statistics-and-databases/lang--en/index.htm/>

2. Офіційний сайт Управління Верховного комісара ООН у справах біженців.
URL: <https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine>
3. Українські мігранти підіймають економіку Європи. Що буде з Україною без них? URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2023/01/10/695807/>
4. Гречка О. Міграційна криза в Європі як загроза безпеці ЄС: факти, виклики та можливі рішення. *Наукові праці Міжрегіональної академії управління персоналом. Політичні науки та публічне управління* Випуск 2 (62), 2022. С. 48-53.
5. Офіційний сайт Національного банку України. URL: <https://bank.gov.ua/>

Беззубченко Ольга,
кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри економіки та міжнародних економічних відносин,
Маріупольський державний університет

ТРАНСФОРМАЦІЯ МОДЕЛЕЙ НАЦІОНАЛЬНОЇ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ КРАЇН ЄС

Сучасні глобальні виклики вимагають змін у підходах до оцінки рівня конкурентоспроможності національних економік. Деякі складові, які раніше вважалися вирішальними відходять на другий план і навпаки з'являються нові, які стають більш впливовими. ЄС прагне стати конкурентоспроможним і кліматично нейтральним до 2050 року [1]. Поєднуючи конкурентоспроможність і кліматичну нейтральність, ЄС прагне одночасно досягти економічного процвітання та екологічної стійкості. Такий перехід сприяв би стійкій економіці з низьким рівнем викидів вуглецю, яка не тільки вирішує нагальну проблему зміни клімату, але й забезпечує довгострокове економічне зростання, створення робочих місць і стійкість до глобальних екологічних та економічних змін. Компроміс між якістю навколишнього середовища та економічним зростанням більше не домінує в дослідницьких чи політичних наративах, а одночасні цілі визначаються для зростання, стійкості та суспільного розвитку [2].

Незважаючи на рішучу прихильність, яку ЄС бере на себе через різні повідомлення та рекомендації щодо кліматичної нейтральності в спільному європейському просторі, все ще існують значні розбіжності між результатами, отриманими різними країнами [3,4,5,6,7]. Щоб вирішити проблему дивергенції, країни ЄС шукають можливості створення нових шляхів зеленого зростання, сприяння зеленим змінам [6] і виділяють великі суми фінансування для

досягнення кращих результатів у адаптації до зміни клімату та зменшенні та пом'якшенні її негативних наслідків [5]. Встановлюючи прагнення вирішити екологічні проблеми, державні стратегії служать каталізатором технологічних і соціальних інновацій, сприяючи модернізації промисловості та інфраструктури, а також змінам поведінки в суспільстві, які підвищують конкурентоспроможність підприємств і економіки в цілому в усьому світі.

У цьому контексті різні стратегії, які використовують країни для досягнення конкурентоспроможної та кліматично нейтральної економіки, пропонують цікавий приклад для дослідження. Зокрема, директиви ЄС повинні застосовуватися в однаковому масштабі для всіх країн, і місцевий контекст має важливе значення для сприяння переходу. Це означає, що всі члени ЄС, які можуть відрізнитися з точки зору національних або регіональних систем, економічних і соціальних умов і політичних режимів, існуючих шляхів економічного розвитку [3,4], промислових структур або внутрішньосистемної архітектури, мають досягти тієї самої мети. Однак перехід від однієї системи до іншої часто є дуже складним, оскільки існуючі соціально-економічні системи, які часто вбудовані та закріплені в конкретних технологіях, інфраструктурі, установах і територіальних можливостях, які не є актуальними до нової системи. Переваги економічного розвитку та конкурентоспроможності часто залежать від минулих етапів розвитку, існуючих економічних структур, структур організаційної підтримки, інституційних установ та природних активів. Це означає, що існуючі національні соціально-економічні системи часто не призводять автоматично до нових соціально-економічних систем, і кожна країна може використовувати різні стратегії в різні періоди часу для досягнення спільної мети ЄС – стати конкурентоспроможною та кліматично нейтральною. У деяких випадках існуючі соціально-економічні системи можуть стати пасткою для зеленої трансформації. Європейські дослідники визначили цю ситуацію як «механізм блокування» та помітили, що може існувати взаємодія між механізмами блокування, наприклад між ефектами навчання, зовнішніми ефектами мережі та технологічним взаємозв'язком, які підсилюють один одного, тоді як інші взаємодії можуть мати послаблюючі ефекти. Відмінності в соціально-економічних системах можуть перешкоджати або ускладнювати своєчасне досягнення спільних цілей ЄС у загальному масштабі всіма членами ЄС, вимагають нових знань і даних про потенційні стратегії для реалізації бачення Європи в 2050 році.

Концепція територіальної конкурентоспроможності набуває все більшої ролі як в академічній, так і в політико-стратегічній літературі, поступово стаючи центральною темою в управлінні трансформацією територій. Оскільки важливість концепції зростала, зміст концепції також розширювався за рахунок різноманітних додаткових факторів. Еволюція концепції конкурентоспроможності почалася з міцного зв'язку з індустріалізацією,

розвитком інфраструктури, технологіями та інноваціями та продовжилася посиленням ролі інтелектуального капіталу та креативної економіки, «м'яких» факторів, мереж і співпраці. Фокус концепції конкурентоспроможності також змінився разом із місією. Після [62, 63] основна увага змістилася з чистої економіки на більш цілісну перспективу, включаючи додаткові концепції добробуту та стійкості.

Проблеми навколишнього середовища також призвели до значних змін у концепції, та національних стратегіях конкурентоспроможності. У 2015 році Всесвітній економічний форум розширив своє визначення конкурентоспроможності, щоб охопити стійкість, визначивши «стійку конкурентоспроможність» як набір інститутів, політики та факторів, які роблять націю продуктивною в довгостроковій перспективі, одночасно забезпечуючи соціальну та екологічну стійкість. Критика традиційних економічних показників, таких як ВВП, за надання обмеженого розуміння стійкості, спонукала дослідників застосовувати комплексні, інтегровані та цілісні підходи до оцінки конкурентоспроможності та використовувати, в тому числі як соціальні, так і екологічні елементи в якості факторів конкурентоспроможності для коригування її стійкості.

Політика, яка сприяє зеленому зростанню, повинна ґрунтуватися на хорошому розумінні детермінант зеленого зростання та відповідних компромісів або синергії. Зелена конкурентоспроможність можна просто визначити як здатність країни підтримувати або покращувати свої економічні показники, одночасно зменшуючи тиск на навколишнє середовище, сприяючи переходу до економіки з низьким або нульовим викидом вуглецю, або як [48] здатність країни надавати товари та послуги, які задовольняють потреби людини та покращують якість життя, одночасно зменшуючи використання природних ресурсів, вплив на навколишнє середовище та викиди парникових газів. Ці визначення поєднують економічну конкурентоспроможність із кліматичною нейтральністю, і надаються обмежені пояснення природи цього зв'язку. Основна увага зосереджена на шляхах досягнення зеленої конкурентоспроможності, які дуже різноманітні.

Отже, на «зелену» або стійку конкурентоспроможність впливає безліч факторів, і розуміння цих факторів та їхнього впливу на конкурентоспроможність може з часом змінитися. У міру того як розвиваються знання, технології та суспільні пріоритети, мислення стратегів і політиків щодо екологічної конкурентоспроможності також розвивається. Нові ідеї, результати досліджень і нові тенденції можуть сформувати стратегії та політику, які реалізуються для підвищення сталості та конкурентоспроможності.

Література

1. EC. A new Circular Economy Action Plan: For a Cleaner and More Competitive Europe. 2020. Available online: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1583933814386&uri=COM:2020:98:FIN>.
2. Doyle, E.; Alaniz, M.P. Dichotomous impacts on social and environmental sustainability: Competitiveness and development levels matter. *Competitiveness Rev. Int. Bus. J.* 2020, 31, 771–791.
3. Rodríguez-Antón, J.M.; Rubio-Andrada, L.; Celemín-Pedroche, M.S. From the circular economy to the sustainable development goals in the European Union: An empirical comparison. *Int. Environ. Agreem. Politics Law Econ.* 2022, 22, 67–95.
4. Giannakitsidou, O.; Giannikos, I.; Chondrou, A. Ranking European countries on the basis of their environmental and circular economy performance: A DEA application in MSW. *Waste Manag.* 2020, 109, 181–191.
5. Krinjarić, T. Re-examining sustainable development in Europe: A data envelopment approach. *Int. J. Environ. Sustain. Dev.* 2020, 19, 72–108.
6. Kotseva-Tikova, M.; Dvorak, J. Climate Policy and Plans for Recovery in Bulgaria and Lithuania. *Rom. J. Eur. Aff.* 2022, 22, 79–99.
7. Tripl, M.; Baumgartinger-Seiringer, S.; Frangenheim, A.; Isaksen, A.; Rypestøl, J.O. Unravelling green regional industrial path development: Regional preconditions, asset modification and agency. *Geoforum* 2020, 111, 189–197.

Булатова Олена,
доктор економічних наук, професор, перший проректор,
професор кафедри економіки та міжнародних економічних відносин
Маріупольський державний університет

Сарбаш Сергій,
аспірант кафедри економіки та міжнародних економічних відносин
Маріупольського державного університету

РЕГІОНАЛЬНА ДИНАМІКА ВІЙСЬКОВИХ ВИТРАТ: СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ТА ВИКЛИКИ БЕЗПЕЦІ

Як було доведено у попередніх дослідженнях [3] сучасні глобальні трансформації змінюють структуру міжнародних економічних відносин, події що відбуваються у світі

впливають на систему взаємовідносин між суб'єктами світової економіки, наслідком чого, стає форматування міжнародної економічної політики [2].

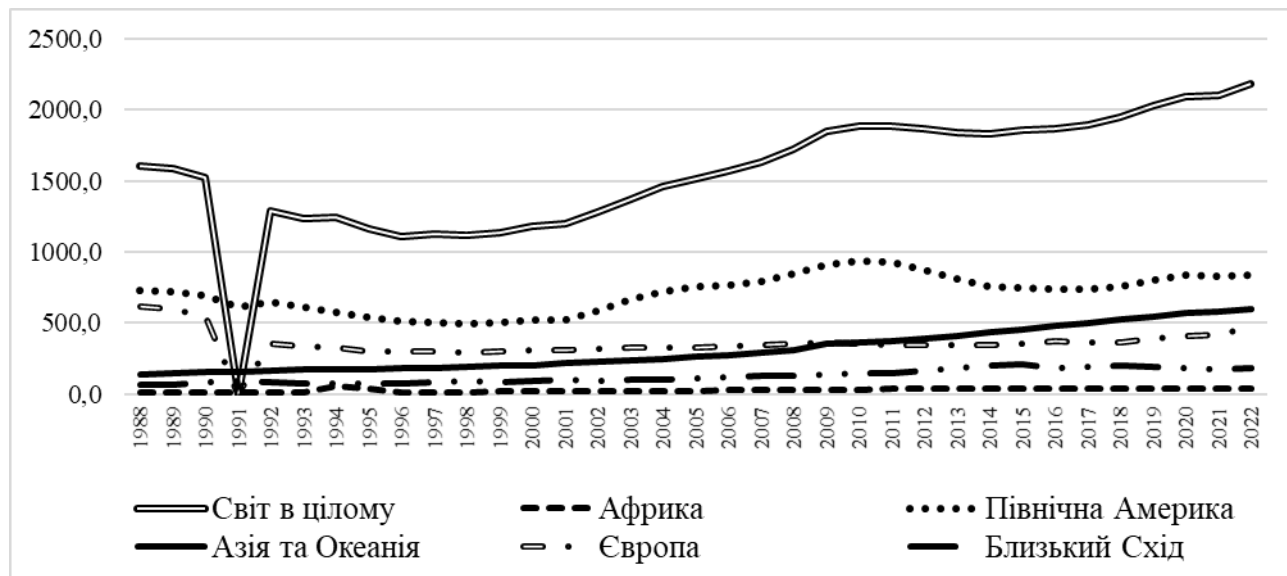
Наприкінці XX століття ідея глобального суспільства, організованого в мирний спосіб, здавалася цілком досяжною. Світ більше не був поділений на два силові блоки, які підтримували себе постійними погрозами глобальної війни, веденням спустошливих війн за дорученням і при підтримці дружніх режимів. Без цього протистояння міжнародні відносини почали процес трансформації в єдину глобальну систему, в якій першорядні позиції відводились міжнародним організаціям, відданим принципам вільної торгівлі, захисту довкілля та прав людини, нової демократії та безлічі неурядових акторів, здатних забезпечити стабільну комунікацію між індивідумом, державою, системою [4].

Однак події XXI століття поставили велике питання щодо єдиної глобальної системи. Разом із терористичними атаками 11 вересня західна цивілізація отримала концентровану хвилю поляризації та радикалізації, наслідки якої до цього моменту не мають повної комплексної оцінки. Серед ключових подій, що похитнули безальтернативний концепт єдиного глобального світу, особливо слід підкреслити фінансово-економічну кризу 2007 - 2008 років, арабську весну 2010 - 2011 років, посилення з 2014 року міграційної кризи та зростання кількості біженців, антиінтернаціоналістичну політику Дональда Трампа. Глобальна пандемія COVID-19, що розпочалася у 2019 році, з одного боку, прискорила, а з іншого - порушила поточні тенденції та створила нові. Фактично, це був безпрецедентний виклик глобальній безпеці, що створив довготривалі економічні та соціальні наслідки, які негативно вплинули на результативність світового співтовариства у досягненні Цілей сталого розвитку, забезпеченні стабільності [2]. Пандемія спричинила довгострокові витрати та асиметрично вплинула на національні економіки, ускладнивши подолання майбутніх викликів та створив додаткові труднощі для організації ефективної координаційної політики та регуляторної співпраці.

Війна на європейському континенті фактично поставила під загрозу не тільки систему регіональної європейської безпеки, а й глобальної безпеки в цілому. За даними Стокгольмського міжнародного інституту дослідження проблем миру [1] (Stockholm international peace research institute, SIPRI) – незалежного міжнародного аналітичного центру, що досліджує динаміку конфліктів та озброєнь, починаючи з 1950-х років, забезпечує моніторинг озброєння та роззброєння у 174 країнах світу, ґрунтуючись на відкритих джерелах, сучасні військові витрати досягли історичного максимуму у 2022 році, а глобальна безпека суттєво погіршилась, що викликало чисельні людські та економічні втрати. Світові військові витрати становили у 2022 році становили 2239,9 млрд.долл., що на 3,7% більше, порівняно із попереднім роком. За методологією SIPRI зазначені витрати охоплюють усі

поточні та капітальні витрати на персонал, військові операції, дослідження та розробки, витрати на військову інфраструктуру, військову допомогу тощо.

Глобальне зростання військових витрат посилюється їх збільшенням на регіональному рівні. Більшість регіонів світу (окрім Африки) демонструють збільшення витрат на модернізацію та інші військові потреби (рис.1) [1].

Побудовано за даними [1]

Рис. 1. Військові витрати: регіони світу, млн.долл.США

Стрімке зростання військових витрат зумовило декілька факторів. Військова агресія росії проти України, яка перейшла в гостру фазу з 24 лютого 2022 року, призвела до відкритої війни на європейському континенті.

Військові витрати в країнах Європі в цілому зросли на 13%, європейські країни суттєво збільшили свої військові витрати, з одного боку, задля розширення допомоги Україні, а з іншого, – для посилення власної безпеки. Серед країн, що у 2022 році найбільш суттєво збільшили військові витрати, слід відзначити Албанію (витрати зросли на 33,1%), Косово (35,7%), Фінляндія (35,6%), Литва (26,7%), Сербія (13,6%), Бельгія (112,9%), Польща (11,3%) тощо. В Україні витрати зросли в 7 разів становили у 2022 році 43983,2 млн.долл. (загальна сума не включає міжнародну військову допомогу). Такий обсяг витрат складає третину ВВП країни. Однак навіть за таке зростання обсяг витрат залишається в країні меншим, ніж у країні-терориста, оскільки витрати росії становили 71981,1 млн.долл., що на 9,2% більше, порівняно із попереднім роком). На жаль, незважаючи на запроваджені світом санкції, російська економіка має достатній потенціал й для подальшого фінансування військових витрат.

Найвищий рівень витрат на військові потреби мають США, рівень яких становив 876,9 млн.долл. (або 3,45% ВВП країни), загальна сума включає військову допомогу Україні, яка оцінюється в \$19,9 млрд. Протягом 2022 року військові витрати зросли на 8,8%.

Зростання військових витрат на Близькому Сході на 3,2% пов'язано із нарощуванням, перш за все, військового потенціалу Саудівською Аравією, що стала найбільшою країною з військовими витратами в регіоні, які зросли на 16% у 2022 році.

На збільшення військових витрат в Азії та Океанії (на 2,7 %), вплинули збільшення відповідних в Китаї, Індії та Японії. Погіршення безпекової ситуації та посилення напруженості в регіоні посилять тенденцію зростання військових витрат й надалі. Слід зазначити, що оцінки SIPRI щодо військових витрат Китаю перевищують офіційний оборонний бюджет, через відсутність прозорості з боку китайського уряду. КНР збільшує військові витрати протягом останніх майже тридцяти років, і сьогодні має другу позицію (після США) за розміром військових витрат, які становлять 292 млрд. долл. (1,6% ВВП). Військові витрати Китаю зростають одночасно із темпами зростання ВВП і спрямовані на посилення ВПК та розвиток передових військових технологій.

Можливості держав залежать від багатьох факторів, зокрема, від національного доходу, чисельності армії та населення. Розвинені держави використовують свої фінансові ресурси для створення великих армій. Цей військовий потенціал дозволяє чинити тиск на іншу державу або міжнародного актора, змушуючи його виконувати певні політичні вимоги, часто погрожуючи накладити штрафні санкції за невиконання цих вимог. Станом на 2022 рік військові витрати топ 10 країн світу сягнули 1,73 трлн.дол. США і становили 77,1% загальносвітових витрат. При цьому, військові витрати перших п'яти країн-лідерів за рівнем військових витрат, до яких належать США, Китай, росія, Індія, Саудівська Аравія, 63,0% витрат світу.

Баланс між глобальною системою управління та її інститутами є змінною величиною, як і баланс між акторами глобального безпекового простору [5]. Мінлива конфігурація глобального управління допомагає зрозуміти стан процесів на рівні взаємодії, а саме орієнтованість акторів глобального безпекового простору на співпрацю або виклик (конфлікт) міжнародним інститутам управління.

Розгортання геополітичної напруженості в регіонах світу, на тлі інших глобальних викликів – й надалі посилять тенденцію до зростання глобальних військових витрат, що несе глобальну загрозу.

Збільшення міждержавних протистоянь (геоекономічна або геополітична конфронтація), включаючи санкції, торгівельні війни та агресивну інвестиційну політику - визначають найбільші загрози короткострокового майбутнього. Безпрецедентні масштаби

військових витрат погіршують безпекові показники у довгостроковій перспективі, посилюючи недовіру та дестабілізуючи систему міжнародних економічних відносин. Спільне визначення загроз, об'єднує міжнародних акторів у пошуках ефективних безпекових концепцій та створює нові субрегіональні контексти.

Література

- 1.База даних військових витрат SIPRI <https://www.sipri.org/databases>
- 2.Булатова О., Панченко В., Іващенко О. (2023). Мегатренди міжнародного економічного розвитку і виклики економічній безпеці: потенціал управління політикою стійкості та протидії ризикам. *Modeling the development of the economic systems*. 2023, (2). 215–222. <https://doi.org/10.31891/mdes/2023-8-29>
- 3.Сарбаш С. М. Глобальна трансформація та сучасні тенденції розвитку безпекового середовища. *Вісник Маріупольського державного університету. Сер. : Економіка*. 2022. Вип. 23. С.78–99.
- 4.Kaldor, M., 2003b. The Idea of Global Civil Society. *International Affairs*, 79(3), 583–593.
- 5.Keane, J., 2003. *Global Civil Society?* Cambridge: Cambridge University Press. 214p.<https://doi.org/10.1017/CBO9780511615023>

Захарова Ольга,
кандидат економічних наук, доцент,
в.о. завідувача кафедри економіки та міжнародних економічних відносин,
Маріупольський державний університет

РОЛЬ ІНДИКАТОРІВ В ОЦІНЦІ СТАНУ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

В системі аналізу та оцінки рівня економічної безпеки ключова роль належить саме індикаторам оцінювання, що представляють собою певні кількісні (зазвичай) або якісні вимірники (метрики), що використовуються для вимірювання та оцінки ступеня стійкості, надійності та дієздатності економічної системи країни. Саме такі індикатори дозволяють визначити рівень економічної безпеки та її здатність витримувати внутрішні та зовнішні виклики, протистояти загрозам та ризикам.

Індикатори складають методологічну основу моніторингу рівня та стану економічної безпеки, оскільки вони надають конкретні кількісні дані, що використовуються для вимірювання та оцінки певних аспектів або процесів, що впливають на стан безпеки.

Результати аналізу даних на основі індикаторів дозволяють розробляти стратегії економічної безпеки та визначати цільові орієнтири та відслідковувати їх досягнення, оцінювати ефективність, вчасно ідентифікувати загрози та попереджати їх негативний вплив, прогнозувати та відслідковувати тенденції та взаємозв'язки між різними індикаторами, обґрунтовувати рішення тощо. В цілому індикатори спільно створюють комплексне бачення проблематики економічної безпеки країни та допомагають економістам, аналітикам, фахівцям різних сфер, урядовим органам в розумінні та вдосконаленні стратегій економічного управління, у тому числі безпекових стратегій.

В Україні офіційно затверджені Методичні рекомендації щодо оцінки рівня економічної безпеки [1], в яких визначено множину (перелік) індикаторів, за якими така оцінка може проводитися та формування яких здійснюється на основі таких принципів, як репрезентативність, достовірність, інформаційна доступність тощо. Аналіз особливостей побудови системи індикаторів в методиці показав, що до неї включено 128 індикаторів безпеки, з яких 32 (25%) – це індикатори фінансової безпеки. В системі індикаторів 16 показників виробничої безпеки, 15 – соціальної, 12 – макроекономічної, по 11 – зовнішньоекономічної та продовольчої, 10 – енергетичної, 7 – демографічної. Серед фінансових індикаторів 7 належать до вимірників банківської безпеки, по 4 - безпеки небанківського сектору та бюджетної безпеки, 5 - боргової безпеки, по 6 - валютної та грошово-кредитної безпеки.

З точки зору впливу на рівень безпеки можна виділити 3 типи індикаторів, а саме: *показник – стимулятор*, що має прямий зв'язок з інтегральною оцінкою безпеки, тобто зростаючи посилює безпеку; *показник – дестимулятор*, що має зворотній зв'язок з рівнем безпеки, тобто зростаючи ослаблює стан безпеки; *змішаний показник*, який до певного значення показника є стимулятором, а в разі подальшого збільшення перетворюється на дестимулятор стану безпеки.

В системі індикаторів економічної безпеки України (відповідно до офіційної методики) 54 показники або 42,2% є стимуляторами, 38 показників або 29,7% - дестимулятори, 42 показники або 32,8% - показники змішаного типу. Найбільше індикаторів-стимуляторів в таких субскладових, як інвестиційно-інноваційна та продовольча безпеки; дестимулятори переважають серед фінансових індикаторів та показників соціальної безпеки.

З точки зору вимірювання безпеки систему індикаторів представляють у вигляді сукупності діапазонів їх значень, що в цілому мають межі варіації від 0 до 1 (або від 0 до 100%), які поділені на певну кількість діапазонів. Зокрема, в методиці таких груп 5, відповідно межі кожного інтервалу позначають критичне, небезпечне, незадовільне, задовільне та оптимальне значення стану безпеки.

На міжнародному рівня також існують певні сукупності показників, що можуть виступати індикаторами безпеки. Так, МВФ розробив систему індикаторів фінансової стійкості, до якої входять 40 індикаторів, а саме 25 індикаторів для сектору депозитних корпорацій (із яких 12 основні) та 15 індикаторів для клієнтів сектору депозитних корпорацій [4]. Зазначені показники вимірюють поточний фінансовий стан і стійкість фінансових установ країни із сектору депозитних корпорацій, страхових корпорацій, пенсійних фондів та інших фінансових корпорацій в цілому.

МВФ спільно зі Світовим банком розробили систему оцінки Debt Sustainability Framework, що вимірює рівень боргової стійкості та безпеки, на основі якої можна розробляти рекомендації щодо управління борговою політикою країн [5]. Ця система включає такі показники, як загальний обсяг боргу, співвідношення між загальним обсягом боргу та доходами країни; співвідношення між обсягом боргу та експортними доходами країни, співвідношення між обсягом платежів за обслуговування боргу та доходами країни; показник оцінки ризику, пов'язаного з потребою погашення боргових зобов'язань та залучення нового боргу, розподіл боргових зобов'язань за строками погашення та інші.

Світовим банком розроблена система індикаторів фінансової інклюзії The Global Findex Database [6], які використовуються для вимірювання рівня доступу до фінансових послуг та включення в фінансову систему різних сегментів населення та підприємств у світі. Також в рамках загальної бази статистичної інформації World development indicator Світовий банк збирає та публікує соціально-економічні індикатори розвитку країн світу, які представлені на World Bank Open Data [7], серед яких ВВП, ВВП на душу населення, темпи зростання ВВП, інфляція, питома вага промисловості та сільського господарства у ВВП, валове нагромадження у ВВП, податкові відрахування у ВВП, внутрішній кредит, наданий фінансовим сектором у ВВП, зовнішній борг, виплати по обслуговуванню зовнішнього боргу, особисті грошові перекази, прямі іноземні інвестиції та інші.

Національний банк України в рамках методик оцінювання рівня фінансової стабільності та стійкості виокремлює перелік індикаторів, за допомогою яких можна виміряти рівень фінансової стабільності (наприклад, рівень непрацюючих кредитів в економіці, коефіцієнти боргового навантаження, співвідношення наданих кредитів до вартості застави та багатьох інших), а також комплексні індикатори, які дозволяють оцінити поточну ситуацію у фінансовому секторі, проте не дають прогнозу подальшого розвитку ситуації [3]. Як приклад комплексного показника можна навести Індекс фінансового стресу (ІФС), який періодично розраховує та публікує НБУ з метою відображення рівня напруги у фінансовому секторі України (ІФС знаходиться в межах 0-1, де 0 – повна відсутність напруги та 1 – найвищий рівень стресу). Окрім оцінки рівня стресу ІФС дозволяє вимірювати

глибину та тривалість періодів нестабільності фінансових ринків, оцінювати ефективність антикризових заходів та визначити характер потрясінь фінансової системи [2].

У підсумку зазначимо, що складність та комплексність концепту економічної безпеки обумовлюють наявність великої кількості кількісних вимірників – індикаторів, за допомогою використання яких можна оцінити стійкість та безпеку розвитку. Однак, систематизація таких індикаторів дозволяє структурувати систему економічну безпеку країни та є підґрунтям розробки моніторингу загроз та стану безпеки, дозволяючи визначити основні напрямки політики управління економічною безпекою.

Література

1. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України : наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 29.10.2013 р. № 1277. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1277731-13#Text>

2. Про Індекс фінансового стресу. Національний банк України. Режим доступу: <https://bank.gov.ua/ua/stability/fsi>

3. Про фінансову стабільність. Національний банк України. Режим доступу: <https://bank.gov.ua/ua/stability/about>

4. IMF Financial soundness indicators compilation guide, 2019. S. 218.URL: <https://www.imf.org/en/Data/Statistics/FSI-guide>

5. International Monetary Fund. Debt Sustainability Framework . URL: <https://www.imf.org/en/About/Factsheets/Sheets/2023/imf-world-bank-debt-sustainability-framework-for-low-income-countries>

6. The Global Findex Database. World Bank. URL: <https://www.worldbank.org/en/publication/globalindex>

7. World Bank Open Data. URL: <https://data.worldbank.org/>

Марена Тетяна

кандидат економічних наук, доцент, проректор з науково-педагогічної роботи,
професор кафедри економіки та міжнародних економічних відносин

Маріупольський державний університет

МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ОЦІНКИ ОСВІТНЬОЇ СКЛАДОВОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

Особливе місце серед «м'яких» параметрів безпеки, які включають широкий спектр соціальних, економічних, природничо-екологічних, ресурсних складових і значення яких

останнім часом зростає, посідає освіта. Попри беззаперечну вагомість освітньої складової національної безпеки, показники розвитку освіти в існуючих методиках визначення рівня безпеки представлені досить фрагментарно. З точки зору системної приналежності освітня компонента враховується у складі показників, які визначають рівень соціальної безпеки держави як елементу національної економічної безпеки. Методичні рекомендації щодо розрахунку рівня економічної безпеки України визначають соціальну безпеку як «стан розвитку держави, за якого держава здатна забезпечити гідний і якісний рівень життя населення незалежно від віку, статі, рівня доходів, сприяти розвитку людського капіталу як найважливішої складової економічного потенціалу країни» [2]. Відповідно до зазначеної методики, яка передбачає розрахунок інтегрального індексу економічної безпеки, соціальна складова безпеки включає лише два індикатора, які відображають стан освітньої системи, а саме: обсяг видатків зведеного бюджету на освіту (у відсотках ВВП); загальна чисельність учнів денних загальноосвітніх закладів освіти (у відсотках до загальної чисельності постійного населення у віці 6-17 років).

Булатова О. та Грибіненко О., пропонуючи методику розрахунку інтегрального індексу освітньої складової соціальної безпеки, додатково до показника обсягів видатків на освіту у якості індикаторів, що визначають рівень соціальної безпеки, використовують наступні показники: частка зарахованих до закладів вищої освіти (незалежно від віку), у відсотках до загального населення вікової групи, яке офіційно відповідає рівню освіти (показник, що використовує Світовий банк у межах бази даних «Показники світового розвитку»); Індекс освіти, що є інтегральним показником, який враховує середню тривалість (у роках) навчання (для дорослих) та очікувану тривалість навчання (для дітей) (складова Індексу людського розвитку) [1, с. 31].

З урахуванням того, що економічна безпека визначається як «стан національної економіки, який дає змогу зберігати стійкість до внутрішніх та зовнішніх загроз, забезпечувати високу конкурентоспроможність у світовому економічному середовищі і характеризує здатність національної економіки до сталого та збалансованого зростання» [2], опосередкованим показником економічної безпеки держави може слугувати рівень конкурентоспроможності національної економіки. Конкурентоспроможність економіки формується під впливом широкого переліку чинників (економічних, суспільно-політичних, соціально-демографічних, інфраструктурних та інших), що визначають умови ведення бізнесу в країні. Відповідно, джерелом інформації щодо стану освітньої складової економічної безпеки можуть виступати дотичні показники, які використовуються для оцінки рівня конкурентоспроможності держави. Так, за методикою Всесвітнього економічного форуму (ВЕФ), при розрахунку щорічного Індексу глобальної конкурентоспроможності

країн світу враховуються окремі кількісні та якісні показники освітньої сфери – від початкової до вищої та післядипломної освіти.

Разом із тим, недоліком зазначеного підходу є періодичні зміни, що вносяться до самої методики розрахунку Індексу глобальної конкурентоспроможності, у частині перегляду індикаторів – складових індексу. Так, до 2017 року включно освітня сфера оцінювалася експертами ВЕФ у розрізі показників, що віднесені до двох складових загального індексу, а саме: «Здоров'я і початкова освіта» (якість початкової освіти, рівень охоплення початковою освітою) і «Вища освіта і професійна підготовка» (рівень охоплення середньою освітою, рівень охоплення вищою освітою, якість освітньої системи, якість математичної і природничої освіти, якість управлінської освіти, доступ до Інтернету в закладах освіти, доступність послуг із спеціальної підготовки, ступінь підготовки та розвитку персоналу компаній) [3].

У 2018 році до методики розрахунку Індексу глобальної конкурентоспроможності було внесено зміни, і наразі індикатори розвитку освітньої галузі містяться у складовій «Навички», яка, зокрема, включає такі показники:

1) індикатори освіти та навичок наявної робочої сили: середня кількість років навчання (середня кількість повних років навчання населення країни віком 25 років і старше, за винятком років, витрачених на повторне навчання); ступінь професійної підготовки персоналу (рівень інвестицій компаній у навчання та розвиток персоналу); якість професійної підготовки; навички випускників (ступінь володіння випускниками закладів середньої та вищої освіти навичками, необхідними для бізнесу);

2) індикатори освіти та навичок майбутньої робочої сили: тривалість навчання (загальна очікувана кількість років навчання дитини – від початкової до вищої освіти); критичне мислення у викладанні (оціночний показник стилю викладання); співвідношення учнів до вчителів у початковій освіті (середня кількість учнів на одного вчителя) [4].

З одного боку, таке корегування методики визначення Індексу глобальної конкурентоспроможності є необхідним з точки зору врахування еволюційних змін у чинниках, що впливають на конкурентоспроможність національної економіки. З іншого боку, внесення змін до методики розрахунку Індексу може зробити некоректним аналіз динаміки його руху і співставлення його значень у різні проміжки часу. Крім того, значна частина освітніх індикаторів, передбачених методикою, є якісними показниками освітніх систем, визначення яких базується на експертних оцінках і які, відповідно, є досить суб'єктивними. Водночас, беззаперечною перевагою оцінки рівня освітньої складової національної безпеки на основі Індексу глобальної конкурентоспроможності порівняно із вітчизняною методикою є те, що при його розрахунку враховуються окремі індикатори стану

вищої освіти (яка продукує інтелектуальну еліту держави) та професійної підготовки (яка разом із вищою освітою формує трудоворесурсний потенціал розвитку економіки).

Як окремий індикатор, що відображає рівень освітньої складової національної безпеки, додатково може використовуватись показник індексу людського капіталу на душу населення, який демонструє рівень витрат усіх суб'єктів національної економіки – держави, компаній, фізичних осіб – на освіту та інші галузі соціальної сфери у розрахунку на душу населення. З іншого боку, цей показник не є індикатором освітньої складової безпеки у чистому вигляді, оскільки крім витрат на освіту містить й інші соціальні видатки. З урахуванням вимоги щодо доступності даних, використовуваних для оцінки рівня безпеки, у якості індикатора охоплення населення освітою (за рівнями) можуть аналізуватися дані щодо кількості здобувачів освіти відповідного рівня на 10 тис. осіб населення.

Інші кількісні показники, які характеризують стан освітньої сфери, є достатньо суперечливими з точки зору їх використання для оцінки рівня безпеки. Наприклад, показник кількості закладів вищої та фахової передвищої освіти, що використовується у офіційній вітчизняній освітній статистиці, з одного боку, характеризує рівень доступності освіти відповідного рівня та конкуренції між надавачами послуг відповідного рівня освіти, а з іншого – не відображає якість освітніх послуг.

Отже, визначення рівня освітньої складової національної безпеки забезпечується застосуванням підходів двох типів, а саме – методів інтегральної оцінки та аналізу окремих показників стану освітньої системи. При цьому кожна методика є до певної міри обмеженою, оскільки не враховує велику різноманітність аспектів освіти.

Література

1. Булатова О., Грибіненко О. Вплив системи освіти та охорони здоров'я на рівень соціальної безпеки країн у контексті глобальних цілей сталого розвитку. *Журнал європейської економіки*. 2020. № 19(1). С. 27-47.

2. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України: Наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 29 жовтня 2013 р. № 1277. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1277731-13#Text>

3. The Global Competitiveness Report 2016–2017. World Economic Forum, 2017. 382 p. URL: https://www3.weforum.org/docs/GCR2016-2017/05FullReport/TheGlobalCompetitivenessReport2016-2017_FINAL.pdf

4. The Global Competitiveness Report 2018. World Economic Forum, 2018. 656 p. URL: <https://www3.weforum.org/docs/GCR2018/05FullReport/TheGlobalCompetitivenessReport2018.pdf>

Омельченко Володимир,
доктор економічних наук, професор кафедри менеджменту та фінансів
Маріупольський державний університет

Омельченко Ганна,
кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри економіки та міжнародних економічних відносин
Маріупольський державний університет

РОЗВИТОК ІНФОРМАЦІЙНОЇ СКЛАДОВОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВ В КОНТЕКСТІ ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ

У 2024 році виповнюється десять років з моменту різкого поглиблення конфронтації між Російською федерацією та Україною в соціально-політичній, економічній та військовій сферах, яка у 2022 році переросла в широкомасштабну агресію РФ проти нашої держави. В рамках воєнних дій, а також в соціально-політичному та інформаційному контексті широко застосовується інструментарій гібридної війни. При цьому гібридну війну треба розглядати як процес, спрямований на втілення зовнішнього контролю над об'єктом управління за допомогою інформаційних засобів в якості одного з пріоритетних механізмів. В контексті війни гібридні загрози застосовуються супротивниками як звичайне озброєння, терористичні засоби, злочинна поведінка в зоні бойових дій та інформаційному просторі для досягнення своїх політичних інтересів. Таким чином гібридність загроз може відноситися до воєнної ситуації, до стратегії та тактики противника, а також до типу сил і засобів, створених та розвинутих державою [2, с.330].

В сучасній війні гібридні дії противника характеризуються перш за все неоднозначністю типів та засобів застосування. Суб'єкти гібридних загроз не чітко підпорядковуються звичним форматам міжнародної політики, вони розвиваються у інформаційному просторі та виконують дії як з зовнішніми так і з внутрішніми державними і недержавними структурами, використовують законні і злочинні засоби досягнення результатів[3, с.22].

Сучасний стан системи безпеки бізнесу в Україні знаходиться під постійним впливом існування різних форм гібридних загроз. В умовах активної фази гібридної війни противник застосовує соціально-економічні, психологічні та інформаційно-диверсійні методи злочинної діяльності в середині країни, що не може не впливати на стан фінансово-економічної безпеки підприємств та галузей економіки, а також появу нових загроз (як характерний приклад:

хакерська атака РФ на інфраструктуру мережі «Київстар», що призвело до збоїв роботи системи провайдера мобільного зв'язку). Таким чином гібридні загрози реалізуються завдяки активному використанню передових технологій та розвинутої тактики їх застосування. При цьому, гібридні загрози мають перевагу над класичними у тому, що змінюють традиційні уявлення щодо практики війни, виграючи у системності та прихованості нанесеної шкоди.

В Україні під впливом гібридної війни опинились фактично усі сфери життєдіяльності, такі як, економіка, політика, культура, інформаційне забезпечення та споживання. Сильна прив'язаність до російського ринку деяких секторів промислового виробництва, відсутність альтернативних джерел постачання ресурсів для значної кількості галузей господарства підкреслює актуальність вирішення проблем національної безпеки.

Очевидно, що в таких умовах необхідно переосмислення підходів до створення та розвитку інформаційних систем та технологій, а питання безпеки повинні визначатися як складові елементи при формуванні інформаційних систем, починаючи з моменту їх проектування, виробництва і підтримки. Для досягнення позитивного результату роботи системи інформаційної безпеки дуже важливим є вирішення наступних фундаментальних завдань: забезпечити обмін інформацією в режимі реального часу, широке співробітництво в області кібербезпеки, використання інтегрованих технологічних платформ.

Темпи розвитку діджиталізації світового простору неспинно продовжують зростати, тому потрібно швидко реагувати на нові гібридні загрози та виявляти слабкі місця в системі інформаційної безпеки. Тому розробники інформаційних систем мають орієнтуватись на проектування та створення інтегрованих технологічних платформ, впровадження нових підходів до їх розроблення, що сформує безпечне функціонування інформаційних систем [1, с. 63].

При цьому важливим є визначення факторів, які формують розвиток потенціалу інформаційної безпеки підприємства під впливом гібридних загроз. Інформаційна безпека підприємства повинна являти собою гнучку систему з чітко визначеними елементами, яка обов'язково має змінюватися і адаптуватися до зовнішніх та внутрішніх умов і загроз ефективному функціонуванню підприємства.

Виходячи з цього, необхідно зробити висновок, що в умовах гібридної війни першочергової значущості набувають процеси вирішення проблеми насильницького розв'язання конфліктів, які характеризується інтенсивністю і широким застосуванням різноманітних методів прямої та непрямой агресії, можливістю використовувати велику кількість людей для їх реалізації, що негативно впливає на систему бізнес-процесів, державної стабільності та інформаційної безпеки країни.

Література

1. Борсуковський Ю.В. Визначення вимог щодо побудови концепції інформаційної безпеки в умовах гібридних загроз. *Кібербезпека: освіта, наука, техніка*. 2019. № 1. С. 61-72. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/cest_2019_1_8
2. Гришко С., Кодрул Р. Зміна безпекового ландшафту як передумова розвитку гібридних загроз: матеріали *Міжнародної науково практичної конференції «Управління та адміністрування в умовах протидії гібридним загрозам національній безпеці»*, м.Київ, 22 листоп. 2022 р. С.324-334.
3. The landscape of Hybrid Threats: A Conceptual Model (PublicVersion). Giannopoulos, G., Smith, H. and Theocharidou, M. (ed.). EUR 30585 EN, Publications Office of the European Union, Luxembourg, 2021. 58 p.

**СЕКЦІЯ
«ТРУДОРЕСУРСНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ В СИСТЕМІ СУЧАСНОГО РИНКУ ПРАЦІ»**

Chuwardynskiy Vladyslav,
Ph.D. student,
2nd year, third (educational and scientific) level of higher education, full-time education,
Educational and scientific program «Economics»
Mariupol State University

**INTERNATIONAL LABOR MARKET TRANSFORMATION UNDER DEVELOPMENT
INNOVATION PROCESS**

Due to the increasing impact of globalization, the international labor market is undergoing significant transformations. The rapid progress of innovative technologies, particularly in the field of information technology (IT), has a profound influence on its functioning. These changes, driven by the expansion of the information space and the rapid development of the digital market, bring risks but also open new opportunities for international employment.

One of the key challenges in the transformation of the international labor market is the digital transformation of jobs in the context of globalization. The development of IT services simplifies the interaction between companies and hired workers in the international market. The increased availability of the workforce leads to growing competition for highly skilled workers among employers. On the one hand, this provides workers with the opportunity to find employment in any country, regardless of their location. On the other hand, it complicates the process of recruiting new highly skilled workers, demanding improvements in the quality of hiring.

Furthermore, the digital economy (DE) requires qualitative changes in the labor market structure, leading to the emergence of new professions. For example, this may result in an increased demand for experts in data processing, cybersecurity, and artificial intelligence technology. Uneven economic development among countries leads to a concentration of high-tech vacancies in highly developed countries, with the ability to hire workers from any region of the world.

With the globalization of the world economy, economists are paying special attention to the interaction between innovative technologies, employment levels, and inequality. This heightened interest is stimulated by research analyzing the potential negative consequences of using new information and communication technologies (ICT), such as machine learning, digitization of production, robotics, and automated transportation, on employment [3].

Moreover, the growth of information and communication technologies (ICT) in work processes enhances labor efficiency, which can positively impact wage levels. Additionally, ICT helps optimize the time spent on monotonous and routine tasks. According to E. Atalaya, highly skilled workers have comparative advantages in performing non-routine analytical tasks [2].

In the next decade, digital technologies may require a transition to a new stage of transformative changes to ensure business profitability through advanced robotic solutions and artificial intelligence. Experts predict that automation will spread not only through production lines but also across all aspects of life, including labor relations between employers and hired workers. Automation will lead to the emergence of new forms of industrial production and improve the quality of life through efficient management of large volumes of data and the creation of business algorithms. Modern cloud computing technologies will revolutionize digital services and transform old service delivery business models. The development of technologies such as 5G, the Internet of Things, big data, and cloud technologies, along with artificial intelligence, poses new challenges in the field of education [5].

Based on research from the McKinsey Global Institute, automation is more likely to transform human work than replace it. Despite the possibility of automating about a third of existing professions, less than 3% of professions may be fully automated by modern technologies [4].

The growth of digitization and automation of jobs processes opens up new opportunities for both hired workers and employers. This leads to changes in the economic nature of work, affects the required skill set for a particular type of work, and modifies the functions of the labor market itself, reshaping the international division of labor. Furthermore, the effective implementation of digitization and automation processes from specific companies and countries becomes a key factor in enhancing their competitiveness.

The recent years have been marked by a transition to a transitional stage of digitizing labor relations, which has a dual nature of development. On one hand, this stage is associated with the introduction of innovative digital solutions that can reduce the effect of the «digital divide» namely equalizing uneven access to information or technological products among different groups of people in society. The digital divide manifests itself in the impact of advanced technologies on traditional solutions, practices, and activities. On the other hand, the transition to the digital environment is aimed at promoting the balanced development of information and communication technologies and their introduction into labor markets to increase labor productivity [1, pp. 349-361].

In conclusion, it can be argued that new organizational forms of work have a significant impact on the wage system and income acquisition strategies, leading to a gradual convergence of income levels in different countries worldwide. The influence of new forms of work, such as freelancing, outsourcing, and particularly crowdsourcing, slows down the growth of «lower-middle-

class» wages in Western countries. Successful adaptation of the labor market to digital transformations requires changes in all areas: among workers, companies, and states. Workers need to continually update their knowledge, engage in lifelong learning, and develop new skills and experiences. Companies must implement internal marketing principles to stimulate employee loyalty and attract talent. The state needs to develop an education system, introduce new teaching methods and tools, promote STEM education (Science, Technology, Engineering, and Mathematics), and promote the principles of continuous learning. Among the key solutions to minimize the potential negative consequences that may arise due to the impact of the digital economy on the international labor market are expanding collaboration between employers and educational/research organizations, encouraging private sector investments in human capital development, and analyzing the possibilities and conditions for implementing unconditional basic income.

References

1. Adams, A., 2018, Technology and the labour market: The assessment, *Oxford Review of Economic Policy*, 34, pp. 349–361
2. Atalay E., Phongthientham P., Sotelo S., and Tannenbaum D., 2017, The Evolving U.S. Occupational Structure, Discussion paper
3. Brynjolfsson E., McAfee A., 2014, *The Second Machine Age: Work, progress, and prosperity in a time of brilliant technologies*, New York, London: Norton Publishers
4. McKinsey & Company, 2018b, *Transforming our jobs: automation in Hungary*, May 2018
5. Raczko R., 2015, Wykorzystanie chmurowych w biznesie [The use of cloud computing in business], *Roczniki Kolegium Analiz Ekonomicznych, Szkoła Główna Handlowa Warszawa, No. 36* [in Polish]

Воскобойник Василь,

1 курс, третій (освітньо-науковий) рівень вищої освіти, денна форма навчання,

ОНП «Економіка»

Маріупольський державний університет

СУЧАСНІ МІЖНАРОДНІ МІГРАЦІЙНІ ПОТОКИ ТА ЗАЛУЧЕННЯ ІМІГРАНТІВ ДО РИНКУ ПРАЦІ КРАЇН ОЕСР

Агресивна війна РФ проти України призвела до найбільшого притоку нових постійних іммігрантів за всю історію, а також до найбільшого з часів Другої світової війни потоку

біженців до країн ОЕСР. Оскільки країни все частіше звертають увагу на потенційний внесок мігрантів працездатного віку у подолання дефіциту робочої сили, зараз вкрай важливо враховувати та вдосконалювати всі складові міграційної й інтеграційної політики. Звернемось до основних міграційних тенденцій у країнах-членах ОЕСР, що склались у 2022 році.

Перш за все, у 2022 році міграція на постійне місце проживання до країн ОЕСР досягла історичного рекорду – 6,1 мільйона нових іммігрантів, що на 26% більше порівняно з 2021 роком і на 14% більше порівняно з 2019 роком. Здебільшого це зростання було зумовлене збільшенням гуманітарної міграції (за винятком українських біженців) та трудової міграції [1] (рис. 1).

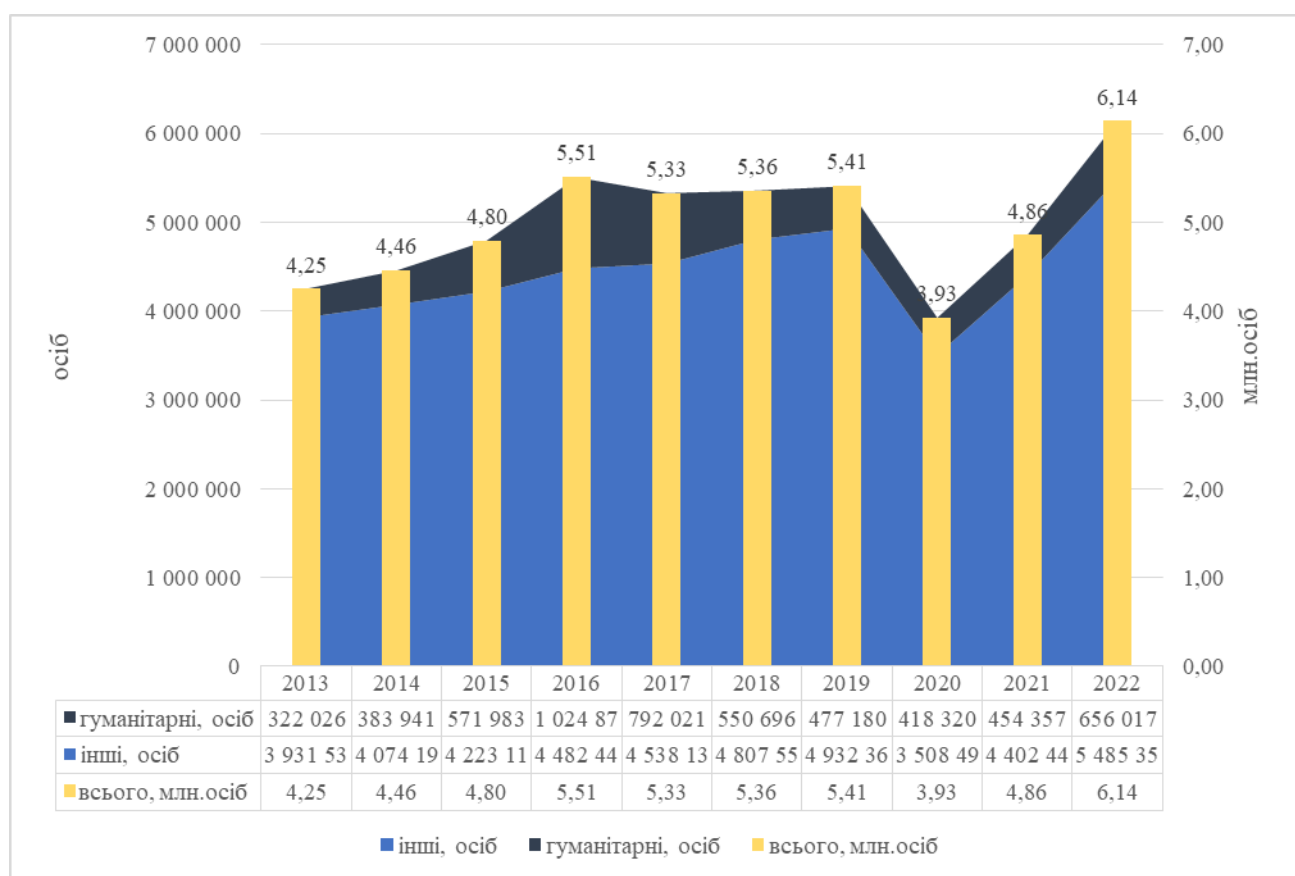

Рис. 1. Міграція на постійне місце проживання до країн ОЕСР, 2013-2022 рр. [1; 2]

У багатьох країнах ОЕСР постійна міграція у 2022 році була вищою, ніж у будь-який із попередніх 15 років. Це стосується Канади та Нової Зеландії, а також багатьох європейських країн ОЕСР (наприклад, Бельгії, Данії, Фінляндії, Франції, Ірландії, Люксембургу, Нідерландів, Іспанії, Швейцарії та Сполученого Королівства).

Сімейна міграція залишилась основною категорією постійної міграції до країн ОЕСР, на яку припадало 40% від загальної кількості мігрантів. Зростання сімейної міграції відбувалось за рахунок супроводжуваних сімей трудових мігрантів [1].

Станом на червень 2023 року в країнах ОЕСР проживало близько 4,7 мільйона переміщених українців. Німеччина, Польща та США приймають найбільшу кількість біженців в абсолютному вираженні, тоді як Естонія, Чехія та Литва прийняли найбільшу кількість біженців у відсотковому відношенні до свого населення.

Тимчасова трудова міграція до країн ОЕСР дещо перевищила допандемійний рівень. У країнах ОЕСР (за винятком Польщі) було видано понад 2,4 мільйона дозволів на працевлаштування, що на 77% більше, ніж у 2021 році. Тим часом у Польщі було зареєстровано близько 2 мільйонів запитів на різні види дозволів на роботу (включаючи продовження), що також є рекордним показником.

Хоча прибуття працюючих відпочиваючих і внутрішньофірмових переміщень є все ще нижчим за рівень до пандемії, кількість сезонних працівників та інших тимчасових трудових мігрантів у 2022 році була більшою, ніж у 2019 році [1].

У країнах ОЕСР в 2022 році було видано близько 1,9 мільйона дозволів на проживання для іноземних студентів вищих навчальних закладів, що на 42% більше, ніж у 2021 році, на 24% більше, ніж у 2019 році, та є найвищим показником за всю історію. У 2020 році в країнах ОЕСР було зареєстровано 4,3 мільйона іноземних студентів.

Кількість заяв про надання притулку в країнах ОЕСР також була на рекордно високому рівні: в 2022 році в країнах ОЕСР було подано понад 2 мільйони нових заяв, що є найвищим показником, зафіксованим до цього часу, який значно перевищує попередній рекорд 2015/2016 року (1,7 мільйона) та є вдвічі вищим за рівень 2021 року. Зростання було зумовлене значною мірою стрімким зростанням кількості заявок у США – 730 тис. осіб порівняно з менш ніж 190 тис. у 2021 році. В ОЕСР основними країнами походження були Венесуела, Куба, Афганістан, Нікарагуа та Сирія [1].

Протягом 2022 року значно збільшилась кількість осіб, прийнятих на гуманітарних підставах – 625 тис. осіб отримали захист у країнах ОЕСР у 2022 році, що є найвищим річним рівнем з 2017 року.

У 2022 році 145 мільйонів людей в ОЕСР проживали за межами країни свого народження, що на чверть більше, ніж десять років тому. Народжені за кордоном становили близько 10,6% від загальної чисельності населення країн ОЕСР порівняно з 8,9% у 2012 році.

Змінивши Китай як основну країну походження нових мігрантів до країн ОЕСР у 2020 році, Індія зберегла першість у 2021 та 2022 роках [1].

Набуття громадянства в країнах ОЕСР досягло рекордного рівня у 2022 році – 2,8 мільйона. Третина зростання кількості набуття громадянства в країнах ОЕСР припадає на Канаду, де у 2022 році було прийнято 375 тисяч нових канадських громадян (+174% порівняно з 2021 роком і +50% порівняно з 2019 роком). Основними країнами народження нових канадців були Індія (60 тис.), Філіппіни (42 тис.), Сирія (20 тис.) та Пакистан (15 тис.) [1].

Щодо інтеграції іммігрантів до національних ринків праці в 2022 році, необхідно звернути увагу на наступні аспекти:

- показники ринку праці для іммігрантів продовжували суттєво покращуватися після різкого падіння у 2019-20 роках та зростання у 2021 році – у понад 80% країн ОЕСР мігранти або повернулися до докризового рівня зайнятості, або перевищили його;

- рівень зайнятості мігрантів покращився в усіх країнах ОЕСР протягом 2021-2022 років (окрім Польщі, де через значний приплив біженців з України цей показник досяг найвищого рівня за всю історію ОЕСР);

- у середньому майже 80% мігрантів були економічно активними: понад 70% працювали і менше 8% були безробітними;

- рівень зайнятості мігрантів у більш ніж половині країн ОЕСР був найвищим за останні два десятиліття;

- серед жінок-мігрантів спостерігалось більш швидке зростання як рівня зайнятості, так і рівня трудової участі, ніж серед чоловіків, що сприяло зменшенню гендерного розриву в окремих країнах;

- покращення ситуації на ринку праці мігрантів мало місце в усіх регіонах, але при цьому наявними є суттєві диспропорції – відмінності залежать від регіону походження, категорії міграції, гендерного складу, рівня освіти, розміру діаспори, стажу міграції.

Таким чином, зростання міграції, зокрема трудової, і рівня зайнятості мігрантів-резидентів пов'язані з тим, що багато країн ОЕСР відчувають дефіцит робочої сили, що актуалізує питання трудового аспекту міжнародних міграційних переміщень та надає їм пріоритет у порядку денному стратегічних соціально-економічних і політичних змін.

Література

1. International Migration Outlook 2023. Recent developments in international migration movements and labour market inclusion of immigrants. URL: https://www.oecd-ilibrary.org/sites/b0f40584-en/1/3/1/index.html?itemId=/content/publication/b0f40584-en&_csp_=f32aa69b63450530407ffa5853cb88a4&itemIGO=oecd&itemContentType=book (дата звернення: 15.12.2023)

Воскобойник Дмитро,
2 курс, третій (освітньо-науковий) рівень вищої освіти, денна форма навчання,
ОНП «Економіка»
Маріупольський державний університет

ТЕНДЕНЦІЇ ЗАЙНЯТОСТІ НАСЕЛЕННЯ В ЄВРОПЕЙСЬКИХ КРАЇНАХ

У 2022 році ринки праці ЄС продемонстрували надзвичайну стійкість, незважаючи на низку серйозних випробувань, зокрема агресійну війну РФ проти України, високу інфляцію та економічне уповільнення. Розглянемо детально основні тенденції щодо змін зайнятості населення в країнах ЄС, що сформувались протягом 2022 року.

Зростання ВВП супроводжувалося збільшенням загальної зайнятості – на 2,0% в ЄС та 2,3% в Єврозоні. В результаті у 2022 р. в ЄС було зайнято 213,7 млн. осіб, з яких 166,1 млн. – в Єврозоні. Кількість зайнятих зросла у всіх державах-членах. Найбільше зростання було зафіксовано в Ірландії (+6,6%), Мальті (+6,3%) та Литві (+5,1%), а найменше – в Румунії (+0,1%), Польщі (+0,4%), Німеччині та Болгарії (+1,3% для обох) [1, с.23].

Секторами, які найбільше сприяли зростанню зайнятості, були торгівля, транспорт, розміщення й організація харчування, а також технічна, адміністративна та допоміжна діяльність. У цих двох сферах кількість зайнятих зросла на 1,5 млн. і 0,8 млн. осіб відповідно. У відносному вираженні зайнятість найбільше зросла в сфері інформації та комунікацій (+5,1%), що свідчить про високий попит на передові навички на ринку праці. У будівництві вона зросла на 2,5%, у промисловості – на 1,1%, а в сільському господарстві скоротилася на 1,6%. Кількість самозайнятих осіб зросла лише на 0,6% порівняно з 2,2% для найманих працівників.

Кількість відпрацьованих годин зросла більше, ніж зайнятість. Кількість відпрацьованих годин зросла на 2,8% в ЄС і на 3,4% в Єврозоні. Однак кількість відпрацьованих годин на одну особу залишалася на 1,2% і 1,7% відповідно нижче рівня 2019 р. (тобто до різкого падіння в 2020 році через використання короткострокових схем роботи під час кризи COVID-19). Кількість відпрацьованих годин на одну особу знижувалася ще до 2020 р., принаймні частково через вплив автоматизації [1, с.23-24].

Очікується, що зростання зайнятості в ЄС залишатиметься стійким, але повільним протягом наступних двох років внаслідок уповільнення економічного зростання. Згідно з останнім прогнозом Європейської Комісії, у 2023 р. зайнятість зросте на 0,5% в ЄС та на 0,6% в Єврозоні, а у 2024 р. – на 0,4% та 0,5% відповідно, що є дещо кращими показниками, ніж прогнозується для інших розвинутих країн [1, с.24].

Рівень зайнятості населення віком 20-64 роки досяг рекордного рівня в ЄС. Він підвищився на 1,5 в.п. в ЄС (74,6%) та на 1,7 в.п. в Єврозоні (74,1%), але більша частина цього зростання припала на перше півріччя. Найвищі темпи зростання були зафіксовані в Греції (+3,7 в.п.), Ірландії (+3,3 в.п.) та Естонії (+2,6 в.п.), тоді як рівень зайнятості найменше зріс у Люксембурзі (+0,7 в.п.) та Франції (+0,8 в.п.) [1, с.25].

Гендерний розрив у зайнятості (різниця між рівнем зайнятості жінок і чоловіків віком 20-64 роки) трохи зменшився – до 10,7 в. п., що на 0,2 в. п. менше, ніж у 2021 р. Рівень зайнятості жінок зріс до 69,3%, а чоловіків – вперше до 80,0%. Необхідним є подальший прогрес для досягнення мети Плану дій Європейського стандарту соціальних прав (The European Pillar of Social Rights) щодо скорочення вдвічі гендерного розриву у сфері зайнятості до 2030 р.

Рівень зайнятості для всіх вікових груп підвищився. Порівняно з 2021 р. він підвищився на 2,0 в. п. для працівників віком 15-24 роки (молоді працівники) (до 34,7%), на 1,4 в. п. для працівників віком 25-54 роки (основні працівники) (до 81,8%) та на 1,8 в. п. для працівників віком 55-64 роки (працівники старшого віку) (до 62,3%) (рис. 1). Гендерний розрив у зайнятості був набагато більшим для працівників старшого віку (12,5 в. п.), ніж для основних працівників (10,5 в. п.) або молодих працівників (4,7 в. п.) [1, с.25].

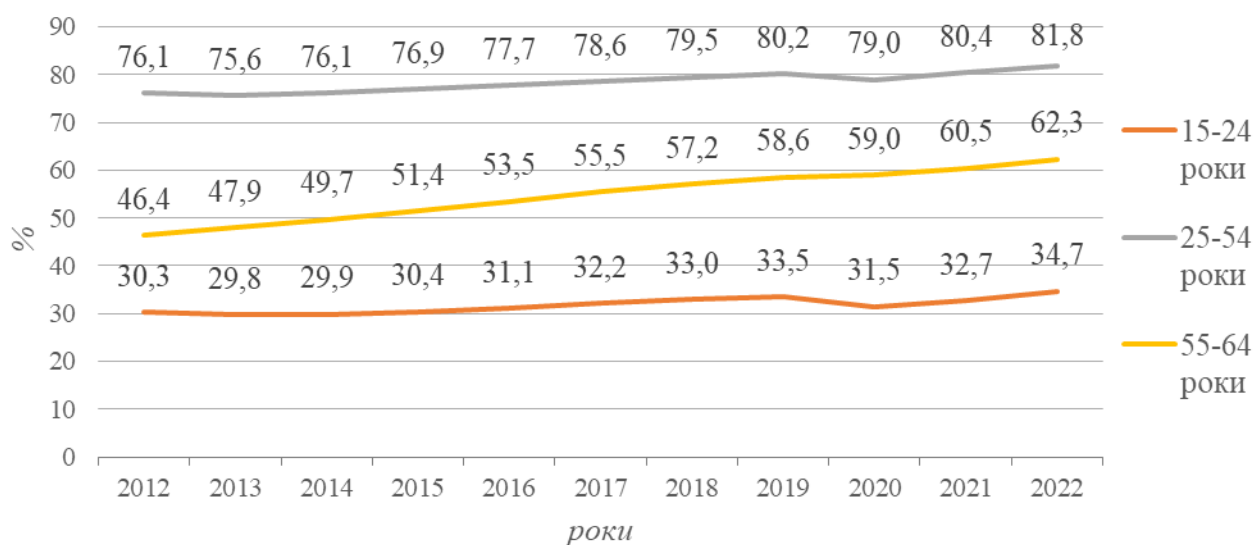

Рис. 1. Рівень зайнятості населення ЄС за віковими групами у 2012-2022 рр., % [1, с.25; 2]

Рівень зайнятості для людей віком 25-54 роки на всіх освітніх рівнях підвищився. Зростання було найпомітнішим серед осіб з неповною середньою освітою – на +1,9 в.п. (до 63,3%). Показники залишилися найвищими для людей із середньою професійно-технічною освітою (84,6%, +1,3 в. п.) та з вищою освітою (89,7%, +1 в. п.), які, як правило, частіше мають навички, необхідні для отримання роботи на ринку праці [1, с.25].

Для нещодавніх випускників, які мають принаймні повну загальну середню освіту, рівень зайнятості різко підвищився, збільшившись на 2,8 в. п. порівняно з 2021 р., до 82,4%. Найнижчі показники були в Греції та Італії (трохи вище 65%), тоді як у чотирьох державах-членах ЄС цей показник перевищував 90%. У 2022 р. розрив між чоловіками і жінками в рівні працевлаштування недавніх випускників становив 2,2 в.п. (81,3% для жінок, 83,5% для чоловіків). У 2022 р. 60,1% нещодавніх випускників професійної освіти і навчання скористались перевагами навчання на робочому місці, а 79,7% були працевлаштовані [1, с.26].

Зростання зайнятості відбулось передусім за рахунок збільшення кількості постійних працівників і працівників, зайнятих повний робочий день. Частка тимчасової зайнятості серед працівників віком 15-64 роки в ЄС різко зменшилась у 2020 р. під час пандемії COVID-19 і не повернулася до колишніх рівнів у 2021-2022 рр.: у 2022 р. вона досягла 12,1%, що є стабільним показником порівняно з 2021 р., але на 1,1 в. п. нижче за показник 2019 р. Близько 23,9 млн. осіб працювали за тимчасовим контрактом в ЄС у 2022 р., що на 1,7 мільйона менше, ніж у 2019 р. (25,6 млн.). Вплив тимчасової зайнятості на зростання зайнятості зменшився у другій половині 2021 і 2022 рр., оскільки непостійні робочі місця, втрачені під час пандемії, не були відновлені в деяких секторах (переробна промисловість, будівництво, розміщення та харчування, торгівля) через повільне створення нових робочих місць. У 2022 р. тимчасова зайнятість найбільше зросла серед людей з освітою, що є нижчою за середню (на 460 тис. осіб більше, до 6,4 млн. осіб), але залишалась переважно стабільною для людей із вищим рівнем освіти (9,9 млн. осіб з вищою середньою освітою та 7,5 млн. осіб з вищою освітою). Частка працівників з неповним робочим днем віком 15-64 роки в ЄС знизилась на 0,1 в.п. у 2022 р. порівняно з 2021 р. до 17,6%, що значно нижче показника 2019 р. (19,3%). У 2022 р. в ЄС було майже на три мільйони менше людей, які працювали неповний робочий день (34,7 млн. осіб), ніж у 2019 р. (і 37,4 млн. осіб). Збільшення кількості людей, що працюють повний робочий день, може бути індикатором покращення умов праці, що, в свою чергу, може сприяти вирішенню проблеми нестачі робочої сили. Частка працівників, зайнятих тимчасовою та неповною зайнятістю, залишається значно вищою серед жінок (13,4% та 28,4%, відповідно), ніж серед чоловіків (11,0% та 8,2%, відповідно). Гендерний розрив збільшився на 0,1 в.п. щодо тимчасової

зайнятості (до 2,4 в.п.) і зменшився на 0,3 в.п. у випадку неповної зайнятості (до 20,2 в.п.) [1, с.26].

Існують значні відмінності у зайнятості між загальним населенням та вразливими групами, зокрема такими як люди з інвалідністю. У 2022 р. розрив у зайнятості людей з інвалідністю зменшився на 1,7 в. п. порівняно з 2021 р., але залишився дуже високим – 21,4% [1, с.26].

Розуміння тенденцій зайнятості населення сприяє формуванню базисно ефективних рішень щодо подолання дефіциту робочої сили в країнах ЄС.

Література

1. Employment and Social Developments in Europe 2023. Annual review. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2023. 148 p.

2. European Commission (2022e), Employment and Social Developments in Europe Annual Review 2022, Publications Office of the European Union, Luxembourg, available at: <https://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=738&langId=en&pubId=8483&furtherPubs=yes> (дата звернення: 17.12.2023).

Калінін Владислав,
2 курс, третій (освітньо-науковий) рівень вищої освіти, заочна форма навчання,
ОНП «Економіка»
Маріупольський державний університет

Остропольський Олег,
1 курс, третій (освітньо-науковий) рівень вищої освіти, заочна форма навчання,
ОНП «Економіка»
Маріупольський державний університет

МІЖНАРОДЖНА МІГРАЦІЯ ЯК ГЛОБАЛЬНИЙ ФЕНОМЕН

Міжнародна міграція є глобальним феноменом, складність якого постійно зростає у різних вимірах. Економіки країн світу стають все більшою мірою взаємопов'язаними та взаємозалежними, вдосконалюються транспортні мережі та засоби комунікації, що призводить до кількісного зростання показників міграції і до ускладнення її структури [3, с.11]. За даних умов міжнародна міграція виступає інтегральною характеристикою глобального розвитку.

Причини міграції у світі можна об'єднати у такі групи: [1, с.662]

- *економічні*: низька заробітна плата, високі рівні безробіття, нерівність у доходах, незадовільні умови життя, економічна нестабільність у країні походження;
- *політичні*: війни, конфлікти, переслідування, політична нестабільність, відсутність свободи та демократії, обмеження свободи вираження політичних переконань;
- *соціальні*: низький рівень освіти, обмежені можливості отримання кваліфікованої роботи, недостатність доступу до медичної допомоги та інших соціальних послуг, голод, дискримінація за ознаками раси, національності, етнічної приналежності, походження, гендерної ідентичності та ін.;
- *культурні*: культурний шок, незручності у пристосуванні до іншої культури, відсутність спільної мови, релігійні утиски;
- *інші*: природні катаклізми, що загрожують життю та здоров'ю людини, зміни клімату, торгівля людьми тощо.

Кількість міжнародних мігрантів у світі постійно зростає, і спостерігається тенденція до подальшого зростання динаміки даного процесу. Причому в розвинених регіонах світу приріст кількості мігрантів вдвічі перевищує аналогічні показники країн, що розвиваються.

Країни в різних регіонах світу, незалежно від рівня їх економічного розвитку, стикаються з різними викликами та можливостями щодо міграції. Позитивні і негативні наслідки міграції формуються переважно в царині трудової міграції.

До *позитивних наслідків* трудової міграції відносять такі [4]:

- незначне (1-2%) зниження або стримування зростання безробіття;
- збільшення ВВП за рахунок сплат емігрантами податків і валютних переказів сім'ям;
- обмін знаннями, отримання емігрантами досвіду роботи, організації та управління виробництвом.

Негативні наслідки трудової міграції напряму пов'язані з формуванням передумов рівня економічного розвитку країн: [4]

- вплив умів;
- втрата частини ВВП через витрати на підготовку кадрів для інших країн;
- втрата найкращих трудових ресурсів;
- витік разом з кращими кадрами унікальної інформації (інтелектуальної власності).

Послаблення величини людського капіталу внаслідок відтоку робочої сили, зниження обсягу ВВП і рівня продуктивності праці, зменшення наповнення бюджетів різних рівнів формують комплекс *негативних наслідків*, перш за все, для країн походження мігрантів.

Крім того, відтік робочої сили *негативно* впливає на інституційну і макроекономічну спроможність країни загалом через: [2]

- послаблення стимулів і привабливості ділового та інвестиційного клімату, оскільки для міжнародного бізнесу вагому роль відіграють чисельний і якісний склад потенційних працівників у країнах-експортерах трудових ресурсів;

- розбалансування податкової системи – перерозподіл податкових надходжень від податків на прибуток (через незатребуваність висококваліфікованої робочої сили, доданої вартості у випуску продукції) на користь податків на споживання

- вимушений перерозподіл фінансування сфер, пов'язаних з людським капіталом – погіршення демографічної структури внаслідок еміграції (виїзд молоді, зростання частини людей старого віку) спричиняє збільшення витрат на програми соціальної допомоги. Насамперед, пенсії, з одночасним зменшенням видатків на освіту.

Багато країн, які розглядали свою еміграцію як надто високу, запровадили *політику, що мала сприяти утриманню працівників в країні*. Така політика, спрямована на зниження еміграції, включала в себе посилення освітніх та професійних інститутів на батьківщині, а також приріст можливостей працевлаштування на національному ринку праці. Окремі країни також спрямували свої зусилля на збереження мігрантів з певними вміннями, щодо яких спостерігається нестача в країнах походження і одночасно високий попит у країнах призначення.

На сьогодні політика трудової міграції в приймаючих країнах стала більш селективною, перевага надається міжнародним мігрантам, які володіють затребуваними (дефіцитними) вміннями. Ряд країн запроваджують політику створення сприятливих умов для залучення *висококваліфікованих працівників*. Висококваліфіковані мігранти зазвичай отримують преференційні умови доступу на ринок праці приймаючих країн, щодо них застосовується менший перелік обмежень порівняно з низькокваліфікованими мігрантами.

Одночасно, нестача кваліфікованої робочої сили в умовах необхідності забезпечення економічного зростання є чинником помітного зростання заробітної плати галузях і професіях, де вказана нестача є особливо відчутною. Хоча це привносить певні інфляційні ризики, прискорена *позитивна динаміка* успішно їх поглинає, що призводить до підвищення добробуту навіть за втрати робочої сили.

За умови якісного регулювання, міграція може позитивно вплинути на скорочення бідності та підвищення рівня життя як в країнах походження, так і в країнах призначення мігрантів. Водночас, при неефективному регулюванні міграційних процесів, міжнародна міграція може призвести до негативних наслідків, зокрема, до втрати людських ресурсів у

країнах походження, недоотримання ВВП, а також до проблем соціально-економічної інтеграції мігрантів у країнах призначення.

Література

1. Безпалько Ю.Ю., Шаповал К.О., Наконечна Д.О. Реформа міграційної політики в ЄС: вплив на європейську ідентичність та міжкультурну гармонію. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. №4. С. 661-665. URL: http://www.lsej.org.ua/4_2023/159.pdf(дата звернення: 15.12.2023)

2. Іжевський П., Кравець І. Міжнародна трудова міграція робочої сили та її вплив на внутрішній ринок праці України. *Економіка та суспільство*. 2022. № 45. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-45-12>

3. Стаканов Р.Д. Особливості міграційної політики розвинених країн світу в XXI ст. *Інвестиції: практика та досвід*. 2014. №15. С. 11-15. URL: http://www.investplan.com.ua/pdf/15_2014/4.pdf (дата звернення: 15.12.2023)

4. Томашук І.В., Болтовська Л.Л. Міграційні процеси у контексті глобалізації світової економіки. *Економіка та суспільство*. 2022. Випуск № 40. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1484> (дата звернення: 15.12.2023)

Калініна Світлана,
доктор економічних наук, професор, професор кафедри економіки праці,
декан економіко-правового факультету
Маріупольський державний університет

РЕГУЛЮВАННЯ МІЖНАРОДНОЇ МІГРАЦІЇ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Глобалізація стає новим і досить вагомим чинником сучасної міграції і фактично виступає драйвером глобального економічного розвитку. В умовах активізації процесів глобалізації міжнародна міграція набуває нових рис, які виражаються в її більш широких масштабах, обміні інформацією, знаннями та досвідом між країнами, а також у формуванні глобальної системи регулювання міжнародної трудової міграції [2]. Основною рушійною силою міжнародної міграції є масове переміщення населення, викликане трансформацією глобального ринку праці.

Фактично на сьогодні відбувається утворення багаторівневого *глобального міграційного контуру* [2]:

- *глобальна міграційна система* – охоплює всі країни і регіони світу та передбачає входження до неї регіонально-інтеграційних і національних систем. Заснована на загальносвітовому процесі конвергенції, а також появи та випереджальному розвитку глобальних (єдиних) інституцій і структур, що забезпечують функціонування світової економічної системи;

- *регіонально-інтеграційні (інтеграційні) міграційні системи* – охоплюють країни, об'єднані в рамках регіональних інтеграційних угруповань. Функціонують відповідно до вимог глобальної системи і засновані на інтеграційних інститутах, що передбачають зміну конфігурації національних систем. Орієнтовані на регулювання міграційних процесів у масштабах угруповання;

- *національні міграційні системи* – формуються в рамках міграційної політики держави й спрямовані на подолання *проблем* окремих країн. Функціонують відповідно до вимог глобальної системи та участі країн в інтеграційних процесах, а також вимог регіонально-інтеграційних систем. *Інтегровані в інші функціональні системи регулювання економіки*, які створені в країнах.

Особлива роль у регулюванні міграційних процесів належить *Міжнародній організації праці (МОП)*, однією з основних функцій якої є прийняття конвенцій і рекомендацій, що встановлюють міжнародні норми використання праці в таких сферах, як свобода асоціацій, заробітна плата, робочий час, соціальне страхування, оплачувана відпустка, охорона праці, служба зайнятості, інспекції праці та ін.

Міжнародна організація з міграції (МОМ) займається координацією міжнародної міграційної політики, створює платформу для обговорення актуальних питань у сфері міграції, а також надає державам технічну та консультативну допомогу з метою реалізації конкретних проектів у міграційній сфері.

Спільно з міжнародними партнерами МОМ реалізує комплекс програм:

- міграція з гуманітарною метою (надання допомоги постраждалим від конфліктів і їх наслідків, біженцям і репатріантам, переміщеним особам як в межах країн, так і за кордоном);

- міграція з метою розвитку (забезпечення припливу кваліфікованої робочої сили до держав з урахуванням пріоритетів їх розвитку, потреб і інтересів населення в приймаючих країнах);

- програми технічного співробітництва (надання консультативних послуг урядам, міжурядовим і неурядовим організаціям в області міграції, розробка необхідних комплексних заходів для вирішення проблем міграції, а також навчання персоналу служб, що займаються регулюванням міграції, надання їм технічної допомоги);

- дослідження і аналіз інформації (дослідження причин і наслідків міграційних процесів, проведення регіональних і міжнародних конференцій і семінарів, розробка і реалізація інформаційних кампаній).

Починаючи з 2000 р., МОМ кожні два роки випускає доповіді про міграцію у світі. *Доповідь про міграцію у світі 2022 року* (одинадцята в серії доповідей про міграцію в світі), була підготовлена в розрізі поглиблення розуміння міграції та мобільності у всьому світі. Зокрема, у Звіті про світову міграцію за 2022 р. зазначається, що за глобальними та поточними оцінками у 2020 р. у світі нараховувалось близько 281 млн. міжнародних мігрантів, до дорівнювало 3,6% світового населення, з них 30 млн. мігрувало до країн Європи [3].

Створення *Глобальної комісії з питань міграції* у 2003 р. стало втіленням зростання інтересу міжнародної громадськості до проблем міграції. Комісія складалась з 19 провідних експертів у сфері міграції та була підтримана Генеральним секретарем ООН і низкою національних урядів [1].

Враховуючи роль міграційних процесів у забезпеченні соціально-економічного розвитку, а також в залежності від обсягів, динаміки, інтенсивності міграційних процесів, можуть бути застосовані різні моделі регулювання міграційних процесів [2]:

- *базова модель* – регулювання міграційних процесів на етапі міграційного переміщення;
- *ситуативна модель* – регулювання міграційних процесів за переважаючим (певним) вектором;
- *розширена модель* – регулювання міграційних процесів з метою забезпечення більш широких позитивних соціально-економічних наслідків;
- *комплексна модель* – регулювання міграційних процесів з використанням всіх вищенаведених моделей.

Вищезазначені моделі доповнюють одна одну, що посилює ефект від їх використання при належному організаційному наповненні. При організаційному наповненні моделей регулювання міграційних процесів (визначенні, хто може, а хто не може передувати на території країни) мають враховуватись:

- міграційна ситуація і міграційний профіль країни (міграційно-активний, потенційно-міграційний, міграційно-пасивний);
- концепція міграційної політики держави;
- наслідки міграційних процесів, у тому числі потенційні, щодо соціально-економічного розвитку;
- культурно-ментальні особливості.

Разом з тим, слід відзначити, що міграційні процеси складно піддаються регулюванню, зокрема через те, що наявні показники припливу-відпливу мігрантів не завжди відповідають реальному стану ситуації [3].

Література

1. Курилич М. Трансформація та політизація міграційних процесів під впливом глобалізації. *Наукові записки*. 2018. Випуск 49. С. 364-380. URL:https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/kurylych_transformatsia.pdf(дата звернення: 23.12.2023)
2. Томашук І.В., Болтовська Л.Л. Міграційні процеси у контексті глобалізації світової економіки. *Економіка та суспільство*. 2022. Випуск № 40. URL:<https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1484>(дата звернення: 23.12.2023)
3. World Migration Report 2022. *International Organization for Migration, IOM*. URL:<https://worldmigrationreport.iom.int/>(дата звернення: 23.12.2023)

ЛанськаСвітлана,
кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри економіки праці,
в.о. завідувача кафедри економіки праці
Маріупольський державний університет

БЕЗПЕРЕРВНЕ НАВЧАННЯ ЯК ЧИННИК ІНТЕГРАЦІЇ ІМІГРАНТІВ ДО ПРИЙМАЮЧИХ КРАЇН

Навички іммігрантів і те, як вони інтегруються на ринку праці, мають фундаментальне значення для того, щоб стати частиною економічної структури країни призначення. Компетентності та кваліфікація є показниками здатності іммігрантів бути залученими до суспільства, що приймає. Зайнятість часто вважається єдиним найважливішим показником інтеграції, хоча якість праці також є визначальним чинником, що впливає на те, яким чином іммігранти залучаються до суспільства.

Освіта дорослих (Adult education) допомагає іммігрантам розкрити свій потенціал і скоротити розрив у формальній освіті з місцевим населенням, надає їм можливість підвищувати й оновлювати свої навички й таким чином адаптуватися до змін на ринку праці, покращуючи кар'єрні перспективи.

Освіта дорослих як індикатор, доступний лише для європейських країн, вимірює частку дорослих, які протягом останніх чотирьох тижнів брали участь у будь-яких курсах,

семінарах чи конференціях або отримували приватні уроки чи інструкції поза межами регулярної системи освіти [1, с.72].

В цілому, освіта дорослих спеціально призначеною для людей, які вважаються дорослими в суспільстві, до якого вони належать, з метою підвищення їх технічної або професійної кваліфікації, подальшого розвитку здібностей, збагачення знань для завершення рівня формальної освіти або набуття знань, навичок і компетенцій у новій галузі, а також для поновлення чи оновлення їх знань у певній галузі. Вона також включає те, що можна назвати «безпервною освітою», «періодичною освітою» або «освітою другого шансу» [2].

За даними ОЕСР та Європейської Комісії, у більшості країн іммігранти рідше беруть участь в освіті та навчанні дорослих, ніж корінне населення, хоча, як правило, цей розрив є не надто великим. Найбільшим відставанням від місцевого населення в більшості країн Скандинавії, Південної Європи (за винятком Португалії) та Франції. Іммігранти частіше, ніж місцеве населення, беруть участь в освіті дорослих лише в Португалії та країнах Центральної і Східної Європи (рис. 1) [1, с.72].

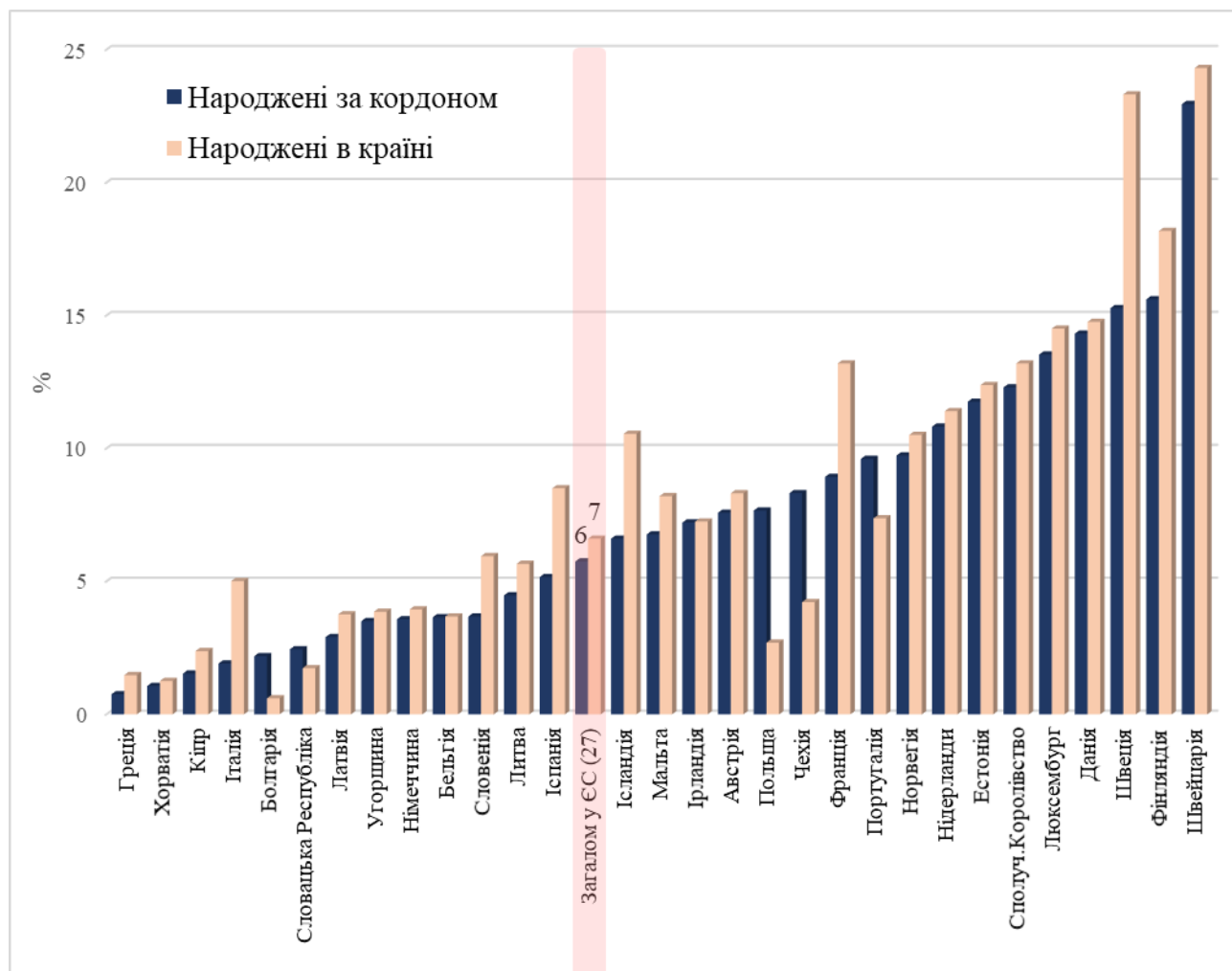

Рис. 1. Участь в освіті дорослих населення віком 15-64 роки поза межами регулярної системи освіти в країнах ОЕСР у 2020 р., % [1, с.73]

Приблизно в трьох країнах з п'яти народжені за кордоном покращили свою участь в освіті дорослих протягом останнього десятиліття – відповідно до загального збільшення кількості заходів з підвищення кваліфікації та перекваліфікації – хоча й меншою мірою, ніж серед місцевого населення. Дійсно, розриви в участі розширилися приблизно в половині всіх країн, хоча нещодавно вони скоротилися після пандемії COVID-19. Вони суттєво зросли в Португалії, Польщі та Чеській Республіці, де іммігранти вже мали більше можливостей брати участь в освіті дорослих. [1, с.72].

Більш низький рівень участі іммігрантів в освіті дорослих може бути пов'язаний із поганою поінформованістю та відсутністю порад щодо можливостей навчання, що є більш поширеним серед груп, які найбільше цього потребують. Жінки рідше беруть участь в освіті та навчанні дорослих майже в усіх європейських країнах, хоча гендерні розриви є більшими серед місцевих мешканців, ніж серед іммігрантів. Таким чином, хоча рівень участі жінок у цих двох групах є однаковим у всіх країнах ЄС, серед іммігрантів він дещо нижчий, ніж серед місцевого населення [1, с.72]

Люди з низьким рівнем освіти менш схильні відвідувати навчальні заклади для дорослих, ніж люди з високим рівнем освіти. Зазвичай немає великої різниці між іммігрантами з низьким і середнім рівнем освіти та місцевим населенням, тоді як високоосвічені іммігранти рідше беруть участь в освіті для дорослих, ніж їхні корінні жителі в більшості країн. Іммігранти з низьким рівнем освіти відвідують навчальні заклади частіше, ніж їхні місцеві однолітки, приблизно в половині країн, особливо в Данії та Австрії. Відвідуваність вища серед деяких вразливих груп мігрантів, наприклад, новоприбулі частіше, ніж місцеві жителі, відвідують навчання у двох країнах з трьох. Вони також більш ніж удвічі частіше, ніж осілі мігранти, відвідують навчання в Бельгії та Іспанії, а також у деяких країнах, де останнім часом спостерігається значний приплив гуманітарних мігрантів (наприклад, у Німеччині та Австрії). Однак нещодавні мігранти менш схильні брати участь у навчанні дорослих, ніж осілі мігранти в Греції, на Кіпрі, Мальті та у Швеції. Рівень охоплення освітою серед громадян країн, що не входять до ЄС, і тих, що народилися в ЄС, загалом однаковий, хоча в Швейцарії, країнах Північної Європи та Центральної Європи цей показник значно нижчий, ніж у країнах, що не входять до ЄС [1, с.72].

Таким чином, у більшості країн іммігранти менш схильні брати участь в освіті дорослих, ніж корінне населення, хоча в половині з них ця різниця не є значущою; розрив в участі в освіті дорослих між народженими за кордоном і корінним населенням протягом останнього десятиліття збільшувався приблизно в половині країн, однак після COVID-19 цей розрив скоротився; між іммігрантами з низьким і середнім рівнем освіти та корінним

населенням загалом немає різниці в доступі до освіти дорослих, а новоприбулі іммігранти фактично частіше, ніж корінне населення, відвідують навчальні заклади в двох із трьох країн.

Навчання дорослих стає важливим інструментом для суспільств, які прагнуть адаптуватися до нових економічних і соціальних викликів та скористатися новими можливостями. Технологічні зміни означають, що все більше робочих місць може бути автоматизовано, тоді як демографічні зміни демонструють, що на ринок праці виходитиме все менше молоді. Ці важливі тенденції вже мають глибокий вплив на ринки праці, й потреби в навичках будуть продовжувати швидко змінюватись протягом наступних десятиліть. При цьому розвиток системи освіти дорослих (безперервного навчання) може бути ефективним важелем регулювання процесу залучення іммігрантів до суспільства та ринків праці приймаючих країн, що обумовлює доцільність подальших досліджень у даному напрямі.

Література

1. OECD/European Commission (2023), *Indicators of Immigrant Integration 2023: Settling In*, OECD Publishing, Paris, <https://doi.org/10.1787/1d5020a6-en> (дата звернення: 21.12.2023)

2. Adult education, Definition. Glossary. UNESCO Institute of Statistics. URL :<https://uis.unesco.org/en/glossary-term/adult-education> (дата звернення: 21.12.2023)

Подунай Валерія,

кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри економіки праці

Маріупольський державний університет

ІНТЕЛЕКТУАЛЬНІ ВТРАТИ УКРАЇНИ ПІД ЧАС ВІЙНИ

Одним із важливих елементів глобальної економічної системи, на яку перетворився світ, є міжнародний ринок праці з його шкалою критеріїв щодо якості трудових ресурсів, розвитком нових форм зайнятості, гнучкістю та надзвичайною мобільністю робочої сили. Україна сильно інтегрована в глобальні міграційні процеси, а інтелектуальна трудова міграція є характерною складовою міграційних процесів.

Дослідженням проблем, пов'язаних з рухом людських ресурсів, з трудовою та інтелектуальною міграцією в Україні, присвячені роботи таких вітчизняних вчених як Калініна С., Колот А., Малиновська О., Петрова Т. та інші.

Особливо актуальним це питання постає в умовах війни, що триває та збільшення кількості біженців з України. Це ставить перед Україною не лише проблему забезпеченості трудовими ресурсами, але й актуалізується питання втрати інтелектуального потенціалу країни.

За даними Верховного комісару ООН у справах біженців станом на грудень 2023 р. [1] налічувалось 6,34 млн. українських біженців по світу, з них 5,93 млн. – у Європі, 0,4 млн. – в інших країнах світу, а 3,67 млн. осіб стали внутрішньо переміщеними особами. З урахуванням цього, населення України становить 36,5 млн. осіб.

Станом на червень 2023 року в країнах ОЕСР перебувало близько 4,7 млн. переміщених українців. Німеччина, Польща та Сполучені Штати приймають найбільшу кількість біженців в абсолютному вираженні, тоді як Естонія, Чехія та Литва прийняли найбільшу кількість біженців у відношенні до населення (Рис. 1). Загальна мобілізація в Україні не дозволяє виїхати з країни більшості чоловіків віком від 18 до 60 років, тому більшість біженців становлять жінки (близько 70% усіх прибулих дорослих) та діти (близько 30% усіх прибулих) [2].

Більшість країн ОЕСР запровадили спеціальні схеми та політичні заходи для сприяння припливу біженців з України. У Європейському Союзі запрацювала Директива про тимчасовий захист, що призвело до того, що значна кількість українських біженців зареєструвалася для отримання тимчасового захисту в країнах-членах ЄС. За межами ЄС різні країни розробили власні програми для полегшення приїзду українців.

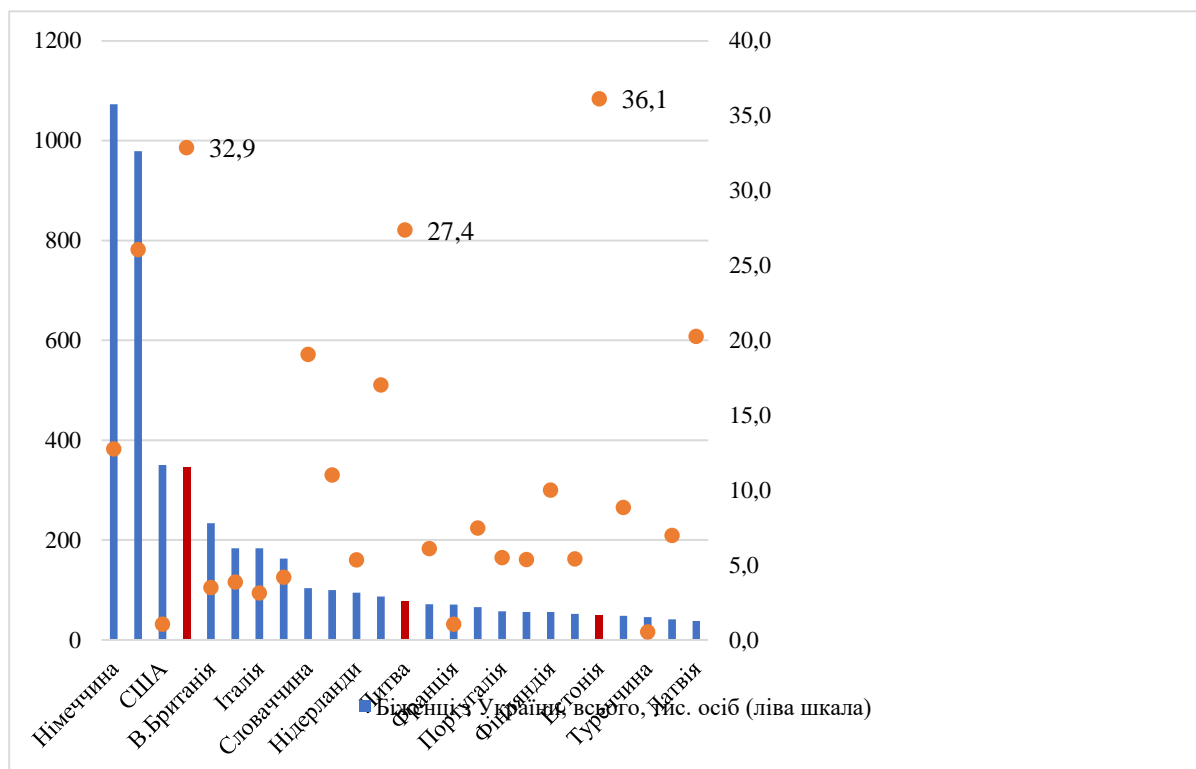

Рис. 1. Кількість біженців з України в країнах ОЕСР, тис. осіб та кількість на 1000 жителів, червень 2023 р. [2]

Еміграція широких верств населення або експорт робочої сили формують значні ризики для результативності соціально-економічних і суспільно-політичних трансформацій [3].

Для України особливо актуальним є відтік талантів (т. зв. відтік мізків або «braindrain»), який може мати значний негативний вплив на суспільство та економіку. Якщо раніше під характеристики цього переміщення підпадали вчені та кваліфіковані професіонали, які хотіли жити і працювати поза межами власної батьківщини, то останніми роками до таких процесів відносять не лише переміщення вчених і представників інтелігенції загалом, а й студентів, які мають намір здобути західну освіту і надалі працювати в інститутах розвинутих країн.

Оцінка рівня відтоку інтелектуалів у міжнародних порівняннях інтерпретується за допомогою Індексу відтоку мізків (Human flight and braindrain index) [4]. За підсумками 2023 р. Україна за цим ранжуванням має однаковий бал з Палестиною та поділяє з нею 3-4 позиції (у 2022 р. Україна була на 81 місці), що свідчить про критичну ситуацію з відтоком талантів (рис. 2). Серед країн Європи Україна має найвищий бал.

Значення цього індексу для країн з низьким та середнім рівнем доходу у більшості випадків є значним, оскільки міграційні потоки здебільшого спрямовані від цих країн до розвинутих країн. А значення індексу розвинутих країн є значно меншим.

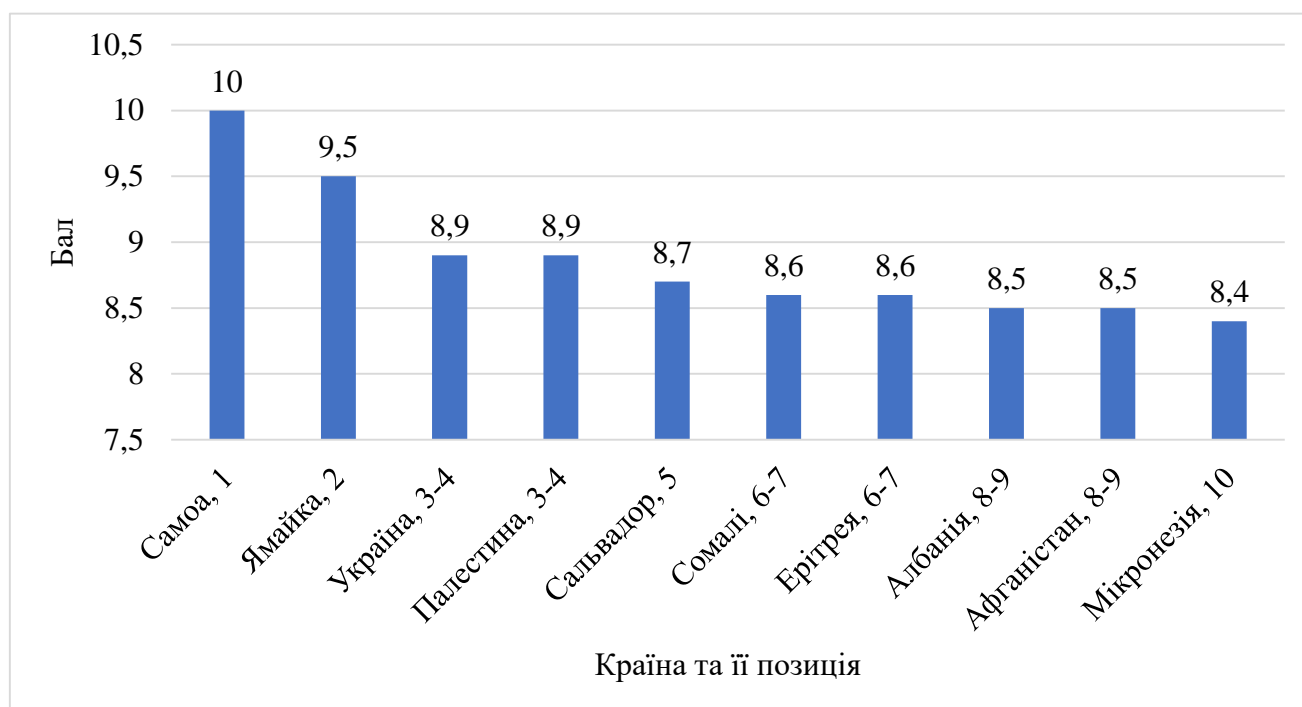

Рис. 2. Топ-10 країн за Індексом відтоку мізків та бал цих країн, 2023 р.

Висновки. Для України існуюча ситуація є вкрай критичною. Значний відтік трудових ресурсів високої кваліфікації зумовлює їх нестачу на національному ринку праці. З іншого боку, це означає економічні втрати – оскільки в кожного українського висококваліфікованого емігранта вкладено роки та бюджетні витрати на освіту. І для відновлення цього інтелектуального національного потенціалу знадобляться значні фінансові та часові ресурси, яких у Україні немає. Висока мобільність кваліфікованих людських ресурсів вимагає розробки відповідної державної політики, щоб активізувати повернення українців на Батьківщину по завершенню війни, а також залучення досвіду розвинених країн з метою швидкого його відновлення інтелектуального потенціалу.

Література

1. Ukraine situation Flash Update #62. UNHCR. URL:<https://data.unhcr.org/en/documents/details/105669> (дата звернення: 23.12.2023)
2. International Migration Outlook 2023, OECD Publishing, Paris, 2023. URL: <https://doi.org/10.1787/b0f40584-en> (дата звернення: 23.12.2023)
3. Міграційні прояви та впливи – уроки для України. Аналітична доповідь. Травень 2023 р. Центр Разумкова. <https://razumkov.org.ua/images/2023/05/09/2023-MATRA-I-KVARTAL-5.pdf>(дата звернення: 23.12.2023)
4. Human flight and brain drain – Country rankings. URL: https://www.theglobaleconomy.com/rankings/human_flight_brain_drain_index/ (дата звернення: 23.12.2023)

Тахтарова Клавдія,
кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри економіки праці
Маріупольський державний університет

МОДЕРНІЗАЦІЯ КОРПОРАТИВНОГО НАВЧАННЯ ЯК СКЛАДОВА СТРАТЕГІЇ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ В УКРАЇНІ

В Україні стрімко зростає чисельність компаній, які займаються професійним навчанням своїх співробітників, у зв'язку з потребами включення в єдину управлінську та корпоративну культуру нових співробітників. Тому, питання системного підходу до організації процесу навчання й розвитку персоналу за рахунок створення корпоративного навчального центру стає стратегічно важливим. «Це має бути заклад не традиційної форми, а

інноваційний, здатний постійно розвиватися, де, з одного боку, є об'єднана єдиною концепцією і методологією система корпоративної освіти, розроблена для фахівців усіх рівнів у межах ідеології й стратегії розвитку компанії, з іншого боку, де системно й комплексно впроваджуються сучасні педагогічні інновації [1, с.508]».

Польська дослідниця Б. Межеєвська зауважує, що «спостерігаючи за зростанням попиту на рівень знань і компетентність працівників й порівнюючи ці вимоги з пропозицією класичних університетів чи бізнес-шкіл, неважко помітити, що розрив в результаті цього порівняння все більше зростає [2]». Тому більш ефективно для компаній створювати власні корпоративні університети.

Особливість корпоративного університету полягає у створенні внутрішньофірмової системи знань: навчальний процес повинен координуватися компанією з боку внутрішніх фахівців (викладачів-тренерів), які проводять тренінги та курси, а, з іншого боку, навчальні заклади в обмін на знання надають приміщення та мають доступ до накопиченої компанією інформації. Співпраця навчального закладу та компанії складається у взаємному збагаченні знаннями. Принципи об'єднання включають координацію між освітніми інституціями та компаніями, врахування конкретних вимог та постійне оновлення змісту навчання відповідно до змін ситуації. Загальною метою є створення гнучких, адаптованих до сучасних умов, та практичних освітніх програм, які готують студентів до реальних викликів та сприяють їхньому успішному розвитку на ринку праці. Об'єднання формального та корпоративного навчання визначається потребами практичного та гнучкого навчання, підвищує готовність персоналу до викликів, забезпечуючи їхню здатність ефективно функціонувати в умовах складного соціально-політичного середовища. Сьогодні, в умовах війни в Україні об'єднання формального та корпоративного навчання є особливо актуальним і має кілька важливих переваг (табл.1).

Прикладом такого об'єднання навчання став Приват Університет Приватбанку (рік заснування – 2003). Спільно з Києво-Могилянською бізнес-школою ще в 2001 р. керівництвом банку була впроваджена система дистанційного навчання (навчено 17 тис. працівників). Пізніше було ухвалене рішення трансформувати цю систему в бік поширення досвіду, передачі унікальних знань та навичок, які б дозволили розвинути свою унікальну корпоративну культуру та створити свій особистий бренд. Навчання для всіх співробітників є обов'язковим, безкоштовним та передбачає виплату стипендії у розмірі мінімальної ставки співробітника банку. Після співбесіди кандидатів відразу направляють на програму тренінгів, яка охоплює 29 банківських спеціальностей. Компанія відбирає 50-70% найбільш перспективних та зараховує їх в штат банку. Періодично в Приват Університеті проходять курси підвищення кваліфікації та атестація співробітників. Університет «ПриватБанк»

залучає кваліфікованих спеціалістів, забезпечує постійне підвищення їх професійного рівня, мотивує творчих та професійних працівників.

Кожен керівник відділу та провідний фахівець повинен стати тренером та проводити не менше 2 одноденних тренінгів на квартал. Тренери мають доступ до базового навчального матеріалу, створюють, відповідно до методичних карт, авторські програми. Самі тренери також проходять спеціальне навчання та внутрішню сертифікацію [3].

Приват Університет надає зовнішні послуги: створено систему онлайн-навчання (безкоштовний онлайн-сервіс) у вигляді розроблених відеокурсів, методичних посібників з роботи з POS-терміналами ПриватБанку на Android (Android POS PAX A930) та інструкції для персоналу торговельно-сервісних підприємств [4].

Таблиця 1 - Аспекти значущості об'єднання формального та корпоративного навчання в сучасних реаліях в Україні

Для корпорацій	Для закладів вищої освіти
<p><i>Адаптація до змін та реальних потреб:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> -дозволяє швидко адаптувати програми навчання до нових викликів і змін, забезпечуючи персоналу актуальні та необхідні знання; - дозволяє використовувати академічну експертизу та розробляти програми, що враховують вимоги ринку праці та специфіку сучасних умов. 	<p><i>Адаптація до змін та реальних потреб:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> -ЗВО можуть розробляти програми, які відповідають реальним потребам ринку праці; -дозволяє оновлення та об'єднання викладаємих дисциплін до сучасних вимог.
<p><i>Широкий спектр компетенцій:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> -дає можливість надбанню від загальних навичок до конкретних компетенцій, необхідних для ефективної роботи у воєнних умовах 	<p><i>Розвиток конкретних навичок:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> -дозволяє університетам акцентувати увагу на розвитку особливо важливих конкретних навичок та компетенцій.
<p><i>Гнучкість у навчанні:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> -дозволяє швидко адаптувати програми до потреб конкретного персоналу та ситуації на місцях, забезпечуючи персоналу необхідні актуальні навички та доступність навчання навіть при обмеженнях на переміщення. 	<p><i>Гнучкість у навчанні:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - дистанційне та корпоративне навчання (у вигляді проходження практики, курсів, тощо), може полегшити доступ до освіти для студентів у різних регіонах країни та в умовах обмежень на переміщення.
<p><i>Партнерство з ЗВО:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> -формальне навчання може надати академічну базу, тоді як корпоративне навчання забезпечить практичні навички, 	<p><i>Партнерство з корпораціями:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> -співпраця з корпораціями у сфері корпоративного навчання може сприяти реалізації практичних програм та

допомагаючи працівникам впоратися з реальними завданнями.	забезпеченню студентів практичними навичками.
<i>Ефективність використання ресурсів:</i> -поєднання ресурсів може сприяти ефективній інтеграції актуальних знань та розробці навчальних програм.	<i>Ефективність використання ресурсів:</i> - дозволяє ЗВО оптимізувати використання ресурсів та забезпечити ефективність навчання завдяки співробітництву зі стейкхолдерами.
<i>Спрямованість на конкретні завдання:</i> -корпоративне навчання адаптується до конкретних завдань та ситуації, забезпечуючи практичність та ефективність.	<i>Спрямованість на конкретні завдання:</i> -академічна спільнота може виконувати розробку різних науково-дослідних робіт для бізнесу.

Приват Університет створив таку загальнодоступну систему як «Онлайн-практика». Результат практики оцінюється сумарною кількістю балів, отриманих при складанні 10 контрольних робіт за 10 модулями та за 10 практичних завдань. Реєстрація на практику відкрита онлайн на сайті practice.privatbank.ua. Пройти онлайн-практику в ПриватБанку можуть студенти будь-яких українських вишів без відвідування банку. Не обмежено ані кількість виконаних завдань, ані час їх виконання.

Оцінка знань і рейтингування практикантів здійснюється згідно з Програмою та умовами практики. У випадку низької оцінки є одна додаткова спроба тестування на наступний день. Результати виконання обов'язкової програми за підсумками онлайн-практики (із зазначенням кількості набраних балів і оцінки за практику) фіксуються у сертифікаті. За підсумками онлайн-практики студенти рейтинуються за сумою балів за виконання програми практики та балів за участь у конкурсі агентських продажів будь-яких продуктів, що входять до продуктового ряду агентів. На сайті банку (для контролю роботодавцями, викладачами ЗВО) відображаються результати виконання програми (кількість балів, оцінка за практику) + рейтинг з урахуванням продажів (місце, загальна сума балів з урахуванням результатів продажів). До кадрового резерву та можливістю працевлаштування після закінчення навчального закладу потрапляють студенти, які набрали не менше 90 балів.

Отже, поєднання двох типів навчання може створити комплексний підхід, що сприяє успішному виходу на ринок праці та інтеграції в бізнес-середовище готового потенціалу випускників ЗВО, адаптованих до конкретних потреб компанії через корпоративне навчання.

Література

1. Баніт О.В. Професійне навчання персоналу в умовах корпоративних навчальних центрів. *Концептуальні засади розвитку освіти дорослих: світовий досвід, українські реалії і*

перспективи: збірник наукових статей / за ред.: Кременя В.Г., Ничкало Н.Г. Київ, Знання України, 2018. С. 503-508. URL:<http://eprints.zu.edu.ua/27789/1/%D0%97%D0%B1%D0%B8%D1%80%D0%BD%D0%B8%D0%BA%20%D1%81%D0%B5%D0%BC%D0%B8%D0%BD%D0%B0%D1%80%D1%83.pdf#page=508>(дата звернення: 09.12.2023)

2. Mierzejewska B. Akademiakorporacyjna – skutecznearzędzi transferuwiedzy w organizacji. URL: <http://www.e-mentor.edu.pl/artukul/index/numer/11/id/194>(дата звернення: 09.12.2023)

3. Ковальова В. І. Особливості системи розвитку персоналу у банківській сфері. Харків, ХНЕУ імені Семена Кузнеця. URL: <https://conf.ztu.edu.ua/wp-content/uploads/2019/01/245.pdf>(дата звернення: 09.12.2023)

4. Система онлайн-навчання для персоналу торговельно-сервісних підприємств. <https://privatbank.ua/business/sistema-online-obuchenija>(дата звернення: 09.12.2023)

СЕКЦІЯ

«АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОЇ ДОКТРИНИ ТА ЮРИДИЧНОЇ ПРАКТИКИ»

Барановський Олександр,
кандидат юридичних наук, старший викладач кафедри права,
Маріупольський державний університет

СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ТА ВИКЛИКИ ДЛЯ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ ТА ШЛЯХИ РІШЕННЯ

Дана стаття присвячена проблемам внутрішньо переміщених осіб (ВПО) які постали перед населенням України ще у 2014 році після російської анексії Криму та тимчасової окупації частини території Донецької та Луганської областей, внаслідок чого були змушені переселитися приблизно 1,5 млн осіб. Після 24 лютого 2022 року виникла нова хвиля вимушених переселенців, внаслідок повномасштабного вторгнення росії на територію України. Згідно з офіційними даними, станом на червень 2023 р., в Україні нараховувалося 4,9 млн ВПО. Однак, реальна чисельність ВПО більша, оскільки велика кількість громадян, хоча і зазнали вимушених переселень, проте з різних причин як ВПО не зареєструвалися або їм було відмовлено у реєстрації та на сьогоднішній день тривають судові процеси з розгляду цих питань судами України.

Відповідно до Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» факт внутрішнього переміщення підтверджується довідкою про взяття на облік внутрішньо переміщеної особи. Механізм взяття на облік внутрішньо переміщеної особи та видачі відповідної довідки регулюється вищевказаним Законом та постановою Уряду №509 «Про облік внутрішньо переміщених осіб», які були прийняті ще в жовтні 2014 року. Постанова КМУ №509 неодноразово змінювалась. Останні зміни були внесеними 21 листопада 2023 року.

В даній статті розкриваються проблеми, пов'язані з взяттям на облік ВПО які постали перед населенням України у 2023 році. Виявлені проблеми ґрунтуються на аналізі нормативно-правових актів та судової практики.

У 2023 році мала місце практика відмов у зв'язку з відсутністю реєстрації місця проживання на території, з якої здійснюється переміщення. Перелік документів, які можуть бути підтвердженням місця проживання, не є вичерпним та включає в себе медичні

документи, документи про освіту, роботу та навіть фотографії і відеозаписи. Однак, є випадки коли навіть при поданні відповідних документів, органи соціального захисту відмовляють у взятті на облік як ВПО. Загалом це спричинено наданням документів, виданих окупаційними органами влади на тимчасово окупованих територіях України, це можуть бути свідоцтва про народження або як приклад документи про навчання. Таким чином, для громадян України які тривалий період проживають в окупації, такі документи можуть бути єдиним підтвердженням деяких фактів зі свого життя.

У разі оскарження такого рішення в судовому порядку або встановлення юридичних фактів на підставі документів виданих окупаційною владою на тимчасово окупованих територіях України, суди також визначають, що людина може звернутись для взяття на облік ВПО незалежно від зареєстрованого або задекларованого місця проживання на момент звернення. Зазначається, що враховуватись має реєстрація місця проживання на дату виникнення тимчасової окупації території або ведення бойових дій.

Судова практика у цій категорії справ показує, що здебільшого суди задовольняють відповідні заяви та скарги на дії або бездіяльність органів соціального захисту, але це займає тривалий час, як приклад постанова П'ятого апеляційного адміністративного суду, справа № 1540/4747/18 на яку суди посилаються при розгляді аналогічних справ.

В даному судовому рішенні був спір відносно надання статусу ВПО дітям народженим вже на території України після тимчасової окупації місця мешкання матері. Судом позов було задоволено, та судовою колегією встановлено, що обставина стосовно реєстрації дітей за місцем реєстрації їх матері не є підставою для відмови у взятті дітей на облік як ВПО, оскільки, обов'язковою умовою для видачі довідки про взяття на облік ВПО дитини, яка народилася у ВПО, є наявність такого статусу хоча б у одного з батьків.

Також неодноразовими були відмови взяття на облік дітей у разі коли лише один з батьків був зареєстрований як ВПО, дане питання на сьогоднішній день вирішується тільки в судовому порядку.

Стосовно практики відмови у видачі довідки ВПО на підставі неточностей стосовно попереднього місця реєстрації на території України до тимчасової окупації цих територій або проживання на цій території без реєстрації, також є судова практика, так у рішенні Рівненського окружного адміністративного суду по справі № 460/16744/23 встановлено, що у разі коли документи та/або інформація, що необхідні для взяття заявника на облік за новим фактичним місцем проживання/перебування, не містяться в інформаційно-комунікаційних системах, такі документи та/або інформація отримуються уповноваженим органом без участі заявника шляхом здійснення інформаційного запиту. Даний позов також було задоволено, та

забов'язано Департамент соціальної політики Рівненської міської ради повторно розглянути питання про видачу довідки ВПО з врахуванням висновків викладених у рішенні суду.

Відкритим питанням також є взяття на облік студентів, оскільки відповідно до Постанови КМУ №509 студенти можуть отримати довідку в загальному порядку або після зняття з реєстрації в гуртожитку, якщо вони не бажають повернутися до попереднього місця проживання. Таким чином, студенти які проживають в гуртожитку навіть за умови переміщення у зв'язку з збройною агресією не будуть взятим на облік як ВПО.

Також, низка підстав скасування довідки про взяття на облік ВПО, які містяться в Законі, на сьогоднішній день не відповідають реальній ситуації. Попри визначення того, що внутрішньо переміщеною особою є виключно людина, яка була переміщена в межах країни, на сьогодні відсутні підстави скасування довідки про взяття на облік ВПО у разі виїзду за кордон окрім виїзду громадян на постійне місце проживання. До сьогодні облікованими як ВПО можуть бути люди, які виїхали за кордон і перебувають там під тимчасовим захистом, отримали статус біженця чи перебувають на іншій підставі та самостійно не звернулись до органів соціального захисту з заявою про скасування довідки.

Шляхи вирішення даних проблем внутрішньо переміщених осіб полягають у тому, що Верховній Раді України необхідно внести комплексні зміни до Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб», зокрема щодо підстав скасування довідки про взяття на облік ВПО.

Кабінету Міністрів України необхідно розглянути зміни до Постанови КМУ №509 «Про облік внутрішньо переміщених осіб», щодо обліку осіб з числа студентів, порядку заміни органами соціального захисту населення законного представника дитини у випадку скасування його довідки про взяття на облік ВПО на іншого законного представника, узгодження визначення «територій» та «адміністративно-територіальної одиниці».

Міністерству соціальної політики України доцільно надати роз'яснення щодо взяття на облік ВПО у разі відсутності зареєстрованого місця проживання, з якого здійснюється переміщення, зокрема у разі надання документів виданих окупаційною адміністрацією, додатково надати роз'яснення щодо порядку обліку ВПО у разі переміщення в межах громади, на яких ведуться або велися бойові дії, якщо житло не є пошкодженим або зруйнованим та надати додаткові роз'яснення взяття на облік дитини, у випадку коли лише один з батьків якої зареєстрований як ВПО.

Література

1. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб: Закон України від 03.08.2023 р. №1706-VII,. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text>

2.Про облік внутрішньо переміщених осіб: Постанова Кабінету Міністрів України від 01.10.2014 р. № 509, Дата оновлення 21.11.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/509-2014-%D0%BF#Text>

3.Постанова П'ятого апеляційного адміністративного суду по справі 1540/4747/18, від 11.02.2019 року. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/110714705>

3.Рішення Рівненського окружного адміністративного суду по справі 460/16744/23, від 05.01.2024 року. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/116154955>

Волік Вячеслав,

доктор юридичних наук, професор
професор кафедри права
Маріупольський державний університет

Овіннікова Раїса

1 курс, другий (освітньо-науковий) рівень вищої освіти,
заочна форма навчання, ОП «Право»
Маріупольський державний університет

**ПЕРСПЕКТИВИ ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНИХ
ТА МУЛЬТИМЕДІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ДЛЯ ПРОВАДЖЕННЯ
МІЖДИСЦИПЛІНАРНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ (НА ПРИКЛАДІ ДОСЛІДЖЕННЯ
ВПЛИВУ НА РІВЕНЬ ТРИВОЖНОСТІ БУДЕННОГО ТЛУМАЧЕННЯ НОРМ ПРАВА)**

Проведення міждисциплінарних досліджень збагачує освітньо-науковий простір, адже передбачає залучення можливостей більш повного, всебічного вивчення того чи іншого явища суспільної дійсності. Об'єктивні реалії сьогодення, а саме здійснення освітньої та наукової діяльності в ускладнених умовах, спричинених наслідками воєнних дій в Україні, актуалізують необхідність використання мультимедійних технологій задля безперервного та безпечного наукового пошуку, вивчення наукових проблем, вироблення можливих шляхів їх розв'язання, оформлення результатів наукових досліджень.

Метою даного дослідження є вироблення пропозицій щодо можливостей використання інформаційно-комунікаційних мультимедійних технологій для провадження міждисциплінарних досліджень, що буде проілюстровано на прикладі дослідження впливу на рівень тривожності буденного тлумачення норм права.

Буденне тлумачення норм права є різновидом тлумачення норм права, виокремленим за критерієм суб'єкту здійснення відповідної діяльності, є видом неофіційного з'ясування змісту та мети правового припису. Так, провідною особливістю буденного тлумачення норм права є його здійснення особами, які не мають відповідної освіти та кваліфікації, а їх умовиводи з даного питання базуються на власному досвіді та залежать від рівня правосвідомості [2, с. 198]. В даному випадку, на нашу думку, особливої гостроти набуває проблема співвідношення форми і змісту правових норм, оскільки у такому тлумаченні над правовому чинниками розуміння норми права привалюють позаправові (мораль, суспільна думка, фактичні обставини, соціальні цінності [2, с. 107-109]).

За даними наукових досліджень тривожні розлади є найбільш поширеними психічними розладами [1, с. 8]. Тривога, як психологічне явище, являє собою емоційний стан, орієнтований на майбутнє, що характеризується випереджальними когнітивними, поведінковими та афективними змінами у відповідь на невизначеність щодо потенційної загрози. Супроводжується відчуттям сильного дискомфорту, яке змушує людину уникати подразників або ситуацій, яких вона боїться. Ситуативна тривога відрізняється підвищенням хвилювання під впливом дії на особу об'єктивних факторів навколишнього середовища. Таким фактором, наприклад, може бути результат буденного тлумачення норми права, яка встановлює, змінює або припиняє значущі для особи правовідносини.

Так, вивчення впливу тлумачення норм права на рівень ситуативної тривожності являє собою міждисциплінарне дослідження. Необхідно враховувати, що означений приклад передбачає залучення методології організації та проведення наукових досліджень двох галузей наукового знання: соціальної психології та правознавства, які є суміжними за спільним об'єктом вивчення – суспільства. Втім, означені галузі науки різняться за предметом дослідження та приватно-науковими методами пізнання. Мультимедійні технології в даному випадку можна віднести до методологічного комплексу такого міждисциплінарного дослідження.

Зазначимо, що до загальної структури етапів дослідження, яка представлена такими елементами-стадіями: 1) формулювання теми та постановка проблеми; 2) визначення мети та задач дослідження; 3) теоретичне дослідження; 4) аналіз та оформлення результатів дослідження [3, с. 5-8], необхідно додати специфічний, властивий психологічному дослідженню, етап – експериментальне дослідження (проміжний між теоретичним дослідженням та аналізом і оформленням результатів). Окрім цього, одна з першочергових задач – визначення гіпотези дослідження [4, с. 157], яка буде підтверджена або спростована в ході експериментального дослідження. В нашому прикладі її можливо визначити, наприклад,

як «буденне тлумачення норми права, відповідно до якої запроваджується обов'язковий військовий облік жінок, спричиняє підвищений рівень ситуативної тривожності».

Етап організації та проведення емпіричного дослідження є доволі складним та передбачає використання методів констатуючого та формуючого експерименту, опитування, математичної та статистичної обробки результатів, їх зведення та наочного представлення.

Використання мультимедійних засобів на кожному етапі провадження такого міждисциплінарного дослідження є запорукою його оперативності та ефективності. Так, підбір літератури та джерел інформації, що становлять теоретичну основу дослідження, здійснюється за допомогою інформаційно-пошукових систем, в тому числі правових, їх опрацювання, формулювання висновків реалізується із застосуванням електронно-обчислювальної техніки. Реалізація емпіричного дослідження можлива із залученням програмного забезпечення Google Форми, що дозволяє експортувати обрані для дослідження методики та створити відповідне опитування, результати якого можна буде опрацювати та наочно представити у програмах Microsoft Excel, SPSS Statistics. Проведення формуючого експерименту також можливе у дистанційній формі шляхом використання сервісів відеоконференцій: Google Meet, Zoom. Оформлення, апробація та захист результатів дослідження передбачає необхідність їх наочного представлення за допомогою інструментів графічного дизайну, створення інфографіки для демонстрації статистичних даних, результатів опитувань, графіків, цифр, таблиць, тощо. Це можливо реалізувати із використанням сервісів Canva, PowerPoint, Google Presentations, Adobe Photoshop та ін.

Таким чином, мультимедійні та інформаційно-комунікаційні технології являють собою складову методології міждисциплінарного дослідження впливу на рівень тривожності буденного тлумачення норм права. Їх використання супроводжує всі етапи дослідницької діяльності та є важливим чинником не тільки її оптимізації та забезпечення оперативності, але й слугує стимулюванню наукової творчості, активності суб'єкта пізнання, створення ним унікального інтелектуального продукту. Вважаємо за необхідне використовувати інформаційно-пошукові системи, в тому числі правові, програмне забезпечення Google, Microsoft, Adobe, SPSS Statistics, сервіси відеоконференцій задля здійснення міждисциплінарного дослідження, оформлення та представлення його результатів.

Література

1. Практична психосоматика: тривога. Навчальний посібник / За заг. ред. О.О. Чабана, О.О. Хаустової. К.: Видавничий дім Медкнига, 2022. 144 с. С. 8
2. Проблеми тлумачення правових норм : посібник / автор-упорядник О. М. Балинська. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2021. 392 с.

3. Самсонов В.В., Сільвестров А.М., Тачиніна О.М. Методологія наукових досліджень та приклади її використання: Навч. посібник. К.:НУХТ, 2022. 385 с.

4. Туриніна О. Л. Методологія та методи психологічного дослідження: навч.-метод. посіб. / О. Л. Туриніна. Київ : ДП «Вид. дім «Персонал», 2018. 206 с.

Григор'єва Вікторія
кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри права
Маріупольський державний університет

ПРИНЦИП СПРАВЕДЛИВОСТІ У СУЧАСНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Розуміння справедливості та її вплив на право досліджували в різні часи філософи та юристи різних країн. Певна обмеженість розвитку філософсько-правової думки в нашій країні спостерігається у період радянських часів, пов'язаних з пануванням марксизму-ленінізмом, як обов'язкової ідеології, що безперечно призвело до певного кризису праворозуміння. Падіння радянського режиму супроводжувалося глибоким кризисом світогляду, що потребувало формування наново основних уявлень про закономірності, цінності та принципи права. Багатогранність поняття справедливості, як-то: соціальний, економічний, етичний, політичний, а також розвиток суспільства створює підґрунтя для подальшого розвитку досліджень. В різні часи розвитку суспільства погляди щодо цінностей права було різним від повного заперечення, як то емпірики, які за основу покладали тільки факти тому цінності вважали фікцією та метафізикою. Більш традиційною є думка, що цінності права створюють базис та цілі загальносоціальних функцій та є «важливим фактором розвитку права як дієвого та реального соціального консолідатора» [3,с. 121-122].

На сучасному етапі розвитку українського державотворення проблема справедливості постає особливо гостро, у підтвердження тези, що «люді вдаються до лексики справедливості, коли вони стикаються з реальним або уявним прикладом несправедливості» [1]. Щодо актуальності запиту суспільства на справедливість визначала свого часу екс-голова Верховного суду В. Данішевська [6], обґрунтовуючи динамічним розвитком українського суспільства та змінами уявлень про належне і справедливе, подібне твердження зробив й голова Верховного Суду С. Кравченко, інформуючи про виклики, що постали перед судовою владою в умовах війни [2]. Це особливо гостро відчувається у судовій системі, так як довіра до судової влади «необхідна суспільству і громадянам, які мають бути

впевнені, що в судах працюють добросовісні та високопрофесійні судді. І що в судах будуть захищені їх права, інтереси та свободи» [7].

Грунтовні наукові дослідження загальнотеоретичних положень щодо принципів права було здійснено Богиніч О.Л., Гришук О.В., Козюбра М.І., Козловський А.А., Колодій А.М., Панкевич О.З., Погребняк С.П., Рабінович С.П., Сливки С.С. та інші. Принцип справедливості був предметом дослідження за галузями права у працях Чернеги В.М., Примака В.Д., Голубевої Н. Ю., Максимов С.І., Музики А. А., Навроцького В. О., Сташиса В. В., Тація В.Я., Тертишника В.М. та інші.

Здійснюючи аналіз досліджень представників юридичної науки створюються уявлення про багатозначність точок зору і що до поняття (категорії) справедливості так і щодо співвідношення справедливості і права. Однак у цих дослідженнях відсутня єдність що саме є справедливість для права. Так пропонується, що: це є властивість права, або якість права (навіть деякі науковці поєднують (отождествлюють) ці поняття); це функція чи сутність права; то це є система вимог до права, або принцип права, або взагалі правової діяльності; також це повністю тотожні поняття; право як форма реалізації втілення справедливості, де право де коли розуміється як закон, який пропонується протиставляти праву з можливістю позбавлення справедливості – як неправовий.

Справедливість є однією з найбільш складних та багатогранних філософсько – правових категорій, що є важливішою духовною цінністю, яка пронизує матеріальні, соціальні, політичні, правові сфери життєдіяльності людей. Еволюцію (генезис) уявлень про справедливість поділяють на основні етапи: етичний, соціальний та правовий.

Справедливість у правовому значенні як вже зазначалося трактується юридичною наукою у багатьох концепціях, а саме як: властивість права, загально-правовий принцип, властивість права. Кожна позиція науковців має абсолютне право на життя та фактично між ними не має явних протиріч, але за аналізом усіх розумінь (трактувань) можна зробити висновок, що справедливість комплексним поняттям, яке поєднує такі елементи, як рівність, диференціація та індивідуалізація, тобто особи на взаємин мають право певного відносного стану рівності та нерівності, у відповідності чого здійснюється розподіл тягот або блага.

Декілька схожа позиція українського правника, щодо розуміння справедливості через права людини. На його думку «справедливість – це завжди суб'єктивність, вона розуміється передусім як проекція власних інтересів. Навіть загальні інтереси, нав'язуванні суб'єкту, не сприймаються ним як справедливі, якщо суперечать його особистим інтересам» [5, с. 13].

Справедливість найважливіша філософська проблема, яка має особливе значення для теорії держави та права, однак трактується неоднозначно. Її не можна категорично визначити як юридичну категорію, але як соціальний та етичний критерій права, втілена у нормах

права, вона набуває юридичні риси та стає внутрішньою закономірністю права, а також за допомогою якого здійснюється зовнішня оцінка права та держави.

Безперечно, що формування поняття справедливості як однієї із істотних та історично сформованих цінностей права стає мірою «якості» права або постає за мету довести його у відповідність до справедливості. Підтримуючи ідею справедливості запропонованою О. Грищук «як основній правовій цінності належить визначальна роль у розумінні права, побудови його інститутів у формуванні вимог, що ставляться перед правовим регулюванням відносин у сучасному суспільстві. Відповідно процес конвергенції справедливості права здатний виступити гарантією ефективності права, а отже, підтвердити його цінність як найбільш дієвого соціального регулятора» [4,с.240].

Отже принцип справедливості задає критичний оціночний масштаб саме тому його реалізація у конкурентному суспільстві обумовлений рівнем його соціального, а що й більш навіть важливо, культурного розвитку, системою цінностей, які прийняті у суспільстві та легалізовані (санкціоновані) владою держави. Тому сучасні наукові розробки проблеми справедливості, та співвідношення справедливості і права набувають особливого значення у період історичних змін як спроба вирішення гострих протиріч між основними політичними, етнічними й соціальними групами на засадах узгодження інтересів.

Література:

1. Cahn E. Justice. - Jn: International encyclopedia of Social sciences. L., 1968. Vol.8. P.346.
2. Голова Верховного Суду та суддя Великої Палати ВС провели зустріч зі студентами ННІ права. *За матеріалами пресслужби Верховного Суду України* URL: <https://knu.ua/news/12970>
3. Горобець К.В. Аксиосфера права: філософський і юридический дискурс: монографія. Одеса: Фенікс, 2013, 218 с.
4. Грищук О. В. Конвергенція справедливості і права: філософсько-правовий аспект: [монографія] Хмельницький: Хмельницький університет управління та права, 2013. 268 с.
5. Козловський А. А. Справедливість як гносеологічний принцип права Ерліхівський збірник. Вип. 3. Чернівці: ЧНУ, 2002. С. 11-17.
6. Пошелюжна Х. Велика Палата Верховного Суду спрямовує розвиток практики шляхом застосування принципів справедливості, розумності і добросовісності. Судовий вісник № 11 (175)URL: <https://pravo.ua/articles/naprjamok-ruhu/>

7. Усик Г. Запит на справедливість нині є найбільш пріоритетним у нашому суспільстві. URL: <https://hcj.gov.ua/news/grygoriy-usyk-zapyt-na-spravedlyvist-nyni-ye-naybilsh-priorytetnym-u-nashomu-suspilstvi>

Камардіна Юлія
кандидат юридичних наук, доцент кафедри права
Маріупольський державний університет

ВПЛИВ ЗМІНИ КЛІМАТУ НА ПРАВА ЛЮДИНИ

На сьогоднішній день, заходи щодо реагування на глобальну зміну клімату становлять загрозу для здійснення широкого кола прав людини. До таких відносять, зокрема право на сприятливе довкілля, індивідуальні права на життя, на найвищий досяжний рівень фізичного та психічного здоров'я, на достатній рівень життя, що включає достатнє харчування, одяг та житло, на воду, на майно, колективні - на самовизначення та права корінних народів. Враховуючи ризики для реалізації вищезгаданих прав людини в цих умовах, вимагає окремого вивчення питання про можливості їхнього правомірного обмеження в контексті реагування на зміну клімату.

Наслідки зміни клімату вже спричиняють або можуть призводити до порушення таких прав громадян:

- право на життя: додаткова смертність внаслідок хвиль спеки, ризики захворювань та додаткової смертності внаслідок поширення та спалахів небезпечних хвороб, руйнування скотомогильників у зоні вічної мерзлоти.

- право на сприятливе довкілля: погіршення якості повітря внаслідок природних пожеж, погіршення якості води, втрата лісів через пожежі.

- право на вибір місця проживання: вимушена зміна місця проживання через паводки, повені, посуху та інші надзвичайні ситуації.

- доступ до продуктів харчування та чистої води через втрату врожаю та загрозу продовольчій безпеці, погіршення якості питної води;

- право безперешкодно користуватися своїм майном: руйнуванням об'єктів інфраструктури та житлових будівель при надзвичайних обставинах, що загрожують життю нації.

Слід відзначити, що в більшості міжнародних заяв про права людини та зміну клімату підкреслюється потенційний несприятливий вплив зміни клімату на права на життя, харчування, воду, здоров'я, житло, розвиток та самовизначення[1; 2; 3]. Ці права перелічені в

основних конвенціях міжнародного права прав людини, хоча не всі члени КПЛ або сторони Рамкової конвенції ООН про зміну клімату (далі - РКЗК ООН) підписали ці конвенції [4].

Право на життя захищене ст. 6 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права (далі – МПГПП), у якій кожна людина має невід’ємне право на життя. Право на життя нерозривно пов’язане з ступенем реалізації інших прав. Є як прогнозовані наслідки, так і наслідки, що спостерігаються у зв’язку зі зміною клімату які впливають на право на життя. У четвертій оціночній доповіді Міжурядової групи експертів зі зміни клімату (далі - МГЕЗК) прогнозується зростання кількості людей, які страждають від смерті та травм внаслідок збільшення кількості повеней, штормів, хвиль тепла, пожеж та посух [5]. Зміна клімату рівною мірою вплине на право на життя за рахунок збільшення масштабів голоду та недоїдання та пов’язаних з ними розладів, що впливають на зростання та розвиток дітей, респіраторну захворюваність та ін.

Право на харчування захищене ст. 2 Міжнародного пакту про економічні, соціальні та культурні права (далі – МПЕСКП), згідно з якою держави-учасниці Пакту мають максимально використати свої доступні ресурси для реалізації права на достатнє харчування. Зміна клімату вплине на всі чотири стовпи продовольчої безпеки: доступність, доступ, використання та стабільність. Слід відзначити, що Паризька угода визнає фундаментальний пріоритет забезпечення продовольчої безпеки та особливу вразливість систем виробництва продуктів харчування для несприятливих впливів зміни клімату. Стаття 2 закликає до адаптації до несприятливих впливів зміни клімату та зниження викидів парникових газів таким чином, щоб це не загрожувало виробництву продуктів харчування.

Право на воду, як зазначає Комітет з економічних, соціальних та культурних прав (далі - КЕСКП) є не лише важливою умовою виживання, але й що воно нерозривно пов’язане з іншими правами, такими як; житло, досяжний рівень здоров’я, достатній рівень життя та право на харчування [6]. У п’ятій оціночній доповіді Міжурядової групи експертів зі зміни клімату (далі -МГЕЗК) йдеться, що ризики, пов’язані з прісною водою, значно зростають зі збільшенням концентрації парникових газів, а зміна клімату в 21 столітті, за прогнозами, призведе до значного скорочення відновлюваних ресурсів поверхневих і підземних вод у більшості посушливих субтропічних регіонів.

Право на здоров’я визнається у ст. 12 МПЕСКП, де зазначено «право на найвищий досяжний рівень фізичного та психічного здоров’я». Конституції більшості країн тим чи іншим чином захищають право на здоров’я, і це широко гарантується іншими міжнародними та регіональними інструментами [7]. Зміна клімату призведе до посилення нерівності щодо здоров’я між багатими та бідними у різних частинах світу. За оцінками Всесвітньої організації охорони здоров’я (далі - ВООЗ) з 1970 року зміна клімату є причиною 150 000

смертей щорічно через збільшення захворюваності на діарею, малярію та недоїдання, переважно в Африці та інших регіонах, що розвиваються. Підвищення глобальної температури лише на 1°C порівняно з доіндустріальним рівнем може подвоїти щорічну смертність від зміни клімату (за даними ВООЗ).

Відповідно до міжнародного права на держави покладаються зобов'язання щодо дотримання, захисту та здійснення прав людини. Щодо характеру загального юридичного зобов'язання, що накладається на держави-учасниці Міжнародного пакту про цивільні та політичні прав (далі – МПЦПП), слід звернутися до Зауваження загального порядку № 31 Комітету з прав людини. Відповідно до згаданого «м'якоправового» документу зобов'язання з поваги до прав людини є за своєю природою негативним, передбачаючи обов'язок держав утримуватися від порушень прав людини, визнаних у Пакті. Зобов'язання щодо захисту прав людини, будучи позитивним, передбачає обов'язок держави вживати належних заходів щодо недопущення порушень прав людини актами третіх осіб – недержавних утворень та приватних осіб. У свою чергу, зобов'язання щодо здійснення прав людини, також будучи позитивним, вимагає від держав вжити заходів щодо забезпечення реалізації прав людини, визнаних у МПЦПП (п. 6, 8, 13 Зауваження загального порядку № 31) [8].

Трирівнева структура характерна і для зобов'язань держав згідно з Міжнародним пактом про економічні, соціальні та культурні права (далі – МПЕСКП). Зокрема, відповідно до Маастрихтських керівних принципів, що стосуються порушень економічних, соціальних та культурних прав, «подібно до цивільних та політичних прав економічні, соціальні та культурні права накладають на держави три різні види зобов'язань, а саме зобов'язання поважати, захищати та здійснювати права. Невиконання будь-якого з цих трьох зобов'язань становить порушення таких прав» (Керівний принцип 6 зазначеного міжнародно-правового документа) [9]. Отже, у розрізі наведених зобов'язань держав щодо дотримання прав людини, пропонуємо подальший розгляд зобов'язань держав у сфері прав людини за умов зміни клімату на основі вищезазначених рівнів.

Серед усіх договірних органів з прав людини особлива заслуга у розкритті змісту таких зобов'язань у контексті кліматичних змін належить Комітету з прав людини (далі – КПЛ), Комітету з економічних, соціальних та культурних прав (далі – КЕСКП) та Комітету з прав дитини (далі – КПД). Зокрема, питання, що сприяють виявленню стандарту поведінки держав у цій сфері, торкалися зауважень загального порядку у формі тлумачення наступних конвенційних прав: на воду, на достатнє харчування, на найвищий досяжний рівень фізичного та психічного здоров'я, а також права на життя.

Так, згідно з Зауваженням загального порядку КЕСКП № 15 зобов'язання держав-учасниць щодо права на воду в умовах зміни клімату передбачають вжиття всеосяжних та

комплексних заходів з метою забезпечення достатньої кількості питної води для нинішнього та майбутнього покоління людства. Дані зобов'язання, вимагаючи, у тому числі проведення оцінки ефекту кліматичних змін щодо можливого скрутного доступу до водних ресурсів (п. 28 Зауваження № 15) [10], відносяться тим самим до позитивного зобов'язання держав щодо забезпечення реалізації прав людини.

Щодо Зауваження загального порядку № 12 «Право на достатнє харчування», то в ньому КЕСКП звертає увагу на визначення терміну «достатність» у контексті як соціальних, економічних, культурних, і кліматичних умов (п. 7 Зауваження № 12) [11]. При цьому вказується на те, що у разі серйозних труднощів із ресурсами, зумовленими кліматичними факторами, державам слід «вживати заходів для забезпечення дотримання права на достатнє харчування, особливо для вразливих груп населення та окремих осіб» (п. 28 зауваження № 12). Заслуговує на увагу те, що подібно до Зауваження загального порядку № 15 в аналізованому документі знаходить відображення єдине зобов'язання щодо здійснення прав людини.

Щодо Зауваження загального порядку № 5 [12], для конкретизації рекомендації щодо зобов'язання держав щодо права на здоров'я звернемося до п. 73 аналізованого зауваження. Звісно ж, що в контексті кліматичних змін серед таких найбільше значення мають адекватне реагування на кліматичні загрози, а також розробка, здійснення, моніторинг та оцінка стратегій з точки зору їх відповідності підходу, що ґрунтується на правах людини, в умовах зміни клімату. Звернемо увагу на те, що зазначені заходи спрямовані саме на забезпечення реалізації права дитини на найвищий досяжний рівень здоров'я, що дозволяє відносити їх до зобов'язань держав щодо здійснення прав людини.

Вищевикладене ілюструє актуальність зобов'язання держав щодо захисту прав людини, для виконання якого потрібно, зокрема, вжити належних заходів по боротьбі з екологічною кризою на рівні держави із застосуванням організаційно-примусових заходів. З метою ефективного виконання таких зобов'язань потрібно розкриття їх змісту, у зв'язку з чим договірним органам з прав людини рекомендується порушити питання про необхідність встановлення стандарту поведінки держав у цій сфері в умовах зміни клімату.

Література

1. Human rights, climate change and cross-border displacement. Universal Rights Group. URL:<https://www.universal-rights.org/urg-policy-reports/human-rights-climate-change-and-cross-border-displacement-the-role-of-the-international-human-rights-community-in-contributing-to-effective-and-just-solutions/> (дата звернення: 03.01.2024).

2. The impacts of climate change on human rights and forced migration in Bangladesh. URL:https://ejfoundation.org/resources/downloads/A_Nation_Under_Threat.pdf (дата звернення: 03.01.2024).

3. Frequently Asked Questions on Human Rights and Climate Change. URL:https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Publications/FSheet38_FAQ_HR_CC_EN.pdf (дата звернення: 03.01.2024).

4. Climate change is causing an unprecedented, global human rights crisis – and must now be countered by co-ordinated, rights-based action. URL:<https://www.coe.int/hr/web/commissioner/-/climate-change-is-causing-an-unprecedented-global-human-rights-crisis-and-must-now-be-countered-by-co-ordinated-rights-based-action> (дата звернення: 03.01.2024).

5. International archives of occupational and environmental health. Volume 34, Issue 1. March 1975. URL: <https://link.springer.com/journal/420/volumes-and-issues/34-1> (дата звернення: 03.01.2024).

6. Stephen Humphreys. Human rights and climate change. Cambridge; New York: Cambridge University Press, 2010. URL: https://assets.cambridge.org/97805217/62762/frontmatter/9780521762762_frontmatter.pdf (дата звернення: 03.01.2024).

7. The Stern Review on the Economic Effects of Climate Change. *Population and Development Review*. 2006. Vol. 32, iss. 4. P. 793–798.

8. Human Rights Committee, General Comment 31. Nature of the General Legal Obligation on States Parties to the Covenant. Adopted 29 March 2004. URL: <https://www.unhcr.org/media/human-rights-committee-general-comment-31-nature-general-legal-obligation-states-parties> (дата звернення: 03.01.2024).

9. Maastricht Guidelines on Violations of Economic, Social and Cultural Rights. URL: <https://www.refworld.org/docid/48abd5730.html> (дата звернення: 03.01.2024).

10. General Comment No. 15: The Right to Water (Arts. 11 and 12 of the Covenant) Adopted at the Twenty-ninth Session of the Committee on Economic, Social and Cultural Rights, on 20 January 2003 (Contained in Document E/C.12/2002/11). URL: <https://www.refworld.org/pdfid/4538838d11.pdf> (дата звернення: 03.01.2024).

11. CESCR General Comment No. 12: The Right to Adequate Food (Art. 11) Adopted at the Twentieth Session of the Committee on Economic, Social and Cultural Rights, on 12 May 1999 (Contained in Document E/C.12/1999/5). URL: <https://www.refworld.org/pdfid/4538838c11.pdf> (дата звернення: 03.01.2024).

12. GENERAL COMMENT No. 5 (2003) General measures of implementation of the Convention on the Rights of the Child (arts. 4, 42 and 44, para. 6). URL: <https://www.refworld.org/docid/4538834f11.html> (дата звернення: 03.01.2024).

Князькова Любов
кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри права
Маріупольський державний університет

СВОЄЧАСНЕ ВИКОНАННЯ СУДОВОГО РІШЕННЯ: ГАРАНТІЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПРАВ

Конституція України серед основних засад судочинства визначає обов'язковість судового рішення. Крім того, судові рішення ухвалюються іменем України. Своєчасне та повне виконання рішення суду – одна з обов'язкових умов дотримання і забезпечення прав людини. Виконання судових рішень можна визначити як завершальний етап у процесі реалізації функції захисту порушених прав, свобод та законних інтересів громадянина або держави. Нажаль практика свідчить про те, що не всі судові рішення виконуються як у добровільному, так і примусовому порядку, чим порушується принцип обов'язковості їх виконання. Як повідомила під час конференції «Роль судової влади у подоланні викликів війни» 8 грудня 2023 року перший заступник Міністра соціальної політики Дарина Марчак, ситуація з виплатою громадянам заборгованості за рішеннями судів є критичною. За її словами, якщо на початок 2020 року обсяг невиконаної заборгованості держави за рішеннями національних судів становив 62 млн. гривень, то на початок 2023 року заборгованість лише за пенсійними справами склала 38,5 млрд. гривень. Станом на 1 листопада 2023 року заборгованість тільки за судовими рішеннями у пенсійних справах досягла величезної суми у 60,5 млрд. гривень [1].

Примусове виконання рішень покладається на органи державної виконавчої служби (державних виконавців) та у передбачених Законом України «Про виконавче провадження» випадках, на приватних виконавців. Невиконання рішень національних судів органами державної виконавчої служби відбувається внаслідок наявності об'єктивних та суб'єктивних причин, зокрема відсутності у боржника майна і коштів, на яке можна звернути стягнення, недостатність коштів у Пенсійному фонді України щодо соціальних виплат, відсутності коштів у бюджетних установах (організаціях), прогалин у законодавстві, а також тривале невиконання виконавчих документів з боку державного виконавця через його бездіяльність.

Як наслідок, наведені причини спонукають позивачів звертатися за поновленням порушеного права до суду, а в результаті неможливості захистити свої права на національному рівні – до юрисдикції Європейського суду з прав людини. Слід відзначити, що Європейський суд з прав людини став доволі перевантаженим міжнародним судовим органом з розгляду величезного масиву однотипних скарг, пов'язаних з тривалим невиконанням судових рішень. Доречним з цього приводу стало висловлення Валерії Лутковської у зв'язку з прийняттям 12 жовтня 2017 року Комітетом Міністрів Ради Європи показового рішення у справі «Бурмич та інші проти України»: «Європейський суд відчув дивну тенденцію, що він перетворюється на частину української судової системи. Тому що українська судова система виносить рішення, а особа може домогтися виконання цього рішення та відшкодування за тривале виконання лише завдяки Європейському суду з прав людини» [2 с. 22]. За останні роки наша держава стикнулася з багатьма проблемами суспільного життя, серед яких: пандемія, військова агресія Росії та ін. Все це звичайно не сприяє покращенню добробуту громадян України. І тим значнішою стає питання довіри народу владі, адже виконання судових рішень можна визначити як завершальний етап у процесі реалізації функції захисту порушених прав, свобод та законних інтересів громадянина. Звичайно, що важко запропонувати конкретні заходи вирішення цієї проблеми, адже країна знаходиться у стані війни. Але ж прийняття рішення про надання Україні статусу кандидата у члени Європейського Союзу накладає певні зобов'язання, оскільки виконання будь-якого судового рішення є невід'ємною стадією процесу правосуддя, а отже має відповідати вимогам ст. 6 Європейської конвенції про захист прав людини та основоположних свобод.

Слід відзначити, що відповідно до ст. 13 Конвенції кожен, чий права і свободи, викладені в Конвенції, порушуються, має право на ефективний правовий захист у відповідному національному органі, навіть якщо порушення вчинили офіційні особи. Стаття 46 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод передбачає, що держави зобов'язуються виконувати остаточні рішення Суду в будь-яких справах, у яких вони є сторонами. [3]. Відомий український вчений П. Гуйван вважає, що невиконання остаточних судових рішень наразі стало системною проблемою національної правової системи. Ця проблема вже досягла грандіозного масштабу і постійно зростає. Вона все очевидніше усвідомлюється прогресивною частиною суспільства як реальна загроза справедливому судочинству і взагалі принципу верховенства права [4 с. 580].

Крім того, Україна багато років поспіль перебуває під увагою Комітету Міністрів Ради Європи, який слідкує за виконанням рішень Європейського суду з прав людини. Це свідчить про те, що в нашій державі є ще багато проблем, пов'язаних із виконанням як рішень національних судів, так і рішень Європейського суду з прав людини. Ефективне виконання

судових рішень здатне значно підвищити рівень довіри громадян як до влади в цілому, так і до судової зокрема.

Так, Конституційний Суд України у своєму Рішенні від 7 листопада 2018 року № 9-р/2018 зазначив: «зміни законодавства у соціальній сфері, складна фінансово економічна ситуація, потреба в забезпеченні збалансованості Державного бюджету України не повинні призводити до порушення гідності людини, яка належить до фундаментальних цінностей, захищених Конституцією України, та становить основу системи конституційного захисту прав і свобод людини і громадянина» [5].

Таким чином, з метою відповідності законодавства України про соціальне забезпечення європейським соціальним стандартам, а також для узгодження та ліквідації протиріч та прогалин вважаємо за необхідне провести кодифікацію нормативних актів, що регулюють соціальне забезпечення громадян України.

При прийнятті Закону України «Про державний бюджет» враховувати видатки на забезпечення конституційного права громадян України на достатній життєвий рівень для себе і своєї сім'ї, що включає достатнє харчування, одяг, житло.

Література

1. Хрипун Вячеслав. Держава фактично не спроможна виплачувати громадянам гроші за рішеннями судів - Міністерство соціальної політики. Судова юридична газета від 11 грудня 2023 року. URL: <https://sud.ua/uk/news/publication/287867-gosudarstvo-fakticheski-nesposobno-vyplachivat-grazhdanam-dengi-po-resheniyam-sudov-ministerstvo-sotsialnoy-politiki> (дата звернення 26.12.2023).

2. Белікова С.О., Белікова А.О. «Пілотні рішення» Європейського Суду з прав людини та проблема невиконання рішень національних судів. Практика Європейського суду з прав людини в діяльності органів прокуратури і суду: виклики та перспективи: матеріали I Міжнародної науково-практичної конференції (13 червня 2018 року). Київ: Національна академія прокуратури України, 2018. С.21-25.

3. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 04.07.1950 р., ратифікована Законом від 17.07.1997 № 475/97-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 26.08.2023).

4. Гуйван П.Д. Право на справедливий суд: сутність та темпоральні виміри за міжнародними стандартами: монографія. Харків : Право, 2019. 584с .

5. Рішення Конституційного Суду України від 7 листопада 2018 року № 9-р/2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v009p710-18#Text>. (дата звернення: 09.08.2023).

Кулешов Олександр
кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри права
Маріупольський державний університет

ВЗАЄМОЗ'ВЯЗОК ОСОБЛИВИХ ЕЛЕМЕНТІВ ПОЛІТИЧНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ

Політичному режиму необхідні роботи зміни з метаморфізації, це є невіддільною умовою розвитку політики. Наприклад, в умовах мирного часу політичні зміни відбуваються на еволюційних засадах, але під час війни звичайно суттєво змінюється та прискорюються. Країна, в якій розпочинається війна виникає необхідність винаходження та виробляти додаткові органи воєнно-політичного управління, створення нових збройних формувань та технологій їх застосування. Без модифікації політичної системи досягти цього не можливо та пристосувати її під потреби війни. У модифікацію політичних систем внесено принципово новий різновид, як «гібридна війна» силової взаємодії політичних суб'єктів, де боротьба розглядається лише як один зі способів досягнення стратегічної цілі. Розширення простору, та боротьби активним впливом на противника здійснюється шляхом (дипломатичних, інформаційних, соціально-психологічних, економічних та ін.) які за інтенсивністю і наслідками не поступаються воєнним діям, та ставить політичні системи перед необхідністю швидких перетворень для досягнення цілей протистояння. Такі перетворення відбуваються практично у всіх політичних системах, але з метою класифікації найважливіших перетворень доцільно відокремити її ключові підсистеми інституційну, нормативну, функціональну, комунікативну [1].

Згідно з фахівцями Національного університету оборони України ім. І. Черняхівського: «Гібридною війною» - називають процес досягнення політичних цілей противника в ході їх протистояння без офіційного оголошення війни із застосуванням інформаційних компаній, операцій, та окремих заходів у тому числі в економічному та дипломатичному [3].

О. Литвиненко доречно вказує на такі ключові ознаки гібридної війни як: її мішенню першочергово стає система управління державою-жертвою; засоби гібридної війни спрямовані на підрих волі у суспільстві та в уряді; також війна на економічному рівні, зокрема різноманітні торговельні війни з тими державами, що з часом можуть стати об'єктом наступу, специфіка засобів гібридної війни значно підвищує роль і значущість спеціальних служб у її веденні. У суспільстві «гібридна війна» виходячи з притаманної їм властивості треба мобілізувати різнопланові суспільні ресурси з метою досягнення визначених

стратегічних цілей, які впливають на всі підсистеми, і утворюють власне які політичну систему суспільства. Також треба казати про те що фундаментальний вплив «гібридної війни» на державу діє як базовий політичний інститут суспільства, що є головним у воєнно-політичних відносинах. Послаблення країни-агресора залишається метою будь-якої війни, в тому числі й гібридної. У сучасних умовах жоден державний орган країни, який втягнутий у війну не залишається ізольованим від гібридних впливів супротивної сторони. Також слід вказати, що в умовах «гібридної війни» держава може створити особливі органи державного управління які будуть наділені додатковими повноваженнями. Також чітко можуть бути названі такі державні структури як «координаційний орган з питань розвідувальної діяльності, або орган виконавчої влади, який забезпечує формування та реалізує державну військово-промислову політику», також можуть створювати особливі органи державного управління на місцях та на кшталт воєнно-цивільних адміністрацій [2]. Слід також вказати динамічну зміну політико-правових норм, які спрямовані на регламентацію діяльності політичної системи у цілому та у її складниках. У мирному часі правові (законодавчі) приписи, якими керується суспільство, доповнюються неписаними правилами поведінки у соціальних групах та в окремих індивідів, то під час «гібридної війни» відбувається змінення акцентів у правовому регулюванні суспільних відносин. Тобто норми права отримують безумовний пріоритет порівняно з регуляторами людської життєдіяльності, також відбувається оновлення правових вимог, оскільки швидкий вплив гібридних відносин стимулює відмову від попередніх та вироблення нових нормативно-правових стандартів. Конституції практично всіх держав сучасного світу функції яких є забезпечення національної безпеки і оборони покладають на діючу владу. Особлива відповідальність покладена на голову держави в умовах мирного часу як очолює раду національної безпеки і оборони, в умовах воєнного стану верховного головнокомандувача. Взаємодія окремих підсистем елементів політичної системи між собою, та зовнішнім середовищем є досить розгалуженим та динамічне зміненим. Вплив «гібридної війни» на політичну систему в суспільстві є беззаперечним. Політична система суспільства в умовах «гібридної війни» властиво створення нових органів воєнно-політичного управління, розвиток воєнної організації держави (сектора безпеки та оборони) [4]. Також підвищення уваги інфраструктури інформаційно-психологічної війни, та захисту від неї також поглиблення міжнародного політичного партнерства. Відбувається також у нормативній системі оновлення законодавства з питань національної безпеки і оборони з урахуванням потреб стосовно «гібридної війни». Функціональна підсистема стимулює якісне виконання законодавства стосовно визначених обов'язків у сфері національної безпеки та оборони. Комунікативна підсистема забезпечую пошук нових форматів взаємодії елементів політичної системи із

зовнішнім середовищем та між собою. В духовно-культурній підсистемі зміни полягають в активізації діяльності в культурно-мистецьких, медійних, в освітніх установах з питань ведення інформаційно-психологічного впливу на суспільство здатність піднесення суспільної свідомості з метою перемоги «гібридної війни». Свій політичний потенціал використовує політична система яка неминуче перетворюється в структурному, функціональному, комунікативному та нормативному сенсі.

Подібні зміни спрямовано залежать від низки чинників: одним із головних є стійкість політичної системи, цільові орієнтири та ресурси, а також зовнішньополітичний контекст розгортання та розвитку воєнних подій, реакція міжнародних безпекових систем та дій політичних союзників [5].

Література

1. Дмитренко М. А. Політична система України: розвиток в умовах глобалізації та інформаційної революції: [монографія] / Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова, Ін-т дослідж. пробл. держ. безпеки. 2-ге вид., допов. та переробл. Київ: Ун-т «Україна», 2011. 820 с.

2. Політична система сучасної України: особливості становлення, тенденції розвитку: [монографія] / [І. Ф. Курас та ін.; редкол.: Ф. М. Рудич (голова) та ін.]. Київ: Парламент. вид-во, 1998. 352 с.

3. Гібридна війна: in verbo et in praxi: монографія / за заг. ред. Р. О. Додонова. Вінниця: ТОВ «Нілан-ЛТД», 2017. 410 с.

4. Гібридна війна: технології сугестії та контрсугестії: монографія / О. Акульшин, О. Заруба, Л. Компанцева, С. Кудінов, Н. Слухай, О. Снитко. Київ: Національна академія СБУ, 2018. 236 с.

5. Світова гібридна війна: український фронт: монографія / за заг. ред. В. П. Горбуліна. Харків: Фоліо, 2017. 496 с.

Кулешова Елла
старший викладач кафедри права
Маріупольський державний університет

АНАЛІЗ ПРОФІЛАКТИКИ ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ У МОЛОДІ ПІД ЧАС ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ

Девіантна поведінка – термін, який не присутній у повсякденному вжитку, але явище, яке присутнє у повсякденному житті кожного. Девіантна поведінка – це поведінка, яка

відхиляється від прийнятих у суспільстві норм та правил. Молодь є однією з продуктивних сил суспільства. Ця категорія населення України визначається віком до 28 років. Молодь називають поколінням перехідного періоду, яке живе в епоху бурхливих і глибоких перетворень, в роки суворих потрясінь і нових можливостей [1].

Молоді люди є специфічним контингентом населення, якісно відмінним від усіх інших вікових груп. Роль молоді як чинника соціально- демографічного розвитку держави (регіону) обумовлена такими притаманними цій віковій групі особливостями:

- підвищений (порівняно з іншими віковими контингентами) рівень
- народжуваності – саме на жінок молодіжного віку припадає основна частина народжень;
- висока міграційна мобільність;
- великий попит на освіту – майже всі особи, які навчаються у вищих та професійних навчальних закладах, молодого віку;
- підвищений ступінь мобільності щодо змін місця роботи, перекваліфікації, освоєння нових видів та сфер діяльності.

Молодь є майбутнім держави, її інтелектуальним потенціалом, основою економічного, політичного і суспільного життя. Тому соціальне становище і соціальні проблеми молоді вивчаються і досліджуються у таких аспектах: демографічна ситуація в молодіжному середовищі; молоді і здоров'я; соціальне становище та самопочуття молоді; молоді і шлюб, проблеми молодих сімей; зайнятість і професійна підготовка молоді; молоді і освіта; молоді і Збройні сили, інші військові формування України; фізична культура і спорт; система ціннісних орієнтацій, культурні потреби і духовний світ української молоді; групи ризику та ризикова поведінка; економічна активність молоді та ін.

Профілактика та подолання девіації під час збройного конфлікту залежить від механізму створення та реалізації державної молодіжної політики в Україні є: законодавча база; щорічні слухання у Верховній Раді України про становище молоді та доповідь з цього питання Верховній Раді України, Президентові України, структурні підрозділи, що займаються проблемами молоді, в органах державної влади та управління всіх рівнів; соціальні служби для молоді; громадські молодіжні об'єднання; цільові комплексні програми; цільові кошти на фінансування молодіжної соціальної політики, залучені матеріальні та фінансові ресурси підприємств, організацій і установ, об'єднань громадян, зацікавлених у роботі з молоддю, діяльність спеціальних молодіжних фондів, які виступають суб'єктами соціальної роботи з молоддю [2].

Завданнями суб'єктів соціальної роботи з молоддю є: надання різноманітних правових послуг, соціальних, соціально-медичної, психолого- педагогічної, інформаційної,

матеріальної та інших видів правової допомоги, консультування молоді; розроблення та здійснення системи заходів зі створення умов, достатніх для життєдіяльності різних категорій молоді; здійснення профілактично-правову роботу серед молоді, вжиття системи заходів щодо запобігання негативним явищам та їх подолання; розроблення та здійснення правових, реабілітаційних заходів щодо відновлення соціальних функцій, морального, психічного та фізичного стану молоді, пристосування їх до безпечних соціальних та інших умов життєдіяльності, а також надання допомоги молоді, які зазнали жорстокості та насильства, потрапили в екстремальні ситуації; здійснення міжнародного співробітництва, вивчення і поширення передового міжнародного досвіду з питань соціальної роботи з молоддю; сприяння молодіжним організаціям і окремим громадянам у їх культурному і фізичному розвитку, участі в трудовій та суспільно корисній діяльності; здійснення інших повноважень у сфері соціальної роботи з дітьми та молоддю [3].

Література

1. Рогача О. Я., Савчина М. В., Менджул М. В. Захист прав внутрішньо переміщених осіб. Ужгород: РІК-У, 2018. 268 с.
2. Соціальна робота з молоддю. URL: <https://politics.ellib.org.ua/pages-12117.html>
3. Закон України про основні засади молодіжної політики. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1414-20#Text>
4. Пінчук І. М. Соціальна робота з дітьми та молоддю: проблеми, пошуки, перспективи. Київ : 2000. 276 с.
5. Збірник наукових праць Державного інституту розвитку сім'ї і молоді (за підсумками 2006 року). Київ : 2006. 192 с.

Свірський Борис
кандидат юридичних наук, доцент, професор кафедри права
Маріупольський державний університет

ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ ВИЗНАЧЕННЯ СТАДІЙ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

Кримінальна процесуальна діяльність здійснюється у певній послідовності та умовно поділяється на частини, що називають стадіями кримінального провадження.

Загальні положення стадій кримінального провадження – це обумовлені принципами кримінального процесу правила, що виражають найважливіші типові властивості стадії

процесу і визначають найбільш суттєві вимоги, що висуваються до порядку здійснення процесуальних дій та прийняття процесуальних рішень і виявляються протягом усього періоду її реалізації.

Усі стадії кримінального провадження тісно пов'язані між собою, проте відрізняються одна від одної безпосередніми завданнями, особливим колом учасників, специфікою процесуальних відносин, а також підсумковими рішеннями.

Ознаками стадії є її завдання, коло учасників, процесуальні засоби, кінцеві рішення. Діяльність у кожній стадії здійснюється на підставі загальних положень, притаманних тільки їй. [1]

Провадження у кожній стадії кримінального процесу здійснюється із урахуванням вияву його принципів. Але це не виключає наявності положень, що мають загальний характер для тієї чи іншої конкретної стадії процесу. Стосовно окремих стадій, то вони прямо передбачаються у кримінальному процесуальному законі. Що ж до інших стадій кримінального процесу, то законодавець не виділив їхні загальні положення в окремі глави КПК. Однак це не означає, що таких положень не існує. Вони можуть бути виведені із тих норм процесуального інституту, якими регламентується провадження у конкретній стадії процесу.

Відповідно до чинного законодавства кримінальне провадження складається з певної кількості стадій, сукупність яких утворює систему стадій кримінального провадження, а саме: 1. досудове розслідування (ст. 214); 2. притягнення до кримінальної відповідальності (ст. 276); 3. підготовче судове провадження (ст. 314); 4. судовий розгляд (ст. 318); 5. провадження в суді апеляційної інстанції (ст. 392); 6. провадження в касаційній інстанції у Верховному суді України (ст. 424); 7. провадження за нововиявленими або виключними обставинами (ст. 459); 8. виконання судових рішень (ст. 532).

Разом з тим, кримінальний процес не завжди проходить усі ці стадії. Він може завершитися, наприклад, в стадії досудового розслідування (підготовчого провадження) шляхом прийняття рішення про закриття кримінального провадження; у разі неподання апеляційних і касаційних скарг будуть відсутні стадії апеляційного та касаційного провадження; у разі відсутності підстав для провадження у Верховному Суді України та провадження за нововиявленими або виключними обставинами – будуть відсутні і ці стадії.

Умовно стадії кримінального провадження можливо структурувати на досудові та судові. На думку О. Ю. Татарова поділ стадій процесу на досудові та судові провадиться саме щодо суб'єктів – державних органів, які здійснюють кримінальну процесуальну діяльність. Саме тому в основі позначення кожної цієї групи лежить спільний для них корінь «суд». [2]

Т.М. Барабаш зазначає, що стадії кримінального провадження, враховуючи загальноприйняте їх розуміння, що ґрунтується на теоретико -правових підходах до визначення стадії юридичного процесу, характеризуються безпосередніми завданнями, специфічним колом суб'єктів і процесуальних засобів діяльності, своєрідністю процесуальної форми, специфічними кримінальними процесуальними відносинами, а також підсумковими рішеннями; вони послідовно змінюють одна одну, утворюючи систему кримінального провадження, а отже, мають певні межі [3].

Також слід зазначити, що на відміну від досудового розслідування, яке позиціонується законодавцем з урахуванням аналізу ст. 3 КПК України як єдина стадія досудового провадження, судове провадження більш розгалужене та згідно з п. 24 ч. 1 ст. 3 КПК України передбачає: кримінальне провадження у суді першої інстанції, яке включає підготовче судове провадження, судовий розгляд і ухвалення та проголошення судового рішення, провадження з перегляду судових рішень в апеляційному, касаційному порядках, а також за нововиявленими або виключними обставинами. [4]

На думку Лобойко Л. судове провадження в системі оновленого кримінального процесу України, містить аж шість стадій. Це свідчить про закріплення демократичних принципів, можливість людини відстояти свої права, мету процесу щодо уникнення судової помилки, адже маємо багаторівневу процедуру перегляду. [5].

Підсумовуючи вищезазначене можна визначити що, стадії кримінального провадження – це його відносно самостійні частини, кожна із яких має власні завдання, специфічне коло учасників і процесуальних засобів діяльності, проходить притаманні тільки для неї етапи і завершується прийняттям певного рішення, яким вона, як правило, трансформується в наступну стадію. Суд – є єдиним органом у сфері кримінальної юстиції, що бере участь у всіх стадіях кримінального провадження, є також єдиним суб'єктом відправлення правосуддя.

Література

1. Тертишник В. М. Кримінальний процес України. Загальна частина: підручник. Академічне видання. – Підручник. /В.М. Тертишник. Київ: Алерта, 2014. 440 с.
2. Татаров О. Ю. Досудове провадження в кримінальному процесі України: теоретико - правові та організаційні засади (за матеріалами МВС України): моногр. /О.Ю. Татаров; Промінь, 2012. 640 с.
3. Барабаш Т.М. Проблемні питання етапності досудового розслідування в кримінальному провадженні України. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2013. № 5. С. 115 – 119.

4. Кримінальний процесуальний кодекс України. Закон України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI /Відомості Верховної Ради, 2013 № 9-10, № 11-12, № 13, ст. 88

5. Лобойко Л.М. Співвідношення стадій логічної і функціональної послідовності у кримінальному процесі. *Питання боротьби зі злочинністю*. 2015. Вип. 29. С. 99 – 108.

Тихомирова Галина
кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри права
Маріупольського державного університету

МІСЦЕ І РОЛЬ СУДУ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ У СИСТЕМІ ІНСТИТУТІВ ЄС

На сьогоднішній день не викликає сумнівів, що Європейський Союз є унікальною наднаціональною організацією з особливою правовою системою. Для розуміння того, як функціонує Європейський Союз в цілому, обов'язковим є з'ясування правової природи його інститутів та їх взаємозв'язків. Вважається, що ключовим інститутом ЄС виступає саме Суд ЄС, адже саме від останнього залежить деталізація, тлумачення положень установчих договорів, дотримання та розвиток права ЄС. Також, враховуючи характерний статус права ЄС, котрий відрізняє його від права інших міжнародних інституцій, цілком логічним є наділення судового органу значною компетенцією та виокремлення Суду ЄС як одного з найважливіших інститутів, який забезпечує прогресивне функціонування Союзу.

В процесі реалізації наданої, широкої компетенції, Суд ЄС тісно співпрацює з іншими інститутами ЄС. І саме відповідні аспекти співпраці та співвідношення є малодослідженими, проте такими, що необхідні для встановлення структурно-функціональної ролі, місця Суду ЄС в інституціональній системі Союзу.

Перш за все, в контексті дослідження, під інститутом ЄС розуміється базовий орган із владними повноваженнями, що виконує ключові завдання Союзу та відповідає за взаємозв'язки всередині організації [1, с. 15].

Загалом, інституційна система передбачає сукупність інститутів, а інституційна система ЄС є несхожою ані на інші міжнародні системи, ані на систему внутрішнього державного апарату з його розподілом на гілки влади.

Науковцями пропонується два підходи до визначення поняття «інституційна система ЄС» (або інституційний механізм ЄС). Згідно з першим, широким підходом, інституційний механізм Європейського Союзу включає у себе усі інститути, як основні, так і допоміжні, сукупність яких надають змогу реалізувати усі поставлені перед Союзом завдання. Другий, вузький підхід передбачає охоплення лише декількох основних інститутів, серед яких

Європейський Парламент, Рада ЄС, Європейська Рада, Європейська Комісія, Суд ЄС, Європейська Рахункова Палата, Європейський Центральний Банк [2, с. 85].

На нашу думку, в контексті тематики дослідження, застосуванню підлягає саме вузький підхід, адже для розкриття правового статусу Суду ЄС важливе значення має саме встановлення його структурно-функціональних зв'язків з основними інститутами Союзу.

Інституційна система ЄС не має характерного для внутрішньонаціональної побудови поділу влади на законодавчу (у межах міжнародного права доречніше говорити нормотворчу), виконавчу та судову. Останнє пов'язано із тим, що неможливо чітко розподілити функції між основними інститутами Європейського Союзу. Наприклад, нормотворчу функцію виконує Європейський Парламент, але іноді ця функція надається і Європейській Комісії, якій здебільшого належать виконавчі функції. Тобто, кожний з ключових інститутів організації, в залежності від наданої компетенції, може виконувати різні за функціональною спрямованістю види діяльності.

Усі інститути у системі ЄС взаємопов'язані одне з одним, а роль Суду ЄС визначається його впливом на відповідні інститути. Вказаний вплив є тісним, так як ключові інститути нерідко постають перед Судом ЄС або у якості позивачів, або у якості відповідачів, що, у свою чергу, є елементом контролю за діяльністю таких інститутів з боку Суду Європейського Союзу.

Традиційно склалось, що найбільш тісна співпраця спостерігається між Судом ЄС та Європейською Комісією. Так, Комісію називають тим інститутом, котрий виконує роль зв'язуючого елементу у системі, координує інтеграційні інтереси, сприяє європейській інтеграції. Слід зазначити, що більшою або меншою мірою перелічені функції притаманні і Суду ЄС. Останнє пояснюється тим, що серед напрацювань Суду як раз перебуває розробка принципу рівноваги між інститутами ЄС та впровадження у життя принципів права, що також детермінують процеси євроінтеграції. Окрім того, Комісія виступає гарантом дотримання положень установчих договорів, а Суд ЄС виступає гарантом дотримання права в процесі виконання відповідних положень. До того ж, повноваження обох інститутів іноді зміщуються. Наприклад, коли мова йде про порушення конкурентного права, Комісія накладає штрафи на порушників і має ініціативу по припиненню вказаних порушень. Лише у тому випадку, якщо Комісія не використовує таку ініціативу, то питання передається на розгляд Суду Європейського Союзу [3, с. 242]. Таке розподілення має логічне пояснення, адже судова процедура на наднаціональному рівні майже завжди є тривалою, натомість вирішення питань Комісією відбувається за прискореною процедурою.

Комісія Європейського Союзу також здійснює нагляд за тим, як виконуються рішення Суду ЄС. Ця функція виходить з аналізу положень Договору про функціонування Європейського Союзу (ДФЄС). Так, згідно з ДФЄС, Комісією встановлюється, що у разі

невиконання однією з держав-членів рішення Суду, остання повинна надати свої аргументовані міркування з цього приводу і після цього може звернутись до Суду [2, с. 85].

Зазначені відносини між Комісією та Судом ЄС проявляються також у тому, що у процесі прийняття власних рішень Комісія прагне отримувати підтримку Суду, оскільки, наприклад, політика конкуренції впроваджується і за рахунок судових рішень в тому числі [4, с. 57].

Має місце також співпраця Суду ЄС із Європейським Парламентом. Розкривається така співпраця особливими структурними зв'язками, наприклад, через впровадження посади Європейського омбудсмена, котрий обирається Європарламентом. Роль омбудсмена у цьому випадку полягає у тому, що він збирає та розглядає скарги з приводу порушень порядку управління, функціонування органів та інституцій, за винятком виконання функцій Суду ЄС. При цьому, Суд ЄС має повноваження, за певних обставин, відправити омбудсмена у відставку, як певний елемент механізму стримання [5, с. 40].

Специфіка взаємовідносин між Судом та Європарламентом також у тому, що обидва інститути є «моторами» інтеграційних процесів. Саме у зв'язку із цим, протягом історії свого існування Суд впроваджував та укріплював позицію Парламенту як повноцінного учасника судового процесу [1, с. 46].

Суперечливими є взаємні відносини між Судом ЄС та Радою ЄС у зв'язку із представництвом різних інтересів. Так, Рада як інститут репрезентує інтереси держав-членів, у той час як Суд ЄС фактично представляє інтеграційні, консолідовані інтереси. Отже, вказане є приводом для певної конфронтації інтересів. Між Радою та Комісією як інститутами Європейського Союзу також виникають подібні протиріччя. Не дивлячись на це, конфронтація між різними інститутами ЄС є недопустимою. Адже лише співпраця, компроміс та кооперація у сукупності надають змогу забезпечити стабільний розвиток Європейського Союзу як інтеграційного утворення [6, с.18].

Певний зв'язок простежується також між Судом ЄС та Європейською Радою. Зокрема, до завдань останньої належить вирішення конфліктів між державами – членами ЄС, що також нагадує і юрисдикцію Суду ЄС. Проте, слід зазначити, що держави – учасниці європейського інтеграційного утворення більше схильні вирішувати проблемні питання у межах дружньої атмосфери Європейської Ради, аніж звертатись до Суду. Так, Суд Європейського Союзу залишається автономним незалежним судовим інститутом, а Європейська Рада є інститутом із політичним забарвленням [7, с. 151].

Збіг функцій обох інститутів можливо спостерігати відносно процесу укладення нових міжнародних угод, коли Європейська Рада приймає рішення про укладення таких угод, а Суд ЄС надає висновки щодо можливості укладення відповідних угод, приєднання до них. У цьому

випадку, кожен з інститутів виконує свою окрему функцію, але спрямовані ці функції на спільну мету – сталий розвиток інтеграційного утворення.

Співпраця Суду ЄС з Європейським Центральним Банком як одним з базових інститутів Союзу не є поширеною. Вказані відносини мають місце тоді, коли за певною категорією справ Центральний Банк виступає відповідачем у судовому процесі або у випадках, коли Банк контролює дотримання єдиної монетарної політики [8, с. 46].

Підсумовуючи, слід зазначити, що кожен з інститутів Європейського Союзу виконує конкретну роль у забезпеченні успішного функціонування цілої системи інтеграційного утворення. Суд ЄС залишається практично єдиним інститутом, котрий є автономним від держав-членів та його роль є визначальною в інституційній системі з огляду на компетенцію з вирішення спорів, що виникають між іншими інститутами ЄС. Окрім того, визначення його місця та ролі у системі пов'язано із функцією тлумачення положень установчих договорів, що сприяє розвитку інтеграційного правопорядку та укріпленню інтеграційної системи.

Література

1. Комарова Т. В. Юрисдикція Суду Європейського Союзу : монографія. Харків : Право, 2010. 359 с.
2. Яворська І. М. Роль і значення Суду ЄС у системі органів Європейського Союзу. *Вісник Львівського університету. Серія міжнародні відносини*. 2015. Вип. 37. Ч. 2 С. 82–88.
3. Комарова Т. В. Суд ЄС в інституційному механізмі Європейської інтеграції. *Україна-Німеччина: розвиток законодавства в рамках європейського права*. 2006. С. 238–245.
4. Москаленко О. М. До класифікації джерел права Європейського Союзу. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. 2009. Вип. 1(5). С. 55–60.
5. Маринів І. І. Роль європейського омбудсмена щодо захисту прав громадян ЄС та забезпечення належного управління інституційного механізму Європейського Союзу. *Право та інновації*. 2020. № 3(31). С. 38–45.
6. Єрмолаєв А. В., Парохонський Б. О., Яворська Г. М., Резнікова О. О. та інші. *Європейський проект та Україна: монографія*. Київ : НІСД, 2012. 191 с.
7. Голосніченко Д. І. Європейська Рада, Рада ЄС, Європарламент: розподіл повноважень. *Вісник НТУУ «КПІ» Політологія. Соціологія. Право*. 2012. Вип. 2(14). С. 151–155.
8. Тюріна О. В. *Основи права Європейського Союзу : навч. посіб.* Київ : Ліпкан. 2012. 124 с.

Черних Євген,
кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри права
Маріупольський державний університет

ДО ПИТАННЯ СОЦІОЛОГІЗАЦІЇ ПРИРОДНОГО ПРАВА

Природне праворозуміння сьогодні залишається в центрі уваги загальної теорії права, особливо у зв'язку із феноменом природних суб'єктивних прав, які ця концепція методологічно обґрунтовує. У вітчизняній науці концепція природного права знаходиться в фокусі уваги багатьох дослідників, зокрема С. Головатого, О. Костенка, С. Сливки, П. Рабіновича, С. Рабіновича та інших. Значним доробком тематики природного права або юснатуралізму стала монографія С. Рабіновича «Природно-правові підходи в юридичному регулюванні» 2010 року видання, в якій автор ставить завдання зблизити поняття природного права з поняттям соціологічного права та відповідно природно-правову та соціологічну концепції праворозуміння. Велику увагу автор приділяє моменту різноманіття природно-правових підходів в межах загальної природно-правової концепції, зважаючи на який приходить до висновку, що соціологізм як концептуальний підхід виявляється *принципово сумісним* (виокремлено мною – Є.Ч.) із природно-правовим типом праворозуміння» [1, с. 65]. Проте, на нашу думку, попри величезної популярності соціологічного підходу у сучасному загальному правознавстві та концептуальної відкритості методології сучасної філософії права, що заохочує до інтеграції різних типів праворозуміння, наведене твердження є хибним або, принаймні, не точним.

Отже, метою тез є висвітлення тих характеристик, які демонструють, що поняття природного та соціологічного (або соціального) права та відповідні їм концепції скеровані різними пізнавальними цілями та визначаються протилежними принципами.

В своїй праці С. Рабінович докладно чималих пізнавально корисних зусиль, спрямованих проти «трактування природного права як деякого трансцендентного, суто потойбічного феномену» [1, с. 50], що обґрунтовується автором демонстрацією різноманітних зв'язків окремих природно-правових концептуальних підходів із державно-правовою та соціальною дійсністю. Тобто йдеться про спробу позбавлення природного права аури трансцендентності шляхом, так би мовити, генетичної соціалізації, а в термінології концептуального підходу до права – шляхом соціологізації. Або, якщо сказати інакше, йдеться про спробу інтеграції природно-правової та соціологічної концепції праворозуміння.

Щодо позначеної позиції хочеться навести наступні думки. Важко заперечувати наявність загальних моментів, ознак чи характеристик в концепціях природного та соціологічного права, особливо, зважаючи на те, що не всі природно-правові підходи, як і підкреслює С. Рабінович, є суто метафізичними, окремі з них наближені до соціальної або антропологічної фактичності. Доречно згадати зусилля Ш. Монтеск'є, який у відомій праці «Про дух законів» відтворив вражаючу картину різнобічної зумовленості змісту права реальністю. Поряд із природними чинниками («природою речей») велику увагу він приділив різноманітним суспільним умовам, що впливають на зміст права: господарським, духовнокультурним, економічним, соціологічним. Тезис обумовленості змісту права реальністю був предметом численних наукових досліджень, отримав подальший розвиток в багатьох теоріях. Проте, у наведеному висновку С. Рабіновича йдеться не просто про окремі співпадіння між природно-правовою та соціологічною концепціями права, а про сумісність на рівні принципів відповідних понять і концепцій, з чим, на наше переконання, важко погодитися. На нашу думку, якими би численними, різноманітними, міцними та навіть необхідними не були зв'язки права з реальністю, вони ще не дають підстав для висновку про принципову сумісність між природним правом та соціологічним правом, оскільки ці два поняття права і відповідні їм концепції скеровані протилежними пізнавальними цілями, виникли та розвивалися на протилежних онтологічних та методологічних принципах, і ця протилежність між ними зберігається, якщо не сказати, є іманентною.

1. Наш перший аргумент полягає в тому, що змістовно природне право та соціологічне право це не одне, а два різних поняття права. Поняття є не просто довільною комбінацією ознак предмета, а вибірковою комбінацією тих його суттєвих ознак, які відповідають пізнавальному інтересу, пізнавальній меті його утворення. Тож, утворення поняття, є питанням пізнавальної доцільності [2, с. 50]. До того ж, поняття має містити не просто набір ознак, а онтологічний принцип. Можна бачити, що поняття соціологічного права охоплює фактично діючі норми поведінки, які осмислено або спонтанно створюються в соціальних союзах, при тому, що ознака справедливості для них не є необхідною, проте поняття природного права завжди містить ідеал справедливих норм, який забезпечується презумпцією, що ця виключна розумність природного права не створюється людьми, не є похідною від свідомості людини. Тож, утворення поняття соціологічного права скероване метою репрезентації соціального походження та соціальної природи норм, які фактично діють та відтворюються в практиках людських союзів. І навпаки, виникнення поняття природного права скероване протилежною пізнавальною метою – репрезентації таких норм поведінки, які не створені людським розумом, не є дериватом людської розумності в тому сенсі, в якому яблуко є дериватом яблуні. Стисло кажучи, похідність від соціуму, в решті

решт, створюваність людиною є онтологічним принципом соціологічного права, а поняття природного права визначається протилежним онтологічним принципом – не створюваності людиною.

2. Другий аргумент полягає в принциповій методологічній протилежності між концепціями соціологічного права та природного права. Будь-які вчення, що охоплюються соціологічною концепцією, виникають із методологічної ідеї ототожнення фактичного суспільного порядку із правовим та етично правильним. І навпаки, будь-яке вчення про природне право виникає на методологічному засновку різкого протиставлення права фактично існуючого та права ідеально справедливого, які, хоча і можуть співпадати в законодавстві та практиках, але ідейно завжди зберігають принципову протилежність. Отже, методологічним засновком соціологічного права є ототожнення суцього та етичноповинного на відміну від природного права, яке в ідеї виводиться із принципового розмежування світу суцього, фактичного та світу повинного, справедливого, при тому що критерій правильності існує незалежно, апріорно, об'єктивно до свідомості людей як даність.

Саме цей методологічний момент поєднання суцього та етичноповинного утворює принциповий момент для критики правового соціологізму з початку його теоретичного формування. Виразною в цьому плані є дискусія між Г. Кельзеном та одним із фундаторів правового соціологізму Є. Ерліхом, автором відомої праці «Основні положення соціології права» [3]. Хоча Г. Кельзен аж ніяк не був прихильником природного праворозуміння, він в традиції ідей І. Канта твердо розрізняв сфери суцього та повинного або в інших термінах – сферу норм як ідеальних моделей відносин і сферу фактичного як сферу сили, яка може і не мати правової підстави в значенні повинного. Є. Ерліх, навпаки, не надавав цьому розрізненню великого значення, оскільки в його розумінні право створюється соціальними союзами, ними підтримується і не може мислитися окремо від фактичного соціального життя, що приводить його до заперечення розподільних ліній між юридичною дійсністю та соціальною чинністю норм і правил. Для Г. Кельзена це значило змішування сили та права, тоді як Є. Ерліх визнавав нормативну силу фактичного, тому для нього будь-яке соціальне правило примусове і є фактичною силою. Проте, Г. Кельзен наполягав на тому, що в такому випадку не можливо обґрунтувати етичний обов'язок виконувати фактично діючі в суспільстві правила. Показово, що Є. Ерліх не спромігся переконливо заперечити на цю критику [3,4]. У зв'язку з цим у нас викликає підтримку міркування, яке можна знайти, зокрема, у Р. Ципелліуса, що хоча можна стверджувати, що право формується у просторі взаємодії між світом фактичного та світом повинного, правильного, справедливого, принципові розбіжності між цими світами, а отже концепціям, які їх репрезентують, зберігаються [2, с. 71].

3. Третій аргумент стосується інструментального, практичного значення природно-правового та соціологічного підходів. Задум С. Рабіновича позбавити природне право метафізичності та потойбічності обумовлене практичними міркуваннями посилити його інструментальну придатність та спроможність. Мається на увазі, що розуміння концепції природного права, як вчення, що ґрунтується на не ясних та сумнівних, з точки зору емпіричної науки, сутнісних витоків, приводить до скептичного ставлення до нього як малопродатного й малокорисного для практики. С. Рабінович виправляє цей недолік соціалізуючи природне право. На нашу думку, результати цього зрозумілого та виправданого прагнення не безспірні, і не тільки тому, що рятівний соціологізм виявляється не достатньо емпіричним. Як зазначалося в першому аргументі, поява поняття природного права пізнавально обумовлена тим, щоб воно відбивало такі норми, які містять вищу, не похідну від людини справедливість. Соціалізація природного права позбавляє його цього значення вищої до людини розумної об'єктивності, отже позбавляє презумпції бездоганності, яка дозволяє сприймати і, що важливо в практичному аспекті, використовувати природне право як вищий трибунал по відношенню до встановленого людьми права. Отже, до проєкту соціалізації природного права виникають слушні питання доречності.

Тож, можна підсумувати, що можна погодитися з частковою сумісністю концепцій природного права та правового соціологізму, але вони зберігають протилежність на рівні пізнавальної доцільності, онтологічних та методологічних принципів.

Література

1. Рабінович С.П. Природно-правові підходи в юридичному регулюванні : монографія. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2010. 576 с.
2. Ципелліус Р. Філософія права. Пер. з нім. Київ : Тандем, 2000. 300 с.
3. Rottleuthner H. Rechtstheoretische Probleme der Soziologie des Rechts. Die Kontroverse zwischen Hans Kelsen und Eugen Ehrlich (1915–1917). *Rechtstheorie*. 1984. Beiheft 5.
4. Kelsen H., Ehrlich E. Rechtssoziologie und Rechtswissenschaft. Eine Kontroverse (1915–1917). Baden-Baden, 2003. S. 18 usw.

Шебаніц Діана
кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри права
Маріупольський державний університет

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ УКЛАДАННЯ ШЛЮБУ З ІНОЗЕМЦЯМИ

Інтеграція України у європейський простір потребує вирішення низки питань серед яких укладання шлюбу між громадянами різних держав має суттєве значення. Це питання було актуальним до війни, й залишається таким досі.

Зважаючи на активні бойові дії на території України, а також на введений воєнний стан безліч українців вимушено стали біженцями та тимчасово виїхали до інших країн задля збереження власного життя. Право на шлюб гарантується практично будь-якою країною в світі, проте водночас у кожній з таких країн наявна своя нормативно-правова база, яка регулює сімейні правовідносини.

Досить часто норми сімейного законодавства в частині шлюбу можуть не співпадати, через що шлюб укладений з дотриманням усіх чинних вимог в межах конкретного правопорядку може бути не визнано в іншій державі з іншими ustalеними правилами та нормами. Такий стан речей призводить до явища, яке серед юридичної наукової спільноти називають «шкунтильгаючим шлюбом» (або ж «кулькаючим»), що в свою чергу небажано з міжнародно-правової точки зору. Іншими словами, особи, які в одній країні вважаються законним подружжям, за чинним національним законодавством іншої країни можуть вважатися такими, які живуть поза узаконеними шлюбними відносинами. Такі обставини породжують різні правові наслідки. Зазначене явище виникає внаслідок наявних відмінностей в колізійному та матеріальному праві, яке регулює питання укладання шлюбу [3, с. 184].

Вважаємо доречним наголосити на тому, що встановлення колізійного врегулювання права на укладання шлюбу є предметом статті 55 Закону України «Про міжнародне приватне право», яка власне і передбачає, що право на шлюб визначається особистим законом кожної з осіб, які подали заяву про укладання шлюбу [2].

При цьому, цілком зрозуміло, що якщо подружжя збирається проживати на території країни, де вони уклали шлюб, то більшість перепон їм належить подолати саме при підготовці до реєстрації шлюбу. Іншими словами складнощі можуть виникнути на етапі збору усіх необхідних документів для іноземного нареченого або нареченої. Відтак, для

реєстрації шлюбу громадянина України в іноземній країні необхідно підготувати наступний пакет документів, а саме:

- довідка про сімейний стан;
- свідоцтво про народження;
- свідоцтво про розлучення (за наявності такого);
- свідоцтво про смерть чоловіка/дружини (за наявності такого);
- паспорт;
- довідка про несудимість;
- довідка з місця проживання;
- медична довідка про стан здоров'я;
- нотаріальна заява про сімейний стан;
- довідка про громадянство з ОВІРу;
- заява чоловіка/дружини на виїзд неповнолітньої дитини на ПМП;
- рішення суду (береться в суді, де відбулося розірвання шлюбу, усиновлення)

[4, с. 2]. При цьому, наголошуємо, що у разі реєстрації шлюбу за кордоном в залежності від країни, а подекуди і в залежності від міста, можливі декотрі відмінності від вищенаведеного списку.

Вважаємо доречним зацентувати увагу на тому, що документи для подальшої реєстрації шлюбу мають бути підготовлені відповідно до вимог тієї держави, де майбутні чоловік та дружина планують укласти шлюб. Такі документи мають містити апостиль або ж бути легалізованими для цієї конкретної країни, а також перекладені на іноземну мову з посвідченням перекладу нотаріуса. До того ж, слід наголосити на тому, що у випадку коли Україна має укладену угоду про надання правової допомоги у цивільних, сімейних і кримінальних справах, проставлення апостилю або ж проходження процесу легалізації документів для їх подальшого використання на території іншої країни не є необхідністю. Окрім цього, вважаємо доречним зауважити, що у випадку укладання шлюбу нареченими за межами України, слід з'ясувати питання щодо необхідності отримання візи цієї країни.

У випадку коли трапляються якісь перешкоди в процесі укладання шлюбу, мають дотримуватися вимоги законодавства Договірної Сторони тієї країни, на території якої укладається шлюб. Так, наприклад, у договорах про правову допомогу з окремими країнами за загальним правилом містяться подібні норми. Зокрема, в різних варіантах застосовується особистий закон осіб, які укладають шлюб у поєднанні з правом тієї країни, де такий укладається [1, с. 238].

Вважаємо доречним детальніше зупинитися на волевиявленні осіб, які бажають укласти шлюб. Відтак, статтею 24 Сімейного кодексу України передбачено, що шлюб

ґрунтується на вільній згоді жінки та чоловіка, що відповідає принципу добровільності шлюбу[5]. При цьому примушування до шлюбу не допускається. Зазначимо, що принцип добровільності шлюбу характерний і для національного законодавства країн Європейського Союзу. Подекуди для укладання шлюбу необхідна згода законних представників наречених (батьків або піклувальників). Мова йде про ті випадки, коли особа не досягла повноліття. Цікавим видається той факт, що наприклад у Німеччині ненадання такої згоди може бути оскаржене в суді. Говорячи про дію принципу добровільності шлюбу у країнах Європейського Союзу, варто згадати положення Цивільного кодексу Франції, а саме статті 146, яка встановлює, що немає шлюбу там, де немає згоди. До того ж, наголосимо, що судова практика Франції виробила відповідні підходи до визначення поняття волевиявлення. Відтак, у випадку, коли особа, яка укладає шлюб, не здатна розмовляти, внаслідок чого не може виразити свою згоду словами, посадова особа, яка здійснює церемонію, має розпізнати та належним чином розтлумачити знаки та жести особи, які в свою чергу підтверджують її волевиявлення.

Також вважаємо доречним детальніше зупинитися на понятті одношлюбності. Відтак, у більшості країн діє принцип одношлюбності, тобто іншими словами, жінка та чоловік можуть одночасно перебувати лише в одному шлюбі. Звідси випливає, що перебування в іншому шлюбі є перешкодою для укладання шлюбу. Виключенням виступають лише країни мусульманського права.

Вважаємо доречним окреслити спектр формальних умов, які за своєю природою є вимогами, які висуваються до процесу оформлення шлюбу, тобто іншими словами стосуються форми укладання шлюбу. Тобто шлюб може укладатися у різних формах, зокрема основними з таких є:

- цивільна форма (державна);
- релігійна (церковна);
- змішана форма.

Відповідно до особливостей форми і порядку укладання шлюбу за законодавством іноземних країн, можна констатувати, що законодавча практика визначає дві базові форми укладання шлюбу, а саме державна та релігійна. Відтак такі країни як Бельгія, Німеччина, Франція, Швейцарія та інші визнають лише той шлюб, який укладено за участі відповідних уповноважених органів державної влади, а в декотрих країнах допускається укладання шлюбу лише в релігійних установах, зокрема мова йде про Ізраїль, Іран, Кіпр та інш. На ряду із цим досить поширеним є і третій підхід до одруження, коли наречені мають змогу самостійно обрати форму укладання шлюбу, а саме: або державну реєстрацію або релігійну

форму. Прикладами таких країн можуть слугувати Італія, Австралія, Англія, Канада, Бразилія тощо [3; с. 187].

Таким чином, громадяни та громадянки України мають право та об'єктивну можливість укласти шлюб за кордоном у відповідних уповноважених на те органах державної влади іноземної країни. Але такі шлюби будуть визнаватися дійсними на території України у випадку дотримання чинного національного законодавства держави, де такий шлюб було укладено. Під цим зазвичай розуміють дотримання як матеріальних, так і формальних умов укладання шлюбу. До того ж, слід наголосити на тому, що єдиною умовою визнання шлюбу на території України, укладеного за кордоном між громадянином України та іноземним елементом є об'єктивна відсутність перешкод для укладання такого шлюбу.

Деякі сімейні пари обирають й інший спосіб: реєстрація шлюбу здійснюється в обох країнах пари. На наш погляд це дозволяє уникнути майже всіх перепон та забезпечити визнання шлюбу в обох країнах громадянами яких є подружжя.

Література

1. Міжнародне приватне право. Науково-практичний коментар Закону / за ред. доктора юридичних наук, проф. А. Довгерта. Харків: ТОВ «Одіссей», 2008. 352 с.

2. Про міжнародне приватне право: Закон України №2709-IV від 23.06.2005 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2709-15#Text> (дата звернення 24.12.2023)

3. Розгон О.В. Колізійні питання укладання шлюбу з іноземним елементом. *Міжнародний спеціалізований журнал з прав людини «Visegrad Journal on Human Rights»*. (Словакія). 2016. № 4/2. С. 184-189.

4. Розгон О. Укладання шлюбу громадянина України з іноземцем за кордоном. *Юридичний Радник*. 2011. № 6 (60). С. 1–8.

5. Сімейний кодекс України: Закон України №2947-III від 10.01.2002 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#n46>(дата звернення 24.12.2023).

СЕКЦІЯ
«ЕКОЛОГІЯ ТА ОХОРОНА НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА:
СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ»

Добровольська Світлана,
старший викладач кафедри раціонального природокористування
та охорони навколишнього середовища
Маріупольський державний університет

ВИКОРИСТАННЯ МЕТОДІВ ГІС ТА ДЗЗ В ЕКОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ ТА
ПРИРОДООХОРОННІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Сучасні тенденції розвитку світової спільноти і розширення глобального інформаційного простору висувають на перший план завдання раціонального управління природними ресурсами. У цьому аспекті дедалі більшого економічного значення набувають методи дистанційного зондування, які стають потужним засобом як локальних досліджень окремих компонентів Землі, так і глобального вивчення планети в цілому [2, с.1].

Використання геоінформаційної технології (ГІС) та дистанційного зондування землі (ДЗЗ) в екологічних дослідженнях та природоохоронній справі займають одне з провідних місць.

В умовах стабільно високого рівня техногенного навантаження на територію України, все більшого значення набуває розробка та впровадження автоматизованих геоінформаційних систем управління природокористуванням та охороною довкілля, головним завданням яких є підтримка системи моніторингу навколишнього середовища, своєчасна інвентаризація джерел забруднення та видача попереднього прогнозу наслідків техногенного навантаження на довкілля [3, с.9].

Дистанційне зондування Землі (ДЗЗ) – це спостереження нашої планети за допомогою знімальних пристроїв, встановлених на космічних апаратах та інших літальних об'єктах, яке дає змогу фіксувати зміни та визначати тенденції процесів, що відбуваються на поверхні Землі й над нею.

Зараз ДЗЗ використовується надзвичайно широко: за його допомогою відстежують природну й антропогенну трансформацію екосистем і перебіг та наслідки надзвичайних ситуацій. Місце й обсяг вирубки лісів і зелених насаджень, зміни русла ріки, масштаби пожежі при займанні торфовищ, обсяг розливу нафтопродуктів – все це й чимало іншого (в тому числі й того, чого не видно неозброєним оком, – наприклад, надмірно нагрітих або

охладжених ділянок земної поверхні, забруднення атмосферного повітря) дають змогу визначити й оцінити саме космічні знімки. Однак найважливіше у ДЗЗ – це можливість простежувати будь-які зміни в динаміці, охоплюючи також ретроспективу. В такий спосіб вивчається відновлення лісів, трансформація берегової лінії та один із її наслідків – зсування міждержавних кордонів, які пролягають уздовж русел рік, та інше. ДЗЗ є незамінним для огляду важкодоступних або небезпечних ділянок, наприклад території Зони відчуження навколо Чорнобильської АЕС, наслідків війни на території України. Проводиться оцінювання фітосанітарного стану та пожежонебезпечності лісів, спостерігаємо за розвитком екологічної ситуації в різних екосистемах, здійснюємо моніторинг прибережних акваторій. Розроблені методичні прийоми вченими центру аерокосмічних досліджень Землі дозволяють виявляти техногенне забруднення територій важкими металами, встановлювати джерела забруднення водного середовища, ґрунтів, тобто дати комплексну оцінку змін в навколишньому середовищі.

Дані ДЗЗ з успіхом використовуються для: прогнозу погоди і моніторингу небезпечних природних явищ; прогнозу і контролю розвитку повеней та паводків, оцінки завданого ними збитку; оцінки збитків від лісових пожеж і їхніх наслідків; контролю стану гідротехнічних споруд на каскадах водоймищ; природоохоронного моніторингу; спостереження за льодовою обстановкою в районах морських шляхів й в акваторіях видобутку нафти на шельфі; моніторингу розливів нафти і руху нафтової плями; відстеження динаміки і стану вирубки лісу; прогнозу врожайності сільськогосподарських культур; відновлення топографічних карт, що відображають реальний стан територій; дотримання ліцензійних угод при освоєнні родовищ корисних копалин; контролю несанкціонованого звалищ сміття тощо. Однією з вимог до даних ДЗЗ є оперативність одержання актуальної просторової інформації про земну поверхню.

На сьогодні географічні інформаційні системи (ГІС) є найбільш ефективним інструментом пізнання й опису географічного середовища, що постійно змінюється. Ці системи використовуються для рішення багатьох практичних завдань, пов'язаних, так чи інакше, з просторово-розподільними даними, які використовуються для забезпечення екологічної безпеки й стійкого розвитку регіонів. Географічні інформаційні системи можуть використовуватися в таких областях, як: аналіз даних екологічного моніторингу; створення цифрових карт, що демонструють стан навколишнього середовища; аналіз змін, що відбулися в досліджуваному регіоні; прогнозування наслідків прийняття тих або інших господарських рішень.. Величезне значення ці системи відіграють при вирішенні різноманітних екологічних завдань. Особливість використання ГІС–технологій у завданнях екологічної безпеки визначається тим, що відомості, використовувані для підтримки

прийняття рішень в області природоохоронної діяльності, надзвичайно різноманітні й, як правило, включають: дані дистанційного (супутникового) моніторингу; дані підсупутникових спостережень, отриманих за допомогою локальних методів моніторингу, наприклад, з борта дослідницького судна [4, с.8].

Отже, методи ГІС та ДЗЗ відіграють важливу роль в екологічних дослідженнях та природоохоронній діяльності. Вони ще раз підкреслюють безсумнівну перспективність використання даних ДЗЗ, а картографічне моделювання отриманих за допомогою дистанційного зондування даних, здійснене на основі геоінформаційного інструментарію, дозволяє не тільки відображати вже відомі просторові закономірності, але й проводити аналіз, виявляти та візуалізувати взаємозв'язки між джерелами забруднення, визначати достовірність інформації за джерелами забруднення та виконувати районування за факторами забруднення. Використання геоінформаційних систем дає змогу виконувати одночасний аналіз багатовимірних даних з використанням цифрових карт, спрощує процедури екологічного прогнозу та оцінку комплексного впливу на природне середовище, уможливорює оперативне виявлення аномалій і прийняття необхідних заходів для їхнього усунення.

Література

1. Когут Петро. Види дистанційного зондування Землі та їх застосування. -блог URL:<https://eos.com/uk/blog/vydy-dystantsiinoho-zonduvannia/>
2. Мележик О. Космос – Україні (інтерв'ю з академіком НАН України В. І. Ляльком). Вісник НАН України. 2014. № 12. С. 58–61. URL:https://www.nas.gov.ua/siaz/Ways_of_development_of_Ukrainian_science/article/15013.006.pdf
3. Пітак І.В., Негадайлов А.А., Масікевич Ю.Г., Пляцук Л.Д., Шапорев В.П., Моїсєв В.Ф. Геоінформаційні технології в екології Навчальний посібник. Чернівці:, 2012. 273с. URL: https://geology.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2020/04/Ekolohichnaheoinformatyka_literatura-dlia-lektsiy.pdf
4. Часковський О., Андрейчук Ю., Ямелинець Т. Застосування ГІС у природоохоронній справі на прикладі відкритої програми QGIS: навч. посіб. Львів : ЛНУ ім. Івана Франка, Вид-во Простір-М, 2021. 228 с. URL: https://geography.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2021/05/GIS-in-Nature-Protection_QGIS.pdf

Іванова Вікторія,
кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри раціонального природокористування
та охорони навколишнього середовища
Маріупольський державний університет

Жижко Тетяна,
здобувачка вищої освіти другого (магістерського) рівня
ОП «Екологія та охорона навколишнього середовища»
Маріупольський державний університет

ЕКОЛОГІЧНА МОДЕРНІЗАЦІЯ ВИРОБНИЦТВА

Екологічна модернізація виробництва в цілому неможлива без підтримки держави. Це дуже важлива умова для того, щоб Україна почала свій шлях до «зеленої» економіки. І перший крок в цьому вже зроблено – Указом Президента України №111/2021 було постановлено ввести в дію рішення Ради національної безпеки і оборони України від 23 березня 2021 року «Про виклики і загрози національній безпеці України в екологічній сфері та першочергові заходи щодо їх нейтралізації». Якраз від цього Рішення залежить екологічна модернізація промисловості в країні в цілому. Так, в пункті № 1 Рішення сказано: «невідкладно розробити та затвердити Національний план дій з охорони навколишнього природного середовища на 2021 – 2025 роки». Саме в ньому має бути визначений план виконання всіх європейських директив відповідно до Угоди про асоціацію з ЄС. Станом на сьогодні у сфері охорони навколишнього середовища виконано лише 50% зобов'язань. Україна не встигає за графіком реформ, який був запланований, тому треба прискорити їхнє виконання, не жертвуючи якістю. Крім того, цей документ повинен включати план поетапної екомодернізації підприємств відповідно до нової програми ЄС – Green Deal. Це дуже важливо, бо якщо українські підприємства не модернізувати в найближчий час, то може постраждати експорт до основного ринку – країн ЄС, а екологічна криза в країні буде погіршуватися [1].

Для запровадження стійкої системи управління відходами РНБО зобов'язала забезпечити підтримку у Верховній Раді України проекту закону України «Про управління відходами» (реєстраційний №2207-1д, прийнято у першому читанні). Цей закон потрібний для того, щоб впровадити європейську систему управління відходами, а також реалізувати

ряд європейських директив. На даний момент поводження з відходами в Україні дуже безладне та не відповідає європейським нормам. Україна – найбрудніша країна в Європі і одна з найбрудніших у світі. Понад 25 тис. незаконних сміттєзвалищ, відсутність переробки та сортування. 95% побутових відходів потрапляють на полігон і ховаються там. Збитки від забруднення ґрунтів через засмічення території лише за 2019 рік склали понад мільярд гривень [2].

Ще одне рішення стосується переважно великих забруднювачів, а це об'єкти металургії та енергетичного комплексу. Указом передбачено внесення змін до Закону України «Про охорону атмосферного повітря» стосовно впровадження обов'язкових автоматизованих систем контролю викидів забруднюючих речовин, визначення якості атмосферного повітря та оцінки впливу його забруднення на здоров'я та життєдіяльність населення. Такі зміни до закону порушують дуже болісне питання про реальні обсяги викидів у повітря і шкоду для населення. Ця ініціатива з'являється вже не вперше, але до цього плани з упровадження систем моніторингу успішно руйнувалися. Промислові корпорації не хочуть нести реальної відповідальності за шкоду довкіллю та людям і також не хочуть вкладати сотні мільйонів доларів у модернізацію.

Наскільки це питання важливе? Рівень смертності від забруднення повітря в Україні – один із найвищих у світі і становить 120 смертей на 100 тисяч населення. Про це йдеться в статті, опублікованій газетою The Guardian, із посиланням на дослідження групи вчених Всесвітньої організації охорони здоров'я. Смертність від забруднення повітря в Україні у п'ять разів вища, аніж у п'яти найчистіших країнах, разом узятих [3].

Держстат аналізує дані про кількість шкідливих речовин, що потрапляють у повітря протягом року. Однак ці дані надаються самими підприємствами-забруднювачами, які звітують про обсяг викидів, тому їх достовірність сумнівна. Указ президента вимагає встановити автоматичні системи моніторингу на джерелах забруднення. Це необхідно для обліку та контролю викидів, визначення шкоди та екологічних податків. Тоді держава та суспільство матимуть офіційні дані про кількість та інтенсивність викидів. Наразі в Україні немає цілісної системи моніторингу довкілля. Органи влади не мають вихідних даних про екологічні показники, на основі яких приймаються рішення. Державний моніторинг здійснюють 11 суб'єктів, але більшість з них не роблять отримані дані відкритими. Крім того, обладнання для таких досліджень застаріле та зношене. У Міністерстві захисту довкілля та природних ресурсів немає відділу та посадової особи, які відповідальні за моніторинг довкілля та обробку даних, тому ця важлива сфера не є пріоритетною. Указ президента має на меті змінити таку ситуацію і забезпечити отримання достовірної та

оперативної інформації про стан довкілля. З такою інформацією влада зможе приймати рішення, базуючись на фактах, а не на припущеннях [4].

Оскільки Україна є учасником Європейського Енергетичного співтовариства, тож маємо дотримуватися Національного плану скорочення викидів від великих спалювальних установок, який був прийнятий 2017 року. Метою НПСВ є поетапне зменшення викидів діоксиду сірки, оксидів азоту та пилу. Проте терміни реалізації заходів з екологізації постійно відкладаються. 67% викидів парникових газів спричиняють енергетика і спалювання викопних видів палива. І тут виникає наступне дуже болюче питання відмови від споживання і, відповідно, від видобутку українського вугілля. Разом з тим слід зазначити, що до Указу президента не було додано закону про державний екологічний контроль, і це певний недолік. Адже без реформи Державної екоінспекції та надання їй ефективних і дієвих повноважень контроль за дотриманням природоохоронного законодавства є дуже складним. Екоінспекція є важливим контролюючим органом, фактично «руками» Міндовкілля, і коли ТОП-забруднювачі просто не пускають інспекторів і не несуть відповідальності, – це неадекватна ситуація, яка потребує законодавчого врегулювання. Зараз законодавство, що стосується екологічного контролю, є неефективним. Проблеми з допуском на підприємства, дрібні штрафи за порушення природоохоронного законодавства, відсутність системи моніторингу – ті речі, які не дозволяють державі отримувати повну інформацію про стан довкілля, а контролюючим органам – важелі впливу на порушників. [4].

Державне регулювання – це перший крок до «зеленого» виробництва. Але підприємства теж мають екологізувати свою діяльність. І це мають робити у таких напрямках: використовувати природні ресурси раціонально (заощаджувати сировину, паливо та енергію тощо); вносити екологічні інновації у промисловість (виробляти продукцію довготривалого і багаторазового використання, споживати відновні природні ресурси, переробляти сировину та відходи виробництва і споживання комплексно, зменшувати кількість відходів, використовувати альтернативні джерела енергії тощо); поліпшувати і модернізувати технологію виробництва, у тому числі збирати викиди, переробляти відходи та використовувати продукти переробки як вторинну сировину; очищувати викиди і скиди від забруднення; виробляти обладнання та устаткування для реалізації екологічно безпечних («зелених») технологій [5].

Ці напрями екологізації виробництва дозволять галузевим підприємствам: заощаджувати сировину за допомогою сучасного обладнання; скорочувати кількість відходів за допомогою маловідходних і безвідходних технологій; скорочувати кількість викидів у повітря та стічні води за допомогою сучасних очисних споруд.

Основні елементи для розвитку та підтримки екологізації промислових підприємств є: вкладання грошей в модернізацію промислових підприємств; купівля нового обладнання та технології, які будуть сучасними, ефективними та більш екологічними; реалізація планів щодо скорочення викидів в атмосферу та підвищення енергоефективності; прагнення розумно та раціонально використовувати природні ресурси, та відповідально поводитися з відходами [6].

Література

1. Указ Президента України №111/2021. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/1112021-37505>.
2. Сміттевий колапс чи сортування: куди рухається Україна URL: <https://www.pravda.com.ua/columns/2021/03/16/7286845/>
3. China tops WHO list for deadly outdoor air pollution 2021. URL: https://www.theguardian.com/environment/2016/sep/27/more-than-million-died-due-air-pollution-china-one-year?CMP=tw_t_a-environment_b-gdneco
4. Екологічні новини. URL: <http://greenhome.com.ua/>
5. Штангрет В.П., Міронова, Б.Б., Артамонов Н.Г. Охорона навколишнього природного середовища на підприємствах промислового комплексу: навч. посіб. / – Хмельницький : ХНУ, 2004. 191 с.
6. Екологічна модернізація в системі природно-техногенної та екологічної безпеки / [М.А. Хвесик, А.В. Степаненко, Г.О. Обиход та ін.]; за наук. ред. д.е.н., проф., акад. НААН України М.А. Хвесика. – К.: Державна установа «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України», 2016. 455 с.

Мітюшкіна Христина,
кандидат економічних наук, доцент,
завідувачка кафедри раціонального природокористування
та охорони навколишнього середовища
Маріупольський державний університет

ВПЛИВ ТРАНСПОРТУ НА НАВКОЛИШНЄ СЕРЕДОВИЩЕ В КРАЇНАХ ЄС

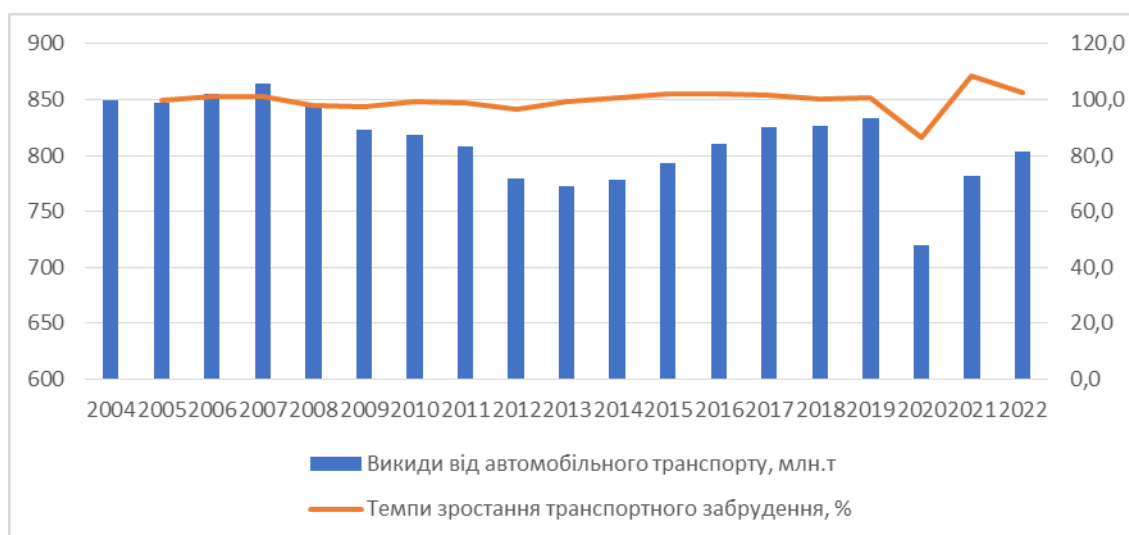
Транспорт є невід’ємною частиною людського існування. Це один із основних стовпів сучасних суспільств і економік, що дозволяє виробникам продавати свою продукцію по всьому світу, а населенню здійснювати подорожі. Транспортні мережі також забезпечують доступ до ключових державних послуг, таких як освіта та охорона здоров’я, сприяючи

кращій якості життя. Підключення до транспорту допомагає розвивати економіку у віддалених районах, створюючи робочі місця та збільшуючи економічне зростання.

Однак у сучасній транспортній моделі є недолік. Транспортний сектор завдає значного негативного впливу на довкілля та здоров'я людей. На транспорт припадає приблизно чверть загальних викидів парникових газів (ПГ) ЄС. Також транспорт спричиняє забруднення повітря, шумове забруднення та фрагментацію середовища проживання.

Транспортний сектор - єдиний великий економічний сектор у Європі, де викиди ПГ зросли з 1990 року, а також він є найбільшим джерелом викидів оксидів азоту, які завдають шкоди здоров'ю населення та навколишньому середовищу. Усі види сучасного транспорту завдають великої шкоди біосфері, але найбільш небезпечний для неї – автомобільний транспорт. Негативний вплив автотранспорту вимірюється величиною нанесеного збитку, який являє собою зміну корисності навколишнього середовища через вплив на нього негативних факторів. Забруднення навколишнього середовища в результаті використання автомобільного транспорту завдає шкоди якості екологічних систем, здоров'ю людей і господарським об'єктам. Таким чином, виділяють екологічний, соціальний і економічний види негативного впливу автомобільного транспорту. Так само автомобільний транспорт є одним із основних джерел шумового забруднення навколишнього середовища в Європі.

Слід зазначити, що зі зростанням попиту на транспортні послуги зростає і загальна енергоефективність нових легкових автомобілів, мікроавтобусів і вантажівок, літаків і кораблів, але не такими темпами, як загальні викиди транспорту (рис. 1).

*побудовано за даними European Environment Agency

Рис. 1. Динаміка викидів парникових газів від транспорту в країнах ЄС, млн т

Європа прагне стати кліматично нейтральною до 2050 року. Цього неможливо досягти без стійкої системи мобільності, заснованої на більш чистих і активних видах транспорту, екологічно чистішому паливі та, де це можливо, зменшенні потреби в мобільності.

Після шести років (з 2013 по 2019 роки) стабільного зростання викидів парникових газів у транспортному секторі ЄС у 2020 році транспортні викиди суттєво впали через зниження активності під час пандемії COVID-19 (рис.1). Попередні оцінки викидів у 2021 році вказують на відновлення на 8,6% у транспорті з наступним зростанням на 2,7% у 2022 році [1,2]. Національні прогнози, складені Європейським агентством з навколишнього середовища (EEA), показують, що навіть із заходами, які зараз заплановано в державах-членах, внутрішні транспортні викиди впадуть нижче рівня 1990 року лише у 2032 році. За прогнозами, міжнародні транспортні викиди (авіаційні та морські) продовжуватимуть зростати.

Автомобільний транспорт становить найбільшу частку загальних транспортних викидів, викидаючи 76% усіх транспортних викидів ПГ ЄС (включаючи внутрішній транспорт і міжнародні бункери) у 2021 році [1,2]. Оскільки більшість існуючих і запланованих заходів у державах-членах зосереджено на автомобільному транспорті, ця частка очікується, що зменшиться, оскільки автомобільний транспорт декарбонізується швидше, ніж інші види транспорту. Найбільше зростання до 2030 року прогнозується в авіаційному секторі, за яким слідує міжнародні морські перевезення, оскільки вони не є пріоритетними в національній політиці. Таким чином, очікується, що ці підгалузі становитимуть більшу частку викидів транспортного сектору в найближчі роки.

Відповідно до своїх національних прогнозів, країни-члени передбачають продовження зростання транспортних викидів у найближчі роки. Без впровадження додаткових заходів очікується, що викиди зростуть у 2024 році. З огляду на 2030 рік поточна політика та заходи забезпечать скорочення викидів ПГ від транспорту на 4% порівняно з рівнями 1990 року. Якщо прийняти додаткові заходи, викиди від транспорту в 2030 році досягнуть рівня на 5% нижче рівня 1990 року [1,2]. Більшість запланованих стратегій і заходів у транспортному секторі зосереджені на просуванні палива з низьким вмістом вуглецю або електромобілів, а також на заохоченні переходу на громадський транспорт.

Отже, економічне стимулювання природоохоронної діяльності по зменшенню транспортного забруднення в Європейських країнах не обмежується тільки примусовими методами, важливу роль відіграє політика надання певних пільг та економічної допомоги підприємствам, які здійснюють боротьбу із забрудненням. Набуває розвитку ринковий механізм природоохоронної діяльності, який передбачає застосування екологічних субсидій, позик, податків, зборів, штрафів, кредитів і квот, пов'язаних із викидами шкідливих речовин.

Вони дають змогу розподіляти фінансові ресурси й акумулювати їх на державних рахунках або в спеціальних фондах.

Література

1. European Environment Agency *Transport and mobility* [online] Available at: <https://www.eea.europa.eu/en/topics/in-depth/transport-and-mobility>
2. European Environment Agency *Greenhouse gas emissions from transport in Europe* [online] Available at: <https://www.eea.europa.eu/en/analysis/indicators/greenhouse-gas-emissions-from-transport>

Пастернак Олена,
кандидат хімічних наук, доцент кафедри раціонального природокористування та
охорони навколишнього середовища
Маріупольський державний університет

ТЕХНОЛОГІЇ ДЗЗ/ГІС ДЛЯ ОЦІНКИ НАСЛІДКІВ ВІЙСЬКОВИХ ДІЙ В КОНТЕКСТІ ЦІЛЕЙ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Збройні конфлікти створюють серйозні виклики для досягнення Цілей Сталого Розвитку до 2030 року. Ціль Сталого Розвитку 16, яка спрямована на досягнення миру та справедливості, розглядається як передумова успіху інших цілей. Зростання геополітичних конфліктів супроводжується серйозною гуманітарною кризою та підвищеним ризиком порушенням глобальних потоків життєво важливої продукції та депресивністю економічних ринків. Війни чинять вплив не лише на зони конфліктів, деструктивні наслідки відчутні далеко за межами географічних кордонів через мережу глобалізації. Визначення впливу воєнних дій на реалізацію Цілей Сталого Розвитку вимагає систематичного моніторингу та оцінки. Застосування методів ДЗЗ/ГІС дозволяє систематично вивчати та оцінювати вплив геополітичних конфліктів на різні ЦСР.

Методологія ДЗЗ/ГІС є невід'ємною частиною аналізу впливу воєнних дій на цілі сталого розвитку, зокрема на цілі ЦСР 6 (чиста вода та належні санітарні умови), ЦСР 13 (пом'якшення наслідків змін клімату), ЦСР 14 (збереження морських ресурсів) та ЦСР 15 (захист екосистем суші). Здатність дистанційного зондування зафіксувати наслідки збройних конфліктів надає можливість вчасно реагувати на екологічні або гуманітарні кризи, що може сприяти реалізації та відновленню цих ЦСР.

Вплив на довкілля та людину в зонах конфлікту ускладнений та важкооцінюваний через обмежений доступ до даних. Поточна кількісна оцінка наслідків війни залишається

невизначеною, а виклики різноманітні. У військових конфліктах використовується вибухова та хімічна зброя, яка завдає шкоди довкіллю та здоров'ю людини. Моніторинг наслідків ефектів є складним завданням, яке важко вирішити лише польовими дослідженнями. Дистанційне зондування є ефективним інструментом для виявлення короткострокових та довгострокових наслідків конфліктів. Супутникові знімки високої роздільної здатності дозволяють виявляти зміни атмосферного повітря [1], водних об'єктів, землекористування, виробництва агрокультур [2] та знищення лісів, руйнування міської інфраструктури [3], які спричинені бомбардуванням і пожежами дозволяють виявляти вплив конфлікту на довкілля.

В рамках представленого дослідження отримано динаміку зміни показників якості атмосферного повітря за період 2021-2023 років в Україні. Досліджено зміни показників якості атмосферного повітря: нітроген діоксид, озон, сульфур діоксид, ТЧ2.5, а також парникових газів: вуглекислого газу, метану. Максимальні концентрації сполук нітрогену, показника який має високий ступінь кореляції з антропогенною діяльністю, традиційно знаходяться переважно в найбільш заселених міських районах і промислових регіонах. Зниження понад 30% за період війни, можна побачити навколо великих міських і промислових центрів. На прикладі Маріуполя видно, що ключовий внесок в забруднення повітря було через важку промисловість, функціонування якої зруйновано, що призвело до зниження економічної активності та обмеження руху транспорту. Спостерігаються зміни концентрації нітроген діоксиду в регіонах з високими показниками переміщених осіб. Кількісні показники протягом 2022-2023 років мають традиційний сезонний характер коливань, національний показник вище глобального на порядок. Досліджено розподіл концентрація хлорофілу поверхні Азовського моря, побудовано карти розподілу температури води за літній період 2021-2023 років за даними супутника MODIS-Aqua, побудовано кореляційну залежність.

Результати дистанційного зондування можливо розглядати як інструмент кількісної оцінки на екологічні (ЦСР 6,13,14,15) та соціально-економічні аспекти: бідність (ЦСР 1), охорона здоров'я (ЦСР 3), освіта (ЦСР 4), гендерна рівність (ЦСР 5), економічні втрати (ЦСР 8). Дистанційне зондування є важливим інструментом для аналізу впливу геополітичних конфліктів на Цілі Сталого Розвитку, надаючи цінні дані для прийняття обґрунтованих рішень та розробки ефективних стратегій збереження та відновлення природних ресурсів та соціально-економічної стабільності.

Література

1. Zalakeviciute R., Mejia D., Alvarez H. War Impact on Air Quality in Ukraine. *Sustainability*. 2022. Vol.14. p.13832.

2. Lin F., Li X., Jia N., et al. The impact of russia-Ukraine conflict on global food security. *Global Food Security*. 2023. Vol.36. p.100661
3. Aimaiti Y, Sanon C, Koch M. War related building damage assessment in Kyiv, Ukraine, using Sentinel-1 radar and Sentinel-2 optical images. *Remote Sensing*. 2022. Vol.14. p.6239

Петрик Ірина,
доктор філософії в галузі соціальних та поведінкових наук,
старший викладач кафедри раціонального природокористування
та охорони навколишнього середовища
Маріупольський державний університет

ВИКОРИСТАННЯ ВІДНОВЛЮВАЛЬНИХ ДЖЕРЕЛ ЕНЕРГІЇ В ТРАНСПОРТНІЙ ГАЛУЗІ КРАЇН ЄС

Транспортна галузь є рушійною силою економіки будь-якої країни та світового прогресу загалом, адже сприяє розвитку промислової та непромислової сфер. У зв'язку із євроінтеграційною політикою України, вивчення та подальша імплементація європейського досвіду є актуальним питанням, що обумовлює своєчасність обраної теми дослідження.

Впровадження відновлювальних джерел енергії в транспортну галузь в країнах ЄС обумовлено зеленим курсом, який затверджує рух до кліматично нейтрального європейського континенту. За статистичними даними [1], 20-25% викидів парникових газів в країнах ЄС припадає на транспорт. Для того, щоб досягти кліматичної нейтральності, необхідно скоротити викиди від автомобільного, залізничного, авіаційного, водного видів транспорту на 90% до 2050 року.

Згідно з попередніми даними Європейського агентства з навколишнього середовища, частка енергії з відновлюваних джерел, що використовується для транспорту в ЄС, зросла з 2% у 2005 році до 8,7% у 2022 році (див. рис. 1), що нижче на 5,3% запланованого показника на 2030 рік.

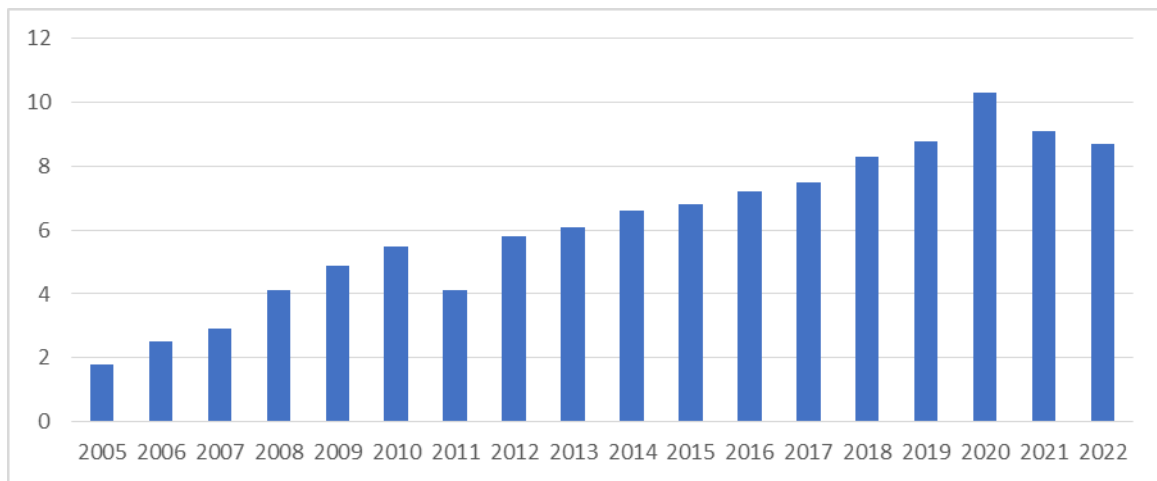

Рис. 1. Частка відновлювальних джерел енергії в транспортній галузі ЄС

*побудовано автором з використанням [1]

Навесні 2023 року Європейський парламент і Рада погодилися підвищити обов’язкову ціль ЄС щодо загальної частки відновлюваної енергії в транспортній галузі до 2030 року. Для досягнення цієї мети в транспортному секторі країни можуть вибрати одну з обов’язкових цілей: зменшення інтенсивності парникових газів на транспорті на 14,5% від використання відновлюваних джерел енергії або обов’язкова частка, принаймні 29%, відновлюваних джерел енергії в кінцевому споживанні енергії в транспортному секторі до 2030 року. Крім того, Комісія запропонувала нормативні акти щодо авіації та морського транспорту, спрямовані на підвищення використання відновлюваних джерел палива з низьким вмістом вуглецю в цих видах транспорту. Це має сприяти досягненню цілей щодо відновлюваної енергетики.

Варто зазначити, що прогрес серед держав-членів ЄС значно відрізняється: частка енергії з відновлюваних джерел, що використовується для транспорту, коливається від 4,4% у Греції та Ірландії до 30,8% у Швеції (рис. 2). Швеція та Фінляндія вже досягли свого цільового рівня щодо впровадження ВДЕ в транспортний сектор до 2030 року завдяки податковим стимулам.

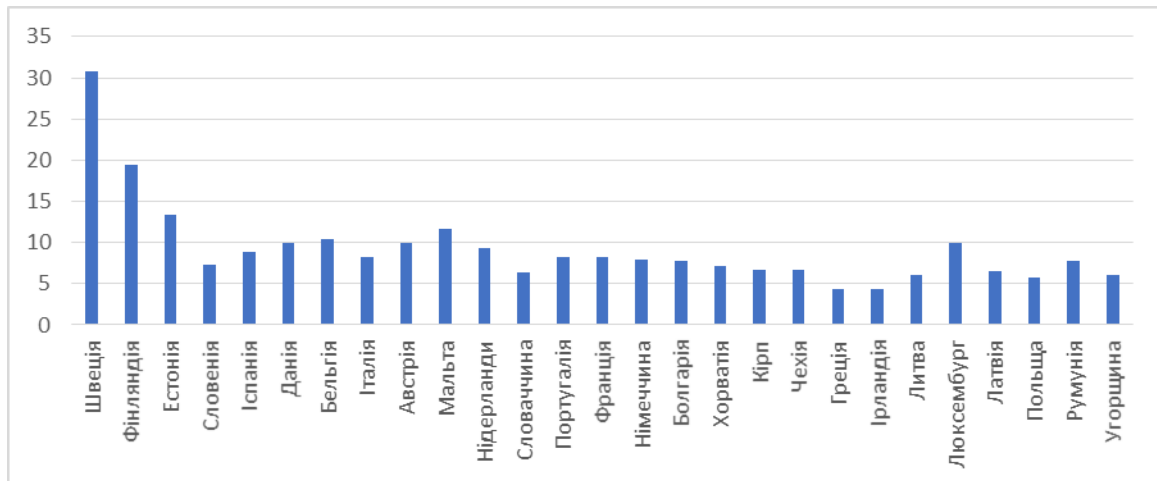

Рис. 2. Частка ВДЕ в транспортній галузі за країнами-членами ЄС у 2022 році

*побудовано автором з використанням [1]

Очікується, що до 2030 року впровадження відновлюваних джерел енергії має призвести до скорочення викидів у транспортному секторі на 14,5% до 2030 року за рахунок використання більшої частки біопалива та більшої квоти на відновлювані види палива небіологічного походження, такі як водень. Крім того, відповідно до принципу «позитивного мовчання», інвестиції у відновлювані джерела енергії вважатимуться схваленими за відсутності адміністративного зворотного зв'язку. Більш жорсткі цілі, які включають конкретні цілі щодо збільшення використання відновлюваних джерел енергії на транспорті та у промисловості, спрямовані на стимулювання величезних інвестицій, необхідних для досягнення екологічних цілей Європи.

Література:

1. European Environment Agency Transport and mobility [online]. Available at: <https://www.eea.europa.eu/en/analysis/indicators/use-of-renewable-energy-for>

СЕКЦІЯ
«ПРОГРЕСИВНІ ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ ТА КІБЕРБЕЗПЕКА»

Дрейс Юрій,
кандидат технічних наук, доцент,
доцент кафедри системного аналізу та інформаційних технологій,
Маріупольський державний університет

ПЕРСОНАЛЬНІ ДАНІ: АНАЛІЗ СТАНУ ТА НЕОБХІДНІСТЬ ЗАХИСТУ

В умовах глобалізації, формування інформаційного суспільства та становлення нового міжнародного інформаційного порядку значимість інформації незмірно зростає, а відома теза англійського філософа «хто володіє інформацією – володіє світом» набуває якісно нового змісту. Безупинні зміни, які щодня відбуваються в світі сприяють розвитку інформаційних технологій, але разом із цим викликають ще більшу залежність від інформаційних активів. Втрата інформації є серйозною проблемою для підприємств будь-якого розміру - втрата даних означає втрату часу та грошей на відновлення системи або відновлення інформації, яка є важливою для компанії. Втрата інформації відбувається, коли дані випадково видаляються або щось спричиняє їх пошкодження. Віруси, фізичні пошкодження або помилки форматування можуть зробити дані нечитабельними як для людей, так і для програмного забезпечення. Втрата файлів та документів часто має тривалий вплив на фінансовий стан компанії.

Прогрес у галузі інформаційних технологій, зокрема, у сфері розробки та впровадження програмного забезпечення, активність у формуванні баз і картотек персональних даних, надзвичайно загострили проблему захисту приватного життя фізичних осіб та захисту інших основних прав і свобод людини. А постійні випадки із посяганням на персональні дані українців піднімають проблему відсутності адекватних гарантій захисту персональних даних. Сьогодні забезпечення захисту персональних даних потребує неабиякої уваги, про що наголошується у рішенні Ради національної безпеки і оборони України «Про заходи щодо вдосконалення формування та реалізації державної політики у сфері інформаційної безпеки України» від 28 квітня 2014 року. А саме щодо необхідності вживання додаткових заходів захисту інформації з обмеженим доступом (насамперед персональних даних, що належать до конфіденційної інформації) під час її обробки в інформаційних (автоматизованих) системах.

Тому, актуальним завдання є розроблення методології оцінювання негативних наслідків (шкоди), заподіяної витоком персональних даних, зокрема, моделей, методів, критеріїв і систем, що застосовуються для цього. Розглянути нормативно-правові та соціально-організаційні заходи захисту персональних даних, провести критичний аналіз чинних законів, методичних рекомендацій і процедур для оцінювання можливої шкоди, запропонувати оригінальні експертно-аналітичні підходи до визначення негативних наслідків у разі їх витоку.

За даними міжнародних організацій 67% втрати критичної інформації спричинені збоями жорсткого диска або збоями системи, 14% втрати спричинені людською помилкою, 10% втрати – це результат несправності програмного забезпечення, а середня загальна вартість втрати інформації становить 3,86 мільйона доларів і стрімко рухається вгору. Для адекватного процесу оцінки ризиків витоку даних та для відповідності законодавчим вимогам, компаніям необхідно чітко оцінити усю критичну інформацію. Тобто для побудови системи захисту інформації, слід розуміти її цінність та оцінити можливі збитки (шкоду) від її втрати, особливо, інформації з обмеженим доступом. Для виконання цього процесу й досі подекуди не вистачає достатньо засобів оцінювання шкоди від її втрати, що ускладнює цим роботу відповідного фахівця. Адже для кваліфікованої оцінки необхідно враховувати всі індивідуальні фактори компанії задля більш точності результату. На жаль, не існує програмного забезпечення, яке було б допомогло кваліфікованим фахівцям з вибором найоптимальнішого засобу оцінювання шкоди від втрати інформації з обмеженим доступом.

Отже, з метою підвищення рівня захищеності персональних даних та оцінювання можливих наслідків від їх розголошення чи втрати, які можуть завдати шкоди як особі, суспільству, так і державі у цілому, розроблено базові моделі [1, 2], відповідні засоби [3] та методи аналізу і оцінки ризиків захисту персональних даних [4], у т.ч. за міжнародними вимогами [5].

Література

1. A. Korchenko, Yu. Dreis, and other, «A tuple model forest imating the consequences of personal data leakage in automated systems», *in Inżynier XXI Wieku: VIII Międzynarodowa Konferencja studentow or azdoktorantow, 09.12.2018: monografia, Vol.2., ATH w Bielsku-Białej (Poland), 2018, pp. 41-50.*

2. Yu. Dreis, I. Lozova, and other, «GDPR-model of parameters forestimating losses from loss of personal data», *in Inżynier XXI Wieku: IX Międzynarodowa Konferencja studentow or azdoktorantow, 06.12.2019: monografia, Vol.2., ATH w Bielsku-Białej (Poland), 2019, pp. 127-138.*

3. О. Корченко, Ю. Дрейс, А. Дейсан, А. Корченко, Комп'ютерна програма «Оцінювання ризиків захисту персональних даних в державних автоматизованих системах»,

Свідоцтво про реєстрацію авторського права на твір, Державна служба інтелектуальної власності України, № 59269 від 15.04.2015.

4. О. Корченко, Ю. Дрейс, І. Лозова, «Модель та метод оцінки ризиків захисту персональних даних під час їх обробки в автоматизованих системах», *Захист інформації*, Т. 18, № 1, С. 39-47, 2016.

5. О. Корченко, Ю. Дрейс, І. Лозова, Є. Педченко, «Теоретико-множинна GDPR-модель параметрів персональних даних», *Захист інформації*, Т. 22, № 2, С. 120-141, 2020.

Мнацаканян Марія,
кандидат технічних наук, доцент кафедри системного
аналізу та інформаційних технологій
Маріупольський державний університет

ЗАСТОСУВАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ ДЛЯ ПОТРЕБ ЛЮДЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ

Технології вже давно відкривають двері для людей з особливими потребами, від моторолерів до слухових апаратів. І в найближчі роки штучний інтелект почне підсилювати ці зусилля новими можливостями та розширеним доступом. З урахуванням того, що початок війни в Україні збільшує кількість людей з обмеженими можливостями серед працездатного населення, перед нами стоїть перегляд стандартів життя суспільства та формування нової концепції розвитку технологій, архітектури, громадських просторів і т.д.

Інвалідність, пов'язана із зором, слухом, психічним здоров'ям, навчанням, когнітивними здібностями чи рухливістю, може бути постійною, тимчасовою або навіть ситуативною. Розробка нових продуктів з урахуванням різних рівнів здатностей - концепція, відома як інклюзивний дизайн, - має велике значення для того, щоб забезпечити, щоб технології працювали для всіх.

Створення нових інструментів може допомогти інтегрувати сегмент нашого населення, який часто залишається за бортом повсякденного життя і можливостей працевлаштування. За статистикою, рівень безробіття серед вікової категорії 25-55 років з обмеженими можливостями удвічі вищий. В Україні лише 1 з 20 людей, які могли б користуватися вспоміжними продуктами, мають до них доступ.

Штучний інтелект існує недостатньо довго, щоб використати всі можливості, але в умовах сучасних українських реалій необхідно прискорити інновації за допомогою програмних продуктів.

На жаль, лише близько 5% людей із ампутованими кінцівками мають доступ до протезів через їх високу вартість та бар'єри використання. У цій статті ми розглянемо, як штучний інтелект допомагає зробити протези розумнішими та простішими у використанні, тоді як проекти з відкритим вихідним кодом роблять їх доступнішими та персоналізованими.

Мишенева м'язова реінервація, процес, що включає в себе відновлення перерваних нервів з залишеними м'язами культі або грудної клітки, може допомогти користувачам керувати більшою кількістю ступенів свободи, але він має свої обмеження. Вимагає тривалого та втомливого періоду тренування сигналів електроміографії, перш ніж людина з відсіченою кінцівкою зможе правильно виконувати рухи. Процес фізично та морально виснажує користувача. Навіть у цьому випадку управління здається нестройовано, і користувачеві важко інтегрувати протез у свої повсякденні завдання.

Штучний інтелект використовується для того, щоб надати протезам руки автономію для виконання таких дій, як мала моторика. Перспективним напрямком є створення протезів, які використовують можливості штучного інтелекту для ідентифікації об'єкта і регулювання дій з ним без ручного втручання користувача.

Периферичний нервовий інтерфейс є більш ефективною альтернативою протезам кінцівок, керованим електроміографією. Замість того, щоб спиратися на датчики електроміографії, розташовані над шкірою культі, цей метод керування базується на імплантованих електродах для зчитування сигналів безпосередньо з нервів. Традиційно вчені використовували алгоритми математичного моделювання для декодування сигналу, але розроблено новий передовий спосіб декодування сигналів за допомогою системи штучного інтелекту [1].

Щоб навчити систему штучного інтелекту, користувач протеза надягає рукавичку на існуючу руку, а потім виконує повторюючі рухи кисті на цій руці і на ампутованій руці. Під час цього рукавичка для передачі даних записує передбачуваний рух, тоді як периферичний нервовий інтерфейс записує нервові сигнали на відсутній руці. Отже, система штучного інтелекту навчається спів ставляти паттерни нервових сигналів з конкретними рухами рук. Найкраще в ШІ-декодері полягає в тому, що він може розпізнавати і виконувати декілька рухів одночасно, таких як стискання, яке включає одночасний рух великого та вказівного пальців.

Майбутнє належить протезам із повною сенсорною зворотною зв'язкою. Користувачі зможуть відчутти предмет, який вони тримають в руках. Наскільки він гарячий, наскільки він

м'який? Дослідження, спрямовані на визначення найкращого способу з'єднання протезування із соматосенсорною системою, вже розпочалися. Дані записуються з датчиків, розміщених на протезах, кодуються в сигнали, а потім надсилаються до мозку у вигляді електростимуляції. Це робиться через периферичний нервовий інтерфейс або безпосередньо стимулює соматосенсорну кору за допомогою внутрішньо кортикальної мікростимуляції [3].

Одним із ключових стимулів для цього дослідження є відкриття того, що сенсорний зворотній зв'язок може допомогти поліпшити когнітивний контроль над протезами. Випробування перейшли від випробувань на тваринах до клінічної стадії.

Незважаючи на те, що галузь розвивається, необхідно подолати деякі проблеми, пов'язані із вартістю та доступністю, перш ніж вона повністю розкриє свій потенціал. Використання дешевих матеріалів, надрукованих на 3D-принтері, допомогло знизити вартість протезування, але сучасні пристрої все ще залишаються в значній мірі недоступними для звичайної людини. Дослідження, клінічні випробування, технічні компоненти і досвід, необхідні для виготовлення протезів, — все це сприяє високій вартості пристрою. Протези також потребують регулярного обслуговування, а в деяких випадках і заміни, що ще більше підвищує вартість і ускладнює користувачів у віддалених районах. Інженерам слід працювати з медичними установами, щоб забезпечити міцний зв'язок між дослідженнями та первинною медичною допомогою.

Висновок

Від протезів, що керуються тілом, до протезів, що керуються м'язами, а тепер і до протезів з управлінням розумом — це, без сумніву, феноменальна подорож. Ми все ще перебуваємо на ранній стадії ери штучних протезів, але нарешті з'явилася надія, що штучні кінцівки зможуть відтворити повну функціональність біологічної кінцівки. Ми вже бачили, як штучний інтелект використовується для додавання інтелекту в протези та покращення контролю над ними, але справжній перелом настане, коли вчені розроблять протез, який в своїй суті буде розумним і матиме ідеальну синхронізацію з розумом користувача. І це досягається завдяки прогресу в галузі нервових інтерфейсів. Зараз багато проектів, які використовують штучний інтелект, все ще знаходяться на стадії прототипів, які ще потрібно комерціалізувати. За допомогою відповідних урядів, виробничих відділень та інвесторів вчені зможуть створити ідеальний протез, який буде доступний за ціною та стане справжнім продовженням особистості.

Література

1. Anh Tuan Nguyen Artificial intelligence enables real-time and intuitive control of prostheses via nerve interface; 2022. 203P. URL : <https://arxiv.org/abs/2203.08648> (дата звернення: 16.01.2024)

2. Gabriel W., Vidal V., Mathew L. Rynes, Kelliher Z, Goodwin S. Review of brain-machine interfaces used in neural prosthetics with new perspective on somatosensory feedback through method of signal breakdown. 2016
URL : <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC4904116/> DOI: 10.1155/2016/8956432
(дата звернення: 16.01.2024)

Стахова Анжеліка,
кандидат технічних наук, доцент,
доцент кафедри системного аналізу та інформаційних технологій
Маріупольський державний університет

ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В КЕРУВАННІ БЕЗПЛОТНИМИ НАЗЕМНИМИ АПАРАТАМИ

Інформаційні технології грають ключову роль у керуванні безпілотними наземними апаратами (БНА), що представляють собою пристрої, які можуть виконувати різноманітні завдання без участі оператора або пілота на місці. Ці апарати використовують різні технології, щоб автоматизовано виконувати завдання, такі як навігація, збір та передача даних, аналіз навколишнього середовища, та прийняття рішень.

У сучасній технологічній парадигмі БНА не лише є інженерними досягненнями, а й об'єктами, які взаємодіють з суспільством та оточуючим середовищем. Значущу роль у їхньому функціонуванні відіграють інформаційні технології, що на усіх етапах операцій - навігації, збору та обробці даних, комунікації та прийнятті рішень - впливають на їхню ефективність та безпеку.

На першому етапі, навігації, глобальні системи позиціонування (GPS) виступають як визначальний фактор для точного визначення географічного положення БНА. Це забезпечує високу точність визначення місцезнаходження, що стає основою для подальших операцій. Збір та обробка даних стають ключовими етапами у роботі БНА. Сенсори різних типів (температурні, вологість тощо) забезпечують збір великої кількості інформації. А алгоритми обробки даних визначають, як ця інформація використовується для подальших дій. Комунікаційні технології грають роль у встановленні безперервного та надійного зв'язку між БНА та командним центром. Бездротові мережі, системи забезпечення зв'язку - це складові, які дозволяють ефективно обмінюватися даними та отримувати вказівки.

У процесі операцій безпілотних наземних апаратів (БНА) настає важливий етап, пов'язаний із збором та обробкою даних. Збір інформації здійснюється різноманітними

сенсорами, які реєструють параметри навколишнього середовища. Температурні сенсори вимірюють температурний режим, вологість сенсори визначають рівень вологості в атмосфері, а датчики атмосферного тиску надають інформацію про висоту та зміни тиску. Камери та образні сенсори забезпечують можливість візуального аналізу оточення, в той час як лідари та радары доповнюють цю інформацію створенням детальних 3D-моделей оточення. Акселерометри вимірюють прискорення тіла, прикріпленого до апарата, що дозволяє виявляти зміни швидкості або напруження, виникаючі при прискоренні чи гальмуванні БНА. Існують різні типи акселерометрів, такі як п'єзоелектричні, термічні та п'єзорезистивні, кожен із яких має свої переваги та обмеження [Філяшкін М.К., 2019]. Гіроскопи вимірюють обертання або кутову швидкість БНА навколо вісі, допомагаючи визначати зміни орієнтації апарата [Філяшкін М.К., 2019]. Дані, які надходять від акселерометрів та гіроскопів, використовуються для визначення прискорення, швидкості та змін орієнтації, надаючи системі точну інформацію про її стан. Ці сенсори допомагають у стабілізації БНА під час руху чи нерухомості, забезпечуючи високу точність вимірювань.

Зібрані дані від акселерометрів та гіроскопів можуть бути інтегровані з іншими сенсорами, такими як GPS, камери, термальні сенсори та інші, для отримання повної та точної інформації про навколишнє середовище. Цей комплексний підхід інформаційних технологій робить БНА адаптивними до різних умов та ефективними у різних сценаріях використання. Для візуалізації ключових концепцій розроблено приклад схеми взаємодії інформаційних технологій із різними компонентами безпілотних наземних апаратів (рис. 1).

Важливою частиною обробки даних є використання алгоритмів. Ці алгоритми здійснюють фільтрацію та узгодження отриманих даних, вирішуючи проблеми неточностей та неоднорідностей. Крім того, вони проводять комплексну обробку сигналів, об'єднуючи дані з різних датчиків для створення повнішої та точнішої карти оточення.

І, нарешті, інтелектуальні системи, такі як штучний інтелект та машинне навчання, використовуються для аналізу великої кількості даних, виявлення патернів та оптимізації рішень. Ці системи прийняття рішень, базуючись на аналізі даних, визначають оптимальні стратегії навігації, управління та взаємодії

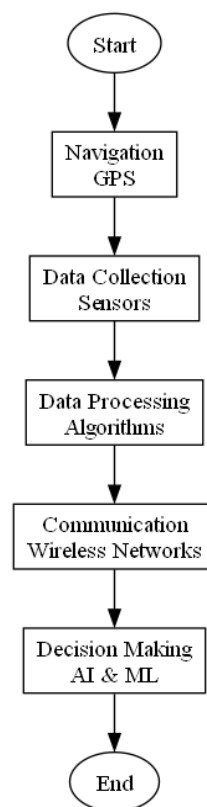

Рис.1. Схема взаємодії інформаційних технологій із компонентами БНА

з оточенням. Системи штучного інтелекту можуть використовуватися для розробки продуктивних алгоритмів навігації та автопілотування, які дозволяють БНА ефективно рухатися в різних умовах та оточеннях. Машинне навчання дозволяє апаратам навчатися від своїх досвідів та покращувати свої навички з часом. Також штучний інтелект може бути використаний для оптимізації роботи електричних систем та джерел енергії, щоб ефективно використовувати ресурси та забезпечити тривалу автономність БНА.

Такий інтегрований підхід інформаційних технологій робить БНА не лише технічно вдосконаленими, але і здатними до адаптації в різних умовах та сценаріях використання. Також необхідно додати, що розвиток безпілотних наземних апаратів вимагає уваги до аспектів кібербезпеки та захисту приватності даних. Ці аспекти є критичними для забезпечення ефективності та безпеки використання БНА в сучасному суспільстві. Залежність від інформаційних технологій у сфері БНА створює нові виклики у сфері кібербезпеки. Зростаючий ризик кібератак може призвести до великих проблем, включаючи втрату контролю над апаратами та виток конфіденційної інформації. Забезпечення надійності систем та їх швидкого відновлення стає надзвичайно важливим. Ефективна ідентифікація та аутентифікація необхідні для запобігання несанкціонованому доступу.

Розглянувши схему взаємодії інформаційних технологій з різними компонентами безпілотних наземних апаратів, можна визначити ключові етапи, які визначають їхню ефективність та безпеку. Розвиток цих технологій необхідно супроводжувати посиленою увагою до кібербезпеки та захисту приватності, забезпечуючи тим самим стабільність та безпеку їхнього функціонування в сучасному суспільстві.

Література

Філяшкін М.К. Мікроелектромеханічні системи: Навчальний посібник – К.: НАУ, 2019. – 276 с.

ІСТОРИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ

СЕКЦІЯ «ІСТОРІЯ УКРАЇНИ: СУЧАСНЕ БАЧЕННЯ»

Zabavin Viacheslav ¹,
Ph.D. in History, Associate Professor,
Researcher at the Institute of Archaeology,
Slovak Academy of Sciences,
Associate Professor of the Department of History and Archaeology,
Mariupol State University,

Arabadzhy Svitlana ²,
Ph.D. in History, Postdoctoral Research Fellow of the
Department of Archaeology, Conservation and History,
University of Oslo
Associate Professor of the Department of History and Archaeology,
Mariupol State University

BILOSARAY LIGHTHOUSE – A GUIDING LIGHT FOR SHIPS IN THE AZOV SEA

The shores of the Sea of Azov are mostly low-lying in the west, north and east, being steep in the south. A characteristic feature of the northern shores of the Sea of Azov is a large number of long alluvial sand spits that separate a number of shallow bays and estuaries from the sea. These spits are narrow sandy peninsulas that are up to several kilometres long and extend far into the sea; the fact has traditionally posed a great danger to navigation [9, p. 89]. One of these sandy spits is the Bilosaray Spit, where the oldest lighthouse on the Azov Sea coast has been preserved. It is located on the south-western edge of the sand spit, which stretches out to sea southwest of the port of Mariupol. The light of this navigational structure has been showing sailors the safe way to the shore for almost two centuries.

¹ This work was supported by the Institute of Archaeology, SAS and Recovery plan Slovakia, call code 09/03-03-V01 and by the grant project VEGA 2/0017/24.

² The conference paper was written within the project “Becoming Greek South of Ukraine, 1774-2021: The History of Ukraine through its Greek Minority Between Local and Transnational Contexts (UAGREEKS)”, project number 1233124, has received funding through the MSCA4Ukraine project, which is funded by the European Union.

The first lighthouses in the Sea of Azov were built in the early 18th century. They were no more than 10 metres high, constructed of stone, clay and sand. A metal lattice bowl was placed on top, firewood was lit inside at night only for the time when ships were to pass through the area or it was expected that a ship might pass through a dangerous fairway. The lighthouses of the 19th century were over 30 metres high and used oil lamps with reflectors for lighting. The spread of merchant shipping in the Sea of Azov in the early 19th century and the transformation of Mariupol into a trading city influenced the development of port infrastructure, pilotage and the modernisation of lighthouses. In 1808, an imperial decree established the port authority and the quarantine outpost in Mariupol. In the same year, a decree was signed on the duties of the manager of the Mariupol wharf, whose responsibilities, among other things, included the management of the lighthouse on the Bilosaray Spit [10, p. 195].

According to the current data of the State Hydrographic Service of Ukraine of the State Service for Maritime, Inland Waterway Transport and Shipping of Ukraine, the Bilosaray Lighthouse (latitude 46° 52.9' N; longitude 37° 19.5' E) has a tower height from the base and a fire height from sea level of 21 m and a fire visibility range of 14 miles [11]. While studying the archival sources and hydrographic documentation, it is possible to trace the history and certain dynamics of the technical characteristics and parameters of this navigation structure.

The first Bilosaray lighthouse was built in 1811. Like its predecessors, it was a wooden tower about 19 m high located 10.5 km northeast of the modern lighthouse, near the village of Melekine at an altitude of about 35 m. The light of this lighthouse was visible at a distance of up to 16-20 miles. Linseed oil was used as an illuminant in lighthouse lamps [7, p. 51; 10, p. 195; 6, p. 215]

The development of agriculture and the cultivation of high-quality wheat, the trade activity of the Greek minority in Mariupol and cooperation with foreign entrepreneurs led to an increase in export trade through the port of Mariupol, which required the improvement of port infrastructure. Construction of the stone Bilosaray Lighthouse began in 1835, and it could operate in 1836 (Fig.1). The lighthouse was built on a foundation of piles driven to a great depth. Kerch white stone was used as a building material. The tower had 5 floors, on the top there was a lantern with a catoptric lighting apparatus of 14 lamps and reflectors. The lighthouse shone with white light, providing a range of visibility of up to 9.8 miles [11, p. 107].

Navigational guidelines and hydrographic literature from the mid-19th century state that beyond Mariupol the shore extends southwest for 9 miles, with a low sandy point 7 miles further in the same direction. The depths along the shore are 16 and 18 feet. Several fishermen's huts are located on this sandy point, and the current lighthouse is located near its edge, with its light visible at a distance of 16 miles, and the old lighthouse tower is located approximately 7 miles to the

northeast. To the west of the old lighthouse, you can see the gorge in which the village of Alti (Yalta) stands; and two other villages further west [5, p. 49]. From Mariupol to Cape Bilosaray, the depth is 14 feet at a distance of about one mile from the shore. The same depth is observed along a sandy strip half a mile from the eastern shore. The lighthouse is 72 feet high and is located 81 feet above sea level. The light of the lighthouse is fixed and can be seen from a distance of 14 miles. The stone lighthouse was built to replace the old one at Cape Bilosaray (Balestra), which was demolished about twenty-one years ago (approximately 1833) [3, p. 72]. From the north-west of the lighthouse along the coast, which stretches to the west, the sea becomes deeper and at a distance of a mile the depth becomes 16 feet [4].

It is noted that the depths and soil near the lighthouse are favourable for fishing and anchoring [8, p. 90]. At the same time, however, there is a warning that special care should be taken when approaching low spits in the Sea of Azov, especially at night, as they are almost indistinguishable. There are many cases when several ships got stuck on the Bilosaray Spit while leaving the bay due to the lack of proper precautions [9, p. 89].

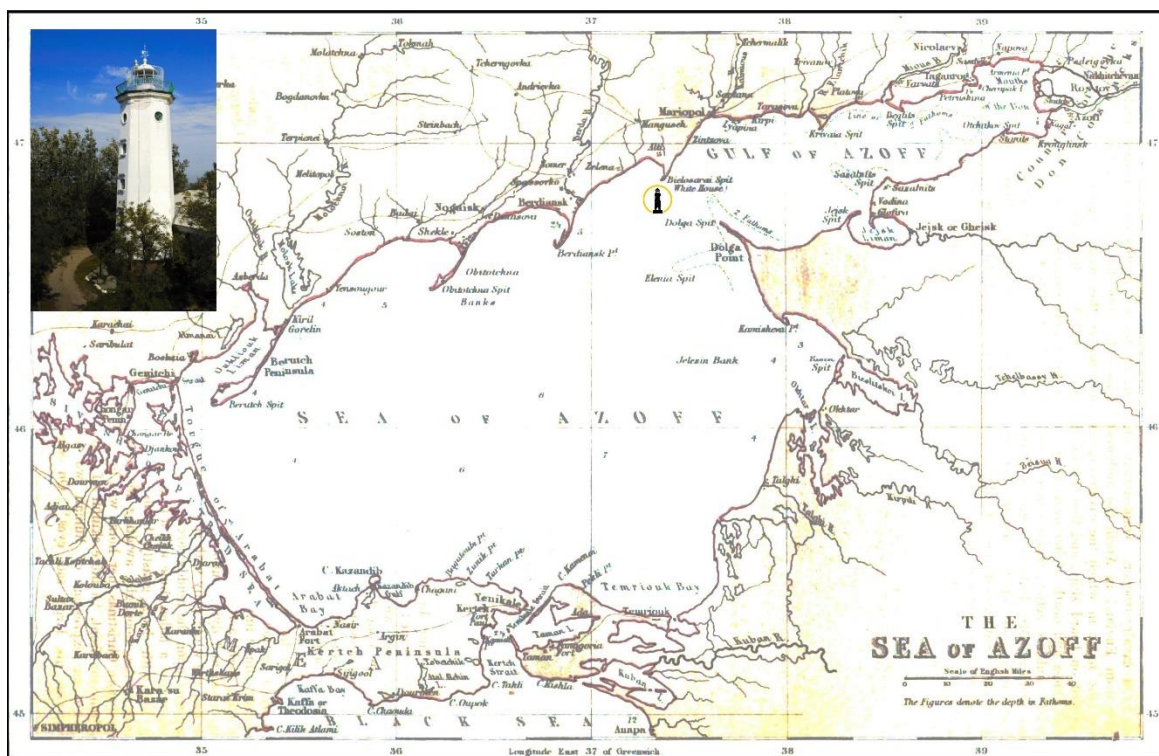

Fig. 1. Bilosaray Lighthouse (modern photo by [1]) on the map of the Crimean War by [2, p. 288]. The location of the lighthouse is marked on the map by the authors.

Over the course of its almost two-century history, the new Bilosaray Lighthouse has been modernised and renovated many times. In the late 19th century and early 20th century, a steam siren was installed at the lighthouse as well as a new diopter light-optical apparatus with an incandescent lamp powered by kerosene. Moreover, a power station was built, which significantly increased the

brightness of the light [11, p. 109]. During the 20th century, the lighthouse equipment was updated several times. During the Second World War, the lighthouse suffered significant damage. In 1955 the structure was restored and the outdated navigation equipment was replaced. In the 1970s and 1980s, the lighthouse was further modernised. A nauphone, a diesel generator and an automated navigation beacon were installed. The lighthouse was also equipped with a group of passive radar reflectors and a radar beacon-responder [1].

The Bilosaray Lighthouse survived the fighting of the Crimean War, World War I, the Civil War and World War II. Today, the national cultural heritage of Ukraine, including navigational monuments, is suffering from the enormous challenges posed by the Russian-Ukrainian war that has been going on since 2014. From the very beginning of the war, the historical monuments of eastern Ukraine were the first to experience the destructive power of Russian aggression. The Bilosaray Lighthouse is no exception.

Thus, the fire of the Bilosaray Lighthouse served as a guide for peaceful merchant ships, helped them avoid dangerous places at sea, and provided a reliable reference point for determining their location and direction of travel. Despite the fact that modern mariners have reliable space and radio navigation aids at their disposal, lighthouses continue to play an important role in maritime navigation and safety.

Literature

1. Bilosaray lighthouse. *The official website of the State Hydrographic Service of the State Maritime and River Transport Service of Ukraine*. URL: https://hydro.gov.ua/?page_id=278 (accessed 03.01.2024).

2. Dodd George. *Pictorial History of the Russian War 1854-5-6: With Maps, Plans, and Wood Engravings*. Edinburgh – London, 1856.

3. *Geographical & hydrographical notes to accompany Mr. Wyld's Maps of the Ottoman Empire and the Black Sea*. London, 1854.

4. Mariupol. *The Liverpool Telegraph and Shipping and Commercial Gazette*. Liverpool, 1855. № 11 (259). Vol. XXX.

5. *New sailing directions for the Dardanelles, Sea of Marmara, Bosphorus, Black Sea, and the Sea of Azov*. London, 1847.

6. *New sailing directory for the strait of Gibraltar and the western division of the Mediterranean Sea*. London, 1832.

7. *Novorossiisk Calendar, 1836*. Odessa, 1835.

8. *Novorossiisk calendar, 1839*. Odessa, 1838.

9. *The Black Sea Pilot*. London, 1884.

10. Волониць В. С. Перші маяки на Азовському морі. *Актуальні проблеми науки та освіти*. Маріуполь, 2016. С. 195–196.

11. Ковальчук Т. В., Колоніарі К. О. Білосарайський маяк (до 185-ї річниці заснування). *Феномен культури постглобалізму*. Маріуполь, 2021. Ч. I. С. 107–109.

Serhii Nebrat,
Mgr. in History and Archaeology,
Deputy Head of Archaeological Expedition,
Mariupol State University

Zabavin Viacheslav³,
Ph.D. in History, Associate Professor,
Researcher at the Institute of Archaeology,
Slovak Academy of Sciences,
Associate Professor of the Department of History and Archaeology,
Mariupol State University

**ARCHAEOLOGICAL COMPLEX OF THE ENEOLITHIC PERIOD
FROM THE MOUND NEAR THE VILLAGE OF VYSOKE IN DONETSK REGION:
CENOTAPH OR SANCTUARY?**

At the beginning of the Early Metal Age, the tradition of burials under mounds appeared and spread in the Azov-Black Sea steppes. The funerary rites of a number of archaeological cultures of the Eneolithic and Bronze Age (IV - II millennium BC) had both their own peculiarities and common phenomena. The latter include the tradition of creating symbolic cenotaph graves and using fire in funeral rites. In this regard, the complex investigated in the mound near the village of Vysoke in the Makiivka urban community of the Donetsk region of Ukraine is noteworthy.

Barrow 1 near the village of Vysoke was investigated by the Mariupol archaeological expedition led by Volodymyr Kulbaka in 1988. To this day, the materials of this mound have not been fully introduced into scientific circulation. The investigated complex was partially published and was of interest to the author of the excavations as a vivid example of one of the oldest kurgan

³ This work was supported by the Institute of Archaeology, SAS and Recovery plan Slovakia, call code 09/03-03-V01 and by the grant project VEGA 2/0017/24

cromlechs and an illustration of the tradition of isolating a burial structure from the surrounding space [3, p. 43].

The complex (according to the field report, burial no. 4) turned out to be the oldest in the mound and was located in the centre of the stone cromlech at a depth of 0.7 m from the level of the inlet. The height of the primary mound is up to 1 m. The pit is rectangular in shape with rounded corners and a narrowed northern side, measuring 2.6×1.4 m. The central and northern parts of the pit were burnt, and fragments of a broken pot and charcoal were found under the northern wall [2].

The funerary equipment is represented by a tall ceramic pot (some parts have not been preserved) of an ovoid shape. The neck is convex and has a sharp bend at the transition to the body. The edge of the rim is decorated with vertical rounded indentations. The neck and body are decorated with fine-toothed stamp impressions in the form of a horizontal «herringbone». The inner surface shows signs of combing. The ceramic mass has a large admixture of crushed shell. The diameter of the rim is about 22.0 cm, the height of the preserved part is about 24.5 cm [3, p. 48].

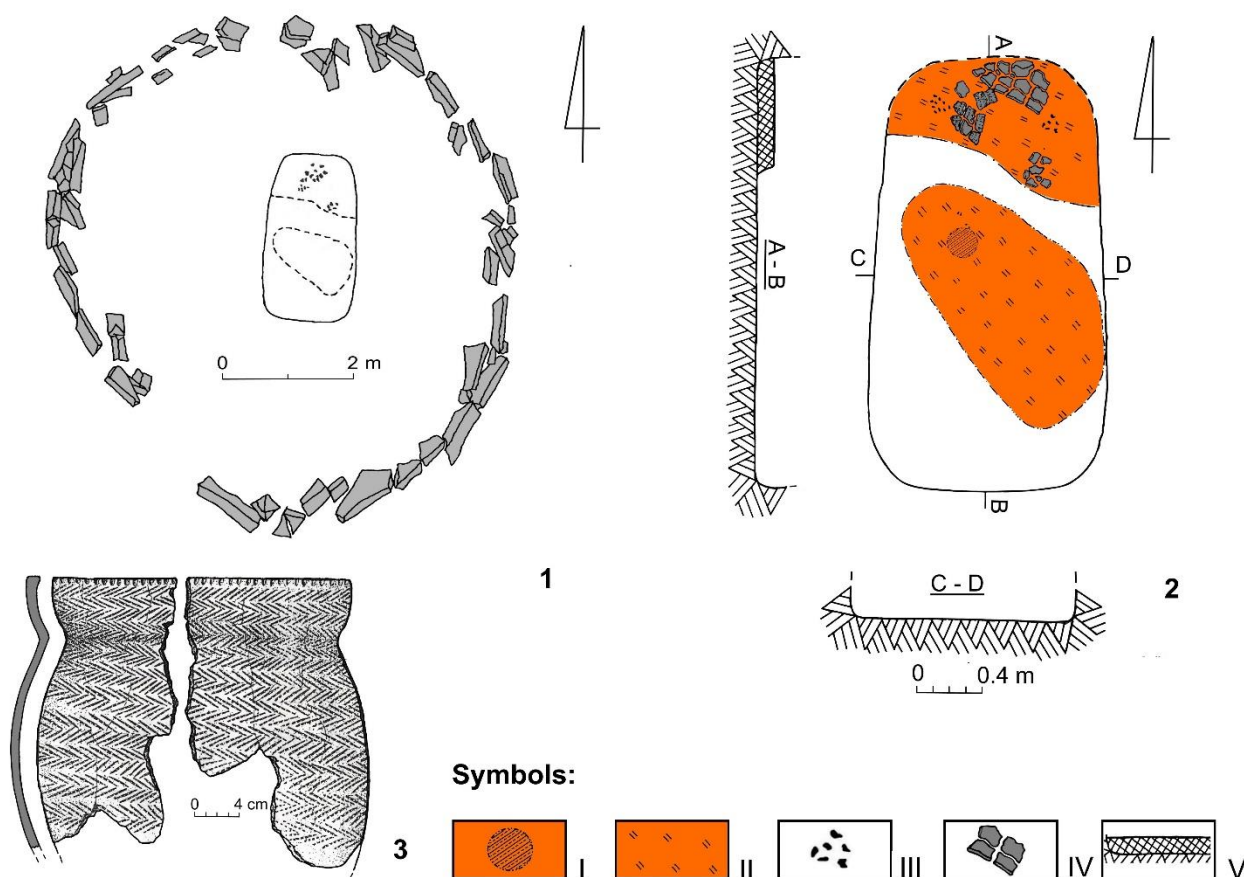

Fig. 1. The Eneolithic complex from the mound near Vysoke village: 1 – cromlech; 2 – plan and sections of the burial; 3 – ceramic pot (symbols: I – traces of a fire; II – burnt areas of the floor; III – charcoal; IV – fragments of a ceramic pot; V – layer of mainland loamy soil).

The grave does not contain the remains of the deceased. This fact allows us to classify it as a cenotaph, which, to some extent, complicates its cultural and chronological attribution. The rather large size of the pit is noteworthy. The funerary rite of the Post-Mariupol sites (Kvitianska culture) involved laying the body of the deceased in a grave in a straightened position, which required tribesmen to dig elongated oval or subrectangular pits, somewhat similar to the pit from the mound near Vysoke. In addition, the meridional orientation of the graves is not typical for the group of burials with straightened skeletons. The complex from the mound near Vysoke village lacks an ochre, one of the main cultural and diagnostic features of burials of the Post-Mariupol (Kvitianska) culture. The tradition of placing pottery in the grave was also not widespread [4, p. 61–69].

The practice of constructing cromlechs is known both for Eneolithic burials with straightened skeletons and for the tribes of the early Pit culture, in particular of the North-Eastern Azov region [1, p. 65; 3, p. 67].

All of the above may indicate that the mound complex near the village of Vysoke in the Donetsk region could not just have the status of a cenotaph, but could have been a sanctuary surrounded by a cromlech, where sacrifices were made by burning and drinking ritual drinks and offerings. The mainland fill in the northern part of the pit could have served as an altar.

Literature

1. Константинеску Л. Ф. Ранньоямні поховання північно-східного Подоння. *Археологія*. 1984. № 45. С. 61–68.
2. Кульбака В. К. *Звіт про дослідження курганів у зонах будівництва зрошувальних систем на землях радгоспу «Берестовий» біля с. Берестове й с. Кондратівка Костянтинівського р-ну та радгоспу «Грузький» м. Макіївка Донецької обл. у 1988 р.* Науковий архів Інституту археології НАН України. Фонд експедицій. Спр. 1988/105.
3. Кульбака В., Качур В. *Індоєвропейські племена України епохи палеометалу*. Маруполь, 2000. 80 с.
4. Телегін Д. Я. До питання про культурну атрибуцію поховань пост маріупольського типу та виділення так званої «квітянської культури» в степовому енеоліті України. *Проблеми археології Подніпров'я*. Дніпропетровськ, 1999. С. 61–69.

Арзаманов Олексій,
здобувач третього (освітньо-наукового)
рівня вищої освіти
спеціальності 032 Історія та археологія
Маріупольський державний університет

ЗАКОНОДАВЧА БАЗА РОЗВИТКУ ЗЕМСЬКОЇ МЕДИЦИНИ (90-ТІ РОКИ XIX СТ. - 1910-ТІ РОКИ XX СТ.)

Актуальною проблемою в умовах війни та відновлення країни, що відбудеться після неї, є питання організації медичної допомоги населенню. Корисний історичний досвід можна отримати, вивчаючи часи, коли ця система почала зароджуватись у містах та селах України у період діяльності земств коли місцеві органи управління отримали широкі повноваження у цій сфері. Окремий період земської діяльності що заслуговує на ретельне дослідження, розпочався з 1890-го року, коли було прийняте нове положення про земські установи, а завершився із кінцем земської системи у революційну добу, та характеризувався посиленням державного тиску на відносно вільну земську діяльність.

Більшість джерел з цієї теми, враховуючи її специфіку, є актовими, до яких відносяться закони Російської імперії видані у «Повному зібранні законів» [2-4; 6-8; 10-11]. Для розуміння цієї теми також може бути корисно дізнатись про відношення самих земських медичних працівників, яких ці закони торкалися у першу чергу, котре можна побачити на сторінках губернської преси [5] та у матеріалах лікарських конференцій [9]. Ця тема певною мірою розглядається у працях дослідниці земської діяльності О. Сарасвої [1]

Важливою історичною віхою у діяльності земств було прийняття у 1890 р. нового «Положення про земські установи», яке значно підсилювало контроль держави над діяльністю земств, та обмежувало демократичний компонент діяльності земств, через утворення контролюючого органу на чолі з губернатором [1]. За реформою 1890 р. загальні обов'язки земств у сфері охорони здоров'я майже не змінились, та навіть були ширше окреслені. Губернське земське зібрання також отримало повноваження видавати обов'язкові для виконання постанови з санітарної безпеки(отримання у чистоті вулиць, дворів, фабричних та заводських установ, бойнь, ярмарок та базарів) та профілактики(міри попередження та припинення заразних та місцевих хворіб) [2].

Більш сильний державний вплив вже можна побачити у лікарняному статуті 1893 р., що класифікував імперські лікарняні заклади, регулював правила їх утримання, та обов'язки їх працівників, і містив окрему частину присвячену земствам. Звільнення або прийом на роботу головних лікарів лікарень, що мали від 61 та більше ліжок, а також укладання штату

лікувального закладу(числа персоналу та його зарплатні, а також числа ліжок), тепер потрібно було затверджувати Міністерством Внутрішніх справ, а для найму на роботу та звільнення старших та молодших лікарів, лікарів-консультантів та керівників аптек, а також утворення попечительської ради потрібна була згода губернатора або градоначальника [3].

Держава також продовжувала займатись врегулюванням протиепідемічної діяльності. У виданих у 1903 р. «Правилах про прийняття заходів щодо припинення холери та чуми..», які поєднували у собі видані у минулому правила з надзору над судами під час холери, правила з припинення чуми та правила з організації санітарних комісій, були надані вказівки, щодо профілактичних заходів земств. У земських губерніях потрібно було створити Санітарно-Виконавчу комісію під керівництвом губернатора. Схожі комісії були утворені і у повітах [4].

Посилення державного контролю у прийнятті цього закону було певною мірою піддано критиці земськими лікарями. Катеринославське повітове зібрання критикувало це закон за те що серед 20 членів комісії присутні лише 3 лікарі та 5-6 обраних представників суспільства, при тому що сплачувати протиепідемічну діяльність земство має за власні кошти(а отже - і кошти суспільства). Через це губернська управа повинна була втілювати у життя заходи санітарної комісії та відповідати за них, але ніяк не могла на них вплинути [5].

Серед позитивних сторін законодавчої діяльності Російської Імперії у протиепідемічній діяльності можна зазначити збільшення із часом матеріальної підтримки у цій сфері. У 1910 р. на придбання медикаментів та наймання персоналу для боротьби із чумною та холерною епідемією земствам та містам була виділена допомога у сумарному розмірі 4 млн. рублів [6].

У виданому 1912 р. «Положенні про забезпечення працівників під час хвороби» передбачалось утворення на промислових підприємствах лікарняних кас для забезпечення допомоги робітникам, які в обов'язковому порядку повинні були бути створені керівниками промислових підприємств. За цим законом підприємство у разі неможливості утримувати власний лікувальний заклад повинно було сплачувати лікування та утримування працівників у земських медичних закладах [8]. Цей закон також був підданий критиці з боку земської спільноти [9].

За останні роки існування земської медицини держава побачила необхідність у розвитку цієї сфери, що призвело до підсилення матеріального забезпечення лікарів. Так у 1911 р. повітовим фельдшерам на законодавчому рівні було встановлене матеріальне утримання у розмірі 275 рублів на рік, а у 1912 – на два роки надано підвищення зарплатні усім повітовим лікарям до 1500 рублів на рік [10;11].

Як висновок можна визначити, що у пост-контрреформений період Російська імперія остаточно окреслила та закріпила повноваження земств у медико-санітарній сфері, але при цьому - посилила їх залежність від держави та підвищуючи розмір їх відповідальності. Однак у медичній сфері земства здебільшого зберегли свободу рішень, що дозволило їм продовжувати свій розвиток, і зрештою, на останніх етапах розвитку земської системи, призвело до підвищення підтримки з боку держави на законодавчому рівні.

Література

1. Сараєва О. В.: Повітові земства Донбасу: Взаємодія із владними структурами та суспільством. Дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.01 "Історія України" Донецьк, 2011. С.59-62
2. «О введении в действие нового положения о губернских и уездных земских учреждениях» Полное собрание сочинений законов Российской империи. 3-е собр. Т.10 – 1890г. Отд.3. Ст. 6922. С. 596
3. «Высочайше утвержденный устав лечебных заведений ведомства Министерства Внутренних Дел» Полное собрание сочинений законов Российской империи. 3-е собр. Т.13 – 1893г. Отд.3. Ст. 9791. С. 448
4. «Высочайше утвержденные правила о принятии мер к прекращению холеры и чумы при появлении их внутри Империи» Полное собрание сочинений законов Российской империи. 3-е собр. Т.23 – 1903г. Отд.3. Ст. 23336. С. 883-884
5. Вестник Екатеринославского Земства.1905. №10. С.2-3
6. «Об отпуске из государственного казначейства средств на противохолерные и противочумные мероприятия» Полное собрание сочинений законов Российской империи. 3-е собр. Т.31 – 1911г. Отд.3. Ст. 35205. С. 351
7. «Об отчуждении для постройки земской больницы в поселке Юзовка Бахмутского уезда, Екатеринославской губернии земельного участка.» Полное собрание сочинений законов Российской империи. 3-е собр. Т.28 – 1908г. Отд.3. Ст. 30599. С. 282
8. «Об обеспечении рабочих на случай болезни» Полное собрание сочинений законов Российской империи. 3-е собр. Т.32 – 1912г. Отд.1. Ст. 37446. С. 860-861
9. Лященко И.И. К вопросу о состоянии земской медицинской помощи населению в связи с введением закона о больничных кассах. Труды XI-го губернского съезда земских врачей и представителей земских учреждений Екатеринославской губернии. 20-29-го марта 1914 года.Т.3. Екатеринослав. Тип. К.А.Андрущенко, 1914. С.441-443
10. «Об упразднении должностей уездной повивальной бабки в губерниях управляемых по общему учреждению и об увеличении содержания уездным фельдшерам»

Полное собрание сочинений законов Российской империи. 3-е собр. Т.31 – 1911 г. Отд.3. Ст. 36173. С. 1267

11. «Об увеличении содержания уездным врачам 50 уездов управляемых по общему учреждению и об учреждении в некоторых губерниях второй должности уездного врача.» Полное собрание сочинений законов Российской империи. 3-е собр. Т.32 – 1912г. Отд.3. Ст. 37473. С. 918-919

Волошин Максим,
здобувач третього (освітньо-наукового)
рівня вищої освіти
спеціальності 032 Історія та археологія
Маріупольський державний університет

ОСОБЛИВОСТІ РОЗРОБКИ ПРОБЛЕМ ПОВСЯКДЕННЯ ДОБИ ХРУЩОВСЬКОЇ ВІДЛИГИ В УКРАЇНІ (РЕГІОНАЛЬНИЙ АСПЕКТ)

Після відновлення української державності повсякденна історія вважалась у вітчизняній історіографії занедбаною ділянкою, незадовільний стан якої можна пояснити пануванням радянських схем та підходів до вивчення минулого. Не змінилася ситуація й у перше десятиліття після розвалу СРСР. Дослідники Ольга та Олександр Коляструки пояснюють такий стан речей необхідністю написання нової історії України крізь національно-державницьку призму, яка відсунула проблематику повсякдення [4, с.23]. Наразі ситуація інша: було захищено багато дисертацій з історії повсякдення; у закладах вищої освіти викладаються відповідні спецкурси; почали видаватися монографії з історії повсякдення, адаптовані для широкого загалу.

Зараз істориків не треба обґрунтовувати актуальність дослідження повсякдення, багато науковців просто констатують необхідність вивчення побуту та соціальних умов українців в різні періоди минулого. Перед дослідниками мікроісторії стоять інші проблеми. Серед них питання про те, на якому рівні вивчати повсякдення: на загальнодержавному, чи на регіональному.

Звичайно, історики прагнуть дати загальну картину явища. Але при дослідженні повсякдення треба брати до уваги кілька проблем, з якими зіткнеться дослідник, який вирішив вивчати його на загальнодержавному рівні. Розглянемо їх на прикладі такої теми, як повсякдення українців у хрущовську добу. Вона є однією з найбільш досліджених в

українській історіографії. В.Вовк дослідив побут міського населення [2], В.Лисак розглянула повсякдення селян [6], П. Бондарчук присвятив свої розвідки релігійній свідомості українців [1], з праць М.Кагальної дізнаємося про повсякденне життя вчителів [3], у дослідженнях історикіні А.Мельник об'єктом розгляду є повсякденне життя робітників підприємств чорної металургії [7], О.Тевікова присвятила наукові праці соціальним та культурним аспектам повсякденного життя українців [9]. Цей перелік не є вичерпним.

Історик, що розглядає повсякдення на загальнодержавному рівні, стикається з необхідністю оброблення величезної кількості архівних матеріалів, що часто заважає використовувати документи всіх обласних архівних установ України, не кажучи вже про залучення достатньої кількості інтерв'ю. Це яскраво видно на прикладі дисертацій В.Лисак [6] та В.Кузьменко [5]. Обидві присвячені повсякденню сільських жителів в Україні, тільки дисертація першої історикіні охоплює період 50-60-х років та усю територію колишньої УРСР, а другого дослідника – 40-60 роки ХХ століття та написана виключно на матеріалах Чернігівської області. В.Лисак не використовувала матеріали Чернігівського обласного архіву, тому з дослідження мало дізнаємось про місцеву специфіку повсякденного життя селян саме названої області [6]. Це аж ніяк не применшує значення праці історикіні, яку називають одним з найбільш комплексних досліджень повсякденного життя селянства [5, с.31]. Тільки робить необхідним розгляд тої самої проблеми на прикладі саме Чернігівської області, що й було розроблено В. Кузьменком [5].

Регіональний підхід до вивчення повсякдення українського населення хрущовської доби є виправданим й з огляду на те, що деякі області перебували у складі УРСР з моменту утворення Радянського Союзу, а інші стали частиною республіки через десятиріччя після її утворення. Це стосується західноукраїнських областей. Відмінності у ментальності місцевих жителів у порівнянні з іншими громадянами УРСР, близькість кордонів, родинні зв'язки багатьох мешканців з українськими емігрантами у Європі, Північній та Південній Америках, різна матеріальна та духовна культура робить регіон особливим. Це, своєю чергою, відобразилось на побуті, який в багато чому було саме успадковано; ставленні до радянської дійсності та рішень партійної верхівки.

Взагалі, регіональний підхід до вивчення повсякдення дозволяє «залюднити» історичні дослідження з повсякдення, тобто наводити приклади з життя конкретної родини та навіть окремої особи. В закордонній історичній науці такий підхід є широкоживаним. Він сприяє зростанню інтересу громадян до історії власного регіону, дозволяє не перетворювати дослідження на просте відтворення цифр з архівних та статистичних документів (подібне бачимо в багатьох українських дисертаціях), розумінню потреб та настроїв простих людей.

Отже, регіональний підхід при вивченні повсякдення українців доби хрущовської відлиги розширить джерельну базу, дозволить встановити та пояснити деякі відмінності у побуті населення окремих областей в означений період, зробить дослідження більше людиноцентричними.

Література

1. Бондарчук П. Релігійна свідомість віруючих УРСР (1940-1980-і роки): повсякденні прояви, трансформації. Київ : Інститут історії України НАН України, 2012. 322 с.
2. Вовк В. Побут та дозвілля міського населення України в 50 — 80-х роках ХХ століття: дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01. Київ, 2007. 222 с.
3. Кагальна М. Повсякденне життя вчителів УРСР у другій половині 1950-х — першій половині 1960-х рр. : дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01. Київ, 2015. 248 с.
4. Коляструк О., Коляструк О. Проблематика історії повсякденності в сучасній українській історіографії. *Історія повсякденності: теорія та практика: матеріали Всеукр. наук. конф., Переяслав-Хмельницький*. 2010. С. 23-33.
5. Кузьменко В. Повсякденне життя сільських жителів УРСР в другій половині 1940-х — 1960-х роках (за матеріалами Чернігівської області) : дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01. Київ, 2017. 262 с.
6. Лисак В. Повсякденне життя українського селянства в 50-60-х рр. ХХ ст.: дис. д-ра. іст. наук : 07.00.01. Київ, 2013. 399 с.
7. Мельник А. Повсякденне життя робітників підприємств чорної металургії України (1950-1960-ті рр.) : дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01. Маріуполь, 2019. 256 с.
8. Соціальні трансформації в Україні: пізній сталінізм і хрущовська доба : колективна монографія / О. Бажан та ін. Київ: Інститут історії України НАН України, 2015. 698 с.
9. Тевікова О. Повсякденне життя громадян УРСР: соціальні та культурні аспекти (1953-1964 роки) : дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01. Полтава, 2010. 305 с.
10. Якубець А. Повсякденне життя України другої половини 1940-х — середини 1960-х років : за публікаціями журналу «Перець» : дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01. Київ, 2019. 284 с.

Коробка Вадим,
кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри історії та археології
Маріупольський державний університет

Коробка Юлія,
кандидат історичних наук, доцент,
доцентка кафедри історії та археології
Маріупольський державний університет

ПЕТРО ВЕЛЕГУРА – КОЗАК, ПОЛКОВНИК, БІЗНЕСМЕН, КАПТАН, ПАРАФІЯНИН

Маріуполь має козацьке історичне коріння. Запорозький козак Петро Велегура був інтегруючою фігурою різних періодів ранньої історії нашого міста. Він вступив до лав Війська Запорозького Низового в 1745 р. [6, с. 392] та скоро опинився на теренах Надазов'я. Ймовірно, спочатку Велегура був причетний до Єланецької паланки, що була знесена, а запорожців, які там мешкали, зігнано донцями внаслідок каральної акції 1746 р.

Відразу козаки влаштували нове селище – Кальміуську паланку – на території між правим берегом гирла річки Кальміус, узбережжям Азовського моря та озером Домаха. Саме так доля пов'язала Велегуру з нашим краєм та зародженням нашого міста на тлі початку системного осілого господарського освоєння узбережжя Азовського моря.

Зі зрозумілих причин запорожці влаштували в селищі Кальміуська паланка церкву. А у 1754 р. постала потреба у побудові нового (або відновленні старого) храму. Найбільшими турботами про цей храм, природно, був охоплений кальміуський полковник Андрій Порохня. 16 травня 1754 р. він письмово рапортував кошовому отаманові про заготівлю необхідного матеріалу для будівництва церкви, придбання церковного начиння тощо. З-поміж іншого, цей документ містив відомості про козаків Петра Велегуру та Федора Лопату, які отримали доручення та виконали його, а саме, придбали в Черкаську цупку тканину на 27 рублів, потрібну для влаштування храму. Так, герой нашої розповіді долучився до активного парафіяльного життя.

Велегура не випадково був обраний для виконання завдання, пов'язаного з витратами громадських грошей на церковні потреби. Зокрема, 1756 р. у його сумісній власності з іншим запорожцем Іваном Чорним зафіксовано 7 зимівників понад р. Кальміусом [5, с. 243]. Це був найбільший за чисельністю господарств фермерського типу обсяг майна запорозьких козаків

того часу в нашому краї. Вочевидь, ця власність була результатом багаторічних бізнесових зусиль, отже, Велигура був заможним козаком і в 1754 р. Тож, кальміуському полковнику Андрію Порохні на нього можна було покласти в плані збереження грошей та доцільності їх використання. Тим більше, що Велигурине майно було в окрузі, контрольованій паланочною адміністрацією.

Як власник доходних підприємств Петро Велегура відомий і в подальшому. За матеріалами Володимира Полторака, він досяг успіху в започаткуванні, з-поміж іншого, рибних заводів на узбережжі Азовського моря на схід від річки Кальміус. Правда, підприємливість, що розгорталася тут запорожцями, затьмарилася зазіханнями на ці землі старшин донського козацтва. 11 жовтня 1767 р. кальміуський полковник Іван Чердак повідомляв у письмовому донесенні кошовому отаману про вимоги донців розкидати господарства запорожців на ляпинській косі, з-поміж інших, і Велегури, та перенести на правий берег Кальміуса, хоча в той час вони нікому конкуренції не складали. Письмове донесення кошовому, в Січ, мав доправити сам постраждалий [4, с. 79–91]. Завдяки цьому, ймовірно, в 1767 р. відбулась перша зустріч Велегури з Петром Калнишевським як кошовим отаманом.

Петро Велегура брав активну участь у російсько-турецькій війні 1768–1774 рр. За непрямыми відомостями під його керівництвом була команда запорозьких козаків. Є й точні відомості, що Велегура був причетний до військових операцій біля турецької фортеці Очаков, на Дністрі (або Дніпрі) та Чорному морі й отримав 1772 р. за службу армійський чин капітана [6, с. 235, 236]. Наявність офіцерського звання в той час свідчила про причетність Петра Велигури до російського дворянства, що мало наслідком збільшення переваг стосовно власності та особистої свободи.

Ще до закінчення війни Кіш призначив Велегуру кальміуським полковником. За підтримки Коша новий паланочний урядник поставив під контроль своєї паланки узбережжя Азовського моря до річки Міус [5, с. 227–255] та потрапив через це в немилість Потьомкіна. Велегура, ймовірно, був передостаннім кальміуським полковником.

У постсічовий час Велегура у Маріуполі продовжував комерційну діяльність [1, с. 129].

З 1788 р. Петро Велегура перебуває у складі «Війська вірних козаків» (майбутнє Чорноморське військо), створеного з колишніх запорожців. Капітан Велегура в зазначений час на теренах Маріупольського повіту вербував колишніх запорожців до нового козацького формування [2, с. 19–21].

Останній відомий нам зараз епізод із життя Петра Велигури, пов'язаний з духовно-релігійним життям у нашому місті на початку 1790-х рр. Утворена за часів Кальміуської

паланки парафія місцевих жителів припинила існування з переселенням на терени нашого краю православних вірних із Кримського ханату. Це сталося через відняття у місцевих мешканців церкви св. Миколая духовними пастирями переселенців та, як ми міркуємо, через грецьку мову богослужіння у нововлаштованих храмах. Герой нашого допису долучився до відновлення духовно-релігійного життя українців краю, коли з'явилась можливість. На початку 1790-х років завершилось будівництво та оздоблення Марії-Магдалінінської церкви, закладеної ще в 1778 р. азовським губернатором Чертковим. Храм було добудовано завдяки добровільним грошовим пожертвам, як зафіксував Феодосій (Макаревський), «великоросійських и малоросійських людѣй», що перебувають у Маріуполі. Петро Велегура був у числі п'яти «малоросійської нації людей», які клопоталися перед єпархіальним начальством віддати церкву «нашому обществу». На обґрунтування цього клопотання наводився аргумент: майже 2 тис. «малоросійських людей», які знаходяться на косах Азовського моря, залишаються часто без християнських потреб. Прохання було повністю задоволене 4 червня 1791 р. [3, с. 321–323]. З цього часу принаймні до початку 1860 р. Марії-Магдалінінська церква відігравала роль релігійного центра українців Маріуполя.

Зважаючи на вищевикладене, нам видається, що Петро Велегура був одним із найбільш відомих українців Маріуполя в XVIII ст., якому належить непересічна роль у духовному та господарському розвитку міста. Пам'ять про козацьку спадщину в історії нашого міста в особі Петра Велегури має знайти офіційний притулок.

Література

1. Голобуцкий В. А. Черноморское казачество / Отв. ред. Ф.П. Шевченко. АН УССР. Институт истории. Киев: Изд-во АН УССР, 1956. 414 с.
2. Дмитренко И. *Сборник материалов по истории Кубанского казачьего войска*. СПб, 1896. Том 3: Войско верных черноморских казаков 1787–1795 гг. С. 19–21.
3. Материалы для историко-статистического описания Екатеринославской Епархии. Церкви и приходы прошедшего XVIII столетия. Екатеринослав: Тип. Я. М. Чаусского, 1880. 1880. Вып. 2. V, 373 с.
4. Полторак В. Запорозьке козацтво в Приазов'ї від 1746 до 1768 року. *Козацька спадщина. Альманах Інституту суспільних досліджень*. 2008. Вип. 4. С. 88–89.
5. Синяк І. Поселення Кальміуської паланки в генезі сучасних населених пунктів. *Нариси з історії освоєння Південної України XV–XVIII ст.: колективна монографія*. Київ: К.І.С., 2020. С. 227–255.
6. Територія, мережа поселень, персональний склад запорозького козацтва середини 1770 – початку 1780-х рр.: зб. док. / упоряд.: П. Бойко, В. Брехуненко, А. Заяць, О. Амеліна. Львів: ЛНУ ім. І. Франка; Київ: ІУАД, 2021. 544 с.

Новікова Світлана,
кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри історії та археології
Маріупольський державний університет

ДІЯЛЬНІСТЬ МАРІУПОЛЬСЬКОГО ПОВІТОВОГО ЗЕМСТВА У СФЕРІ КРЕДИТУВАННЯ

Одним з пріоритетних напрямів економічної діяльності земств на початку ХХ ст. стала фінансова й організаційна підтримка дрібних сільських підприємців за допомогою влаштування дрібного кредиту, оскільки саме земства на місцях могли враховувати у своїй діяльності інтереси різних верств населення, територіальну специфіку регіонів, брати участь в економічних перетвореннях.

До запровадження земського та міського самоврядування це здійснювалося майже виключно державою. Першим кроком у залученні самоврядування до організації кредиту стало Положення про губернські та повітові земські установи від 1 січня 1864 р. Згідно з ним земствам було надано право подання через губернатора вищому уряду пропозицій про заснування губернських земських банків. Але нормативно-правові основи цієї діяльності були визначені лише у 1871 р. Земські банки засновувалися для «сприяння місцевому землеробству і пов'язаним із ним галузям промисловості». Вони надавали довгострокові позики під заставу нерухомої власності, приймали вклади і видавали короткострокові позики під облік векселів і під заставу рухомих цінностей. Основний капітал земських банків утворювався із залишків від земських зборів, які могли залишитися після зарахувань відсотків у запасні капітали та покриття витрат на управління. Однак така форма кредитування виявилася нежиттєздатною вже у 1880-х рр., оскільки земства ще не зміцніли, пріоритетними у їх діяльності на той час стали розвиток медицини і освіти, а коштів на підтримку і розвиток кредиту не виділялося. У новому Положенні про земські установи від 12 червня 1890 р. їхнє право засновувати кредитні установи було скасовано, але більшість заснованих земством товариств припинила своє існування ще до цього [1].

Наступним етапом становлення земського кредиту стало Положення від 1 червня 1895 р. про установи дрібного кредиту. За цим законом земства були прирівняні до приватних жертводавців і осіб, які позичили на необтяжливих умовах капітал на відкриття установ дрібного кредиту. Функції земств були обмежені заохоченням кредитних товариств, що відкривалися без їхньої прямої участі. Закон від 7 липня 1904 р. значно розширив роль

земств у справі поширення дрібного кредиту. Земства отримали право самостійно організувати установи дрібного кредиту, брати участь у доборі початкового складу товариств і фахівців, в організації рахівництва. Земство могло надавати товариствам грошові кошти з наявних у його розпорядженні сум. Особливе місце в законі відводилося новому типу установ дрібного кредиту – земським касам. Їх було прирівняно до кредитних та ощадно-позикових товариств, сільських, волосних, станичних громадських ощадно-позикових кас, допоміжних та ощадних кас колишніх державних селян, сільських банків. 14 червня 1906 р. міністр фінансів затвердив зразковий статут земських кас дрібного кредиту. Тільки за 1907 р. було організовано 18 повітових кас і 2 губерньські земські каси [1]. Однією з них у жовтні 1907 р. стала і каса дрібного кредиту Маріупольського земства.

Земська управа через складність проблеми щодо відкриття каси спочатку розглянула це питання на приватній нараді, на якій були присутні гласні Д. Хараджаєв, І. Гоф та тимчасово виконуючий обов'язки управляючого Маріупольським відділенням державного банку Г. Бобирев [2]. Було встановлено, що розроблені земською управою документи повністю відповідають вимогам зразкового статуту земських кас. На чергових зборах управи одностайно було прийнято рішення про відкриття у повіті каси дрібного кредиту для підтримки дрібних землевласників. У постанові зборів зазначалися наступні положення:

1. Затвердити назву каси – «каса дрібного кредиту Маріупольського повітового земства».
2. Управління каси розмістити у будинку земства.
3. Сформуванню основний капітал каси з 20 000 руб., позичених зі спеціального капіталу каси губерньського земства зі сплатою 4% річних та позики у 10 000 руб. з кредитів головного управління у справах дрібного кредиту зі сплатою 6% річних.
4. До збільшення оборотного капіталу граничний розмір зобов'язань каси обмежується розмірами її основного капіталу у 30 000 руб.
5. Дії каси розповсюджуються на увесь Маріупольський повіт.
6. Відповідно до статті 1 зразкового статуту завданнями каси визначено сприяння економічній діяльності сільських господарів, землевласників, промисловців та їх товариств і об'єднань.
7. Граничний розмір позики встановити у 100 руб.
8. Завідування справами каси покладалося на Маріупольську повітову земську управу, яка брала на себе обов'язки правління каси, для чого створювалася особлива повірочна рада (або комітет) з 3 членів та 2 кандидатів.

9. Позики з фонду каси надавалися на термін до 5 років під 6% річних установам та під 7% річних окремим особам. Річні відсотки сплачувалися на початку року.
10. Касі надавалося право приймати внески на термін до 5 років під 4% річних, до 10 років – під 5% річних. Внесок від однієї особи не повинен був перевищувати 1000 руб.
11. Земські збори уповноважили управу отримати позику у 10 000 руб. від управління дрібного кредиту під 5% річних.
12. Земські збори надали повноваження управі для посилення оборотних спроможностей каси брати позики у Маріупольському відділенні державного банку не вище 10 000 руб. під 7% річних [2].

Членами повірочної ради каси таємним голосуванням були обрані П. Дмитрієв, В. Ципкін та І. Гоф, кандидатами – І. Лікакі та І. Юр'єв [3]. Такий склад обирався і у наступні 2 роки. У жовтні 1912 р. членами повірочної ради були обрані О. Хараджаєв, В. Гіацингов та М. Залюбовський, кандидатом – Д. Хараджаєв [8].

Навесні 1909 р. розмір основного капіталу каси збільшився до 40 000 руб. (10 000 руб. були додані з так званого «овражкового» капіталу без виплати відсотків на умовах погашення цієї суми протягом 5 років з загальних коштів Маріупольського земства. Граничний розмір зобов'язань каси по внесках та позиках не повинен був перевищувати основний капітал більше, ніж у 5 разів. Розмір позики одній особі обмежувався 200 руб. терміном до 1 року під 9% річних. Для різноманітних товариств, інших установ дрібного кредиту розмір річних відсотків знижувався до 7%, а кредит надавався на 5 років. Для внесків вкладників до каси встановлювалися наступні ставки: 4% річних – для зберігання внесків від 1 до 2 років; 5% річних – від 2 до 4 років; 6% річних – 5 та більше років. Виплата відсотків за вклади здійснювалася кожні півроку. Управа залишала за собою право підвищувати або знижувати цю ставку. Сума позики у Маріупольському відділенні державного банку збільшилася до 20 000 руб. Сума позики з основного капіталу каси дрібного кредиту Катеринославського губернського земства не повинна була перевищувати 10 000 руб. [4]

На чергових зборах управи у жовтні 1909 р. заслухали доповідь про діяльність каси. Для залучення приватних внесків було прийнято рішення врахувати досвід інших земських кас Катеринославської губернії і збільшити відсоткові ставки по внесках наступним чином: від 1 до 2 років включно – до 5% річних, від 2 до 4 років – до 6% річних, від 5 та більше років – до 7% річних [4].

На зборах управи у жовтні 1910 р. було дозволено: збільшити кредитні зобов'язання каси у 10 разів від наявного основного капіталу; виділити з внесків та

передбачуваної позики з державного банку спеціальний капітал у 50 000 руб. для надання довготривалих позик кооперативним товариствам та установам, визначивши граничний розмір кожному з них у 5 000 руб. терміном не більше 5 років з щорічним рівномірним погашенням та виплатою 8% річних за кожне півріччя наперед, вважаючи неповне півріччя повним. На 1911 р. був затверджений такий кошторис витрат на управління касою: жалування рахівникові – 1000 руб., жалування помічників рахівника – 480 руб., на канцелярські та поштові витрати – 300 руб., роз'їзні члену управи та рахівнику – 120 руб., на непередбачувані витрати – 150 руб., преміальні – 150 руб., на зарплатню артільникові-касиру – 800 руб., на преміювання рахівника. – 75 руб. з прибутку каси за 1910 р.[5]. Збори також прийняли рішення про винайм артільника-касира та пропозицію Д. Хараджаєва відкрити для цього кредит у 800 руб. з прибутків каси [6].

Про активну діяльність каси та її популярність у населення повіту свідчить щорічне зростання відрахувань у основний та запасний капітал. Так, наприклад, прибутки каси за 1910 р. розподілити наступним чином: у запасний капітал відрахувати 5000 руб., в основний – 5600 руб., на винагороду волосним та сільським правлінням за роботу зі складання списків позичальників каси – відповідно 365 р. 95 коп. та 95 руб. 65 коп. Кошторис витрат каси на 1912 р. було затверджено у розмірі 4000 руб. [7]. Навесні 1912 року з прибутків каси за 1911 р. в основний капітал було нараховано вже 17 000 руб., на виділення позик 10 000 руб. У 1913 – 1914 рр. планувалося закрити кредитування одноосібних та групових позичальників і перейти на кооперативні установи.

Таким чином завдяки зусиллям Маріупольського повітового земства на початку ХХ ст. була створена система доступного кредитування одноосібних і колективних позичальників, що сприяло розвитку кредитної кооперації та підприємництва в Маріупольському повіті на початку ХХ ст.

Література

1. Хижняков В.В. 1914. Земство и кооперация. *Юбилейный земский сборник 1864-1914 г.* (под ред. Б.Б. Веселовского и З.Г. Френкеля). Санкт-Петербург: Товарищество О.Н. Поповой. С. 342-359.
2. [4106. По прочтении доклада управы об учреждении кассы мелкого кредита Мариупольского земства. 4 октября 1907 г.] *Систематический сборник постановлений Мариупольского уездного земства с 1869 по 1913 гг.*: В 2-х т. Т.1. Мариуполь: Элек.-Типогр. Бр. Э. и А. Гольдрин, 1916. С.16-17.
3. [4107. Об избрании поверочного комитета. 8 октября 1907 г.] *Систематический сборник постановлений Мариупольского уездного земства с 1869 по 1913 гг.*: В 2-х т. Т.1. Мариуполь: Элек.-Типогр. Бр. Э. и А. Гольдрин, 1916. С.17.

4. [4109. По прочтении доклада управы по вопросу об открытии в уезде дейсвий кассы мелкого кредита. 28 апреля 1909 г.]. *Систематический сборник постановлений Мариупольского уездного земства с 1869 по 1913 гг.*: В 2-х т. Т.1. Мариуполь: Элек.-Типогр. Бр. Э. и А. Гольдрин, 1916. С.17-20.

5. [4111. По №142 реестра – о кассе мелкого кредита 13 октября 1910 г.]. *Систематический сборник постановлений Мариупольского уездного земства с 1869 по 1913 гг.*: В 2-х т. Т.1. Мариуполь: Элек.-Типогр. Бр. Э. и А. Гольдрин, 1916. С.21.

6. [4112. По №143 реестра – о приглашении артельщика-кассира для кассы мелкого кредита. 13 октября 1910 г.]. *Систематический сборник постановлений Мариупольского уездного земства с 1869 по 1913 гг.*: В 2-х т. Т.1. Мариуполь: Элек.-Типогр. Бр. Э. и А. Гольдрин, 1916. С.21.

7. [4114. По №140 реестра – доклад-отчет по кассе мелкого кредита. 20 октября 1910 г.]. *Систематический сборник постановлений Мариупольского уездного земства с 1869 по 1913 гг.*: В 2-х т. Т.1. Мариуполь: Элек.-Типогр. Бр. Э. и А. Гольдрин, 1916. С.22.

8. [4118. Об избрании поверочного совета кассы. 2 октября 1912 г.] *Систематический сборник постановлений Мариупольского уездного земства с 1869 по 1913 гг.*: В 2-х т. Т.1. Мариуполь: Элек.-Типогр. Бр. Э. и А. Гольдрин, 1916. С.23.

9. [4115. По вопросу № 9 реестра – доклад уездной земской управы по кассе мелкого кредита. 10 марта 1912 г.] *Систематический сборник постановлений Мариупольского уездного земства с 1869 по 1913 гг.*: В 2-х т. Т.1. Мариуполь: Элек.-Типогр. Бр. Э. и А. Гольдрин, 1916. С.22.

Романцов Володимир,
доктор історичних наук, професор,
завідувач кафедри історії та археології
Маріупольський державний університет

ЗВІЛЬНЕННЯ МАРІУПОЛЯ ВІД ПРОРОСІЙСЬКИХ ТЕРОРИСТІВ: 10-а РІЧНИЦЯ СПЕЦІАЛЬНОЇ ОПЕРАЦІЇ СИЛ АТО

У наш час, коли путінська російська держава-терорист здійснює повномасштабну військову агресію проти України, для істориків важливо проаналізувати витоки цієї імперської політики та боротьбу українців проти рашистської агресії. За цих обставин

мотивується науковий інтерес до вивчення подій, пов'язаних зі звільненням Маріуполя від проросійських терористів у червні 2014 р.

Більшість сучасних маріупольців живе думкою про визволення рідного міста від рашистських загарбників, але в їх історичній пам'яті зафіксовані події 10-річної давнини, коли йшла боротьба за звільнення Маріуполя від банд проросійських терористів. Ці пам'ятні події відбувалися 13 червня 2014 р. Активна фаза антитерористичної операції в Маріуполі була загалом короткочасною, охопила кілька годин. Можливо через це вона була не досить помітною для українських меліа того часу, а зарубіжна преса взагалі не відзначила її своєю увагою.

До цього часу не виявили особливого наукового інтересу до червневої маріупольської антитерористичної спецоперації 2014 р. також історики. Короткі згадки про неї містяться у розвідках В. Бенчука [4, с. 234] та М. Кравченка [12, с. 59], у суспільно-політичному виданні Д. Бурої та О. Красовицького [5, с. 206]. Більш розлого розглянуто зазначені події в інформаційних публікаціях на сайті Українського інституту національної пам'яті [2, 3, 19], на офіційних сайтах Донецької обласної державної адміністрації [1], Маньківської районної державної адміністрації Черкаської області [17]. Це свідчило про те, що звільнення Маріуполя від проросійських бойовиків все ширше відзначалося як пам'ятна дата українського календаря.

Дослідження зазначеної теми на науковому рівні вимагає залучення різноманітних джерел, оскільки наявні матеріали містять іноді суперечливу або суб'єктивну інформацію. Серед доступних джерел необхідно відзначити матеріали особового походження, авторами яких є учасники подій. Заслужують на увагу спогади першого командира батальйону «Азов» А. Білецького [9, с. 5, 6], позаштатного радника, члена Колегії МВС України А. Геращенко (2014 р.) [10], викладачки МДУ, волонтерки М. Подибайло (2014 р.) [11] та інших. Певний інтерес в якості історичних джерел з дослідження теми становлять матеріали друкованих періодичних видань та електронних медіаресурсів (Інформаційні портали пресслужби Національної гвардії України [8], програми новин Факти ICTV [13], Публіцист [7, 16], Новини Донбасу [14], маріупольські новини [6], Іb.ua [19]).

Короткий обсяг тез науково-практичної конференції дає лише обмежені можливості в загальному вигляді визначити напрямки подальшого дослідження зазначеної теми. Необхідно проаналізувати суспільно-політичну ситуацію в Маріуполі. Важливо зазначити, що з кінця лютого до травня 2014 р. у місті, як і загалом на Донеччині, під гаслами «російської весни», «російського миру» відбувався ініційований, організований та проплачений путінськими спецслужбами наступ проросійських сил.

Свідченням цього були регулярні антиукраїнські мітинги в місті, напади терористів на військову частину, на міське управління міліції, блокування прикордонників, захоплення будинку міськради за участю російських вояжерів, місцевих комуністів, кримінальних угруповань, частини зомбованих російською пропагандою, а також прихильною до неї частини маріупольських засобів масової інформації екзальтованих міських мешканців. Все це прикривалося псевдодемократичними ідеями, закликами до проведення референдуму, за якими стояли відверті вороги демократії, провокатори, а також кримінальні угруповання.

В публікації на сайті Українського інституту національної пам'яті було зазначено: «У місті панував хаос, стрілянина, безкінечні мітинги за приєднання до Росії, захоплення військової частини Центр міста був перекритий барикадами, містом ходили незрозумілі озброєні люди» [1]. За словами А. Білецького, антиукраїнських бойовиків-терористів у Маріуполі в той час репрезентували «група «Чечена», «Російська православна армія» та блукаюча банда з чеченців і росіян» [9, с. 6]. За їх підтримки 11 травня в місті було проведено нелегітимний сепаратистський референдум.

За цих умов діяльність міліції та СБУ в Маріуполі частково була паралізована. Але більшість містян не піддалася цьому тиску проросійських терористів, залишалася осторонь цих провокацій і відвертих злочинів. Серед маріупольців виявилися також щирі українські патріоти, особливо серед молоді, «Переважно – футбольні фанати» [9, с. 6]. 25 травня за українським законодавством у місті відбулися президентські вибори [10].

У Маріуполі в цей час склалося своєрідне двовладдя. Гостро постало питання про утвердження української влади в стратегічно важливому регіоні країни – Північному Приазов'ї та його адміністративному, економічному й культурному центрі. 14 квітня 2014 р. в Україні була офіційно розпочата антитерористична операція проти проросійських бойовиків [18, с. 271]. В ході її здійснення під керівництвом МВС України протягом травня – на початку червня розгорнулася підготовка спецоперації по звільненню Маріуполя. Після здійснення активних підготовчих заходів на території Маріупольського аеропорту, а також на полігонах поблизу Бердянська.

До безпосередньої участі у спецоперації було долучено штурмові групи «азовців», а для їх підтримки були направлені бійці добровольчого батальйону «Дніпро-1» [10]. У повідомленні Донецької обласної державної адміністрації було уточнено учасників штурму: «150 «азовців», 2 роти батальйону «Дніпро», 2 роти НГУ та спецпідрозділ МВС. Також допомагали місцеві активісти та члени «Правого сектора». Перед початком операції район її проведення заблокували військові ЗСУ та нацгвардійці» [1].

Активна фаза АТО в Маріуполі відбувалася 13 червня 2014 р. У цих подіях сили антитерористичної операції ліквідували штаби та опорні пункти проросійських бойовиків,

які були розташовані у навчальному корпусі Приазовського державного технічного університету, а також у приміщенні банку «Грецький». Від терористів були зачищені міські вулиці, на державних установах вивішені українські прапори. На жаль, певна частина терористів напередодні, довідавшись про заплановану спецоперацію, втекла з міста (група Чечена). Окремі бойовики, покинувши зброю, скористалися недосвідченістю тих учасників операції, які перебували в очепленні, під виглядом мирних мешканців змогли вислизнути з Маріуполя. За повідомленням прес-служби МВС, у цих подіях було затримано понад 30 терористів, у тому числі, «відомі кримінальні авторитети на прізвиська Дід і Полковник». Останній з них підозрювався в замінуванні адміністративних будівель міста та прилеглих територій [20].

За дорученням Президента України, у день звільнення міста голова Донецької обласної державної адміністрації Сергій Тарута переніс офіс облдержадміністрації до Маріуполя [16]. Перший командир батальйону «Азов» А. Білецький, оцінюючи історичне значення проведеної спецоперації, зазначає: «Визволення Маріуполя стало першим реальним кроком до Української Перемоги, яку ми ще обов'язково здобудемо» [9, с. 5].

Звільнення Маріуполя від проросійських терористів 13 червня 2014 р. засвідчило відновлення потенціалу ЗСУ та можливості реалізувати АТО. Було зруйновано злочинні плани кремлівських імперців того часу щодо розширення масштабів агресії на сході України, повернуто одне з найбільших міст цього регіону до українського життєвого простору. Завдяки успішній спецоперації було заблоковано намагання «руського миру» просунути у напрямку Запорізької області. Зазначена тема дослідження потребує поглиблених студій, розширення джерельної бази та джерелознавчого аналізу.

Література

1. 13 червня 2014 року – День визволення Маріуполя від російської окупації. Донецька обласна державна адміністрація. 13 червня 2022 р. URL: <https://dn.gov.ua/news/13-cherhvnya-2014-roku-zvilnennya-mariupolya-vid-rosijskoyi-okupaciyi>
2. 13 червня – День звільнення Маріуполя. Український інститут національної пам'яті. 13.06.2020. URL: <https://uinp.gov.ua/pres-centr/novyny/13-cherhvnya-den-zvilnennya-mariupolya>
3. 13 червня 2014 Маріуполь звільнили від терористичної ДНР. На черзі – звільнення від російської окупації. Український інститут національної пам'яті. 13.06.2022. URL: <https://uinp.gov.ua/pres-centr/novyny/13-cherhvnya-2014-mariupol-zvilnyly-vid-terorystychnoyi-dnr-na-cherzi-zvilnennya-vid-rosiyskoyi-okupaciyi>
4. Бенчук В. О. «Російська весна» в Маріуполі на сторінках газети «Приазовський рабочий» (лютий-червень 2014 року). *Військово-науковий вісник*. 2020. № 33. С. 224 – 239.

5. Бура Д., Красовицький О. Хроніка війни. 2014 – 2020: у 3-х т. Т. 1. Від Майдану до Іловайська. Харків: Фоліо, 2022. 478 с.
6. В Маріуполі металурги розбирають барикади ДНР и увозят БРДМ (ФОТО). 13 червня 2014 р. URL: <https://www.0629.com.ua/news/555174/v-mariupole-metallurgi-razbiraut-barrikady-dnr-i-uvozat-brdm-foto>
7. В Маріуполі активна фаза АТО - знищені основні бази бойовиків, мінімум 5 терористів знищено, 11 затримано 13 червня 2014. Інформаційний портал Публіцист. 08. 07. 2014. URL: <https://web.archive.org/web/20140708102950/http://publicist.in.ua/934-v-marupol-aktivna-faza-ato-znischen-osnovn-bazi-boyovikv-mnmmum-5-teroristv-znischeno-11-zatrimano.html>
8. В ході операції в Маріуполі були затримані більше тридцяти підозрюваних у скоєнні протиправних дій. 13. 06. 2014. URL: <https://web.archive.org/web/20140616175858/http://vv.gov.ua/news.php?nid=5006&lang=ua>
9. Визволення Маріуполя = Liberation of Mariupol : фотозбірка військової мемуаристики / Полк «Азов»»; Упоряд. Микола Кравченко. Київ : Орієнтир, 2018. 131 с.
10. Геращенко А. 13 червня – День визволення Маріуполя. Українська правда. Блог Антона Геращенка. 13 червня 2015. URL: <https://blogs.pravda.com.ua/authors/gerashchenko/557be6e7f30d9/>
11. Іванець О. Маріуполь, 13 червня 2014-го: спогади очевидців і учасників звільнення міста. URL: <https://armyinform.com.ua/2021/06/12/mariupol-13-cheravnua-2014-go-sprogady-ochevydcziv-i-uchasnykiv-zvilnennya-mista>
12. Кравченко М. С. Добровольці на обороні Маріуполя: бойові дії в секторі «М» у вересні 2014 року і участь в них українських добровольчих формувань. *Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Історія. Політологія*. 2021. Вип. 30. С. 58 – 69.
13. Мазалова А. Сили АТО взяли Маріуполь у кільце. Факти ICTV. 09.06.2014. URL: <https://web.archive.org/web/20140612013309/http://fakty.ictv.ua/ua/index/read-news/id/1517841>
14. Після штурму Маріуполя СБУ хотіло відпустити головного вербувальника терористів, батальон «Азов» 16.06.2014.. Новини Донбасу. URL: <https://web.archive.org/web/20141126044046/http://novosti.dn.ua/details/227604/>
15. Постанова Верховної Ради України № 3807 (971-VIII) Про відзначення пам'ятних дат і ювілеїв у 2016 році. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/971-19#Text>
16. Сили АТО повністю звільнили Маріуполь, в який буде перенесена ОДА Донецької області 13 червня 2014. Інформаційний портал Публіцист. 02. 07. 2014. URL:

<https://web.archive.org/web/20140702111547/http://publicist.in.ua/938-sili-ato-povnstyu-zvlnili-marupol-v-yakiy-bude-perenesena-oda-doneckoyi-oblast.html>

17. Сьогодні День визволення Маріуполя від російських окупантів. Маньківська

райдержадміністрація Черкаської області. Офіційний сайт. URL: <https://mankrda.gov.ua/informacij-rozdil/aktualnij-komentar/sogodni-den-vizvolennya-mariupolya-vid-rosijskih-okupantiv/>

18. Трофименко А. В. Правові засади проведення антитерористичної операції в Україні. *Вісник МДУ. Серія Історія. Політологія*. 2016. Вип. 17. С. 266 – 277.

19. «Український форпост»: 5 років звільнення Маріуполя. Український інститут національної пам'яті. 13.06.2019. URL: <https://uinp.gov.ua/pres-centr/novyny/ukrayinskyu-forpost-5-rokiv-zvlnennya-mariupolya>

20. У Маріуполі затримали "Діда" і "Полковника". Розбирають барикади. 13 червня 2014. Міжархівний пошуковий портал «Українська правда» в соцмережах URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2014/06/13/7028974/>

СЕКЦІЯ

«АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНИХ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН ТА СВІТОВОГО ПОЛІТИЧНОГО ПРОЦЕСУ»

Балабанов Костянтин,
доктор політичних наук, професор, член-кореспондент
Національної академії педагогічних наук України,
професор кафедри політології та міжнародних відносин
Маріупольський державний університет

Беззубченко Юлія,
магістр спеціальності 291 «Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні
студії»
Маріупольський державний університет

ІНТЕГРАЦІЯ УКРАЇНСЬКИХ БІЖЕНЦІВ У НІМЕЦЬКЕ СУСПІЛЬСТВО: ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

В контексті глобальної міграційної кризи, що розгорнулася внаслідок жорстокої широкомасштабної війни росії проти України 2022 року, питання інтеграції біженців набуває особливої ваги. Ця тема містить аналіз різних аспектів – від соціально-економічних викликів до культурної адаптації біженців. Наукова спільнота активно вивчає, як українські біженці адаптуються до життя в Німеччині, які стратегії інтеграції є найефективнішими та як політика ЄС та Німеччини впливає на процес інтеграції. Актуальність теми посилюється через велику складність майбутнього соціально-економічного розвитку в Україні та її вплив на міграційні процеси. Окрім того, дослідження інтеграції українських біженців у німецьке суспільство має велике значення для розуміння загальних проблем інтеграції мігрантів, що є ключовим аспектом глобальної міграційної політики. Таким чином, дослідження на цю тему не лише відображає актуальність і значущість проблеми на сучасному етапі, але й сприяє розробці стратегій ефективної інтеграції та адаптації біженців, враховуючи різноманітність їхніх потреб та умов.

З початку конфлікту в Україні 24 лютого 2022 року спостерігається значний міграційний рух. Станом на 22 березня 2022 року близько 3,6 мільйона осіб покинули Україну, в середньому близько 160 тисяч осіб на день. Пік у 210 000 біженців був

zareєстрований приблизно через десять днів після початку конфлікту, який зрештою стабілізувався до щоденної кількості 66 000 – 70 000 осіб. Початкова міграція переважно була зосереджена на сусідніх з Україною країнах ЄС та Молдові. Приблизно 50% біженців з України – діти, а доросле населення – переважно жінки [7]. За даними відомства, найбільша кількість біженців наразі перебуває у Німеччині, куди прибуло 1,215 мільйона громадян України. Українське населення відоме високими освітніми стандартами, при цьому жінки, як правило, досягають вищого рівня освіти, ніж чоловіки. Серед українського населення, яке вже проживає в Німеччині, освітній рівень є помітно високим, близько 50% мають вищу освіту. Однак передача цього людського капіталу на німецький ринок праці була частковою: частка тих, хто займається складною, спеціалізованою роботою, відносно нижча, ніж відсоток випускників вищої освіти; близько 30% залучаються до допоміжних і напівкваліфікованих робіт.

Активація Директиви ЄС щодо масового припливу істотно змінила умови прийому та інтеграції біженців у порівнянні з Регламентом Дубліна III та іншими правилами Загальноєвропейської системи надання притулку. Ця зміна покликана зменшити навантаження на прикордонні країни ЄС і досягти більш ефективного розподілу біженців між іншими державами-членами ЄС, запобігаючи колапсу європейської системи надання притулку. Видача посвідки на тимчасове проживання дозволяє уникнути процедури надання притулку, тим самим полегшуючи інтеграцію біженців. Такий підхід сприяє покращенню можливостей інтеграції та більш продуктивному використанню робочої сили. Якщо виявиться, що біженцям з України доведеться довше залишатися в Німеччині чи ЄС, дозвіл на тимчасове проживання будуть продовжувати до трьох років відповідно до Женевської конвенції про біженців. Це розширення має вирішальне значення для забезпечення безпеки планування через перспективи довгострокового перебування та подальшого підвищення шансів інтеграції [5].

Інтеграція українських мігрантів створює певні виклики та можливості. Перший важливий аспект стосується соціально-економічної інтеграції. Багато, переважно жінки та матері з дітьми, стикаються з перешкодами в пошуку роботи через мовний бар'єр та обов'язки по догляду за дітьми. Попри значні зусилля в мовній освіті, з помітним збільшенням біженців, які відвідують курси німецької мови, рівень зайнятості залишається низьким. Така ситуація створює залежність від соціального забезпечення, а середній чистий дохід українських біженців значно нижчий, ніж у середньому по Німеччині. Однак є потенціал для покращення, оскільки знання мови зростає, що потенційно відкриває більше можливостей для працевлаштування. Цей сценарій підкреслює необхідність цілеспрямованої

підтримки в мовній підготовці та працевлаштуванні, особливо для жінок з маленькими дітьми, щоб сприяти їхній економічній незалежності та інтеграції на німецький ринок праці.

Другий аспект зосереджується на соціокультурних викликах і можливостях. Культурна інтеграція має вирішальне значення для виховання почуття приналежності та спільності. Перед українськими біженцями, особливо перед дітьми, стоїть завдання адаптуватися до нової системи освіти, зберігаючи при цьому свою культурну ідентичність. Школи відіграють ключову роль у цьому процесі, більшість дітей біженців відвідують німецькі школи. Проте залишається проблема забезпечення дітей молодшого віку доступом до центрів денного догляду, що важливо для їхньої соціалізації та опанування мови. Ця ситуація підкреслює необхідність політики та ініціатив, які сприяють культурному обміну та взаєморозумінню між українськими біженцями та німецькою громадою, сприяючи гармонійному та інклюзивному суспільству [4].

Третій і останній аспект передбачає політичну та адміністративну реакцію. Потік біженців створює матеріально-технічну проблему, що вимагає ефективного та гуманного управління ресурсами. Уряд Німеччини та місцева влада отримали завдання забезпечити належне житло, медичне обслуговування та юридичну підтримку. Така ситуація наголошує на важливість ефективного формування політики та координації між різними рівнями влади. Крім того, це підкреслює необхідність довгострокових стратегій для забезпечення стійкої інтеграції, враховуючи можливість тривалого перебування багатьох біженців. Він вимагає спільного підходу із залученням різних зацікавлених сторін, спрямованих на створення середовища, у якому біженці зможуть відновити своє життя з гідністю та надією [6].

Підсумовуючи, інтеграція українських біженців у Федеративній Республіці Німеччина є багатогранним процесом зі значним прогресом і постійними проблемами. Більшість українських біженців у ФРН – жінки та матері з дітьми, що вказує на демографію, яка потребує спеціальних механізмів підтримки. Прогрес у вивченні мови серед біженців заслуговує похвали, рівень зайнятості серед цих біженців поступово зростає, але він залишається відносно низьким. Зобов'язання уряду Німеччини полегшити мовні вимоги та забезпечити додаткове навчання на ринку праці є позитивним кроком. Ці заходи спрямовані на підвищення рівня зайнятості, який зараз становить близько 19%, полегшивши біженцям пошук роботи. Такий підхід разом із зусиллями щодо визначення муніципалітетів із більшою доступністю догляд за дітьми має вирішальне значення для надання матерям можливості працювати. Крім того, рішення про продовження тимчасового захисту для українських біженців в ЄС до березня 2025 року демонструє визнання довгострокового характеру цієї кризи. Це розширення забезпечує стабільність і підтримку для біженців, даючи їм більше часу для інтеграції в приймаючі громади. Загалом, попри значні успіхи в інтеграції, цей шлях

ще далекий від завершення. Постійні зусилля та спеціальна політика є важливими для задоволення конкретних потреб цієї демографічної групи. Успіх цих ініціатив принесе користь не тільки біженцям, але й сприятиме соціальному та економічному розвитку Німеччини.

Література

1. Арович В. Які зміни чекають на українських біженців у Німеччині? *Радіо свобода*. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/bizhentsi-nimechchyna-sotsialna-dopomoha-zminy-roboty/32709776.html> (дата звернення: 22.12.2023)
2. Німеччина хоче прискорити інтеграцію українських біженців у свій ринок праці. *Європейська правда*. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2023/10/18/7171679/> (дата звернення: 22.12.2023)
3. Нижнікова С. Сфери уразливості українок в умовах вимушеної міграції в Німеччину. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського*. серія: історія (oct 2023). URL: <https://intranet.vspu.edu.ua/nzhist/index.php/nzhist/article/view/875/848> (дата звернення: 22.12.2023)
4. Durchführungsbeschluss (EU) 2022/382 des Rates vom 4. März 2022 URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/DE/TXT/PDF/?uri=CELEX:32022D0382> (дата звернення: 22.12.2023)
5. Brücker H. Geflüchtete aus der Ukraine: Eine Einschätzung der Integrationschancen. URL: <https://doku.iab.de/forschungsbericht/2022/fb0422.pdf> (дата звернення: 22.12.2023)
6. Düvell F. Die russische Bedrohung der Ukraine: Was könnte das für Vertreibung und Flucht bedeuten? URL: <https://fluchtforschung.net/die-russische-bedrohung-der-ukraine-was-konnte-das-fur-vertreibung-und-flucht-bedeuten/> (дата звернення: 22.12.2023)
7. Eurostat. Temporary protection for persons fleeing Ukraine - monthly statistics. URL: https://ec.europa.eu/eurostat/statisticsexplained/index.php?title=Temporary_protection_for_persons_fleeing_Ukraine_-_monthly_statistics (дата звернення: 22.12.2023)

Грідіна Ірина
доктор історичних наук, професор, професор
кафедри політології та міжнародних відносин
Маріупольський державний університет

Булик Максим
кандидат політичних наук, доцент, доцент
кафедри політології та міжнародних відносин
Маріупольський державний університет

БУМЕРАНГ СІРОЇ ЗОНИ ПІД ЧАС РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ: ДО КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЇ ПРОБЛЕМИ

Досвід російсько-української війни доводить, що конфлікт сірої зони, переходячи у війну конвенційну, не призводить до зникнення самої сірої зони та її засобів впливу. Навпаки, сіра зона має тенденцію до розширення (розповзання), а ті негативні чинники, які повинні дестабілізувати протилежну сторону супротивника, можуть бумерангом відбиватися на тих, хто втрачає над нею контроль. Таку ситуацію можливо описати у термінах «бумеранг сірої зони» - коли нападник сам стає жертвою подібного типу свідомих атак або неконтрольованого впливу факторів сірої зони, яка набуває певної суб'єктності. Автори усвідомлюють, що сутність поняття «бумеранг сірої зони» є умовною назвою багатьох складових – явищ і процесів, які відбивають різні аспекти не тільки російсько-української війни але глобального протистояння по лінії вільного світу і світу авторитаризму та диктатури. Отже, введення до обігу терміну «бумеранг сірої зони» потребує теоретичного обґрунтування, першим кроком якого є концептуалізація проблеми - процес розробки теоретичного фреймворку для аналізу, визначення та формулювання основних ідей, понять і концепцій, які будуть вивчатися в рамках подальшого наукового дослідження.

Війна «сірої зони» кваліфікуються як форма конфлікту, яка переслідує політичні цілі завдяки інтегрованим кампаніям: використовуються, як правило, невоєнні або некінетичні засоби (таємні операції, дезінформація, підривна діяльність, диверсії, кібератаки та інші методи); ініціатор конфлікту намагається залишитися за червоною лінією ескалації, намагаючись запобігти, прямого, звичайного конфлікту; цілі досягаються поступово, не дивлячись на тактичні результати у конкретний проміжок часу. Але природа цього конфлікту продовжує розвиватися, що визначає й динамічність його дослідження. Рафаель С. Коен, директор програми стратегії та доктрини RAND Project AIR FORCE і старший політолог

корпорації RAND, зазначає, що під час холодної війни Радянський Союз вважався господарем цієї сфери, а росія - як спадкоємиця радянської спадщини - користувалася подібною репутацією, особливо після захоплення нею в 2014 році Криму, тимчасової окупації окремих районів Донецької та Луганської областей та втручання в президентські вибори в США у 2016 році. Війна в російській сирій зоні стала предметом ретельного наукового та політичного вивчення сотень досліджень, багато з яких «описували росіян як володарів чорних поясів у цій формі психологічного джиу-джитсу, здатних досягати бажаних результатів за мінімальних витрат, водночас вводячи в оману здатність своїх супротивників здійснити ефективну відповідь» [2]. Водночас, Р. Коен одним з перших висловив сумніви щодо рівня «мистецтва» російського керівництва щодо війни в сирій зоні після широкомасштабного вторгнення в Україну у 2022 р. Автор зазначив, що, незважаючи на багаторічну дію у сирій зоні, «сіра війна» путіна в Україні провалилась, не досягнувши бажаних цілей, про що свідчить сам факт широкомасштабного використання звичайної військової сили [2]. Зрозуміло, що росія не припинила, а навіть посилила інструменти політичної війни (ще одна назва конфлікту сирій зони) поза межами України, перетворивши їх на потужний супровід широкомасштабного агресії. Але при цьому, стверджує Р. Коен, якщо діяльність російської сирій зони не змогла досягти успіху в Україні, незважаючи на спільну історію та культуру двох держав, то є великі сумніви, наскільки вона може мати успіх в інших місцях. Отже імідж «митця сирій війни» - здатність росії проводити операції в сирій зоні безумовно постраждала [1], що, на нашу думку, є одним з головних зовнішніх аспектів ефекту бумерангу. Д. Байман (професор Школи дипломатичної служби імені Едмунда А. Уолша Джорджтаунського університету та старший науковий співробітник Проекту транснаціональних загроз Центру стратегічних і міжнародних досліджень) та Сет Г. Джонс (віце-президентом кафедри Гарольда Брауна та директором Програми міжнародної безпеки в Центрі стратегічних і міжнародних досліджень (CSIS) у свої аналітичній статті «*Russia's Gray Zone Threat after Ukraine*» («Загроза сирій зони Росії після України») після детальної характеристики «заслуг» радянського та російського керівництва на «сірих» фронтах, зазначають, що сама росія також вразлива до діяльності сирій зони, і чим далі, тим більше [1]. Аргументи Д. Байдена і Сет Г. Джонса співвідносяться з твердженнями Р. Коена і в узагальненому вигляді є такими.

1. Розпочавши широкомасштабне вторгнення, росія грає на вкрай несприятливому для неї терені: її популярність різко впала з початку широкомасштабного вторгнення в Україну. Згідно з опитуванням Pew Research Center у 2023 року, 82 відсотки громадян 24 країн Європи, Азії, Африки та Латинської Америки, ставляться до росії дуже негативні, а

відповідно 87 – не довіряють путіну [1]. Ці настрої створюють можливості для підриву російських дипломатичних, військових та інших дій.

2. До широкомасштабного вторгнення росію відверто побоювались, вважаючи її високотехнологічною й тактично досвідченою у досягненні своїх цілей державою. Після поразок в Україні колективний Захід ще побоюється російської ядерної загрози, але роздмухана кремлем химера військової переваги та компетентності була зруйнована. Отже, так само і могутність операцій росії в сірій зоні тепер залежатимуть від сприйняття, а не від дійсності. Як зазначає Р. Коен, війна в Україні довела, що, якщо не боятися, то навіть менші країни можуть протистояти російській військовій потужності [2]. У цьому контексті навіть ядерний шантаж тепер видається тим, чим він є насправді – лише шантажем. За словами аналітикині з питань геополітичних та інформаційних воєн Ірини Цукерман «Путін не зацікавлений у ядерній війні, навіть близько. Він хоче залишатися при владі, жити довго і бути здоровим» [3].

3. Численні російські актори, залучені до діяльності сірої зони, є загалом нескоординовані [1], а російським розвідувальним мережам на Заході було завдано значного удару. Тільки Сполучені Штати та їх союзники звільнили з посад понад 400 російських дипломатів після звинувачення їх у шпигунстві. Суттєво постраждало на Заході і російське інформаційне середовище: російські ЗМІ - RT і Sputnik, RT America - були заборонені у ЄС, Великій Британії та США. YouTube, Meta та TikTok припинили їх використання на своїх платформах[2].

4. Велика ефективність руйнівності російських кібератак обернулася потужним спротивом об'єднаних сил США, Великої Британії та приватних компаній, таких як Microsoft, як у допомозі відбивати їх в Україні, так і у власному захисті. Це призвело до значного зниження рівня можливостей Москви в галузі кібернетики та штучного інтелекту, а відтік значної частини технічних талантів із росії після 2022 року та подальшого призову лише погіршила проблеми [1].

5. До того ж, хвиля еміграції технократів, солдатів, шпигунів, олігархів і журналістів, митців, науковців, відомих представників російського шоу-біза через російсько-українську війну спровокувала не тільки кадровий голод серед висококваліфікованих спеціалістів в різних галузях, але створила потужні іміджеві втрати: розчаровані авторитаризмом і стратегічними помилками путіна російські іммігранти намагаються активно співпрацювати з західними урядовими колами та громадськістю.

6. Але мабуть, найпотужнішим на сьогодні зворотнім ефектом став «бумеранг Пригожина». Пригожин, зігравши важливу роль у розширенні впливу росії, для підготовки іноземних військ, проведення військових операцій, особливо в Україні, став ініціатором

державного заколоту, кинувши виклик владі та особисто путіну, суттєво підірвав імідж стійкості режиму. Смерть Пригожина за вказівкою путіна напевно підірвала моральний дух, лідерство та ефективність російських приватних військових компаній, зокрема серед лідерів Центральноафриканської Республіки, Лівії, Малі, Судану та інших країн, які розглядались як безперечні сфери російського впливу [1].

«Бумеранги сірої» зони для росії далеко не вичерпані наведеними вище, але логіка їх дослідження дає можливість зробити попередні висновки. Росія, яка вважалася до 2022 р. монополістом на фронтах війни сірої зони, виявилась з її розширенням, по-перше, не здатною тримати її під суцільним контролем, а, по-друге, вкрай вразливою до зворотних атак. Найефективніший спосіб стримувати росію у гібридній та конвенційній війні - не тільки обмежувати її здатність діяти у сірій зоні, а створювати ефект її бумерангу. Нелінійність та асиметрія сучасної російсько-української війни доводить успішність боротьби проти агресора його ж методами, повертаючи їх підсиленням бумерангом. Є таке загальне відоме і для росіян і для українців прислів'я: «Не рий іншому яму, сам туди потрапиш»: у центрі Белгороду ставлять укриття з бетону та почали зміцнювати зупинки мішками з піском та бетонними блоками.

Література

1. Byman D., Jonce G. Seth. Russia's Gray Zone Threat after Ukraine. *The National Interest*. September 29, 2023. URL: <https://nationalinterest.org/feature/russia%E2%80%99s-gray-zone-threat-after-ukraine-206837> (дата звернення: 9 грудня 2023).
2. Coen Raphael S. Has the War in Ukraine Damaged Russia's Gray Zone Capabilities? *The National Interest*. June 22, 2022. URL: <https://nationalinterest.org/feature/has-war-ukraine-damaged-russia%E2%80%99s-gray-zone-capabilities-203102> (дата звернення: 9 грудня 2023).
3. Goodman Leach McGrath. Learning the Dark Arts of the 'Grey Zone'. *The Daily Upside*. August 2, 2023. <https://www.thedailyupside.com/policy-power/geopolitics/learning-the-dark-arts-of-the-grey-zone/> (дата звернення: 9 грудня 2023).

Заболотний Антон,
1 курс, третій (освітньо-науковий) рівень вищої освіти, денна форма навчання,
ОНП «Політологія»
Маріупольський державний університет

ВПЛИВ ДІДЖИТАЛІЗАЦІЇ НА МАНІПУЛЯЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ У ПОЛІТИЦІ

У контексті діджиталізації, комунікація відіграє ключову роль у суспільному житті, особливо в політичній сфері, де вона трансформується з допоміжної функції в системоутворюючий елемент. Зростання інтересу наукової спільноти до політичної комунікації викликало розвиток різноманітних підходів до її дослідження, відкриваючи нові горизонти в соціальних науках. Сьогодні політична комунікація вивчається у контексті політичної теорії, соціології, психології, історії та лінгвістики.

Ера діджиталізації ставить перед дослідниками нові виклики, зокрема, з появою нових комунікаційних каналів та руйнацією традиційних ролей учасників комунікації. Це вимагає перегляду та адаптації існуючих підходів та методів дослідження, а також постійного їх оновлення.

Аналіз та оцінка потенціалу еволюції цих підходів, а також визначення нових напрямків дослідження, які відповідають як науковим, так і суспільним інтересам, є важливим завданням для наукової спільноти. Такий підхід дозволяє пристосовуватися до змін у сфері політичної комунікації, які невіддільні від цифрових технологій.

У сучасному світі, де digital-комунікація розширює можливості впливу на суспільну думку, зберігається важливість розуміння політичної комунікації, особливо в контексті масових засобів спілкування, які використовують методи маніпуляції. Розвиток digital-колаборацій та їх вплив на формування громадянської свідомості та політичної культури є ключовим для розуміння сучасних політичних процесів.

Основною метою цього дослідження є аналіз впливу діджиталізації на маніпуляційні технології у політиці, для чого вирішуються завдання, що включають визначення основних понять та методів, аналіз основних засобів маніпуляції, вивчення цільової аудиторії та причин її схильності до маніпуляцій, а також аналіз нових цифрових технологій і їх застосування у політичних маніпуляційних технологіях.

Дослідження використовує широкий спектр загальнонаукових та спеціалізованих методів, включаючи аналіз термінології, синтез, узагальнення теоретичних основ, а також аналіз існуючих прикладів використання нових цифрових інструментів у політичних маніпуляціях.

Література

1. Варій М. Політико-психологічні передвиборчі та виборчі технології / М. Варій. – Київ, 2016. – 400 с.
2. Ганжуров Ю. Політична реклама чи політична пропаганда? / Ю. Ганжуров // Віче. – 2016. – № 9. – С. 16-18.
3. Бойко Н. Структурні ознаки перебування в мережі Інтернет. Українське суспільство 1992 – 2012. Стан та динаміка змін. Соціологічний моніторинг / за ред. В. Ворони, М. Шульги. К. : Інститут соціології НАН України, 2012. С. 466—473.
4. Каплан Ю. Політичні технології в Україні: особливості адміністративного ресурсу президентських виборчих кампаній / Ю. Каплан // Віче. – 2016. – № 2. – С. 4-14.
5. Климанська Л. Соціально-комунікативні технології в політиці: таємниці політичної «кухні» / Л. Климанська. – Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2017. – 332 с.

Константинова Юлія,
кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри політології та міжнародних відносин
Маріупольський державний університет

ЗОВНІШНЯ ПОЛІТИКА ФРАНЦІЇ ЗА ЕММАНЮЕЛЯ МАКРОНА

Зовнішня політика Франції за президентства Емманюеля Макрона відображає незмінну прихильність Франції до європейської інтеграції, багатосторонності та глобального лідерства. Статус Франції підкріплений такими чинниками, як місце постійного члена Ради Безпеки ООН, володіння ядерною зброєю, претензії на політичне лідерство в ЄС, третє місце у світовому експорті озброєнь, активна публічна дипломатія та культурна політика. Макрон прагне позиціонувати Францію як світового лідера у вирішенні таких питаннях, як зміна клімату, права людини та розвиток, тероризм.

Центральне місце у зовнішній політиці Макрона належить європейському виміру. Після перемоги на виборах у 2017 році він продемонстрував рішучість реформувати ЄС щоб зробити його більш ефективним, демократичним і суверенним та очолити об'єднану Європу. Ключові ініціативи включають запровадження бюджету єврозони, створення армії ЄС та призначення міністра фінансів єврозони.

Президент Франції визначив європейський суверенітет і стратегічну автономію як ключові стовпи своєї зовнішньої політики. Зміцнення європейської стратегічної автономії, передбачає посилення згуртованості та розвиток спільної військової спроможності країн ЄС,

наприклад, за допомогою таких ініціатив, як Європейська інтервенційна ініціатива. Ставка на зміцнення ЄС розглядається як запорука зміцнення позицій Франції на міжнародній арені. Макрон є рішучим прихильником розширення ЄС і НАТО, підкреслюючи важливість європейської інтеграції та співпраці перед обличчям глобальних викликів [3, 7]. Необхідно виділити також ініціативу Емманюеля Макрона, пов'язану з поверненням до ідеї «Об'єднаної Європи» на континентальному рівні. З точки зору Франції, континентальна Європа може бути розглянута як опосередкована зовнішня оболонка для реалізації впливу європейських інтеграційних структур, позиція яких, у свою чергу, відображатиме провідну роль Франції в рамках тандему з Німеччиною або з Італією [2]. Під час першого терміну Емманюеля Макрона були спроби поживити франко-німецькі відносини та встановити «нове партнерство» між Парижем і Берліном [6]. Однак цей напрям не було повністю реалізоване у зовнішній та безпековій політиці, а також в окремих сферах європейської політики [6].

Одне з провідних місць у зовнішній політиці Макрона займає боротьба з тероризмом [6], головним пріоритетом якої стала боротьба з ісламським тероризмом, як всередині країни, так і за кордоном. Макрон продовжив військові операції Франції проти бойовиків у Західній Африці та на Близькому Сході. В рамках цього напрямку він хоче покращити обмін розвідданими і посилити співпрацю з країнами-партнерами. Макрон також прагне боротися з екстремізмом за допомогою освітніх та інтеграційних ініціатив у Франції.

Важливе місце продовжує займати і африканський вектор. Макрон прагне активізувати взаємодію Франції з Африкою, її колишніми колоніями та стратегічними партнерами. Його цілі - сприяти економічному розвитку, протидіяти екстремізму та зменшити міграційні потоки до Європи. Однак Франція стикається з втратою впливу на континенті на користь Китаю, найбільшого торговельного партнера Африки. Президент Емманюель Макрон намагався подолати спадщину французького колоніалізму і просувати бачення французької дипломатії з Африкою через збільшення зовнішньої допомоги та взаємовигідне партнерство [10]. Його уряд відзначився як захисник африканських країн, приймаючи саміт «Фінансування африканських економік» у Парижі у 2021 році [4]. Однак реалізація цього напрямку зіткнулася з проблемами, включаючи бюрократичну боротьбу і продовження військової участі в Сахельському регіоні [4, 10]. Хоча зусилля Макрона створили новий політичний простір для взаємодії Франції та Африки, повна реалізація запланованих ним змін виявилася складнішою, ніж очікувалося [4, 5, 10]. Крім того, вимушене виведення військ з Малі, Буркіна-Фасо та Нігеру знаменує собою історичний поворотний момент у франко-африканських відносинах, і постає питання, чи зможе Париж вплинути на ситуацію, чи він буде лише спостерігачем [4].

Позиція президента Емманюеля Макрона щодо російсько-української досить суперечлива. Під час першого терміну він намагався підтримувати діалог з Росією, водночас засуджуючи її дії в Україні, зокрема анексію Криму та війну на сході України. Франція активно долучилася до дипломатичних зусиль з пошуку варіантів вирішення конфлікту, виступаючи за мирне врегулювання шляхом переговорів.

Після початку повномасштабного вторгнення росії у лютому 2022 року, Макрон зайняв позицію «спостерігача», яку, за словами союзників Франції, вони не розуміють і яка не принесла очевидної переваг для західної дипломатії [8]. Військові поставки з Парижа в Україну здійснювалися стримано у порівнянні з набагато більшими внесками, зробленими іншими країнами-членами ЄС. Макрон заявив, що не хоче бачити Росію розчавленою поразкою в Україні [9].

Еволюцію позиції Франції стало помітно з травня 2022 року. Це зумовлено не лише зміною політичного курсу Франції, а й розумінням недоліків попередньої стратегії та потенційних ризиків для власного впливу на європейському континенті. У цей період Франція почала постачати Україні важке озброєння, зокрема артустановки Caesar та системи ППО Srotale. Навіть розглядалася можливість передачі винищувачів. Це дозволить Франції відновити статус потенційного лідера в Європі, але одночасно змушує розвивати відповідні програми та посилювати підтримку, що може включати постачання додаткового озброєння та проведення більше тренувань для українських військових [1]. У жовтні 2022 року Францією навіть було створено спеціальний фонд для фінансування українських військових потреб. Завдяки якому Україна може закуповувати озброєння безпосередньо у французьких виробників та працювати з французькою оборонно-промисловою базою. 7 листопада 2023 року Себастьєн Лекорню повідомив, що Франція передасть 200 мільйонів євро до цього фонду.

Таким чином, Макрон проводить амбітну зовнішню політику, зосереджену на зміцненні ЄС, підтримці багатосторонніх відносин, відновленні взаємодії з Африкою та боротьбі з тероризмом. Зовнішньополітичне позиціонування Еммануеля Макрона відображає специфіку міжнародно-політичного становища Франції як впливової європейської держави зі значними елементами глобального впливу.

Література

1. Між амбіціями та реальністю: зовнішня політика Франції за президентства Макрона. URL: <https://adastra.org.ua/blog/mizh-ambiciyami-ta-realnistyu-zovnishnya-politika-franciyi-za-prezidentstva-makrona> (дата звернення 27.12.2023).
2. Толстов С. Особливості формування концепції зовнішньої політики Франції (2017-2023 рр.). Конфронтація та співробітництво в міжнародних відносинах: теорія і

практика : збірник наукових праць / За заг. ред. канд. іст. наук, доц. С.В. Толстова. К. : Державна установа «Інститут всесвітньої історії НАН України», 2023. С. 27—53.

3. After the riots: The future of Macron’s foreign policy URL: <https://ecfr.eu/article/after-the-riots-the-future-of-macrons-foreign-policy/> (дата звернення 27.12.2023).

4. Denis M. Tull France’s Africa Policy under President Macron URL: <https://www.swp-berlin.org/10.18449/2023C51/> (дата звернення 27.12.2023).

5. France Struggles to Reshape Relations in Africa URL: <https://www.voanews.com/a/france-struggles-to-reshape-relations-in-africa-/7257057.html> (дата звернення 27.12.2023).

6. France’s Foreign and Security Policy under President Macron URL: <https://www.swp-berlin.org/10.18449/2021RP04/> (дата звернення 27.12.2023).

7. French foreign and security policy under Macron: all in for European sovereignty URL: <https://ukandeu.ac.uk/french-foreign-and-security-policy-under-macron-all-in-for-european-sovereignty/> (дата звернення 27.12.2023).

8. Macron’s response to Russia’s war in Ukraine URL: <https://www.iiss.org/publications/strategic-comments/2023/macrons-response-to-russias-war-in-ukraine> (дата звернення 27.12.2023).

9. Ukraine war: Russia must be defeated but not crushed, Macron says URL: <https://www.bbc.com/news/uk-64693691> (дата звернення 27.12.2023).

10. Will France’s Africa Policy Hold Up? URL: <https://carnegieendowment.org/2022/06/02/will-france-s-africa-policy-hold-up-pub-87228> (дата звернення 27.12.2023).

Кухоцька Тетяна

2 курс, третій (освітньо-науковий) рівень вищої освіти, денна форма навчання,

ОНП «Політологія»

Маріупольський державний університет

ІНСТРУМЕНТИ ПОЛІТИЧНОЇ КОМУНІКАЦІЇ

Політичні комунікації – процес обміну ідеями, інформацією, поглядами та переконаннями між політичними партіями, діячами, політичними інституціями та громадянами. Це багатомірні соціальні контакти, які виникають у результаті взаємодії політичних суб’єктів. Це відбувається через обмін ідеями, думками, поглядами в більш

ширшому розумінні – інформацією. Головна мета процесу – вплинути та створити позитивне ставлення громадськості до політичних партій, кандидатів, ідей та переконань. Наприклад, Р.-Ж. Щварценберг цей процес визначає як передачу політичної інформації. Описує її як циркулюючу між різними частинами політичної системи. Додає до політичної суспільну систему, а також політичні структури, суспільні групи й окремих індивідуумів [3, с. 42]. Політичні комунікації важливі для формування громадської думки, збільшення підтримки політичних ініціатив виборцями, забезпечення ефективної взаємодії між політичними структурами та громадськістю. А. Акаймова в науковій статті зауважила, що політична комунікація як процес взаємодії політичних суб'єктів у діяльності конкретних політиків та політичних сил може виражатися по-різному. Але створити імідж, залучити нових прихильників, роз'яснити свої рішення, звернутися за політичною підтримкою, розповісти про свою діяльність можна тільки завдяки каналам політичної комунікації [1, с. 891]. Говорячи про політичні комунікації, окремо хочемо зупинитися на трьох інструментах, через які досягається максимальна кількість громадян. Мова йде про класичні засоби масової інформації – масмедіа, документальне і публіцистичне виробництво, а також про відносно новий інструмент – соціальні мережі. Кожен із них має свої унікальні характеристики, як-от:

ЗМІ, головна мета яких (за даними посібника «Основи демократії») – оперативне інформування соціальних груп та окремих осіб. Вони розповідають про події та явища, які відбуваються в окремій країні чи світі. ЗМІ виконують притаманні їм соціальні функції, інформуючи окремих осіб та цілі соціальні групи населення [3, с. 387]. Масмедіа одночасно виконують кілька функцій: контроль громадськості за владою, є каналом вираження думки суспільства та засобом її формування.

Документальне та публіцистичне виробництво – створення документальних або художніх книг, статей, фільмів або інших матеріалів для формування образу політичних партій та діячів. Цей інструмент використовують найрідше. Він вимагає значних фінансових та часових затрат. Просування ідей через ці інструменти потребує великого залучення творчих колективів, якість роботи яких надзвичайно сильно впливає на охоплення створених творів. Проте саме якісні фільми та книги популярні десятиліттями серед прихильників конкретних політичних партій та ідей.

Соціальні мережі – сьогодні найпоширеніший та найдоступніший інструмент політичної комунікації. Через вебсайти та онлайн-платформи він дозволяє користувачам самостійно, без спеціальних технічних знань створювати профілі, за власним бажанням наповнювати їх контентом, обмінюватися інформацією з іншими користувачами, взаємодіяти між собою. Соціальні мережі суттєво скоротили час донесення до суспільства політичної комунікації. Також цей канал комунікації значно дешевший за традиційні ЗМІ.

Головною метою соціальних мереж є побудова віртуальних спільнот, об'єднання людей на основі спільних інтересів, думок або дій. Через доступність цей канал комунікації має також небезпечні прояви, як-от: неконтрольований потік інформації, значна кількість фейків, чималий обсяг інформації, що не дозволяє одному повідомленню жити довше ніж кілька годин.

Однак попри це соціальні мережі стали ключовим інструментом у політичних комунікаціях. Вони з кожним роком набувають все більшого значення. Все сильніше проникають в життя простих громадян. Соціальні медіа сприяють взаємодії між політиками та виборцями, допомагають розповсюдженню інформації та значно впливають на формування громадської думки.

Література

1. Акайомова А. Соціальні мережі і політичний PR в українських та закордонних виборчих компаніях. *Політичний менеджмент*. 2011 № 1. С. 89 URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/08/akaiomova_politychna.pdf (дата звернення: 05.01.2024).

2. Бессонова М., Бірюков О., Бондарук С. та ін. Основи демократії : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / за заг. ред. А. Колодій. Київ : вид-во «Ай-Бі», 2002. С. 670. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Avtorskyi_kolektyv/Osnovy_demokratii.pdf?PHPSESSID=o7187mr3nt85sq8jogon4i3bc4 (дата звернення: 05.01.2024).

3. Schwartzberg R.-J. *Sociology Politique*. Paris, 1988. P. 42.

Осіпова Злата,

2 курс, третій (освітньо-науковий) рівень вищої освіти, денна форма навчання,

ОНП «Політологія»

Маріупольський державний університет

ПОЛІТИЧНА КУЛЬТУРА ГРОМАДЯН УКРАЇНИ ПІД ЧАС РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ: ДО ПОСТАНОВКИ ПРОБЛЕМИ

Політична культура відіграє важливу роль у суспільстві, є ключовим елементом для його стабільного функціонування та розвитку, оскільки визначає способи, якими люди сприймають, розуміють і взаємодіють у політичній сфері, формує цінності, переконання та способи сприйняття політичної реальності. Під час війни суспільство знаходиться у стані соціальної травми та перманентної напруги, тож значущість політичної культури зростає в

рази, адже вона може бути як чинником національного єднання, так і фактором внутрішніх розколів та конфліктів. Взаємозв'язок політичної культури та національної безпеки є гостроактуальною проблемою як для теоретичного осмислення, так і розв'язання викликів для суспільства за умов російсько-української війни.

Концепт політичної культури залишається одним з невизначених та дискутованих у політологічному дискурсі. Дослідники зазначають, що існує понад тридцять визначень політичної культури. Хоча ще Платон, Арістотель, Фома Аквінський, а пізніше Маккіавеллі, Спіноза, Гоббс, Монтеск'є, Руссо робили спроби зрозуміти, чому групи людей та цілі народи, діючи в рамках ідентичних політичних систем, але виховані на різних цінностях, різному історичному досвіді, по-різному поведуть себе в різних політичних ситуаціях.

Визначення поняття «політична культура» залежить від теоретико-методологічних позицій, обраних науковцем, залежно від «акцентів» в тлумаченні концепту. Серед цього різноманіття трактувань та підходів до дослідження, О. Рудакевич виділяє два головних напрями [1]. Перший напрям використовує концептуальні погляди Г.Алмонда та його послідовників, які розглядають політичну культуру як сукупність політичних орієнтацій громадян держави. Другий напрям розглядає політичну культуру в контексті соціетальних проявів: національних політичних традицій, символів, стереотипів мислення і поведінки, міфів, національної ідеї, впливу ментальності та національного характеру. Термін «соціетальна культура» вперше вводить у своїх етнополітичних дослідженнях канадський науковець В. Кимлічка [2, с.15]. Він вважає, що формування націй в умовах поліетнічного суспільства має відбуватися на основі формування так званої «соціетальної культури», основними компонентами якої є державна мова, чи неофіційна мова міжетнічного спілкування, та спільні для усіх громадян інститути, які забезпечують їх життєві інтереси.

Задля дослідження ролі політичної культури у національній безпеці держави, зокрема під час російсько-української війни, вважаємо за доцільне проаналізувати зміни у політичній культурі українців з початком агресії росії, використовуючи соціетальний підхід, який дає можливість простежити істотні трансформації, пов'язані з метальною «деокупацією» - національної ідеї, української культури, гумору від російського впливу. У якості методології такого дослідження пропонуємо використати метод діахронного порівняльного аналізу складових політичної культури. Критерії та показники «вимірювання» вважаємо за доцільне визначити відповідно до аналітичної схеми, запропонованої колективом Інституту соціології у 1991 році, яка пропонує досліджувати політичну культуру за такими параметрами:

- політична поінформованість і компетентність;
- рівень задоволеності й ступінь політичної довіри;

- політична ефективності та готовність до соціального протесту;
- політична активність і залученість [3].

Джерела для дослідження становитимуть матеріали Соціального моніторингу Інституту соціології НАН України, Європейського соціального дослідження, соціологічні дослідження групи «Рейтинг» та фірми «Социс», дослідження Центру Разумкова, а також їх експертні інтерпретації.

Також, в контексті нашого дослідження ми вважаємо за доцільне визначити за критерій та дослідити параметри ідентичності та національної самоідентифікації, які почали якісно вивчатися соціологічними центрами починаючи з 2000-х років, а у 2005 році, коли вперше в історії України процес самоідентифікації різних суспільних груп створив умови для виникнення масштабного суспільно-політичного конфлікту, відомого як «Помаранчева революція», дослідження ідентичності вийшли на якісно новий рівень.

Компаративний аналіз пропонуємо провести шляхом співставлення показників соціологічних опитувань, які фіксують «тригерні» для українських громадян події, такі як отримання незалежності, «Помаранчева революція», Революція гідності, початок російської агресії, а також початок повномасштабного вторгнення. Серед суспільно-політичних цінностей, важливих для розуміння рівня розвитку політичної культури, вважаємо за доцільне виокремити ставлення до демократії, свободи та рівності, оцінку різних типів політичних систем та ставлення до російських нарративів.

Отже, в контексті російсько-української війни політична культура громадян України виступає ключовим фактором, що визначає їхню здатність до національного єднання та протистояння ворогу. Аналіз політичної культури за допомогою соціетального підходу є важливим для розуміння трансформацій, що відбуваються в українському суспільстві під впливом російської агресії, а методологічний підхід, що базується на діахронному порівняльному аналізі параметрів політичної культури, дозволить виявити суттєві зміни та адаптації національної свідомості під впливом подій, що мали велике значення для України. На нашу думку, дослідження політичної культури є невід'ємною складовою стратегії сучасної України, спрямованої на зміцнення національної ідентичності та забезпечення стійкості в умовах внутрішніх та зовнішніх викликів.

Література

1. Рудакевич О. Засади типології національної політичної культури. Політичний менеджмент. *Політичний менеджмент*. 2011. № 6. С. 137-144. URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/08/rudakevych_zasady.pdf (дата звернення: 29.11.2023).

2. Кимлічка В. Лібералізм і права меншин [пер. з англ. Р. Ткачук ; гол. ред. і автор передм. Дж. Перлін ; наук. ред. І. Лизогуб]. Харків: Центр освіт. ініціатив, 2001. 176 с.

3. Хилько М. Політична культура населення України: аналіз розвитку громадянських якостей. *Політичний менеджмент*. 2007. № 1. С. 115-126. URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/khylko_politychna.pdf (дата звернення: 29.11.2023).

Пашина Наталія,
доктор політичних наук, професор,
професор кафедри політології та міжнародних відносин
Маріупольський державний університет

Руденко Олександра
4 курс, перший (бакалаврський) рівень вищої освіти, денна форма навчання
освітня програма «Політологія»
Маріупольський державний університет

ФАКТОРИ ВИНИКНЕННЯ ТА ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ПОПУЛІЗМУ У КРАЇНАХ ЄВРОПИ

Тема популізму у політиці, особливо тема у західному дискурсі, широко обговорювалася останні кілька років. Причина в тому, що окремі політики-популісти та політичні сили досягли успіху у використанні цього інструменту в західній виборчій практиці.

Поява популістських партій в Європі була зумовлена низкою факторів, серед яких:

- Економічна криза
- Масова міграція
- Розширення ЄС

Ці фактори призвели до популізації політики популізму, що в глобальному масштабі відображається у зростанні популістських рухів і політичних партій [2].

Однак популізм у Центральній Європі має свої, притаманні лише йому особливості [1]. По-перше, популістські партії регіону, незважаючи на свої програмні принципи, «звертаються до народу в цілому, на відміну від корумпованої і безпорадної політичної еліти» [3]. Тобто, вони позиціонують себе не як конкретні політичні партії чи виборчі коаліції, а як альтернатива існуючим.

По-друге, популісти (в тій чи іншій мірі) виступають проти основної ідеї представницької демократії, яка полягає в тому, що політична більшість повинна бути обмежена вирішальним впливом конституції.

По-третє, популісти вважають, що своїм завданням зміну певних елементів системи «ліберального консенсусу» під час перехідного періоду: ті, що пов'язані з ринковими реформами, інтеграцією в європейські та євроатлантичні структури, а також з прийняттям націоналістичної мови чи поведінки.

Європейські популістські партії останнім часом стають дедалі популярнішими в багатьох європейських країнах. Однак через різноманітність цих партій та їхні різні ідеологічні підходи важко визначити загальні тенденції в їхньому розвитку. Тим не менш, можна відзначити деякі спільні риси, такі як:

1. Актуалізація популізму в цілому, тобто зосередження на потребах простих людей, ігнорування політичних еліт та критика європейських інституцій загалом.

2. Зростання підтримки націоналістичних і консервативних ідей та опозиції до міжетнічного чи культурного змішування.

3. Перехід до прямої демократії, використання соціальних мереж для збору підписів та зворотного зв'язку з громадянами.

У період 1990-2010 років популізм у Центральній Європі набув кількох основних форм: радикальний лівий і правий популізм, соціальний популізм, національний популізм і центристський (новий/новітній) популізм.

Лівий радикалізм у популістському контексті включав реформування комуністичних та залучення ортодоксальних політичних партій. На думку Л. Марча та К. Мудда, вони були антикапіталістичними і вірили, що можливий альтернативний соціальний та економічний порядок [4]. Серед країн Центральної Європи можна виділити кілька прикладів радикального лівого популізму: БСП - Болгарська соціалістична партія.

Серед країн Центральної Європи можна виділити кілька прикладів радикального лівого популізму: БСП - Болгарська соціалістична партія.

Радикальні праві популістські партії в Центральній Європі схожі на радикальні західні правопопулістські партії [1]. Вони поєднують популізм, націоналізм, ксенофобію та авторитаризм. До праворадикальних популістських партій належать PRM - «Велика Румунія».

Як показує досвід Центральної Європи, *національний популізм* є різноманітним. Партії цього руху не вдаються до ксенофобії та критики попередніх режимів. Існують також відмінності між національним популізмом і праворадикальним популізмом, оскільки націонал-популістські партії мають більше шансів отримати значну народну підтримку і, як

наслідок, домінувати в правлячій коаліції. Досить яскравим прикладом сучасного націонал-популізму є польська партія «Право і справедливість».

Отже, дослідивши передумови появи та тенденції розвитку європейських популістських партій, можна зробити висновок, що поява популістських партій в Європі була зумовлена низкою факторів: економічна криза, міграція, розширення ЄС. Через різноманітність європейських популістських партій та їхні різні ідеологічні підходи важко визначити загальні тенденції в їхньому розвитку. Тим не менш, можна відзначити деякі спільні риси: зростання актуальності популізму в цілому, зростання підтримки націоналістичних і консервативних ідей та перехід до прямої демократії.

Ці фактори призвели до популяризації політики популізму, що в глобальному масштабі відображається у зростанні популістських рухів і політичних партій. Наприклад, можна виділити партії ПНЄР в Румунії, СНП в Словаччині, ПУЖТС в Угорщині, ЛПР в Польщі та ін.

Література

1. Гримська М. Крайні праві політичні партії в країнах Європи: ідеологічний та електоральний вимір: дис. політ. наук: 23.00.02. Київ., 2016. 416 с.
2. Майніна М. Легітимація євроскептицизму в Європейському Союзі як тренд сучасності. *Вісник НТУУ «КПІ»*, 2019. С. 45–50.
3. Романюк А. Популізм і розвиток партійної системи в Україні / А. Романюк // *Партійна система сучасної України: еволюція, тенденції та перспективи розвитку. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, 24 – 25 листопада 2011 р.* К.: Інститут політичних та етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса, 2012. С. 242-258.
4. Mudde C. The Populist Zeitgeist // *Government and Opposition*. 2004. N 39 (4). S. 541–563. Nationalratswahl 1999. *SORA Institute for Social Research and Consulting* // SORA. URL: <http://www.sora.at/themen/wahlverhalten/wahlanalysen/nrw99.html> (дата звернення 17.10.2023.)

Трофименко Анастасія,
кандидат політичних наук, доцент, доцент кафедри політології та міжнародних відносин
Маріупольський державний університет

СУТНІСТЬ ТА МІСЦЕ ФЕНОМЕНУ «ОБЕРТОВИХ ДВЕРЕЙ» В ІНДУСТРІЇ ЛОБІЮВАННЯ

Лобіювання є важливим складовим компонентом політичної системи демократичної держави, що обумовлює високий ступінь уваги до цього політичного інституту серед науковців. Лобіювання сьогодні є невід'ємним елементом демократії, важливим інструментом впливу приватного сектору та громадянського суспільства на політичний процес, але при цьому воно досить неоднозначно оцінюється з точки зору етики, особливо в умовах домінування фінансово промислових груп як провідних суб'єктів лобіювання навіть в країнах зі сталими демократичними традиціями. Досі розповсюдженим залишається розуміння громадськістю лобіювання як тіньової індустрії, а іноді навіть як узаконеної корупції, незважаючи навіть на його введення в правове поле та встановлення чітких вимог до проведення лобістського впливу в ряді країн Європи, США та Канаді. Це обумовлює зниження довіри громадськості до того, що політичні рішення є справедливими та вільними від надмірного впливу.

Однією з суттєвих тенденцій розвитку сучасної індустрії лобіювання, яка посилює дискусію щодо етичності лобіювання, виступає феномен «оберткових дверей» (англ. revolving door). Цим терміном позначають перехід колишніх високопоставлених державних службовців (post-employment public officers) на роботу в лобі-індустрію та навпаки, оскільки передбачається, що між державним та приватним сектором є уявні обертові двері, проходячи через які колишні державні посадовці перетворюються на лобістів і мають змогу використовувати свій досвід та контакти для лобіювання в тих сферах, у яких вони залучалися до розробки та впровадження державної політики. Визначення сутності цього явища сприяє кращому розумінню того, що таке лобіювання, встановленню об'єктивної оцінки ступеню перетворення політичних контактів колишніх посадовців на доходи від лобіювання, допомагає в пошуку прийняттого способу врегулювання цього питання на правовому рівні. Актуальність цієї проблематики посилюється в умовах активізації пошуку найбільш ефективних шляхів унормування лобіювання в Україні з урахуванням закордонного досвіду.

Тематика «оберткових дверей» вперше почала підніматися в США, спочатку у журналістських розслідуваннях, звітах правозахисних організацій, а також як предмет

наукових робіт. На науковому рівні це питання одним з перших висвітлив американський дослідник У. Гормлі наприкінці 1970-х років, досліджуючи поведінку членів Федеральної виборчої комісії США, які раніше працювали в індустрії телемовлення. Однак у 2000-х роках увага до цієї теми значно зросла. Проведені дослідження продемонстрували домінування цього феномену в індустрії лобіювання, великі масштаби переходу чиновників на роботу до лобістських фірм. Ця тенденція характерна як для американських, так і для європейських лобістів.

Для розуміння сутності феномену «обертових дверей» важливо враховувати, що він передбачає двосторонній рух, тобто не тільки колишні чиновники перетворюються на лобістів, але і вище керівництво підприємств приватного сектору та їх лобісти також здобувають державні призначення. Перспектива подальшої зайнятості посадовця в індустрії професійного лобіювання сама по собі вже підвищує ризик конфлікту інтересів, оскільки працюючи у владних структурах посадова особа може приймати рішення чи надавати інформацію не стільки в суспільних інтересах, скільки з метою майбутнього працевлаштування.

Актуальність «обертових» лобістів пов'язана з тим, що досвід роботи в уряді дозволяє колишнім посадовцям використовувати мережу друзів та колишніх колег для отримання вигід на користь своїх клієнтів. Таким чином, колишній посадовець має низку переваг у якості лобіста: наявність контактів (зокрема, дружніх відносин), інсайдерські політичні знання (знання того, як насправді відбувається процес ухвалення рішень в окремій установі), «бюрократичний капітал» (професійний досвід політичних переговорів) [7]. Ці переваги дозволяють знизити політичні ризики для клієнтів та забезпечують більш продуктивну адвокацію. І цей факт, що зв'язки з людьми при владі та набутий досвід під час роботи у владних структурах виступає основним активом лобістів, більш важливим за інші професійні характеристики лобістів, такі як професійні знання та навички з лобістського впливу, доводять низка проведених досліджень в США та ЄС. Наприклад, за даними одного з таких досліджень у США 56% доходу, отриманого приватними лобістськими фірмами протягом 10 років (між 1998 і 2008 роками), залучено лобістами, які мають досвід роботи в федеральному уряді, а в рейтингах 50 найкращих лобістів Вашингтону переважну більшість завжди посідають колишні федеральні посадовці [1]. На додаток, інше дослідження демонструє залежність результативності лобіста від контактів у Конгресі США, доводячи, що лобіст втрачає дохід в розмірі більше 20 % (приблизно 177 тис. дол. на рік), коли його колишній роботодавець залишає посаду в державному секторі [2]. Результати таких досліджень не служать на користь лобістам у дискусії щодо критеріїв їх успішності та етичності їх впливу.

Європейська індустрія лобіювання також має велику кількість прикладів «обертових дверей». За даними правозахисної організації LobbyControl, що покликана сприяти прозорості та демократії в Німеччині та на європейському рівні і входить до Європейського альянсу з питань прозорості та регулювання етики лобіювання (ALTER-EU), біля 3/4 лобістів, що представляють інтереси таких потужних корпорацій, як Google (79%) та Meta (71%), раніше працювали в урядових структурах або на рівні Європейського Союзу, або на національному рівні країни-члена. Наприклад, лобіст Аура Салла, що представляє інтереси Meta в Європі, розпочала свою роботу через три місяці після залишення роботи в урядових структурах, де долучалася до розробки політики в сферах кібербезпеки та протидії дезінформації [6].

Занепокоєння з боку суспільства з приводу того, що корпорації фактично можуть купувати вплив та отримувати привілейований доступ до посадовців, призвело до пошуку шляхів зачинення «обертових дверей». Наприклад, у США члени та персонал Конгресу повинні повідомляти про переговори поза межами роботи Комітет з питань етики Палати представників чи Сенату, колишні члени Конгресу, які зареєструвалися для лобіювання, втрачають доступ до зали палати та інших частин Капітолію, зареєстровані лобісти повинні розкрити Конгресу своє попереднє місце роботи. Проте, ці вимоги можуть погіршити проблему, оскільки вони спонукають лобістів, що обертаються, взагалі не реєструватися [4]. На додаток у США, а після цього і в інших державах, де функціонує лобінгове законодавство, почали встановлювати так звані «охолоджуючі періоди» або «періоди відпочинку» (англ. «cooling off period»), протягом яких державним службовцям після залишення своєї посади забороняється працювати лобістом. Такі періоди зменшують ризик корупції та неналежного впливу з боку колишніх державних службовців, які стали лобістами, та працюють зі своїми колишніми колегами, коли впливають на державну політику на користь своїх клієнтів. Як правило, термін «охолоджуючого періоду» відрізняється в різних державах, а також залежить від посади, яку обіймав державний чиновник. Так, у більшості держав цей термін становить один рік (США, Австрія, Естонія, Болгарія, Італія, Ірландія, Чехія), в Іспанії, Латвії, Словенії, Великобританії та Кіпрі – 2 роки, 3 роки у Франції, Португалії і 5 років у Канаді.

Проте такі обмеження за спостереженнями дослідників на практиці не є ефективними, а нормативно-правові документи мають низку лазівок, які дозволяють їх обходити, на кшталт безкоштовного консультування, діяльності благодійних організацій тощо. З огляду на це, більш дієвими інструментами обмеження «обертових дверей» виступає професійна етика та суспільний контроль. «Обертові двері» знаходяться в центрі уваги правозахисних організацій, так званих «сторожових псів» (від англ. watchdog organisation), основне завдання

яких – є моніторинг політичного процесу, зокрема на предмет прозорості та публічності. Їх діяльність забезпечує громадський контроль за діяльністю лобістів та дотримання вимог законодавства щодо обмеження «обертювих дверей». Крім згадуваної німецької організації LobbyControl, можна також навести приклад діяльності американської неурядової організації OpenSecrets, яка створила власну базу даних тих лобістів, які пройшли крізь такі двері. Ця база «OpenSecrets Revolving Door» допомагає громадськості дізнатися, хто є хто в вашингтонській індустрії впливу, і розкрити, як зв'язки цих людей з урядом дають їм привілейований доступ до тих, хто має владу.

Таким чином, наявність між державним та приватним сектором «обертювих дверей» є закономірним та неминучим явищем у політичному процесі, проте швидкий розвиток професійного лобіювання в західних країнах, яке перетворилося на прибуткову багатомільярдну індустрію, призвело до збільшення занепокоєння щодо конфлікту інтересів та етичності лобістського впливу. З одного боку, наявність у лобістів досвіду роботи в державних органах влади забезпечує більш якісний рівень розробки державної політики з урахуванням інтересів зацікавлених груп. З іншого – вплив на обраних представників з боку колишніх колег, які лобіюють інтереси великого бізнесу, створює враження, що прийняття політичних рішень контролюється закритою групою, що підриває народну підтримку та довіру до демократичних інститутів. Для вирішення етичних питань, що піднімає феномен «обертювих дверей», держави на законодавчому рівні встановлюють «охолоджуючі періоди», протягом яких колишні посадовці не можуть здійснювати лобістський вплив, які тим не менш на практиці не є ефективними та вимагають додаткового громадського контролю.

Література

1. Blanes J., Draca M., Fons-Rozen C. Revolving Door Lobbyists. *American Economic Review*. 2012. No. 102 (7). P. 3731-48. URL: <https://www.aeaweb.org/articles?id=10.1257/aer.102.7.3731> (дата звернення: 21.12.2023).
2. Blanes J., Draca M., Fons-Rozen C. The Power of K Street: New research on the Economics of Lobbying. CESifo DICE Report. 2011. URL: <https://www.ifo.de/DocDL/dicereport111-forum2.pdf> (дата звернення: 23.12.2023).
3. Chung J. Big Tech, Big Cash: Washington's New Power Players. *Public Citizen*. 2021. URL: <https://www.citizen.org/article/big-tech-lobbying-update/> (дата звернення: 23.12.2023).
4. Lazarus, J., McKay, A. & Herbel, L. Who walks through the revolving door? Examining the lobbying activity of former members of Congress. *Int Groups Adv*. 2016. No. 5. P. 82–100. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/43096562.pdf> (дата звернення: 20.12.2023).

5. Post-Public Employment: Good Practices for Preventing Conflict of Interest. OECD Publishing. Paris. 2010. URL: https://read.oecd-ilibrary.org/governance/post-public-employment_9789264056701-en#page1 (дата звернення: 20.12.2023).
6. The revolving door – from public officials to Big Tech lobbyists. LobbyControl. 2022. URL: <https://corporateeurope.org/en/2022/09/revolving-door-public-officials-big-tech-lobbyists> (дата звернення: 23.12.2023).
7. Yates S., Cardin-Trudeau É. Lobbying “from within”: A new perspective on the revolving door and regulatory capture. *Can. Public Admin.* 2021. No. 64. P. 301–319. URL: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/epdf/10.1111/capa.12412> (дата звернення: 20.12.2023).

СЕКЦІЯ
«СОЦІОКУЛЬТУРНИЙ РОЗВИТОК СУЧАСНОГО СУСПІЛЬСТВА»

Афанасьєва Наталія,
магістр культурології,
фахівець з культурного розмаїття та розвитку громади,
Маріупольський державний університет

**ФОТОДОКУМЕНТАЛЬНІ ЛИСТІВКИ ТА ЇХ КЛАСИФІКАЦІЯ ПІД ЧАС
ДОСЛІДЖЕННЯ УРБАНІСТИЧНОГО ЛАНДШАФТУ МАРІУПОЛЯ**

Видавнича справа є важливим підґрунтям для розквіту міської культури та урбаністики. Друкована продукція у дореволюційних містах була не просто складовою культури, а фактично, майже єдиним засобом для її збереження та поширення. Маріупольські типографії не обмежувались виданням газет, державних постанов та окремих оголошень. На сьогодні, до нас дійшло чимало скан-копій театральних афіш, рекламних листків, поштівків, наукової літератури та художніх книг, виданих у Маріуполі до 1917 року. Вони транслиують культурні забаганки містян, особливості міської архітектури та містобудування, рівень економічного розвитку, представляють етнографію регіону тощо.

За відомостями маріупольського краєзнавця та колекціонера, Л.Морозова, видові листівки у Маріуполі почали випускати у 1898 році за матеріалами міських фотохудожників.

Основні сюжети, які використовували фотомайстри, показували місто з найкращих його боків: на листівках розміщували фото визначних архітектурних споруд, конструкторсько-технічних досягнень (як, наприклад, конструкції заводу Нікополь-Маріупольського Товариства, що були морем переправлені до Приазов'я із Сполучених Штатів Америки). Вдалі ракурси, дозволяли пропагувати культуру Маріуполя, показувати його найкращі місця та особливості міського життя всьому світові – поштівки із маріупольськими видами надсилались до Німеччини, Італії, Іспанії, Австрії, Великобританії, Чехії, Сполучених Штатів Америки тощо.

З огляду на це, автор зазначає, що фотолистівка кінця XIX – початку XX століття, виходить за межі засобу спілкування і стає повноцінним інструментом туристичної реклами. Листівки «мали завдання репрезентувати всі пам'ятки та просто цікаві місця того чи іншого міста, зробити його більш привабливим для туристів, паломників, комерсантів» [1].

Сюжети, які розміщували на відкритих листах, фактично, повинні були представляти Маріуполь (образ міста, його досягнення, зокрема архітектурні) за його межами. Через це, вкрай важливо досліджувати міський ландшафт за візуальними матеріалами XIX-XX століття, адже вони відображають середовище таким, яким його бачили безпосередні учасники епохи – автори фотознімків і видавці.

За відомостями Дмитра Янатєва, менше ніж за двадцять років друку відкритих листів, у Маріуполі було випущено більше 200 видів поштівок із місцевими ландшафтами [3]. У визначений період, фотолистівки випускали не менше 9 видавців. Основними з них варто вважати Книжковий магазин родини Приходько-Пихненко, братів Гольдрін, Книжковий магазин Маріупольського Земства та Табачний Магазин Миколи Нерофіді.

Маріупольський краєзнавець, Л.П. Морозов, під час систематизації листівок у своєму збірнику «Маріуполь на видових листівках. Ілюстрований каталог 1898 – 1917 рр.», впорядковує поштівки за такими категоріями:

- Сувенірні листівки і монтажі з декількох видів;
- Загальні види міста та окремих районів;
- Вулиці;
- Будівлі;
- Міський сад і сквери;
- Пристані в гирлі річки «Кальміус» (Біржа та порт заводу «Провіданс»);
- Порт;
- Завод «Нікополь»;
- Завод «Руський Провіданс» [2, с.11].

Подібне розподілення зроблене на основі підписів тих, чи інших листівок (за винятком випадків, коли такі підписи не наносились). Для дослідження сюжетів, які знайшли відображення на маріупольських поштівках, автор пропонує тематичну класифікацію:

- Міський ландшафт (види Маріуполя та його околиць);
- Архітектура;
- Сакральні споруди;
- Порт та пристані;
- Промислові підприємства (Металургійний завод Нікополь-Маріупольського Товариства, Акціонерне товариство «Руський Провіданс» в Маріуполі).

Представлення видових поштівок за окремими тематичними блоками, дозволяє не просто систематизувати видавничу продукцію, а скоріше представити загальний

урбаністичний ландшафт міста, дозволити уявити місто таким чином, як воно виглядало наприкінці XIX – на початку XX століття.

Крім цього, узагальнена тематична класифікація дозволяє докладніше дослідити сюжетні особливості представлення Маріуполя, сформувавши уявлення про загальний містобудівний ландшафт та архітектурний портрет дореволюційного міста.

Література

1. Азарова К. Образ українського міста на поштових картках кінця XIX – початку XX ст.: постановка проблеми. XIV харківські студентські філософські читання: до 230-річчя артура шопенгауера : Матеріали міжнар. наук. конф. студентів та аспірантів, м. Харків, 17 трав. 2018 р. Харків, 2018. С. 59–61. URL: http://philosophy.karazin.ua/ua/kafedra/staff_tpf/visnyk/XIV_chytannya.pdf#page=59 (дата звернення: 31.08.2023).
2. Морозов Л. Мариуполь на видовых открытках : ілюстр. кат. 3-тє вид. Мариуполь, 2009. 100 с.
3. Янатъев Д. Мариуполь на старых почтовых открытках. *Старый Мариуполь*. URL: <http://old-mariupol.com/mariupol-na-staryx-pochtovyx-otkrytkax/> (дата звернення: 01.08.2023).

Горб Євген

здобувач вищої освіти ступеня доктора філософії за спеціальністю 034 Культурологія
Маріупольський державний університет

ТЕМАТИКА ПОЛЬСЬКОГО ГУМАНІЗМУ НА СТОРІНКАХ «ІСТОРІЇ ПОЛЬСЬКОЇ КУЛЬТУРИ» А. БРЮКНЕРА

Александр Брюкнер, безперечно, був одним із провідних знавців польської культури серед європейських науковців першої третини XX століття. Не дивлячись на той факт, що вчений мав філологічну освіту і сам себе вважав мовознавцем, А. Брюкнер залишив по собі не один десяток монографічних досліджень з історії культури слов'янських народів, не кажучи вже про величезний масив статейних матеріалів та рецензій. Творча спадщина польсько-німецького славіста та культурознавця налічує понад 1800 бібліографічних позицій, проте особливе місце у науковій спадщині Александра Брюкнера належить тритомній «Історії польської культури», яка була двічі перевидана ще за життя вченого та перекладена іншими європейськими мовами.

«Opus magna» Александра Брюкнера являє собою позитивістичний виклад історії польської культури з найдавніших часів до кінця XVIII століття і одне з центральних місць у цьому авторському огляді досягнень польської культури займала проблематика розвитку гуманізму на польських землях. Цей період вчений називав «золотою добою» польської мови та літератури [3, s. 1-3]. «Історія польської культури» – далеко не єдина праця автора, що торкається гуманістичної течії у ранньомодерній польській культурі, проте саме у цьому фундаментальному дослідженні найбільш концентровано представлена культурознавча концепція Брюкнера.

Все життя А. Брюкнера приваблювала проблематика європеїзація польської культури, оскільки саме польські землі, на думку вченого, були тією буферною зоною, яка сприяла культурному обміну між Заходом (у розумінні європейської культури) та Сходом, яких уособлювала як східнослов'янська спільнота так і Великий Степ. За Брюкнером, поляки були тим культурним «муром», який захищав Європу від культури варварського православ'я та азійччини, якою дослідник вважав Росію. Саме з гуманістами та ідеологами релігійних реформаційних течій А. Брюкнер пов'язував остаточне закріплення європейських впливів на польських землях та вихід їх з орбіти інтересів та впливу східної культури.

Проблематика культурологічних поглядів Александра Брюкнера, не кажучи вже про його спеціальні студії з історії гуманістичної культури, не була предметом дослідження у вітчизняній гуманітаристиці. Весь інтерес української науки до постаті та наукової творчості Александра Брюкнера обмежується кількома статтями енциклопедичного характеру та працями, що торкаються поглядів вченого на окремі проблеми філології та мовознавства. Таким чином, пропонується публікація є першим оглядом внеску А. Брюкнера у розробку питань історії гуманістичної культури.

Комплексний аналіз висвітлення гуманістичної проблематики у працях Александра Брюкнера може бути предметом окремого монографічного дослідження, а тому у рамках пропонованого огляду, ми спинимося лише на деяких сюжетах, які чітко прослідковуються на сторінках «Історії польської культури». Для самобутньої польської культури XV століття Брюкнер використовував власну дефініцію – «мазовецька цивілізація». Під цим пафосним визначенням вчений розумів культурну окремішність Мазовії, яка у середні віки не піддалася тенденціям до вестернізації культурного життя, що спостерігалось в інших регіонах Польської держави. Саме Мазовію дослідник називав колыскою національної польської літератури, яка пішла далі сліпого копіювання тогочасних західноєвропейських зразків. А. Брюкнер не пояснював прямо використання терміну «національний» для окремих галузей культури, однак у його розумінні це означало чистий, незаплямований іноземними впливами. Цікавим є концепт «культурного патріотизму», який вводив Брюкнер для польського

гуманізму XV століття – вчений не заперечував, що гуманістичні течії прийшли на польські землі з Італії, однак відзначав оригінальність польського гуманізму, його опір політиці римської курії, що виявилася, наприклад, у промовах Яна Остророга [1, s. 629-630].

Проблематиці культурних взаємовпливів поляків та Західної Європи А. Брюкнер присвятив окремий розділ у другому томі свого фундаментального дослідження історії польської культури. Щодо польсько-італійських культурних контактів, то вчений відзначав загальну закоханість поляків у все італійське, не дивлячись, що до XV століття зв'язки між обома територіями були дуже фрагментарними та випадковими. Однак, починаючи з кінця XV століття італійці на польських землях стали вже звичною справою. Брюкнер навіть вказував на «італійську навалу» з приїздом до Польщі королеви Бони Сфорца. Дослідник констатував, що не було жодної сфери культурного життя, яка була повністю позбавлена італійських мотивів. Водночас, Брюкнер зауважував, що італійські впливи проникли лише до елітарної, шляхетської культури – нижчі верстви нічого про італійців не знали, та й самі чужинці не надто бажали займатися культурною експансією, намагаючись триматися своїх [1, s. 332-335].

Даючи загальну оцінку шляхетській культурі Брюкнер наголошував, що Польща XVI століття зламала всі усталені концепти культури, беззаперечність яких ілюструвалася численними прикладами з історії людства. Зокрема, вчений писав, що культуру створює і підтримує місто, а не селище – Афіни, Рим, Константинополь, Венеція є цьому прикладами. Проте, як зауважував берлінський культурознавець, міста у Польщі з політичної точки зору були нікчемними. Натомість, шляхетська культура квітла у сільській місцевості. При цьому, вона була і залишилася елітарною. Якщо у Європі митці концентрувалися при дворі монарха, або церковного ієрарха, то в Польщі всі хто міг вважав за потрібне оминати королівський двір, знаходячи собі патронів серед магнатів. Таким чином, А. Брюкнер підкреслював значення шляхетської демократії для культурного розвитку Польщі. Однак, на думку вченого, такий стан речей мав і свої негативні наслідки – часто ціла культурна течія згасала разом з магнатом, який фінансував її представників, бо наступники таких потужних можновладців як Томаш Замойський чи Миколай Радзивілл Чорний не надто прагнули й надалі утримувати сузір'я придворних літераторів [2, s. 343-344].

Отже, аналізуючи гуманістичну течію у польській культурі XV-XVI століть, Александер Брюкнер наголошував на регіональній специфіці та культурній самобутності польського гуманізму, який не вдавався до сліпого копіювання західних (перш за все, італійських) взірців, а витворив власний тип гуманістичної культури, який характеризувався прагненням до засвоєння та переосмислення кращих зразків європейської культури у тісному

симбіозі з надбаннями польської народної культури та сталим інтересом до античності, що, в цілому, було притаманно класичному гуманізму доби Відродження.

Література

1. Brückner A. Dzieje kultury polskiej. Od czasów przedhistorycznych do r. 1506. T. 1. Warszawa: Wydawnictwo J. Przeworskiego, 1939. IX, [3], 661s.
2. Brückner A. Dzieje kultury polskiej. Polska u szczytu potęgi. T. 2. Warszawa: Wydawnictwo J. Przeworskiego, 1939. 660 s.
3. Brückner A. Mikołaj Rej: człowiek i dzieło. Lwów: H. Altenberg, 1922. [4], 102, [2] s.

Деліман Владислава, здобувачка ОС «Магістр»
спеціальності 034 Культурологія
ОПП «Культурологія, культурне розмаїття та розвиток громади»
Маріупольський державний університет

КУЛЬТУРА І ОСВІТА В УКРАЇНІ НА ЗЛАМІ XVI–XVII СТОЛІТЬ

Культурно-освітня ситуація в Україні останньої чверті XVI–початку XVII ст. хронологічно і за творчими здобутками збігається з розвитком Ренесансу в українській культурі. Він був своєрідним, відмінним від Ренесансу Західної Європи, розпочався лише у першій чверті XVI ст. і розквітнув на зламі XVI–XVII ст. Причиною цього відставання була трагедія, пов'язана із жакливим монголо-татарським погромом Київської Русі, зокрема її Південно-Західних земель, внаслідок чого на багато років втратили свою культурну значущість Київ, Чернігів, Переяслав, Галич, Володимир-Волинській та інші центри православної і традиційної культури.

У той час, коли у другій половині XV ст. в Італії і Франції набувало розквіту Високе Відродження, українська культура знаходилась під жорстоким тиском католицької культури на заході, на сході – асиміляційних дій з боку культури Московського царства, на півдні – жорстокої експансії ісламської культури Османської імперії і Кримського ханства. Проте слід відзначити і позитивний вплив ідей західноєвропейського Відродження в землях України, що були в той час у складі Речі Посполитої [1, с. 423]. Не можна відкидати досягнення у різних галузях культури, які розвинулись в українських землях під впливом західних традицій, особливо у будівництві нових і розвитку старих міст, архітектури, образотворчого та монументального мистецтва.

Але Ренесанс в українській культурі на зламі XVI–XVII ст. мав і свої, суто національно-специфічні особливості, зокрема в освіті і книжності, підґрунтями було православ'я.

Поширення культури Відродження в Україні було наслідком змін, що відбулися в освіті. У помежів'ї XV–XVI ст. українська молодь, переважно із західних земель, тарувала шлях до авторитетних вишів Західної Європи, зокрема до університетів Польщі (після 1569 р. – Речі Посполитої), Чехії, Італії, Німеччини тощо. У другій половині XV–початку XVII ст. спудеями (студентами) Ягелонського університету в Кракові були близько стаєтнічних українців. Серед них ті, хто здобув почесне місце серед видатних гуманістів Ренесансу Західної Європи: Юрій Дрогобич (1450–1494), Павло Русин (1470–1517) та Станіслав Оріховський (1513–1566)» [2, с. 48].

На зламі XVI–XVII ст. на перше місце у національно-духовному поступі в Україні виходить освіта. В її містах українські ремісники створюють братства, які опікуються освітою, культурою, книгодрукуванням. Цей процес став своєрідним розвитком національної духовності доби Ренесансу.

Українські братства – це незалежні від соціального стану, загальнонаціональні, світські організації, що створювались навколо православної церкви, сприяючи культурно-національному відродженню на фундаменті православної духовності, обов'язкової загальної початкової освіти та української традиційної [4, с. 175–178].

До братств «пристали» не тільки ремісники, купці та міські торговці, а й представники українського шляхетства, магістратур, освітянські і культурно-просвітницькі діячі, поети і письменники Стефан і Лаврентій Зизанії, Кирило Транквіліон Ставровецький, Іов Борецький та інші.

У 80-ті роки XVI ст. набуло авторитету Львівське Успенське братство, розквіт діяльності якого припадає на 80-ті роки XVI ст. У Львівській братській школі початкове навчання поєднувалося зі школою вищого типу. Навчальна програма передбачала викладання предметів: граматики, риторики, діалектики, що входили до складу класичного європейського тривіуму і арифметики, геометрії, астрономії, музика – класичного європейського кватривіуму; кватривіум йшов за тривіумом. На перше місце виходили знання слов'янської граматики, грецької та латинської мов. У свою чергу латина виводили українську освічену молодь на величезний пласт наукових досягнень і літератури Західної Європи.

Після братської школи у Львові були відкриті аналогічні заклади освіти в містах Правобережної і Лівобережної України. «Луцьке братство Чесного Хреста (1617) також створило школу вищого типу, що стала культурним осередком усієї Волині. За зразками

Львівської та Луцької шкіл діяли братські школи в Галичі, Рогатині, Комарному, Перемишлі, Ярославі, Меджибожі, Холмі» [2, с. 51].

Близько 1615–1616 рр. Богоявленське братство у Києві відкрило власну школу, якою також опікувалися і реєстрові козаки. Навчальний заклад працював під патронатом гетьмана Петра Сагайдачного, православних митрополитів Петра Могили та Йова Борецького, видатних гуманістів Мелетія Смотрицького і Касіяна Саковича та інших. У 1632 р. школа отримала статус колегіуму, який багато років був центром українського національного відродження, зокрема в освіті, науці, літературі, філософії, теології, музиці та образотворчому мистецтві» [5, с. 56].

Наприкінці XVI ст. українська шляхта, подібно до італійської та польської знаті, широко розгорнуло меценатство у галузі освіти і культури, залучаючи до цього процесу найкращих гуманітаріїв, вітчизняного, білоруського, грецького, польсько-литовського та західноєвропейського походження, в першу чергу православних і протестантів. Меценатами українського національно-духовного поступу були: Олександр Чарторийський, волинський воєвода. Проте, найбільшої слави не тільки в Україні, а й за її межами, набув освітній і культурний осередок, створений у 1576 р. в м. Острозі за сприяння князя Костянтина-Василя Костянтиновича Острозького (1526–1608) – впливового магната Речі Посполитої, відомого мецената, нащадка Володимира Святославича Великого. Центр складався з «триязычного лицю» – слов'яно-греко-латинського колегіуму, друкарні та науково-літературного гуртка [3, с. 120].

Офіційно Острозький колегіум був середнім закладом освіти, за західноєвропейським стандартом того часу, але за комплексом навчальних дисциплін і рівнем їх викладання, він міг відповідати вимогам щодо класичних академій. Це давало підставу сучасникам і майбутнім його шанувальникам (а й часто-густо дослідникам) неофіційно підвищити статус вишу. Не можна скидати з важелів і той факт, що князь К.-В. Острозький робив спроби перевести колегіум у статус академії, але католицька Річ Посполита не була зацікавлена у розвитку вищої православної освіти в українських землях. Однак формальне невизнання на державному рівні академічного статусу за колегіумом, мало й позитивне значення: виш був приватним, незалежним від королівської адміністрації та офіційної церкви, відкритий не тільки для всіх верств українського соціуму, а й для грецької православної та європейської протестантської еліти.

Література

1. Грушевський М. С. Історія України-Русі: у 11 т. Т.6. К.: Наукова думка, 1996. 680 с.
2. Микитась Василь. Давньоукраїнські студенти і професори...: Абрис, 1994. 288 с. іл.
3. Митрополит Іларіон. Князь Костянтин Острозький і його культурна праця.

Історична монографія / Іларіон Митрополит (І. І. Огієнко). Луцьк: МП «Світязь», 1992. 216 с.

4. Попович М.В. Нарис історії культури України. К.: «АртЕк», 1998. 728 с.: іл.

5. Хижняк З.И. Киево-Могилянская академия. Вища школа, 1980. 268 с.: іл.

Демідко Ольга

кандидат історичних наук, доцентка кафедри культурології

Маріупольський державний університет

ЗНАЧЕННЯ КУЛЬТУРОЛОГІЧНИХ ДИСЦИПЛІН ПІД ЧАС ВІЙНИ

Як відомо, мистецтво завжди було зброєю, тим більше під час війни. Саме тому пензлем, словом, музичним інструментом озброїлись українські митці, щоб не тільки зберегти, але й поширити українську культуру. Наразі творчі люди України тримають український мистецький фронт. Особливої актуальності і значущості набувають й культурологічні дисципліни, які мають потужний терапевтичний потенціал, тому викладання дисциплін культурологічного та мистецького циклів можуть стати засобом гармонізації психологічного стану всіх учасників освітнього процесу.

Водночас складні соціальні та психологічні умови життя на теперішньому етапі потребують нових підходів у роботі. На заняттях важливо максимально диференціювати форми практичних завдань, побудови процесу сприйняття візуального матеріалу на виключно життєствердних позитивних зразках мистецьких творів [2].

Важливо враховувати, що на сучасному етапі культурологія є однією з визначальних дисциплін, що дає змогу об'єктивно висвітлити труднощі та суперечності, властиві суспільству. Загалом мистецтво, яке розглядається в багатьох дисциплінах культурологічного циклу, – це один з найбільш ефективних видів духовної зброї, яка є корисною для психологічного захисту. Саме творчістю і мистецтвом ми сьогодні привертаємо увагу до себе і до нашої країни. Тож мистецтво не дозволяє згаснути міжнародному інтересу до України, не дає забути про війну та допомагає збирати кошти для армії, тим самим наближаючи перемогу. До того ж, під час війни культурологія набуває більшої актуальності, оскільки може і повинна дати розуміння зміни життя, зміни образу нації не як втрати себе, а як розвитку. Зокрема, потрібне не тотальне «зняття» культури радянської доби, а її переосмислення за вибіркового підходу. Водночас потрібне дослідження культурного наповнення (чи браку такого) нових соціальних утворень, культурних факторів регуляції соціальної поведінки за нових умов, групових почуттів та афектів, – а все це залишається неопрозореними сторонами сучасного життя з потенційними

несподіванками й новими загрозами. На сьогодні актуальна українська культура безперервно примножує друзів та однодумців у світі, і як м'яка сила є успішною, ефективною, стратегічно орієнтованою. Саме тому це вже далеко не галузь чи сектор, а дієва динамічна субстанція, котра здійснює на іноземну аудиторію не менший вплив, ніж інформаційні, політичні, дипломатичні інституції та їх зусилля.

Кожне наше мистецьке повідомлення, кінематографічне, живописне, письмове, музичне, мультимедійне, цифрове – це далеко не лише індивідуальний авторський голос, а своєрідний континуум спільної правди, спільної позиції, яку кожен українець по крупинках формує, зміцнює, поповнює новими й новими свідченнями, переживаннями, смислами, яку кожен із нас доносить українській та іноземній аудиторії. Повномасштабне вторгнення РФ змусило суспільство повернутися до власних історичних джерел, надихнутися прикладом минулих поколінь українських митців. Українська молодь сьогодні прагне краще знати й розуміти минуле, порівнює нашу ситуацію з тими важкими обставинами, які українці переживали і в яких діяли за попередніх історичних часів. Класика працює і знову є опорою для всіх наших починань, основою для нашої впевненості, рівноваги [1].

Завдяки дисциплінам культурологічного циклу студенти мають можливість вивчати актуальну українську культуру, її представників – від митців до аналітиків, від менеджерів до стратегів. Насправді це потужна армія інформаційного та психологічного впливу, яка виробляє мистецький, інформаційний, аналітичний контент, яка часто виконує різні функції: від соціальних і волонтерських до представницьких і дипломатичних.

Поряд зі свідченням, осмисленням, фіксуванням воєнного лихоліття, які переживають всі без винятку українці, поряд зі збереженням української культурної спадщини, виробленням культурного контенту та продукту, поряд із популяризацією нашої культури у рідній країні та світі, на викладачах з культурологічних дисциплін лежить ще одна велика відповідальність – протидія ворожій пропаганді, протидія ворожим інформаційно-психологічним спецопераціям та маніпулятивним наративам.

Отже, культурологічним дисциплінам слід приділити особливу увагу, оскільки під час війни розвиток культури набуває особливого значення, адже культура єднає нас у розумінні, хто ми є, надає сенсу боротьбі за спільні цінності та спадок.

Література

1. Дністровський А. Актуальна українська культура: свідок, оберігач, комунікатор. Блог Анатолія Дністровського. 2023. 7 вересня. URL: https://lb.ua/blog/anatolii_dnistrovnyi/573806_aktualna_ukrainska_kultura.html (дата звернення: 14.01.2024).

2. Як організувати викладання предметів в умовах війни. URL: <https://osvita.ua/86146/> (дата звернення: 15.01.2024).

Нікольченко Юзеф
доцент, доцент кафедри культурології,
заслужений працівник культури України.
Маріупольський державний університет

ВЗАЄМОДІЯ ВИЩОЇ ОСВІТИ І КУЛЬТУРИ У ДУХОВНОМУ ПОСТУПІ НАЦІЇ

У доповіді аналізуються можливості вищої освіти в Україні зберігати і утверджувати координати культурної сфери, що дозволяє розглядати її не лише як соціальний інститут професійної підготовки, але й як ефективний інструмент взаємодії та забезпеченні духовного поступу нації. Вища освіта змикається з культурою в тій її якості, в якій вона виступає як складова національної культури. Вона повинна стати невід’ємним компонентом національної культури, зокрема культури особистості громадянина України.

Неможливо зрозуміти будову, характер функціонування та розвиток професійних і наукових знань, якщо не враховувати їхнього включення у широкий культурний аспект. Вища освіта формує у студента моделі і напрямки його світосприйняття та поведінки, впливає на особистість за допомогою набутих навичок У культурі інформаційного суспільства вища освіта є ключовим фактором та базовим компонентом методології мислення молоді та її поглядів на світ, на людину і на суспільство. На ній засновані технологія і визначений майбутній стиль життя, що пропонуються студентам як зразок.

На нашу думку, заклад вищої освіти повинен бути не тільки одним з основних осередків національної культури, а й виконувати важливу функцію залучення до неї майбутніх фахівців вищої кваліфікації, незалежно від ступеня вищої освіти і обраної спеціальності.

Вища школа взаємодіє з культурою і в тій її важливій якості, в якій вона виконує функції національної культури. Вона є значним її осередком, важливим засобом прилучення до культурних надбань людства. Запорукою поступального розвитку української нації є не лише природні ресурси та економічний потенціал, а й унікальність її духовного досвіду і величезний ресурс гуманітарної культури.

Іншої альтернативи немає: українська вища освіта має бути кращою, якісною, конкурентною, динамічною та інноваційною і уважною не тільки до суспільних потреб і вимог ринку праці, а й для забезпечення духовного поступу нації, зокрема в умовах протидії російській військовій агресії.

Прикладом слугує взаємодія кафедри культурології Маріупольського державного університету з Департаментом культурно-громадського розвитку Маріупольської міської ради щодо реалізації проекту культурної деокупації Маріуполя.

Література

1. Панельна дискусія на тему: «Маріуполь. Культурна де окупація. Народження міста Марії. URL: <https://ndiu.org.ua/novyny/naukovi-konferentsii-kruhli-stoly-festyvali/panelna-dyskusiya-na-temu-mariupol-kulturna-deokupatsiya-narodzhennya-mista-mariyi>
2. Проблеми сучасного підручника: навчально-методичне забезпечення освітнього процесу в умовах воєнного часу: збірник тез доповідей / [ред. кол.; голов. ред. О.М. Топузов]. Київ : Педагогічна думка, 2022. 388 с. URL: <https://doi.org/10.32405/978-966-644-616-2-2022-390>
3. Феномен культури постглобалізму – контекст військових конфліктів. Виклики і перспективи культурологічного аналізу в повоєнному світі: зб. мат. IV Міжнар. наук.-практ. конф., м. Київ, 22 листопада 2022 р.: у 2 ч. / Маріупольський. ун-т. ; заг. ред. Ю. Сабадаш; ред. та упоряд. С. Янковський. Київ: Маріупольський університет, 2023. Ч. I. 157 с. Ч 2. 103 с.

Сабадаш Юлія,
докторка культурології, професорка, завідувачка кафедри культурології
Маріупольський державний університет

ДОСЛІДНИЦЬКИЙ ПРОСТІР УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРОЛОГІЇ: НЕОБХІДНІСТЬ СИСТЕМАТИЗАЦІЇ ТА УЗАГАЛЬНЕННЯ

Очевидним є той факт, що в сучасних умовах, – йдеться про третє десятиліття поточного століття – вкрай необхідно проаналізувати й оцінити напрацьоване, а, подекуди, і скорегувати дослідницький процес, запропонувавши власне – авторське – бачення «проблемного поля» культурології в контексті української гуманістики, загалом. Саме тому, автор тез, останнім часом працює над авторським дослідженням «Дослідницький простір української культурології: витоки, сучасний стан, перспективи», що й спонукало в

необхідності як систематизації, так і узагальнення доволі розгалуженої проблематики вітчизняної культурології – нової гуманітарної науки, – яка активно розвивається від 90-х років минулого століття.

Складність ситуації, що простежується на теренах вітчизняного культурологічного знання, багато в чому визначається хаотичним розвитком культурології в умовах 90-х років ХХ століття, коли йшов процес перекваліфікації представників різних гуманітарних наук у культурологів, оскільки спеціалістів такого профілю країна не мала. Внаслідок цього, або акцентувалася історія культури, або практикувалося додавання культурологічного – аспекту, виміру, контексту – чи не до кожної, близької до культурології, теми. Оскільки специфічні засади, які атрибутовалися б саме як засади культурологічного аналізу ще не були розроблені, дослідження найрізноманітніших проблем спиралися на традиційну методологію, яка роками відпрацьовувалася на гуманітарних теренах. Подібний «дослідницький прийом» створював ілюзію аргументації нового гуманітарного знання у просторі «історія культури – культурологія».

У сучасних умовах, хоча і доволі повільно, але ситуація змінюється, передусім, за рахунок обґрунтування чинників нової спеціальності та викладання культурології в переважній більшості вузів. Помітно активізувалася і науково-дослідницька сфера. Все це вимагає чіткого усвідомлення та відтворення тої ситуації, яка існує сьогодні, і може бути спрогнозована на кілька найближчих років.

Отже, розкриття «за» і «проти» теперішнього теоретико-методичного стану української культурології і створення авторської моделі витоків, сучасного стану та перспектив розвитку культурологічного знання, адже воно базується саме на засадах культурології, сьогодні є на часі, цікавим та перспективним для дослідження.

Сікорська Ірина
доцент, доцент кафедри культурології,
директор Центру міжнародної освіти
Маріупольський державний університет

КУЛЬТОРОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ У ВИЩІЙ ОСВІТІ УКРАЇНИ

Вища освіта в Україні сьогодні стає платформою для співпраці та взаєморозуміння між різними культурами. Вищі навчальні заклади виступають як агенти культурної

дипломатії, підтримуючи міжнародні обміни та ініціативи для сприяння взаєморозумінню та співпраці. Євроінтеграція вимагає розвитку міжкультурної компетентності. Вищі навчальні заклади стали активно впроваджувати освітні програми та предмети, спрямовані на розширення розуміння студентів щодо культурної різноманітності та взаємодії. Прикладом є діяльність кафедри культурології Маріупольського державного університету. На сайті кафедри говориться про важливість і перевагу дослідження культури, що дозволяє розглядати її як вагому силу, що формує та трансформує суспільство, а позицію культуролога як дослідника і промоутера, що здатен згуртувати людей навколо спільного розуміння і досвіду, спонукаючи до якісних змін у суспільстві [1]. Кафедра активно співпрацює з музеями, галереями, театрами та іншими культурними установами для спільного розвитку та підтримки культури. Збільшення міжкультурного взаєморозуміння сприяє високому рівню культурної компетентності серед учасників міжнародного співробітництва в галузі освіти. Культурна компетентність є ключовою для успішного співробітництва, оскільки вона дозволяє ефективно взаємодіяти з представниками різних культур [2].

На особливому місці – співпраця з вітчизняними іноземними культурними інститутами. Громадські та політичні діячі, діячі культури стають активними учасниками освітнього процесу, читають лекції, виступають на конференціях, круглих столах та інших публічних заходах.

Збереження та розвиток мовної різноманітності великою мірою сприяє збереженню культурної спадщини. Зміни в мовній політиці вищої освіти повинні враховувати не лише офіційний статус мов, але й культурні аспекти.

Неможливо сьогодні не відзначити роль інноваційних технологій, а саме - використання інновацій у вищій освіті, що може допомогти зберегти та просувати культурну спадщину. Доведено, що цифрові технології, дистанційна освіта та віртуальна реальність можуть створювати інтерактивні можливості для вивчення та популяризації культурних аспектів.

Особливу роль останнім часом відіграє створення мультикультурного середовища для навчання у сучасному закладі вищої освіти. Розвинуте міжнародне співробітництво, присутність іноземних студентів допомагає місцевим студентам та освітянам розширити світогляд, ознайомитися з різноманіттям культур та підходів до навчання, допомагає пристосовуватися до різних культурних контекстів, стає важливим навичкою для учасників міжнародних освітніх програм. Розмаїття культур у спільноті навчального закладу може збагатити досвід усіх учасників освітнього процесу та сприяти кращому розумінню різних підходів до навчання та виховання. Міжкультурні зв'язки сприяють формуванню відкритого

та толерантного навчального середовища, де різні культури цінуються та поважаються. Міжкультурні зв'язки також стимулюють обмін студентів та викладачів між університетами різних країн, що сприяє обміну знань та ідей. Важливим аспектом є спільна наукова та дослідницька діяльність на міжнародному рівні покращує якість освіти та сприяє розвитку інновацій у галузі освіти. Міжнародне співробітництво у галузі освіти дозволяє об'єднати зусилля для вирішення глобальних проблем, що стоять перед сучасним суспільством. І особлива роль в цьому сенсі належить культурі.

В цілому культурологічний аспект та міжкультурні зв'язки сприяють формуванню глобального громадянства та відповідального підходу до розв'язання сучасних проблем, підкреслюють важливість міжкультурних зв'язків у міжнародному співробітництві в галузі освіти та їх позитивний вплив на формування глобальної освітньої спільноти та ініціатив.

Література

1. Кафедра культурології. Маріупольський державний університет. URL: <https://mu.edu.ua/uk/departments/kafedra-kulturologiji>

Феномен культури постглобалізму – контекст військових конфліктів. Виклики і перспективи культурологічного аналізу в повоєнному світі: зб. мат. IV Міжнар. наук.-практ. конф., м. Київ, 22 листопада 2022 р.: у 2 ч. / Маріупольський ун-т. ; заг. ред. Ю. Сабадаш; ред. та упоряд. С. Янковський. Київ: Маріупольський університет, 2023. Ч. I. 157 с. Ч 2. 103 с.

Юр Ольга,
магістр культурології,
фахівець з культурного розмаїття та розвитку громади.
Диплом магістра 2024 р.
Маріупольський державний університет

ТВОРЧІСТЬ РАФАЕЛЯ САНТІ В СУЧАСНОМУ МИСТЕЦЬКОМУ ПРОСТОРИ УКРАЇНИ.

Творчість Рафаеля Санті (1483–1520), як одного з найбільш відомих та геніальних митців епохи Ренесансу, суттєво впливала на розвиток світової культури у різні часи, зокрема в сучасній Україні.

Масштабним культурно-мистецьким проектом в Україні стала виставка італійських митців «Три шедеври класичного мистецтва з музеїв Італії. Рафаель, Тиціан, Гвідо Рені» у

травні 2013 року в Київському Національному музеї мистецтв імені Богдана та Варвари Ханенків, яка була присвячена 1025-й річниці хрещення Київської Русі [1]. Серед шедеврів був представлений гобелен «Дивний вилов риби» (XVII ст.), виготовлений з шовку та вовни з додаванням срібних і золотих брюсельським мануфактурником Хендріком Маттенсом у 20-х роках XVII століття. Основою для нього слугував оригінальний картон фрески Рафаеля для Сікстинської капели.

Наступна виставка – це «Код Рафаеля», яка була присвячена 530-річчю від дня народження великого живописця, яка відкрилася 28 грудня 2013 року у Національному Києво-Печерському історико-культурному заповіднику. На були представлені репродукції гравюр в техніці мідьориті (графічна техніка глибокого друку, малюнок майбутньої гравюри продряпують на мідній пластині, заповнюють фарбою і відбивають на папері) та офортів Рафаеля. Головним експонатом виставки стала ікона «Богородиця Трьох радостей», автор якої надихався та наслідував геніальну картину Рафаеля Санті, на якій увічнено образ Діви Марії «Мадонна делла Седія» (1514) або «Мадонна в кріслі».

30 жовтня 2019 року в Прилуцькому краєзнавчому музеї імені В.І. Маслова відбулося відкриття виставки графіки XVIII–XIX століття з фондів Чернігівського обласного художнього музею імені Григорія Галагана «З галаганівської колекції-2». Експозиція представляла собою двадцять дві гравюри, що відтворювали твори видатних митців італійського Ренесансу: П'єтро Перуджино (1445–1523), Андреа дель Сартто (1486–1530), Леонардо да Вінчі (1452–1519), Рафаеля Санті, а також відомих майстрів живопису та гравюри XVII–XVIII століття.

До 500-річчя від дня смерті Рафаеля у червні 2020 року в Одеському музеї західного та східного мистецтва відкрилася грандіозна виставка під назвою «Рафаель – назавжди». Цей надзвичайний проєкт вдалося втілити за допомоги і підтримки Італійського інституту культури в Києві та Посольства Італії в Україні. Експозиція виставки представляла собою дванадцять унікальних гравюр за самотніми картинами живописця, відтворених майстрами Західної Європи у XVI–XVIII ст. [2].

У картинній галереї Музейного комплексу Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя експонуються репліки (авторське повторення художнього твору, яке може відрізнятися від оригіналу розмірами або окремими деталями зображення) та репродукції шедеврів західноєвропейського мистецтва епохи Ренесансу та Бароко, зокрема: Мікеланджело, Рафаеля, Тіціана, Аннібале Карраччі (1560–1609), Пітера Брейгеля молодшого, Караваджо, Гвідо Рені, Рубенса, Гверчіно, Ван Дейка, П'єра Міньяра та ін. Основу експозиції складала приватна колекція відомого українського літератора, видавця,

громадського діяча та мецената Григорія Олександровича Кушельова-Безбородька (1832–1870).

У сучасному мистецькому просторі України реалізовані й інші мистецькі проекти, присвячені художній майстерності великого Рафаеля. Серед них: «Афінська школа в КПІ» (2012) – репродукції фрески «Афінська школа» в Національному технічному університеті України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»; виставка «Гармонія творчості Рафаеля Санті» (530 років від дня народження Рафаеля Санті) (2013) у Центральній міській бібліотеці Мелітополя; виставка до Дня Європи «Флорентійський шедевр Рафаеля Санті» (2017) у Вінницькому обласному художньому музеї; книжкова виставка «До 535-річчя від дня народження Санті Рафаеля (1483–1520), італійського живописця, архітектора з циклу виставок «Календар мистецтв» (2018) у Кропивницькій обласній універсальній бібліотеці ім. Д.І. Чижевського; мистецька виставка «Великий майстер Відродження» до 535-річчя від дня народження Рафаеля Санті в Ірпінській міській публічній бібліотеці ім. Максима Рильського; виставка репродукцій графіки Рафаеля «Vero. Vene. Bello. Істина. Благо. Краса» (2019) у Чернігівському обласному художньому музеї ім. Григорія Галагана.

До 535-ї річниці від дня народження Рафаеля бібліотека імені М.А. Жовтобрюха, що діє на базі Полтавського національного педагогічного університету ім. В.Г. Короленка, з березня 2018 року запустила цикл вебінарів «Рафаель: володар мистецтва», присвячених великому італійцю. Цей цикл охоплював тематичні лекції і семінари, присвячені життю та найбільш плідним, флорентійському і римському, періодам творчості художника; онлайн-екскурсію «Подорож музеями світу», в яких зберігаються шедеври Рафаеля; тематичний список, а також виставку альбомів з фонду бібліотеки, в яких представлені репродукції картин і фресок митця.

«Рафаель та його Мадонни» (2018) – так називався мистецький проєкт Полтавської обласної універсальної наукової бібліотеки ім. І.П. Котляревського, присвячений 535-ій річниці від дня народження видатного живописця.

Масштабний за своїм задумом культурно-освітній проєкт «До Рафаеля–після Рафаеля» у лютому 2020 року втілював у життя кандидат мистецтвознавства, доцент Українського католицького університету (м. Львів) Ігор Жук. Він розробив і провів серію меморіальних вебінарів, присвячених 500-річчю від дня смерті видатного Рафаеля.

Влітку 2021 р. КУ «Міський центр сучасного мистецтва і культури ім. А.І. Куїнджі» у Маріуполі провів тематичний семінар «Образ Мадонни в мистецькій спадщині Рафаеля», який супроводжувався однойменним відеолекторієм» [3].

В Україні були успішно реалізовані проєкти, присвячені життю і творчості Рафаеля Санті: демонстрація науково-популярного фільму до 530-річчя від дня народження

художника «Сікстинська капела. Станці та лоджії Рафаеля» (2013), організований картинною галереєю Петра Оссовського «Світ і Вітчизна» (м. Кропивницький); тематичний захід «Рафаель Санті» (2018) бібліотеки Старосалтівського професійного аграрного ліцею; онлайн-лекція «Сонце Ренесансу. Рафаель – майстер гармонії» (2018), розроблена фахівцями науково-технічною бібліотекою Національного лісотехнічного університету України; презентації «Титани епохи Відродження» (2018) та «Леонардо да Вінчі і Рафаель Санті» (2019) державного освітнього проекту «На урок».

Література

1. Італійці привезли в Київ шедеври Рафаеля, Тиціана та Рені // Мультимедійна платформа іномовлення України «Укрінформ». 2013. URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-culture/1500816-italiytsi_privezli_v_kiiiv_shedevri_rafaelya_titsiana_ta_reni_1831757.html
2. «Сікстинська Мадонна» та інші: в Одесі відкрили виставку гравюр з робіт Рафаеля // Суспільне новини. 2020. URL: <https://suspilne.media/39248-sikstinska-madonna-ta-insi-v-odesi-vidkrili-vistavku-gravur-z-robit-rafaela/>
3. Титани епохи Відродження. КУ «Міський центр сучасного мистецтва і культури ім. А.І. Куїнджі (м. Маріуполь). 2022. URL: <https://www.facebook.com/100023161160311/videos/379823037627862>

Якимчук Марина,
магістр культурології,
фахівець з культурного розмаїття та розвитку громади.
Диплом магістра 2024 р.
Маріупольський державний університет

ДЕКОР У МИСТЕЦТВІ ДАВНЬОГО РИМУ

При студіях культури Давнього Риму необхідно звернути увагу на її феномен «Entertainment» (розвага, масове дійство, спектакль), що охопив весь життєвий комплекс його соціуму. У політичному дійстві імператори під час тріумфу влаштовували видовища (бої гладіаторів); у патриціанському житті (оргії та містерії); у суспільному житті – театр, який як форма «Entertainment» відігравав свою особливу вихолану роль [2, с. 68].

«Panem et circenses» (лат) – «Хліба і видовищ!» – це буда провідна вимога давньоримського суспільства. Видовища були різноманітними: бій гладіаторів, суперництво колесниць, змагання на воді, театралізовані дійства, зустрічі у термах, містерії в обістях

багатіїв тощо – все разом визначило сутність культурного розвитку давньоримського суспільства: «Хліба і видовищ!» – його гасло. «Цей народ вже давно, відколи свої голоси продав, Про всю службу забув; і імперію, що колись Усе роздавала, легіони, і владу, і лікторів зв'язки, Заціпенілий тепер і про двоє речей лиш стурбовано мріє: «Хліба та видовищ!» ...» – ці слова належать Ювеналу за імператора Траяна, наведені у десятій сатирі. Важливою і невід'ємною частиною феномену «Entertainment» у культурі Давнього Риму був декор (decor).

Категорію декору в соціокультурному житті Давнього Риму почав висвітлювати Вітрувій. Для давньоримського громадянина декор був не прикрасою, а складовою відповідного стилю життя. Як засвідчує латинська риторика, «decor» – це «гідна велич», синонім слова «honor» (лат) – «слава», «шана», «décor» також походить від «deceat» – «те, що личить» Два види декору називав Вітрувій: «decor» і «ornare» [1]. Вони мають значення «прикрашати». Перше поняття використовувалося у «Entertainment», а друге мало значення для військової термінології. Так, коли імператор повертався до Риму, влаштовувався тріумф. Це було видовище на честь святкування перемоги імператора. У цьому випадку використовували поняття «decor» як вшановування переможця. При влаштуванні тріумфів обов'язковою була наявність пурпурової мантиї тріумфатора, лавровий вінок, тріумфальні арки і колони. Отже, поняття «декор» у Давньому Римі було багатозначним.

У понятті іншого варіанту значення «прикрашати», тобто «ornare» – йшлося про орнамент військових обладунків у Давньому Римі. «Ornare» було прикрасою римських легіонерів, зокрема озброєння, за яким відразу можна було визначити приналежність господаря зброї до касті військових.

Перемога римських військ у Юдейській війні була увічнена мармуровою Тріумфальною аркою Тита (81 р. н.е.). Увійшла в історію Давнього Риму Тріумфальна арка Траяна на Форумі Траяна, який був зведений Аполлодором із Дамаска. У якості декору на цій арці була використана колісниця з шестіркою коней.

Зчаста декорування мало і символічний зміст. У випадку перемоги імператором Костянтином римських правителів була декорована Тріумфальна арка Костянтина, що була зведена між Палатином і Колізеєм. Саме цю арку прикрасили рельєфами, що були виламаними зі споруд на честь Марка Аврелія і Траяна. Голови імператорів із династії Цезарів були замінені на зображення голови Костянтина. Таке декорування мало свою символіку. Це була перемога над ворогом не на полі бою, а у громадянській війні.

Вітрувій розглядав поняття «decor» у контексті співвідносності будівлі до її призначення, «...наприклад, храми присвячені Ескулапу повинні бути розташовані у місцевості багатій на дерева, і повинна бути дотримана єдність стилю» [1]. Якщо в процесі

декорування будівлі будуть використовуватися різні ордери, то вона не буде мати декору. «Самі ж стіни в своїй обробці повинні бути прикрашені, відповідно до вимог благопристойності, так, щоб оздоблення їх було доречним і не порушувало їх гідності своєю різноманітністю» [1].

Більшість патриціїв надавали перевагу філософії епікуреїзму і вважали, що найвищим благом є насолода життям. Тому декор посідав у їхньому житті визначне місце. При розподілі на класи, а особливо збільшення багатства у рабовласницькій формації актуальним було виникнення нових архітектурних вирішень, які виступали як засіб підкреслення цього статусу. Це активно сприяло інноваціям у мистецтві будівництва. Був винайдений римський бетон, що дало можливість зводити будівлі з високими стовпами, арками і куполами, з колонадним екраном, і декоративними колонами.

Заможні патриції у домусах використовували порфір. У порфірі переважала темнобордова маса, на тлі якої мерехтіли світлі та червоні кристалічні субстанції. за кольором. Ф. Коуел підкреслював: «За часів правління Октавіана Августа популярними були прямокутні геометричні візерунки контрастних кольорів».

Скляні тессери задля декору композицій із мозаїки спершу почали використовуватися у Іберії. Прикладом чудового оздоблення мозаїками палацу, де було стверджено високій рівень громадянства його власника, ув «Золотий дім» («*Domus aurea*») імператора Нерона. В унікальній будівлі Нерона використовувались смальтові мозаїки у поєднанні з золотом. У посиленні декору використовувалася Єгипетська блакить, яка виготовлялася з кварцу, малахіту, натрію. Ця робота була досить ювелірною; настінні мозаїки виготовлялися для всіх стін приміщення, незалежно від їх розмірів. Стіни будинку прикрашалися такж слоновою кісткою і перлами. «Домуси патриціїв Помпеї запозичували грецький стиль розпису настінного живопису, що отримав назву «під кладку», і був відомий як інкрустаційний стиль, або Перший помпейський стиль» [2, с. 70].

Другий помпейський стиль (перспективний) вирізнявся декоративним зображенням колон, ілюзорним карнизом подіуму, а пізніше проявився тим, що у ньому «відкривалося» небо. Здійснювалася ілюзія саду («Вілла містерій» в Помпеях). Зважаючи на побажання патриціїв, митці-декоратори зображали на стінах домусів вулиці, різноманітні будівлі.

Трансформація категорії «*desog*» яскраво простежується у третьому помпейському стилі, або орнаментальному, у якому обов'язково були канделябри, маски римських богів, серед яких особливо популярними були зображення Діани, Венери, Марса. Зображалися підвішеними на шовкових нитках усіякі абстрактні мотиви, переважно міфологічного

змісту. Таке декорування було в будинку Марка Лукреція Фронтіна в Помпеях, його ж вілли в Оплонтісі.

Четвертий помпейський стиль являв собою поєднання канделябрного декору та архітектурних розписів. Це був улюблений стиль імператора Нерона, і він яскраво підкреслював напружену ситуацію в країні, де представники влади купалися у розкошах («Будинок з червоними стінами», «Будинок Сторіччя» і «Будинок Юлія Полібія»).

У четвертому стилі «Cubiculum» з'являються конструкції у вигляді панелей жовтого кольору, де фриз розмальований пурпуром і прикрашений червоними стрічками у вигляді гірлянд. У центрі будівлі на заходному боці атріуму, розміщені орнаментовані білого і жовтого кольорів, над якими встановлений фриз чорного кольору.

Література

1. Витрувій. Десять книг об архітектурі. URL: https://platona.net/load/knigi_po_filosofii/istorija_antichnaja/vitruvij_desjat_knig_ob_arkhitekture/7-1-0-202

2. Чумаченко О.П. Десог як форма соціальної належності у Давньому Римі. Мистецтвознавчі записки: зб. наук. праць. 2021. Вип. 40. С. 67–71.

Янковський Степан,
доктор філософських наук, доцент,
доцент кафедри культурології
Маріупольського державного університету

ГРАМАТОЛОГІЯ КУЛЬТУРИ:

РЕЦЕПЦІЯ КУЛЬТУРИ ПРОСТОЮ (ПЕРЕСІЧНОЮ) ЛЮДИНОЮ

Грамотологія застосовується задля виокремлення відносин між позначенням і роз'ясненням культури. Позначення культури є виділенням характерних ознак, особливостей, що відповідають уявленню культури. Очевидність зовнішніх виявів культури майже уводить в оману простотою орієнтації у відмінностях. Наприклад, будь-яка проста (пересічна) людина виявить бабусю-“божий одуванчик” або “хама трамвайного”, розпізнає у деталях відмінності “жінки приємної” від “жінки приємної з усіх боків”, і може бути навченою розумінню типажів Тетяни й Ольги Ларіних через віднесення жіночості до чоловічої породи. Отже, навченість і компетентність простої (пересічної) людини у мові,

спілкуванні, стилі створює хибне переконання, що культура є якоюсь збалансованістю внутрішнього, духовного, і зовнішнього, матеріального.

В такому стані справ немає нічого надзвичайного. Адже нікому як нікому не спаде на думку звинувачувати в невігластві людину, яка здатна відтворити таблицю множення, але ниць не знатиме ані про теорію множин і принцип взаємно однозначної відповідності. Але і в теорії множин є така проблема, до розв'язування якої проста (пересічна) людина долучатиметься із легкою самовпевненістю. Загалом, парадокси, паралогізми для простої (пересічної) людини не становлять складності. Її впевненість засновується на двох китах. Один кіт вміння уникати питань, що здатні утруднити безхмарність її розуміння світу й ближнього. Інший кіт її внутрішній демон, який належної миті підкаже шлях найкращий з можливих. Це дозволяє уникати нестерпної багатозначності думок, слів, промов, відносин. Тож, наведені приклади примарної орієнтації простої (пересічної) людини у зовнішніх виявах культури засвідчує наявність потенціалу для провадження студіювань культури на рівні повсякденності.

З іншого боку – роз'яснення культури є означенням інтелектуальної активності особистості має сприяти з'ясуванню причинно-наслідкових зв'язків у царині досягнень певного індивіду або спільноти у виробничому, суспільному й духовному житті в певну епоху. І у відносинах позначення і роз'яснення все видаватиметься зрозумілим до тієї миті, коли не проявиться сила суджень.

Перш ніж рушити далі, зробимо невеликий екскурс до царини філософських понять. Українське поняття сили суджень відповідає німецьком *Urteilskraft*, французькому *la faculté de juger*, англійському *faculty of judgment*. Всі ці позначення необхідно навести, щоби ті, хто не може згадати, раптом поновила в своїй пам'яті зв'язок питань смаку і цілей, згадавши спорідненість між милуванням світом та насолодою свободи, Якщо світ не є джерелом приємних почуттів, а свобода видається марною, оскільки не вміщує позитивного сенсу і є “свободою від...”, як, приміром кийському духовидецеві Миколі Бердяєву, для якого милування котиками і насолода їх муркотінням замінило собою і світ, і свободу, то навіть така знедолена особистість має можливість оцінити силу суджень, згадавши про те, що судження “всі люди смертні” є не тільки прикладом загальнозначущого стверджувального судження із значенням “істина”, а й нагадуванням про скінченність людського життя.

Так звана звичайна (пересічна) людина сприймає культуру як само собою зрозуміле явище. Пов'язуючи його, насамперед, із поведженням в буденних обставинах, особистісними якостями, стилем життя тощо. Утім одержане з буденності знання культури має домінуючу рису. У цьому випадку культуру сприймають радше як уміння публічного поведження. Відтак, при сприйманні очевидних речей потреба розумітись на понятті культури відсутня. І

всю площину знань звичайної (пересічної) людини вміщує ділянка між її життєвим досвідом та життєвою мудрістю, або між спогадами та сподіваннями.

Спогади визначають минуле, а сподівання майбутнє. Такий спосіб розуміння життя, а культури як однієї з форм його вияву, є історичним. Це означає, що культура має певні життєві цикли. Культурні явища, процеси, феномени проходять через певні етапи становлення. Серед них зазначимо періоди виникнення, утвердження, поширення, занепаду, зникнення. Зазначимо, оскільки як автор цього способу розуміння, так його твір є широко згадуваними, то й недоцільно згадувати їх у цій невеликій рефлексії з приводу проблеми рецепції культури. Повернемося до суті. Єдине чого не досягнути при такому способі розуміння то, усвідомлення того, що сподівання належить минулому так саме, як минуле теперішньому. Більш того, в житті час не віддаляє речі, події, факти, та, навіть, не наближає їх. Сподівання, що “час лікує рани” є лише ілюзорним сподіванням на те, що згодом, щось має змінитися, бо не може статись так, щоби все залишалось незмінним. У житті змінним є не час, а обшир існування. Його зв'язок із часом є проблематичним, але ця проблема значно ширше змісту цієї розвідки. Найбільшою мірою розуміння змінності обширу людського існування притаманне пророцтву соціальної революції, оприлюдненого Карлом Марксом. Обмірковуючи свою рецепцію динаміки соціальних перетворень у роботі “До критики Гегелевої філософії права” (Karl Marx, Zur Kritik der Hegelschen Rechtsphilosophie, 1843 – 1844), він привертає увагу читачів до того факту, що знедолені доповнюють життєвий обшир свого існування ілюзією спасіння. Це одна з умов соціальної революції, але її рушійною силою є класова боротьба. Антагонізм гноблених і експлуататорів є своєрідною ниткою Аріадни історії людства. Але, якщо класова боротьба – це алегорія Аріадни, пролетаріат є Тезеєм, то хто Мінотавр, що криється в кімнатах лабіринту?

Антиципація ілюзії зрозумілості відкриває шлях для пошуку відповіді на поставлене питання. До того ж воно є втіхою звичайної (простой) людини, яка опікується долею і Міноса, і Пасіфаї, і Дедала, і Мінотавра, і Аріадни, і лабіринту, і Тезея, свідомість якої вміщує весь перебіг подій. Щоби збагнути сутність ілюзії зрозумілості скористаємось (позбавленими вже своєї наукової значущості) метафорами правого і лівого півшаря кори головного мозку. Праве півшаря милується проєкціями спасіння, творячи образ бажаного майбутнього, а ліве розраховує необхідні кроки для втілення бажаного. Культура у сенсі зазначеному на початку позначає ідеальний вимір людського буття. У бажаному майбутньому в блискач апокаліптичних візій відкривається обшир ідеальних надбань людської духовності. Це соціокультурний світ через призму ілюзії спасіння.

Інша сторона матеріального благополуччя і процвітання відкривається через призму ілюзії зрозумілості. Тому, можемо впевнено стверджувати, що культура в уявленні

пересічної або простої людини – це поведінка або етикет. У більшості випадків таке уявлення є вичерпним. Найвеличніший здобуток подібної особистості є досягнення ідеалів культури. Вона буде вдячна кожному поводитиру, який долучив її до цих ідеалів. Але вдячність звичайної (пересічної) людини є гетерономною. Навіть досягнувши невичерпних ідеалів духовного самовдосконалення звичайна (пересічна) людина завжди оглядається на власну ієрархію уподобань. Тож, сприйняття культури як своєрідного ансамблю духовно-матеріальних цінностей насправді є перешкодою на шляху до раціонального сприйняття культури. Наслідком матеріально-духовної візії є радикальність сприймання культури. Це твердження про радикальність рецепції культури є дещо складним для розуміння, оскільки воно суперечить панівному уявленню про культуру як морально-духовне вдосконалення.

По відношенню до цього аспекту маємо зробити коротке зауваження: пересічна людина заснована на опозиції “злиднів” / “процвітання”, де злидні означають нестатки та убогість матеріальних статків, а процвітання – сприятливі умови для розвитку особистості. В античній культурі навіть виділяється особливий період розквіту особистості – акме. На відміну від сучасності. Акме не припадало на пору цвітіння в юності. Стійкий асоціативний зв’язок квітучості природи та життя із «юністю» в уявленні про “юності прекрасную пору” серед розмаїтих реплікацій *Homo soveticus ordinarium*. Для такого уявлення культура духовним контекстом повсякденності. І в горизонті людського існування видається, навіть, чимось недоречним у відношенні до базових потреб людини. Культурні чинники починають проявлятися на рівнях самоактуалізації та трансценденції особистості. Така рецепція впливає не лише на буденність, а й на рецепцію культури в науковому полі соціального і гуманітарного знання. Насамперед така рецепція відображається через панування історичистського потрактування культури. Культурологічні студії, що утиснені до прокрустового ліжка історичної періодизації часу, втрачають зв’язок із первинною інтерпретацією культури у життєсвіті людини.

СЕКЦІЯ
«АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ФІЛОСОФІЇ ТА СОЦІОЛОГІЇ»

Гудима Ігор,
доктор філософських наук, професор кафедри філософії та соціології
Маріупольський державний університет

**ПОШУКИ ОСНОВ НОВОГО СВІТОРОЗУМІННЯ В УМОВАХ СУЧАСНОЇ
КУЛЬТУРИ**

Тематизія тез пов'язана з вивченням спроб учених та філософів знайти основи та інструментарій нового світорозуміння, які б в умовах сучасної культури відображали системні засади світу, фундаментальну номологію світоустрою, яка лежить в основі його постійнодіючих законів. Автор спеціальну увагу звертає на результати вивчення вченими нелінійних процесів самоорганізації складних систем і зосереджується на природі статистичних законів, прагне показати, що ці патерни є більш фундаментальним аспектом реальності, ніж динамічні закони. Глибоке розуміння значення нового стилю наукового мислення тісно пов'язане з докорінним переглядом уявлень про самоорганізацію матерії у природі. Ця здатність до змін раніше вивчалася лише у макроскопічних станах статистичної рівноваги. Це новий стиль наукового мислення і нова картина світу, що впливає з нього. Вони пов'язані з вивченням нелінійних та неврівноважених відкритих систем. Все це свідчить про нетривіальне розуміння самої матерії та її здатності до самоорганізації. Матерія набуває нових форм існування. Їхня поява обумовлена власними внутрішніми силами та властивостями самої матерії.

Якщо кинути ретроспективний погляд на людську історію, то не можна не помітити, що ця історія пронизана людським прагненням пізнати таємниці природи, зазирнути за межі відомого людині. Знання людини про навколишній світ і про себе ніколи не досягають точки насичення, а сучасна наука все менше схожа на архів непорушних істин - її динаміка, зміна наукових парадигм прискорюється. Перехід науки до нової фази свого розвитку, стадії «пост-некласичної» вважатимуться воістину епохальним. Цей перехід відбувається у міру того, як традиційні лінійні (детерміновані) оцінки взаємопов'язаності та взаємозумовленості явищ і процесів дійсності, які нерозривно панували в європейській культурі з її зародження, змінюються новим, глибшим розумінням природи дійсності. Таке розуміння як у природничо, так і в рівній мірі в гуманітарній традиції тісно пов'язане з істотним

переосмисленням феномена детермінізму. Змістом світоглядної спрямованості нової парадигми було буття, що змінюється, в його сталості і змінах. У посткласичній науці починається докорінний перегляд методологічних принципів природознавства. Зміни спрямовані на усунення акценту в онтологічних принципах із сутності на існування. Формування нового стилю мислення та нової наукової картини світу дозволило глибше зрозуміти природу дійсності та наблизитися до розуміння невідомих раніше рівнів структурної організації матерії. У філософії поява такого роду уявлення про спонтанність матерії відбулося набагато раніше.

Переосмислення традиційних уявлень, понять, ідей спричиняє перехід до нової нелінійної парадигми мислення. Змістом світоглядної спрямованості нової парадигми є мінливе існування у своїй сталості та змінюваності, безпосередньо пов'язане з багаторічними спробами людини дати єдине пояснення всім фактам дійсності, зрозуміти останню з погляду єдиної константи. Йдеться не тільки і не стільки про істини факту, але про основне відношення світу до його першопричини, першооснови; воно поступово практично зводиться до питання про початкову таємницю світу, про дійсність взагалі та про природу цієї дійсності. Академічно налаштовані вчені знаходяться в авангарді цих пошуків, досліджень, експериментів, орієнтованих на намір створити єдину теорію всього або знайти б те «рівняння Бога», яке виступало б універсальною ідеєю для всіх процесів світобудови: «Це було б святим Граалем фізики, тією єдиною формулою, з якої, в принципі, можна було б вивести всі інші рівняння, починаючи з Великого вибуху і рухаючись до кінця Всесвіту» [1], тобто тією єдиною формулою, з якої, на думку Альберта Ейнштейна та Мічіо Каку, можна вивести рівняння для всіх станів Всесвіту, від початку світу до його кінця, - то ємне і коротке рівняння, «яке дозволило б читати думки Бога» [1].

І якщо колись вдасться або шляхом ретельно проведених спостережень та експериментів, або шляхом щасливого здогаду остаточно встановити і згодом показати навіть найзатятішому скептику сутність фундаментальної реальності світу, а разом з цим і у нерозривному зв'язку із цим - первісний сенс світу і відкритість його буття, і справді ставляться до всього цього як до одвічного питання людини, як до таємниці («звідки береться все суще?»), не затемненої квазитаємницями, вигаданими у різні культурно-історичні епохи людством, то це дозволить, нарешті, дати відповідь на найбільше світоглядне питання людини, на найдавнішу таємницю світу, яку за всіх часів намагалися досягнути мислителі та вчені.

Література

1. Michio Kaku. The God Equation. The Quest for a Theory of Everything. Random House Publishing Group. 2021.

Зубченко Олександр,
кандидат соціологічних наук, доцент кафедри філософії та соціології
Маріупольський державний університет

КОМУНІКАТИВНІ ПРАКТИКИ НАСЕЛЕННЯ В ОКУПАЦІЇ

З початку повномасштабної російської агресії у лютому 2022 року на Півдні України ворогу через багаторазову перевагу в особовому складі, озброєнні та військовій техніці вдалося захопити майже всю Херсонську та три чверті території Запорізької області. З перших днів окупації рашисти здійснюють повну інформаційну ізоляцію захоплених земель: вимкнули українське телебачення та радіо, взяли під повний контроль місцеві газети, суттєво обмежили можливості використання українського мобільного зв'язку та інтернету, встановили спеціальну апаратуру для моніторингу та фільтрації онлайн-трафіку. Після фізичного перекриття сполучення із вільною Україною у жовтні 2022 року загарбані території перетворилися на справжнє інформаційне гетто.

Мета таких дій ворога цілком очевидна – генерувати штучну повсякденність, що з одного боку, має переконати місцевих жителів у вигаданих успіхах російської армії на фронті, а з іншого - легітимізувати і посилити ворожу владу, зламати волю до народного спротиву. Для емпіричного дослідження ситуації із використанням мобільного зв'язку за умов страху та терору ми використали метод глибинного інтерв'ю із жителями с. Костирка Херсонської області, що перебувало під окупацією із березня по листопад 2022 р.

Отримані нами дані свідчать, що навіть за умов інформаційної блокади і тотального панування рашистської пропаганди, українці будь-що шукали можливість спілкуватися із рідними. Після приходу кремлівських військ мобільний телефон із атрибуту сучасного життя, засобу праці та розваг перетворюється на єдину можливість зв'язку із неокупованим світом, але водночас – і на джерело постійної небезпеки. «Я свій ховала... А так дзвонили, щоб вони не бачили. Телефони шуршали, якщо найдуть прапор України або десь написано Слава Україні - то таких получиш пиздячки, що почки виригувати будеш» (Альона, 30 років). Поширення набуває практика двох телефонів: кнопочкового – для вуличних перевірок та сенсорного – вдома. «У нас один був телефон, кнопочний, який ми не ховали, але вони на нього з такою ухмилкою дивились. А телефон Артёма, я в книжки заховала, а Андрія телефон користувалися і постійно його переховували під кроваті, то під матрац, то під одіяло, то під подушку» (Оксана, 52 роки). Паралельно із цим триває нав'язування

російських сім-карток, що використовуються окупантами як інструмент збору персональних даних: «діти були в Херсоні, то були винуждені купити рус.сімку... я міняла сімку, то туди вставляю, то туди.. були перевірки, вечно ходила мене тіліпало я не знала, що робить. Оце прийшли кажуть – паспорт... а телефон покажите - та будь ласка, там лише фотографії сімейні та рецепти і більш нічого, позаглядають скрізь» (Олена, 55 років).

На тлі активного глушіння рашистами нашої мобільної мережі пошук місць із більш-менш стабільним сигналом стає справжнім квестом: «їздили в Новорайськ, там на кладбіщі ловила связь, там напевно самі янголи нам давали зв'язок» (Любов, 61 рік), «Залазив на кучу гніту або на горищі. Не було зв'язку. Могли в любую хвилину перевірить» (Микола, 64 роки). Водночас люди добре усвідомлюють, що відверта телефонна розмова відтепер може бути смертельно небезпечною для життя: «ми старалися не говорити по телефону, думали що була прослушка.. дзвоню сестрі в Харків - ти жива?? І все.. боялися говорити.. і вони боялися і ми боялися» (Валентина, 61 рік). По мірі наближення Української армії ворог посилює репресії проти мирного населення: «за розмови могли забрати в Каховку на «коробочку» там людей били, знущалися, десь когось вбивали... приходилось мовчати» (Микола, 64 роки).

Як захисна реакція на переслідування народжується майже оруелівський «новояз»: «Називали руських «сусідами», «колорацькі жуки», «орки», не говорили про них взагалі» (Тетяна, 60 років), «Ми їх називали «гості», як там гості чи приїхали, чи виїхали гості, чи довго ще будуть. А що чують про ваших гостей?» (Оксана, 56 років). Поряд із цим формується жорстка самоцензура телефонних розмов із вільною Україною: «теми щодо того, де окупанти, скільки їх, це було заборонено, ми знали, що вони прослуховували.. могли в любий момент приїхати» (Тетяна, 56 років). Поряд із цим не варто забувати, що мобільний телефон був потужною зброєю, за допомогою якої сотні патріотів із правобережної Херсонщини передавали Силам оборони України координати ворога, фіксували злочини рашистів на тимчасово окупованих територіях та наближали звільнення рідного краю.

Загалом, російська окупація Півдня України призвела до радикальних змін комунікативних практик місцевих жителів. Спочатку нові порядки сприймалися як незрозумілі та страшні, панували соціальна пасивність та апатія. Але навіть найжорсткіші обмеження з часом рутинізуються та починають сприйматися як вимушена, але тимчасова норма. Люди вчаться переховувати сучасні мобільні гаджети, говорити на відсторонені теми, розуміти поміж рядків та крадькома читати новини із українського інтернету.

Іванець Тетяна,
кандидат політичних наук, доцент кафедри філософії та соціології
Маріупольський державний університет

ОСОБЛИВОСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МАТЕРІАЛЬНИХ ПОТРЕБ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ

Повномасштабне військове вторгнення призвело до чисельних внутрішніх переміщень з регіонів, в яких був найвищий рівень загрози, до регіонів, які можна назвати умовно безпечними. За даними міністерства реінтеграції України станом на початок 2023 року кількість внутрішньо переміщених осіб в Україні за офіційними даними склала 4,8 мільйона, хоча реальна цифра є набагато більшою та сягає близько 7 мільйонів [2]. Подібна цифра являється безпрецедентною та загрозливою для української системи соціального забезпечення.

За результатами опитування, яке проводилося дослідницькою компанією «Active Group» у квітні 2022 року, всі потреби ВПО можна розподілити на дві групи матеріальні та нематеріальні (пов'язані з відновленням та пристосуванням до нових умов життя) [5].

Серед матеріальних проблем ВПО можна виділити наступні групи: проблеми, пов'язані зі юридичним оформленням статусу ВПО, потреба в матеріальній допомозі (непродовольчі товари, продукти харчування, ліки, фінансова підтримка тощо), проблема безробіття, проблема забезпечення житлом. За всіма цими напрямками на сьогодні працюють як державні органи та служби, так і міжнародні фонди та організації.

Щодо бюрократичних проблем, пов'язаних зі статусом ВПО, то відповідно до результатів опитування люди, перш за все, жалілися на проблеми з отриманням довідок, наявність великих черг, проблеми з роботою баз даних (що сприяло затягуванню процесу), відсутність у працівників соціальних служб актуальної інформації щодо того, де ВПО може отримати необхідну правову, матеріальну, документальну допомогу. Окремо відзначали проблеми у взаємодії зі службами військоматів, а саме непрозорість процедур; відсутність єдиного принципу в роботі військоматів в цілому та організації призову зокрема; неузгодженість роботи військоматів та прикордонної служби; великі черги, щоб стати на військовий облік у великих містах (особливо в перші місяці війни). Все це, на думку респондентів, не сприяє зростанню рівня довіри до цієї інстанції [5].

Щодо матеріальної допомоги, то тут треба відзначити доволі високий рівень ефективності роботи різноманітних фондів та організацій (ООН, Червоний хрест, громадські

організації, які співпрацюють з донорами з закордону, українськими благодійними організаціями та бізнесом). Забезпечення одягом, засобами гігієни, продуктами харчування відбувається на доволі високому рівні. Однак цей напрямок також характеризується певними проблемами, зокрема, зосередження більшості фондів та волонтерських організацій в великих містах; відсутність єдиної системи інформування ВПО про можливість отримати допомогу; неефективна процедура роздачі допомоги, що виливається в великі черги, які можуть розтягуватися на декілька днів. В результаті, люди, які працюють, часто не мають змоги отримати цю допомогу.

Опитування, яке проводила в Україні Міжнародна організація міграції з 17 по 26 вересня 2022 року, продемонструвало, що серед матеріальних потреб для більшості респондентів особливе місце займає матеріальна підтримка (73% ВПО), а 51 % ВПО взагалі назвали готівкові кошти своєю першочерговою потребою. Потреба ВПО в фінансовій допомозі є стабільно високою в усіх регіонах розміщення. При цьому, більшість ВПО зазначили, що грошову допомогу витратили би на їжу (51%), комунальні платежі (43%) та витрати, пов'язані зі здоров'ям (54%). І це при тому, що 79% опитаних ВПО підтвердили, що члени їхніх домогосподарств регулярно отримують різноманітні види фінансової підтримки від уряду України та міжнародних організацій [3].

Фінансові проблеми ВПО пов'язані, перш за все, з втратою роботи та втратою власного житла. За офіційною статистикою центрів зайнятості станом на 1 січня 2023 року в Україні статус безробітного мали 186,5 тисяч осіб при наявності 21,2 тисячі вакансій, тобто на одне вакантне місце претендувало близько 9 офіційно зареєстрованих безробітних. Але це офіційна статистика, переважна ж більшість безробітних не зареєстрована в центрах зайнятості. Так, наприклад, за оцінками Міністерства економіки на початок 2023 року кількість безробітних в Україні сягала 2,6 мільйона осіб, за оцінками Національного банку України ситуація є ще гіршою – безробітними являються 4,2 – 4,8 мільйона осіб. І значний відсоток безробітних припадає саме на ВПО [1].

На державному рівні робилися спроби вирішувати цю ситуацію, наприклад, восени 2022 року запрацював «Єдиний портал вакансій», де зосереджувалися актуальні пропозиції щодо вакансій в різних регіонах. ВПО мають можливість безкоштовно пройти перенавчання та перекваліфікацію, роботодавцям, які працевлаштовують ВПО, держава виплачує 6500 гривень на місяць протягом перших двох місяців після працевлаштування. Також була започаткована програма, в рамках якої безробітні залучалися до суспільно-корисної роботи, за яку отримували мінімальну заробітну плату [6]. Однак, не дивлячись на всі ці кроки, ситуація в сфері зайнятості залишається важкою, що є наслідком загального падіння економіки в умовах війни.

Також, в умовах дистанційної роботи шкіл, відсутності достатньої кількості місць в дитячих садках та існування певних обмежень у їх роботі, пов'язаних з воєнним станом, у багатьох батьків ВПО (і не тільки) виникають проблеми, з ким залишити вдома дітей, щоб мати можливість повноцінно працювати на повний робочий день.

Також в контексті великих внутрішніх переміщень населення в межах держави виникла проблема з житлом, яка супроводжується у тому числі надзвичайним зростанням цін на житло в регіонах, куди спрямовуються найбільші потоки переселенців. У цій сфері держава також намагалася реалізовувати певні кроки. Наприклад, була введена компенсація за тимчасове розміщення ВПО (постановою Кабміну від 19.03.2022 р. № 333 про Порядок компенсації витрат за тимчасове розміщення внутрішньо переміщених осіб, які перемістилися у період воєнного стану). Відповідно до цієї постанови був запущений веб ресурс «Прихисток», де за ініціативи власників, які вносили туди інформацію, формувався реєстр житлових приміщень, доступних для безоплатного розміщення внутрішніх переселенців. Власники приміщень отримують компенсацію від держави за розміщення ВПО, з 1 жовтня 2022 року така компенсація складала 900 гривень за людину [4]. Станом на жовтень 2022 року програмою «Прихисток» скористалися понад 711 тисяч ВПО (13) Але загалом, за результатами опитування Міжнародної організації міграції, станом на вересень 2022 року більшість ВПО проживало у орендованому житлі (53%) або у родичів чи друзів (27%) [3].

Житлова проблема ускладнюється ще й тим, що великій частці ВПО після деокупації повертатися немає куди - близько 39% респондентів заявили про те, що їхнє житло в результаті російської військової агресії було знищено. Не дивно, що в подібних умовах 31% опитаних ВПО заявили, що не планують повертатися до попередніх місць проживання. Найвищий відсоток тих, хто бажає повернутися, був у віковій групі 60+ (близько 82%) [3].

Саме в контексті цього необхідно аналізувати нематеріальну групу потреб ВПО. Серед них провідною є потреба інтеграції в нову громаду, що не можливо без надання ефективної психологічної, комунікаційної, соціальної допомоги. Важливу роль відіграє і той факт, наскільки ВПО орієнтовані на інтеграцію у нову громаду. Відповідно до даних опитування найбільше налаштованою на інтеграцію була вікова група 14-36 років (близько 23%) - при загальному відсотку орієнтованих на інтеграцію близько 14% [3].

Таким чином, активні бойові дії та тимчасова окупація частини територій України призвели до активізації на лише зовнішньої міграції, але й переміщень всередині країни у напрямку від більш небезпечних регіонів до тих регіонів, які можна назвати умовно безпечними. В цих умовах існує два варіанти розвитку подій: або ВПО стануть деструктивним елементом у системі соціальної безпеки, чинником її дестабілізації, або

навпаки сформують додатковий потенціал для розвитку країни. Яким чином будуть розвиватися події залежить від того, на скільки швидко переселенці зможуть відновитися, адаптуватися до нових умов та перейти з категорії громадян, які потребують допомоги держави, до категорії громадян, які є самодостатніми в економічному та соціальному плані.

Література

1. Безробіття в Україні в період повномасштабної війни. Національний інститут стратегічних досліджень. URL: <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/bezrobittya-v-ukrayini-v-period-povnomasshtabnoyi-viyny> (2)

2. Завдання Мінреінтеграції на 2023 рік – інтеграція внутрішніх переселенців. Міністерство з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України. 06.02.2023. URL: <https://minre.gov.ua/2023/02/06/zavdannya-minreintegracziyi-na-2023-rik-integracziya-vnutrishnih-pereselencziv/> (3)

3. Звіт про внутрішнє переміщення в Україні: загальнонаціональне опитування населення, раунд 9, 17 - 26 вересня 2022 року. URL: <https://dtm.iom.int/reports/zvit-pro-vnutrishne-peremischennya-v-ukraini-zagalnonacionalne-opituvannya-naselennya-raund> (5)

4. Олійник Л. Місцеві громади та внутрішня міграція населення: виклики під час воєнного стану та пошуки шляхів їх подолання. URL: <https://jurfem.com.ua/mistsevi-hromady-vnutrishnya-mihratsia-naselennya/> (7)

5. Проблеми і потреби внутрішньо переміщених осіб: результати якісного дослідження. URL: <https://activegroup.com.ua/2022/05/31/problemi-i-potrebi-vnutrishno-peremishhenix-osib-rezultati-yakisnogo-doslidzhennya/> (8)

6. У Комітеті з питань соціальної політики та захисту прав ветеранів обговорили підтримку мільйонів громадян, які через війну росії проти України мають статус внутрішньо переміщених осіб. URL: https://www.rada.gov.ua/news/news_kom/229321.html (10)

Катаєв Станіслав,
доктор соціологічних наук, професор, завідувач кафедри соціології та соціальної
роботи
Класичний приватний університет

Зоська Яна,
доктор соціологічних наук, професор, професор кафедри філософії та соціології
Маріупольський державний університет

ГІБРИДНИЙ ТРАДИЦІОНАЛІЗМ В МЕНТАЛЬНОСТІ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ВІЙНИ

Будь які історичні події обумовлені різними факторами, зокрема й соціокультурним фактором, основним змістом якого є характер ментальності діючих суб'єктів. Ментальність це складе явище, яке формується комплексом причин і знаходиться під впливом традиціоналізму. На наш погляд, в пострадянських країнах ментальність формується під впливом радянського минулого. Але в різних країнах існує не однакова реакція на цей вплив. Так, для Росії радянське минуле стало причиною викривлення визначення ситуацій в сучасному суспільстві. Хибна соціальна свідомість росіян в певній мірі обумовила їх рішення розпочати війну з Україною. Натомість, в Україні йде активне подолання впливу радянського минулого та формується адекватне розуміння сучасності на базі міжнародної соціалізації.

В сучасний період існують три шари традиції, які формують картину світу, та в контексті яких визначаються життєві ситуації в ментальності українців. Перший шар – архаїчний, середньовічний в Україні активізує національну ідентифікацію, козацький дух додатково стимулює до опору у війні. Соціалістична традиція в Україні активно долається, знецінюється в соціальній свідомості. Нова традиція в Україні пов'язана з міжнародною соціалізацією, з намаганням слідувати взірцям цивілізованих країн. Нова традиція в Україні додатково активізується на тлі воєнного опору російській агресії, який здійснюється за допомогою західних країн і має на меті не тільки звільнитись від загарбника, а і захистити світову цивілізацію.

Таке явище можна назвати гібридним традиціоналізмом. Гібридний традиціоналізм означає поєднання в собі різних форм традиціоналізму, які можуть взаємодіяти і конкурувати між собою в умовах соціального і технологічного середовища цифрового суспільства, що швидко змінюється. Таке суспільство може виявляти ознаки як архаїчної

традиції, радянської спадщини, так і одночасно пристосовуватись до нових технологічних вимог та умов цифрової доби.

Цей тип традиціоналізму по різному проявляється в Росії та Україні, та по різному впливає на війну в цих країнах.

Ще рік тому в Україні можна було говорити про феномен поєднання двох видів традицій: староукраїнської, козацької доби і традицій радянського минулого. Зараз ми спостерігаємо активне руйнування радянської традиції, що асоціюється багатьма українцями з російщиною. Дерусифікація йде поруч з відмітанням радянських соціокультурних залишків у ментальності українців.

Формується нова традиція, що пов'язана з боротьбою народу України проти російської навали. Соціологічна спільнота України активно обговорює різні аспекти війни. Цій проблемі приділяють увагу науковці країні Є. Головаха, В. Степаненко, С. Макеєв [1], М. Требін [2], Г. Кисла [3], С.Хобта [4], вчені центру Разумкова [5], М. Єнін, А.Мельниченко, Л. Мельник [6], О. Євдокімова [7]. Огляд проблем з соціології війни здійснюється в деяких публікаціях за кордоном [8], [9], [10]. Багато науковців відмічають, що саме зараз створюється ідентичність справжньої незалежної, самостійної української нації та держави.

Нова традиція формується паралельно з активним запозиченням західних цінностей, норм, технологій. В новій традиції можна відмітити результати інтернаціоналізації культури, тобто більш органічне включення України до сучасної світової цивілізації. Цей процес умовно можна позначити як міжнародна соціалізація.

Така соціалізація не означає втрату національної специфіки, національної культурної спадщини. Адже пам'ятаємо, що міжнародна соціалізація йде поруч, паралельно з укріпленням, пошвавленням традиції прадавнього минулого.

Можна відмітити три етапи або форми міжнародної соціалізації, а саме, наслідування, коли суспільство слідує прикладам європейських країн. Друга форма або стадія – адаптація, означає пристосування до норм та зразків західної цивілізації. Вища стадія міжнародної соціалізації України – це інтеріоризація, тобто стан, коли українська спільнота внутрішньо відчуває важливість західних соціальних і культурних норм і не може поступати інакше, ніж згідно європейських норм. При тому завдяки традиції залишається і навіть укріплюється національна та державницька ідентифікація.

Міжнародна соціалізація є важливим соціальним механізмом модернізації суспільства. Адже модернізація для таких країн як наша, означає оновлення всієї системи соціального життя згідно з взірця високо розвинутих країн. Це процес системної трансформації суспільства задля досягнення прогресу, більш високого рівня та якості

соціального життя. Іноді говорять, що у таких країнах як наша, відбувається модернізація, що наздоганяє більш розвинуті країни. Але просто неможливо самотійно та самотужки наздогнати лідерів сучасної цивілізації, в яких переважають якості інформаційного, цифрового, технологічного, постмодерного суспільства.

Ми можемо користуватися досягненнями цифрової епохи. І це вже багато. Рівень культури дозволяє нашій країні повноцінно освоювати сучасні технології. Особливо це ми можемо спостерігати під час війни. Адже цифрова трансформація українського суспільства наглядно показує свої результати на полі бою. Сучасна армія – це армія, яка користується цифровими технологіями, що дозволяє перемагати ворога. Зараз та армія сильніша, яка має перевагу у цифрових технологіях військових дій. Українці користуються найсучаснішою зброєю, що оздоблена західним високотехнологічним обладнанням.

Тип суспільства, в якому не розробляється, а використовується сучасна технологія, можна позначити метафорою – це суспільство, що прикріплюється до сучасної цивілізації. Це, на наш погляд, більш точно і реалістичніше позначає специфіку модернізації нашої країни. Неможливо просто наздогнати інші країни Заходу, але якщо менш розвинута країна прикріплюється до більш розвинутої, то тоді менш розвинута країна здатна бути сучасною поряд з іншими високо розвинутими країнами. Вона завдяки технологічному прикріпленню, буде знаходитись, умовно кажучи, в тому ж самому часі і місці, що і розвинуті країни. Прикладом цьому явищу є використання українцями сучасної високотехнологічної зброї, що виготовлена в більш розвинутих країнах.

Але поряд з технологічним прикріпленням та запозиченням, Україна отримує соціокультурні наслідки, що і впливає на ментальність населення та формування нової традиції цивілізованої країни.

Ще одна важлива ознака поєднання традиції з міжнародною соціалізацією – це формування екологічного мислення, екологічної політики, коли охорона природи стає одним з пріоритетних напрямів політики держави. Якщо в традиційному суспільстві повага до природи була органічною якістю, яка іманентно була притаманна соціальній культурі суспільства, то модерне суспільство зруйнувало таке ставлення до природи. У цифровому суспільстві природа залишається відчуженою від людини, але така обставина долається суспільством. Тут традиційна компонента поважного ставлення до природи знаходить своє місце у новому контексті процесу модернізації та міжнародної соціалізації.

Таким чином, важливим явищем сучасної України є гібридний традиціоналізм – поєднання прадавньої та нової традиції незалежної держави з процесами міжнародної соціалізації, модернізації за західними взірцями у всіх сторонах суспільного життя.

Література

1. Українське суспільство в умовах війни. 2022: Колективна монографія. С. Дембіцький, О. Злобіна, Н. Костенко та ін.; за ред. член.-кор. НАН України, д. філос. н. Є. Гол овахи, д. соц. н. С. Макеєва. Київ: Інститут соціології НАН України, 2022. 410 с.
2. Хобта С. В. Соціологія війни як завдання української соціології. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка : Педагогічні науки*. 2016. № 5 (302). С. 126-150.
3. Требін М. П. Соціологія війни: український контекст. URL: [https://periodicals.karazin.ua > article > download](https://periodicals.karazin.ua/article/download).
4. Кисла Г. Методологічні підходи дослідження феномену війни URL: [http://enquir.npu.edu.ua > handle >](http://enquir.npu.edu.ua/handle)
5. Війна на Донбасі: реалії і перспективи врегулювання. Центр Разумкова. Київ. 2019. 144 с.
6. Єнін М., Мельниченко А., Мельник Л. Гібридна війна як різновид соціально-політичних конфліктів: сутність, технології, домінуючі дискурси. *Актуальні проблеми філософії та соціології*. 2019. №25. С. 102-112.
7. Євдокімова, О. О. Українське суспільство до і після війни. Олена Олександрівна Євдокімова, Ірина Сергіївна Нечитайло. *Особистість, суспільство, війна : тези доп. учасників міжнар. психол. форуму* (м. Харків, 15 квіт. 2022 р.). МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ, Нац. поліція України та ін. Харків : ХНУВС, 2022. С. 43-46.
- 8 Armed Forces & Society. URL: [https://journals.sagepub.com >](https://journals.sagepub.com)
9. Meyer Kestnbaum. "The Sociology of War and the Military." *Annual Review of Sociology*. 35 (2009): 235-254.
10. Roger Scruton Notes on the Sociology of War / *The British Journal of Sociology* Vol. 38, No. 3 (Sep., 1987), pp. 295-309

Романцова Наталя,
докторка історичних наук, доцентка, професорка кафедри філософії та соціології
Маріупольський державний університет

МИХАЙЛО ГРУШЕВСЬКИЙ В ЧАСИ ЕМІГРАЦІЇ: ДОПОМОГА ГОЛОДУЮЧИМ В УКРАЇНІ

Обставини 1919 року в Україні змінили життя багатьох представників політичних та наукових кіл, які вимушені були покинути батьківщину і опинилися в Європі у статусі емігрантів. Таким політичним вигнанцем постав М.Грушевський зі своєю родиною. М. Грушевський співчував і звернув увагу світової спільноти на жакливий голодомор в Україні 1921 – 1923 рр. і закликав різні громадські організації надати дієву допомогу голодуючим. Участь Михайла Сергійовича у добродчинних акціях того часу продемонструвала його небайдужість та готовність прийти на допомогу мешканцям рідного краю.

Досліджуване питання знайшло відображення у працях О. Веселової, В. Марочко, О. Мовчан [3]; С. Кульчицького, О. Мовчан [10], Л. Биковського [1], І. Гирича [5], Ю. Шаповала, І. Верби [15], О. Коляструк [9]. Але деякі аспекти зазначеної проблеми ще не стали об'єктом дослідження.

Михайло Сергійович приділив велику увагу інформуванню української еміграції в США про трагічні наслідки голоду в Україні. У квітні 1922 р. він у листі до земляків у Америці звернув увагу на «великі розміри, тяжкі й страшні форми голоду на Україні». Вчений вказав на «страхи голоду», які охопили територію з 10 млн. населення та емоційно зазначив, що «величезна маса людності розбіглася в світ за очі, інші вмирають на місцях». За словами автора листа, «прислані фотографії померших дають страшний образ голодної агонії» [12, с. 316]. Доповнюючи ці факти української трагедії, Михайло Сергійович зазначив, що «людність ще з осені, з'ївши все, що було, до собак включно, почасти розійшлася по світу, почасти вигинула. А саме дістав звістку, що в деяких селах вимерла третина! І тільки незначна скількість господарств заможнішого селянства та німецьких колоністів перетривала сей страшний рік. Як бачите з наведеного листа, хвиля голодних утікачів розлялася звідси по всій Україні аж до польського кордону» [7, с. 320].

Повідомлення про голод 1921 – 1923 рр. в Україні схвилювали українську емігрантську громадськість і спонукали її до дій. Л. Биковський зазначив, що М. Грушевський «звернувся з закликом до всієї еміграції про допомогу» [1]. Конкретизуючи це питання, І. Гирич вказав, що це звернення «було надруковано в кількох українських часописах» [5, с. 190].

Українські вчені зазначили, що серед перших на цей заклик відомого вченого відгукнувся Василь Кузів, який сприяв створенню в Нью-Йорку Комітету об'єднаних товариств помочі Україні [5, с. 190; 16, с. 211]. Автори хроніки життя та діяльності М. Грушевського звернули увагу на те, що у листопаді 1921 р. він очолив товариство допомоги голодуючим в Україні (союз «Голодним України») [2, с. 105].

Простежується лукавство більшовицької влади щодо благодійної діяльності М. Грушевського. У лютому 1922 р. на засіданні політбюро ЦК КП(б)У було прийняте рішення направити спеціальну місію на чолі з головою Кооперативної Ради В. Затонським до США та Канади, де мешкало багато українців, щоб розгорнути серед них масову кампанію для надання допомоги голодуючим в Україні. При цьому було зазначено: «вважати можливим включити до складу місії проф. Грушевського» [4, с. 32]. Доля цієї місії та участі в ній вченого не відображена в джерелах. 18 жовтня 1922 р. політбюро ЦК КП (б)У прийняло рішення припинити роботу в Україні організацій, які діяли без контролю комісії Допомголу. Це стосувалося також союзу «Голодним України», який очолював Михайло Сергійович [1, с. 106]. У монографії про Голодомори в Україні було наголошено, що більшовицька влада дискримінувала «націоналістичний» комітет Михайла Сергійовича [3, с. 76].

Аналізуючи обставини голоду, вчений звернув увагу на причини цієї трагедії. Він констатував, що третина найбільш родючих українських земель восени 1921 р. не була засіяна. Це випробування витримала лише незначна частина заможних господарств українських селян та німецьких колоністів [7, с. 320]. У листі до В. Кузіва М. Грушевський серед причин голоду зазначив також політичні чинники, оскільки зерно з України забирали «на північ». На думку вченого, офіційні «совітські» владні структури нічого не робили, щоб організувати допомогу Україні» [13, с. 199].

М. Грушевський відстежував діяльність в Україні міжнародних благодійних організацій Фонду Ф. Нансена, Американської адміністрації допомоги, Міжнародного Червоного Хреста щодо надання допомоги голодуючим. Вчений наполягав на необхідності справедливого розподілу, збільшення цієї підтримки, оскільки на початку голоду продовольча допомога спрямовувалася переважно в Росію. Він звернув увагу також на те, що потрібна буде спеціальна допомога для подолання наслідків голоду: українське селянство «буде потребувати помочі, бо в нинішнім веснянім сезоні не зможе обсіятись через повну недостачу худоби і повне фізичне виснаження тих, що переживають голодовку. В сій хвилі треба думати про прогодування, потім стане питання господарчого порятуння, з огляду на загальне виснаження України» [12, с. 316-317].

З іншого боку, М. Грушевський звернув увагу на бідкування українських вчених під час голоду. Михайло Сергійович зазначив, що він особисто надав допомогу на 200 доларів

деяким вченим, письменникам, артистам [12, с. 317]. У листі до українського Червоного Хреста в Канаді 24 грудня 1922 р. вчений інформував, що отримав 100 канадських доларів до каси союзу «Голодним України». На ці кошти планувалося відправити посилки уповноваженому в Києві «члену Академії, що розділяє посилки між співробітниками Академії (в офіціальній управі люди українству не прихильні, тож на адресу Академії посилати не вказано) [6, с. 328]. У грудні 1923 р. у Філадельфії було опубліковано подяку від союзу «Голодним України» за підписом його голови М. Грушевського та скарбника І. Коссака за отримані 129 доларів для допомоги працівникам української культури, які жили в злиденних умовах, а це було «їх поодиноким порятунком» [8, с. 344].

Аналіз досліджуваної проблеми виявив ставлення Михайла Грушевського до своєї батьківщини, до становища українського суспільства в умовах трагедії голоду 1921 – 1923 р. Увага вченого до цієї проблеми визначалася в соціальному, громадянському та науковому вимірах. Окрім організаційної допомоги в рамках солідарності з використанням авторитету свого імені задля благодійної акції, він не оминув наукового погляду на голодомор, визначив його причини та наслідки які торкнулися українського селянства та інтелігенції. Така небайдужість та опікування вченого справами в Україні врешті-решт і призвели до його повернення до рідного краю.

Література

1. Биковський Л. Василь Кузів. 1887 – 1958. Його життя й діяльність. Вінніпег; Мюнхен; Детройт: Українське Євангельське Об'єднання в Північній Америці, 1966. 104 с.
2. Верстюк В.Ф., Пиріг Р.Я. М. С. Грушевський. Коротка хроніка життя та діяльності. Київ: Либідь, 1996. 144 с. Укр. і рос. мовами.
3. Веселова О. М., Марочко В. І., Мовчан О. М. Голодомори в Україні, 1921–1923, 1932–1933 1946–1947: Злочини проти народу. 2-е вид., допов. Київ; Нью-Йорк: Вид-во М.П. Коць, 2000. 283 с.
4. Витяги з протоколу засідання Політбюро Цк КП(б)У щодо відрядження з використанням академіка Михайла Грушевського спеціальної місії до Америки для збору коштів для голодуючих України та виділення пайків партійним працівникам у голодуючих районах 10 лютого 1922 року. Сергійчук В. Як нас морили голодом. Вид. 3-є, доповнене. Київ: ПП Сергійчук М. І., 2006. 392 с.
5. Гирич І. Листи до Василя Кузіва. Український історик. 1995. № 1–4. С. 190–192.
6. Грушевський М. До українського Червоного хреста в Канаді. Баден, Відень, 24.XII.1922. Грушевський М. С. Твори: У 50 т. / редкол.: [П. Сохань], І. Гирич та ін.; голов.

ред. П. Сохань. Львів : Світ, 2002. Т. 4. Кн. II: Серія «Суспільно-політичні твори» (листопад 1918 р. жовтень 1926 р.) / упоряд. С. Панькова. 2013. С. 328.

7. Грушевський М. Духа не угашайте! В справі допомоги голодним на Україні до земляків в Америці. Грушевський М. С. Твори: У 50 т. / редкол.: [П. Сохань], І. Гирич та ін.; голов. ред. П. Сохань. Львів : Світ, 2002. Т. 4. Кн. II: Серія «Суспільно-політичні твори» (листопад 1918 р. жовтень 1926 р.) / упоряд. С. Панькова. 2013. С. 319 – 324.

8. Грушевський М. Подяка [від Союзу «Голодним України»]. Грушевський М. С. Твори: У 50 т. / редкол.: [П. Сохань], І. Гирич та ін.; голов. ред. П. Сохань. Львів : Світ, 2002. Т. 4. Кн. II: Серія «Суспільно-політичні твори» (листопад 1918 р. жовтень 1926 р.) / упоряд. С. Панькова. 2013. С. 344.

9. Коляструк О. Діяльність М. Грушевського по підтримці інтелігенції України в умовах голоду 1920-х рр. Грушевський М. С. – державотворець, громад. діяч, вчений, публіцист: матеріали II Регіональної наук.-практ. конф. (Вінниця, 28 вересня 2006 р.). Вінниця : Книга-Вега, 2006. С. 125–134.

10. Кульчицький С. В., Мовчан О. М. Невідомі сторінки голоду 1921–1923 рр. в Україні. Історичні зошити. Київ 1993. 70 с.

11. Листи М. Грушевського до Е. Фариняка за час від 28.I. 1922 до 12.II. 1928. До друку підготував М. Антонович. Український історик. 1976. № 1–4. С. 121 – 130.

12. Лист від М. Грушевського. До шановних земляків Америки. Відень, 10 цвітня, 1922. Грушевський М. С. Твори: У 50 т. / редкол.: [П. Сохань], І. Гирич та ін.; голов. ред. П. Сохань. Львів : Світ, 2002. Т. 4. Кн. II: Серія «Суспільно-політичні твори» (листопад 1918 р. жовтень 1926 р.) / упоряд. С. Панькова. 2013. С. 316 – 318.

13. Лист М. Грушевського до Василя Кузіва. Ч. 5. Wien, VIII, Hamerlingplatz 4/7 bei Salisniak 8.II. 1922. Гирич І. Листи до Василя Кузіва. Український історик. 1995. № 1–4. С. 197–199.

14. Лист М. Грушевського до Василя Кузіва. Ч. 9. Baden, 12. IX. 1923. Гирич І. Листи до Василя Кузіва. Український історик. 1995. № 1–4. С. 201–203.

15. Шаповал Ю., Верба І. Михайло Грушевський. Київ, Видавничий Дім «Альтернативи». 2005. 352 с.

Стадник Альона,
кандидат соціологічних наук, доцент, доцент кафедри філософії та соціології
Маріупольський державний університет

Кузьмін Віктор,
кандидат соціологічних наук, доцент, доцент кафедри психології,
Національний університет «Запорізька політехніка»

ФОРМУВАННЯ ПЕРЕДУМОВ ЗМЕНШЕННЯ АГРЕСИВНОСТІ МОЛОДШИХ ПІДЛІТКІВ НА ЕТАПІ АДАПТАЦІЇ ДО НОВИХ УМОВ НАВЧАННЯ

Формування передумов для зменшення агресивності молодших підлітків на етапі адаптації до нових умов навчання є актуальним напрямком сьогодення. Особливу увагу в цій сфері приділяється розробці та імплементації ефективних методів психокорекції та профілактики, які дозволяють знизити рівень агресії серед підліткової аудиторії. Враховуючи складність сучасних викликів, зокрема вплив війни на рівень агресивності дітей, економічної нестабільності та соціальних змін, пошук ефективних підходів до зменшення агресивності є надзвичайно важливим.

У цьому контексті значний внесок зробили такі автори, як Л.Я. Галушко, який пропонує систему психокорекційної роботи з використанням мистецтва для подолання агресивної поведінки серед юнаків та дівчат раннього юнацького віку, вказуючи на ефективність творчих методів у роботі з емоційними станами. Л.О. Гапоненко акцентує увагу на ролі рефлексії у рольовій комунікації педагогів спеціальної освіти, підкреслюючи важливість самосвідомості та самоаналізу в процесі взаємодії з підлітками. І.В. Козубовська і О.В. Шелевер зосереджуються на профілактиці відхилень у поведінці вже з дошкільного віку, наголошуючи на значенні раннього втручання для запобігання проблем у майбутньому. Аналізуючи зазначені дослідження, можна зробити висновок, що кожна з них вносить важливий внесок у формування комплексного розуміння проблеми агресії у підлітків та розробку стратегій її зменшення. Втім, потрібно враховувати специфіку кожного випадку та індивідуальні потреби підлітків, а також розуміти актуальні для сьогодення проблеми, а не класичні підліткові проблеми, які широко описані у науковій літературі.

За результатами проведеного опитування можна дійти висновку про наявність важливих проблем, вирішення яких є складним у короткостроковій перспективі.

Проблеми підліткової агресивності, виявлені за результатами опитування

№	Проблема	Характеристика
1	Війна	Новий соціальний виклик, незнайомий для більшості педагогів та психологів, який не піддається традиційним методам корекції
2	Сприйняття свого тіла	Проблема самосприйняття власного тіла, що виявляється через негативне ставлення до свого фізичного вигляду, ваги, росту тощо
3	Матеріальний стан батьків	Фінансові обмеження сім'ї, що впливають на психологічний стан та соціальний комфорт підлітків
4	Ігри	Перцепція ігрової діяльності не виявляє значного впливу на поведінкові чи емоційні проблеми учасників
5	Схильність до уникнення конфліктів	Тенденція до уникнення конфліктних ситуацій, що корелює з низькою самооцінкою.
6	Невміння йти на компроміс та співпрацювати	Обмеженість у навичках досягнення компромісу та співпраці, що свідчить про відсутність ефективних комунікативних стратегій.
7	Міжособистісна довіра	Тенденція до приховування справжніх мотивів взаємодії, зумовлена недовірою до оточуючих.
8	Сприйняття соціальної критики	Підвищена чутливість до критики та неприйняття, яка проявляється у вигляді образливих реакцій.

Війна безсумнівно чинить негативний вплив на психологічний стан дітей, викликаючи тривогу, стрес та інші емоційні переживання. Можна стверджувати, що швидке завершення військових дій та стабілізація соціального та політичного стану сприятиме виходу дітей та їхніх батьків із стану тривожності. Цей перехід від нестабільності до стабільності матиме позитивний вплив на зниження агресивної поведінки, оскільки зменшення зовнішніх стресорів сприятиме психологічному благополуччю та емоційній стабільності.

Адаптація навчального процесу до війни. Для ефективного зменшення рівня тривожності у шкільному середовищі в умовах війни, особливе значення має підготовка та консультування вчителів, що має бути організоване директорами навчальних закладів. Це передбачає надання чітких рекомендацій щодо адаптації освітнього процесу, включаючи гнучкість навчального графіку та індивідуальний підхід до кожного учня.

У сімейному колі важливо підтримувати атмосферу спокою, надавати дітям відчуття безпеки та стабільності, не звалюючи всю відповідальність на зовнішні фактори.

Усі зазначені завдання є складними у вирішенні і вимагають відповідальності зі сторони батьків, а також кардинальної зміни освітнього процесу. Попри це є дієві інструментарії, які дозволяють дещо знизити рівень конфліктності. Це відбувається через розвиток навиків взаємодії та командної роботи, що є важливими для створення здорових

міжособистісних відносин і зменшення рівня агресії. Це може включати розвиток емпатії, навичок активного слухання та ненасильницького спілкування.

Таким чином загальні напрями формування передумов зменшення агресивності молодших підлітків на етапі адаптації до нових умов навчання можна поділити за двома напрямками:

- 1) для батьків.
- 2) для закладів освіти;

Створення профілактично-коректувальних програм зі зменшення агресивності молодших підлітків є критично важливим для забезпечення їхнього здорового розвитку та благополуччя. Впровадження таких програм допомагає у виявленні та адресації основних причин агресивної поведінки, які можуть включати сімейні проблеми, навчальний стрес, соціальне відчуження чи психологічні труднощі. Через цілеспрямовані інтервенції, такі як групові та індивідуальні консультації, тренінги соціальних навичок, арт-терапія, та інші методи, можливо ефективно працювати над зниженням агресії та покращенням соціальної адаптації. Більш детальний огляд профілактично-коректувальних програм зі зменшення агресивності розглянемо в наступному питанні дослідження.

СЕКЦІЯ

«ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ СТВОРЕННЯ СПРИЯТЛИВОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА В ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ»

Голюк Оксана,
кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри педагогіки та освіти
Маріупольський державний університет

Задорожна-Княгницька Леніна,
доктор педагогічних наук, професор, декан психолого-педагогічного факультету
Маріупольський державний університет

ВИВЧЕННЯ ДОСВІДУ ЄВРОПЕЙСЬКИХ КРАЇН ЯК ЧИННИК ВДОСКОНАЛЕННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕМОЦІЙНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

В сучасному світі дефіциту позитивних соціально-емоційних навичок серед дітей дошкільного та молодшого шкільного віку породжує потребу у спеціалізованій підготовці вчителів. Вирішення цієї проблеми стає невід'ємною частиною стратегії розвитку освіти в Україні, оскільки в контексті формування громадянського суспільства та розвитку особистості молодших поколінь важливою стає не тільки передача знань, але і сприяння їхньому емоційному та соціальному розвитку.

Для досягнення цієї мети важливо використовувати вже існуючий європейський досвід у цій царині. Спрямовання уваги на найкращі практики та методики, що вже успішно впроваджені в європейських країнах, може допомогти українським закладам вищої освіти піднятися на новий рівень якості навчання та підготовки вчителів. Адаптація та інтеграція цього досвіду в українські реалії є ключовою для забезпечення ефективності педагогічного процесу та підвищення якості освіти в цілому.

Соціально-емоційна освіта ґрунтується на важливих психологічних теоріях, що визначають вплив емоційного та соціального розвитку на когнітивні функції дитини. Теорія емоційного інтелекту, запропонована Деніелом Гоулманом, та теорія соціального навчання Альберта Бандури є ключовими визначеннями для розуміння та розвитку соціально-емоційних аспектів в освітньому процесі. Дослідження [1-3] показують, що емоційний розвиток дитини впливає на її здатність до навчання та соціальної адаптації. Вивчення

європейського досвіду у сфері соціально-емоційної освіти є важливою складовою для вдосконалення підготовки майбутніх педагогів в Україні.

Європейські країни, такі як Фінляндія, Норвегія та Нідерланди, визначають нові стандарти у впровадженні соціально-емоційної освіти. Зокрема, вони акцентують на інтеграції цих аспектів у загальну освітню програму та створенні оптимальних умов для розвитку особистості кожного учня, враховують комплексність індивідуального розвитку та формування особистості.

Фінляндія відома своєю передовою системою освіти, яка включає в себе ефективні стратегії соціально-емоційної освіти для дітей дошкільного та молодшого шкільного віку. Ось кілька аспектів досвіду організації соціально-емоційної освіти в Фінляндії:

1. Інклюзивність та сприйнятливий середовище. Акцентується увага на створенні інклюзивного середовища, де всі діти відчують себе прийнятими та важливими. Учителі взаємодіють із своїми учнями, створюючи атмосферу, яка сприяє розвитку соціальних навичок та емоційного благополуччя.

2. Акцент на гру та взаємодію. Вихователі використовують гру як основний засіб для соціально-емоційного розвитку. Гра допомагає дітям розвивати співпрацю, комунікаційні вміння та вміння вирішувати конфлікти. Діти вчаться впізнавати конфліктні ситуації та знаходити позитивні шляхи їх вирішення. Програми надають інструменти для ефективного управління конфліктами та побудови мирних відносин.

3. Програми соціально-емоційного навчання. В навчальних програмах передбачені уроки та програми з розвитку соціально-емоційних навичок. Ці програми спрямовані на вивчення емоційного розпізнавання, розвиток емпатії та навичок вирішення конфліктів.

4. Співпраця та комунікація. Учні вчаться ефективно співпрацювати, висловлювати свої думки та почуття, слухати інших та будувати позитивні міжособистісні відносини. Програми розвивають комунікаційні навички, які є важливим аспектом соціально-емоційного навчання.

5. Система підтримки. Вчителі та психологи вшановують індивідуальні потреби кожної дитини та надають необхідну підтримку. Для тих, хто потребує додаткової уваги, створюються індивідуалізовані плани. Учні навчаються ефективно впоратися зі стресом та труднощами, розвиваючи стресостійкість та позитивний підхід до вирішення проблем.

6. Робота з батьками. Важливим елементом є партнерство з батьками. Школи та дитячі садки активно співпрацюють з батьками, надаючи їм інформацію та рекомендації щодо підтримки соціально-емоційного розвитку в домашніх умовах [1-3].

Підготовка вчителів для здійснення соціально-емоційного навчання дітей відбувається в рамках вищих навчальних закладів, таких як університети чи педагогічні

коледжі. До освітніх програм підготовки вчителів включаються спеціальні курси та предмети, присвячені розвитку соціально-емоційних навичок дітей. Ці курси можуть включати в себе теорії розвитку, методи педагогічної роботи з емоціями, стратегії роботи з конфліктами та інші аспекти соціально-емоційного навчання.

Важливий акцент в освітніх програмах робиться на практику та стажування. Майбутні педагоги зазвичай здійснюють стажування та педагогічну практику в різних навчальних закладах. Під час цих практик вони мають можливість застосовувати свої знання щодо соціально-емоційного навчання в реальних умовах.

Навчання у закладах вищої освіти передбачають можливість вибору додаткових курсів або участь у семінарах, що спеціалізуються на соціально-емоційному навчанні. Це дозволяє студентам поглибити свої знання та отримати конкретні інструменти для роботи з дітьми у цьому напрямку.

Європейські освітні заклади активно включають у програми навчання передовий досвід вчителів та експертів у галузі соціально-емоційного розвитку. При цьому великого значення має постійне оновлення освітніх програм та навчальних планів, враховуючи сучасні вимоги та відкриття у галузі соціально-емоційного навчання. Студентам та вчителям постійно надається методична підтримка з ефективних методів соціально-емоційного навчання, що включає в себе матеріали, книги, відео та інші ресурси. Загалом, підготовка вчителів враховує теоретичні знання, практичний досвід та використання передових методик роботи з соціально-емоційним розвитком дітей.

Українські педагоги стикаються з рядом викликів у процесі впровадження соціально-емоційної освіти дітей. Серед них – нестача відповідних педагогічних кадрів, відсутність стандартів та критеріїв оцінювання, а також необхідність впровадження інновацій в освітній процес. Отже, міжнародна співпраця, обмін досвідом між українськими та закордонними педагогами, вивчення Європейських систем освіти з інтеграцією передового досвіду сприятиме покращенню якості соціально-емоційної освіти дітей в Україні.

Література

1. Cefai, C.; Bartolo P. A.; Cavioni. V; Downes, P.; Strengthening Social and Emotional Education as a core curricular area across the EU. A review of the international evidence, NESET II report, Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2018. 139 P.
2. Education in Finland [Електронний ресурс]. – Режим доступу: URL : <http://www.oaj.fi/pls/portal>
3. Survey on Social and Emotional Skills (SSES): Helsinki (Finland). 2021. – Режим доступу: URL : <https://www.oecd.org/education/ceri/social-emotional-skills-study/sses-helsinki-report.pdf>

Грошовенко Ольга,
кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри педагогіки та освіти
Маріупольський державний університет

Пасічник Іван,
старший викладач, кафедра педагогіки та освіти
Маріупольський державний університет

ВИКОРИСТАННЯ ЗДОРОВ'ЯЗБЕРІГАЮЧИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ПРАКТИЦІ РОБОТИ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

Здоров'я дітей – одне з основних джерел щастя, радості і повноцінного життя батьків, учителів, суспільства в цілому. Для України головною проблемою, яка пов'язана з майбутнім держави, є збереження і зміцнення здоров'я дітей та учнівської молоді. Турботу викликає різке погіршення стану фізичного та розумового розвитку підростаючого покоління, зниження рівня народжуваності й тривалості життя, зростання смертності, особливо дитячої. Тому головним завданням у діяльності педагогічних колективів навчальних закладів на сучасному етапі повинно бути збереження і зміцнення здоров'я дітей, формування позитивної мотивації на здоровий спосіб життя у вчителів, учнів та їхніх батьків [3, с. 92].

Молодший шкільний вік – це особливий період в житті дитини, пов'язаний зі вступом до школи, з адаптацією до нового колективу, появою нових вимог та обов'язків. В умовах освітнього процесу в школі істотно змінюється соціальне становище дитини, а це, в свою чергу, визначає зміни в спрямованості та змісті розвитку особистості учня. Охорона і зміцнення здоров'я – одне з найважливіших завдань освіти.

Проблема формування, збереження, зміцнення та відтворення здоров'я дитини представлена у дослідженнях науковців (І.Бех, Т.Бойченко, І.Брехман, О.Дубогай, О.Іванашко, В.Оржеховська, С.Свириденко та ін.) Вчені одногосно вказують, що одне з головних завдань розвитку країни – це зміцнення здоров'я дітей та його збереження.

Молодший шкільний вік – період інтенсивного росту і розвитку організму і підвищеної його чутливості до впливів природи, навколишнього середовища, а також до профілактичних та оздоровчих заходів, що проводяться в закладах освіти. Ефективність цих заходів залежить від того, наскільки природні умови життєдіяльності в закладах освіти.

Пріоритетним завданням системи освіти є навчання людини відповідальному ставленню до власного здоров'я і здоров'я оточуючих як до найвищих індивідуальних і

суспільних цінностей. Однією із ключових компетентностей Нової української школи є громадянська та соціальна компетентність, якою передбачено формування дбайливого ставлення до власного здоров'я і здоров'я оточуючих [5, с. 5]. Успішне вирішення проблем щодо збереження та зміцнення здоров'я молодого покоління можливе тільки при методичній, комплексній і узгодженій роботі батьків, педагогів, лікарів, юристів, соціологів. Сьогодні в школі гостро стоїть проблема збереження здоров'я здобувачів освіти, і тому в традиційній системі освіти виділяють здоров'язберігаючі технології, як належать до групи педагогічних.

Здоров'язберігаюча технологія – це сприятливі умови навчання дітей у школі, до яких відноситься сприятливий мікроклімат у класі, адекватність вимог та методик, що використовуються у навчально–виховному процесі; раціонально організоване навчання відповідно до вікових, статевих, індивідуальних особливостей учня, збалансованість навчального і фізичного навантаження [3, с. 89]. Сутність здоров'язберігаючих та здоров'яформуючих технологій полягає у системному підході до вивчення умов навчання і виховання, за допомогою яких можна сформувані у школярів навички здорового способу життя, здійснювати моніторинг індивідуального розвитку та здоров'я кожної дитини, прогнозувати можливі зміни здоров'я та, відповідно, вживати необхідні заходи для покращення якості життя учнів під час перебування у школі. Таким чином поняття «здоров'язберігаючі технології» – це єдина система, що об'єднує в собі усі напрями діяльності загальноосвітнього закладу щодо формування, збереження та зміцнення здоров'я учнів: сприятливі умови навчання дитини в школі (відсутність стресових ситуацій, адекватність вимог, методик навчання та виховання); оптимальна організація навчального процесу (відповідно до вікових, статевих, індивідуальних особливостей та гігієнічних норм); повноцінний та раціонально організований руховий режим [3, с. 91].

Ефективність оздоровлення школярів можлива за умови створення цілісної системи, що інтегрує оздоровчі освітні технології, досягнення сучасної медицини, залучення громадських організацій сфери формування здорового способу життя підрастаючого покоління. Особливе місце та відповідальність в оздоровчому процесі відводиться освітній системі, яка має зробити освітній процес здоров'язберігаючим.

Упровадження здоров'язберігаючих технологій потребує від учителя особливої професійної підготовки, здатності використовувати реалізовувати здоров'язберігаючі програми та методики. Ефективність позитивного впливу на здоров'я здобувачів освіти різних оздоровчих заходів визначається не хаотичністю методів, а системною роботою за усіма напрямками здоров'язбереження. Практика використання здоров'язберігаючих технологій показує, що процес формування свідомого ставлення здобувачів освіти до

здоров'я потребує обов'язкового поєднання інформаційного, мотиваційного та практичного компонентів, що сприяє оволодінню дітьми необхідними здоров'язберігаючими вміннями та навичками. Відповідно, діяльність учителя має бути щоденно орієнтована на формування у здобувачів освіти стійкої позиції, що передбачає визначення цінності здоров'я, почуття відповідальності за його збереження, зміцнення, поглиблення знань, умінь та навичок, пов'язаних з усіма складовими здоров'я.

Література

1. Бойченко Т. Є. Здоров'язберігаюча компетентність як ключова в освіті України. Основи здоров'я і фізична культура. Київ : Главник, 2009. 44 с.
2. Волошин О. Р. Роль здоров'язбережувальних технологій в освітньому процесі / Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка. Ужгород, 2012. С. 47-50. URL: <https://sportpedagogy.org.ua/html/journal/2012-06/12vortep.pdf> (дата звернення 26.05.2022 р.)
3. Грошовенко О. П. Технології навчання освітніх галузей «Природознавство», «Суспільствознавство», «Здоров'я та фізична культура» : навчально-методичний посібник для студентів спеціальності 013 «Початкова освіта». Вінниця, 2017. 274 с.
4. Забарилло Т. Ставлення української молоді до здорового способу життя. *Здоров'я та фізична культура*: інформаційно-методичне видання. Квітень 2011. № 10 (214). С. 3-6.
5. Типові освітні програми для закл. загальної середньої освіти: 1-2 та 3-4 класи. К. : Світоч, 2019. 336 с.

Воевутко Наталя,
кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки та освіти
Маріупольський державний університет

ДО ПИТАННЯ ПРО ФОРМУВАННЯ ЗМІСТУ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ВЧИТЕЛІВ З ПИТАНЬ НЕДИСКРИМІНАЦІЇ

Змінами (2018 р.) до Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» (2005 р.) передбачено, що відтепер навчальні заклади забезпечують: підготовку та видання підручників, навчальних посібників, вільних від стереотипних уявлень про роль жінки і чоловіка та спрямованих на формування ненасильницьких моделей поведінки, небайдужого ставлення до постраждалих осіб, поваги до людської гідності та статевої недоторканості; виховання культури гендерної рівності, ненасильницької поведінки,

взаємоповаги та рівного розподілу професійних і сімейних обов'язків між жінками та чоловіками. Центральний орган виконавчої влади з питань освіти і науки забезпечує проведення експертизи навчальних програм, підручників та навчальних посібників для навчальних закладів щодо відповідності принципу забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, запобігання та протидії насильству за ознакою статі [3].

Підготовка вчительства, здатного формувати та підтримувати недискримінаційний освітній простір, є беззаперечно актуальним питанням. Сьогодні, крім булінгу, як агресивної форми поведінки у закладах освіти, увага освітян спрямовується на непомітний з першого погляду «прихований» освітній контент, який проявляється, перш за все, в навчальних програмах та на сторінках шкільних підручників.

Недискримінаційний підхід в освіті передбачає формування позитивного ставлення до розмаїття, активні дії для подолання стереотипів, припущень та упереджень, де і коли б вони не проявлялися, прийняття усіх людей і повагу до них незалежно від їхньої раси, кольору шкіри, гендерної приналежності, мови, політичних або інших поглядів, релігії, національного чи соціального походження, майнового, станового або іншого статусу, віку чи інших ознак.

Проблему недискримінації в освіті досліджують за такими основними компонентами.

По-перше, педагогічна доцільність, яка передбачає, що всі учні та учениці, незалежно від етнічного походження та віросповідання, можуть бути залучені до процесу навчання, якій сприяє подолання гендерних стереотипів і упереджень при формуванні учнями і ученицями власних стратегій поведінки та не містить інформацію, що спотворює зміст прав людини або дає хибне уявлення про них.

По-друге, зміст навчання має передбачати паритетність і нестереотипність представлення чоловіків і жінок, реалістичність відображення навколишнього світу.

По-третє, матеріал навчання має збалансовано представляти різні етнічні, культурні, релігійні, соціальні групи, що мешкають в країні;

паритетно та нестереотипно відображати осіб жіночої та чоловічої статі, їх одяг і зовнішність, людей з різним станом здоров'я.

По-четверте, мова вчительства має бути гендерночутливою, із використанням коректної лексики по відношенню до людей з хворобами та інвалідністю, без стереотипних узагальнень та застосування зонтичних термінів щодо людей різних етносів, віросповідань тощо [1, с. 84].

Раніше [2] нами було доведено, що університет має готувати майбутніх педагогів до розпізнавання та протидії проявів дискримінації, навчити здобувачів/ок вищої педагогічної освіти створювати недискримінаційне середовище у школі та навчально-методичний контент на засадах недискримінації. В межах авторського курсу «Недискримінаційний освітній

простір» було запропоновано зміст теоретичної підготовки майбутніх учительок/ів, якій передбачає формування обізнаності про явища недискримінації та антидискримінації в освіті, нормативно-правову базу недискримінації в освіті, науково-методичне підґрунтя стратегії недискримінації в освіті, гендерні установки і гендерну компетентність педагогічної спільноти, мовний сексизм та гендерночутливу/недискримінаційну мову, теоретико-методологічні засади гендерної і антидискримінаційної експертизи підручників. Практична підготовка майбутніх учителів/ок з проблеми недискримінаційного освітнього простору передбачає опанування гендерночутливою мовою, формування навичок здійснення антидискримінаційної експертизи підручника для початкової школи, створення власного навчального контенту на засадах недискримінації.

Література

1. Воевутко Н. Ю. «Недискримінаційний освітній простір» в англійській та новогрецькій мовах. *Кваліфікаційна робота за освітнім ступенем «Магістр»*. МДУ: Маріуполь, 2020. 105 с.
2. Воевутко Н. Ю. Проблема недискримінаційного освітнього простору в системі підготовки майбутніх вчителів. *Збірник наукових праць «Проблеми підготовки сучасного вчителя»*. Вип. 2 (28). С. 17-22.
3. Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків. Закон України № 52 від 2005 (зі змінами 2018). Законодавство України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15> (дата звернення: 27.01.2024)

Мірошніченко Вячеслав,
канд. наук з фіз.вих. та спорту, доцент, доцент кафедри педагогіки та освіти
Маріупольський державний університет

УРАХУВАННЯ МОРФО-ФУНКЦІОНАЛЬНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ЛЮДИНИ ЯК ОДИН ІЗ ШЛЯХІВ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ФІЗКУЛЬТУРНО- ОЗДОРОВЧИХ ЗАНЯТЬ

Демографічна ситуація в Україні має негативну динаміку [1]. Така тенденція викликана екологічними, соціальними чинниками та наявністю стресових факторів. Негативний вплив цих факторів істотно посилюється із початком повномасштабного вторгнення Росії в Україну. За таких обставин боротьба за здоров'я населення України

набуває особливого значення. Протистояти дії негативних чинників можна удосконалюючи адаптивні механізми організму. Систематизовані фізичні навантаження – це один із основних засобів удосконалення адаптаційних механізмів людини [3].

Аналіз літературних джерел засвідчив, що особи різних соматотипів відрізняються за рівнем розвитку окремих фізичних якостей та за ступенем розвитку показників функціональної підготовленості [2]. У практиці спортивних тренувань доведено доцільність диференціювати тренувальні навантаження у відповідності до морфологічних особливостей спортсменів [4]. При проведенні фізкультурно-оздоровчих занять така технологія не набула широкого застосування, тому дана проблема досліджена фрагментарно.

Формулювання концепції фізкультурно-оздоровчих занять, яка включає положення про необхідність враховувати морфо-функціональні особливості окреслить шляхи підвищення їх ефективності. Розробка концептуальних моделей фізкультурно-оздоровчих занять різними видами рухової активності дозволить на їх основі розробляти програми занять, які враховують особливості адаптації осіб різних морфологічних типів. Такий підхід підвищить ефективність занять, що реалізується удосконаленням адаптивних механізмів, і як наслідок, покращенням фізичного здоров'я.

Література

1. Рогач І.М., Керецман А.О., Гаджега І.І. Огляд динаміки демографічної ситуації в Україні та її регіонах на фоні країн ЄС та світу: проблеми та перспективи. *Науково-практичний журнал для педіатрів та лікарів загальної практики – сімейної медицини. Проблеми клінічної педіатрії*, 2019. 2 (44): С. 49-56.

2. Савка В.Г., Радько М.М., Воробйов О.О. *Спортивна морфологія: навч. посіб.* Чернівці: Книги-XXI, 2007. 196 с.

3. Фурман Ю.М., Мірошніченко В.М., Драчук С.П. *Перспективні моделі фізкультурно-оздоровчих технологій у фізичному вихованні студентів вищих навчальних закладів.* Київ: НУФВСУ, вид-во «Олімп. л-ра», 2013. 184 с.

4. Helena Liiv. *Anthropometry, body composition and aerobic capacity in elite Dance Sport athletes compared with ballet and contemporary dancers.* University of Tartu Press, 2014. 54 p.

Нетреба Марина,
кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри педагогіки та освіти
Маріупольський державний університет

Хаджинова Ірина,

ІГРОВІ ТЕХНОЛОГІЇ У ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ

Початкова школа закладає основи для подальшого розвитку особистості учнів, саме тому у цей період важливим є використання різноманітних форм роботи для формування у них стійкої мотивації до навчання. Одним із варіантів вирішення даної проблеми є впровадження в освітній процес ігрових технологій.

Важливо зазначити, що перехід від дошкільного дитинства, де провідною діяльністю виступає гра, до шкільного життя, де навчання відіграє вирішальну роль, необхідно використати у навчальних цілях. Визначення розвитку дитини показує, що психічні процеси розвиваються ефективніше під час гри, ніж під час інших видів освітньої діяльності. Тому використання ігор є основним способом залучення молодших школярів до активного навчання.

У психолого-педагогічній літературі «ігрові технології» визначають як технології, в основу яких покладена педагогічна гра, як вид діяльності в умовах ситуацій, спрямованих на відтворення і засвоєння суспільного досвіду [1, с. 12]. Перевагами використання ігрових технологій у школі є:

- вивчення нової інформації у вигляді інтерактивних завдань;
- розвиток навичок критичного мислення та раціонального прийняття рішень;
- стимулювання творчості та сприяння розвитку уяви;
- підвищують мотивацію до навчання.

В залежності від мети діяльності ігри поділяються на наступні типи:

1. *Рольові ігри.* Ці ігри відіграють важливу роль у навчанні молодших школярів, оскільки вони дозволяють дітям відтворювати реальні ситуації та набувати досвіду практичного використання вивченого матеріалу. Це може бути роль лікарів, вчителів, пожежників, історичних персонажів тощо. Рольові ігри розвивають уяву та соціальні навички [3].

2. *Ігри на розвиток логіки і мислення.* Такі ігри для молодших школярів включають в себе різноманітні завдання та головоломки, лабіринти, кросворди, шахи та інші ігри, які сприяють розвитку когнітивних функцій та покращенню аналітичних навичок [4, с. 93].

3. *Творчі ігри.* До ігор цього типу входять малювання, ліплення, складання віршів чи оповідань, театралізовані ігри та інші види мистецтва. Творчі ігри спонукають учнів до співпраці та обговорення ідей у групі. Це сприяє розвитку навичок комунікації та співпраці.

4. *Ігри на розвиток емоційного інтелекту.* Емоційний інтелект включає в себе навички розуміння, виявлення та керування власними емоціями та емпатію до емоцій інших [2, с. 8-9]. Ігри, спрямовані на розвиток емоційного інтелекту, допомагають молодшим школярам розуміти та виражати свої власні емоції. Вони навчають дітей розрізняти різні почуття, надавати їм назви, ідентифікувати їх у себе та інших.

5. *Ігри на розвиток мовлення.* Такі ігри навчають дітей чітко та виразно висловлювати свої думки та ідеї. Вони вчать правильній артикуляції, лексичним навичкам та синтаксису, що є важливими компонентами вмінь ефективно спілкуватися. Ігри на розвиток мовлення сприяють розширенню словникового запасу та розвитку розуміння тексту, розвивають комунікативні навички учнів.

6. *Ігри на розвиток математичних навичок.* Ігри на розвиток математичних навичок надають можливість вивчати математику весело та цікаво, виконувати інтерактивні завдання, які спонукають до активного навчання, сприяють розвитку критичного мислення, логічного мислення та просторової уяви. Прикладами таких ігор можуть бути ігри на вивчення чисел, арифметики, геометрії та інших математичних концепцій.

Отже, ігрові технології в початковій школі різноманітні та допомагають розвивати різні аспекти особистості дитини. Вони роблять навчання цікавим, захоплюючим та ефективним. Обираючи відповідні ігри для навчання можна сприяти розвитку різних навичок та здібностей учнів, надаючи їм можливість вчитися та розвиватися через гру. З вищенаведеного, можемо виділити позитивні аспекти використання ігрових технологій в навчальному процесі: підвищення мотивації до навчання, розвиток креативного мислення, вивчення навичок співпраці та комунікації, застосування знань практичного спрямування, покращення аналітичних та проблемних навичок.

Література

1. Крупський Я.В., Михалевич В.М. Тлумачний словник з інформаційно-педагогічних технологій : словник. Вінниця : ВНТУ, 2010. 72 с.

2. Розвиток цифрової компетентності педагогічних, науково-педагогічних працівників та керівників закладів освіти галузі знань 01 «Освіта» в системі відкритої післядипломної освіти: збірник освітньо-професійних програм / за заг. ред. С.П. Касьян, С.В. Антощук; ДВНЗ «Ун-т менедж. освіти». Київ, 2019. 250 с.

3. Рольові ігри на уроках: дієве та веселе навчання. Практичні прийоми. *На Урок*. 2022. <https://naurok.com.ua/post/rolovi-igri-na-urokah-dieve-ta-vesele-navchannya>

4. Сударик О.С. Сутність поняття «ігрові технології» та їх класифікація. *Формування сучасної науки: методика та практика: матеріали I Міжнародної студентської наукової*

конференції (Т. 2), м. Кам'янець-Подільський, 29 жовтня, 2021 рік / ГО «Молодіжна наукова ліга». Вінниця: ГО «Європейська наукова платформа», 2021. С. 91-94.

Присяжнюк Лариса,
кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри педагогіки та освіти
Маріупольський державний університет

КОМПЕТЕНТІСНО ЗОРІЄНТОВАНИЙ ПІДРУЧНИК ДЛЯ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ: ОСНОВНІ ОРІЄНТИРИ У СТВОРЕННІ

Проголошені законом України «Про освіту» (2017) нові базові принципи освіти в Україні, впровадження Концепції «Нова українська школа» зумовили перегляд її змісту та форм організації. Суттєві трансформації торкнулися й вітчизняного підручникотворення. Очевидним стало те, що підручники, створені за традиційними підходами, які існували до 2018 року, не відповідають вимогам нових стандартів освіти та не в змозі забезпечити досягнення окреслених цими стандартами освітніх результатів – ключових та предметних компетентностей здобувачів освіти. Назріла потреба щодо зміни підходів до створення шкільного підручника в контексті їх відповідності концептуальним засадам Нової української школи.

Слід зауважити, що наукова педагогічна спільнота активно включилася в процес пошуку та розробки моделей компетентісно зорієнтованого шкільного підручника, про що свідчать наукові розвідки Н. Бібік, Я. Кодлюк, О. Онопрієнко, О. Савченко, О. Топузова, С. Трубачевої та ін. Окремий науковий доробок становлять праці дослідників, присвячені особливостям розробки сучасних підручників з окремих предметів чи інтегрованих курсів (Р. Арцишевський, О. Вашуленко, А. Гуз, Т. Мелещенко, О. Пишко, О. Пометун, К. Пономарьова, Т. Ремех та ін.). Утім, як демонструє практика сучасного підручникотворення, серед авторів підручників для закладів загальної середньої освіти нині відсутнє єдине, уніфіковане бачення компетентісно зорієнтованого підручника, що призводить до різночитань підходів щодо їх створення. А відтак, існує необхідність в окресленні єдиних вимог до навчальної книги, розробленої на засадах компетентісно зорієнтованого підходу, які дозволять вирішити цю проблему.

Слід зауважити, що на сьогодні шкільний підручник традиційно залишається основним засобом організації та управління навчально-пізнавальною діяльністю учнів у процесі реалізації цілей і змісту навчання, досягнення визначених програмою освітніх

результатів. На переконання дослідників, якісний підручник повинен враховувати рівень розвитку освіти, відповідати моделі процесу навчання на конкретному історичному етапі [1, с. 289]. До основних ознак сучасної освіти вчені (Н. Бібік, О. Овчарук, О. Пометун, О. Савченко, О. Локшина та ін.) відносять її компетентнісну спрямованість, яка передбачає зміщення фокусу уваги з процесу на результат освіти в діяльнісному вимірі – формування ключових і предметних компетентностей. Таким чином, підручник для Нової української школи має передусім відповідати вимогам компетентнісного підходу, реалізовувати співмірні йому функції. До таких, зокрема, С. Трубачева пропонує відносити інформаційно-пізнавальну, дослідницьку, практичну і самоосвітню [4].

За слушною заувагою О.Топузова, компетентнісно зорієнтований підручник, що є засобом реалізації змісту освіти на сучасному етапі її розвитку, має проектувати відповідні компетенції, на основі яких здійснюватиметься формування ключових і предметних компетентностей особистості. Це уможлиблюється розробкою і втіленням відповідного апарату організації засвоєння, який допоможе сформувати у здобувачів освіти не лише знання, а й вміння і навички, ціннісне ставлення, досвід діяльності. Дослідник зазначає, що побудований на засадах компетентнісного підходу підручник не стільки повинен містити описи і пояснення, скільки спонукати до навчально-пізнавальної діяльності. Структурування навчального матеріалу в ньому, на думку науковця, дає змогу активно впроваджувати інноваційні форми й методи навчання з метою застосування набутих знань і навичок, для пояснення явищ, проведення досліджень. Цінність такої роботи – в опануванні самого процесу пізнання, удосконаленні пізнавальної діяльності здобувачів освіти, розвитку їхніх творчих здібностей і мислення [3, с. 17].

Отже, з усього видно, що важливого значення в компетентнісно зорієнтованому підручнику набуває спосіб засвоєння навчального матеріалу, основний акцент в якому робиться на процесуальному характері його сприймання і засвоєння засобами різних видів діяльності. Ознаками реалізації діяльнісної спрямованості змісту навчальної книги науковці пропонують вважати наступні:

1) щодо цілей освіти – випереджуюче цілепокладання, спрямоване на розвиток в учнів адаптаційних якостей та здатності вирішувати проблеми на основі критичної рефлексії та вибору;

2) щодо відбору змісту освіти – уведення в зміст метапредметних категорій, пов'язаних з організаційними, рефлексивно-оцінними, інформаційно-пізнавальними, комунікативними, емоційно-ціннісними видами діяльності;

3) про реалізацію компетентнісної орієнтації підручника свідчить його спрямованість на організацію таких видів діяльності, як проєктна, дослідницька, творча діяльність учня,

залучення учнів до колективних видів робіт, стимулювання прояву учнями оцінювальної позиції стосовно організації та виконання навчальних завдань, рефлексивне осмислення отриманих результатів;

4) щодо вибору освітніх технологій – орієнтація на технології, які передбачають суб'єктну позицію учня на всіх етапах уроку;

5) щодо організації освітнього процесу – орієнтація на модульний принцип організації, можливість використання підручника в процесі роботи за міжпредметними програмами у процесі проєктної діяльності та інших відкритих форм роботи;

6) щодо контролю за освітніми результатами – вихід у процесі контролю й оцінки за межі предметних результатів, орієнтація на оцінку сформованості компетентностей учнів [4].

До суттєвих ознак сучасного підручника, що реалізує компетентнісну парадигму освіти, відносять і його практичну спрямованість. З огляду на те, що компетентність у широкому розумінні визначається як здатність застосовувати набуті знання і вміння в практичній діяльності, зміст підручника повинен бути максимально практико орієнтованим. Це забезпечується шляхом включення в апарат засвоєння значної кількості практичних завдань, які дають змогу вдосконалювати різні практичні вміння й навички і стимулюють набуття учнями практичного досвіду.

Діалогічна форма викладу навчального матеріалу й побудова на засадах проблемного навчання – ще одні з базових характеристик компетентнісно зорієнтованого підручника. Навчальна книга, побудована у формі діалогу між авторами й учнем й така, що спонукає до діалогу учнів між собою, учнів з учителем, реалізує особистісно зорієнтований підхід у навчанні, стимулює співпрацю й співтворчість, що є важливим в контексті розвитку особистості. Проблемність викладу навчального матеріалу забезпечує активізацію пізнавальної діяльності здобувачів освіти, включення їх в активний процес пошуку раціональних шляхів розв'язання проблемних навчальних ситуацій, розвиваючи здатність генерувати ідеї, знаходити альтернативні шляхи вирішення проблеми [4].

Велику роль в компетентнісно зорієнтованому підручнику відіграє адаптація наукового змісту до можливостей його опанування певною віковою категорією здобувачів освіти, встановлення значущих для учнів зв'язків вивченого матеріалу з життям; оптимальна активізація навчання школярів.

Однією з важливих характеристик компетентнісно зорієнтованої навчальної книги є її орієнтація на творення учня/учениця як особистості, що потребує акцентування уваги на її особистісних цінностях, потребах, мотивах, прагненнях, наповненні навчального контенту культуротворчим змістом і ціннісними смислами.

Сучасний підручник, на переконання дослідників, має стати засобом, який дозволить учням оволодіти одним з найважливіших загальнонавчальних умінь – вмінням вчитися, що включає в себе здатність визначати навчальні цілі, планувати роботу, здійснювати заплановане, оцінювати результати власної діяльності, аналізувати їх, виявляти проблеми тощо. А відтак, система завдань підручника та пропонована ним технологія засвоєння змісту освіти мають якнайповніше сприяти формуванню зазначеного вміння.

Слушною вважаємо заувагу О. Савченко, яка зазначала, що сучасний підручник повинен мати виразні ознаки певної педагогічної технології, тобто стати для вчителів масової школи взірцем добротної технології навчання і розвитку. У процесі ознайомлення зі змістом підручника вчитель може побачити майбутній сценарій організації навчальної діяльності... Структура підручника, текст і позатекстові позначення, символи, колір, ілюстрації мають давати вчителю чіткі настанови, чого і як слід за ним навчати [2, с. 93-97].

Таким чином, сучасний компетентісно зорієнтований підручник слід уважати навчальною книгою нового покоління, яка забезпечує реалізацію цілей освіти в даному історичному контексті, реалізує сучасні освітні підходи, здійснює конструювання освітнього процесу на засадах реформаторських ідей Нової української школи.

Література

1. Кодлюк Я. П. Концептуальні основи побудови підручника для початкової школи. *Проблеми сучасного підручника*. 2014. Вип. 14. С. 284-292. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/psp_2014_14_34 (дата звернення: 02.02.2024)
2. Савченко О. Я. Дидактика початкової освіти: підручник. Київ : Грамота, 2012. 504 с.
3. Топузов О. М. Компетентнісні засади сучасного підручникотворення. *Експертиза шкільних підручників : інструктивно-методичні матеріали для експертизи проектів підручників для 9 класу загальноосвітніх навчальних закладів / за заг. ред. О. М. Топузова. К. : Педагогічна думка, 2016. 128 с.*
4. Трубачева С. Е. Дидактичні особливості компетентісно орієнтованого підручника для основної школи. URL : https://lib.iitta.gov.ua/705871/1/TSE_PSP-16.pdf (дата звернення: 02.02.2024).

Рябченко Віктор,
кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри педагогіки та освіти
Маріупольський державний університет

ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ ФІЗИЧНИХ НАВАНТАЖЕНЬ ЯК ОДИН ІЗ СУЧАСНИХ МЕТОДІВ ОРГАНІЗАЦІЇ БЕЗПЕЧНОГО НАВЧАННЯ У ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ

Сьогодні перед Україною постає безліч викликів, які необхідно подолати. Зокрема, потрібно створити умови для здобуття освіти в умовах війни та вимушеної міграції, досі наявного впливу корупції, з одного боку, та забезпечити євроінтеграційні процеси, врахувати тенденції глобалізації – з іншого. Усе це зумовлює гостру потребу в пошуку нових підходів до розвитку освіти і науки, що мають відповідати на всі запити сучасності й майбутнього, задовольняти потреби українців. В основі бачення майбутнього – прагнення українців до європейської інтеграції, забезпечення важливих для нас загальнолюдських та європейських цінностей. Дитина, її життя, безпека й доступ до освіти були та залишаються у фокусі уваги держави, оскільки діти є найважливішими агентами змін і побудови майбутнього [2, с.5]. Освітній розділ Української доктрини має бути максимально пропрацьований- кожен етап освітнього процесу, усі елементи. які важливі для освіти в Україні в поствоєнному відновленні. Трансформація кожної галузі економіки, освіти, культури, будь якої соціальної практики та всіх сфер державного управління повинна відповідати на питання: скільки нових робочих місць дасть Україні конкретне рішення, конкретна ініціатива. Фізична культура та спортивне виховання - це не розвага сьогодні. Це одна із основ безпеки. Бо це – здоров'я людини, здоров'я нації, міцність українців і українок. Головне – дати можливість. Активні парки для активних людей. Більше можливостей для дітей. Будівництво нових сучасних майданчиків в кожному навчальному закладі освіти, втілення конкретних програм. Основна мета трансформації системи освіти України – поставити в центр уваги людину, її потреби й цінності. Зокрема, потрібно створити умови для здобуття освіти в умовах війни та вимушеної міграції. Усе це зумовлює гостру потребу в пошуку нових підходів до розвитку освіти і науки в державі, що мають відповідати на всі запити сучасності й майбутнього, задовольняти потреби українців. Дитина, її життя, безпека й доступ до освіти були та залишаються у фокусі держави (В. Зеленський).

Диференціація (від латинського *differentia* – відмінність) означає розчленування, поділ, розшарування цілого на частини, форми, щаблі. Тож щодо процесу навчання ми розуміємо диференціацію як дію, спрямовану на поділ учнів (студентів) у процесі навчання для досягнення головної мети навчання з урахуванням особливостей кожного учня. В

сучасній педагогіці диференціація навчання – це дидактичний принцип, згідно з яким для підвищення ефективності навчання створюється комплекс дидактичних умов, що в враховує типологічні (індивідуальні) особливості учнів, відповідно до чого добирають і диференціюють цілі, зміст освіти, форми і методи навчання. У практиці фізичного виховання учнів тривалий час не приділялося належної уваги їхній тіло будові (соматотип або конституції тіла), що значно знижувало оздоровчий ефект фізичних вправ [1, с.23]. Фізичні навантаження оптимізують функціональний стан, допомагають позбутися зайвої ваги, підвищують працездатність і сприяють розвитку розумових здібностей. Про те не кожна рухова активність є ефективною, а лише така, що має оздоровчо-розвивальну спрямованість, ураховує вік, стать, та індивідуальні можливості тих, хто займається.

Література

1. Арефьев В.Г. Диференціація розвивально-оздоровчих занять з фізичної культури учнів основної школи : теорія і практика : монографія. Київ: Центр учбової літератури. 2014. 197 с.
2. Освіта і наука України в умовах воєнного стану. Інформаційно-аналітичний збірник. Київ, 2023. 64 с.

Стеценко Ірина,
старший викладач кафедри педагогіки та освіти
Маріупольський державний університет,
наукова співробітниця
Міжнародний науково-навчальний центр інформаційних технологій та систем
Національної академії наук України та Міністерства освіти і науки України, м. Київ

РЕЗУЛЬТАТИ МІЖНАРОДНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ЯКОСТІ ОСВІТИ PISA ТА ЇХ ЗНАЧЕННЯ ДЛЯ ВИКЛАДАННЯ МАТЕМАТИКИ У ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ

Українські школярі у 2022 році вже вдруге взяли участь у міжнародному дослідженні якості освіти PISA. Тож зараз є нагода простежити певні тенденції та проаналізувати траєкторію руху освіти. Чому ж в усьому світі так уважно ставляться до результатів саме дослідження PISA? Дослідження співзвучно ідеям безперервного навчання, адже воно багатогранне: визначає не лише наскільки добре учні можуть використовувати здобуті знання (тобто компетенції учнів), але й їхню мотивацію до навчання, ступінь віри в себе, наскільки учні готові дотримуватися певних стратегій навчання.

Тема публікації торкається викладання математичної освітньої галузі, тож розглянемо як PISA трактує математичну грамотність, визначимо основні особливості завдань з математичної грамотності, які використовуються у дослідженні PISA, запропонуємо кроки підведення до розв'язування завдань у PISA учнів початкової школи та наведемо приклад такого завдання.

Математична грамотність – це здатність людини мислити математично, застосовувати вміння з математики у повсякденному житті, формулювати та інтерпретувати задачі, що виникають під час розв'язування проблем у різноманітних контекстах реального світу, мовою математики [1, с. 13]. Таке формулювання говорить про певні особливості викладання математики у школі. Отже учні мають розуміти [1, с. 13]:

- роль математики у світі;
- зміст математичних понять, фактів та засобів для опису процесів у довкіллі, особливості реалізації математичних процедур,
- а також уміти пояснювати та прогнозувати явища з використанням математики;
- робити обґрунтовані умовиводи і приймати виважені рішення, необхідні творчому, активному й мислячому громадянину XXI століття.

Як бачимо, вимоги Державного стандарту початкової освіти, Державного стандарту базової середньої освіти щодо компетентнісного підходу до навчання збігаються з визначенням математичної грамотності у дослідженні PISA, тому на результати саме цього дослідження варто звертати особливу увагу.

Відтак із висловленим вище пов'язані й особливості вимог до викладання курсу математики не лише у середній та старшій школі, а й у початковій. Адже у рамковому документі з математики наголошується, що таке визначення математичної грамотності ставить в центр уваги не мінімальні математичні знання й уміння, а **орієнтується на високий рівень володіння математичним апаратом** [1, с. 13]. Тож у викладанні математики має простежуватися наступність «початкова освіта – базова середня освіта – профільна середня освіта»: орієнтуємося на високий рівень вимог, тому готуємо дітей заздалегідь, вже з початкової школи.

Проаналізувавши завдання з математичної грамотності в PISA [2, с. 206-253; 3, с. 331-368], виділено певні їх особливості, на які передусім маємо звертати увагу:

- завдання в PISA незвичні навіть для учнів, які навчаються за програмами НУШ;
- часто спрямовані не на точні відповіді, а на оцінювання «на око»;
- завдання в PISA мають яскраво виражену практичну спрямованість, а відтак це задачі не зі штучно написаною умовою (як здебільшого є в підручниках з математики), а із даними із джерел максимально наближеними до реальних;

- спрямованість завдань на аналізування даних у таблицях та діаграмах;
- приділяється увага завданням на ймовірні події.

Отже, що маємо робити у початковій школі вже зараз, щоб у майбутньому покращити результати з математичної грамотності? Акцентуємо увагу у молодшій школі на такі моменти:

- навчаємо дітей структурувати дані (передусім використовуємо таблиці та діаграми);
- опрацьовуємо з дітьми пару: таблиця — діаграма; показуємо взаємозв'язок способів структурування даних;
- навчаємо дітей будувати діаграми за різними таблицями, порівнюємо їх, вибираємо найкращий варіант;
- вчимо дітей грамотно досліджувати різні масиви даних, визначати закономірності в них, оцінювати дані, бачити динаміку їх зміни;
- вчимо дітей працювати в Microsoft Excel, експериментувати із діаграмами;
- розв'язуємо з учнями задачі з умовою на основі даних діаграми чи таблиці.

Наведемо приклад однієї задачі. Пропонуємо дітям роздивитися ціни різних пакувань морозива. Необхідно купити найвигіднішу пачку: витратити гроші ефективно і ощадливо, можемо дозволити собі купити більше морозива, ніж можемо з'їсти за раз. Дані про вартість різних упаковок морозива надано у таблиці. Далі наводимо послідовність розв'язування задачі.

Назва	Вага	Ціна, грн
Холодок	1 кг	180
Крижинка	800 г	200
Сніжок	500 г	100
Приєминка	1 кг	300
Шоколадка	600 г	150

1. Привчаємо дітей до того, що дані мають надаватися в однакових одиницях вимірювання.

2. Розраховуємо вартість 1 кг морозива.

3. Порівнюємо вартості однакової ваги морозива. Наочно це можна зробити, представивши дані за допомогою діаграми.

4. Робимо висновки.

Виконавши наведені етапи розв'язування задачі, отримуємо діаграму, проаналізувавши яку бачимо, що найвигідніше купувати не найдешевшу упаковку морозива.

Тож, до траєкторії розв'язування з

дітьми завдань на основі таблиць та діаграм додаємо: формуємо таблицю та визначаємо її структуру не лише відповідно даним, а й меті її використання. Адже структура таблиці має бути зручною для аналізування відповідно поставленій меті. Одразу орієнтуємо дітей на те, що будуюмо діаграму за таблицею, а не інакше, зазначаємо, що часто в діаграмі приблизні дані, а в таблиці – завжди точні.

Література

1. PISA-2022: рамковий документ з математики (драфт, друга редакція) / пер. з англ. К. Шумової ; наук. ред. Т. Вакуленко, В. Горох, С. Раков, В. Терещенко ; передмова Т. Вакуленко, В. Терещенко. Київ : Український центр оцінювання якості освіти, 2021. 97 с.

2. Національний звіт за результатами міжнародного дослідження якості освіти PISA-2018 / кол. авт. : М. Мазорчук (осн. автор), Т. Вакуленко, В. Терещенко, Г. Бичко, К. Шумова, С. Раков, В. Горох та ін. ; Український центр оцінювання якості освіти. Київ : УЦОЯО, 2019. 439 с.

3. Національний звіт за результатами міжнародного дослідження якості освіти PISA-2022 / кол. авт. : Г. Бичко (осн. автор), Т. Вакуленко, Т. Лісова, М. Мазорчук, В. Терещенко, С. Раков, В. Горох та ін. ; за ред. В. Терещенка та І. Клименко ; Український центр оцінювання якості освіти. Київ, 2023. 395 с.

**СЕКЦІЯ
«АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ»**

Демидова Юлія

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри дошкільної освіти

Маріупольський державний університет

РОЗВИТОК ЕМОЦІЙНОЇ СФЕРИ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Сучасний світ характеризується швидкими темпами розвитку, які супроводжуються зростанням ризиків та загроз. Ці зміни мають значний вплив на психічний стан дітей, зокрема на їхнє емоційне здоров'я.

Наукові дослідження (П. Анохін, С. Рубінштейн, О. Леонт'єв, Н. Симонов, В.Віл'юнас, Д. Раппорт) показали, що наявність батька під час народження дитини та тілесний контакт з матір'ю є важливими факторами для емоційного здоров'я дитини. Цей контакт сприяє розвитку емоційної прихильності між дитиною та батьками, а також формує основу для здорової емоційної регуляції. Розуміння цих емоційних процесів дозволяє психологам і педагогам розробляти ефективні програми для підтримки емоційного здоров'я дітей дошкільного віку.

Емоції є суб'єктивним відображенням дійсності. Вони впливають на те, як дитина сприймає світ, інтерпретує його події та реагує на них. Емоційний розвиток дитини тісно пов'язаний з її інтелектуальним і соціальним розвитком.

Дошкільний вік є особливо важливим періодом для розвитку емоцій. У цей час дитина вчиться розпізнавати і називати свої емоції, розуміти емоції інших людей, контролювати свої. У дошкільному віці емоційна сфера дитини розвивається дуже активно. Діти починають розуміти складні емоції, такі як сором, власна гідність, справедливість, гумор. Вони також вчаться співпереживати іншим людям. Емоційні переживання дітей стають більш вербалізованими, тобто вони починають виражати свої емоції словами. У дітей також з'являються симпатії та антипатії до інших людей. Вони потребують уваги, розуміння, підтримки та любові з боку дорослих.

У психології емоції традиційно класифікують на позитивні та негативні. Позитивні емоції, такі як радість, задоволення, інтерес, мотивують людину до діяльності та сприяють її розвитку. Негативні емоції, такі як гнів, сором, страх, страждання, презирство, попереджають людину про небезпеку та допомагають їй уникнути її. Обидва типи емоцій є важливими для адаптації людини до навколишнього середовища [2].

У психології існує кілька класифікацій емоцій. Однією з них є класифікація К.Є. Ізарда, який виділяє десять базових емоцій. Ці емоції є універсальними, тобто вони проявляються у всіх людей, незалежно від їхньої культури та особистості.

Базові емоції К.Є. Ізарда:

- інтерес – позитивна емоція, яка пов'язана з увагою та пізнавальними процесами. Інтерес мотивує людину до дослідження навколишнього світу та розвитку своїх знань і навичок;
- радість – позитивна емоція, яка пов'язана з задоволенням та успіхом, сприяє благополуччю та здоров'ю людини;
- подив – нейтральна емоція, яка пов'язана з новим та незвичайним та допомагає людині адаптуватися до змін у навколишньому середовищі;
- сум – негативна емоція, яка пов'язана з втратою та невдачею та може призвести до зниження працездатності та погіршення самопочуття;
- гнів – негативна емоція, яка пов'язана з агресією та захистом. Він може бути корисним для людини, але його важливо контролювати;
- відраза – негативна емоція, яка пов'язана з неприємними відчуттями. Відраза допомагає людині уникати небезпечних та шкідливих речей;
- презирство – негативна емоція, яка пов'язана з зневагою та ворожістю, призводить до агресії та насильства;
- страх – негативна емоція, яка пов'язана з небезпекою та загрозою, але допомагає людині вижити в небезпечних ситуаціях;
- сором – негативна емоція, яка пов'язана з порушенням норм і правил. Сором може призвести до зниження самооцінки та самоповаги;
- провина – негативна емоція, яка пов'язана з вчиненням поганого вчинку, може призвести до змін у поведінці людини та її морального розвитку.

Тобто позитивні емоції, сприяють розвитку людини та її адаптації до навколишнього середовища, негативні емоції – також можуть бути корисними, якщо їх контролювати [1].

Для запобігання у дошкільному віці емоційних розладів слід реалізовувати профілактичну роботу в рамках таких напрямів: приймати заходи для усунення факторів, які спричинили емоційний дискомфорт дитини; сприяти розвитку позитивних взаємин з однолітками; формувати у дитини здатність отримувати задоволення від гри; навчати дитину способам розпізнавати та реагувати на емоційні прояви інших людей; формувати у дитини здатність висловлювати свої емоції соціально прийнятними способами; сприяти тому, щоб дитина відчувала себе здатною та успішною.

Таким чином, розвиток емоційної сфери дошкільників є складним і багатограним процесом, який відбувається під впливом таких факторів, як генетика, сімейне виховання, взаємодія з однолітками, освітнє середовище.

Література

1. Лапченко І. О. Емоційне ставлення до себе та ровесників як чинник особистісного розвитку дитини дошкільного віку. – Автореф. дисерт. на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук за спеціальністю 19.00.07 . Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, Київ, 2006. 17с.
2. Мельничук І. В. Генез емоційних особливостей у дітей різного віку та статі. Автореф. десерт. на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук: 19.00.07. Харків, 2003. 16. с.
3. Лисенкова І.П. Когнітивний підхід у дослідженні емоційної сфери. Психологія і особистість. 2018. № 2 (14). С. 59-69.
4. Федорова М. А. Особливості емоційного розвитку сучасних дітей в аспекті становлення міжособистісних взаємин. Науковий вісник Ужгородського національного університету: серія «Педагогіка. Соціальна робота». 2020. Вип. 1 (46). С. 133-137.
5. Олійник Олена. Особливості емоційного розвитку та умови формування емоційної культури дітей старшого дошкільного віку засобами театралізованих ігор / Олена Олійник // Психолого-педагогічні проблеми сільської школи. Випуск 47, 2013. – С. 167-173.

Крутій Катерина

доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри дошкільної освіти

Маріупольський державний університет

КНИЖКИ З КАРТИНКАМИ ЯК ПЕРШИЙ ДОСВІД СПІЛКУВАННЯ ДІТЕЙ ІЗ ЛІТЕРАТУРОЮ

Концепція дитячої літератури склалася на початку сімнадцятого століття з урахуванням того, що дитинство почало визнаватися як особливий період. З того часу для дітей дошкільного віку почали відносити книги, підготовлені для малюків від народження і до семи років. Для дітей дошкільного віку рекомендуються книги з меншою кількістю тексту та більшою кількістю зображень. У відповідній літературі для книг для дітей дошкільного віку зазвичай використовуються *терміни «книга оповідань» та «книга з картинками»*. *Книжки з картинками* – це перший досвід спілкування дітей із літературою. Книжки з картинками, написані для дітей дошкільного віку, можна розглядати у двох категоріях:

художньо-оповідальні та науково-пізнавальні. Книжки з картинками написані з метою задоволення дитячих бажань та потреб у вивченні певних тем, понять чи ситуації та розширення знань дітей про людей, об'єкти, події для ознайомлення з предметним, природним та соціальним довкіллям [3; 5; 6]. *Книжки з картинками називаються пізнавальними книгами, а книжки з картинками, які мають безпосередньо навчальну мету, — художньо-оповідальними книгами.* Між пізнавальними та художньо-оповідальними книгами існують деякі відмінності за формою та змістом, і ці відмінності впливають на мовлення та стиль читання того, хто читає (дитина чи дорослий). Інформаційні книги, з погляду форми та змісту, зазвичай містять пояснювально-описовий текст, і, як правило, події та персонажі реальні, тоді як художньо-оповідальні книги, зазвичай, містять уявні події та персонажів.

Дослідження, проведене Torr J., & Clugston L. [4] показало, що вихователі обмежені на кшталт книжок, які вони можуть використовувати у групі дітей, і вони читають більше оповідальних книжок проти інформативних книг.

Між інформативними книгами та збірками оповідань *існує безліч відмінностей з погляду використання літературної мови та уявлення подій.*

В оповідальних книгах використовується минулий час, тоді як у інформативних книгах використовується теперішній час. *Оповідальні книжки* мають структуру подій у вигляді вступу, зав'язки, ускладнення, кульмінації тощо. Оповідальні книжки можуть бути реальними або уявними. Крім того, ці книги містять нетехнічну мову, яка використовується у повсякденному житті. Оповідальні книжки фокусуються на літературних елементах (повторенні звуків, повторах слів, метафорах), тоді як інформативні книги орієнтовано на технічні терміни та елементи (синоніми, антоніми, аналогії). *Інформаційні книжки* пов'язані з проблемою класифікації подій за загальним ознаками.

Читання книг для дітей у дитячому садку зазвичай виконується вихователем, який читає книгу гучним голосом. Коли діти чують зміст книжок, які читаються вголос, вони чують звуки слів, дізнаються про слова, значення слів шляхом показу ілюстрацій, картинок, включаються в розповідь і починають помічати, як ці слова представлені в письмовій формі. Отже, підвищується мотивація дітей, які люблять читати книги [3]. У комплексній освітній програмі «Стежинки у Всесвіт» та хрестоматії до неї [1-2] пропонується спілкуватися з дітьми після читання та ставити запитання про головну подію в історії, персонажах, про проблеми в оповіданні. У зазначеній програмі згадується про необхідність познайомити дітей з такими елементами, як основні характеристики книжок з картинками: зображення, лист, колір та розмір, а також обговорити авторів та ілюстраторів. Перш ніж вихователь або значущий дорослий почнуть читання оповідань дітям (власній дитині), вони повинні один раз

самі прочитати обрану книгу, виробити розуміння того, як її презентувати дітям, потім самі прочитати книгу вголос і відзначити елементи, які вони хочуть підкреслити для дітей (нові, діалектні, жартівливі слова тощо). Під час читання вмісту книги бажано, щоб вихователь чи значущий дорослий перетворював (інсценував) слова типу «плескав у долоні», «стрибнув», «чхнув» у дії (звук чхання, звук плескання), це підвищить увагу дітей.

Наприкінці оповідання слід поставити прості запитання, пов'язані зі змістом (який герой найбільше сподобався, пам'ятаєте, що вигукнув Котигорошко). Крім того, важливо використовувати тему, персонажа або локацію оповідання в інших видах діяльності (спілкування, пізнавальна, перетворювальна, ігрова тощо). Читання оповідання з показом ілюстрацій індивідуально або у невеликих групах, а також неодноразове читання книги важливе для того, щоб діти отримували більше користі від читання. Вихователь чи значущий дорослий приймають рішення у тому, яку книжку читати і як її читати.

Уже дворічна дитина знає, що слова, якими позначають знайомі їй предмети, стосуються тих самих предметів на малюнках, а засвоєння дитиною назви предмета відбувається за активної самостійної дії з ним. Дитина зацікавлено розглядає книжки та слухає читання художніх творів, розповіді дорослого, впізнає літературних персонажів. У молодшому дошкільному віці слід звертати увагу на інтонаційну виразність мовлення дітей, знайомити дітей із художніми творами (багатократна розповідь, читання одних і тих же художніх творів), розгляд площинних та об'ємних ілюстрацій, показ тих або інших дій, постійне включення художнього слова в повсякденне життя дитини.

Основними методами літературного розвитку дітей є такі: читання дорослого, інсценування, бесіда після читання, розгляд ілюстрацій, ігри-драматизації, усна народна творчість.

Для дітей середнього дошкільного віку можна запропонувати читання дорослого (перебільшено виразне розповідання, коли вихователь голосом «малює» образи та картини); інсценування творів за допомогою іграшок і театральних ляльок під час повторного розповідання; бесіда після читання для глибшого сприйняття творів. Особливо цікавими для дітей старшого дошкільного віку є читання пізнавальної літератури, розглядання барвистих енциклопедій. Слід заохочувати дітей до читання коротких текстів (мікротекстів), формувати вміння відповідати на запитання за змістом прочитаних речень і мікротекстів; переказувати прочитане за допомогою запитань та без них. Читання книжок з ілюстрованими текстами закладає підґрунтя для усвідомленого, виразного читання невеликих текстів, дорослий заохочує дитину в подальшому читати слова, короткі речення, фрагменти текстів із книжки. Читання із продовженням розвиває в дітей стійкий інтерес до книги, викликає радість від зустрічі з улюбленими персонажами, мотивує на запам'ятовування прослуханого змісту,

надає можливість пофантазувати про те, «що буде далі». Для дошкочат бажано проводити бесіди про книги, обговорення зовнішнього вигляду видання, поговорити про діяльність письменника і художника-ілюстратора, художника-оформлювача, процес виготовлення і друкування книг, правила поводження з книгами.

Ефективним буде запровадження методу проєктів: «Дитяче книговидавництво» — виготовлення книжок-саморобок із малюнками та розповідями про твори, переказами та творчими розповідями за аналогією зі знайомими текстами; створення тематичних журналів і дитячих енциклопедій на основі знайомства з літературними творами («Як письменник мені допоміг зрозуміти...», «Що дізналися ми з книги» тощо); «Дитяча бібліотека» — організація бібліотеки із саморобних книжок, а також оформлення та систематизація книг дитячої бібліотеки у групі; «Виставки книг» — підготовка тематичних виставок для дітей різних вікових груп («Улюблені літературні герої», «Поети і художники про природу» тощо); вечори літературних розваг, літературні свята і театралізовані виступи, а також тематичні виставки в книжковому осередку та осередку художньо-творчої діяльності. Отже, книжки з картинками, з одного боку, сприяють літературному розвитку, набуттю дітьми знань та навичок розуміння мовлення та подій, з іншого боку, сприяють розвитку в дітей пасивного та активного мовлення, лексики, художнього та культурного досвіду.

Література

1. Крутій К. Стежинки у Всесвіт. Хрестоматія: для дітей старшого дошкільного віку. Харків: Гімназія, 2011. 384 с.
2. Стежинки у Всесвіт: комплексна освітня програма для дітей раннього та передшкільного віку / автор. колектив; наук. керівник К. Л. Крутій. Запоріжжя: ТОВ «ЛППС» ЛТД, 2020. 244 с.
3. Beaty J.J. 50 early childhood literacy strategies. Boston, MA: Allyn & Bacon. 2009. P.p.17-29.
4. Torr J., & Clugston L. A comparison between informational and narrative picture books as a context for reasoning between caregivers and 4 -year -old children. *Early Child Development and Care*. 1999. № 159. P.p. 25-41.
5. Kindle K. J. Same book, different experience: A comparison of shared reading in preschool classrooms. *Journal of Language and Literacy Education*. 2001. № 7(1). P.p. 13-34.
6. Wasik B., & Bond M. A. Beyond the pages of a book: interactive book reading and language development in preschool classrooms. *Journal of Educational Psychology*. 2001. № 93(2). P.p. 243-250.

РОЛЬ ІНТЕРАКТИВНОГО КОЛАЖУ В ОБРАЗОТВОРЧО-МОВЛЕННЄВІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Дошкільний вік – це період інтенсивного розвитку мовлення та творчих здібностей у дітей. Одну з провідних ролей у цьому процесі відіграє образотворчо-мовленнєва діяльність, надаючи можливість висловлювати власні думки та емоції. Образотворчо-мовленнєва діяльність – це вид художньо-мовленнєвої діяльності, у якій мовленнєві дії підпорядковуються меті та змісту образотворчої діяльності дитини для її збагачення, спрямування, стимулювання й коментарю [2, с. 51].

Спільним та одним із найважливіших компонентів такого образотворення є мовленнєва діяльність дитини, адже вона бере участь в усіх етапах творчого процесу: створенні задуму, пошуку способів його реалізації, співвіднесенні отриманого результату із задумом. Емоційно, естетично забарвлене мовлення збагачує, спрямовує, стимулює зображувальні творчі прояви дитини. Водночас у процесі образотворчості відбувається і зворотний позитивний вплив на розвиток зв'язного мовлення, лексики дитини. Тобто, під час образотворчо-мовленнєвої діяльності її складники поєднуються, інтегруються в єдине образотворення, ефективно впливаючи не тільки на емоційну сферу дитини, а й розкріпачуючи її фантазії та уяви для творення власних образів [3, с. 76].

При цьому образи, створені засобами кольору, лінії, форми, композиції, стають більш цільними, яскравішими, якщо опосередковуються мовленням. Те, чого немає в дитячому малюнку, легко і природно доповнюється, «домальовується» за допомогою слова. І навпаки: невміння дібрати необхідні слова, що переповнюють дитину, замінюється жестами, звуконаслідуванням, зображеннями, рухами тощо [3, с. 76-77].

У цьому контексті колаж, як засіб об'єднання образотворчого мистецтва, мовлення та навчання, виявляється потужним засобом розвитку уяви, творчості та мовленнєвих навичок дошкільників. Колаж – це образотворча техніка щодо створення нового цікавого зображення чи неповторної композиції, ідеї чи емоції шляхом об'єднання різних візуальних елементів, таких як фотографії, картини, текст, тканини, рисунки та інші матеріали. Ці елементи можуть бути вирізані з журналів, газет, фотографій, або можуть бути малюнками й ілюстраціями, створеними самостійно. Колаж може бути використаний в різних контекстах, таких як мистецтво, дизайн, реклама та навіть освіта; може мати різні стилі й форми – від абстрактних

до реалістичних. Техніка колажу надає художнику велику свободу вираження, оскільки він може експериментувати з формами, кольорами і текстурами, створюючи унікальні твори мистецтва.

Використання колажу в освітній роботі може мати значні педагогічні переваги, сприяючи комплексному розвитку різних аспектів особистості дитини, формуючи її креативність, вміння спілкуватися та висловлювати свої думки через власні роботи.

Зокрема, **колажі стимулюють творчість дітей**. Колаж відрізняється від традиційної образотворчої діяльності тим, що не вимагає художніх здібностей від автора – а є спонтанним виявленням творчості, емоцій та почуттів. За допомогою доступних і легких в опануванні навіть дітьми раннього віку засобів і матеріалів образотворення, колаж може давати цікаві й несподівані ефекти в передачі образів. Отримання швидких результатів унаслідок застосування техніки колажу надзвичайно радує дітей, зменшує напруження, допомагає подолати страх не впоратися, стимулює до творчості, відкриває приховані можливості, пробуджує ініціативу, що стимулює творчі прояви в образотворчій діяльності.

При цьому колаж надає дітям можливість виявити свою творчість через поєднання різних візуальних елементів (фотографії, малюнки, тексти тощо), щоб створити унікальні композиції; дає можливість вільно експериментувати з кольорами та текстурами, що сприяє пошуку образів, сміливих незвичних фантазій, креативності, передавання вражень на папері, розвитку дитячої уяви та творчих здібностей.

Наприклад, діти можуть створювати *«тематичні колажі»* (на певну тему: «Природа», «Моя родина», «Тварини» тощо); *«сезонні колажі»* (що відображають різні сезони: наприклад, у колажі зими можуть бути сніжинки та зображення людей у теплому одязі, а в колажі весни – квіти та тварини); *«кольорові колажі»* (з вирізаних різноманітних кольорових форм); *«текстурні колажі»* (з використанням матеріалів різної текстури, наприклад: тканини, паперу, піску тощо), *«мікс-колажі»* (де діти можуть експериментувати з різними матеріалами та техніками, наприклад: комбінувати акрилові фарби з кольоровим папером та тканиною).

Створення колажів стимулює розвиток мовлення дітей, адже вимагає пояснень, називання й описування обраних об'єктів, розповідання про свою творчу роботу, висловлювання власних думок та емоцій. Колаж допомагає розвивати мовлення через підбір слів та їх виразне використання у поєднанні з візуальними зображеннями. Це розвиває мовлення дитини, розширює її словниковий запас і навчає мовленнєвій виразності.

Колаж як засіб опанування навколишнього світу. Створення колажів сприяє розвитку когнітивних функцій, таких як спостереження, порівняння, класифікація й аналіз; вивченню нового матеріалу та його запам'ятовуванню через творчий процес. Створення

колажів може бути пов'язане з конкретною темою чи предметом вивчення: діти можуть створювати колажі на теми природи, тварин, професій тощо. Це сприяє їхньому кращому розумінню навколишнього світу та розвиває інтерес до вивчення нових знань. Робота з великою кількістю візуальних матеріалів сприяє розвитку сприйняття кольорів, форм та текстур, що є важливими візуальними навичками.

Колажі дозволяють дітям висловлювати свої почуття, ідеї та думки через мистецтво, вибір матеріалів і композицію, що збільшує їхню *самовираженість* та *самовпевненість*.

Колаж може виконуватися дітьми як індивідуально, так і в мікрогрупах або колективно. У такому випадку колаж може набувати характеру інтерактивності (від англ. «interact»: «inter» — взаємний, «act» — діяти), тобто здатний взаємодіяти в режимі бесіди, діалогу з кимось (людиною) або з чимось (комп'ютером).

У такому разі інтерактивний колаж виступає *засобом соціальної взаємодії та колаборативного навчання*, адже під час співпраці у групі або команді діти вчаться досягати спільної мети чи вирішувати конкретне завдання. Для цього необхідні вміння висловлювати свої ідеї та приймати ідеї інших, обговорювати їх та шукати спільні рішення; надавати один-одному підтримку й допомогу, що сприяє розвитку навичок слухання, спілкування та взаєморозуміння, співпраці. Таким чином інтерактивний колаж активно сприяє залученню дітей до навчання, покращенню комунікаційних навичок та сприяє збільшенню розуміння матеріалу.

Крім того, інтерактивний колаж може бути створений аналоговими або цифровими засобами. У такому випадку він представляє техніку образотворчого мистецтва щодо використання різних візуальних та текстових елементів для створення динамічного зображення чи композиції – шляхом можливості змінюватися або реагувати на взаємодію з глядачем. Це може бути реакція на дотик або можливість переміщення окремих частин колажу для створення нових комбінацій.

Наприклад, діти дошкільного віку можуть створювати такі інтерактивні колажі: *цифрові інтерактивні колажі* (за допомогою спеціальних програм чи цифрових додатків, які реагують на їхні дії. Наприклад, дитина може торкнутися екрану і редагувати частину колажу, змінюючи його форму, кольори або розмір); *колажі для вивчення слів* (діти можуть створювати колажі з різними предметами та малюнками, щоб поширювати словниковий запас. Коли вони торкаються предмету на колажі, то можуть чути вимову слова або фрази); *колажі з рухомими деталями* (колаж, де певні деталі можуть бути рухомими. Діти можуть пересувати чи обертати ці частини, щоб створювати різні зображення. Наприклад, вони можуть створити колаж тварин з рухомими частинами і розмістити їх на основі, що відображає природне середовище їх існування); *колажі для ігор та пригод* (де діти можуть

пересувати персонажів, змінювати сцени або взаємодіяти з об'єктами на колажі, розвиває їхню уяву та креативність); *інтерактивні історії з колажами* (діти можуть створювати колажі, які ілюструють різні частини історій. Коли дитина натискатиме на різні об'єкти чи персонажів на колажі, вони можуть висвітлюватися, збільшуватися чи розповідати відповідні частини історії); *інтерактивні колажі* (за допомогою рухомих частин або використання додаткових елементів (наприклад, рухливих віконечок) діти можуть створити колажі, які можна «грати», пересуваючи частини та розглядаючи їх). Ці види колажів можуть ефективно розвивати творчість, моторику, уяву та виразність мовлення у дітей дошкільного віку.

Діти можуть створювати інтерактивні колажі за допомогою сучасних технологій та спеціальних додатків для мобільних пристроїв, планшетів та смартфонів. Зокрема, онлайн-дошки MIRO, Conceptboard, Groupboard, інтернет-сервіс Loure [1] та ін. дозволяють дітям створювати інтерактивні колажі; надають доступ до готових зображень, анімаційних елементів та інтерактивних можливостей, які діти можуть використовувати для створення своїх колажів до ігор чи вправ. Деякі комп'ютерні програми для малювання та редагування зображень (Canva, LearningApps, Thinglink та ін.) мають інтерактивні функції, що дозволяють дітям створювати анімації, взаємодіяти з об'єктами та створювати інтерактивні колажі. При цьому дошкільникам важливо забезпечити безпеку та контрольоване використання технічних засобів, а також сприяти творчому розвитку, розвиваючи їхню уяву та уміння взаємодіяти з візуальними елементами.

Отже, інтерактивний колаж є потужним засобом розвитку образотворчо-мовленнєвих навичок у дошкільників. Він сприяє розвитку творчості, мовлення, соціальної взаємодії та когнітивних навичок у дітей. Використання інтерактивних колажів може зробити освітній процес із дітьми дошкільного віку найбільш захопливим та ефективним, сприяючи повному розвитку особистості дитини.

Література

1. Аман І. Колаж за допомогою Інтернет-сервісу Loure: крок за кроком. *Вихователь-методист дошкільного закладу*. 2017. № 9.
2. Богуш А. Методика організації художньо-мовленнєвої діяльності дітей у дошкільних навчальних закладах / А. Богуш, Н. Гавриш, Т. Котик. К. : Вид. Дім «Слово», 2006. 302 с.
3. Макаренко С. І. Збагачення словника дітей 5-го року життя в процесі образотворчої діяльності: дис... канд. пед. наук: 13.00.02 / С. І. Макаренко; Луган. нац. ун-т ім. Т.Шевченка. Луганськ, 2010. 243 с.

ОСВІТНІ УМОВИ СТВОРЕННЯ УНІВЕРСИТЕТСЬКОГО Е-ПІДРУЧНИКА ДЛЯ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Встановлено, що педагоги дошкільної освіти використовують електронні освітні ресурси в управлінні закладами дошкільної освіти, поєднують методичну роботу з урахуванням досягнень ІК-технологій (М. Воронковська, Т. Сиротенко, С. Панченко); впроваджують у роботу керівників закладів дошкільної освіти хмарні сервіси з метою управління освітньою діяльністю (Н. Суслаєва, Ю. Носенко, В. Хрипун); розробляють стратегію підготовки педагогічних кадрів для розвитку електронної освіти (О. Жук, О. Минич); педагоги опановують комп'ютерні технології в організації навчально-виховного процесу в закладах освіти (Б. Жебровський, Г. Ломаковська); вирішують дидактичні проблеми в контексті сучасних інформаційних технологій (І. Роберт).

Досліджено: особливості суб'єкт-суб'єктного спілкування з використанням інформаційно-комунікаційних технологій (А. Брушлинський, Т. Габай, О. Матюшкін, Ю. Машбиць та ін.); зв'язок інформатизації з результатами навчання (В. Биков, Б. Гершунський, С. Гончаренко, Р. Гуревич, М. Жалдак, Ю. Жук, В. Михалевич, Н. Морзе, Й. Ривкінд, П. Стефаненко, О. Співаковський та ін.); зміни в моделі взаємодії за типом «викладач-студент» з використанням електронних освітніх ресурсів як впливового інноваційного освітнього чинника (В. Беспалько, П. Майєр, В. Романюк, А. Стрюк, Г. Ткачук, М. Шинкаренко) у відкритих освітніх системах (В. Биков); готовність випускників педагогічних університетів до використання інформаційних технологій в дошкільній освіті (Н. Диканська, І. Мардарова, О. Майборода, С. Семчук, О. Разинкіна).

Сучасні дослідження спрямовують увагу науковців на важливість формування системного підходу до впровадження електронних освітніх ресурсів як основи навчального середовища та здійснення його електронного моделювання на теоретико-методологічних засадах (В. Биков, Ю. Жук, А. Гуржій, В. Лапінський) [2; 3].

Термін «електронні ресурси» відображає візуалізацію та надання інформації за допомогою інформаційних технологій, а електронна форма уможлиблює унаочнення продукту чи освітньої послуги за допомогою автоматизованих або комп'ютерних засобів візуалізації (О. Зайцева). З'ясовано, що ЕОР можна класифікувати за такими типами, як: текстографічні (ілюстрації на екрані комп'ютера); гіпертекстові з технологією навігації за

ключовими словами; мультимедійні, з поєднанням звуку, відео, тексту тощо; віртуальні (поєднання анімації, звуку, відео).

Науковці в сучасних дослідженнях звертають увагу на джерельну базу електронних освітніх ресурсів (ЕОР) як на сукупність простих інформаційних джерел (звук, графічні зображення, навчальний текст підручника, відеоматеріали, моделі) та складних (гіперпосилання), інформаційних інструментів (що дозволяє суб'єкту діяти з віртуальними об'єктами, тобто змінювати їх, створювати, пересувати) й відповідним програмним забезпеченням. Доведено, що ЕОР визначається контентом, тобто предметним змістом і структурою, містить метадані як інформацію, що характеризує контент і структуру ресурса, вихідні дані та відомості про нього.

З'ясовано, що викладачу необхідно знати технологію управління ЕОР, що складається з декількох модулів: модуль навчального контенту (використання програмових засобів для наповнення навчальним матеріалом курсу й забезпечення доступу до нього; використання статичного навчального матеріалу, тобто HTML-сторінки, тексти; інтерактивне та мультимедійне наповнення лекцій і семінарів); модуль обміну інформацією (використання програмних засобів для обміну навчальною інформацією в синхронному або асинхронному режимі в системі «викладач-студент»); модуль управління навчанням: використання програмних засобів для персоналізації даних студентів, розмежування права доступу до контенту, перевірка результатів тестування, інтеграція з зовнішнім джерелом інформації тощо (С. Куценко, В. Косулін). ЕОР в освіті поширюються за критеріями забезпечення індивідуалізації та здійснення освітньої траєкторії здобувачів вищої освіти, доступності й замотивованості в освітньому успіхові.

Електронні освітні ресурси розглядаються як інструменти формування освітнього простору й відносяться до найважливіших компонентів сучасних освітніх систем (Г. Шевко, О. Турутина), а їхнє використання спрямовано на вирішення навчальних, методичних, довідкових, організаційних проблем у процесі навчання суб'єктів пізнання в закладах освіти (Є. Полат).

У сучасних умовах є доцільним формування системи інформаційно-технологічних вимог до розробки електронних освітніх ресурсів закладів вищої освіти у контексті їхньої сертифікації (Д. Федасюк, Н. Гоц, М. Микийчук).

Університетський е-підручник як мультимедійна платформа алгоритмічними мовами якої є аудіо-, відео- засоби, система гіперпосилань, інфографіка і тощо може бути створений силами здобувачів вищої освіти спеціальності 012 «Дошкільна освіта». Завдяки функціям електронних освітніх ресурсів – таких, як: управління знаннями комунікації, спільної діяльності студентів у макро та мікрогрупах, контролю й оцінювання знань – майбутні

фахівці засвоїли зміст галузевих стандартів вищої школи, наукові основи професійної діяльності, сутність теоретичної та технологічної підготовки. З'ясовано, що використання електронних освітніх ресурсів забезпечує в підготовці майбутніх фахівців: навчально-методичні аспекти – як поступове засвоєння матеріалу змістових модулів; організаційні аспекти – як здійснення підготовки підгрупами або індивідуально; контрольні-оціночні аспекти – як здійснення різних видів контролю за матеріалами навчальної дисципліни.

Література

1. On approval of the Regulations on electronic educational resources. Order of the Ministry of Education and Science, Youth and Sports of Ukraine dated 01.10.2012 № 1060 with changes. [Online]. Available: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1695-12>. Accessed on: May. 17, 2020. [in Ukrainian].

2. Bykov V. Yu. , Zhuk Yu. O. «Theoretical and methodological principles of modeling the educational environment of modern pedagogical systems», *Problemy ta perspektyvy formuvannya natsional'noyi humanitarno-tekhnichnoyi elity*, № 1 (5), p. 64-76, 2003. [in Ukrainian].

3 Gurzhiy A. M., Lapinsky V. V., "Electronic educational resources as the basis of the modern educational environment of general educational institutions", *Informatsiyi tekhnolohiyi v osviti*, vyp. 15, p. 30-37, 2013. [in Ukrainian].

Яйленко Вікторія
старший викладач кафедри дошкільної освіти
Маріупольський державний університет

ВИКОРИСТАННЯ НЕТРАДИЦІЙНИХ ТЕХНІК ЯК ЗАСІБ РОЗВИТКУ ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ В ОБРАЗОТВОРЧІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Проблема творчості в історії педагогіки завжди була однією з актуальних. Творчі особи потрібні за всіх часів. У процесі творчості дитина розвивається інтелектуально та емоційно, визначає своє ставлення до життя і своє місце в ньому, набуває досвіду колективної взаємодії, удосконалює навички роботи з різними інструментами та матеріалами.

Сучасне суспільство диктує потребу у вихованні творчих людей, які мають нестандартний погляд на проблеми, які вміють знаходити власне рішення, оригінальні відповіді, відкрито висловлювати свої думки, здатні швидко адаптуватися до умов, що змінюються [6].

Термін «нетрадиційний» передбачає використання матеріалів, інструментів, способів, які є загальноприйнятими, традиційними, широко відомими. Використання нетрадиційних технік сприяє розвитку у дітей творчості, пробуджує фантазію, активізує спостережливість, увагу та уяву. Як правило, діти часто копіюють пропонований їм зразок, а нетрадиційні техніки дозволяють уникнути цього, оскільки педагог замість готового зразка демонструє лише спосіб дії з матеріалами, інструментами [2,3,5].

Це дає поштовх розвитку уяви, творчості, прояву самостійності, ініціативи, виразу індивідуальності.

У більшості сучасних дітей все частіше спеціалістами відзначається загальне моторне відставання і слабкий розвиток моторики рук. Також діти старшого дошкільного віку повинні вміти елементарно порівнювати, аналізувати, узагальнювати, встановлювати найпростіші причинно - наслідкові зв'язки.

Таким чином, постає питання про пошук нових нетрадиційних методів, які дозволяють дітям вивчати елементарні математичні правила у процесі творчої діяльності та розвитку складно координованих рухів руки у дітей.

Існує багато нетрадиційних технік в образотворчій діяльності, деякі з них є корисними у застосуванні у роботі з дітьми дошкільного віку.

Нетрадиційна техніка малювання має безліч варіантів для кожного вікового періоду дітей. Це такі техніки: малювання пальчиками, долонями, ватними дисками, паличками, штампування печатками з овочей, тичкування, малювання по вологому

Як відомо, дитяча прикладна діяльність сприяє не тільки розвитку навичок праці та уважності, але також розвиває особисті якості та адаптацію малюків у соціумі.

Таким чином головною метою застосування такої техніки є: інтелектуальний та естетичний розвиток дітей у процесі оволодіння елементарними прийомами техніки як художнього способу конструювання з паперу, розвиток асоціативно- образного мислення, фантазії, формування навичок роботи з художнім матеріалом [4,5,6].

Отже нетрадиційні техніки – це поштовх до розвитку уяви, творчості, прояву самостійності, ініціативи, вираження індивідуальності. Можна сказати, що нетрадиційні техніки дозволяють, висловити свої почуття й емоції, дають дитині свободу і вселяють впевненість у своїх силах. Володіючи різними техніками й способами зображення предметів або навколишнього світу, дитина отримує можливість вибору. У зв'язку з цим особливої актуальності набуває виховання в дошкільнят художнього смаку, формування в них творчих умінь, усвідомлення ними почуття прекрасного.

Нетрадиційна техніка не дозволяє копіювати зразок, що дає ще більший поштовх до розвитку уяви, творчості, самостійності, ініціативи, прояву індивідуальності. Дитина

отримує можливість відобразити свої враження від навколишнього світу, передати образи уяви, утіливши їх за допомогою різноманітних матеріалів у реальні форми. А головне те, що сучасні нетрадиційні техніки відіграють важливу роль у загальному психічному розвитку дитини. Адже самооцінним є не кінцевий продукт, а розвиток особистості: формування впевненості в собі, у своїх здібностях, самоідентифікація у творчій роботі, цілеспрямованість діяльності.

Література

1. Басанець Л.В. Художні техніки рисунка: навчальний посібник / Л.В. Басанець. Одеса: ОДП, 2002. 128 с.
2. Комарова Т.С. Теорія та методика образотворчої діяльності в дитячому закладі: навчальний посібник / Т.С. Комарова. К: Вища школа, 1998р. 223с.
3. Котляр В.П. Основи образотворчого мистецтва і методика художнього виховання дітей: навчальний посібник / В.П. Котляр. К: Кондор, 2006. 200 с.
4. Луцан Н.І. Декоративно-прикладне мистецтво та основи дизайну: навч. посіб. К: Видавничий Дім «Слово», 2009. 172 с.
5. Сухорукова. Г.В. Образотворче мистецтво з методикою викладання в дошкільному навчальному закладі: підручник / Г.В. Сухорукова, О.О. Дронова, Н.М. Голота, Л.А. Янцур / за заг. ред. Г.В. Сухорукової. К: Видавничий дім «Слово», 2010. 376 с.
6. Терещенко О.П. Розвиток творчості старшого дошкільника в образотворчій діяльності. К: Світич, 2009.

**СЕКЦІЯ
«АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПРАКТИЧНОЇ ПСИХОЛОГІЇ»**

Олена Блашкова,
кандидат педагогічних наук, доцент кафедри практичної психології
Маріупольський державний університет

ЗАГАЛЬНІ ПИТАННЯ РОБОТИ ПСИХОЛОГА В ОРГАНІЗАЦІЇ

Стаття присвячена аналізу проблеми реалізації діяльності психолога в будь якій організації України. Розглянуто основні підходи до розуміння актуальності роботи психологічної служби. Підкреслено важливість кваліфікованої підготовки фахівців психології, на прикладі Маріупольського державного університету, освітньо-професійної програми другого рівня «Магістр», спеціальності «Практична психологія».

Посада психолога в будь якій організації в сучасній Україні – явище вкрай актуальне та необхідне. Адже ще з початку 90-х років ХХ ст., поступово розпочалося введення посади психолога у штатний розклад закладів дошкільної освіти, загальноосвітніх шкіл, спортивних установ тощо. Як зазначає В. Панок, за останні роки спостерігається позитивна тенденція щодо збільшення кількості посад працівників психологічної служби у дошкільних навчальних закладах комбінованого та компенсуючого типу, спеціальних школах (інтернатах) відповідно до нормативів чисельності [2, с.7], реабілітаційних центрах державного та приватного типу, медичних закладах, освітніх центрах, тощо.

Психологи надавали свої послуги клієнтам у закладах освіти відповідно до запитів, серед яких, зазвичай, психологічне консультування батьків або педагогів щодо психологічної корекції та розвитку когнітивної, особистісної сфери дитини; психотерапія та психологічний супровід дітей із порушеннями різного генезу тощо. Але робота психолога, як правило, стосувалася роботи із дітьми в нормі або ж із порушеннями. Вкрай рідко до психолога зверталися дорослі із запитом щодо вирішення особистих проблем. Це можна пояснити поступовим розвитком такої «новинки», як надання психологічних послуг в Україні.

З розвитком нашої держави, розбудовою економічної сфери та сфери послуг потреби в отриманні психологічної допомоги зростають, визначаючись новими пріоритетами. Таким чином, необхідність посади психолога перейшла у із простору освіти у простір менеджменту, управління персоналом, бізнесу тощо.

Наразі ж, враховуючи ситуацію війни, в якій перебуває наша країна, ще більш кардинально змінилися й психологічні запити. Адже потрібно працювати з клієнтами, які пережили або переживають травматичні ситуації та події, ПТСР та інші кризові стани. Психологи працюють і з цивільними громадянами різного віку, і з військовослужбовцями різного рангу відповідно до запиту.

Враховуючи вищезазначені причини та фактори, які спонукають пересічну людину звернутися за психологічною допомогою, стає зрозумілим наступний момент – важливість якісно, професійно підготовленого кваліфікованого фахівця з надання психологічної допомоги, оскільки категорія, соціальний стан та статус клієнта, його вікові та індивідуальні особливості значно розширилися.

Не зважаючи на наявні труднощі та виклики сьогодення, заклади вищої освіти України продовжують готувати кваліфікованих фахівців психологічної сфери. І Маріупольський державний університет не є винятком. Адже це один із тих закладів освіти, який на власному досвіді «пережив» жахіття війни та, попри все, продовжує своє відновлення й розвиток.

Однією з важливих освітніх програм Маріупольського державного університету з підготовки здобувачів другого рівня «Магістр» є підготовка психологів у складі психолого-педагогічного факультету. Зрозуміло, що сучасні психологи працюють у різних сферах суспільства, надаючи психологічні консультації, здійснюючи психологічну діагностику та розробляючи індивідуальні психологічні програми терапій [1].

Завдяки кваліфікованій підготовці здобувачів освіти другого рівня «Магістр» за освітньою програмою спеціальності «Практична психологія» у майбутніх психологів відкриваються можливості вирішення таких професійних завдань, як участь в процесі управління і розвитку різних організацій; можливість бути «порадниками-експертами» в питаннях прийому на роботу та навчання персоналу, виконуючи різні запити керівництва організації.

Здобувачі освіти МДУ після завершення навчання за спеціальністю «Практична психологія» можуть бути невід’ємною частиною організаційної структури у всіх ланках її діяльності, забезпечуючи такі найважливіші напрямки, як особистісний розвиток та міжособистісні стосунки, врегулювання міжособистісних відносин всередині організації, підбір персоналу, розвиток мотивації працівників тощо [1].

По завершенні навчання в МДУ майбутні психологи можуть працювати у закладах освіти різного рівня, а також продовжувати навчання за обраними напрямами або школами.

Також, варто зазначити, що серед умовного поділу спеціальність психолога, розділяють на «психолога-дослідника», яка відноситься до пошукової, «психодіагноста» – до

гностичної, та «психолога-консультанта» – до перетворюючої діяльності. За умовами праці психолог-теоретик може бути віднесений до професій з роботою в мікрокліматі, близькому до побутового, а психолог-«прикладник» – до професій, пов'язаних з роботою в умовах підвищеної відповідальності за життя і здоров'я людей. Але спільним для всіх психологічних спеціальностей є те, що всі вони:

- вимагають висококваліфікованої праці, здійснюваного фахівцями після тривалої теоретичної та практичної підготовки;
- відносяться до групи професій «людина – людина»;
- основними засобами в них виступають функціональні засоби праці;
- припускають розвинений рівень таких особистісних якостей, як рефлексія, емпатія, критичність і безоціночне ставлення до клієнта і ситуацій, інтерес до людей та інше.

Найважливішою умовою успішності психолога в його професійній діяльності є розвиток особистості, її професійно важливих якостей (ПВК) – психологічних якостей особистості, що визначають продуктивність, якість, результативність та інші діяльності. Такими якостями й володіють майбутні психологи, випускники МДУ спеціальності «Практична психологія».

Серед тих посад, які можуть обіймати психологи, виокремлюють: психолог, консультант, терапевт, соціальний працівник, радник. Разом з тим, спільною основою перелічених видів професійної діяльності є прикладна (практична) психологія і психологічна практика. Тому всі ці фахівці можуть бути названі практикуючими (практичними) психологами. Тут важливо розуміти, що практичний (практикуючий) психолог – це професіонал у галузі прикладної психології, який має спеціальну вищу освіту і здійснює психологічну практику (практикує), застосовуючи у своїй роботі науково обґрунтовані, перевірені і валідні методи.

Його діяльність передусім спрямована на надання допомоги людині, що переживає складні життєві обставини або утруднення в спілкуванні чи співпраці з оточуючими. Специфіка психологічної допомоги полягає передусім у зменшенні гостроти переживань, рівня психоемоційної напруги особистості; корекції її ставлень, настанов, відношень, уявлень; формуванні нових і розвиток існуючих нахилів, здібностей, умінь і компетенцій, які покращать процес адаптації людини до мінливих умов природного і соціального середовища. Уся ця робота ґрунтується на глибокому розумінні законів психічного життя людини, сутності психічних явищ і процесів, застосуванні специфічних психологічних методів впливу на іншу людину [2, с.13].

Отже, об'єднуючи в собі досягнення всіх наук, сучасне організаційне консультування продовжує розвиток шляхом практичного застосування та дослідження процесів робочих відносин. У його основі лежить уявлення про організацію як про соціотехнічну систему, де люди – елементи системи, однак система не зводиться до суми устремлінь, здібностей, бажань людей. Керівник в цій системі постає як постать, яка посідає особливе місце в організації та багато в чому визначає її життя.

Таким чином, виконання вищезазначеного спектру різноманітних завдань вимагає володіння різними видами діяльності: консультуванням, супроводом, дослідженням і аналізом, психодіагностикою, створенням і веденням тренінгів, супервізій, переговорів та ін. Кожен психолог в силу своєї кваліфікації може володіти навичками виконання декількох видів діяльності. Однак виконувати усі їх одночасно, він зазвичай не може, так як займає конкретне місце в ієрархії організації. Саме тому у великих організаціях створюються психологічні служби з розподілом обов'язків і функцій між їх співробітниками. Для організацій, що здійснюють послуги, характерне створення психологічних служб, що поєднують два напрямки діяльності:

1) з клієнтами організації (учні та студенти в навчальних закладах, пацієнти в медичних установах, окремі особи і сім'ї в соціально-психологічних центрах);

2) з персоналом організації (виконавці, менеджери і керівники, а також колективи, служби, команди і підрозділи).

Якщо ж психолог працює у будь-якому закладі освіти, відповідно займаючи посаду, його професійна діяльність визначається відповідними нормативними документами.

Та найважливішим фактором залишається один – кваліфікована підготовка майбутнього фахівця надання психологічних послуг, адже від цього залежить життя клієнта – у повному розумінні цього слова,

Література

1. Освітньо-професійна програма «Практична психологія» з підготовки здобувачів вищої освіти ОС «Магістр» у галузі знань 05 Соціальні та поведінкові науки, спеціальності 053 «Психологія» (розроблено і внесено кафедрою практичної психології Маріупольського державного університету на основі Стандарту вищої освіти за спеціальністю 053 «Практична психологія» галузі знань для другого (магістерського) рівня вищої освіти (наказ МОН України № 565 від 24.04.2019 р.), професійного стандарту «Практичний психолог закладу освіти» (наказ Мінекономіки № 2425 від 24.11.2020)

2. Психологічна служба : підруч. / [В.Г.Панок (наук. ред.), А.Г.Обухівська, В.Д.Острова та ін.]. Київ : Ніка-Центр, 2016, 362 с.

ПСИХОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ВПЛИВУ ФЕНОМЕНА ПЕРЕЖИВАННЯ НА ОСОБЛИВОСТІ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ ОСОБИСТОСТІ

Загальний аналіз психологічної літератури дає нам можливість спостерігати використання поняття життєдіяльності в контексті обговорення найрізноманітніших аспектів життя людини. І це не дивно, тому як термін є досить наповненим за своїм змістом. При вивченні певних психологічних джерел найчастіше життєдіяльність розглядається або в соціальному, або в соціально-біологічному значенні. Однак, і в першому, і в другому випадку цей термін представлений у взаємозв'язку з поняттями активності людини, а також його діяльностей.

Багато авторів намагаються використовувати поняття діяльності як синонім поняття життєдіяльності. Але, на нашу думку, життєдіяльність є більш широкою категорією, психологічним феноменом, через який здійснюється взаємодія всієї сукупності практичних діяльностей людини, де результатом стає формування індивідуального життєвого шляху особистості. Отже, у людини з'являється можливість бути активним творцем свого життя, тобто суб'єктом власної життєдіяльності [3].

Неможливо розглядати особистість окремо від взаємин з навколишнім світом. Саме з нього починається зародження та формування особистості, завдяки взаємодії з ним з'являється можливість власну особистість розвивати, наповнювати та потім використовувати її як засіб перетворення цього зовнішнього світу. Взаємодії зі світом можуть носити усвідомлений та цілеспрямований характер, в ході яких людина здатна планувати, організовувати та реалізовувати цілі, будувати майбутні перспективи, усвідомлено пробудовувати свою життєву ситуацію. У цьому сенсі життєва ситуація є організованістю власного буття через взаємодії з навколишнім світом.

Однак на життєвому шляху людини можуть виникати різні за знаком та спрямованістю події, які не завжди є планованими й очікуваними. Подія, як психологічна категорія, розглядається як точка зміни напрямку розгортання життєвого шляху. Подія може бути як негативного, так й позитивного характеру, метою якої є зміна життєвої ситуації індивіда.

Для того щоб подія була спроможна вплинути на трансформацію особистості та призвести до зміни ціннісно-сміслової структури, її необхідно певним чином пережити.

Отже, категорія переживання є тим самим механізмом, який дозволяє події здійснювати свою основну функцію.

Останнім часом вивчення проблеми переживання є однією з найбільш популярних серед психологічних досліджень сучасності. Адже переживання є тим феноменом, який безпосередньо супроводжує значущі події психічного життя людини. Інтенсивні та не завжди передбачувані зміни образу життя певним чином трансформують зміст переживання та його впливи на особливості внутрішнього світу особистості. Переживання є однією з головних функціональних структур внутрішнього світу, яка за взаємодії з рефлексією оформлює та перебудовує системи цінностей, думок, відносин й створює можливість різним психічним явищам набувати особистісного сенсу.

Переживання, як психологічна категорія, має широкий спектр особливостей виникнення, формування та функціонування в життєдіяльності особистості. Саме тому кожен дослідник цього феномена стикається з різноманітними аспектами його вивчення. Незважаючи на різні аспекти дослідження категорії переживання, ми можемо спостерігати певний вплив переживання на життєдіяльність особистості.

Так Т.С. Яценко та Л.Л. Бондаревська стверджують, що головну роль у формуванні несвідомої сфери психіки відіграють інфантильно-значущі переживання, пов'язані перш за все з взаємовідносинами зі значимими людьми. Переживання набуває значущості незалежно від валентності. У разі позитивної валентності підсилюється прагнення до повтору переживання. Негативна валентність переживань найчастіше пов'язана із травмуючими подіями раннього періоду розвитку. Тому на думку авторів переживання набуває драматичного характеру не внаслідок кількості повторюваності, а через значимість події для суб'єкта. За дії захисних механізмів переживання зберігають свій емотивний заряд і невідомо впливають на життєдіяльність та поведінку суб'єкта, що заважає контакту людини з реальністю та здатністю до рефлексії [1].

Так відомий український психолог С.Д. Максименко під час розгляду структури особистості як першої одиниці виділяє внутрішній світ людини. Однією з його головних характеристик визначається здатність до вираження, як головної лінії розвитку особистості. Автор генетико-психологічної теорії особистості розглядає переживання як вираз внутрішнього світу та його невід'ємний компонент.

Під переживанням С.Д. Максименко розуміє певну здатність перенесення якоїсь події, відчуття, предмета, що оточують людину в стан живого сприйняття, ставлення, а тому підкреслює презентацію переживання собі та іншим людям в знаковій формі. Автор пропонує створити умови вияву творчої активності людини та її вираження – втілення з аналізом змісту переживання завдяки продуктам та процесам творчого вираження. С.Д.

Максименко вважає таку спробу певною експериментальною моделлю психологічного дослідження особистісних переживань [4].

М.В. Папуча за умов вивчення внутрішнього світу особистості підкреслює основні психологічні механізми його структурування, а саме: цілепокладання, створення і застосування психологічних засобів та переживання. Переживання розглядається автором як основний механізм, який відповідає за переведення враження в «своє живе» (створення структури). Переживання як багатомірний процес спрямований на контакт з «Я» та відшукування сенсу того, що переживається. Функціонування переживання можливе лише в умовах діалогу (внутрішнього або зовнішнього) [5].

Л.А. Варава виокремлює ще одну особливість феномену, та зауважує, що переживання може бути різним залежно від того, який зміст у ньому актуалізується. Переживання може бути смислоутворювальним або потребово-прагматичним, конструктивним або деструктивним, адекватним або невротичним, зрілим або інфантильним. Отже, за такого підходу переживання – це завжди активна робота щодо формування нових структур внутрішнього світу. За відсутності активності та зміни внутрішнього світу можна говорити лише про вираження емоцій [2].

Проведений аналіз різноманіття підходів до вивчення феномену переживання дає нам змогу відзначити, що воно є особливою діяльністю свідомості, яка завдяки продуктивній взаємодії із рефлексивною здатністю людини сприяє перетворенню внутрішнього світу шляхом психічної трансформації особистісно-значущих подій. Саме такі особливості функціонування феномену переживання призводять до саморозвитку особистості, що знаходить своє вираження в продуктивній організації життєдіяльності та взаємовідносинах із навколишнім світом.

Література

1. Бондаревська Л.Л., Стасько О.Г. Значущі переживання та умовні цінності суб'єкта у контексті психодинамічної теорії цінності особистості. Київ: Вид-во НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2014. С. 27-31.

2. Варава Л.А. Аналіз проблеми категорії «переживання» і компоненти дослідження. Маріуполь: Вид-во МГУ, 2016. С. 48-55.

3. Вернік О.Л. Життєдіяльність як проблема екологічної психології. Актуальні проблеми психології. Збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України. Том 7. Екологічна психологія. Випуск 36, С. 93-102.

4. Максименко С.Д., Максименко К.С., Папуча М.В. Психологія особистості: Підручник. Київ: ТОВ «КММ», 2007. 296 с.

5. Папуча М.В. Внутрішній світ людини та його становлення: наукова монографія. Ніжин: Видавець Лисенко М.М., 2011. 655 с.

Деснова Ірина,
кандидат педагогічних наук, доцент кафедри практичної психології
Маріупольський державний університет

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ВОЛЬОВИХ ЯКОСТЕЙ В ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

В статті схарактеризовано психологічні особливості формування вольових якостей у дітей молодшого шкільного віку. Розглянуто специфіку прояву таких вольових якостей як завзятість і наполегливість, рішучість, витримка, вольова саморегуляція.

Сенситивним віковим періодом для формування вольових якостей є молодший шкільний вік. Саме в цьому віці в дітей активно формується рішучість, дисциплінованість, наполегливість, витримка та багато інших вольових якостей. Недостатня сформованість в дітей молодшого шкільного віку означених вольових якостей, найчастіше призводить до відсутності самоорганізації, вмінь контролювати себе, долати труднощі в навчальній діяльності, що надалі несприятливо позначається на розвитку учня в цілому.

Формування вольової особистості, яка має здатність свідомо й ефективно розв'язувати життєві завдання, закладається в дитинстві і є передумовою успішного виконання будь-якої діяльності. Сфера діяльності молодшого школяра значно розширюється зі вступом його до школи. Цей вік є найбільш сенситивним для формування вольових якостей. Виконання певного режиму, навчальних і трудових завдань, вимог старших виховує стриманість, наполегливість, організованість, самостійність, дисциплінованість та інші вольові якості.

Прояв вольових дій на початку молодшого шкільного віку багато в чому залежить від інструкцій і контролю дорослих, але поступово вольова поведінка починає спрямовуватися власними потребами й мотивами дитини. Більшість молодших школярів досить сильно сугестивні і можуть здійснювати будь-які дії, орієнтуючись на більшість учнів або за наполяганням авторитетної для них людини. Часто діти проявляють вольову активність лише для того, щоб виконати волю інших і заслужити схвалення і прихильність до себе дорослих, насамперед учителя. У багатьох молодших школярів ще зберігаються елементи

мимовільності в поведінці й бувають ситуації, в яких діти не можуть протистояти задоволенню будь-яких миттєвих імпульсів і бажань.

В молодшому шкільному віці відбуваються прогресивні зміни в формуванні волі, вираженої в функціях програмування, регуляції та контролю діяльності. На їх формування, особливо сильний вплив, чинить навчальна діяльність, а також спілкування з однолітками та дорослими. Навчальна діяльність часто вимагає від молодшого школяра значного напруження, вольових зусиль, мобілізації внутрішніх ресурсів, що сприяє інтенсивному формуванню витримки, терпіння, посидючості як основи дисциплінованої поведінки, яка поступово стає звичною для дитини. Під впливом навчальної діяльності формуються довільні розумові дії: довільне запам'ятовування та пригадування навчального матеріалу, довільна увага, цілеспрямоване сприймання, наполегливість у розв'язанні розумових завдань тощо. За необхідності утриматися від будь-якої дії молодші школярі поступово набувають здатності самостійно створювати умови, що виключають привабливі дії, вдаватися до самостимуляції (самопідбадьорення, спогади про героїв книжок і кінофільмів тощо), яка, однак, є найчастіше дифузійною, не підкріпленою моральними принципами.

Вже в третьому класі вони опановують здатністю здійснювати вольові дії відповідно до власних вказівок і бажань. Учень може сам себе стимулювати, але він не підкріплює це моральними нормами та принципами. Лише якщо в школяра буде інтерес до заняття, він виявлятиме певні вольові якості. Лише за наявності інтересу до предметів учні з низькими показниками сформованості вольових якостей демонструють високу та постійну активність у їх вивченні. Причиною прояву високого рівня вольових якостей може бути бажання учнів третього класу виконувати вимоги побажання інших або домогтися прихильності до себе батьків чи вчителя.

Для деяких молодших школярів, на думку К. Савченко є необхідність докладання вольових зусиль становить значні труднощі. Здебільшого це діти з початково низьким рівнем вольової готовності до шкільного навчання, що виявляється в недостатньо сформованому вмінні примусити себе систематично працювати, доводити розпочату роботу до кінця, стримувати емоції, які дезорганізують діяльність, уважно слухати вчителя та виконувати його вимоги, у невмінні довільно регулювати свою поведінку та керувати нею. Це зумовлено низьким рівнем сформованості вольових механізмів, здатних побороти вплив сильних емоцій, що заважають діяльності, зовнішніх впливів і перешкод. У таких дітей відсутні навички самоорганізації, недостатньо сформовані вміння контролювати себе, долати труднощі в навчальній діяльності, що надалі несприятливо позначається на навчанні та вихованні молодших школярів загалом [6, с. 14].

Прояв завзятості та наполегливості в молодшому шкільному віці багато в чому залежить від зв'язку діяльності з потребами та інтересами школярів, її значущістю для них. Проявами завзятості та наполегливості в дітей молодшого шкільного віку є прагнення постійно доводити розпочату справу до кінця; уміння тривалий час переслідувати мету, не зменшуючи енергії в боротьбі з труднощами; уміння продовжувати діяльність за небажання нею займатися або за умови виникнення іншої, цікавішої діяльності; уміння проявити наполегливість за умови зміненого оточення (зміни колективу, умов праці тощо). А. Висоцький стверджує, що завзятість в учнів молодших класів слабо розвинена, навіть у третьому класі. При цьому С. Діхтяренко та О. Столярова акцентує увагу на тому, що хлопчики десяти років здатні до прояву завзятості в рухливій діяльності, але в них може бути її недостатньо при виконанні домашньої роботи або для зразкової поведінки на уроках [2, с. 74]. Діти з низьким рівнем сформованості вольових властивостей можуть виявляти наполегливість і активність у діяльності тільки за наявності інтересу до неї. При виконанні нелюбимої та нецікавої діяльності можуть проявляти завзятість і наполегливість тільки молодші школярі з високим рівнем сформованості вольової регуляції поведінки.

Отже, у першому класі починається формування довільних розумових дій, але вольові дії відбуваються за вказівкою дорослих. З переходом у другий і третій клас відбувається формування таких вольових якостей, як витримка, ініціативність, сміливість, рішучість, а також упертість, яка виявляється як вираження своєї дорослості. Більшість дітей молодшого шкільного віку набувають здатності здійснювати вольові дії відповідно до власних мотивів, виявляти наполегливість у навчальній діяльності. Поступово в молодших школярів формується витримка, знижується імпульсивність поведінки, дедалі частіше проявляються вольові якості.

Література

1. Деснова І. С. Формування педагогічної культури батьків дітей раннього віку в умовах дошкільного навчального закладу: дис. на здобуття науков. ступеня канд. пед. наук: 13.00.08 – дошкільна педагогіка. Ялта. 2011. 185 с.
2. Діхтяренко С., Столярова О. Розвиток та виховання волі у молодших школярів. *Психологічний журнал*. 2021. № 7. С. 28-36.
3. Крутій К. Л., Деснова І. С. Ігрова діяльність, дитяче експериментування та STREAM – пріоритетні напрями дошкільної освіти в Україні та світі. *Дошкільне виховання*. № 5. 2022. С. 4-10. <https://journals.ua/reader/35359.html?list=2>
4. Крутій К. Л., Деснова І. С., Замелюк М. І. Дефініція «Гра як провідний тип діяльності дошкільника»: аналіз підходів. *Академічні студії. Серія педагогіка*. 2021. № 2(4). С. 84-91. <https://doi.org/10.52726/as.pedagogy/2021.4.2.13>

5. Крутій К. Л., Деснова І. С., Замелюк М. І. Самодіяльна гра дитини дошкільного віку: важливість єдиних термінологічних підходів. *Академічні студії. Серія «педагогіка»*. 2022. № 1. С. 122-133. <https://doi.org/10.52726/as.pedagogy/2022.1.18>

6. Савченко К. В. Розвиток вольових якостей молодших школярів як умова їх навчальної успішності: автореф. дис. на здобуття канд психол. наук: 19.00.07 – педагогічна та вікова психологія. Київ. 2007. 22 с.

Деснова Ірина,
кандидат педагогічних наук, доцент кафедри практичної психології
Маріупольський державний університет

Крутій Катерина,
доктор педагогічних наук, професор кафедри дошкільної освіти
Маріупольський державний університет

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ЕМПАТІЇ В ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

В статті схарактеризовано психологічні особливості розвитку емпатії в дітей старшого дошкільного віку. Визначено чинники, які впливають на розвиток емпатії дітей старшого дошкільного віку.

Старший дошкільний вік відіграє особливу роль у психічному розвитку дитини, оскільки в цей віковий період життя в дітей починають активно формуватися та закріплюватися в поведінці моральні якості. Саме в старшому дошкільному віці виробляється стійка структура мотивів; зароджуються нові соціальні потреби (потреба в повазі та визнанні дорослого, бажання виконувати важливі для інших, «дорослі» справи, бути «дорослим»; потреба у визнанні однолітків). Інтерес науковців до розвитку емпатії дітей дошкільного віку обумовлений тим, що вміння співчувати, співпереживати, сприймати емоційні прояви інших людей сприяє успішній адаптації дитини до умов сьогодення в суспільстві.

В дітей старшого дошкільного віку активно розвивається інтерес до колективних форм діяльності: прагнення в грі та в інших типах діяльності бути першим, кращим; з'являється потреба діяти згідно зі встановленими правилами і нормами; дитина засвоює певну систему соціальних цінностей, моральних норм і правил поведінки в суспільстві. В

деяких ситуаціях вона вже може стримувати свої миттєві бажання і чинити не так, як хочеться в даний момент, а так, як «треба». В старшому дошкільному віці усвідомлена й цілеспрямована поведінка починає формуватися і ставати стійкою. Вона ускладняється в активній ігровій діяльності дитини під впливом вихователя й прикладів батьків. Дитина старшого дошкільного віку здатна на глибокі переживання і співпереживання, співчуття і співчутливість до горя іншої особи, до чого їй багато в чому спонукає попередньо набутий досвід, в якому знайшли відображення образи, втрати й страждання. Для дітей старшого дошкільного віку стає більш характерним розуміння доброти. Упродовж старшого дошкільного віку відбувається трансформація емоційних переживань, з'являються нові емоції та почуття, що обумовлено зміною змісту та структури діяльності дитини. Під впливом різноманітних продуктивних видів діяльності, ознайомленням з довкіллям та музикою в дітей цього віку розвивається здатність сприймати, відчувати та переживати прекрасне в повсякденні та у творах мистецтва. Під впливом занять та ігор виникає здивування, цікавість (допитливість), впевненість або сумнів у своїх думках і діях, які спливають на протікання пізнавальної діяльності дошкільника. В результаті дотримання моральних вимог з боку дорослого в дітей відбувається розвиток моральних емоцій, які відіграють важливу роль в особистісному розвитку дитини та формуванні її активної позиції як суб'єкта діяльності. В старшому дошкільному віці соціальний та емоційний розвиток дитини більше, ніж раніше, залежить від сторонніх людей, від індивідуального досвіду, який дитина набуває поза сімейного оточення. Межі довкілля в 5-6 років значно розширюються. В дитини можуть виникати страхи, які пов'язані зі сприйманням незнайомого оточення, подій в закладі дошкільної освіти, на вулиці, в групі тощо. Предметом страху можуть виступати заняття, уколи, природні явища, стосунки з однолітками.

Специфіка емпатії старших дошкільників визначається їхніми віковими особливостями, вона проявляється як емоційна реакція дитини на стан іншої людини та виступає основною формою прояву дієвого ставлення до інших людей, що включає співпереживання і співчуття. Саме в старшому дошкільному віці в особистісній сфері дитини відбуваються суттєві зміни, які зумовлені появою нових потреб, мотивів та інтересів. Почуття дитини стають глибшими за змістом, поступово втрачаючи свою імпульсивність. Роль емоцій змінюється і в діяльності старшого дошкільника. Якщо раніше для нього найголовнішим була оцінка його вчинку дорослим, то тепер він може передбачати у своїй діяльності позитивний результат і відчувати при цьому радість. Поступово старший дошкільник опановує яскравими формами вираження емоцій – міміка, пантоміміка, інтонація. Важливу роль у вихованні емпатії в дітей старшого дошкільного віку відіграє вміння розпізнавати емоційні переживання іншої людини, тому доцільно здійснювати

розвиток емпатії дітей старшого дошкільного віку у спільній діяльності. Коли дитина шостого року життя опановує основні форми прояву емоцій, вона починає глибше усвідомлювати переживання іншої людини. Розвиток пізнавальної сфери також впливає на прояв емпатії в дітей старшого дошкільного віку, а саме, включення в емоційні процеси мовлення, що призводить до їхньої інтелектуалізації. Сприяння комунікативному та психомоторному розвитку дітей створює підґрунтя для розвитку довільних емоцій. Діти намагається регулювати свої висловлювання під час спілкування з однолітками та дорослими шляхом встановлення емоційного контакту, який стає основою в розвитку емоційного контролю особистості. Розвиток емпатії допомагає внутрішньому управлінню власною поведінкою шляхом активізації позитивних або негативних емоцій. В старшому дошкільному віці дитині ще важко приховати свою радість, засмучення, гнів, здивування, придушити тривогу та страх.

В дітей старшого дошкільного віку збільшується стійкість почуттів, вони стають більш узагальненими, усвідомленими, глибокими, зростає вміння дітей регулювати власні емоційні реакції, у цей період з'являються нові, вищі почуття: дитина виявляється здатною співпереживати і співчувати іншим людям. Саме у віці 5-6 років діти опановують вищими формами експресії – вираження почуттів за допомогою інтонації, міміки, що допомагає дитині зрозуміти переживання іншої людини. Отже, емпатія дітей зазнає значних змін упродовж усього дошкільного періоду – від найпростіших форм до складніших і диференційованих.

Характеризуючи прояв емпатії як вікове новоутворення дитини в старшому дошкільному віці, що першою формою емпатії в дітей шостого року життя є здатність до співчуття, яке найяскравіше виявляється у спільній діяльності дітей, проте специфікою співчуття є його відносно швидкий процес розпаду в ситуації, коли, на думку дітей, порушується норма справедливості. З наростаючою частотою його проявляється вже в старшому дошкільному віці. Можливо, це відбувається тому, що в групі однолітків дитина неминуче стикається з необхідністю порівнювати себе та іншими, оцінювати власні вчинки та досягнення. Як вказують В. Ветлугіна та Н. Клімова, в старшому дошкільному віці діти здатні до досить гострих переживань не тільки співчуття, жалю, а й до яскравих проявів заздрості [1, с. 59]. Співпереживання однолітку в грі багато в чому залежить від позиції та ситуації дитини. Співчуття і симпатія спонукають старшого дошкільника здійснювати перші моральні вчинки. П'ятирічна дитина, виявляючи почуття обов'язку, виконує моральні норми, насамперед орієнтовані на її ставлення до тих, до кого вона відчуває симпатію, співчуває. Механізмом засвоєння моральних норм виступає ідентифікація – як в формі співвіднесення себе з етичними еталонами, так і в формі співчуття.

В старшому дошкільному віці діти вже можуть розуміти емоційні стани іншої людини, співпереживати і відповідати своїми почуттями. Дитина може сконцентрувати свою увагу на проблемах інших людей, зіставити свої та чужі почуття, може передбачити наслідки своїх і чужих вчинків, починає прагнути до сприяння, щоправда, не завжди ще знає, що робити і як можна допомогти тому, хто страждає.

На думку Т. Пономаренко та Ю. Волинець, вміння співчувати, співпереживати, сприймати емоційні прояви інших людей, усе це веде до духовно-морального розвитку та успішної адаптації в сучасному суспільстві. Емпатія в старшому дошкільному віці визначається як здатність дитини емоційно відгукуватися на стан іншого, правильно розпізнавати емоційний стан людини, тонко реагувати на настрій іншого, виявляти співчуття, співпереживання, піклуватися про однолітків, молодших дітей, тварин, здійснювати емоційно-втішні дії [6, с. 257]. Важливу роль в становленні емпатії відіграють конкретні умови, в яких дитина живе і виховується, а також великий практичний досвід, який вона отримує в цих умовах. Розвиток емпатії та простих видів взаємодопомоги має відбуватися на гуманістичній основі дитячих взаємовідносин, в атмосфері, яка підтримує позитивний емоційний стан дитини, необхідна постійна опора на приклад самого дорослого, його чуйне й уважне ставлення до дітей.

Отже, дитина старшого дошкільного віку здатна на глибокі емоційні переживання і співпереживання, співчуття і співпричетність до чужого горя, до чого її багато в чому спонукає попередній досвід, у якому знайшли відображення образи, втрати і страждання. Для старших дошкільнят стає більш характерним розуміння доброти. Специфіка емпатії дітей старшого дошкільного віку визначається їхніми віковими особливостями і проявляється як емоційна реакція дитини на стан іншої людини, виступаючи основною формою прояву дієвого ставлення до інших людей, що включає співпереживання і співчуття.

Література

1. Вертугіна В. Н., Клімова Н. А. *Розвиток емпатії в дітей старшого дошкільного віку у процесі формування уявлень про природне довкілля*. Formation of innovative potential of world science: collection of scientific papers «SCIENTIA» with Proceedings of the II International Scientific and Theoretical Conference. 2021. Vol. 2. С. 58-61.

2. Деснова І. С. *Формування педагогічної культури батьків дітей раннього віку в умовах дошкільного навчального закладу*: дис. на здобуття науков. ступеня канд. пед. наук: 13.00.08 – дошкільна педагогіка. Ялта. 2011. 185 с.

3. Крутій К. Л., Деснова І. С. *Ігрова діяльність, дитяче експериментування та STREAM – пріоритетні напрями дошкільної освіти в Україні та світі*. *Дошкільне виховання*. № 5. 2022. С. 4-10. <https://journals.ua/reader/35359.html?list=2>

4. Крутій К. Л., Деснова І. С., Замелюк М. І. Дефініція «Гра як провідний тип діяльності дошкільника»: аналіз підходів. *Академічні студії. Серія педагогіка*. 2021. № 2(4). С. 84-91. <https://doi.org/10.52726/as.pedagogy/2021.4.2.13>

5. Крутій К. Л., Деснова І. С., Замелюк М. І. Самодіяльна гра дитини дошкільного віку: важливість єдиних термінологічних підходів. *Академічні студії. Серія «педагогіка»*. 2022. № 1. С. 122-133. <https://doi.org/10.52726/as.pedagogy/2022.1.18>

6. Пономаренко Т. О., Волинець Ю. О. Розвиток емпатії у старших дошкільників в умовах закладу дошкільної освіти. *Молодий вчений*. 2018. № 11(63). С. 256-262.

Stulika Olena

Candidate of psychological sciences,

Associate Professor,

Associate Professor of the Department of Practical Psychology

Mariupol State University

PECULIARITIES OF PROVIDING PSYCHOLOGICAL SUPPORT FOR PEOPLE WITH SEN IN GREAT BRITAIN

Each autistic individual is unique and some of those on the autism spectrum have exceptional or unusual abilities, skills and strengths. About 40% have average to above average intellectual abilities. It has been estimated that 25% of autistic individuals are non-verbal but learn to communicate using other means. Realising that a student, for example, has a particular skill might create an opportunity to form a connection with them or motivate them. They could be helped to use their particular strength to overcome difficulties that they have in other areas.

Autism is a **lifelong disability** which affects how an individual communicates with, and relates to, other people. It also affects how they make sense of the world around them. The understanding of autism has improved since the 1940s, when it was first identified, and as more is learned about the condition, more interventions should become available. **There is no ‘cure’ for autism** but there are many things that can be done to help autistic individuals.

A person-centred approach provided in Great Britain means ensuring that the support given to an individual with autism is personalised, and done in the way that the person wants and needs it to be carried out. This involves finding out what people want, identifying the support they need, and taking steps to help them get it.

A person-centred approach involves ‘co-production’, which means that individuals are more

involved in making decisions about the services they receive. Under this approach, individuals can work **collaboratively** with professionals such as doctors and psychologists to choose the best healthcare options for them. This helps to put the support needs of the individual first, as well as enabling the individual to take more control and ownership over their own life and future.

A person-centred approach is a 'live' care plan and includes what is important to the individual now and in the future, and what support they need. This care plan is constantly reviewed. For individuals who have **learning disabilities**, it is important to provide them with information in a way they understand, so they are able to make informed choices, i.e. a process of choosing from options based on accurate information and knowledge.

This might mean information has to be presented in plain, straightforward language and also using symbols and pictures if it helps. Ideally, the individual should be involved in these decisions from the earliest possible stage. The aim of a person-centred approach is to put the individual in control of the services they want; if they find a particular service does not meet their needs, then they should be free to look for alternatives. The approach should ensure that the individual's needs are met; they shouldn't simply be expected to fit in with an existing routine/service.

In delivering person-centred support, it is important to:

1. see the positive things about the individual and celebrate/value every person for who they are
2. put yourself in the individual's shoes and have a good understanding of how they see the world
3. be aware of the difficulties autistic individuals have regarding different environments, due to sensory processing
4. understand the need for the individual to feel safe and relaxed
5. try to alleviate any anxieties the individual might have
6. respect the individual's need for structure and routines
7. understand that autism affects each person differently
8. work closely with the individual and their families
9. listen to the individual's wishes for how they want to live their life
10. use communication methods and strategies that the individual understands.

Providing compassionate support means that professionals and volunteers working with autistic people need to show concern and understanding for the individuals, as well as their families and friends. Individuals and their families need to be able to spend time where they can freely discuss questions, concerns and feelings. This should allow time for self-reflection for those caring for autistic people. Providing a compassionate approach is essential in helping individuals and their families stay healthy emotionally. People need to be able to see life and the daily struggles of the

individual from their point of view; understanding how they see the world is important in trying to provide any help, support or therapies. It is also important to believe in the individual and let them see this, in order to help them through the barriers they face. Compassionate support must enable individuals to identify their needs, and in a communication channel of their choice. This also may take into account the use of an advocate, linking into the **Mental Capacity Act 2005**.

Providing non-judgemental support means that people do not judge autistic individuals for their behaviour and do not judge parents or families for the way they have brought them up, or the way that they deal with their behaviours. This will also help parents to adopt a positive and optimistic attitude towards their children. It is important to understand that autistic individuals have significant educational, social communication and behavioural needs. It is also important to acknowledge that parents and families have the right to support and respect. **The Equality Act 2010** aims to ensure that every individual, regardless of particular characteristics, such as disability, has an equal opportunity to make the most of their life and talents.

Certain abilities and strengths mean that individuals are suited to particular types of employment and could lead to job opportunities. It is important to be aware of individuals' skills and abilities in order to help them achieve their full potential.

Literature

1. The Mental Capacity Act 2005. URL: [Legislation.gov.uk](http://legislation.gov.uk)
2. The Equality Act 2010. URL: [Legislation.gov.uk](http://legislation.gov.uk)

Шусть Василь

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри практичної психології

Маріупольський державний університет

Бершадський Максим

здобувач ступеня вищої освіти «бакалавр» за спеціальністю «Практична психологія»

Маріупольський державний університет

ПСИХОЛОГІЧНИЙ СУПРОВІД РОЗВИТКУ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ СТУДЕНТІВ У ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ

Сучасні вимоги до вищої освіти передбачають не лише засвоєння знань, умінь, навичок, компетентностей, але й акцентують увагу на розвитку критичного мислення. Критичне мислення – ключовий аспект, який сприяє аналізу інформації, прийняттю

обґрунтованих рішень та творчому розвитку майбутнього фахівця. У цьому контексті психологічний супровід відіграє важливу роль, стимулюючи і підтримуючи формування критичного мислення в умовах університетського навчання.

Освіта, спрямована на майбутнє, повинна базуватися на двох нерозривних принципах: вмінні швидко орієнтуватися в стрімко зростаючому потоці інформації та знаходити необхідне, а також вмінні осмислити й застосувати отриману інформацію [1, с. 20].

У праці «Critical Thinking: Its Role, Definition, and Assessment» Річард Пол та Лінда Елдер ідентифікують п'ять ключових навичок критичного мислення, таких як аналіз, синтез, оцінка, аргументація та рефлексія. Вони також визначають чотири інтелектуальні стандарти: точність, ясність, відповідність та доречність.

Ці принципи та стандарти мають важливе значення у вищій освіті, особливо в університетах, де вони можуть бути використані для покращення критичного мислення студентів. Наприклад, включення дискусій, дебатів та проектних завдань може забезпечити студентам можливість застосувати ці принципи на практиці. Дискусії стимулюють обмін ідеями та аргументовані диспут, дебати навчають аргументації та умінню переконувати, а проектні завдання сприяють синтезу різноманітної інформації та аналізу складних завдань [2].

Таке використання принципів критичного мислення у практичних завданнях може значно покращити якість освіти в університеті, сприяючи розвитку студентських навичок аналізу та критичного мислення, які будуть корисні в подальшій професійній та особистій діяльності.

Рекомендації Американської асоціації з освіти (American Association of Colleges and Universities) уточнюють важливість психологічного супроводу для розвитку критичного мислення студентів вищих навчальних закладів. Здобувачі освіти стикаються з новими викликами, що вимагають високого рівня критичного мислення. Самостійне освоєння складного матеріалу та прийняття важливих рішень потребують аналізу та оцінки інформації, а також ефективної взаємодії з оточенням. Отже, цілеспрямований психологічний супровід сприяє розвитку необхідних навичок для критичного мислення. Психолог може навчити студентів концентруватися на завданні, рефлексувати й критично оцінювати свою роботу, генерувати нові ідеї та розв'язувати проблеми, а також ефективно спілкуватися з іншими людьми [3].

Критичне мислення важливе не лише для успішного навчання, а й для професійного зростання. Викладачі університетів, які володіють критичним мисленням, створюють стимулююче середовище для студентів. Їхня здатність ефективно вирішувати завдання та приймати обґрунтовані рішення служить прикладом для студентів. Це спонукає студентів

розвивати власне критичне мислення та покращує спілкування з університетським персоналом [3].

Ці аргументи підкріплені результатами досліджень та досвідом експертів у галузі освіти, що свідчить про ефективність психологічного супроводу в розвитку критичного мислення студентів вищих навчальних закладів. Вони підтверджують, що такий супровід є значущим інструментом для активного формування критичного мислення серед студентів.

Надання психологічної підтримки має важливе значення у спонуканні бажання розвивати критичне мислення. Освіченість студентів щодо значущості цього виду мислення сприяє бажанню удосконалити його [4]. Психолог може не лише допомогти зрозуміти цінність критичного мислення, а й дати інструкції з його розвитку та показати його практичні приклади.

Петер Фасіоне у публікації «Critical Thinking: What It Is and Why It Counts» зазначає, що психологічна підтримка допомагає студентам розвивати критичне мислення, підвищує мотивацію, допомагає уникнути перешкод і надає необхідні ресурси. Він наводить приклади консультування, групової терапії та тренінгів, і підкреслює, що це лише деякі дієві способи, якими психологічна підтримка може допомогти студентам у розвитку критичного мислення [5].

У дослідженні під назвою «Effects of a blended learning intervention on students' critical thinking skills» було взято 140 першокурсників університету, які здійснювали вивчення програмування. Студенти були розділені на дві групи: контрольну та експериментальну. Контрольна група була піддана стандартному курсу з програмування, тоді як експериментальна група отримувала «blended learning intervention».

«Blended learning intervention» включав наступні компоненти:

1. Онлайн-курси, які ознайомлювали студентів з основами критичного мислення.
2. Групові обговорення, на яких студенти практикували навички критичного мислення.
3. Індивідуальний фідбек від викладача, що сприяв покращенню навичок критичного мислення у студентів.

Згідно з результатами дослідження, студенти експериментальної групи, що пройшли «blended learning intervention», продемонстрували більш високі показники на тестах критичного мислення порівняно зі студентами контрольної групи [6].

Різноманітні методики психологічного супроводу для розвитку критичного мислення у студентів вищих навчальних закладів, загалом можна поділити на три групи:

1. Методики навчання основам критичного мислення: спрямовані на формування базових знань та навичок у критичному мисленні, таких як курси, тренінги та онлайн-курси, які розроблені для ознайомлення студентів з принципами та вправами критичного аналізу.

2. Методики практики критичного мислення: спрямовані на активне використання вмій критичного мислення у різних ситуаціях, таких як робота з кейсами, проектна робота, дискусії та групове навчання, де студенти активно застосовують ці навички.

3. Методики самооцінки та саморозвитку критичного мислення: спрямовані на оцінку власного рівня розвитку критичного мислення та розробку плану його подальшого поліпшення. Тести, самооцінювальні опитувальники та діагностичні інструменти використовуються для оцінки та самостійного розвитку цих навичок.

Отже, для ефективного психологічного супроводу розвитку критичного мислення студентів важливо, щоб цей супровід був комплексним і включав у себе всі три напрямки: формування мотивації, розвиток когнітивних навичок та розвиток емоційних та особистісних якостей. Також важливо, щоб цей супровід був адаптованим до конкретних умов і потреб освітньої організації. Урахування вікових особливостей студентів під час такого супроводу також має велике значення. Методики й підходи можуть відрізнятися в залежності від вікових характеристик: наприклад, активність, зацікавленість чи сприйнятливність до різних форм навчання й розвитку можуть варіювати в залежності від віку студентів. Тому індивідуальний підхід у відповідності до вікових потреб є важливим елементом успішного психологічного супроводу для критичного мислення.

Література

1. Halpern, D. F. (2014). *Thought and Knowledge: An Introduction to Critical Thinking* (5th Edition). NY: Psychology Press.

2. Paul, R., & Elder, L. (2013). *Critical Thinking: Its Role, Definition, and Assessment*. Upper Saddle River, NJ: Pearson Education.

3. American Association of Colleges and Universities (2015).

4. Paul, R., & Elder, L. (2014). *Critical thinking: A practical guide*. 6th ed. Thousand Oaks, CA: Sage.

5. Facione, P. A. (2000). *Critical thinking: What it is and why it counts*. Millbrae, CA: California Academic Press, с.36-38.

6. Van der Hoeven, J. V. Blanken & Merriënboer, J. J. (2015). Effects of a blended learning intervention on students' critical thinking skills. *Educational Psychology Review*, 27(3), 387-407.

Шусть Василь
кандидат педагогічних наук, доцент кафедри практичної психології
Маріупольський державний університет

Страджи Анна
здобувач ступеня вищої освіти «магістр» за спеціальністю «Практична психологія»
Маріупольський державний університет

ФЕНОМЕН ПОЧУТТЯ ПРОВИНИ У ПСИХОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ

Почуття провини відноситься до числа тих феноменів, науковий інтерес до яких зберігається, незважаючи на багаторічну історію їх вивчення. Це пов'язано, перш за все, з потребами практики: надмірно виражене, неадекватне реальній ситуації почуття провини, так само, як і повна нездатність його переживати, можуть порушувати міжособистісні зв'язки, а у крайніх формах – приводити до психічної патології та соціально небезпечної поведінки.

Теоретичне осмислення цього феномена спочатку здійснювалося з позицій етики (Арістотель, Спіноза, І. Кант, І. Фіхте, Н. Бердяєв, В. Соловйов, С. Кьєркегор, М. Хайдеггер й ін.), теології (Г. Бубер, П. Тіліх й ін.), антропології (Х. Левіс, Д. Майерс, М. Мід, Дж. Тейлор).

Сьогодні поняття «почуття провини» досить активно розглядається зарубіжними вченими як соціальний феномен в рамках психоаналітичного, гуманістичного, екзистенціального і когнітивного підходів [0, 0, 0].

Звернення вітчизняних психологів до феномену провини відбувається, як правило, в межах загальної теорії емоцій і почуттів, в теорії морального розвитку і виховання, в світлі вивчення соціальної адаптації, або в контексті дослідження самосвідомості і самоствавлення [0].

За даними О. Малєєвої, у проблематиці дослідження провини спостерігається декілька напрямків її теоретико-експериментальної розробки:

Перший напрямок психології провини зосереджується на вивченні сутності та структури феномену, який розглядається:

1) як етичне або вище моральне почуття (А. Батаршев, А. Растігєєв, Ю. Сидоренко, Г. Шингаров, С. Якобсон);

2) як регулятивна здатність (оцінювати та осуджувати себе), що формується у процесі морального розвитку, виховання дитини та стає емоційною складовою моральності (В. Комаров, Л. Кольберг, К. Муздибаєв, А. Назаров, Є. Піньков, М. Савчин);

3) як аспект системи ставлень особистості: самоставлення, ставлення до інших людей, до цінностей, тощо (І. Белік, О. Короткова, С. Пантілеєв);

4) як одна з базових емоцій людини (школа К. Ізарда);

5) як механізм неформального соціального контролю, в якому суб'єктом є сама людина (ця точка зору базується більше на антропологічних даних, ніж власне на психологічних дослідженнях);

6) як феномен самоусвідомлення, самоаналізу, самоспостереження, який існує завдяки здатності людини бути одночасно суб'єктом та об'єктом самопізнання (у зв'язку з рефлексивним відношенням до себе; з «роздвоєнням» на «Я, яке пізнає себе» та «Я, що пізнається»; з внутрішньою діалогічністю свідомості та ін.) (Б. Братусь, У. Джеймс, І. Міхеєва, С. Пантілеєв, В. Столін та ін.);

7) як спосіб осмислення протиріччя та «конфліктного смислу», що міститься у вчинку (А. Леонт'єв, Д. Леонт'єв, В. Столін). Існують також еkleктичні підходи, що об'єднують елементи усіх, або деяких з наданих вище (Л. Бурбо, М. Киссель, Дж. Норкрос, Дж. Прохазка, Р. Фіцджеральд та ін.) [0].

Другий підхід, найбільш детально розглянутий у праці Л. Софіної., пов'язаний безпосередньо з практикою психотерапії, що узагальнена в певних теоретичних концепціях:

- психодинамічній (А. Адлер, Е. Еріксон, З. Фрейд, А. Фрейд, Е. Фромм, М. Кляйн, К. Хорні, К. Юнг, М. Якобі та ін.);
- когнітивно-поведінковій (Дж. Ангер, А. Бек, Б. Магер, О. Маурер, Д. Мошер, Д. Олівер, С. Сарасон, Д. Світцер),
- екзистенціально-гуманістичній (Д. Б'юдженталь, Р. Мей, В. Франкл, І. Ялом та ін.) [0].

Третій підхід до вивчення почуття провини пов'язаний з теоретичним осмисленням її генезису та функцій (І. Белік, К. Ізард, Б. Капустін, Л. Кольберг, О. Короткова, С. Перера, Ф. Тайсон, Р. Тайсон та ін.). Вивчення літератури з проблематики генезису провини показало, що є багато спільного у розвитку провини в антропо- та онтогенезі: обидва процеси проходять етапи, що пов'язані з рівнем моральної свідомості, ступенем інтелектуального та духовного розвитку; кожен з них ґрунтується на потребі індивіда в належності до людської спільноти та потребі суспільства у підтриманні своєї стабільності. Вектори розвитку провини у антропо- та онтогенезі співпадають: вони спрямовані на регуляцію відношень між людьми

на основі вищих духовних цінностей, але точкою відліку в них є регуляція за допомогою досить простих механізмів – страху відторгнення та покарання [0].

Поняття провини часто співвідносилось психологами з іншими емоційними переживаннями. Так, З. Фрейд розглядав провину через поняття тривоги [0]. Г. Мандлер відзначав, що провинна являє собою тривогу, пов'язану з реальним або уявним промахом [0].

З. Фрейд не дає визначення почуття провини. Для опису цього почуття він використовує поняття «тривога», а точніше поняття «соціальної тривоги». Відповідно до думок З. Фрейда почуття провини виникає тільки з появою інстанції «Над-Я». З. Фрейд виділяє два рівні почуття провини: свідомий рівень – це саме емоція й несвідомий рівень – це тривога. З погляду З. Фрейда, нормальне свідоме почуття провини являє собою лише складність в осмисленні правильності власного вчинку, воно ґрунтується на стані напруги між «Я» та «Ідеалом-Я» й виражає осуд «Я» з боку своєї критичної складової. Неусвідомлене ж почуття провини буде так чи інакше, з погляду З. Фрейда, пов'язане з невротичними розладами, і буде виникати тоді, коли існує напруга між «Я» и «Над-Я» [0].

Р. Дженкінс визначає почуття провини як сильну емоцію, що може характеризуватися переживанням тривоги, занепокоєння, напругою, заклопотаністю, погрозою, передчуттям небезпеки або лиха [0]. Здійснюючи оцінку ситуації в розумовому плані й приймаючи певне рішення, суб'єкт може прогнозувати (почати почувати), що можливий вибір, що здається йому раціонально правильним, спричинить у нього виникнення негативних емоцій. За даним М. Кляйн, у дітей 7-9 і 10-12 років почуття провини виникає, коли вони оцінюють наслідки свого морального вибору як негативні для інших (у той час, як почуття сорому виникає, коли прогножуються негативні наслідки для себе, у змісті не відповідності своєму «образу-я» або «ідеальному Я») [0].

Д. Аусубель розглядає провину як двокомпонентну емоцію. Перший компонент – *вербальнооцінна реакція* людини («Я не повинен був робити цього!»), або *каяття*. У її основі лежить негативне ставлення до себе, самозвинувачення, пов'язане з усвідомленням або здійсненням провини, або порушення власних моральних принципів [0].

Визнання своєї провини («неправильного» учинку), неправоти або зрадництва своїх переконань породжує другий компонент – *вегетативно-вісцеральну реакцію* із цілою гамою болісних і досить стійких переживань, що переслідують людину: каяття совісті, жаль про здійснене, незручність (сором) перед тим, кого скривдив, страх втратити дорогу людину й сум із цього приводу. Правда, можливо й каяття без емоційної реакції, чисто формальне, зовнішнє, нещире, що ввійшло у звичку, або як розумовий висновок. Так, діти часто каються, але не виправляються.

Література

1. Литвиненко О. О. Корекція почуття провини у молодших підлітків засобами психологічного тренінгу. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2015. Вип. 6. С. 94–99.
2. Малєєва О. Л. Психологічні особливості схильності особистості до переживання почуття провини : Автореф. дис. канд. психол. наук. : 19.00.01 – загальна психологія, історія психології. Одеса, 2007. 22 с.
3. Софіна Л. В. Основні теоретичні підходи до вивчення почуття провини. *Вісник Київського університету. Соціологія. Психологія. Педагогіка*. 2005. Вип. 22–23. С. 83–85.
4. Царькова О. В. Феномен чувства вины в контексте психоаналитического подхода [Электронный ресурс]. *The Way of Science*. 2015. (№ 8 (18), August). Режимдоступа : <http://oaji.net/articles/2015/743-1441286598.pdf>.
5. Ausubel D.P. Relationships between shame and guilt in the socializing process. *Psychological Review*, 1955, v. 62, p. 378-390.
6. Freud S. Inhibitions, symptoms and anxiety. *J. Strackey (ed.). The standard edition of the complete psychological works of Sigmund Freud*. London, Hogarth Press, 1959, v. 20, p. 77-175.
7. Jenkins R.L. Guilt feelings – their function and dysfunction. *M.L. Reymert (ed.) Feeling and emotions. The Moosehart symposium*. N.-Y., Hafner Publishing Company, 1967, p.353-361.
8. Khanna D. A. Critique of existential guilt. *Psychotherapy: Theory, research and practice*, 1969, 6(3), 209-211.
9. Klein M. On the theory of anxiety and guilt. *International Journal Psychoanalysis*. 1978. Vol. 29. P. 114–123.
10. Kugler, K., Jones, W. H. On conceptualizing and assessing guilt. *Journal of Personality and Social Psychology*. 1992. V.62, N.2. P. 318-327.
11. Mandler G. *Mind and emotions*. N.-Y., John Wiley, 1975.

ФАКУЛЬТЕТ ФІЛОЛОГІЇ ТА МАСОВИХ КОМУНІКАЦІЙ

СЕКЦІЯ

«СУЧАСНІ СТУДІЇ З УКРАЇНСЬКОЇ ФІЛОЛОГІЇ ТА ЖУРНАЛІСТИКИ»

Євмененко Олена,
кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри української філології
Маріупольський державний університет

Галицька Катерина,
2 курс, другий (магістерський) рівень вищої освіти, денна форма навчання,
ОП «Середня освіта. Українська мова і література»
Маріупольський державний університет

СПЕЦИФІКА ПРОВЕДЕННЯ ЗАНЯТЬ ІЗ ЛІТЕРАТУРИ У 5-6 КЛАСАХ В УМОВАХ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ

В умовах Нової української школи вивчення української літератури з учнями 5-6 класів спрямоване на формування компетентних читачів, які мають стійку потребу в читанні як класичних, так і сучасних українських художніх творів. Такі учні вміють критично оцінювати прочитане та застосовувати набуті знання та вміння в різних навчальних і життєвих ситуаціях.

Процес опрацювання української літератури в 5-6 класах повинен бути спрямований на сприйняття й осмислення творів, відповідних для цього віку. Кожне покоління молодих читачів має свої цінності. Тому найбільш ефективним є формування цих цінностей під час читання художніх творів, де головний герой – це їх ровесник. Ці твори відтворюють переживання, мрії та пригоди юних персонажів, що співзвучні життєвому досвіду та процесу дорослішання читачів [1, с. 23].

Для того, щоб підлітки належним чином розуміли цінність художніх творів, важливою є мотивація до читання, яку можливо підтримувати завдяки сучасним технологіям навчання, які допомагають залучити всіх учнів до процесу сприйняття, обговорення та інтерпретації літературних творів.

Моделі уроків з вивчення художніх творів включають три етапи: *вступ, основну частину та підсумок*. У вступній частині варто використовувати інтерактивні завдання, засновані на медіатекстах, що відображають контекст твору. В основній частині уроку можна впроваджувати методи розвитку критичного й аналітичного мислення на основі тексту, зокрема дидактичну ейдетуку, складання та розв'язування загадок, вікторин, а також виконання творчих завдань на віртуальних дошках Miro, Padlet, Jamboard та інших. Під час аналізу сучасних літературних творів корисно виконувати творчі завдання та розробляти групові проекти. У заключній частині таких уроків слід впроваджувати рефлексію, яка є не тільки засобом оцінювання, але й може допомогти узагальнити та систематизувати знання учнів.

Існують різні види оцінювання результатів навчання учнів, зокрема формувальне, поточне і підсумкове оцінювання, а також тематичне, семестрове й річне. Формувальне оцінювання дозволяє отримувати інформацію не тільки вчителю, але й самим учням щодо їх навчальних досягнень. Ця інформація є корисною для учнів, які можуть визначити свій прогрес у навчанні, а також для вчителів, які можуть адаптувати завдання відповідно до можливостей та потреб класу. Формувальне оцінювання може також включати само- та взаємооцінювання, де учні порівнюють свої досягнення з метою та аналізують свої успіхи та невдачі у вивченні навчального матеріалу, щоб знайти шляхи подолання труднощів [2, с. 14]. Для поточного й підсумкового ефективно використовують компетентнісно орієнтовані завдання [2, с. 39].

Крім встановлення рівнів опанування навчального матеріалу, оцінюється сформованість учнів наскрізних умінь, визначених Державним стандартом базової середньої освіти, таких як читання з розумінням, висловлення власної думки усно та письмово, керування емоціями, критичне та системне мислення, логічне обґрунтування позиції, творчість, ініціативність, ухвалення рішень, розв'язування проблем, співпраця з іншими.

В умовах дистанційного навчання використання цифрових сервісів та онлайн-інструментів може розширити можливості вчителя-словесника, зробити навчання більш різноманітним та сприяти розвитку творчості учнів. Це також дозволяє формувати навички вибору навчальної інформації з різних джерел та використовувати медіаресурси для встановлення контекстуальних зв'язків. Для цього можна використовувати такі інструменти як «хмаринки слів» (наприклад, Word It Out, Word Cloud Generation, Word Art, AnswerGarden), ментальні мапи (наприклад, XMind, FreeMind, iMindMap, MindJet Mindmanager, Edrow Mind Map, Visual Mind), інтерактивні плакати (наприклад, Thinglink, Glogster EDU, H5P), комікси (наприклад, Bitstrips, Canva, Write Comics, Pixton, StoryboardThat) тощо.

Розповіді про письменників важливо супроводжувати презентаціями, де слайди містять більше ілюстрацій та менше текстової інформації. Деякі слайди можуть містити гіперпосилання на відео та аудіоматеріали, розміщені на освітніх платформах та надіслані учням через захищені канали зв'язку, такі як Google Classroom чи ClassTime. Такий підхід сприяє кращому розумінню ідейно-тематичного та художнього змісту творів.

Під час онлайн-уроків вчителі-словесники також можуть використовувати завдання, що передбачають створення чатів або постерів у додатках, таких як Canva, PlayBuzz, Miyo. Вони можуть організовувати віртуальні мандрівки в музеї, аналізувати фотографії, документи та пізнавальні тексти на віртуальних дошках, таких як Padlet. Також можливе проведення онлайн-опитувань та тестів, створених за допомогою Google Forms, Online Test Pad, Poll Everywhere та інших інструментів.

Отже, сьогодні маємо достатньо велику кількість інструментів, щоб залучати учнів до процесу читання, вчити інтерпретувати твори української літератури, розуміти їх цінність.

Література

1. Жила С. О. Теорія і практика вивчення української літератури у взаємозв'язках із різними видами мистецтв у старших класах загальноосвітньої школи : монографія. Чернігів : РВК «Деснянська правда», 2004. 360 с.

2. Шуляр В. Планування літературної освіти школярів: технологічна концепція : практикоорієнтована монографія. Миколаїв : Видавництво «Ч», 2006. 96 с.

Єфремова Оксана,
старший викладач кафедри соціальних комунікацій
Маріупольський державний університет

ВПЛИВ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ НА ПРОЦЕС ЗБОРУ ІНФОРМАЦІЇ ТА СТВОРЕННЯ КОНТЕНТУ

Штучний інтелект (ШІ) відіграє ключову роль у сучасному цифровому ландшафті, впливаючи на різні сфери нашого життя, включаючи процеси збору інформації та створення контенту. Зростання обсягів даних, доступних в онлайн-середовищі, спричинило необхідність в ефективних та швидких методах їх аналізу та обробки.

Оцінити переваги та недоліки застосування ШІ в освітньому процесі авторів цих тез вдалося під час практичного заняття зі здобувачами журналістського фаху з дисципліни «Мультимедійні технології». На практичних заняттях автор акцентував увагу на тому, які

нові можливості відкриває штучний інтелект і чим він може допомогти журналістам. У ході занять учасники обговорили різні кейси, вивчили на практиці передові інструменти створення контенту на основі ШІ. У ході дискусії студенти-журналісти висловили свою думку щодо того, що може замінити нейромережа в їх повсякденній та творчій роботі.

Слід наголосити, що штучний інтелект поки що не перевищує людські здібності в більшості областей. Проте вже є області, де штучний інтелект випереджає людський розум.

Усі штучні інтелекти класифікуються на три типи. Перший – штучний інтелект передбачуваний. Другий тип – генеративні моделі, що створюють щось нове: картинки, тексти, музика. Третій тип ШІ, найстаріший – це система прийняття рішень. Такі системи вже досить широко запроваджено. Наприклад, у банках рішення про видачу кредиту давно ухвалює ШІ саме цього класу [2].

Для сучасної журналістики найбільш актуальними є ШІ другого типу, які здатні генерувати текст. Окрім журналістики генеративні моделі вже надають допомогу викладачам та студентам, юристам, перекладачам та лінгвістам, співробітникам клієнтської підтримки, програмістам.

Автор наголошує, що розвиток штучного інтелекту створює професійні виклики для журналістів. Однак, як зазначається, будь-яка загроза може стати можливістю, і саме так треба сприймати цей процес. Наприклад, сама нейромережа ChatGPT, на питання про те, чи є вона загрозою, навела цитату у стилі Ілона Маска: «З генеративними технологіями ми можемо автоматизувати рутинні завдання та звільнити час для важливіших ідей». Також вона навела цитату у стилі Марка Цукерберга: «Генеративні моделі сприяють більш інтелектуальній та креативній журналістиці, не обмежуючи, а посилюючи нашу роль». І на цій думці важко не погодитися.

На питання про доцільність використання інструмента в освіті необхідно згадати, що звичайний калькулятор пройшов приблизно той самий шлях застосування в школі. Історія показала, що калькулятори стали невід'ємною частиною шкільного процесу, і без них учні вирішували набагато менше завдань. Ймовірно, ситуація з використанням штучного інтелекту в журналістиці піде тим же шляхом. Ми вважаємо, що при великій кількості ШІ ми повинні відібрати найбільш підходящі для вирішення наших завдань і навчитися ними користуватися.

Одна з значних переваг нейронних мереж полягає в їхній швидкій еволюції, зміні, яка відбувається набагато швидше, ніж оновлення навчальних програм [4].

Слід зазначити, що на сьогоднішній день правовий статус нейромереж та нейроконтенту чітко не визначений. Подібний контент не може бути віднесений до

авторського, оскільки його творець – не людина. Продавати права на такий контент теж не можна [7].

У ході практичної частини студентам журналістам було детально розібрано такі кейси за участю ШІ: написання новини за певними стандартами; коротке витягнення головної інформації з прес-релізу; написання новини із диктофонного запису; пошук актуальних бекграундів; генерація картинок до новин; перевірка інформації про достовірність. Всім учасникам було надано доступ до різних нейромереж, щоб кожен зміг спробувати вирішити з їх допомогою свої робочі завдання. До них увійшли такі нейромережі як ChatGPT (робота з текстом), Midjourney та Lexica (генерація зображень), Whisper (транскрибація), Perplexity AI (пошуковик).

Наприклад, нейромережа ChatGPT на запит «Штучний інтелект та сучасна журналістика» згенерував наступний текст.

Скріншот 1.

ChatGPT

Штучний інтелект (ШІ) має значний вплив на сучасну журналістику у багатьох аспектах. Ось деякі ключові зміни та виклики, які виникають в результаті цього впливу:

1. **Автоматизація процесів:** ШІ дозволяє автоматизувати багато рутинних завдань журналістики, таких як редагування текстів, генерація звітів на основі даних та виконання досліджень.
2. **Персоналізований контент:** Алгоритми ШІ допомагають адаптувати контент до індивідуальних потреб користувачів, що забезпечує більш ефективне сприйняття інформації.
3. **Аналіз великих обсягів даних:** Завдяки ШІ, журналісти можуть швидше аналізувати великі обсяги даних та виявляти тенденції, що допомагає в створенні більш об'єктивних матеріалів.
4. **Створення мультимедійного контенту:** Інструменти ШІ сприяють створенню мультимедійних матеріалів, таких як відео та аудіо, що розширює можливості журналістської роботи.
5. **Етичні питання:** Використання ШІ в журналістиці породжує нові етичні дебати, зокрема щодо правдивості і автентичності інформації, а також прозорості щодо використання алгоритмів.

У цілому, використання штучного інтелекту перетворює журналістику, розширюючи можливості та викликаючи зі питання щодо ефективності, етики та ролі журналістів у цифровому віці.

Message ChatGPT...

Здобувачі, оцінюючи результат, вказали на важливість актуалізації прикладних інструментів, включаючи передові технології, такі як штучний інтелект та нейромережі.

Вони висловили намір активно та ефективно впроваджувати ці інструменти у своїй професійній діяльності.

Це свідчить про те, що ШІ і нейромережі стають не просто модними ключовими технологіями, але й необхідними інструментами в сучасному процесі збору інформації та створення контенту. Їх потужний потенціал забезпечує можливість оптимізації процесів, підвищення ефективності та якості продуктів, що створюються. Використання штучного інтелекту дозволяє автоматизувати багато рутинних завдань, а також аналізувати великі обсяги даних швидше та ефективніше.

Таким чином, вплив штучного інтелекту на процес збору інформації та створення контенту виявляється надзвичайно актуальним у подальшого розвитку журналістської та творчої діяльності. Однак, адаптація ШІ до потреб викладання навчальних дисциплін у закладах вищої освіти ще потребує додаткового вивчення.

Література

1. Бойко О. Вийшов український журнал, повністю створений за допомогою штучного інтелекту. URL: <https://chytomo.com/vyjshovukrainskyj-zhurnal-povnistiu-stvorenyj-za-dopomohoiu-shtuchnoho-intelektu/> (дата звернення: 03.01.2024).
2. Вишнякова О.П. AI та освіта: як штучний інтелект вплине на шкільну освіту. LB.ua: вебсайт. 2023. 02 березня. URL: https://lb.ua/blog/olena_vyshniakova/547626_ai_osvita_yak_shtuchnij_intel_ekt.html (дата звернення: 03.01.2024).
3. Горлач П. Штучний інтелект створив тексти та ілюстрації до нового номеру українського журналу про мистецтво. URL: <https://suspilne.media/414000-stucnij-intelekt-stvoriv-teksti-ta-ilustracii-do-novogo-nomeruukrainskogo-zurnalu-pro-mistectvo/> (дата звернення: 03.09.2023).
4. Мар'єнко М.В., Коваленко В.М. Штучний інтелект та відкрита наука в освіті. Фізико-математична освіта. 2023. Т. 38, № 1. С. 48–53.
5. Маркус де Сейтуа. Код творчості. Як штучний інтелект учиться писати, малювати, думати / пер. з англ. К. Жуковська та Т. Турчило. Київ : ArtHuss. 2023. 320 с.
6. Примаченко І.О. Штучний інтелект в освіті: можливості, виклики та перші кроки великої адаптації. Українська правда. 2023. 76 04 серпня. URL: <https://life.pravda.com.ua/columns/2023/08/4/255650/> (дата звернення: 02.01.2024).
7. Про схвалення Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні: розпорядження Кабінету Міністрів України від 02 грудня 2020 р. № 1556-р. База даних «Законодавство України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-2020-p#Text> (дата звернення: 04.01.2024).

Іванова Тетяна,
доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри соціальних комунікацій
Маріупольський державний університет

ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА СУЧАСНИХ ЖУРНАЛІСТІВ: ДЕЯКІ РОЗДУМИ

«Ми рухаємося в майбутнє подібно до людини, яка веде автомобіль, і дивиться при цьому тільки в дзеркало заднього виду», – попереджав М. Маклюен у своїй книзі «Розуміння медіа». І дійсно, чи готові ми, викладачі і медіа-тренери, які готують журналістів, до викликів сучасного інформаційного простору?

Для того, щоб відповісти на це запитання давайте звернемося до однієї з концепцій підготовки журналістів у XXI столітті. Автором цієї концепції є Nico Drok, професор Виндшаймського університету (це голландський професійний інститут вищої освіти та досліджень у сфері журналістської освіти).

Так от, професор стверджує, що сьогодні існує дві рольові моделі діяльності журналіста, так звані «Disseminator» тобто, «розповсюджувач» інформації та «Investigator», так званий аналітик та дослідник інформації.

Скріншот 1.

Слайд доповіді **Nico Drok** (Windsheim University).

Differences are on 2 major roles : **INVESTIGATOR** and **DISSEMINATOR**

Role:	Tasks/Items:
INVESTIGATOR Alpha = .753	Provide in-depth background information Provide analysis and interpretation of current affairs Provide information that people need for political decisions Monitor and scrutinize government Monitor and scrutinize business organisations Monitor and scrutinize civil society organisations Expose Social abuses
DISSEMINATOR Alpha = .735	Get information to the public quickly Make each day as many stories as possible Concentrate on bringing the latest news Provide entertainment and relaxation Concentrate on news that will sell Treat the public as consumers rather than citizens

October 2022 DESTIN Conference IFNUL

Чим же відрізняються ці дві моделі?

Давайте поглянемо на функції, які покладені в основу цих двох моделей. Чи відрізняються вони?

Скріншот 2.

Журналіст Investigator Розслідувач (дослідник)

- Надавати детальну інформацію
Provide in - depth beground
- Надавати споживачу можливість аналізу та інтерпретації подій, що відбуваються
- Надавати людям інформацію, яка їм потрібна для прийняття політичних рішень
- Моніторити та ретельно досліджувати владу
- Моніторити та ретельно досліджувати бізнес-організації
- Моніторити та ретельно досліджувати громадські організації
- Викривати соціальні зловживання

Differences are on 2 major roles : INVESTIGATOR and DISSEMINATOR

Role:	Tasks/Items:
INVESTIGATOR <small>Alpha = .754</small>	Provide in-depth background information Provide analysis and interpretation of current affairs Provide information that people need for political decisions Monitor and scrutinize government Monitor and scrutinize business organizations Monitor and scrutinize civil society organizations Expose social abuses
DISSEMINATOR <small>Alpha = .715</small>	Get information to the public quickly Make each day as many stories as possible Concentrate on bringing the latest news Provide entertainment and relaxation Concentrate on news that will sell Treat the public as consumers rather than citizens

October 2012 DEJTR Conference #163

Журналіст Disseminator «Розповсюджувач»

- Отримує інформацію для суспільства швидко
- Робить щодня багато історій, матеріалів
- Концентрується на донесенні останніх (свіжих) новин (подій)
- Надає інтертеймент та релаксацію
- Концентрується на новинах, що продаються
- Відноситься до публіки, скоріше, як до покупця, ніж до громадян

Differences are on 2 major roles : INVESTIGATOR and DISSEMINATOR

Role:	Tasks/Items:
INVESTIGATOR <small>Alpha = .754</small>	Provide in-depth background information Provide analysis and interpretation of current affairs Provide information that people need for political decisions Monitor and scrutinize government Monitor and scrutinize business organizations Monitor and scrutinize civil society organizations Expose social abuses
DISSEMINATOR <small>Alpha = .715</small>	Get information to the public quickly Make each day as many stories as possible Concentrate on bringing the latest news Provide entertainment and relaxation Concentrate on news that will sell Treat the public as consumers rather than citizens

October 2012 DEJTR Conference #163

І... що ж відрізняє інформацію, яку вони надають суспільству? Все справа в питаннях. В них закладені і підходи, і місія до надання інформації сучасним журналістом.

Скріншот 3.

Яким чином вони готують медіа-матеріали?

Для того, щоб підготувати інформацію отримати певні знання з журналістики для Investigatora – замало.

Потрібно сформувати відношення до цих знань, їх усвідомленність, відповідальність.

Процеси, які запускають ці якості – критичне мислення, рефлексія, пізнання та власний пошук істини, усвідомленність через дію.

Метод – інтерактивність, залучення.

Роль викладача – коуч, тренер, партнер, наставник і... трішки) – лектор з оригінальним, дослідницьким контентом

Disseminator	Investigator
Fast Journalism	Slow journalism
Who?	How?
What?	Why?
Where ?	What does it mean?
When?	What's next?
What do you think?	What can you do?

October 2012 DEJTR Conference #163

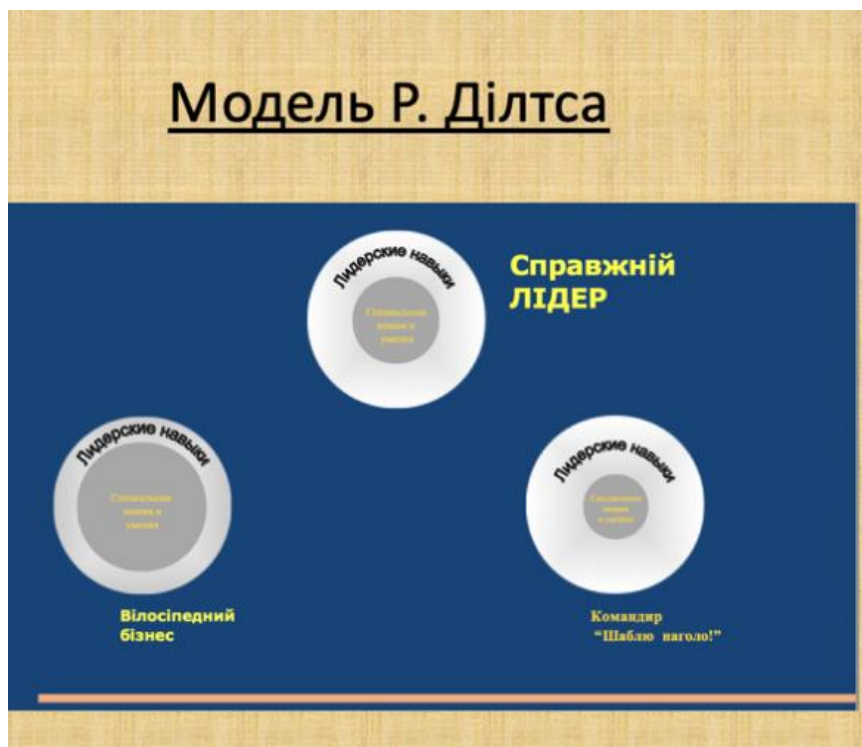
У зв'язку з цим, яким же має бути той, хто готує журналістів до професії?

Знаєте у теорії менеджменті є така модель ролей діяльності керівника. Автор цієї моделі є Роберт Ділтс. Згідно з цією моделлю, зазвичай лідери організацій або процесів, (а

наш викладач, звичайно є лідером освітнього середовища, де він працює), не зовсім пропорційно розподіляють свої функції управління. Наслідком цього є неефективність діяльності системи. Отже, все залежить від того, наскільки у лідера процесів, поєднуються фахові знання/навички з лідерськими/стратегічними.

Вважаю, що цю модель можна перекласти на особистість викладача журналістських дисциплін.

Скріншот 4.

Що має на увазі Р. Ділтс стосовно нашого предмету?

Давайте поглянемо на малюнок справа.

Це класичний викладач нашої освітньої теоретико-патерналістської системи. Лідер, начальник, лектор-теоретик, «батько» і т. п. Що передбачає домінування саме такої моделі? Журналістів готують у чотирьох десятках українських університетів. Саме така кількість вишів, за даними інформаційної системи «Конкурс» (vstup.info), мала у 2020 році відповідну ліцензію.

І яку оцінку таким фахівцям дають їх колеги? В університетах, за словами тих медійників, які навчались 5 років, багато непотрібної інформації. 90% людей, що працюють в «Інтерфакс-Україна», не мають журналістської освіти йдеться мова у статті.

Олександр Мартиненко каже, що для висвітлення тем з економіки він краще візьме працівника з банку ніж випускника університету, а журналістка (та й керівник інформаційної програми «Сьогодні») Олена Цинтила зазначила, що сьогодні випускник журфаку справді не готовий до реальної роботи. Пані Цинтила розповіла про випадок, коли практикант не знав,

чи живий Леонід Кучма, але хотів знімати сюжет про становлення незалежності України. Представник цієї моделі зазвичай працює у старій радянській парадигмі стосунків. «Університет їм нічого не винен!» І викладач завжди правий. Вони так і не змогли зрозуміти, що самий головний замовник нашої праці – це СТУДЕНТ. Звичайно, це призводить до непорозуміння з усіх боків взаємовідносин навчального середовища.

Так, може інша модель краща? Подивіться на малюнку коло, яке розташовано зліва. Він показує нам викладача-практика, представника так званої «лікарняної» моделі підготовки журналіста. В цього викладача дуже багато досвіду, але дуже замало педагогічних та методичних навичок. Може він і рефлексує свій досвід, але не може цю рефлексію передати, проаналізувати, узагальнити. Студентам такий викладач просто передає набір технічних/механістичних навичок, типу «роби, як я». Нові умови, зміна обставин – і студент з ними загальмує.

Зазвичай, такі журналісти не розуміють сутності базових журналістських стандартів, Кодексу етики й так далі. Вони може і гарно підготовлені технічно, але не розуміють місії, як каже Зураб Аласанія, не розуміють душі журналістської професії. Давайте пригадаємо випадок із журналісткою ТК Київ, яка почала знімати на камеру, як поліціанти примусили віджиматись хлопця, який не дотримався розпорядження про комендантську годину.

То ж, що є більш важливим для підготовки журналістів: теорія чи практика? Дещо скажу, на захист фундаментальної підготовки. Професор В.Ф. Іванов зазначає, що Академія Української преси <https://www.aup.com.ua/en/home/> проводить активні заходи неформальної освіти, кількістю близько 100 на рік. Але навіть вони не замінять фундаментальної журналістської освіти.

Та й відомі журналісти-дослідники у книзі *Global Journalism Education in the 21st Century: Challenges and Innovations*. Edited by Robyn S. Goodman & Elanie Stein, і Клаус Майєр у своїй роботі «Журналістика» сходяться в одному: дуже рано відспівувати базову журналістську освіту. Ці фундаментальні знання допоможуть журналістам чітко розуміти своє призначення, більш усвідомлено робити свою справу, бути більш ерудованими, вміти працювати з інформацією і т.п. Мабуть тому що «нема нічого більш практичного, ніж хороша теорія». (Цитата, яку приписують і фізику Роберту Кірхгофу, і медику Фрідріху Людвігу Майснеру).

Отже, тоді якими мають бути фахові спеціалісти інформаційного фронту?

Вони мають бути готовими для:

- фактчекінгу та боротьби з маніпуляціями й дезінформацією;
- підтримки збалансованої екологічної медіасистеми та медіаграмотності суспільства;
- побудови майбутнього масових комунікацій.

Література

1. Hromadske.radio. (Подкаст «Не ведися»). «Журналістська освіта (не) потрібна»: медійники та медійниці про кризу освіти. 2021. URL: <https://hromadske.radio/podcasts/ne-vedys/845872> (дата звернення: 29.12.2023).
2. Detector.media. (2018, 9 листопада). «Звідки ж виросте новий Різун? Яка журналістська освіта потрібна Україні». URL:<https://detector.media/community/article/142477/2018-11-09-zvidky-zh-vyroste-novyy-rizun-yaka-zhurnalistska-osvita-potribna-ukraini/> (дата звернення: 29.12.2023).
3. Robyn S. Goodman & Elanie Stein (eds). «Global Journalism Education in the 21st Century: Challenges and Innovations». The University of Texas at Austin: Austin. 2017. 468 pp. URL: <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/0267323118801239> (дата звернення: 29.12.2023).
4. Маєр К. Журналістика: підручник. (Переклад з німецької В. Климченка, В. Олійника). Ред. В. Іванова. Київ : Академія української преси, Центр вільної преси. 2022. 300 с.

Мельничук Ірина,
кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри української філології
Маріупольський державний університет

Єльохін Дмитро,
2 курс, другий (магістерський) рівень вищої освіти, денна форма навчання,
ОП «Філологія. Українська мова та література»
Маріупольський державний університет

ХУДОЖНЬО-СТИЛЬОВІ ПОШУКИ В НОВЕЛІСТИЦІ МИХАЙЛА КОЦЮБІНСЬКОГО: МЕТОДИЧНИЙ АСПЕКТ

Здійснюючи аналіз новели М. Коцюбинського «Intermezzo» на шкільних заняттях з української літератури слід зазначити, що насправді своєрідним компонентом художньої системи прозаїка виступає пейзаж, виконаний з використанням яскравих зорових образів. За О. Рисаком, «колір у художніх творах: а) служить відповідним тлом, на якому розгортаються події; б) створює певний емоційний настрій; в) виступає символом важливих ідей, поглиблює процес характеротворення; г) розкриває особистість митця, оскільки спосіб бачення має неабияке значення в структурі її становлення та функціонування; г) служить

«будівельним матеріалом» у конструюванні художнього образу, розширюючи тим самим асоціативні можливості художнього світу» [3].

Учитель має запропонувати дослідити пейзаж у творах М. Коцюбинського, який становить собою важливий структурний компонент, відіграє роль своєрідного персонажа. У мистецтві живопису пейзаж має самостійне художнє значення, постає як завершений твір, певна жанрова форма, а в літературі автор вводить його в образну систему твору. М. Коцюбинський сприймає й відтворює природу саме як художник-пейзажист, вловлюючи і передаючи найтонші нюанси довколишньої мінливої дійсності: «Ще вершки скель біліли на сонці, а вже тіні од них малювали на морі фіолетові силуетки, шпичасті, як зубці башти. Вечірнє сонце скувало срібну підставку для одиноких скель в морі, легких і прозорих, наче розтоплених в спеці. А коли вечір накидав урешті на скелі фіолетовий або рожевий плащ... вони подавались дивитись на захід сонця» [1].

У зорових образах митця провідну роль відіграє кольорова гама, взаємодія кольорів та їх протидія. Колористично насичений епітет М. Коцюбинського дає поштовх розгортання твору, акцентуванню його ідеї: «Сіро й сумно ставало на острові по заході сонця: всі фарби линяли як в акварелі, що її підмочили. Здавалось, що тихий присмерк вишив злинялим шовком острів на сталевому морі...» [1]. Намагання збагатити зображально-виражальні можливості мистецтва слова ставить М. Коцюбинського в один ряд з художниками-імпресіоністами з їх прагненням зупинити миттєвість, зафіксувати вічний рух, постійні видозміни навколишньої дійсності. Митець подає образи «тіней, тремтячих від світла лампадки», «свічок, як вогняні квіти», що пробуджують уяву та емоції реципієнтів.

На прикладі художніх творів Михайла Коцюбинського учитель може розкрити потенції малювання словом, захопити учнів до власної оригінальної творчої діяльності. Спочатку школярі шукають у текстах творів слова, які перебувають у діапазоні «колористичних імпресій, ритмомелодійних модуляцій», намагаються розкрити для себе значення культурних символів, вдаються до порівняння творів власне літератури і таких, що посідають місце на стикові мистецтв.

Творчу уяву учнів можна розвинути, запропонувавши відшукати порівняння, створити власні визначення до різноманітних описів природи. У 10 класі можна обрати для висвітлення явища урок нетрадиційної форми, приміром, «мистецької майстерні» з теми: «Жанрово-стильові особливості новели «Intermezzo»: ознаки «поезії в прозі». В якості завдання мистецької майстерні доцільно запропонувати учням представити власні невеличкі мистецькі твори. Це дозволить реалізувати вимоги до рівня підготовки учнів закладів загальної середньої освіти, за якими програмою передбачається, що під час вивчення

психологічної новели М. Коцюбинського «Intermezzo», учні повинні вміти аналізувати імпресіоністичну поетику: визначати роль пейзажу, знаходити звукові образи тощо.

Керовані учителем, юні дослідники-літературознавці досліджують форми взаємодії словесних, зорово-пластичних та музично-звукових образів у структурі художніх творів письменників, що представляють різні історико-літературні епохи періодів, вчать знаходити інформацію самостійно, вивчаючи праці відомих дослідників творчості «великого сонцепоклонника» Михайла Коцюбинського. Наприклад, Ю. Кузнецов зауважує: «Створюючи імпресіоністичний пейзаж, М. Коцюбинський вдається до таких зображальних прийомів (тональність, фон, ракурс та ін.) і виражальних засобів (символіка), як і І. Нечуй-Левицький та Панас Мирний, проте йде далі. У зображальному плані Сонцелюб досягає миттєвості малюнка, передачі актуальної картини, а також розмитості лінії, переважання окремого мазка, барви, він створює єдині тональності кольорів протягом усього твору або якоїсь його значної частини, мінливості самих картин природи, у виражальному плані цей пейзаж передає настрій, переживання, глибокі душевні зрушення й злами в душі героя як єдиний психічний процес, що було пов'язано з концепцією розуміння людини Коцюбинським» [2, с.90].

Отже, безперечним є той факт, що у шкільній програмі наразі достатньо широко представлені твори різних авторів, в яких простежуються впливи різних видів мистецтв, зокрема живопису, музики тощо. Вони виявляють себе на рівні художньої образності, стильової своєрідності митця. Такі твори, як явища у своїй природі синтетичні, вимагають своєрідних підходів та осмислення, а також особливого підходу у вивченні на шкільних уроках української літератури, зокрема в аспекті суміжної образотворчості.

Література

1. Коцюбинський М. «Сон». URL: <https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=1059&page=3> (дата звернення 15.11.2023).
2. Кузнецов Ю. Б. Імпресіонізм в українській прозі кінця XIX – початку XX ст. : Проблеми естетики і поетики. Київ: Зодіак ЕКО, 1995. 304 с.
3. Рисак О. О. Проблеми синтезу мистецтв в українській літературі кінця XIX – поч. XX ст.: автореф. дис. ... докт. філол. наук:10.01.01; Київ. ун-т ім. Т. Шевченка. Київ, 1999. 40 с.

Тарапата Єлизавета,
2 курс, третій (освітньо-науковий) рівень вищої освіти, денна форма навчання,
ОНП «Освітні, педагогічні науки»
Київський університет імені Бориса Грінченка

ПЕДАГОГІЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ЕКСПРЕСИВНОГО СИНТАКСИСУ: ВПЛИВ НА РОЗВИТОК МОВНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ УЧНІВ

На сучасному етапі розвитку національної педагогіки спостерігається перехідний характер. Ця характеристика визначається перебудовою основних методик відповідно до вимог вищої школи.

В освітньому контексті особливу увагу приділяють вивченню та використанню засобів експресивного синтаксису. Експресивний синтаксис, що базується на виразних конструкціях, таких як вигуки, повтори та окличні речення тощо, дозволяє досягти ефективного вираження емоцій та акцентів у мовленні. Вживання вигуків «О, як вражаюче!» та повторів «це неймовірно, це неймовірно!» учнями під час заняття підкреслює їхнє враження та піднімає рівень емоційного забарвлення уроку. Такі приклади вживання вигуків демонструють вплив елементів експресивного синтаксису, як активізації емоційного виразу та здатності створювати враження в мовленні учнів. Розглядаючи функції та завдання засобів експресивного синтаксису, варто зазначити, що вони відіграють важливу роль у мовленні, активізуючи творче мислення та вираження емоцій. Ці засоби мови сприяють формуванню мовної компетенції учнів, допомагаючи їм розуміти та використовувати виразні конструкції. Використання окличних речень у педагогічних виступах «Як важливо розвивати цю навичку!» активізує увагу слухачів та підкреслює ключові моменти доповіді вчителя.

Вивчення та використання експресивного синтаксису в освітньому процесі може значно впливати на розвиток мовної компетенції учнів. Наукові дослідження вказують на позитивний вплив цього засобу мови на різні аспекти мовленнєвого розвитку [1].

Застосування одиниць експресивного синтаксису може стати додатковим засобом стимулювання креативного викладу та зацікавленості учнів у вивченні мови. Завдяки використанню цього засобу учні проявляють більше інтересу до вивчення мови та активно взаємодіють у процесі навчання. Реалізація практики творчих завдань, таких як написання власних емоційно насичених творів, може стимулювати учнівську активність та зацікавленість у вивченні мови.

Розгляд можливостей впровадження експресивного синтаксису в інтеркультурному контексті та в контексті мовної взаємодії розширює світогляд здобувачів, адже цей аспект

може впливати на сприйняття мови в різних культурних середовищах. Уживання інтеркультурних варіантів одиниць експресивного синтаксису підкреслює його роль у полікультурному оточенні та розвитку мовленнєвих навичок в різних культурних спільнотах.

Розгляд сучасних технологічних засобів та педагогічних інновацій, які можуть сприяти більш ефективному вивченню експресивного синтаксису, дозволяє взяти до уваги сучасні підходи до навчання, зокрема особистісного, психологічного, психолінгвістичного, загальнодидактичного, професійно спрямованого, комунікативно-діяльнісного, функціонально-стилістичного, соціокультурного підходів [4, с. 8–9].

Впровадження інтерактивних відеоуроків чи мобільних додатків для вивчення та практики експресивного синтаксису підвищує інтерес учнів до теми. Інтерактивні веб-сайти пропонують різноманітні навчальні матеріали, вправи, тести та ігри, які допомагають учням вивчати українську мову. Вони можуть містити відеоуроки, аудіофайли, текстові матеріали та інші корисні ресурси [2].

Розгляд граматичних особливостей конструкцій експресивного синтаксису може сприяти глибшому розумінню його впливу на розвиток мовної компетенції. Важливо розглядати використання конкретних граматичних структур та їх вплив на мовленнєвий вираз. Вживання окличних речень, що є однією з форм експресивного синтаксису, може вносити не тільки емоційне забарвлення, але й впливати на структуру речень та їх синтаксичну організацію [3].

Вивчення співвідношення між граматичними конструкціями експресивного синтаксису та семантикою речень розкриває багатогранність виразності мовлення. Аналіз значень та емоцій, що несе кожна конкретна граматична конструкція, може висвітлити, експресивний синтаксис, як засіб, який сприяє передачі суттєвих нюансів мовлення. Дослідження семантичних відтінків вживання різних виразних конструкцій може розкрити їхню роль у створенні точного емоційного враження.

Отже, педагогічний потенціал засобів експресивного синтаксису української мови створює можливості для глибшого вивчення мови та розвитку мовленнєвих навичок. Його емоційна насиченість, здатність створювати враження та підтримка творчого розвитку учнів роблять їх ключовими елементами сучасної методики викладання української мови.

Література

1. Арешенков Ю. Актуальні питання синтаксису в шкільному курсі української мови. *Актуальні проблеми філології і методики викладання мов: зб. наук. праць*. Кривий Ріг, 2006. № 4. С. 129-135.
2. Дев'ятка Г. Сучасні форми інноваційної діяльності вчителя української мови та літератури в умовах відкритого інформаційного простору. Провідна педагогічна ідея досвіду.

URL:

<https://znz30.zp.ua/wpcontent/uploads/2020/01/%D0%A0%D0%BE%D0%B1%D0%BE%D1%82%D0%B0%D0%94%D0%B5%D0%B2%D1%8F%D1%82%D0%BA%D0%B0-%D0%93.%D0%92.pdf> (дата звернення: 28.12.2023).

3. Навчук Г. Функціональні особливості окличних речень та засоби їх вираження в сучасній українській мові. *«Південний архів»: Зб. наук. праць. Філологічні науки*. Херсон, 2002. № 16. С. 270-273.

4. Українська мова 10-11 класи: програма для профільного навчання учнів загальноосвітніх закладів (з українською мовою навчання): рівень стандарту / уклад. М. І. Пентилюк, О. М. Горошкіна, А. В. Нікітіна. Київ: Грамота, 2011. 48 с.

СЕКЦІЯ
«СУЧАСНІ СТУДІЇ З ІНФОРМАЦІЙНОЇ НАУКИ, ДОКУМЕНТОЗНАВСТВА
ТА АРХІВОЗНАВСТВА»

Белла Марина,
кандидат наук із соціальних комунікацій, доцент кафедри інформаційної діяльності
Маріупольський державний університет

ВИКЛАДАННЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ
«ЦИФРОВІЗАЦІЯ ДОКУМЕНТАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ У ГРОМАДІ»
ЗДОБУВАЧАМ МАГІСТЕРСЬКОГО РІВНЯ ВИЩОЇ ОСВІТИ

У сучасних умовах розвитку інформаційного суспільства автоматизація та діджиталізації документообігу є ключовими завданнями розвитку комунікаційної культури громади. Цифрові технології дозволяють підвищити ефективність та прозорість управління, а також забезпечити доступ громадян до інформації та послуг.

У Маріупольському державному університеті створена унікальна освітня програма «Керування документаційними процесами та розвиток цифрової громади» другого (магістерського) рівня вищої освіти, яка спрямована на підготовку фахівців, здатних ефективно керувати документаційними процесами в установах, організаціях та на підприємствах, що безперечно забезпечує цифровий розвиток громади [1; 2].

Вивчення дисципліни «Цифровізація документаційних процесів у громаді» є нагальним компонентом для підготовки здобувачів освітньої програми «Керування документаційними процесами та розвиток цифрової громади», зокрема, через те що компетенції, які пов'язані з вмінням створювати, поширювати та зберігати документи в електронному середовищі стають обов'язковою умовою конкурентоспроможності фахівця спеціальності 029 «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа».

Цифровізація документообігу є одним із ключових напрямків розвитку громади. Здобувачі повинні мати глибокі теоретичні знання та практичні навички в галузі цифровізації документообігу, щоб бути затребуваними на ринку праці.

Цифровізація документообігу дозволяє підвищити ефективність та прозорість управління громадою. Здобувачі повинні розуміти, як цифрові технології можуть бути використані для підвищення ефективності роботи органів місцевого самоврядування.

Цифровізація документообігу забезпечує доступ громадян до інформації та послуг. Здобувачі повинні бути здатними розробляти та впроваджувати цифрові рішення, які забезпечують доступ громадян до інформації та послуг громади.

Дисципліна «Цифровізація документаційних процесів у громаді» включає в себе наступні теми, що пов'язані з узагальненням теоретичних основ цифровізації документообігу, опануванням методами та технологіями цифровізації документообігу, вираженого проектування та впровадження цифрових рішень для документообігу в установах, проведення оцінки ефективності цифровізації документообігу.

Важливо відзначити, що студенти Маріупольського університету під час вивчення навчальної дисципліни забезпечені доступом до сучасних цифрових технологій та інструментів на базі лабораторії кібербезпеки, викладання дисципліни забезпечує фахівець-практик відділу інформації та зв'язків з громадськістю МДУ. Практичні заняття з курсу організовуються з використанням цифрових технологій. Реалізація таких складових дозволяє забезпечити високу якість підготовки здобувачів освітньої програми «Керування документаційними процесами та розвиток цифрової громади» в галузі цифровізації документообігу.

Отже, вивчення дисципліни «Цифровізація документаційних процесів у громаді» є запорукою успішної самореалізації в професійному середовищі для здобувачів освітньої програми «Керування документаційними процесами та розвиток цифрової громади». Дисципліна дозволяє здобувачам отримати глибокі теоретичні знання та практичні навички в галузі цифровізації документообігу, які відкривають двері для успішної кар'єри у сфері управління громадою.

Література

1. Освітня програма «Керування документаційними процесами та розвиток цифрової громади». *Маріупольський державний університет*: офіційний веб-сайт. URL: <https://mu.edu.ua/uk/educational-programs/keruvannya-dokumentacijnimi-procesami-ta-rozvitok-cifrovoji-gromadi>.

2. Петрова Ірина, Кудлай В'ячеслав. Фахова підготовка в галузі інформаційної, бібліотечної та архівної справи в Маріупольському державному університеті: 20 років досвіду. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*, № 3, 2023. DOI: <https://doi.org/10.32461/2409-9805.3.2023.291000> URL: <https://journals.uran.ua/bdi/article/view/291000>.

Кригіна Ольга,
кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри інформаційної діяльності
Маріупольський державний університет

АРХІВОЗНАВСТВО ЯК СКЛАДОВА ПІДГОТОВКИ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ БАКАЛАВРСЬКОГО РІВНЯ

Архіви відіграють важливу роль у збереженні та доступі до історичної та сучасної інформації суспільства. Саме завдяки архівам та їх напряду діяльності з організації зберігання, документи, створені у процесі документування та діловодства, стають важливою часткою культурної спадщини. Зокрема, в сучасному світі, насиченому документованою інформацією існує запит до закладів вищої освіти на підготовку ефективних та висококваліфікованих фахівців з архівної справи. Архівознавство є однією з найважливіших галузей науки і практики, яка займається вивченням, описом, зберіганням і використанням документальних джерел. У сучасних умовах, коли обсяги документальної інформації постійно зростають, роль архівознавства стає неocenною.

Освітня програма «Документознавство, керування документаційними процесами» бакалаврського рівня спеціальності «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа» спрямована на підготовку фахівців, які здатні працювати в галузі архівної справи. Архівознавча складова цієї програми є однією з найбільших за обсягом частин підготовки студентів Маріупольського державного університету [2; 3].

Аналіз актуальних питань архівознавчої складової підготовки здобувачів вищої освіти бакалаврського рівня спеціальності «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа» сприяє появі нових, ефективних форм фахової підготовки документознавців, які будуть конкурентоспроможними як на вітчизняному, так і європейському ринку праці.

Суттєвою за роллю архівознавчою складовою підготовки здобувачів вищої освіти бакалаврського рівня є теоретичні знання. Здобувачі повинні отримати глибокі базові знання з архівознавства, зокрема, щодо історії та теорії архівознавства, щодо формування Національного архівного фонду, структури архівної системи України, формування знань щодо основних принципів комплектування, зберігання і використання інформаційно-документальних ресурсів, визначення сучасних тенденцій розвитку української архівістики, та методології архівознавчих досліджень.

Практична складова архівознавчої підготовки передбачає набуття здобувачами освіти прикладних навичок в галузі архівознавства, а саме, аналіз архівних документів, вміння описувати архівні документи, проведення експертизи цінності документів та ведення

облікових документів, формування архівних фондів та створення каталогів, виконання інформаційного пошуку та дослідження архівних документів.

Для архівознавця надзвичайно важливо розвивати критичне мислення, так, здобувачі розвивають навички критичного мислення в процесі аналізу архівних документів та оформлення обґрунтованих висновків стосовно проведених досліджень.

У сучасних умовах архівознавчі компоненти освітньої програми підготовки здобувачів вищої освіти бакалаврського рівня мають враховувати такі актуальні проблеми, як підвищені вимоги до теоретичних знань і практичних навичок здобувачів, до прикладу, в умовах цифровізації архівної справи здобувачі повинні мати глибокі теоретичні знання з архівознавства та практичні навички в роботі з пошуком та використанням інформації цифрових архівних документів.

Сьогодні Державна архівна служба України надає можливість працювати з оцифрованими фондами архівних установ безпосередньо в єдиному вікні доступу до цифрових ресурсів українських архівів – Міжархівному пошуковому порталі [1], завдяки чому для студентів стає можливим отримувати достатні практичні навички у роботі з архівними документами в умовах онлайн-навчання.

Для підвищення ефективності архівознавчої складової підготовки документознавців у Маріупольському державному університеті активно впроваджуються інноваційні освітні технології, такі як дистанційне навчання та віртуальна лабораторія інформаційних девайсів факультету філології та масових комунікацій.

Для вирішення актуальних проблем архівознавчої складової підготовки здобувачів вищої освіти бакалаврського рівня в МДУ постійно оновлюються навчальні програми, які завжди відповідають сучасним вимогам. Навчальні програми включають в себе більше практичних занять та індивідуальних завдань.

МДУ співпрацює з архівними установами для надання здобувачам можливості працювати з архівними документами.

Отже, архівознавча складова підготовки здобувачів вищої освіти бакалаврського рівня в МДУ є важливою частиною підготовки фахівців, які здатні працювати в галузі архівної справи. Для підвищення ефективності цієї складової співробітниками кафедри інформаційної діяльності МДУ регулярно здійснюється моніторинг освітньої програми із залученням архівістів-практиків.

Література

1. Міжархівний пошуковий портал. *Державна архівна служба України*: офіційний веб-портал. URL: <https://searcharchives.net.ua/>.

2. Освітня програма «Документознавство, керування документаційними процесами» першого (бакалаврського) рівня вищої освіти. *Маріупольський державний університет*: офіційний веб-сайт. URL: <https://mu.edu.ua/uk/educational-programs/dokumentoznavstvo-keruvannya-dokumentacijnimi-procesami>.

3. Петрова Ірина, Кудлай В'ячеслав. Фахова підготовка в галузі інформаційної, бібліотечної та архівної справи в Маріупольському державному університеті: 20 років досвіду. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*, № 3, 2023. URL: <https://journals.uran.ua/bdi/article/view/291000>.

Кудлай В'ячеслав,
кандидат наук із соціальних комунікацій, завідувач кафедри інформаційної діяльності
Маріупольський державний університет

КЕРУВАННЯ ДОКУМЕНТАЦІЙНИМИ ПРОЦЕСАМИ В ЦИФРОВІЙ ГРОМАДІ

Сучасний соціум проходить шлях інтенсивних трансформацій завдяки розвитку інформаційних технологій, і цифрова громада вже стала реальністю для України. Одним із ключових аспектів процесу розвитку цифрової громади є ефективне керування документаційними потоками, яке визначає ефективність та безпеку діяльності кожної людини і всіх разом.

Перехід до цифрового середовища вимагає ретельного планування та імплементації систем керування документацією. Це важливо як для громадських організацій, так і для державних установ, оскільки збільшення обсягу інформації вимагає відповідного підходу до її зберігання, обробки та обміну.

Переваги цифрового керування документацією очевидні. По-перше, це ефективність та швидкість обробки інформації. Завдяки електронним системам документообігу можна значно прискорити процеси прийняття рішень та взаємодії між учасниками громади. Крім того, цифрові технології дозволяють забезпечити безпеку інформації та зручний доступ до неї для визначених користувачів [1].

Цифрові інформаційні системи зменшують використання паперової документації. Це не тільки сприяє екологічній стійкості, але й робить процес управління документацією більш прозорим і зручним. Електронні системи дозволяють автоматизувати процеси обробки та зберігання інформації, зменшуючи при цьому ризик втрати або пошкодження документів.

Проте, разом із перевагами існують і виклики. Забезпечення кібербезпеки та конфіденційності інформації стає найважливішим завданням у цифровому середовищі. Необхідно розробляти та впроваджувати найсучасніші засоби захисту інформації, а також здійснювати підготовку висококваліфікованих фахівців, підвищувати кваліфікацію членів громади стосовно важливості дотримання інформаційної безпеки та захисту інформації.

Єдина система управління документами забезпечує централізоване управління всіма документами, що створюються та використовуються в цифровій громаді. Це дозволяє забезпечити ефективну організацію документообігу, а також підвищити рівень безпеки документів, зокрема, за допомогою шифрування та інших методів захисту [2].

Аналітичний інструментарій дозволяє отримувати інформацію про процеси створення, зберігання та використання документів. Ця інформація може використовуватися для підвищення ефективності управління документаційними процесами.

Цифрові технології дозволяють зменшити витрати на створення, зберігання, поширення та використання документів. Це пов'язано з тим, що електронні документи не вимагають матеріального носія та можуть оброблятися за допомогою комп'ютерної техніки.

Електронні документи можуть бути доступні в будь-який час і з будь-якого місця, що покращує доступ до інформації для громадян та організацій.

Важливим етапом у впровадженні цифрових систем керування документацією є залучення спільноти. Шляхом спільної роботи з представниками різних груп та професій можна забезпечити вдалу імплементацію систем та їхню адаптацію до конкретних потреб громади.

Отже, керування документаційними процесами в цифровій громаді – це ключ до успіху та сталого розвитку. З правильним підходом та використанням сучасних технологій можна створити ефективну та безпечну систему обробки інформації, яка сприятиме розвитку цифрової громади у майбутньому.

Література

1. Gonçalves, Maria José Angélico, Amélia Cristina Ferreira da Silva, and Carina Gonçalves Ferreira. The Future of Accounting: How Will Digital Transformation Impact the Sector? *Informatics* 9, no. 1: 19. 2022. URL: <https://doi.org/10.3390/informatics9010019>. (дата звернення: 30.12.2023).

2. Keya Sen, Gayle Prybutok, Victor Prybutok. The use of digital technology for social wellbeing reduces social isolation in older adults: A systematic review. *SSM - Population Health*, Volume 17, 2022. URL: <https://doi.org/10.1016/j.ssmph.2021.101020>. (дата звернення: 30.12.2023).

Петрова Ірина,
кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри інформаційної діяльності
Маріупольський державний університет

ЦИФРОВІЗАЦІЯ ОСВІТИ ТА ЦИФРОВА ОСВІТА В УКРАЇНІ

Цифровізація життєдіяльності українського суспільства поступовий та непростий процес, який відбувається в умовах складних політичних, економічних, соціальних процесів як всередині країни, так і в світі в цілому.

Каталізатором більш активного використання новітніх інформаційних технологій в українській освіті стали виклики, з якими Україна зіткнулась за останні десять років. З них, найбільш вразливими стали: анексія Криму та частини територій Донецької та Луганської областей, а по суті початок російсько-української війни у 2014 році, пандемією, спричиненою коронавірусом SARS-CoV-2 (COVID-19), повномасштабним вторгненням російських військ на територію України 24.02.2022. Понад три роки онлайн-навчання превалує над офлайн-навчанням. Використовуються різні інтернет-сервіси для проведення відео занять, системи управління навчанням для формування та/або вдосконалення цифрової компетентності і тих, хто навчається, і тих, хто навчає, власні інтернет-представництва закладів вищої освіти для дотримання прозорості, відкритості, популяризації результатів діяльності.

На рівні управління освітою в Україні на сьогодні діють Єдина Державна Електронна База з питань Освіти, Всеукраїнська школа онлайн, Національна електронна науково-інформаційна система (URIS), Програмно-апаратний комплекс «Автоматизований інформаційний комплекс освітнього менеджменту», Єдина міжвідомча інформаційна система щодо набору іноземних вступників до закладів вищої освіти України тощо. Також доступним є більш сорока сервісів, які допомагають отримувати освітні послуги дистанційно або онлайн, серед яких онлайн-звернення до освітнього омбудсмена, роз'яснення щодо дошкілля, інструменти для вчителів та директорів шкіл, сервіси для отримання довідок і апостилю, верифікації освітніх документів, відкриті дані про заклади освіти, кількість здобувачів освіти, ліцензовані спеціальності та професії. Розроблено та впроваджено освітній чат-бот @EducationUaBot як інформування про актуальний стан освітнього процесу в Україні і світі, що найбільш корисно вимушено переміщеним особам. За останні роки набрали популярності платформи онлайн-навчання, що є найбільш корисними для здобувачів вищої освіти. В межах підтримки освіти України в умовах повномасштабного вторгнення рф за підтримки білорусі, Coursera, Udemu та edX пропонує своїм користувачам

тисячі безкоштовних онлайн-курсів з різних дисциплін, у разі успішного закінчення яких користувач отримує сертифікат про проходження курсу [4].

Важливе значення мають цифрові платформи, які за мету ставлять не втратити зв'язок з українськими громадянами в аспекті отримання української освіти, які залишилися на тимчасово окупованих територіях, які сьогодні перебувають за кордоном. Дати їм можливість реалізувати себе, свої освітні потреби. Перші курси розробляються після 2014 року. Так, у 2017 році Маріупольський державний університет спільно з Донецьким обласним інститутом післядипломної освіти, Маріупольським НМЦ за підтримки Міністерства закордонних справ Литовської Республіки, Посольства Литви в Україні, Міністерства освіти і науки України та організації «Lithuanian Development Cooperation» реалізує проєкт «Дистанційне навчання українознавчих курсів для учнів з тимчасово окупованих територій» [3]. Сьогодні, на жаль, кількість переміщених осіб збільшилась і немала їх кількість знаходиться за межами України. Тож попит значно збільшився. Українцям запропонована платформа «Доступна освіта» [2].

Як ми вже зауважили цифровізація освітнього процесу, системи управління освітою безпосередньо впливає на підвищення рівня сформованості цифрової компетентності конкретного суб'єкта. Одночасно набуває популярності і сама цифрова освіта, особливо спрямована на категорії громадян, які вже мають вищу освіту або не мають на меті вступ до закладу вищої освіти. Проте, вони ставлять за ціль формування цифрової компетентності. В цьому напрямі активну позицію займає Міністерство цифрової трансформації України.

Створена у 2020 році, оновлена після 24.02.2022 платформа «Дія. Освіта» [1] зосереджена на цифровій грамотності та цифрових навичках. За категоріями споживачів платформа позиціонує себе як веб-простір «для всіх». За цим вкладенням контент платформи розподіляється за форматом, призначенням, професією, темами. Відповідно формату контент платформи містить освітні серіали, тести, симулятори, гайди, вебінари, подкасти, події. В умовах війни акцент робиться на освітніх серіалах, тематикою яких є інформаційна гігієна, кібергігієна, медіаграмотність, кібершахрайство, безпека дітей в інтернеті, розпізнавання фейкової інформації тощо. Але не обмежується тільки цією тематикою. Певна частина контенту присвячена актуальним питанням та проблемам української освіти.

Цифровізація освіти та популяризація цифрової освіти взаємопов'язані процеси, одним з результатів яких є формування цифрової компетентності. На нашу думку, онлайн навчання та дистанційна робота не повинні замінити «живе» навчальне спілкування та «живу» професійну комунікацію. Але, це сьогодні для українців є певним засобом, щоб протистояти важкими викликам, які впливають на розвиток української освіти.

Література

1. Дія. Освіта. URL: <https://osvita.diia.gov.ua> (дата звернення: 14.11.2023).
2. Доступна освіта. URL: <https://dostupnaosvita.com.ua> (дата звернення: 17.11.2023).
3. Новини. Веб-сайт Маріупольського державного університету. URL: https://old.mu.edu.ua/news/u_mdu_pidveli_pidsumki_proektu_z_rozrobki_ukrajinoznavchikh_kursiv_dlja_uchniv_na_nepidkontrolnij_ukrajini_teritoriji/2017-10-26-2080 (дата звернення: 20.11.2023).
4. Цифрова трансформація освіти і наук. Веб-сайт Міністерства науки і освіти України. URL: <https://mon.gov.ua/ua/tag/cifrova-transformaciya-osviti-ta-nauki> (дата звернення: 11.11.2023).

Федотова Оксана,
доктор історичних наук, старший науковий співробітник,
професор кафедри інформаційної діяльності
Маріупольський державний університет

НИЩЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ КНИГИ ОКУПАЦІЙНИМИ ВІЙСЬКАМИ РФ В ХОДІ ПОВНОМАСШТАБНОГО ВТОРГНЕННЯ

Книга як зразок духовної культури українського народу історично неодноразово ставала об'єктом реакційного впливу та заборон. У різні часи Російська імперія усіяло намагалася зрусифікувати українців, переписати історію, знищити культуру, мову, друковане слово. Надалі означені тенденції були підхоплені та розвинуті більшовицькою владою у вигляді нових форм і методів ідеологічного контролю.

Нового прояву антиукраїнська політика набула із початком повномасштабної російсько-української війни, внаслідок чого бібліотечні установи та їх фонди опинилися на окупованих територіях. Російськими «визволителями» було запроваджено вилучення та нищення української книги у бібліотеках Луганської, Донецької та інших областей. За інформацією маріупольської міськради, із загальної кількості видань бібліотечного фонду Маріуполя (налічував до повномасштабної агресії 360 тис. одиниць зберігання), не менш половини творів згоріли під час масованих обстрілів чи були знищені або вивезені на підставі їх віднесення до категорії екстремістських матеріалів (йдеться про книги, видані в Україні протягом 1994–2021 рр.) [10]. Внаслідок воєнних дій руйнування або суттєвого

пошкодження зазнали будівлі: центральної Маріупольської бібліотеки імені Короленка, Бібліотеки ім. Лесі Українки, Бібліотеки ім. О. Купріна та Бібліотеки ім. М. Гоголя. Так, за свідченням директорки центральної Маріупольської бібліотеки імені Короленка В. Лісогор, 19 березня росіяни скинули на книгозбірню авіабомбу, в результаті чого зруйнували до 80% приміщень установи [3].

Паралельно загарбники розпочали активну кампанію з перейменування решти вцілілих бібліотек міста на честь російських письменників (наприклад, історичну бібліотеку Михайла Грушевського перетворили на книгозбірню імені російського історика М. Карамзіна) та здійснили «вчищення» фондів від україномовної літератури. На противагу тому представники окупаційної влади шляхом ввезення «ідеологічно витриманих видань» укомплектували бібліотеки друкованою продукцією згідно з канонами російської історіографії [1].

Між тим, в Ірпені Київської області загарбники вдалися до спалення декількох тисяч примірників біблійних видань та знищили будівлю протестантської церкви [4].

Наприкінці літа 2022 р. російські окупанти відзвітували про вилучення так званої «нацистської» літератури з бібліотек Мелітопольського району Запорізької області. Під гаслом денацифікації представники місцевої поліції практично конфіскували усі книги, які не лише стосувалися періоду АТО, але й дитячу літературу, де нібито у «спотвореній» формі висвітлювалася історія України та силоміць нав'язувалися «нацистські цінності» [9].

На початку 2023 р. загарбники продовжили вилучати українські книги з шкільних закладів та бібліотечних установ. Зокрема, представники окупаційної влади на терені Луганської області розробили та поширили на місцевому рівні очільникам адміністрацій та підпорядкованим освітнім організаціям проскрипційний список на вилучення з фондів шкільних бібліотек 365 найменувань творів друку. Слід зазначити, що об'єктами цензурування стали: україномовна художня література, історичні розвідки, біографічні й публіцистичні твори. За тематичним спрямуванням ідеологічного контролю зазнали: книги, присвячені наслідкам Голодомору 1932–1933 рр. в Україні; навчальні та довідкові видання з історії України; публіцистика й комікси, що побачили світ на терені країни після 2014 р.; серія книг «Знамениті українці»; художні твори з хронологією подій «періоду новітньої історії» в Україні, а також і на Донбасі [8]. Серед заборонених осіб, які фігурують у даній проскрипції, названі: І. Мазепа, С. Петлюра, С. Бандера, Р. Шухевич, В. Чорновіл. До номінації персональних заборон потрапили книжкові видання за авторством О. Забужко, М. Матіос, В. Кіпіані, О. Сенцова, О. Ірванця, Д. Кулеби тощо. У згаданій проскрипції також наявні твори зарубіжних письменників з українським корінням (скажімо, роман «Міф та

божевілля» американського літератора Д. Григорчука з описом подій Революції гідності) [10].

У лютому представники окупаційної влади Маріуполя провели «тимчасове переміщення книг». Під згадану акцію підпали видання Науково-технічної бібліотеки Приазовського технічного університету, які були викинуті на вулицю з метою подальшої утилізації [7].

Влітку 2023 р. окупанти здійснили черговий акт вандалізму у Маріуполі, спаливши всю наявну літературу, яка зберігалася у фонді бібліотеки Храму Петра Могили, що знаходився у підпорядкуванні Православної церкви України. Следством того стало вилучення творів та спалення їх прямо на церковному подвір'ї. На жаль, серед знищених видань назавжди втрачено декілька унікальних україномовних книг [6].

Загалом, за даними тимчасового виконувача обов'язків міністра культури та інформаційної політики Р. Карандеєва, станом на вересень від початку активної фази вторгнення ворог завдав руйнувань більш як 220 книгозбірням, та знищив 187 млн. примірників творів друку з числа сукупного бібліотечного фонду [2].

Отже, на підставі здійсненого дослідження можна констатувати, що на етапі повномасштабної військової агресії окупантами на фоні спроб ліквідації української державності провадиться антиукраїнська політика русифікації шляхом нищення духовної культури українців у вигляді книжкових видань та бібліотек як осередків їх зберегання.

Література

1. В Маріуполі російські спецслужби знищили 1,5 тисячі примірників української літератури 3.06. URL: <https://www.0629.com.ua/news/3622210/v-mariupoli-rosijski-specsluzb-znisili-15-tisaci-primirnikiv-ukrainskoi-literaturi> (дата звернення: 29.12.2023)

2. В Україні за час повномасштабної війни зруйновані понад 220 бібліотек Укрінформ. 19.09.2023. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-culture/3763231-v-ukraini-za-cas-rovnomasstabnoi-vijni-zruinovani-ponad-220-bibliotek.html> (дата звернення: 29.12.2023)

3. Вагнер О. У Дніпрі збирають книжковий фонд для відновлення бібліотек після деокупації Маріуполя 25.10. URL: <https://suspilne.media/602231-u-dnipri-zbiraut-knizkovij-fond-dla-vidnovlenna-bibliotek-pisla-deokupacii-mariupola/> (дата звернення: 29.12.2023)

4. Дзира О.І. Війна з українською книгою: радянські часи та сучасні реалії // Українознавчий альманах. Київ, 2022. Вип. 30. С. 59-65.

5. Железняк Г. У Маріуполі російські окупанти знищили 180 тисяч книжок та чотири бібліотеки, – міська рада. 1.09. URL: <https://suspilne.media/563855-u-mariupoli-rosijski-okupanti-znisili-180-tisac-knizok-ta-cotiri-biblioteki-miska-rada/> (дата звернення: 29.12.2023)

6.Пиріг В. Окупанти спалили всі книги з бібліотеки Храму Петра Могили у Маріуполі. 25.06.2022

https://zaxid.net/okupanti_spalili_vsi_knigi_z_biblioteki_hramu_petra_mogili_u_mariupoli_n1545172 (дата звернення: 29.12.2023)

7.Росіяни викидають книги з фондів одного з університетів в окупованому Маріуполі. 19.02.2023. URL: <https://zmina.info/news/rosiyany-vykydayut-knygy-z-fondiv-odnogo-z-universytetiv-v-okupovanomu-mariupoli/> (дата звернення: 29.12.2023)

8.Росіяни вилучають українські книги на ТОТ. 24.01.2023. URL: <https://sprotyv.mod.gov.ua/rosiyany-vyluchayut-ukrayinski-knygy-na-tot/>

9.Росіяни вилучили всі українські книжки з мелітопольських бібліотек. 20.09.2022. URL: <https://sprotyv.mod.gov.ua/rosiyany-vyluchyly-vsi-ukrayinski-knyzhky-z-melitopolskyh-bibliotek/> (дата звернення: 29.12.2023)

10.Шинкаренко І., Матвійчук І. Окупанти знищують українські книжки. «Гордий, що заборонили мою книгу» – письменник зі США. 19.11.2023. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/okupanty-ukrayinski-knyzhky/32691202.html> (дата звернення: 29.12.2023).

ФАКУЛЬТЕТ ІНОЗЕМНИХ МОВ

СЕКЦІЯ

«МОВОЗНАВЧІ, ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧІ ТА ЛІНГВОДИДАКТИЧНІ КРОС-КУЛЬТУРНІ СТУДІЇ»

Ostap Bodyk,
PhD in Philology, Associate Professor, Head of English Philology Department
Mariupol State University

EXPLORING PARADIGMS: MODELS OF SELF-REGULATED LEARNING IN EDUCATIONAL CONTEXTS

Within the field of education, the search for effective learning methods is ongoing, and one particular approach that is highly regarded is Self-Regulated Learning (SRL). Recognising the crucial significance of SRL in promoting independent and adaptable learning, it is essential to comprehend the fundamental paradigms that underlie it.

SRL entails learners assuming responsibility for their own learning process, making deliberate choices that are in line with their objectives, closely evaluating their progress, and adjusting their tactics as necessary. The multitude of models linked with SRL offers a diverse and extensive field for inquiry. Metacognitive frameworks and socio-cognitive perspectives provide several viewpoints that allow us to analyse and improve the learning experience.

Through the analysis of these frameworks – the cultivation of learners' independence, drive, and self-awareness – in educational settings, our objective is to uncover the intricate dynamics that impact the efficacy of SRL models and their consequences for a wide range of learners.

The notion of students as active participants in the teaching-learning process is a significant field of study in educational technology. SRL is essential for attaining learning goals in technology-enriched learning environments (TELE). Through an examination of historical literature on SRL, current models, and our expertise in this domain, our objective is to pinpoint models that accurately depict various features of SRL within technology-enhanced learning settings.

Carneiro et al. identified two distinct forms of SRL: one is a narrower form where students exert control over their learning to accomplish specific tasks, often employing instructional strategies commonly used in formal educational settings, with a focus on autonomy in the learning

process; the other is a broader form where individuals take charge and redirect their own learning [2].

The objective was to identify models that will aid in modelling specific features of SRL in technology-enhanced learning environments, particularly in the second context.

SRL has garnered considerable attention in educational research since the 1980s. Models that draw inspiration from Bandura's socio-cognitive theory [1], namely those put out by Zimmerman [9] and Pintrich [3], have significantly influenced the concept of SRL. Zimmerman's model prioritises self-reliance and mastery of learning strategies, whereas Pintrich's approach emphasises the connection between cognitive processes and affective-motivational aspects.

Nevertheless, it is advantageous to ascertain the extent to which technology-enhanced environments can facilitate the growth of SRL. Hence, we deem it worthwhile to share our expertise on this subject.

Competency-based assessment in the university setting seeks to equip students with the necessary skills to effectively utilise technological tools in their future professional endeavours, while also promoting sustainability. These skills are crucial for adapting to lifelong learning in the professional realm. Students must have the ability to self-regulate in their educational endeavours, cultivating enduring and durable habits.

SRL refers to the process by which learners actively and intentionally use cognitive, motivational, and behavioural strategies to enhance their own academic performance. The process entails strategically organising their information, employing many learning strategies to enhance comprehension, and demonstrating perseverance in their learning. SRL primarily involves the learners assuming an active part in their own learning process.

In addition to its immediate influence on academic achievement, SRL is also crucial for other areas of contemporary educational interest. Critical thinking assumes that learners possess the ability to self-observe and reflect on their cognitive processes when encountering new knowledge. Learners must vigilantly observe their interactions with online content in order to achieve digital literacies. SRL is essential for both lifelong learning, which occurs across a learner's entire life, and life-wide learning, which occurs in many contexts and spaces throughout a learner's life.

An individual's lack of self-motivation, inability to recognise their own learning requirements, and failure to self-evaluate diminishes their chances of acquiring knowledge or achieving success in non-academic settings. Put simply, educational instruction that aims to equip students for future learning will gain advantages by include the cultivation of SRL. This is especially relevant in a field that focuses on developing abilities, such as language learning. Even in a formal educational setting, a significant amount of practice and active involvement with the

language being learned, such as considerable reading and listening, is necessary. The correlation between SRL and achievement in language acquisition has been unequivocally established.

An important finding from research is that individuals of all ages are capable of and actively engage in self-regulating their learning. However, this skill may be greatly improved through instructional interventions. By fostering, exemplifying, overseeing, and incentivizing SRL, educators can empower students to develop the capacity to independently oversee their own learning. In addition, the educational setting plays a crucial role in influencing learners' capacity to actively participate in and cultivate SRL abilities. Conversely, if we neglect to promote self-reflection or limit students' options by providing overly structured materials and activities, it will have a detrimental effect on their capacity to grow in this domain.

It is important to note that SRL functions at various stages of learning. Self-regulated learners, on a macro level, make informed choices regarding their needs and objectives, and consistently assess their overall progress over the course of a semester, as an illustration. Self-regulation at a micro, or task, level entails making deliberate decisions regarding the approach to a task, monitoring progress, and modifying learning behaviours throughout the learning process. The student must possess a range of skills in order to operate well across these distinct periods.

During the past twenty years, multitudes of models pertaining to SRL have been established. The majority of these assumptions propose that the process of self-regulating one's learning activities occurs in cycles consisting of three or four stages. Winne & Hadwin introduced a model of SRL that identifies four distinct stages: (1) task definition, (2) goal establishment and planning, (3) implementation of study techniques and strategies, and (4) metacognitive adjustment of studying for future purposes [5].

Zimmerman established a model that elucidates the process by which university students, who aspire to enhance their academic performance, govern and manage their own learning. Based on this paradigm, a SRL cycle comprises four stages: (1) self-assessment and monitoring, (2) goal establishment and strategic planning, (3) execution and monitoring of strategies, and (4) monitoring of strategic outcomes [7].

Zimmerman [8] proposed a social cognitive model of SRL that includes a more comprehensive examination of the processes involved at each step. Based on this paradigm, self-regulation is accomplished through a series of cycles that involve (1) foresight, (2) performance or volitional control, and (3) self-reflection. Zimmerman [*ibid*] provides a description of the stages in the following manner:

- During the forethought phase, it is crucial to conduct task analysis and cultivate self-motivation beliefs. Task analysis encompasses the systematic planning procedures involved in creating goals and developing strategies. A student's self-

motivational beliefs encompass their self-efficacy beliefs, outcome expectations, intrinsic interest, and goal orientation.

- The ability to manage and regulate one's actions or choices. During this stage, the student carries out and closely observes the selected strategy. Zimmerman differentiates between self-control and self-observation. Self-control include regulatory mechanisms such as self-instruction, visualisation, attention concentrating, and task methods. Self-observation encompasses the utilisation of techniques such as self-recording and self-experimentation.

- No information provided. Introspection. During the self-reflection phase, the learner endeavours to assess the result of his endeavours.

Self-regulation encompasses cognitive, affective, motivational, and behavioural elements, as previously stated [6, p. 751]. Although the Zimmerman model mentioned earlier does take into account motivational factors, the initial models of SRL primarily focused on the cognitive aspect of self-regulation. The function of motivation in SRL has just lately gained more attention [4].

In conclusion, the exploration of paradigms concerning models of SRL in educational contexts reveals the integral role of SRL as a highly regarded approach promoting independent and adaptable learning. SRL involves learners taking responsibility for their own learning process, making deliberate choices, evaluating progress, and adjusting strategies as needed. The extensive study of SRL, encompassing models like metacognitive frameworks and socio-cognitive perspectives, provides valuable insights into its efficacy.

SRL has proven essential in technology-enhanced learning environments, with two distinct forms – one where students control their learning for specific tasks and another where individuals redirect their own learning. The competency-based assessment in universities aims to equip students with skills for effective use of technological tools and promotes sustainability, making SRL crucial for critical thinking, digital literacies, and lifelong learning.

Furthermore, SRL is a crucial skill beyond academic settings, especially in areas like language learning, where it is linked to achievement in language acquisition. Instructional interventions have been shown to significantly improve SRL, occurring at various stages of learning, including task definition, goal establishment and planning, implementation of study techniques, and metacognitive adjustment for future purposes.

Various models, such as the four-stage model introduced by Winne & Hadwin and Zimmerman's social cognitive model, highlight the cyclical nature of SRL, encompassing cognitive, affective, motivational, and behavioral elements. Motivation, particularly emphasized in recent research, plays a significant role in enhancing students' capacity to actively participate in and cultivate SRL abilities.

In essence, the holistic understanding of SRL models emphasizes their dynamic nature, serving as a cornerstone for fostering effective learning strategies and preparing individuals for lifelong learning in diverse educational and non-academic contexts. Ongoing research and a commitment to refining instructional practices will be pivotal in harnessing the full potential of SRL for learners worldwide.

References

1. Bandura, A. Social Cognitive Theory for Personal and Social Change by Enabling Media. In A. Singhal, M. J. Cody, E. M. Rogers, & M. Sabido (Eds.). *Entertainment-education and social change: History, research, and practice*. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates Publishers, 2004. P. 75–96. URL: <https://shorturl.at/dsY23> (Accessed: 15.12.2023).
2. Carneiro, R., Lefrere, P., Steffens, K. & Underwood, J. *Self-regulated learning in technology enhanced learning environments: a European perspective*. Rotterdam, The Netherlands: Sense Publishers, 2011. URL: <https://shorturl.at/beHO1> (Accessed: 15.12.2023).
3. Pintrich, P. R., Wolters, C. A., and Baxter, G. P. Assessing metacognition and self-regulated learning. In G. Schraw and J. Impara (Eds.). *Issues in the Measurement of Metacognition*. Lincoln, N: University of Nebraska, 2000. P. 43–97. URL: <https://shorturl.at/apuIT> (Accessed: 15.12.2023).
4. Schunk, D. H. & Zimmerman, B. J. (Eds.). *Motivation and self-regulated learning. Theory, research and application*. New York, NY: Lawrence Earlbaum Associates, 2008. 428 p. <https://doi.org/10.4324/9780203831076>.
5. Winne, P. H. & Hadwin, A. F. Studying as self-regulated learning. In D. J. Hacker, J. Dunlosky, & A.C. Graesser (Eds.). *Metacognition in Educational Theory and Practice*. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates, 1998. P. 277-304. <https://doi.org/10.4324/9781410602350>.
6. Zeidner, M., Boekaerts, M. & Pintrich, P. Self-regulation. Directions and challenges for future research. In M. Boekaerts, P. Pintrich & M. Zeidner (Eds.). *Handbook of Self-regulation*. New York, NY: Academic Press, 2000. P.749-768. <https://doi.org/10.1016/B978-012109890-2/50052-4>.
7. Zimmerman, B. J. Academic studying and the development of personal skills: a self-regulatory perspective. *Educational Psychologist*, 1998. № 33. P. 73-86. <https://doi.org/10.1080/00461520.1998.9653292>.
8. Zimmerman, B. J. Attaining self-regulation: a social cognitive perspective. In M. Boekaerts, P. Pintrich, & M. Zeidner (Eds.). *Handbook of Self-Regulation*. New York, NY: Academic Press, 2000. P. 13-39. <https://doi.org/10.1016/B978-012109890-2/50031-7>.
9. Zimmerman, B. J. Models of self-regulated learning and academic achievement. In B. J. Zimmerman & D. H. Schunk (Eds.). *Self-regulated learning and Academic Achievement. Theory,*

Гайдук Неллі,
кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри прикладної філології
Маріупольський державний університет

ПРОБЛЕМА МАНІПУЛЯТИВНОГО ВПЛИВУ У СУЧАСНОМУ МЕДІЙНОМУ ПРОСТОРИ

У сучасному цифровізованому та медіатизованому суспільстві зростає обсяг інформації, що поширюється шляхом засобів масової інформації; зростає роль та вага соціальних мереж та новин, що розповсюджуються не лише за допомогою сайтів новин, але й месенджерів; зростає також міжнародна напруга, що ставить споживачів новин у таке становище, при якому вони майже не спроможні критично ставитися до інформації, що сприймають. Засоби масової інформації – це саме така соціальна інституція, що виконує вплив на масове населення за замовленням окремих соціальних груп чи політичних партій або окремих вагомих у суспільстві осіб, як у цілому, так і на окремі соціальні, громадські, вікові тощо категорії. Медійною маніпуляцією при цьому вважається «вид психологічного впливу, що здійснюється через пресу у широкому сенсі цього слова, соціальні мережі, рекламні матеріали, що призводить до пробудження в об'єкта впливу намірів, які змінюють його бажання, настрої, поведінку, погляди тощо» [1].

Сутність маніпулятивного впливу на підсвідомість споживачів медійного тексту є предметом постійної уваги як вітчизняних, так і зарубіжних дослідників у багатьох наукових галузях: так, спеціалістами у галузі філософії, що торкалися проблеми, є К. Апель, М. Вебер, Ю. Габермас, Л. Кольберг, Д. Остін, Д. Сьорль, у царині соціальних комунікацій – О. Дзьобан, В. Іванов, Г. Почепцов, В. Різун, О. Холод, психології – І. Булах, Т. Зайчикова, соціології – Б. Берельсон, Н. Лейтес, лінгвістичні дослідження належать таким вченим, як М. Варій, С. Гнатюк, Я. Жарков, В. Застольська, Р. Лавлінський, Ю. Поліщук, М. Присяжнюк, О. Рябоконт, Ч. Сьомін та іншим [1], що свідчить про мультидисциплінарність та актуальність обраної теми дослідження.

Зупинимося зараз на такому аспекті цієї широкої проблеми, як інструментарій медійного впливу. Низка вчених вважає, що до інструментів впливу медіа на громадську свідомість належать: переконування; навіювання; наслідування; психологічне зараження;

власне маніпулювання [2].

Переконування є найбільш аргументованим та «найлагіднішим» способом впливу за допомогою ретельно дібраних аргументів, фактів, доказів та обґрунтованих висновків, що змушують отримувача цих аргументів власними роздумами дійти потрібних висновків; переконування буде вважатися успішним, коли реципієнт зможе задіяти власну розумову активність та критичне мислення, засновуючись на наведених аргументах [2].

Навіювання більш відоме у наукових колах під сугестією, що і означає у буквальному перекладі із англійської «навіювання» або «натяк»; навіювання здійснюється за допомогою довірливості та емоційності реципієнта і не майже не стосується розумової діяльності. Навіювання апелює до емоцій реципієнта, можливо, буде відбуватися інтенсифікація емоцій, що може призвести до розгубленості, напруженості, пригніченості [2].

Принцип наслідування полягає у тому, що споживча аудиторія бере моделі поведінки, звички, манери спілкування, ідеали, матеріальні і духовні цінності, естетичні смаки тощо і ці моделі поведінки, звички, манери спілкування, ідеали, матеріальні і духовні цінності, естетичні смаки нав'язані аудиторії із засобів масової інформації [2].

Психологічне зараження полягає в передачі через вербальні й невербальні повідомлення емоційного стану, ставлення (наприклад, паніки, страху), зараження ними аудиторії; особливо активно це може відбуватися навіть не за допомогою ЗМІ, а за допомогою художнього слова, тобто кіноіндустрії, що, на кшталт сугестивного впливу, апелює до емоційної сфери, тільки більш глибоко [2].

Нарешті, маніпулювання як особливий вид медійного впливу, є завжди прихованим. Його інколи важко розпізнати навіть при ретельному аналізі, тим паче, пересічний реципієнт не здатен до цього. В основі маніпуляції лежить цілеспрямована дія на масову аудиторію, щоб скерувати її в потрібне русло, викликати в неї бажані настрої і поведінку [2].

Тож, знання вищеназваних маніпулятивних прийомів та критичне сприйняття інформації, що дістається до нас шляхом медіа, можуть допомогти у розпізнаванні маніпулятивних стратегій, а, отже, медійна грамотність може допомогти у протидії маніпуляціям.

Література

1. Андрущенко І. О. Мовна особистість як об'єкт наукових досліджень: принципи класифікації / І. О. Андрущенко // Лінгвістика та лінгводидактика у сучасному інформаційному суспільстві: [матеріали студентської науково-практичної конференції 4-6 квітня 2007 р. / відп. Ред. Г. Б. Мінчак]. К.: Вид. центр КНЛУ, 2007. С. 5 – 8.

2. Зойко Л.Я. Дискурс як противага мовним маніпуляціям мас-медіа. Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Філософські науки. Випуск 1

Гаргаєва Ольга,
старший викладач кафедри грецької філології
Маріупольський державний університет

ІСТОРИКО-КУЛЬТУРОЛОГІЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ВИНИКНЕННЯ БЕЗЕКВІВАЛЕНТНОЇ ЛЕКСИКИ

Найбільш істотні особливості мови і тим більше культури розкриваються при зіставленні мов, і звичайно, культур. За визначенням Е.С. Маркаряна, культура – це позабіологічно вироблений спосіб діяльності людей, завдяки якому їх активність відповідним чином регулюється, фізично забезпечується та відтворюється [2, С. 138–139]. Це загально родове поняття культури може бути конкретизоване в залежності від об'єктів співвіднесення. Якщо співвідносити різноманітні історичні спільноти людей, то оперувати треба поняттям «історично певна культура». Під історично певною культурою Г.О. Антіпов розуміє як локальні історичні типи культур (етнічні культури), так і загально історичні типи культур (суспільно-формаційні типи) [1, с. 72].

Серед факторів, що сприяють виникненню та закріпленню національно-культурної специфіки локальних історичних спільнот, більшість вчених виділяють перш за все природно-географічні, соціальні, історичні чинники, які складають особливості життя того чи іншого етносу. Природний та соціальний ландшафт, в межах якого здійснюється будь-яка діяльність, а також артефакти, в яких зберігається діяльність минулих поколінь, розуміються в науці як умови діяльності. Не співпадаючи в різних культурах умови діяльності сприяють утворенню національно-культурних варіантів здійснення ідентичної діяльності [3].

Ю.В. Бромлей стверджує, що відмінності не існують самі по собі, і тільки контакт з іншими, порівняння свого із чужим надають тим чи іншим елементам культури статус диференційної ознаки. Контакт з «чужими» сприяв формуванню, закріпленню, а також усвідомленню відмінностей між своєю та чужою спільнотою [2, с. 66].

Загальновідомо, що мова є національно-специфічним компонентом культури. Мова сприяє тому, що культура може сприяти, або стати на заваді вдалому спілкуванню. Бо мова – це перш за все ознака приналежності її носіїв до певного соціуму, етносу.

У сучасному мовознавстві зустрічається термін «конфлікт культур» [3]. Щоб зрозуміти суть терміна, перш за все необхідно вдуматися в слово «іноземний». Його внутрішня форма

абсолютно прозора: з інших країн. Рідна, не з інших країн, культура об'єднує людей і одночасно віддаляє їх від інших, чужих культур. Інакше кажучи, рідна культура – це щит, що охороняє національну своєрідність народу, і глухий паркан, що відгороджується від інших народів і культур. Наприклад, стародавні греки та римляни всіх людей інших країн та культур називали варварами, що від грецького позначає `чужинець`. Слово це прямо пов'язане з нерідною мовою: чужі мови сприймалися на слух як невиразне бар-бар-бар, що російською звучить як `балабол`. Наводити приклади конфліктів культур можна нескінченно довго. Абсолютно ясно, що ця проблема стосується всіх галузей людського життя і діяльності за будь-яких контактах з іншими культурами: при читанні іноземної літератури, знайомстві з іноземним мистецтвом, театром, кіно, пресою, радіо, телебаченням, піснями тощо.

Прийнято вважати, що план змісту мови (включаючи зміст лексичних одиниць) варіюється від мови до мови та максимально співвідноситься з національною культурою. Мова підпорядковує собі, організує світосприйняття її носіїв. Саме тому, в ситуації контакту представників різних лінгвокультурних спільнот та, водночас, носіїв різних мов, національно-специфічні особливості етнодиференціюючих компонентів культур-комунікантів можуть ускладнити процес спілкування. До таких національно-специфічних особливостей мови і належать безеквівалентні лексичні одиниці, що описують чужу систему цінностей, називають поняття та предмети, які належать до однієї національної культури та відсутні в іншій.

Ми погоджуємося з думкою багатьох вчених стосовно того, що певне слово можна назвати безеквівалентним у відношенні до будь-якої іншої мови, тобто лише у порівнянні двох або більше мов. Чим самотніше порівнювані мови, чим менше в їх історії було культурних контактів, тим менше у них точок зіткнення, тим більше вони різняться. До неспівпадаючих елементів, або елементів, що не мають еквівалентів в інших мовах відноситься, перш за все, безеквівалентная лексика. Традиційно до причин безеквівалентності лексики, за якими також класифікують типи безеквівалентності відносять: 1) відсутність предмету, явища в житті народу мови перекладу; 2) відсутність в мові перекладу тотожного поняття; 3) відмінність лексико-стилістичних характеристик [1, с. 82].

Саме даний шар лексики, котрий містить слова, план змісту яких неможливо зіставити з якими-небудь іншомовними лексичними поняттями, грає особливу роль в уявленні про іншокультурний ареал.

Література

1. Антіпов Г.О. Текст як явище культури. Львів: 2009. 194 с.
2. Коптілов В.В. Першотвір і переклад. К.: Дніпро, 1992. 216 с.
3. Маркарян Е.С. Теорія культури та сучасна наука. Одеса: Думка 2003. 214 с.

Герман Ксенія,
старший викладач кафедри прикладної філології
Маріупольський державний університет

СПОСОБИ УТВОРЕННЯ НЕОЛОГІЗМІВ В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ ТА ЇХ СТРУКТУРА

Створення нових слів – неологізми – в англійській мові завжди відображало творчий потенціал та еволюцію мови. Цей феномен, що відкриває шлях для вираження нових ідей, почуттів та концепцій, відбувається за допомогою різних мовних механізмів. Від похідності до скорочень та аналогій - способи утворення неологізмів широкі та невичерпні. В цій частині ми розглянемо різноманітність способів формування нових слів в англійській мові та їхню структуру, розкриваючи процес творення та вживання цих мовних новацій. [1, с.137]

Ми зупинимося на найбільш частих з цих способів утворення неологізмів, а саме:

- афіксальних способів
- словотворення або словоскладання
- конверсія
- скорочення
- запозичення з інших мов
- аббревіації

Ось кілька прикладів сучасних слів, утворених за допомогою **афіксального** способу:

- Дебот (debate + -er): людина, яка активно бере участь у дебатах або спірництвах.
- Інстаграмміст (Instagram + -ist): особа, яка активно користується та публікує контент на Instagram.

- Віртуалізація (virtual + -ization): процес створення віртуальних версій чогось реального, такого як віртуальна реальність або віртуальна машина.

- Фемінізм (feminine + -ism): рух, спрямований на рівність прав жінок у суспільстві

- Емоджі (emotion + -ji): маленькі зображення або смайлики, що використовуються для вираження емоцій у письмовому спілкуванні. Ці слова показують, як афіксальний метод активно використовується для формування нових слів у сучасній англійській мові.

Словотворення за аналогією здійснюється шляхом заміни в слові-моделі реального або уявного елемента. Залишається активною тенденція скорочення слів до одного письмового знаку, лише за умови, що цей елемент буде загальнозрозумілим носіям мови. Наприклад, елемент *i-* слова iPod став вживатися як цілком самостійна одиниця

словотворення, за аналогією до таких словотворчих суфіксів, як *e-*, *m-*: *iCrime*, *iWork*, *iLife*, *iBook*, але при цьому він асоціюється з портативним приладом iPod графічно і морфологічно.

Pod, другий елемент слова iPod, також став використовуватися при утворенні нових лексичних одиниць, при цьому він має семантичне навантаження повного слова. Більше прикладів вказано нижче:

- *Brunch*: від *breakfast* (сніданок) та *lunch* (обід) – це прийом їжі, який поєднує риси і сніданку, і обіду.

- *Mockumentary*: від *mock* (фальшивий, підроблений) та *documentary* (документальний) – це художній фільм або телевізійна програма, що наслідує стиль документального кіно, але має вигадану сюжетну лінію.

- *Infomercial*: від *information* (інформація) та *commercial* (комерційний) – це телевізійна програма, яка поєднує інформаційну і комерційну складові, часто використовуючи пропаганду продуктів чи послуг.

- *Sporck*: від *spoon* (ложка) та *fork* (виделка) – це столовий прибор, що поєднує в собі функції ложки і виделки.

- *Guesstimate*: від *guess* (вгадати) та *estimate* (оцінка) – це приблизна оцінка або розрахунок, здійснений на основі припущень або відгадок.

З точки зору словотворення відбувається певне моделювання, відбиття моделі зразка, його морфологічної структури. Модель слова-зразка заповнюється новим лексичним матеріалом шляхом заміни одного з компонентів. [2, с.187]

Конверсія – це процес, коли слово однієї частини мови (наприклад, дієслово) перетворюється на слово іншої частини мови (іменник, прикметник чи прислівник) без зміни форми. Отже, у англійській мові, конверсія може відбуватися шляхом використання слова в іншій частині мови без зміни форми. Наприклад:

- Прикметник стає іменником: *poor* (прикметник) стає *The poor* (іменник) – бідні.

- Дієслово стає іменником: *To read* (дієслово) стає *The read* (іменник) – читання.

- Дієслово стає прикметником: *To calm* (дієслово) стає *A calm voice* (прикметник) – спокійний голос.

Цей процес конверсії використовується для розширення мовного ресурсу, надаючи словам нові функції та значення без необхідності змінювати їхню форму.

Скорочення. Скорочення неологізмів утворює нові слова чи фрази шляхом скорочення або злиття існуючих слів. Цей процес є одним із способів створення неологізмів, тобто нових слів, які виникають в мові, часто відображаючи сучасні технології, тренди, або відповідаючи потребам комунікації. Скорочення може включати в себе злиття двох чи

більше слів, відкидаючи частину кожного слова, щоб утворити нове слово або фразу. Наприклад, «brunch» утворився від поєднання «breakfast» та «lunch», щоб описати їжу, яка поєднує елементи сніданку та обіду. Такі скорочення можуть бути популярними у мовній спільноті та широко використовуватися в повсякденному мовленні через їхню лаконічність та зручність. Наприклад, «info» від «information», «ad» від «advertisement», або «blog» від «weblog». Цей процес створення скорочень є одним із способів, яким англійська мова постійно розширює свій словниковий запас, відображаючи нові поняття, технології та потреби спілкування в сучасному світі.

Запозичення з інших мов. Запозичення сучасних слів у англійській мові – це процес бережливого чи безпосереднього використання слів з інших мов або культур, щоб вони стали частиною англійського словника. Це явище поширене у зв'язку з глобалізацією, технологічними змінами та культурними взаємодіями. Сучасні англійські слова часто запозичуються з інших мов, таких як іспанська, французька, німецька, японська та інші, через потребу виразності чи відображення нових концепцій, продуктів або культурних явищ. [3, с.256]

Таким чином, з одного боку, останнім часом в мові спостерігається використання численних способів утворення нової лексики (афіксація, словоскладання, змішання, аббревіація, конверсія), що відображають словотворчі та семантичні процеси, що відбуваються в мові в даний період. З іншого боку, формування семантики неологізму служить результатом лінгво-креативної діяльності, пов'язаної з переходом нової одиниці з індивідуального конкретного вживання в використання мовним співтовариством. Найбільш характерними способами утворення неологізмів в сучасній англійській мові є словоскладання, конверсія й зміна значень слів.

Література

1. Пічахчи О. В. Корпус лексичних архаїзмів та неологізмів грецької мови. Мовні і концептуальні картини світу. 2014. Вип. 47(2). С. 137 – 142.
2. Пічахчи О. В. Неологізми з афіксоїдними компонентами в новогрецькій мові. Мовні і концептуальні картини світу. 2011. Вип. 37. С. 187 –191.
3. Cook G. The Discourse of Advertising. 2nd edition. New York : Routledge, 2001. 256 с.

Городнюк Наталія,
доктор філологічних наук, доцент, професор кафедри англійської філології
Маріупольський державний університет

РОМАН М. СЕРВАНТЕСА «ДОН КІХОТ»: ПРИНЦИПИ КОНСТРУЮВАННЯ ТЕКСТУ

Мігеля де Сервантеса (1547–1616) іноді жартома називають першим постмодерністом, оскільки в його романі «Премудрий гідальго Дон Кіхот з Ламанчі» широко використовуються принципи текстотворення, що стали характерними для постмодернізму ХХ ст.: структурний прийом «текст у тексті», гра іншими текстами, пародіювання культурних кліше (лицарського та пасторального роману), іронія щодо текстотворення, оголення прийому тощо.

«Текст у тексті» – це введення в основний текст вставних текстів (рукописів героїв, їх віршів чи віршів, їм присвячених, щоденників, листів, газетних статей тощо), тобто «текст у тексті» – це вставні тексти, які пишуть, читають або розповідають герої основного тексту (тексту-обрамлення).

У романі «Дон Кіхот» сила-силенна таких вставних текстів: по-перше, це поезії, присвячені Дон Кіхоту, Санчо Пансі, Дульсінеї, Росінанту, що приписані автором іншим героям лицарського роману: автор містифікує читача, приписуючи всі ці тексти героям, із домінуючих рис яких, як і мотивів сюжетних схем відповідних творів, «зіткано» усі перипетії сюжетної лінії Дон Кіхота, але у знижено-комічному ключі: бій з велетнями представлено як бій з вітряками або з бурдюгами з вином, а відлюдництво і страждання лицаря на Білій Скелі – як біганина напівголяка у гористій місцевості. По-друге, це поезії, приписані героям роману: зокрема, самому Дон Кіхоту, адже за лицарським каноном закоханий лицар має неодмінно бути поетом; студенту-пастуху Хризостому, що помирає від кохання до жорстокосердної Марсели, перевдягнутої на пастушку (іронія щодо тем, мотивів та образів пасторального роману і мотив умовності, гри та переодягання), його друзі Амбросіо, Анзельмо та інші. Таким чином, крім лицарського, у Сервантеса усіяло пародіюється пасторальний роман та його кліше: всі пастухи (а це здебільшого перевдягнуті студенти-інтелектуали, що занадто перечитали пасторальної літератури) – це закохані поети-піснярі, що співають на лоні природи свої пісні про кохання до прекрасної пастушки, також перевдягнутої (отже, якщо Дон Кіхот – це жертва лицарського роману, то студент Хризостом – пасторального). По-третє, це вставні історії, які знаходять чи якими обмінюються герої роману під час мандрів (наприклад, історія про безрозсудно-цікавого). По-четверте, це

розповіді про своє життя і кохання Карденіо та Доротеї: сюжетний перебіг подій викладається спершу одним героям (Дон Кіхоту, Санчо Пансі та пастухам), а потім іншим (пароху і цилюрнику). Власне, сам текст роману фігурує як містифікація і псевдопереклад: автор грається з читачем, стверджуючи, ніби знайшов і купив рукопис арабською мовою на єврейському базарі в Толедо, а потім віддав на переклад якомусь безіменному морискові.

У романі Сервантеса все підкреслено удавано: і Дон Кіхот зі своїм бзиком лицарства, і його зброєноша Санчо Панса, що мріє стати губернатором острова, і прекрасна Дульсінея – проста дівчина-селянка, що навіть не в курсі про закоханість Дон Кіхота, і сама закоханість вигадана, бо, за канонами лицарського роману, лицар без кохання і Дами – це не лицар, тож якщо дами нема, то її треба вигадати, і вірші на честь Дон Кіхота, написані його славними попередниками-лицарями, і той факт, що герої 2-ої частини є одночасно читачами 1-ої частини, а також обговорюють і критикують автора.

Таку підкреслену штучність і вигаданість роману неодноразово зауважували його реципієнти та дослідники (зокрема, В. Шкловський, В. Набоков, Х.Л. Борхес та ін.). Зокрема, Х.Л. Борхес у своєму есе «Прихована магія в “Дон Кіхоті”» зазначав, що «Сервантесу подобається перемішувати об'єктивне й суб'єктивне, світ читача й світ книги. У розділах, де дискутується, чи є тазок для гоління шоломом, а сідло попоною, ця проблема викладена відверто; в інших місцях ... автор вдається до натяків» [1]. На думку Борхеса, таку приховану магію в «Дон Кіхоті» і створює гра двозначностями: герої другої книги роману вже прочитали першу книгу й обговорюють майстерність Сервантеса, тобто герої «Дон Кіхота» є одночасно і читачами «Дон Кіхота»: «Чому нас бентежить, що Дон Кіхот є читачем “Дон Кіхота”, а Гамлет – глядачем “Гамлета”? Здається, я знайшов причину: такі інверсії передбачають, що коли уявні персонажі можуть бути читачами або глядачами, то й ми, їхні читачі або глядачі, можемо бути уявними» [1].

У передньому слові автор типово у постмодерному дусі бідкається щодо власного текстотворення, як «вийду тепер перед люди з історією, сухою, мов той курай степовий, бідною на вигадки, безрадною на стиль, скупюю на думки, позбавленою прикмет ерудиції та вченості, без виносок на берегах і приписок у кінці тому, як то буває у деяких оповідних, суто світських книжках, що так і кишать цитатами з Арістотеля, Платона і цілої тічки інших філософів навдивовижу читачам, що вважають таких авторів за людей прочитаних, одукованих і проречистих на слово...» [2], на що отримує суто постмодерну пораду співрозмовника самому те все понаписувати, а «потім їх кому завгодно приписати: хоч попу Івану Індійському, а хоч самому цісареві трапезонтському» [2].

Проблема художньої умовності та ігровий принцип мистецтва є головним питанням рефлексії автора. Ключем до роману постає розділ XLV, в якому остаточно вирішуються

сумніви щодо Мамбрінового шолома та сідла; шолом Мамбріна виступає тут символом вищої умовності мистецтва та гри: Дон Кіхот наділяє культурними смислами голілляницю, глядачі підігрують йому, а ті, хто не збагнув суті гри, сприймає її за абсурд.

Дискусія про сутність і призначення літератури артикулюється у розділі XXXII. Так, тут представлено дискусію у корчмі про лицарські романи, де міркування корчмаря, корчмарівни, наймички та інших співрозмовників утілюють різні погляди на призначення та функції літератури, а також окреслюють «горизонт сподівань» кожної представленої верстви реципієнтів. У розділах XLVII-XLVIII важливими для розуміння естетичних орієнтирів автора видаються промова каноника про лицарські романи, вимисел і правдивість, мету та завдання мистецтва, а також дискусія героїв про комедії. Все це створює вагомий метатекстуальний шар тексту.

Отже, головним героєм роману «Дон Кіхот» є не знедолений дивакуватий ідальго і не зображення його недоладних подвигів, а книга і пригоди письма: всі герої твору – пишуть, читають, розповідають чи переповідають історії, які, нанизуючись одна на одну і переплітаючись між собою, і створюють химерне плетиво тексту. «Дон Кіхот» – це книга про інші книги та про процес створення тексту, «текст у тексті» та метатекст.

Література

1. Борхес Х.Л. Прихована магія в «Дон Кіхоті» // Борхес Х.Л. Нові розслідування. <https://lib.com.ua/ru/download/novi-rozsliduvannia/>
2. Сервантес М. де Премудрий гідальго Дон Кіхот з Ламанчі (пер. Анатоль Перепадя, Микола Лукаш). Частина 1. <https://www.ukrlib.com.ua/world/printitzip.php?tid=277>

Золотько Юлія,
старший викладач кафедри англійської філології
Маріупольський державний університет

ESP TRAINING OF MASTER'S DEGREE STUDENTS: OVERCOMING THE OBSTACLES WHILE DESIGNING AN ESP COURSE

Teaching English for Specific Purposes (ESP) has become vitally important in Higher Education. Nowadays teaching and learning ESP at non-linguistic faculties of universities go under the curricula aimed at teaching students majoring in different fields of study. The academic process is carried out within the stipulated criteria of the Common European Framework of Reference for

Languages: Learning, teaching, assessment [1, 3], the National ESP Curriculum [2], a large number of university curricula in act.

Profession-related English instruction at universities has been in the scope of the researches of both Ukrainian and foreign scientists for many years (O. Bigych, N. Borysko, S. Nikolayeva, O. Tarnopolsky, J. Crandal, M. Wesche, N. Cloud, J. Cummins, R.K. Johnson, M. Swain).

The aim of teaching ESP is to meet the learners' needs, provide them with the knowledge, competences so that they will be able to perform their professional tasks successfully. The widespread scheme of ESP acquisition among Ukrainian universities aims at forming communicative competence in General English during the first two years of study. Starting from the third year of study students move on to learning professionally oriented English according to their specialization. University teachers apply a different approach when it comes to students who learn to get a diploma at Master's degree. They are supposed to enter the university with already well-developed General English communicative competence. Such students feel no need to learn General English further, but strive to develop professionally oriented English competence right from the first year of study. Therefore, of particular interest and significance are the developments of the methodologies and techniques resulting in the formation of professionally oriented foreign language competence.

Of the utmost importance is taking into account the peculiar features of teaching adult students. Among the effective ways of adult education provision are a specific organization of the educational process and special forms of pedagogical communication.

As far as the expectations and requirements of an adult student for the effectiveness of the educational process are concerned, they largely depend on personal and professional motives, interests and needs as well as their social role. Professionals, who already have their first degree in the subject area, are inclined to compare the effectiveness of their professional activity with the effectiveness of the educational process. Thus, work with adult students, qualified specialists requires attention to the personality of each student. Properly organized pedagogical communication allows the lecturer to intensify the educational process and enhance students' speaking skills. To create optimal conditions for mental comfort in the learning process, teachers should strive for a natural informal communication, characterized by friendly participation, emotional responsiveness and attention to the interlocutor, thus demonstrating friendliness, trust, interest.

The authors of the study proposed six principles for the «Andragogy In Practice Model» [4, p. 148]. These six principles are based on the learner's: a) need to know, b) self-concept, c) prior experience, d) readiness, e) orientation, and motivation. The learner defines each of the six principles. This is considered to communicate respect to the adult learner from the teacher.

According to D. Laird [5], the model includes the following features: a) a problem-centered orientation, b) active learner-teacher involvement, c) integration of past experiences into new learning, d) cooperative relationship between learner-teacher, e) learner-teacher planning collaboration, f) mutual learner-teacher evaluation, g) learner-teacher evaluation for redesigning learning activities, and h) experiential activities. These features suggest that learning is a cooperative endeavor for both teacher and learner.

While designing an ESP course one should take into account the following characteristics:

- ✓ an adult learner is aware of himself as an independent, self-governing personality and has extensive life experience, including an educational one;
- ✓ an adult student has a high initial and specific motivation for learning, which is due to the ability to solve their professional problems with the help of educational activities;
- ✓ an adult learner strives for the immediate practical application of the knowledge and skills acquired in everyday and professional life;
- ✓ an adult learner places high demands on quality and learning outcomes.

Moreover, university teachers should bear in mind the fact that adults will study only what they consider necessary to study.

Adults show a practical interest in learning what is directly useful to them in their professional activities. Adults learn better in informal settings. Many have unpleasant memories associated with schoolwork. That is the reason why you need to try to create an informal atmosphere in the classroom.

When teaching adults, you need to use a variety of teaching methods. Problem-based ESP methods prove to be effective since they simulate possible professional situations and promote communication between students. These methods are useful in raising students' motivation to acquire ESP as they bring the learning closer to professional life.

The learning process is faster if the information is perceived by several senses at once. Videos, audio recordings, visual aids can greatly enhance the impression of classes.

In order to cause changes in the way of actions, relationships or thoughts of an adult student, it is necessary to involve the listener in active participation in the educational process, i.e. use also a discussion method of teaching.

Adults do not need to be «evaluated»; they need to be guided. Competition negatively affects adult learning. Most of them are critical of their ability to learn something. If they are confronted with the need to take tests, write test papers or participate in other training events designed to assess their academic success, they can quit classes for fear of public condemnation.

Thus, the main pedagogical principles in the organization of adult education are as follows: the priority of independent learning, the principle of joint activities, reliance on experience, individualization, flexibility in the designing training programs, the practical orientation of training, the role of a teacher in organizing, consulting, and providing knowledge.

Література

1. Загальноєвропейські Рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання / Наук. ред. українського видання С.Ю. Ніколаєва. – К.: Ленвіт, 2003. – 273 с.
2. Програма з англійської мови для професійного спілкування / Г.Є. Бакаєва, О.А. Борисенко, І.І. Зуєнок, В.О. Іваніщева, Л.Й. Клименко, Т.І. Козимирська, С.І. Кострицька, Т.І. Скрипник, Н.Ю. Тодорова, А.О. Ходцева. – К.: Ленвіт, 2005 – 119 с.
3. Common European Framework of Reference for Languages: Learning, teaching, assessment, Cambridge University Press, Cambridge, 2001. URL: <https://rm.coe.int/1680459f97>.
4. Knowles, M., Holton III, E. F., & Swanson, R. A. *The adult learner: The definitive classic in adult education and human resource development (6th ed.)*. Burlington, MA: Elsevier, Inc. 2005.
5. Laird, D. *Approaches to training and development (Rev. ed.)*. New York, NY: Basic Books. 2003.

Кіор Юлія,
кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри грецької філології
Маріупольський державний університет

АБРЕВІАТУРИ ТА АКРОНІМИ В НОВОГРЕЦЬКІЙ МОВІ

Акронім або аббревіатура – це короткий спосіб написання слова, який складається з початкових літер або складів слів назви бренду чи фрази (зазвичай це назви організацій, асоціацій, служб тощо), що завжди пишеться великими літерами [2].

Використання акронімів почалося головним чином через необхідність заощадити простір у шрифті, а також час у мовленні. Першими дослідниками аббревіатур і акронімів у грецькій мові стали А. Анастасіаді-Сімеоніди, Е. Вазу, Г. Ксідопулос, К. Ніколу.

Акроніми є лексифікованими аббревіатурами і вимовляються, як самостійні лексичні одиниці [5]. Хоча щодо застосування терміна «акронім» існують різні думки: за однією, акронімами називають будь-які слова, складені з перших літер чи частин слів у скорочуваному словосполученні, за іншою – тільки такі, що вимовляються як цілісні слова, а не як послідовність назв літер. Грецькі аббревіатури/акроніми належать до граматичної

категорії невідмінюваних іменників, а саме власних назв, і з цієї причини вони передаються на письмі великими літерами [1].

А. Анастасіаді-Сімеоніді зазначає три способи, за якими можуть утворюватися аббревіатури:

а) від графічного поєднання початкових букв слів, що входять до базового словосполучення, напр. **Δ.Ε.Η.** < Δ(ημόσια) Ε(πιχείρηση) Η(λεκτρισμού)

б) від поєднання початкових складів слів, що входять до базового словосполучення, напр. **ΕΛ.ΤΑ** < Ε(λληνικά) Τ(α)χ(υδρομεία)

в) від поєднання початкових літер та початкових складів слів базового словосполучення, напр. **Δ.Ε.Υ.Α.Κ.** < Δ(ημοτική) Ε(πιχείρηση) Ύ(δρευσης) (και) Α(ποχέτευσης) Κ(οζάνης) [5, с. 52].

Рід аббревіатури чи акроніма визначається за головним словом у повній фразі. Грецька аббревіатура чи акронім не має іншого типу у множині і має той самий рід, число та відмінок, що й відповідна повна форма: **τα** ΕΛΤΑ (= **τα** Ελληνικά Ταχυδρομεία), **των** ΕΛΤΑ (= **των** Ελληνικών Ταχυδρομείων) [3, с. 23].

Щодо вимови, грецькі акроніми розглядаються як звичайні грецькі слова, з тією різницею, що під час їхньої вимови голосні не утворюють дифтонгів; в усьому іншому використовуються правила вимови сучасної грецької мови. Наголос в акронімах звичайно ставиться на закінченні, рідше на передостанньому та дуже рідко на третьому від кінця складі:

ΑΕΙ [aeí], а не [aí] (Ανώτατα Εκπαιδευτικά Ιδρύματα – вищі навчальні заклади)

ΠΟΥ [póu] не [pu] (Παγκόσμια Οργάνωση Υγείας – Всесвітня організація охорони здоров'я) [4, с. 10].

Аббревіатури, що не можуть читатися, як слова, читаються повною вимовою назв літер (наприклад, Δ.Σ. – Διοικητικό Συμβούλιο (Рада директорів), вимовляється «дельта – сигма»), або у поєднанні їх із допоміжними голосними [u] або [i]: ΠΣΚ [pu-su-kú] (= Παρασκευή, Σάββατο και Κυριακή), ΑΠΘ [a-pi-thí або a-pi-thíta] (Αριστοτέλειο Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης) [4, с. 11-16].

Частотність використання аббревіатур та акронімів має тенденцію до зростання в усьому світі, головним чином у сферах бюрократії, політики, профспілок, а також у галузі технологій. Деякі аббревіатури, здебільшого технічного чи технологічного плану, можуть перетворюватися на слова. Наприклад, слово **μοντέμ** походить від англійського слова **modem**, яке є аббревіатурою фрази **Modulator Demodulator**, слово **ραντάρ** – від англійського **radio detection and ranging** тощо [2].

Тема акронімів/аббревіатур наразі є досить актуальною і популярною і потребує

подальших розробок, зокрема у сфері перекладу.

Література

1. Αναστασιάδη–Συμεωνίδη Ά. Η Νεολογία στην Κοινή Νεοελληνική. Επιστημονική Επετηρίδα της Φιλοσοφικής Σχολής του Αριστοτέλειου Πανεπιστήμιου Θεσσαλονίκης. 1986. Παράρτημα Αρ.65.

2. Арктиκόλεξο. Викиπαίδεια. URL: <https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%91%CF%81%CE%BA%CF%84%CE%B9%CE%BA%CF%8C%CE%BB%CE%B5%CE%BE%CE%BF> (дата звернення 29.12.2023)

3. Βαλεοντής Κ. Οι σύγχρονες διαγλωσσικές αρχές της Ορολογίας και η εφαρμογή τους στην ελληνική γλώσσα (Μέρος 4). *Μεταφράζοντας. Περιοδική έκδοση των Ελλήνων μεταφραστών της Ευρωπαϊκής Επιτροπής*. 2008. Τεύχος 9. Σ. 15-40. URL: <https://toaprosdokito.files.wordpress.com/2013/11/metafrazontas-2008-09.pdf> (дата звернення 29.12.2023)

4. Βαλεοντής Κ. Οι συντομομορφές στην ελληνική γλώσσα – Σχηματισμός ελληνικών αρκτικολέξων αρκτικολέξων και ακρωνύμων. 12^ο Συνέδριο «Ελληνική Γλώσσα και Ορολογία» 7-9 Νοεμβρίου 2019, Αθήνα. URL: https://www.eleto.gr/download/Conferences/12th%20Conference/Presentations/12th-02_1-2_ValeontisKostas_Presentation.pdf (дата звернення 29.12.2023)

5. Καραχρήστου Χ. Διερεύνηση της απόδοσης γραμματικού γένους στους ακρωνυμικούς σχηματισμούς της ελληνικής. Μεταπτυχιακή Διπλωματική Εργασία. Ρόδος, 2023. 139 σ.

Лабецька Юлія,
кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри грецької філології
Маріупольський державний університет

НОВА РУМЕЙСЬКА ОРФОГРАФІЯ ТА ЦИФРОВІ ПРАКТИКИ НАДАЗОВСЬКИХ ГРЕКІВ

Надазовські греки давно зрозуміли, що мови, якими говорили їхні предки, втрачаються. Румейська мова включена до Атласу загрожених мов ЮНЕСКО під назвою Mariupolitan Greek [UNESCO 2010, с. 183]. Зараз, в умовах війни та окупації російськими військами більшості території компактного проживання греків Надазов'я, значна частина діяльності активістів щодо популяризації румейської мови перемістилися в інтернет-простір, хоча деякі заходи проходять оффлайн в Києві.

Що стосується писемності, що використовується для румейської мови, слід зазначити, що історично склалися такі системи: 1) запис буквами грецької абетки, що був поширений в 1920-1930 рр. ХХ ст., зі спрощеною орфографією, 2) запис кириличною абеткою на основі російських літер, запропонований в 1969 р. А. Білецьким, що його дотримувалися майже всі румейські літератори дотепер. Проте, 01 жовтня 2023 року відбулася офіційна презентація нової румейської абетки, що її розробив молодий румейський поет Микола Ахбаш та представив у вигляді відео. Для запису румейської мови Микола паралельно використовує дві графічні системи: українську та грецьку. Автор дотримується думки, що символи грецького алфавіту краще відповідають фонетиці румейської мови, але наразі для більшості румеїв найбільш прийнятним письмом є кириличне. Отже, запис грецькими літерами (з дотриманням історичної орфографії) вважається бажаним ідеалом, а кириличний запис – компромісним варіантом, пристосованим до вимог часу. При цьому Микола Ахбаш акцентує необхідність переходу на використання символів саме українського алфавіту, а не російського, як раніше. Такий спосіб написання використовує також громада греків Надазов'я в електронному форумі Telegram (<https://t.me/NadazovskiSvoi>), який є основним засобом спілкування між греками, які поїхали з окупованого Надазов'я та оселилися в Києві та інших населених пунктах України, а також тих, хто виїхав за кордон.

Вочевидь, історичний момент, який ми переживаємо, став відправною точкою для докорінних змін, як у способі самоідентифікації надазовських греків, так і в способі спілкування між ними та способі запису румейської мови. Дослідники мають зафіксувати цей момент і спробувати пролити світло на нову соціолінгвістичну реальність.

Згідно з Н. Феркляфом, дискурс є одиницею аналізу мовної реальності, за допомогою якої забезпечується зв'язок мови з владою та ідеологією (Fairclough 1989, р. 14). «Критичний дискурс-аналіз розглядає дискурс – мову, що використовується у мовленні чи на письмі – як форму «соціальної практики». Дискурс як соціальна практика передбачає діалектичний взаємозв'язок між певною дискурсивною подією та ситуацією, інститутом, та соціальною структурою, які задають його структуру... дискурс... конститує ситуації, об'єкти знання, соціальні ідентичності людей, груп та їх взаємовідносини» (Titscher, Meyer, Wodak 2000, р. 48). Аналізуючи мережевий дискурс надазовських греків, можна побачити ідеологічне підґрунтя їхніх мовленнєвих практик.

Ми здійснили якісне дослідження, яке має на меті поглиблене вивчення суб'єктивних уявлень, вірувань, практик та досвіду активістів грецької громади України, пов'язаних з використанням румейської мови в усній та письмовій формі, а також усвідомлення ролі, яку румейська мова відіграє, як чинник формування їхньої ідентичності. Для досягнення мети ми маємо знайти відповіді на такі запитання:

- Яке ідеологічне підґрунтя переходу на українську писемність для запису румейської мови, і наскільки ця зміна відображає переосмислення ідентичності надазовських греків?

- Наскільки прийнятним та доречним вбачають цей перехід учасники спільноти?

- Яким вони бачать майбутнє румейської мови і які практики вважають ефективними для її просування та ревіталізації?

Було записано шість інтерв'ю (дистанційно, через Zoom) з активними представниками грецької громади Надазов'я, з метою зафіксувати їхнє ставлення та оцінку життєздатності румейської мови та використання українського алфавіту для її запису. П'ятеро людей говорили відкрито і не заперечували, щоб їхні відомості було використано з вказівкою на джерело, а шоста людина побажала залишитися інкогніто. Найстарші з респондентів народилися в 1950-ті роки, а наймолодші – в 1990-ті. За віком і поглядами ми могли б віднести їх до активістів першого покоління, які розпочали свою діяльність, щойно з'явилася нагода для вільного розвитку національно-культурних рухів під час «перебудови», і діють відповідно до програми Федерації грецьких товариств України; і активістів другого покоління, які просувають власні ініціативи щодо культурного розвитку.

Результати дослідження демонструють, що вживання української графіки надазовськими греками вказує на їхню політичну та ідеологічну позицію. При цьому використання румейської мови з показника етнічної ідентичності перетворюється на показник національної ідентичності та опору. «Українізація» румейської багатьом здається логічним, своєчасним і необхідним кроком. Можна констатувати, що цей перехід з російської на українську версію кирилиці для запису румейської мови, що просувається активістами, отримав підтримку більшості членів спільноти надазовських греків, які або перебувають на теренах України, або з початком війни виїхали за кордон.

Водночас, однак, у такий спосіб створюються два паралельні способи запису румейської мови, і навіть на рівні використовуваних мовленнєвих практик підкреслюється ідеологічний розкол у громаді надазовських греків, більшість яких залишилася на окупованих російськими військами територіях. За цих умов перехід на грецьку писемність можна буде розглядати як примирливий шлях і повернення до коріння. В цьому ракурсі зусилля поета та мовного активіста Миколи Ахбаша представити у своїх публікаціях паралельний запис румейських текстів грецькою абеткою вважаються далекоглядними та вельми конструктивними.

Усі респонденти висловлюють занепокоєння низьким рівнем володіння румейською мовою, особливо серед молоді, і погоджуються, що потрібно докладати більше зусиль для

запису та збереження мови в цифровому форматі. Також наголошується на необхідності просування якісного контенту у соціальних мережах, щоб залучити молодь та популяризувати румейську культуру на міжнародному рівні. Вважається, що ця акція сприятиме переформулюванню ідентичності греків Надазов'я, звільненню від комплексу меншовартості, нав'язаного їм радянським режимом.

Частина опитаних вважає, що останнім часом спостерігається певна активізація молоді грецького походження навколо питання своєї мови, культури та ідентичності, і відповідно, зростає її обізнаність та активність навколо цих питань. Як причини цього явища вони зазначають розширення кругозору та повсякденного досвіду, потребу самовизначення в поліморфному, нестабільному та мінливому світі. Інша частина опитаних не вважає, що відбувається щось безпрецедентне, але наголошує на зміні способу передачі інформації, що полегшує комунікацію і сприяє поширенню ідей.

Представники старшого покоління дуже песимістично дивляться на перспективи румейської мови, оскільки немає соціальних умов для її функціонування. Представники молодшого покоління, навпаки, налаштовані робити все від них залежне для збереження румейської мови: створювати дидактичні матеріали румейською, а також оригінальну та перекладу румейську літературу, створювати та популяризувати в соцмережах стікер-паки румейською, заохочувати міксування мов та багатомовні практики у спілкуванні членів спільноти.

Література

1. Fairclough N. Language and power. London: Longman, 1989. 226 p.
2. Methods of Text and Discourse Analysis / Titscher S., Meyer M., Wodak R., Vetter E. SAGE Publications Ltd, 2000. 288 p.
3. UNESCO. Atlas of the world's languages in danger; Memory of peoples; 2010. URL: <https://www.unesco.org/tools/fileretrieve/43fdd320.pdf> (дата звернення: 26.12.2023).

Мараховська Наталя,
кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри романо-германської філології
Маріупольський державний університет

АРТ-ПЕДАГОГІЧНІ МЕТОДИ У СТВОРЕННІ ІНКЛЮЗИВНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА ТА НАВЧАННІ ІНОЗЕМНИХ МОВ

Відомо, що конструювання інклюзивного середовища є спрямованим на реалізацію відповідних організаційно-методичних умов в освітньому процесі з метою надання якісної

освіти її здобувачам, яка відповідає їхнім потребам та можливостям. Вважаємо доцільним розкрити потенціал арт-педагогічних методів для створення інклюзивного освітнього середовища, зокрема в навчанні іноземних мов. Відзначимо, що у сучасній науковій літературі арт-педагогіку розуміють у широкому значенні – як науку, галузь професійної педагогіки (О. Кирилова, Р. Павлюк та ін.) [3; 4], й у вузькому – як засіб, інновацію, поліфункціональну технологію навчання, виховання та розвитку (Т. Руденька, О. Тадеуш, Х. Хворост та ін.) [5; 6; 7]. Узагальнимо сутність поняття «арт-педагогіка» як галузь педагогіки, що ґрунтується на використанні мистецтва в освітньому процесі, а арт-педагогічні методи – як сукупність методів навчання на основі мистецтва, котрі застосовують для розвитку творчих (здатність до генерування та розвитку ідей, творчого самовираження), комунікативних (здатність вільно висловлювати спостереження, враження й думки) та соціальних (здатність ефективно взаємодіяти з іншими) умінь здобувачів освіти. У попередніх дослідженнях [1] розглядали можливості арт-педагогіки при навчанні іноземних мов у закладах загальної середньої освіти, проте необхідним є також виявити особливості застосування арт-педагогічних методів у процесі викладання іноземної мови в закладах вищої освіти.

У практичній роботі для створення інклюзивного освітнього середовища використовуємо твори візуального мистецтва (живопис, фотографію) на заняттях з іноземної (англійської) мови в Маріупольському державному університеті. Залучаємо студентів до аналізу картин за допомогою арт-педагогічних методів на основі програми *Artful Thinking*, розробленої педагогами Гарвардського університету та музейними педагогами Національної галереї мистецтв США. Наведемо приклад навчальних завдань [8, с. 13, 15, 19], які ми опанували під час участі у віртуальному літньому інституті для освітян «*The Power of Art: Pathways to Critical Thinking and Social-Emotional Learning*», організованого Національною галереєю мистецтв США 28-29 червня 2022 р.

1. *What Makes You Say That? Look at the artwork or object and answer: What's going on?*

What do you see that makes you say that?

2. **Parts/Purposes/Complexities.** *Choose an artwork, object or topic and ask: What are its parts? (What are its pieces, components?) What are its purposes? (What is it for, what does it do?) What are its complexities? (How is it complicated in its parts, purposes, the relationship between the two, or other ways?).*

3. **See/Feel/Connect.** *Explore a work of art. See: Look closely. What do you see? Feel: What feeling or emotion words come to mind as you look at this artwork? Connect: How might this artwork connect to your experience/chosen media?*

4. *Stories. What is the story? What is the human story? What is the world story? What is the new story*

Виконання таких навчально-мистецьких завдань уможливорює створення інклюзивного освітнього середовища на заняттях з англійської мови, оскільки передбачає дотримання наступних принципів: повага до всіх думок, що висловлюються під час аналізу мистецького твору, уникнення стереотипізації, нетолерантних суджень; усвідомлення та толерантність до різноманітності, вільного самовираження людини; розвиток емпатії, умінь взаємодіяти та співпрацювати, й адаптувати комунікативні вміння до різних контекстів; прагнення самостійно здобувати знання щодо інших культур, розширювати світогляд.

Поділяємо точку зору Ю. Завалевського [2], який наголошує на необхідності вилучати дефектологічну й натомість вживати більш гуманну термінологію в освітньому процесі. Тому важливим для створення інклюзивного освітнього середовища на заняттях з англійської мови вважаємо опанування та використання здобувачами вищої освіти інклюзивної іншомовної лексики, яка не містить дискримінаційних посилань на расу, етнічну приналежність, стать, сексуальну орієнтацію, інвалідність та інші ознаки. Це є можливим завдяки виконанню наведених вище завдань на основі арт-педагогічних методів, зокрема тих, що передбачають розвиток емпатії та необхідність ужитися в роль головного героя мистецького твору: *Imagine you could engage in conversation with the person you chose. What questions would you ask to learn more about them?*

Література

1. Варава Л. А., Тищенко Л. В., Мараховська Н. В. Психолого-педагогічні умови навчання іноземної мови в інклюзивному класі. *Сучасні виклики і актуальні проблеми науки, освіти та виробництва: міжгалузеві диспути*: матеріали X між нар. наук.-практ. інтернет-конф. (м. Київ, 13 листопада 2020 р.). Київ, 2020. С. 332-336.

2. Завалевський Ю. І. Організаційно-методичні умови формування конкурентоспроможності вчителя в процесі інноваційної діяльності. *Освіта та розвиток обдарованої особистості*. 2015. № 11. С. 19-24.

3. Кирилова О. С. Поняття «артпедагогіка» у контексті науково-термінологічного апарату професійної педагогіки. *Молодь і ринок*. 2018. № 11. С. 160-164.

4. Павлюк Р. О. Артпедагогіка як наука: зміст, суть, значення та форми впровадження. *Педагогічний альманах*. 2013. № 17. С. 67-73.

5. Руденька Т. М. Арт-педагогіка як інновація сучасної професійно-педагогічної теорії і практики. *Наукові записки Ніжинськ. держ. ун-ту ім. Миколи Гоголя. Сер.: Психолого-педагогічні науки*. 2012. № 4. С. 59–63.

6. Тадеуш О. М. Арт-педагогіка як поліфункціональна технологія навчання, виховання та розвитку. *Наукові записки Центральноукраїнськ. держ. пед. ун-ту ім. Володимира Винниченка. Сер.: Педагогічні науки.* 2018. № 170. С. 118-122.

7. Хворост Х. Ю. Психологічний потенціал арт-терапевтичних засобів у процесі навчання іноземної мови. *Психологічні перспективи.* 2017. Вип. 29. С. 322-334.

8. The Power of Art: Pathways to Critical Thinking and Social-Emotional Learning. Roadmap: A Concept Organizer for Your Learning Journey / National Gallery of Art. *Virtual Summer Institute for Educators.* June 28-29, 2022. 25 p.

Віктор Ніколаєнко,
старший викладач кафедри романо-германської філології
Маріупольський державний університет

ВПЛИВ ТВОРЧОСТІ ПРЕДСТАВНИКІВ МАСОВОЇ КУЛЬТУРИ XX СТОЛІТТЯ НА МІЖКУЛЬТУРНУ КОМУНІКАЦІЮ ТА В ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ НА ПРИКЛАДІ ФРАНЦУЗЬКОЇ ТА НІМЕЦЬКОЇ МОВ

Лінгвокраїнознавча компетенція відіграє важливу роль та є невід'ємною складовою процесу навчання іноземній мові. Комунікативна компетенція, яку ми наразі визначаємо як здатність комунікувати іноземною мовою, вельми пов'язана з лінгвокраїнознавством тієї чи іншої країни, мова якої вивчається. Екстралінгвістичний аспект спілкування відіграє дуже важливу роль в якості акту комунікації.

Ми звикли чути, що на сьогоднішній день дуже великий вплив на усне мовлення робить так звана поп-культура або масова культура (культура побуту, розваг, інформації, яка панує в суспільстві). Ми можемо спостерігати це на прикладі як української мови, так і іноземних мов, які ми вивчаємо. Але цей процес впливу не почався вчора. Практично з появою засобів масової інформації (друковані, електричні та електронні, візуальні та аудіовізуальні тощо) почався широкий вплив цих ЗМІ на мову і мовлення.

Не залишилась в стороні і поп-музика, особливо пісенна творчість багатьох відомих (у всьому світі або лише на теренах країн своєї мови) виконавців. Якщо розглядати це явище на прикладі французької та німецької мов, то минуле століття залишило нам багато прикладів одиниць, які стали загальноживаними в суспільстві. Наприклад, вислів «Je t'aime... moi plus!» («Я тебе кохаю... я теж ні!»), яке прийшло з відомої пісні французького автора та виконавця Сержа Гензбура, яку він виконав з відомою французькою акторкою Бріжит Бардо

(а потім з не менш відомою у Європі Джейн Біркін) і яка неправильно побудована з точки зору граматики, але поетично сильна, підкреслюючи екзистенційну єдність взаємної атракції та взаємного відштовхування однієї особи від іншої, або «Ich hab' noch einen Koffer in Berlin» («В мене залишилась ще одна валіза в Берліні»), назва та рядок пісні популярної німецької та американської акторки та співачки ХХ ст. Марлен Дітріх, в якій вона висловлює тугу по своїй батьківщині та зокрема рідному місту, куди вона прагне повернутися попри всі обставини, які їй заважають це зробити. Звісно, для цього треба знати деякі подробиці життя та кар'єри Марлен Дітріх, а також деякі реалії функціонування готельної справи в Європі, зокрема той факт, що покинувши готель, можна в ньому залишити на невизначений термін частину свого багажу. Таким чином, цю фразу можна було почути (і навіть подекуди досі) в значенні «мені треба ще повернутися до...», підставляючи на місце назви столиці Німеччини той пункт, який є актуальним для конкретного акту спілкування. Досить цікавим є приклад, як іншомовний вислів закріпився у французькій мові, а саме «Gigi l'amoroso» («Джіджі закоханий»), назва та рядок з пісні у виконанні Йоланди Джильотті, відомої нам як Даліда, в якій головний персонаж відбуває до Америки з метою побудувати там свою музичну кар'єру, але повертається до рідного Неаполя, бо його музика є зрозумілою та знаходить відгук в серцях слухачів лише на рідних теренах. Попри те, що назва походить з італійської мови, вона стала у французькій мові загальним означенням для людини, яка зазнала поразки у реалізації своїх планів та повернулася додому.

Можна, звісно, розглядати й приклади ХХІ століття, адже поп-культура та поп-сцена продовжують свій вплив на мову та мовлення, але, на наш погляд було б правильнішим зосередитися на тих прикладах, які, як то кажуть, перевірені часом та належать особистостям, які вже пішли з життя, але залишили свій помітний слід в культурі країн, мова яких вивчається, та досить часто і в мові цих країн.

Література

1. Боднар А. Я., Верещагіна Т. О. Проблема міжкультурної комунікації у викладанні іноземної мови у ВНЗ. Наукові записки. Педагогічні, психологічні науки та соціальна робота / Національний університет «Києво-Могилянська академія», 2007. Т.71. С. 15-19. 196
2. Манакін В. М. Мова і міжкультурна комунікація. К.: ВЦ «Академія», 2012. 298 с.
3. Mauchamp N. La France de toujours. Civilisation. P.: Clé International, 1987. 190 p.
4. Monnerie A. La France aux cent visages. P.: Hatier/Didier, 1996. 232 p.

Новицька Оксана,
кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри грецької філології
Маріупольський державний університет

ФРАЗЕОЛОГІЯ ЯК ДЖЕРЕЛО ЛІНГВОКУЛЬТУРНОЇ ІНФОРМАЦІЇ

Фразеологія – це розділ лінгвістики, який вивчає фразеологічний склад мови в його сучасному стані та історичному розвитку.

Інтерес до фразеології як наукової галузі зародився серед дослідників на початку ХХ століття. Один із початківців у цьому напрямі – Шарль Баллі (1865-1947), видатний швейцарський лінгвіст французького походження, який був учнем і послідовником Фернана де Сосюра. Баллі став одним із перших вчених, що звернули увагу на теорію фразеології. У своїй книзі «Нарис стилістики» він вперше спробував систематизувати комбінації слів, розподіляючи їх на чотири основні групи.

Основним критерієм цієї класифікації стала стійкість словосполучення, тобто можливість або неможливість перегрупування компонентів. Таким чином, Ш. Баллі виокремлював вільні сполучення, звичні словосполучення, фразеологічні ряди та фразеологічні єдності.

Пізніше у своїй роботі «Французька стилістика» Ш. Баллі переглядає свою теорію і відмовляється від розгляду звичних сполучень і фразеологічних рядів як окремих видів, називаючи їх перехідними випадками. Він визначає дві основні групи сполучень: вільні сполучення та фразеологічні єдності. Останні, за дослідником, є «словосполученнями, де компоненти втратили самостійне значення, регулярно вживаючись у цих сполученнях для вираження одного й того ж самого змісту. Значення цього поєднання не може бути виведено із значень його складових частин».

Таким чином, Ш. Баллі був одним із перших у визначенні терміну «фразеологічна одиниця». Пізніше визначення стало ключовим завданням для мовознавців, що досліджують цю галузь.

Становлення фразеології як самостійної науки у мовознавстві відбулося в першій половині ХХ ст. Серед дослідників, які займалися її дослідженням, виокремлюють: Галинську О.М., Скрипника Л.Г., Поліванова Є.Д., Болінгера Д., Траска Р.Л. та інших.

Наступним, хто заговорив про становлення фразеологічної науки був Б.А. Ларін, який стверджує про необхідність виокремлення такої дисципліни як фразеологія, щоб уникнути плутанини у вживанні цього терміна. Він так розмірковує про труднощі її відокремлення від інших лінгвістичних дисциплін і каже, що, «відокремлюючись від лексикології та синтаксису

за основним матеріалом вивчення, фразеологія не розходиться з ними за первісним напрямком дослідження».

Для нас найбільш прийнятним є визначення фразеологічної одиниці, подане в енциклопедії «Українська мова», а саме: «Фразеологізм, фразеологічна одиниця, фразеологічний зворот, фразема – нарізнооформлений, але семантично цілісний і синтаксично неподільний мовний знак, який своїм виникненням і функціонуванням зобов'язаний фраземотвірній взаємодії одиниць лексичного, морфологічного та синтаксичного рівнів».

Українська вчена О. Галинська розглядає фразеологізми як «особливі мовні знаки, як засоби зберігання і передачі культурної інформації. Вона вказує, що лінгвокультурологічний підхід у фразеології розглядає взаємодію мови і культури через призму культурно-національної свідомості та її відображення в фразеологічних конструкціях.

Лінгвіст Л. Г. Скрипник надає декілька значень поняття «фразеології», які характерні для сучасної української мови, а саме:

- фразеологія – це розділ мовознавства, що досліджує фразеологічну систему мови;
- фразеологія – це певна сукупність фразеологізмів у мові;
- фразеологія – це система засобів, що різняться своєрідністю шляхів висловлення думки, які зустрічаються в соціальній групі, діалекті т.і.

- фразеологія – це сукупність висловів, що характеризуються надмірною вишуканістю і нещирістю та не мають внутрішнього змісту.

Лінгвіст Б. Фрейзер розглядає фразеологію як «єдиний компонент або серію компонентів, семантична інтерпретація яких не залежить від формативів, що їх утворюють».

Лінгвіст Д. Болінгер описує фразеологізми як «групу слів зі встановленим значенням, яке не може бути обчислено шляхом додавання окремих значень частин».

Крім того, як зазначає М. Бейкер, вони «є застиглими зразками мови, які допускають незначні або взагалі не допускають варіації форми», і часто несуть значення, які не можуть бути виведені з їхніх окремих компонентів.

Таким чином, в фразеологізмах людина зазвичай не може змінити порядок слів у них, видалити слово, замінити слово іншим або змінити їхню граматичну структуру, якщо тільки вона не жартує або не намагається зіграти зі словом. Тому Е. Латтей зазначає, що «з точки зору форми фразеологізмів, ми маємо справу з групами слів, а з точки зору значень, можна сказати, що ми маємо справу з новими, не очевидними значеннями, коли стикаємося з ідіомами».

Фразеологізм – це термін, який описує різноманітні форми багатослівних виразів. Крім того, багатослівні одиниці можна визначити як лексичні структури, створені із двох чи

більше слів для вираження нової концепції. Такі конструкції формують недільну одиницю із значущим високим вмістом.

У своєму описі ідіом Р. Мун використовує цей термін у вузькому значенні для позначення багатослівних одиниць, які не є неорганізованим набором окремих елементів. Вона описує ідіоми як некомпозиційні фрази, що означає, що значення фрази не можна зрозуміти зі значень окремих слів. Іншими словами, комбіноване значення окремих слів не збігається зі значенням фрази.

Поняття «фразеологізм» визначається на основі ознак структурно-семантичної стійкості, постійної співвіднесеності значення словосполучення із заданими його лексичними та граматичними засобами вираження, наслідком знаходження змісту всього поєднання або окремі його компоненти, а відтворюваність – у нормативно закріпленому діапазоні варіантності та граматичних модифікацій. Окремо хочемо акцентувати увагу на тому, що В.В. Левицький характеризує термін «фразеологізм» як: «стійку єдність, до складу якої входить більше ніж одне слово».

Визначення властивостей і ознак фразеологічних одиниць представляє собою значний виклик. Складність їхньої природи свідчить про те, що для визначення їх статусу необхідно більше однієї ознаки. Виникає необхідність у комплексі характеристик для більш детального і різностороннього розуміння фразеологізмів, що дозволило б чітко визначити межі фразеологічного комплексу мови. Здебільшого учені погоджуються, що серед основних ознак фразеологізмів слід виділити:

- відтворюваність, тобто регулярну повторюваність у мовленні;
- стійкість – семантичне злиття і нерозкладність компонентів фразеологічної одиниці;
- роздільне оформлення – наявність принаймні двох компонентів, із яких хоча б одне є знаменниковим;
- семантична цілісність – смислова єдність компонентів, які втратили своє первинне лексичне значення;
- факт існування в мові в готовому вигляді.

Також характерною особливістю фразеологізмів є часткове або повне переосмислення значення, що призводить до утворення окремого, відмінного від значень компонентів, значення фразеологічної одиниці. Сюди можна включити також експресивно-емоційну виразність та пізнавальність, тобто наявність культурологічної інформації в словосполученні. Фразеологічні одиниці багаті змістом і є цінним джерелом для досліджень у різних галузях, відображаючи традиції, менталітет, історичні події та особливості культурного й національного розвитку певного народу.

Отже, на початку ХХ століття фразеологія привернула увагу дослідників з різних країн світу. Наразі, оскільки обговорення в цій науці тривають, відсутній єдиний визначений термін для понять «фразеологія» та «фразеологізм».

Література

1. Алефіренко М. Ф. Теоретичні питання фразеології. Харків : Вища школа, 1987. 133 с.
2. Галинська О. М. Фразеологізми як знаки культурної інформації. Проблеми зіставної семантики. 2011. Вип. 10. Ч. 2. С. 72-76.
3. Дембровська О. Б. Особливості перекладу фразеологічних одиниць сучасної німецької мови. Філологічні студії: Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету. 2013. Т. 9. №. 1. С. 147-150.

Павленко Олена,
доктор філологічних наук, професор кафедри англійської філології
Маріупольський державний університет

CONTEXTUAL ASPECTS IN LITERARY TRANSLATION

Within the expansive realm of language, translation comes to be recognized as the linkage that unites diverse cultures, philosophies and ideas. Yet, the accuracy of translation extends beyond the mere conversion of words that emphasizes the necessity to fully understand the context. The latter though being often overlooked proves to be an integral part of effective certain tool to safeguard the conservancy of meaning, subtleties, and cultural connotations hidden in the original text. Consequently, the scholars and researchers as well as professional translators (Reiß, Katherina and Hans J. Vermeer:2014, Bielsa, Esperanca and Basnett, Susan: 2009, Louise von Flotow: 2016, Venuti, Lawrence 2012, Pavlenko, Olena: 2022, Baker, Mona:2011, M. Cadera, Susanne: 2017 and others) delve into the imperative role of context to achieve translation excellence, examine the strategies to overcome the challenges it conveys as well as offer insights into the multifaceted relationship between translation and context.

The communicative process as it known involves essential elements such as encoding, transferring, and decoding, that is why drawing accurate inferences from the current context proves to be equally crucial. According to Basnett, semantic content alone may not be adequate for a complete understanding of an utterance, as its meaning often relies on inferential associations with contextual details. Hence, successful communication depends on the recipient's ability to use the

context intended by the speaker, and any <... “failure to do so can result in misunderstanding and thus, in miscommunication” [2, p. 23]. Thus, the translator interprets the original (source) text considering the context of the target text readers (the recipient) and the knowledge they possess so that to make the translated text relevant. This involves explicating certain details and specifics in the target text to provide the necessary contextual information for the reader to make accurate interpretations based on the utterance. The viewpoint mentioned is supported by Baker, who argues that <...” the approval of a given text is not determined by how well it aligns with a particular global situation” [1, p. 43]. Instead, its assessment is based on its consistency and pertinence to the potential reader. Louise von Flotow considers the context of an utterance as a ‘psychological paradigm’ aimed to form the recipient’s particular assumptions about the world stating that < ... “the latter could undeniably serve as the foundation to impact the interpretation of a given notion” [4, p. 51]. On advocating the abovementioned assumption, the researchers highlight on the intended reader’s mission that lies is in constructing a model of the potential meaning conveyed by the author of the original text. Accordingly, this model should align with the indications derived from the text and the “reader’s background knowledge of the world” [7, p.25] which comes to be closely connected with the number of details hidden in the text [2; 5; 7].

The fact that contextual translation goes beyond literal word-for-word translation and aims to convey the intended message in a way that it comes to be “culturally appropriate and contextually relevant” [5, p.249] underlines the necessity to study the instruments and techniques, in particular, taking into account such aspects as the tone, style, and accuracy of the original text as well as the cultural and social context in which the communication is being conducted. This is especially imperative when dealing with idioms, expressions, or culturally specific references that may not have direct equivalents in the target language. On incorporating the key aspects of language proficiency to the translation process, the translator should realize which of these aspects prove to be crucial for an accurate and relevant translation version, accentuating in particular, on *idiomatic expression* (be familiar with these and be able to find suitable equivalents or convey the intended meaning accurately), *cultural competence* (be culturally aware and sensitive that includes understanding cultural nuances, customs, and idioms), *regional dialects* (be aware of these differences and be able to adapt translations accordingly, especially if the target audience is specific to a particular region), *contextual awareness* (understanding the context in which the text is written as well as recognizing the tone, formality, and purpose of the communication), *slang and colloquialisms* (be familiar with informal language use and be able to adapt it appropriately in the target language).

Furthermore, among other nuances and details that prove to play a crucial role in providing a good quality translation the researchers and practitioners focus on the *punctuation, word choices,*

and sentence structure. There have been numerous examples that could vividly illustrate how a punctuation mark can drastically alter the meaning of the utterance. Regarding this, translators must pay meticulous attention to punctuation to maintain the intended message and prevent misunderstandings. The emphasis on the significance of word choices also appears to be crucial, i.e., there is a need to be sensitive to the unique nuances and connotations of each word, ensuring that the choice of words in the target language accurately reflect the meaning and tone of the original text. Sentence structure, that requires a deep understanding of both languages, involves not only linguistic proficiency but also a creative ability to reconstruct sentences while staying accurate and precise to the original intent.

Thus, the goal of contextual translation is to ensure that the translated content not only accurately reflects the meaning of the source text but also resonates with the target audience in a way that feels natural and culturally appropriate. This helps to avoid misunderstandings, misinterpretations, or the loss of intended nuances in communication as well as underscores the precision and skill required in the art of translation, emphasizing that proves to be a considerate and thoughtful process where every detail matters. Translators serve as bridges between languages and cultures, and their attention to detail is instrumental in ensuring effective communication across linguistic boundaries.

References

1. Baker, Mona (2011). *Translation and Conflict: A Narrative Account* (2nd ed.). New York: Routledge. 352p.
2. Bielsa, E. & Bassnett, S. (2009). *Translation in Global News*. Volume 40, Issue 2. London: Routledge. 162 p.
3. Cadera, S. (2017). *Literary Retranslation in Context*. Bern: Peter Lang AG. 246 p.
4. Flotow, L. (2016). *Translation and Gender: Translation in the Era of Feminism*. Ottawa: University of Ottawa Press. 126 p.
5. Pavlenko, O. (2022). *New Insights into Literary Translation*. Mariupol: MSU. P.249–252.
6. Reiß, K. & Vermeer, Hans J. (2014). *Towards a General Theory of Translational Action Skopos Theory Explained* (1st ed.). London: Routledge. 240 p.
7. Venuti, L. (2012). *Translation Changes Everything: Theory and Practice*. New York: Routledge. 288 p.

Олена Пефтієва,
кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри прикладної філології
Маріупольський державний університет

ЕКОЛІНГВІСТИЧНИЙ ПІДХІД ДО АНАЛІЗУ ТЕКСТУ

Сучасна парадигма лінгвістичних досліджень включає еколінгвістику, яка бере до уваги не лише соціальний контекст, але й екологічний план, включаючи біорізноманіття та фізичне середовище. Відповідно до Стіга Ельясона [1], який досліджував зародження еколінгвістики, засновником цього напрямку був Ейнар Гауген (Einar Haugen). У 1971 році було опубліковано його статтю, де автор припускає, що *«мовну екологію можна визначити як дослідження взаємодій між будь-якою мовою та її середовищем»*. На думку Аррана Стіббе [3], *«еколінгвістика ставить під сумнів наративи, які ведуть до екологічного руйнування та соціальної несправедливості, дослідник пропонує знайти нові, які відповідають викликам сьогодення»*.

Використовуючи дискурсивний аналіз тексту, розглянемо текст, жанр якого визначаємо як офіційний документ, зокрема звіт, від департаменту екології та природних ресурсів Донецької обласної державної адміністрації під назвою *«Регіональна доповідь про стан навколишнього природного середовища в Донецькій області у 2021 році»* [4]. Звіт розміщено на сайті Донецької обласної державної адміністрації та цікавий з точки зору еколінгвістики. Проаналізуємо для прикладу розділ звіту (текст цитується повністю і без виправлень) і розглянемо його з точки зору методики Томаса Хакіна (Huskin, Thomas. 1997), з яким погоджуємося, що *«багато розумних авторів знають, як маніпулювати жанром, як виходити за його звичайні межі, щоб створити спеціальні ефекти»*.

«3.2.2. Основні забруднювачі водних об'єктів (за сферами діяльності)»

Басейн р. Сіверський Донець

1. *В межах Донецької області негативний вплив на формування якості в р. Сіверський Донець мають скиди підприємств безпосередньо в р. Казенний Торець та його основний приток – р. Кривий Торець.*

2. *Загальний скид зворотних (стічних) вод до поверхневих водних об'єктів в басейні у 2021 році складав 289,963 млн м³, з них 39,776 млн м³ забруднених.*

3. *У басейн річки Казенний Торець здійснюють скиди 43 підприємство з загальним об'ємом скиду 251,858 млн м³, з них – 37,045 млн м³ (14,7%) забруднених.*

4. *Найбільшими забруднювачами поверхневих водних об'єктів (в об'ємі більше 1 млн м³) басейну р. Казенний Торець є підприємства: ВП «Шахта 1-3 «Новгородівська» ДП*

«Селидіввугілля», ВП «Шахта «5/6», «Шахта 30 «Капітальна», «Шахта «Центральна» ДП «Мирноградвугілля», ДП «ВК «Краснолиманська», Мирноградське ВУВКГ, Дружківське ВУВКГ КП «Компанія «Вода Донбасу», ПрАТ «НКМЗ», ВП «Шахта «Торецька», «Шахта «Центральна» ДП «Торецьквугілля», ВП «Східна виконавча дирекція з ліквідації шахт» шахта «Нова» ДП Укрвуглереструктуризація.

5. Також у басейн р. Лугань здійснювався скид Вуглегірською ТЕС ПАТ «Центрэнерго» забруднених зворотних (стічних) вод в об'ємі більше 1 млн м³.

6. Значний вплив на формування якості води у р. Сіверський Донець має р. Бахмутка. У басейн р. Бахмутка здійснюють скиди 13 підприємств з загальним об'ємом скиду 3,598 млн м³, з яких – 0,356 млн м³ (9,9 %) забруднених зворотних вод.

Басейн річок Приазов'я та Азовського моря

7. Загальний скид зворотних (стічних) вод до поверхневих водних об'єктів у басейні складає 550,948 млн м³, з них – 26,966 млн м³ забруднених (98 % скиду забруднених вод здійснювалось відокремленими підрозділами КП «Компанія «Вода Донбасу»).

8. Аналіз скиду зворотних вод показує, що найбільший об'єм скиду зворотних вод здійснюється до Азовського моря – 68,4 % від загального скиду басейну (376,910 млн м³) та водних об'єктів басейну р. Кальміус – 29,9 % (164,640 млн м³), з яких безпосередньо до р. Кальміус скидається 107,486 млн м³ (65,3 % від скиду до басейну р. Кальміус).

9. Найбільшим забруднювачем поверхневих водних об'єктів басейну, який здійснював скид забруднений зворотних (стічних) вод у 2021 році в обсязі більше 1 млн м³, є Маріупольське РВУ КП «Компанія «Вода Донбасу».

Басейн річки Дніпро (суббасейн Нижнього Дніпра)

10. Загальний скид зворотних (стічних) вод до поверхневих водних об'єктів у басейні складає 49,203 млн м³, з них – 23,280 млн м³ забруднених.

11. Скид зворотних (стічних) вод підприємствами вугільної промисловості складає 36,198 млн м³ (73,6 % від загального скиду по басейну), з них – 18,968 млн м³ забруднених.

12. Найбільшими забруднювачами поверхневих водних об'єктів басейну, які здійснювали скид забруднений зворотних (стічних) вод у 2021 році в обсязі більше 1 млн м³ на підконтрольній Уряду України території, є підприємства житлово-комунального господарства та вугільної промисловості: ВП «Шахта «Котляревська», «Шахта «Курахівська», «Шахта «Україна», «Шахта 1-3 «Новгородівська» ДП «Селидіввугілля», ТДВ «Шахта «Білозерська», Селидівське ВУВКГ, Добропільське ВУВКГ КП «Компанія «Вода Донбасу».

Опущення у тексті є найпотужнішим аспектом текстуалізації, тому що, якщо автор чогось не згадує, то природно, читачу навіть не спадає на думку поставити питання про те, чого у документі немає. Головний елемент маніпуляції «опущення» має низку синонімів, таких як замовчування, пропуск та не згадування інформації. Мається на увазі опущення агенсу, тобто діяча, а у даному разі забруднювачів води. Так, у 3 та 6 реченні наводиться кількість забруднювачів (*43 та 13 підприємств*), а хто ці порушники закону – залишається поза текстом, хоча підзаголовок готує читача одержати інформацію про основних забруднювачів водних об'єктів. Не згадування агенсу у тексті зазвичай використовуються навмисне, щоб за допомогою правдивих тверджень створити хибне враження. Наступним прикладом може слугувати 8 речення, у якому стверджується: *«що найбільший об'єм скиду зворотних вод здійснюється до Азовського моря»*. Знову поза текстом залишаються забруднювачі води як і у 10 та 11 реченнях. Таким чином, вищезазначений документ належить до таких типів дискурсу, який, саме через опущення інформації, може спонукати людей поводитися екологічно деструктивно.

Наступним засобом вияву впливу дискурсу на читача є топікалізація, коли перший фрагмент інформації з'являється у реченні як смислова домінанта, і, таким чином, топікалізується, іншими словами стає найважливішим, ніж останні члени речення. Щоб акцентувати аспект, який видається важливим для автора, його ставлять в позицію домінанти, впливаючи на підсвідомість читача, а отже на спосіб інтерпретації, закладений автором. Так, у 2, 7, 8, 10, 11 реченнях смисловою домінантою виступають «скиди стічних вод», доповнюється інформація великою кількістю даних у метрах кубічних, але забруднювачі води відсутні. Як показують приклади, автор вирішує, яку інформацію подати як домінантну, а яку – проігнорувати та переконати читача, скеровуючи виклад інформації у відповідному напрямку.

Відповідно до висновку документа, основними забруднювачами водних просторів у Донецькій області виступають шахти та КП «Компанія «Вода Донбасу», а інформація про інших забруднювачів (наприклад морський порт Маріуполя) замовчується. Таким чином, отримуючи інформацію, читач зазвичай не усвідомлює, що вона уже подається йому у певній формі, а її сприйняття саме в такому ракурсі дезорієнтує його.

Отже, доходимо висновку, що попри значну кількість приведених даних у звіті, текст не містить повної інформації про забруднювачів води, також можна припустити, що не витримано жанрові особливості документальної прози, оскільки підзаголовок не корелює з текстом і не виконує своєї прямої функції – стисло передати його зміст.

Література

1. Eliasson, Stig (2015). The birth of language ecology: interdisciplinary influences in Einar Haugen's "The ecology of language". *Language Sciences*. Volume 50, pages 78-92. <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0388000115000352>
2. Huckin N. Thomas *Critical Discourse Analysis / Tom Miller. Functional Approaches to Written Text : Classroom Applications*. United States Information Agency, Washington D.C., 1997. 78-92. <https://bpb-ap-se2.wpmucdn.com/thinkspace.csu.edu.au/dist/c/3891/files/2020/10/Huckin-1997.pdf>
3. Stibbe, Arran (2014). An Ecolinguistic Approach to Critical Discourse Studies. *Critical Discourse Studies*, 11(1), 117-128. <https://eprints.glos.ac.uk/1059/1/An%20Ecolinguistic%20Approach%20to%20Critical%20Discourse%20Studies.pdf>
4. Донецька обласна державна адміністрація та департамент екології та природних ресурсів. Регіональна доповідь про стан навколишнього природного середовища в Донецькій області у 2021 році <https://mepr.gov.ua/wp-content/uploads/2022/10/Regionalna-dopovid-Donetska-ODA-2021.pdf>

Пирлік Наталія,
кандидат філологічних наук, доцент кафедри романо-германської філології
Маріупольський державний університет

ПЕРСОНАЛЬНИЙ ДЕЙКСИС У ПОЛІТИЧНІЙ КОМУНІКАЦІЇ

1. Глобальні виклики , які виходять за національні кордони й охоплюють весь світ, здебільшого пов'язані з військовими конфліктами, економічною депресією та неконтрольованими міграційними потоками. Вони, по суті, випробовують на стійкість політичну систему держави.

До такого типу явищ віднесено і пандемію COVID-19. Ситуація, що склалася в світі в результаті пандемії, визначується набором параметрів, притаманних світовим війнам.

2. У цьому контексті особливого зацікавлення набуває формування нового наративу в сучасній політичній комунікації. Цілком закономірним постає вибір телевізійного звернення як основного формату спілкування для лідерів держав. Телевізійні звернення Д. Трампа, А. Меркель, Е. Макрона, Дж. Конте, А. Дуду, Б. Нетаньяху та ін. демонструють реалізацію

таких загальних інтенцій: а) довіру до влади; б) відповідальність кожного за своє життя та здоров'я .

3. За наявності інтегральних смислів у зверненнях кожен із лідерів держав створює емоційно забарвлений, чітко структурований і аргументований текст, що містить властиві йому комунікативні переваги.

У такий спосіб, актуальним завданням є виявлення основних уподобань у виборі особових займенників для реалізації впливу на адресата в телевізійному зверненні канцлера Німеччини А. Меркель від 18 березня 2020 року. Ключовим мовним засобом впливу на громадську думку постає персональний дейксис, представлений займенниками *ich* , *wir* , що дозволяє виявити авторську оцінку і знаходить втілення у розвідках багатьох дослідників.

Варто зазначити, що для політичних виступів і урядових заяв А. Меркель властивий *ich*-дейксис, де частотне вживання займенника *ich* зумовлене безпосередньою причетністю мовця до події. На думку провідних лінгвістів, мовець виступає центром дейктичного поля [].

4. Аналіз тексту телевізійного звернення засвідчує, що вживання займенника *ich* в два рази менше, ніж займенника *wir*, таке співвідношення пояснюється різноманіттям способів реалізації займенника *wir*.

Цей займенник виступає засобом солідаризації мовця зі слухачем, наприклад:

(1) *Wir alle müssen Wege finden, um Zuneigung und Freundschaft zu zeigen...*

(2) *Wir müssen das Risiko, das der eine den ansteckt, so begrenzen, wie wir nur können.*

Іншою іпостассю цього займенника є уявлення образу влади, *wir* – *Regierung*, наприклад:

(3) *Das gehört zu einer offenen Demokratie: das wir die politischen Entscheidungen auch transparent machen und erläutern. Das wir unser Handeln möglichst gut begründen und kommunizieren, damit es nachvollziehbar wird.*

(4) *Wir werden als Regierung stets neu prüfen, was sich wieder korrigieren lässt, aber auch: was womöglich noch nötig ist.*

Ідея єднання влади і народу в кризових ситуаціях отримує своє втілення через конструкцію *wir sind* + *Substantiv*, *wir als* + *Substantiv* зі значенням загальнолюдських цінностей (*Gemeinschaft*, *Demokratie*, *Familie* , *Gesellschaft*), наприклад:

(5) *Und wir sind eine Gemeinschaft, in der jedes Leben und jeder Mensch zählt.*

(6) *Wir sind eine Demokratie. Wir leben nicht von Zwang, sondern von geteiltem Wissen und Mitwirkung. Das ist eine historische Aufgabe und das ist gemeinsam zu bewältigen.*

(7) *Wir werden als Familien und als Gesellschaft andere Formen finden, einander beizustehen.*

5. У свою чергу, займенник *ich* реалізується в двох площинах *ich - Bundeskanzlerin, Ich – eine von Ihnen*, наприклад:

(8) *Ich wende mich heute auf diesem ungewöhnlichen Weg an Sie, weil ich mich sagen will, was mich als Bundeskanzlerin und alle meine Kollegen in der Bundesregierung in dieser Situation leitet.*

(9) *Lassen Sie mich versichern: Für jemanden wie mich, für die Reise- und Bewegungsfreiheit ein schwer erkämpftes Recht waren, sind solche Einschränkungen nur in der absoluten Notwendigkeit zu fertigen.*

(10) *Alle sehnten sich wieder nach Nähe, Berührungen und Gemeinsamkeit. Das spüre ich selbst- Da geht es mir nicht anders als anderen.*

Звертає на себе увагу той факт, що з займенником *ich* найбільш частотно вживаються дієслова говоріння, розумової та інтелектуальної діяльності, наприклад:

(11) *Zur Epidemie- und alles was ich Ihnen dazu sage, kommt aus ständigen Beratungen der Bundesregierung mit den Experten des Robert Koch – Instituts und Wissenschaftlern und Virologen.*

(12) *Ich glaube fest daran, dass wir diese Aufgabe bestehen, wenn wirklich alle Bürgerinnen und Bürger als IHRE Aufgabe begreifen.*

(13) *Ich weiß, wie schwer das ist, was da von uns verlangt wird.*

(14) *Ich versichere Ihnen: Die Bundesregierung tut alles, was sie kann.*

6. Отже, специфікою особистісного дейксису в період пандемії в телевізійному зверненні А. Меркель є домінування займенника *wir* як мовної форми солідарності влади і народу, кожного члена суспільства перед обличчям смертельної небезпеки.

Перспективним уважаємо дослідження локального та темпорального дейксису в текстах телевізійних звернень канцлера ФРН А. Меркель.

Література

1. Brecht Richard D. Deixis in imbedded Structures. Foundations of Language // International J. of Language and Philosophy, 1968, Vol. 11, ¹ 4, p. 489-518.

2. Levinson Stephen C. Pragmatics. Cambridge etc., 1985.

3. Rappoport Gilbert. Deixis and Detachment in the Adverbial Participles of Russian // Morphosyntax in Slavic / Ed. Catherine V. Chvany, Richard D. Brecht. Chelseca, 1980, p. 273-300.

4. Wunderlich D. Pragmatik, Sprechsituation, Deixis. – Linguistische Forschungen, 1972. – Nr. 11 – S. 285-313.

5. Fernsehsprache von Angela Merkel anlässlich der COVID-19-Pandemie (vom 18. März 2020)

ПРОВЕДЕННЯ СЕМЕСТРОВИХ ФОРМ КОНТРОЛЮ НА ПЕРЕКЛАДАЦЬКИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЯХ (ПЕРША МОВА – ІТАЛІЙСЬКА)

Семестровий контроль є важливою частиною навчального процесу здобувачів вищої освіти. Це вид підсумкового контролю, який має обов'язково виявити рівень засвоєння здобувачем навчальної дисципліни або її окремої логічної завершеної частини. Така форма контролю допомагає викладачу побачити процес опанування спеціальністю, яку засвоює здобувач вищої освіти, подивитись на рівень вивчення теоретичного та практичного матеріалу та майстерність використання знань з навчальної дисципліни, відносно якої проводиться контроль.

На перекладацьких спеціальностях підсумковий семестровий контроль може здійснюватися у формах заліку або іспиту.

Залік, спираючись на наш досвід, частіше за все проводиться одразу після закінчення навчальної дисципліни. Він базується на результатах завдань, які виконував здобувач протягом навчання, на частоті відвідування лекційних занять, на роботі здобувача вищої освіти на семінарських заняттях, на результатах проєктів та індивідуальних завдань, курсової роботи тощо. Подекуди заліки можуть складатися тільки за результатами навчального процесу, проте це не означає, що в кінці семестру викладач не проведе усну співбесіду або письмовий контроль за білетами [3].

Нерідко здобувачі та викладачі можуть ставитись до заліку як до другорядної та малозначної форми контролю, адже, технічно, у здобувача освіти є можливість скласти залік без кінцевого контролю. На нашу думку, очевидна позитивна сторона заліку в тому, що його складання суттєво швидше, ніж складання іспиту, але на відміну від іспиту, складання заліку розкриває певну проблематику в питаннях компетентності у знаннях здобувача. Через можливість складання заліку без кінцевої форми контролю не можна остаточно стверджувати рівень знання та засвоєння матеріалу у здобувача, адже складання іспиту вимагає повторення всього вивченого матеріалу в семестрі, а залік може цього не передбачати.

Проведення іспиту як форми підсумкового контролю на перекладацьких спеціальностях має за мету перевірити теоретичні знання здобувачів вищої освіти та виявити навички застосування отриманих знань на практиці. Практична сторона іспиту є дуже

важливою стороною для перекладача, адже сама робота перекладача передбачає володіння мовою на дуже високому рівні, а також передбачає вміння професійної обробки тексту або усної інформації.

Іспит надає можливість здобувачу у короткий проміжок часу осмислити весь пройдений матеріал у цілому та сконцентрувати свою увагу на ключових моментах програми. Форма іспиту контролюється та обирається кафедрою та викладачем дисципліни.

Наразі на перекладацьких спеціальностях викладачі використовують два основних типи іспитів: усний, без іспитових білетів і більш поширений – письмовий іспит, який передбачає білети з питаннями та завдання на роботу з перекладом невеликого тексту. На нашу думку, викладачі частіше за все використовують ці типи іспитів комплексно, намагаючись охопити як граматичну, так і мовленнєву сторону вивченого матеріалу [1; 2].

За нашим досвідом, усний іспит на перекладацьких спеціальностях проводиться не часто і, загалом, частіше такий іспит не йде нерозривно від письмового іспиту, а саме використовується в роботі комплексно, разом з письмовим. Проте, якщо викладач обирає таку форму іспиту, то проводиться такий іспит приблизно так: здобувачу освіти дають на обдумування певне питання і дається деякий час на підготовку відповіді. Після обдумування, здобувач має розкрити своє питання в усній формі настільки, наскільки дозволяє йому його рівень підготовки. В залежності від відповіді, викладач може ставити уточнюючі питання або розширяти поставлене запитання, щоб розглянути широту знань здобувача чи допомогти йому у випадку, якщо він не дуже добре орієнтується у поставленому питанні.

Основна перевага усного іспиту полягає у тому, що завдяки такому типу іспиту викладач має можливість отримати широке уявлення про якість підготовки здобувача. Однак, усний іспит не бажано проводити у тих випадках, коли за мету ставиться перевірка засвоєння практичної частини матеріалу. На нашу думку, усні іспити краще проводити на старших курсах, адже на начальному етапі навчання необхідно засвоїти іноземну мову та вміти граматично правильно передавати її як письмово, так і усно, а отже іспит-бесіда для молодших курсів не є підходящим варіантом для форми контролю.

Другий тип іспиту – письмовий – є найбільш вживаним та загальновідомим. Такий тип іспиту передбачає особливу увагу до складання питань у білеті. В білетах необхідно намагатись рівномірно та різнобічно підбирати питання, охоплюючи всю повноту вивченого матеріалу, адже саме такий підхід сприяє всебічному огляду знань здобувача. Загалом, письмовий іспит не має включати бесіду зі здобувачем освіти, але, як показує практика, письмовий іспит включає в себе частину з опитуванням здобувача, тому що перекладацькі спеціальності часто передбачають частину іспиту з невеликим текстом, який необхідно перекласти та обговорити з екзаменатором. Окрім цього, в такому іспиті можливі випадки

задавання додаткових запитань та завдань, з таких же само причин, як і у усних іспитах [1; 2].

Зазначимо, що в нашій практиці використовуються елементи як письмового, так і усного іспитів комплексно, адже, на нашу думку, такий підхід найбільше розкриває потенціал здобувача та рівень його поточних знань. Також, необхідно зазначити, що для здобувачів молодших курсів актуально використовувати форму контролю з більшою письмовою частиною, ніж усною, тому що для них важливіше вивчити мову та вміти граматично в ній орієнтуватись, тоді як старші курси, які вже мають бути на високому рівні засвоєння іноземної мови, повинні вміти правильно розмовляти, чітко формувати свої думки та розуміти не тільки письмові тексти, але й співрозмовника.

Отже, як зазначалось вище, підсумковий семестровий контроль – це важлива складова навчального процесу. Така форма контролю допомагає викладачам оцінити рівень знань здобувачів освіти та подивитись, наскільки вправно вони можуть користуватись набутими навичками.

Література

1. Поклад Т.М. Робоча програма навчальної дисципліни «Практика перекладу з італійської мови» для здобувачів вищої освіти ОП «Філологія. Переклад (італійська)». Київ, 2023. 17 с.

2. Поклад Т.М. Робоча програма навчальної дисципліни «Практичний курс італійської мови» для здобувачів вищої освіти ОП «Переклад (італійська, англійська мови)». Київ, 2023. 26 с.

3. Положення про організацію контролю та оцінювання успішності навчання здобувачів вищої освіти у Маріупольському державному університеті. URL: https://mu.edu.ua/storage/MSU/Ucheb/normativnye/2021/polozhennja_pro_organizaciju_kontrolju_ta_ocinjuva.pdf (дата звернення: 28.12.2023)

Tetiana Rozumna,
Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of
English Philology Department
Mariupol State University

TEACHING ENGLISH IN EMERGENCIES

With a full-scale invasion of 2022 we live and study in the state of emergency. No matter

what, students have right to get education, being involved in the process of studying helps them to survive, to be “normal”. There are several things we must be aware of.

Students and teachers need routines, structure and predictability. Routine benefits for students are: developing a more predictable environment, reducing stress; promoting independent learning; providing practice through repetition, leading to mastery. Routine benefits for teachers are: requiring less direction; contributing to smoother transitions at the start of class; saving time both in and out of the classroom. It should be mentioned that teachers must keep the process of learning simple, explain their expectations, reinforce student’s efforts. They should give choices to students as choices allow to choose an option for learning from a short list of teacher-provided options.

University also provides relationships, socialization and a sense of belonging. Teachers must remember that active listening is really important because very often they are the first to help in an emergency. Active listening, a term borrowed from counseling, is a way of responding to spoken English in an interactive dialogue situation. The roles of interlocutors are very clearly delineated. The speaker initiates and extends, while the active listener-partner focuses on what is being said and responds through echoing/reformulating. The essence of the response is that it is non-evaluative: the key element is to avoid putting the speaker on the defensive or requiring him to defend or justify his position. By adopting active listening as a response strategy, the partner encourages confidence and self-assurance in the speaker and hence facilitates his flow of language. In the book “Leader Effectiveness Training”, Thomas Gordon, who coined the term “active listening”, states “Active listening is certainly not complex. Listeners need only restate, in their own language, their impression of the expression of the sender. ... Still, learning to do Active Listening well is a rather difficult task” [1, p.12].

Active listening is an effective strategy in language learning, it is an art, but it is an art that can be learned. Active listening involves giving your full attention to the act of listening to ensure that you understand the speaker's intent as well as the feelings behind the speaker's words.

There are many approaches in teaching at the state of emergency and one of them is language experience approach that integrates reading, writing, speaking and listening through the creation of a written text based on a first-hand experience. The steps of the approach are the follows:

1. Choose the group experience (maybe the class will go outside and observe something, maybe they will read the same book or listen to the same song).
2. Organize the activity and have the group experience (during the experience, the teacher might want to name it as it is happening, using some key vocabulary words).
3. Discuss the experience (the teacher leads the students in creating a story about the

experience. You can incorporate whichever English focus you are working on at the time, such as transition words, adjectives or specific vocabulary).

4. Read the text (the teacher and/or students can read the text out loud to the class. Then they can revise it as needed).

The implementation of teaching at the state of emergency needs huge attention to achieve the learning objective, as teachers do not only teach but also are psychologists and support for students. They are often the first responders to students' pressing needs, and stand on the frontlines in post-disaster trauma for students. The 4 R's dealing with trauma are: Realize, Recognize, Respond and Resist and if teachers are able to do this effectively, students will hopefully emerge more resilient and ready to build a society that reflects their own well-being.

Literature

1. *Gordon Thomas. Leader Effectiveness Training / Thomas Gordon. – New York: Wyden books, 1997. – 57 p.*

Сичугова Яна,
асистент кафедри прикладної філології
Маріупольський державний університет

ЧУЖЕ СЛОВО ТА СУМІЖНІ З НИМ ЯВИЩА

У літературознавстві та лінгвістиці особливу актуальність набув інтерес до «чужого» слова, зокрема, до такого його різновиду, як цитата. Увага багатьох філологів (і літературознавців, і лінгвістів) та вчених інших гуманітарних наук спрямована у бік вивчення діалогічних відносин між (або всередині) текстами. Цитацію у найзагальнішому вигляді можна визначити як один із способів уявлення чужої мови. Цитата у широкому значенні є будь-який елемент чужого тексту, включений у авторський текст. Цитація виконує інтертекстову функцію, тобто функцію об'єднання «старого» та «нового» тексту, підключає авторський текст до чужого.

У тексті газети цитація виступає спеціальним поліфункціональним мовним та композиційним засобом вираження домінуючої текстової функції (інформування та впливу). У сучасних публіцистичних текстах і романах цитати частіше зустрічаються у трансформованому вигляді: трансформація робить стандартну мовну формулу експресивною, сприяє створенню ефекта новизни. Ми виділили наступні способи трансформації цитат: 1)

заміщення; 2) усічення; 3) додавання (розширення складу); 4) контамінація. Часто ці способи поєднуються.

У полі зору вчених, які займаються проблемами цитування, знаходяться такі поняття, як ремінісценція, алюзія, непряма цитата, та ін. Багато з цих термінів не мають загальноприйнятих дефініцій, не завжди зрозуміло, де знаходяться межі між одним та іншим явищем. Ми виділили наступні цитати: пряму цитату; непряму цитату; цитату з атрибуцією; цитату без атрибуції.

Пряма цитата – відтворений фрагмент тексту-джерела із вказанням мінімум однієї з наступних формальних ознак: ім'я автора, назва джерела, графічного маркеру (лапок, курсиву та ін.). Прямі цитати повинні бути точними та включати слова, які використовувала людина, що цитує. Пряма цитата береться в лапки.

Запозичені висловлювання або відомості, подані у переказі, називають непрямыми цитатами. Під цим розуміється фраза прецедентного тексту, на яку посилаються, та яка є дослівною або практично дослівним відтворенням прецедентного тексту. У випадку непрямого цитування в кінцевому тексті конкретної вказівки ні на джерело запозичення, ні на автора прецедентного тексту немає.

Цитата з атрибуцією – це символічний текстовий знак із супутніми йому індексами (ім'я автора тексту-донора, його заголовки, лапки і т.п.); чим більший об'єм цитати, тим більша вага її символічної складової. Найбільш чистою формою такої цитації можна вважати цитати із точною атрибуцією і тотожним відтворенням зразку, де однозначно вказано автора відтворених слів, а сам текст-донор взятий у лапки.

Цитати без атрибуції є або текстовими знаками із вторинною індексальністю, або символічними складовими знаку-цитати, що лише значною мірою або повністю пригнічує його індексальну складову.

Вкраплення «чужих» слів застосовується не тільки для посилення емоційного забарвлення тексту, але й для вираження власного авторського судження. Специфіка використання цитати у тексті зумовлюється, насамперед, наявністю зв'язку з вихідним текстом, а також характером співвідношення сенсу цитати у тексті-джерелі та тексті, що приймає. Цей зв'язок ускладнюється в тексті перекладу при можливому відхиленні від буквального цитування. Різні способи введення цитат збагачують структуру тексту, дозволяючи живо поєднувати чужу мову з авторським оповіданням. Проте надмірне захоплення цитатами негативно позначається на стилі викладання, знеособлюючи мову автора та позбавляє його самостійності.

Література

1. Дорофєєва Н.І. Словник-довідник з зарубіжної літератури / Н.І. Дорофєєва – Харків: Світ дитинства, 2000. – 192 с.
2. Наливайко Д. С. Антологія зарубіжної поезії другої половини ХІХ – ХХ сторіччя / Д. С. Наливайко. – К.: Навчальна книга, 2003. – 320 с.
3. Розова І. В. Стилїстичні особливості функціонування авторських цитатій них висловлень (на матеріалі англійських сатиричних творів ХХ сторіччя) / І. В. Розова // Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка. – № 13 (200), Ч. II. – 2010. – С. 173-180.
4. Чорновол-Ткаченко Р. С. Роль інтертекстуальності в іншомовному спілкуванні фахівців у сфері державного управління / Р.С. Чорновол-Ткаченко // Теорія та практика державного управління: зб. наук. пр. – Харків : Вид-во ХарПІ НАДУ «Магістр», 2009. – Вип. 1 (24). – С. 1–10.

Стьопін Максим,
старший викладач кафедри англійської філології
Маріупольський державний університет

ВИКОРИСТАННЯ ІГРОВИХ ІНСТРУМЕНТІВ ДЛЯ ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК КОМАНДНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТСЬКОГО САМОВРЯДУВАННЯ

Студентське самоврядування є важливим елементом життя університетської спільноти. Це організаційна форма, яка дає можливість студентам брати участь у прийнятті рішень та впливати на життя свого навчального закладу. Згідно з наказом Міністерства освіти і науки України N 166 від 03.04.2001, самоврядування у вищому навчальному закладі – це самостійна громадська діяльність студентів із реалізації функцій управління вищим навчальним закладом, яка визначається ректоратом (адміністрацією), деканатами (відділеннями) і здійснюється студентами відповідно до мети і завдання, що стоять перед студентськими колективами [1].

В Маріупольському державному університеті Студентська рада як представницький орган студентського самоврядування, була створена 20 грудня 2005 року на установчій конференції студентів. Діяльність студради спрямована на забезпечення та захист прав та інтересів студентів; виявлення та формування потенційних молодіжних лідерів; розвиток наукового і творчого потенціалу студентства; створення необхідних умов для проживання та відпочинку студентів. Студентська рада МДУ у своїй діяльності реалізує такі принципи:

- добровільність;
- виборність;
- колегіальність у прийнятті рішень;
- гласність і відкритість у роботі.

До основних завдань студентського самоврядування можна віднести наступні:

- захист прав та інтересів студентів, вирішення їх соціальних проблем, створення умов для покращення їх матеріального становища;
- забезпечення виконання студентами своїх обов'язків;
- забезпечення інформаційної, молодіжної, правової, психологічної допомоги студентам (спільно з відповідними службами);
- розвиток самоврядування в університеті, залучення студентів до участі в цих процесах;
- сприяння науковій і творчій діяльності студентів;
- розвиток наукових та гуманітарних контактів зі студентами інших закладів вищої освіти, молодіжними організаціями, які діють в Україні та поза її межами.

Крім того, Студентська рада МДУ сприяє створенню умов для реалізації потенціалу студентської молоді, підготовки спеціалістів високої кваліфікації, формування громадянської та національної свідомості, загальної культури [2].

Для ефективної реалізації такого широкого спектру завдань, представники студентського самоврядування повинні мати відповідні навички, серед яких, особливе місце посідає навичка командної роботи. Робота в команді – це процес співпраці між людьми з метою досягнення спільної мети, яка вимагає від учасників навичок комунікації, співпраці та лідерства. Успіх команди залежить від здатності кожного учасника досягати спільної мети та взаємодіяти з іншими учасниками.

Одним з інноваційних підходів до формування таких здібностей та до забезпечення вищезазначеного процесу співпраці є гейміфікація – використання ігрових елементів у навчанні або тренуванні з метою покращення мотивації та результативності підготовки. В даній роботі ми розглядаємо можливості використання гейміфікації для розвитку навичок командної роботи на прикладі Студентської ради факультету іноземних мов Маріупольського державного університету.

За великим чином, гра – це система (яка може бути як закритою так і відкритою), в якій студенти вирішують низку певних задач. Ця система завжди має правила та кількісний результат. Таким чином, можна стверджувати, що така система, це не просто гра, а спосіб досягнення реальних цілей. Технології гейміфікації використовують ігрові елементи для

мотивації людей до певної поведінки в реальному житті, що задовольняє потреби учасників у самостійності, компетентності та визнанні [3].

З цієї точки зору, прикладом ефективною гри, яка моделює та діагностує поведінкові моделі на прикладі реальних ситуацій, є унікальна українська настільна кооперативна стратегія для керівників та менеджерів змін у жанрі соціального симулятора «Світ Громад», яка була розроблена командою розробників на чолі з Михайлом Войтовичем та Тарасом Тимчуком.

Ігрові сесії серед представників Студентської ради ФІМ проводились спочатку раз на два тижні, але вже після третьої сесії, за проханням студентів, сесії проводились щотижня, через два місяці я був вимушений відкрити онлайн-реєстрацію на ігрові сесії через великий попит серед студентів ФІМ. Таку популярність можна пояснити декількома чинниками:

- гравці змагаються не один з одним, а грають проти системи, перемогу можливо отримати тільки в разі кооперації;
- потреба у кооперації викликає необхідність оф-лайн спілкування (студентам бракувало «живої» комунікації в умовах пандемії та карантину у 2021-2022 рр.);
- гра має необмежену кількість ігрових ситуацій, та варіантів їх вирішення, що ніколи не набридає, адже, два однакові, на перший погляд, сценарії ігрової сесії ніколи не будуть мати однакове завершення.

З оглядом на вищезазначене, можна зробити такі висновки: гейміфікація може бути корисною для підвищення мотивації та результативності навчання, а також для розвитку цінних навичок, таких як лідерство, співпраця та комунікація. Використання ігрових інструментів може допомогти студентам розвиватись як особистості та готуватись до майбутньої кар'єри.

Література

1. Про затвердження Положення про студентське самоврядування у вищих навчальних закладах. Наказ Міністерства освіти і науки України N 166 від 03.04.2001. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0166290-01#Text> (дата звернення 04.01.2024).

2. Студентська рада Маріупольського державного університету. Офіційний сайт Маріупольського державного університету. URL: https://mu.edu.ua/uk/studentska_rada (дата звернення 04.01.2024).

3. Стьопін М.Г. Зустрічайте: «Потім Придумаємо». Блог «Гра Світ Громад і деструктивні моделі поведінки». URL: <https://woc.org.ua/game/article/303> (дата звернення 18.10.2023).

Тарапатов Михайло,
старший викладач кафедри прикладної філології
Маріупольський державний університет

ВИБІР СТРАТЕГІЇ ТА ТАКТИКИ ПЕРЕКЛАДУ

Процес перекладу – це процес пошуку схожих рис між мовами та культурами. Визначення цих рис можливе лише тому, що перекладач постійно стикається із відмінностями між ними. Але переклад не може і не повинен бути спрямованим на усунення цих розбіжностей, перекладений текст має бути місцем проявлення іншої культури, де читач помічає культурно чуже; переклад має зберігати відмінності, певну чужість оригіналу, нагадувати читачу про надбання та втрати процесу перекладу та про відстань між культурами.

У сучасному перекладознавстві для опису процесу перекладу широко використовується словосполучення «стратегія перекладу». Його можна зустріти як в науковій, так і в навчальній літературі, а також у різного роду нормативних документах – у навчальних програмах, планах, екзаменаційних білетах, тощо. Вибір стратегії перекладу залежить, крім суб'єктивних уподобань перекладача та ґатунку тексту оригіналу, від багатьох об'єктивних факторів, до яких на думку Л. В. Коломієць належать: 1) цільова аудиторія перекладу та стан цільової полісистеми; 2) кількість існуючих перекладів певного твору в цільовій літературі. Потреба у форенізуєчому перекладі виникає особливо гостро, коли створюється критично велика кількість перекладів-одомашнень, які роблять відстань між читачем та оригіналом все більшою [1, с. 37].

Головною функцією перекладу одомашнення є відтворення вже існуючої в цільовій культурі літературної традиції, тоді як функція перекладу очуження полягає у запровадженні у цільову літературу нових засобів та прийомів перекладу. Одне з головних завдань перекладача полягає у максимально повній передачі змісту оригіналу, і, як правило, фактична спільність змісту оригіналу і перекладу дуже значна.

Другий підхід у вирішенні проблеми перекладацької еквівалентності полягає у спробі знайти в змісті оригіналу якусь інваріативну частину, збереження якої є необхідним та достатнім для досягнення еквівалентності перекладу. Іншими словами, якщо переклад виконує одну й ту ж саму функцію чи описує ту ж саму реальність, то він еквівалентний.

Третій підхід до визначення перекладацької еквівалентності можна назвати емпіричним. Його сутність полягає в тому, щоб не намагатися вирішувати, у чому повинна

полягати спільність перекладу й оригіналу, а зіставити велику кількість реально виконаних перекладів з їх оригіналами і подивитися, на чому ґрунтується їхня еквівалентність [1, с. 63].

Еквівалентність являє собою основу комунікативної рівноцінності, наявність якої і робить текст перекладом. Адекватний переклад є по означенню еквівалентним, хоча ступінь смислової спільності між оригіналом і перекладом може бути різним. Найбільш повна еквівалентність (на рівні мовних знаків) означає максимально можливу наближеність змісту різномовних текстів [1, с. 146-156]. Еквівалентний переклад не завжди буде вважатись адекватним, через те що він буде лише задовольняти вимогу смислової наближеності до оригіналу. Межею перекладацької еквівалентності є максимально можливий (лінгвістичний) ступінь збереження змісту оригіналу в перекладі, але в кожному окремому перекладі змістова близькість до оригіналу в різному ступені і різних способах наближується до максимального.

В залежності від того, яка частина змісту передається у перекладі для забезпечення його еквівалентності, розрізняються різні рівні еквівалентності. На будь-якому рівні еквівалентності переклад може забезпечувати міжмовну комунікацію [1, с. 156]. Порушення норми еквівалентності може бути абсолютним, коли переклад визнається нееквівалентним, таким, що не передає зміст оригіналу хоча б на найнижчому рівні, або відносним, якщо встановлено, що інші нормативні вимоги могли бути виконані і на більш високому рівні еквівалентності, ніж той, який був реально досягнутий в перекладі.

У першому випадку переклад має бути визнаним незадовільним, в другому – може вважатися цілком прийнятним у тому випадку, якщо максимально можлива смислова близькість не є обов'язковою для успішної міжмовної комунікації. Конвенціональна норма перекладу залишається незмінною протягом тривалого періоду часу і визначає загальний підхід перекладача до своєї роботи, ступінь його прагнення до досягнення максимальної еквівалентності.

Текст перекладу – це мовленнєвий твір на мові перекладу, і для нього обов'язковими є правила і норми цієї мови. Однак ці правила неоднакові для всіх випадків функціонування мови. Вони варіюються як в різних функціональних стилях, так і в залежності від різновиду загальнолітературної мови [2, с. 42]. Серед останніх зазвичай розрізняють мову розмовної мови (неформального спілкування) і мову художньої літератури. У лінгвістичній літературі висловлювалася думка, що особливий різновид мови складає і мова науки.

Перекладач-професіонал завжди досягне практичної інформаційної еквівалентності перекладу оригіналу, але в теоретичному плані вона, ця еквівалентність, дуже різна. Можна задалегідь стверджувати, що будь-який переклад ніколи не буде абсолютно ідентичним тексту оригіналу. Таким чином, дотримання всіх нормативних правил, крім норми

еквівалентності, носить більш загальний характер і є чимось само собою зрозумілим, а ступінь відповідності оригіналу виявляється тією змінною величиною, яка найбільшою мірою визначає рівень професійної кваліфікації перекладача та оцінку якості кожного окремого перекладу [2, с. 134].

Певна стратегія перекладача, а також перекладацькі трансформації та інші прийоми, які буди застосовувані в процесі перекладу, багато в чому залежать від співвідношення мови оригіналу і мови перекладу і характеру перекладацького завдання [2, с. 147].

Отже, переклад – це відтворення мови оригіналу засобами іншої мови. Для досягнення цієї мети доцільно обрати стратегію перекладу. Існує кілька класифікацій стратегій перекладу, саме: стратегія очуження та стратегія одомашнення; стратегія виявлення жанрово-стилістичної приналежності тексту; стратегія визначення домінантної насиченості; стратегія можливого прогнозування; стратегія спроб та помилок; стратегія компресії/декомпресії, стратегія компенсуючих модифікацій; стратегія дослівного перекладу та ін.

Література

1. Коломієць Л. В. Концептуально-методологічні засади сучасного українського поетичного перекладу (на матеріалі перекладів з англійської, ірландської та американської поезії): монографія. К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2004. 522 с.

2. Максимов С. Є. Практичний курс перекладу (англійська та українська). Теорія та практика перекладацького аналізу текстів для студентів факультету та перекладачів факультету заочного та вечірнього відділення: [навчальний посібник]. К.: Ленвіт, 2010. 175 с.

Трифоновна Ганна,

кандидат наук із соціальних комунікацій, доцент, доцент кафедри романо-германської філології

Маріупольський державний університет

СОЦІАЛЬНО ОРІЄНТОВАНЕ НАВЧАННЯ: ЦІЛІ ТА РЕЗУЛЬТАТИ ПРОЄКТУ «ТОР ВЕРГАТА ДЛЯ УКРАЇНИ – НАВЧАННЯ УКРАЇНСЬКИХ БІЖЕНЦІВ ІТАЛІЙСЬКОЇ МОВИ»

У 2022 – 2023 роках в Італії спостерігалось збільшення кількості українських біженців, які звертались до міграційної служби для отримання тимчасового захисту в країні

через російську військову агресію. Наразі в Італії перебуває 161220 українців, тому актуальним є питання їхньої інтеграції, передусім мовної. Складні умови і обставини, в яких опинились українські біженці, змусили італійські освітні центри виступити ініціаторами проведення заходів з формування іншомовної компетентності, розуміння аспектів прийому та інтеграції. Особливістю проведених заходів стала оперативність їх реалізації, а також прагнення охопити якомога більшу кількість зацікавлених осіб. Це зумовлено тим, що у процесі прийому та інтеграції українських біженців важливим є не лише міжособистісна комунікація, але й налагодження спілкування в процесі пошуку роботи або з державними установами. Особливої уваги потребувала культурна складова для розуміння нового контексту.

Римський університет Тор Вергата одним із перших відгукнувся на запит тієї надзвичайно ситуації, яка скалася в країні та започаткувала проєкт з викладання італійської мови українським біженцям, до якого була залучена значна кількість не лише професійних викладачів, але й студентів-волонтерів або студентів-практикантів, які виступити тьюторами-викладачами та тьюторами-медіаторами в мовних групах. Таким чином, молодь стала залученою до важливої гуманітарної та суспільної ініціативи.

Цілями проєкту стали: сформувати та закріпити мовні основи, необхідні для активного та усвідомленого залучення до нового життєвого контексту; досягнути відповідного рівня володіння мовою (A1 або A2); сформувати знання про основні культурні особливості країни та мікротериторій, на яких перебувають біженці; надати можливості для більш легкої інтеграції в робочий та громадянський контексти. Специфічними цілями проєкту можна визначити: сформувати вміння розуміти окремі речення та вирази, які найчастіше вживаються та відносяться до сфер, дотичних до потреб біженців (наприклад, інформація про себе та родину, покупки, місцева географія, орієнтація в просторі і часі, робота тощо); спілкуватися при виконанні простих повсякденних дій, які потребують прямого обміну простою інформацією на знайомі та неважкі теми; описувати простими словами аспекти власного та повсякденного життя; розуміти основні моменти (суть) чітких повідомлень на італійській мові на знайомі повсякденні теми, з якими зазвичай стикаються на роботі, в місті, у вільний час тощо; знаходити вихід у ситуаціях, які можуть виникнути під час подорожей регіонами Італії; створювати прості зв'язні тексти на знайомі або цікаві теми; описувати переживання і події, мрії, сподівання, прагнення, коротко висловлюватися про причини і давати пояснення думкам і планам.

У процесі навчання брали участь італійські студенти-тьютори, які безпосередньо опікувались лінгводидактикою, та медіатори, які володіли українською або російською мовами, та допомагали в поясненні незрозумілих моментів та знижували емоційне

напруження та страх непорозуміння з боку українських біженців, оскільки їх емоційний та психологічний стан вирізнявся певними особливостями та подекуди спричиняв навіть агресивну реакцію. Наприклад, коли під час відповіді слухачі могли недослухати один одного через незрозумілі для деяких моменти. Дидактичний матеріал був побудований відповідно до вимог Загальноєвропейської рамки іншомовних компетентностей та сертифікацій з італійської мови. У процесі навчання студенти-тьютори використовували сучасну італійську мову, комунікативні ситуації, що характеризувались природністю та спонтанністю, систематичну роботу з чотирма основними видами мовленнєвої діяльності, тексти про культуру і особливості життя в Італії, поєднання комунікативних та граматичних елементів, короткі та мотивуючі завдання для підтримання інтересу в групі та динаміки заняття. Граматичні аспекти максимально спрощувались або взагалі слухачам дозволялось самим їх визначити, а потім закріпити додатковими практичними комунікативними завданнями. Таким чином, навчання характеризувалось інноваційним підходом, який став більше комунікативним та індуктивним, а також нелінійністю, оскільки матеріал був логічно розподілений на розділи та передбачав викладання, посилення розуміння або закріплення, перевірку, повторення. Заняття були інтерактивними та передбачали активні діалоги між учасниками.

Вагомим результатом проекту стала не лише фасилітація інтеграції українських біженців в Італії, а також професійне та людське збагачення італійських студентів, які взяли участь у проекті на добровольчій основі та зуміли сформувати та підтримувати позитивну і динамічну атмосферу в групах та настрій зацікавленості. Цілі навчання відповідали потребам слухачів, які отримали змогу проявити себе та продемонструвати знання у різний спосіб. Особливістю спілкування студентів-тьюторів зі слухачами стала неформальність та невимушеність з метою зменшення мовних бар'єрів. Для полегшення комунікації та організації навчання були створені різні канали спілкування, в яких учасники процесу обговорювались не лише дидактичні, а й повсякденні питання, які полегшували розуміння деяких особливостей італійського життя.

Література

1. Rifugiati provenienti dall'Ucraina che godono della protezione temporanea nell'UE. URL: <https://www.consilium.europa.eu/it/infographics/ukraine-refugees-eu/> (дата звернення 16.12.2023)

НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ УПРАВЛІННЯ

СЕКЦІЯ

БЕЗПЕКОВИЙ ВИМІР УПРАВЛІНСЬКОЇ І ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Омельченко Володимир

д.е.н., професор, професор кафедри менеджменту та фінансів

Маріупольський державний університет

Горбашевська Марина

к.е.н., доцент, доцент кафедри менеджменту та фінансів

Маріупольський державний університет

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ОРГАНІЗАЦІЇ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НА ПІДПРИЄМСТВІ

Найбільш важливим методом встановлення контакту з іноземним партнером є розділення ініціатив імпортера та експортера (табл. 1). Організація ЗЕД – це дуже складна і тривала робота. Воно вимагає уваги та опрацювання різноманітних питань стосовно ринку, можливостей покупців та продавців товару, забезпечення ділових контактів з ними, здійснення переговорного процесу та як результат підписання угод.

Таблиця 1

Методи встановлення контакту з іноземними партнерами

Ініціатива експортера	Ініціатива імпортера
направити оферту (offer) одному або декільком можливим іноземним покупцям;	направити потенційному або вже відомому продавцю замовлення;
прийняти та підтвердити замовлення (order) покупця;	направити запит виробнику товарів, що цікавлять імпортера;
направити покупцю пропозицію у відповідь на запит (inquiry);	оголосити торги з запрошенням до участі фірм, які можуть прийняти і виконати умови
взяти участь у торгах, подавши тендер організаторам торгів;	організаторів торгів;
взяти участь у торгово-промислових	направити можливому виробнику комерційний лист про наміри вступити у

виставках (exhibitions) та ярмарках (fairs); направити можливому покупцю комерційний лист з інформацією про наміри вступити у переговори; направити проформу контракту вже відомому покупцю; направити на адресу потенційних покупців каталоги, проспекти із товарами, що пропонуються	переговори у відповідь на його пропозицію; направити експортеру безумовний акцепт (unconditional assent) його пропозиції; взяти участь у торгово-промислових виставках та ярмарках
---	---

Джерело: [1]

При складанні та підписанні угод потрібно вивчати цілу купу міжнародних конвенцій та нормативних документів, певних правил та принципів законодавства тієї країни де це відбувається.

Заключний етап організації зовнішньоекономічної діяльності полягає як раз у виконанні всіх зобов'язаностей стосовно укладеного контракту. За думкою науковців особливості даного етапу складаються з необхідності виконання певної послідовності дій, безпосередньо пов'язаних з зовнішньоекономічною діяльністю [2]:

Починається все з сировини: потрібно знайти та заключити договір з постачальниками сировини або ресурсів, різних комплектуючих виробів, напівфабрикатів та інше, що потрібно буде для виготовлення товарів які ми відправляємо на експорт;

Постійний контроль за цим самим виготовленням товарів та за передачею його покупцю;

Після цього ми повідомляємо імпортера про готовність даного товару до відвантаження;

А далі вже процедури стосовно сертифікації товару, проходження митного контролю та подальшого відвантаження.

Якщо зобразити послідовну процедуру зовнішньоекономічної діяльності у вигляді схеми то вона буде виглядати наступним чином (рис.1.)

Рисунок 1. – **Послідовна процедура зовнішньоекономічної діяльності** [3]

Таким чином, на нашу думку, для розробки управлінських рішень щодо механізму зовнішньоекономічної діяльності підприємства особливо важливим є розмежування експортної, імпоротної діяльності, а також ризик та шляхів подолання цих ризиків та загроз.

Література

1. Карпенко М. О., Захарченко О. В. Удосконалення організації зовнішньоекономічної діяльності на підприємстві. URL: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/ppei/2010_26/Zacharchenko.pdf (дата звернення 13.10.2023)
2. Кириченко О. А. Менеджмент зовнішньоекономічної діяльності: Підручник. – 2-ге вид., перероб. і доп. – К.: Знання, 2008. – 386 с.
3. Левківський В.М. Теоретичні засади формування та розвитку міжнародної економічної інтеграції: Науковий вісник Чернігівського державного інституту економіки і управління. Серія 1: Економіка. 2012. Вип. 2. С. 120–124. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/NvChdieu_2012_2_20. (дата звернення 13.10.2023)

Кислова Людмила,
кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри менеджменту та фінансів
Маріупольський державний університет

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ СТРАТЕГІЧНОГО АНАЛІЗУ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

Сучасні умови вимагають від підприємств визначення чіткої мети та стратегії розвитку, які сприятимуть підвищенню прибутковості та ефективності діяльності суб'єктів

господарювання. Відсутність якісної системи стратегічного аналізу призводить до затримки у досягненні необхідних стратегічних завдань та прийнятті невірних управлінських рішень. Стратегія підприємства передбачає комплекс заходів, що покликані забезпечити досягнення мети підприємства в галузі збуту продукції чи послуг. Визначення стратегії пов'язане з вибором найбільш доцільної, з точки зору підприємства, сукупності маркетингових заходів для досягнення конкретних бізнес-цілей, таких як збільшення обсягів продажу, підвищення рівня прибутковості, збільшення ринкової частки тощо. Розробка стратегії вимагає передбачення майбутнього напрямку розвитку підприємства, що дає змогу менеджерам приймати стратегічні рішення щодо напрямків розвитку, концентрації та розподілу внутрішніх ресурсів компанії (рис. 1).

Визначення маркетингової стратегії передбачає аналіз зовнішнього та внутрішнього середовища підприємства, вивчення потреб та вимог споживачів, аналіз конкурентів, визначення унікальності товару або послуги підприємства, а також оцінку ресурсів підприємства [2, с.34].

Тому, при виборі стратегії розвитку підприємства необхідний аналіз та оцінка альтернативних варіантів у комплексному їх поєднанні. Оцінка полягає у виборі стратегії, яка забезпечить максимальну ефективність діяльності компанії в майбутньому для досягнення її основних цілей. Таким чином, загальна стратегія наповнюється конкретним змістом; стратегічне рішення базуватиметься на чіткій концепції розвитку бізнесу, а формулювання мають бути однозначними та зрозумілими. Важливість вибору визначається тим, що обрана стратегія на тривалий час обмежує свободу дій керівництва і робить глибокий вплив на всі рішення, які ним приймаються. Необхідно враховувати різні фактори: ризик, досвід минулих стратегій, вплив акціонерів, фактор часу тощо [2, с.116].

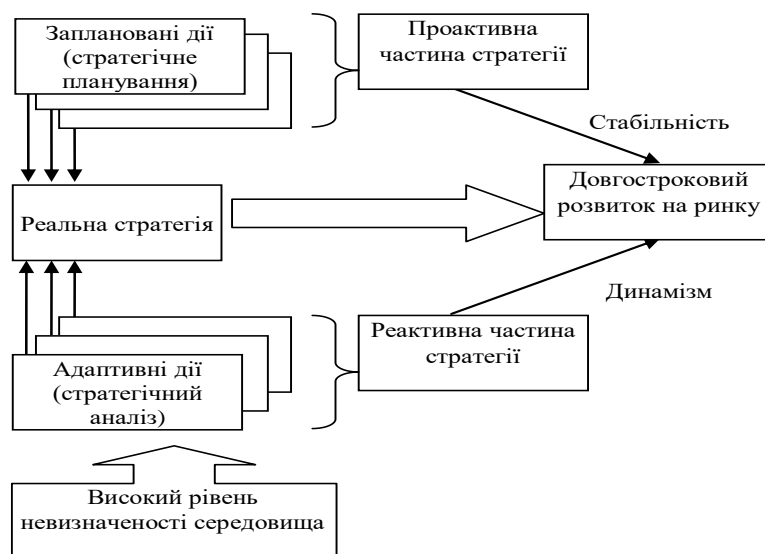

Рис. 1 - Склад реальної стратегії підприємства, як змістовного базису аналітичного обґрунтування управлінських рішень [1; 5].

Поняття стратегічного аналізу трактується науковцями досить неоднозначно, але поряд з неоднозначністю тлумачення терміну «стратегічний аналіз» навіть проблеми економічних досліджень продовжують лежати у сфері незалежності від стадії їх впровадження в процес управління. Деякі науковці взагалі замінюють поняття стратегічного аналізу категорією стратегічного обліку або стратегічного планування. Інші вважають це або попереднім, або наступним кроком у стратегічному управлінні. Третій – це проміжний етап між формуванням місії та цілей організації та етапом вибору стратегії з кількох стратегічних альтернатив [4, с.77].

Зважаючи на це, стратегічний аналіз – системний процес вивчення та виявлення тенденцій, параметрів довгострокового розвитку організацій, заснований на реалізації комплексного процесу взаємопов'язаних процедур дослідження та аналізу для виявлення прихованих резервів або вузьких місць, використання чи усунення яких у майбутньому сприятиме підвищенню ефективності використання стратегічного потенціалу компанії в умовах невизначеності зовнішнього середовища.

Завдання стратегічного аналізу виходять із його основної мети (визначення стану об'єкта дослідження за допомогою виконання набору аналітичних процедур дослідження та надання необхідних знань менеджменту для прийняття рішень, розробки стратегій розвитку в невизначеному середовищі та здійснення системи заходів для постійного покращення цієї ситуації): оцінка стану досліджуваного об'єкта за сукупністю показників і критеріїв; визначення тенденцій і параметрів зміни зовнішнього середовища; виявлення слабких сигналів із зовнішнього середовища щодо нових можливостей або стратегічних загроз розвитку; надання управлінської інформації, щоб мати можливість швидко реагувати на нові тенденції; визначення ключових параметрів стратегічного успіху компанії в конкурентній боротьбі; підвищення стратегічного потенціалу суб'єкта господарювання шляхом використання сприятливої кон'юнктури ринку; уточнення довгострокових цілей компанії відповідно до змін зовнішнього середовища і створення умов для їх своєчасної реалізації; узагальнення та систематизація знань для оволодіння навичками стратегічного аналізу в різних сферах діяльності для забезпечення ефективного управління [3, с.95].

Предметом наукового дослідження в галузі стратегічного аналізу є теоретико-методологічний інструментарій та аналітичні технології дослідження стану, джерел, механізмів і напрямів перспективного розвитку суб'єктів господарювання (їх структурних одиниць) в умовах нестабільного та мінливого ринкового середовища, які спрямовані на забезпечення гнучкого узгодження між внутрішньою організацією ресурсів і навичок та їх зовнішнім середовищем (контекстом) [1, с.200].

Таким чином, напрям розвитку аналізу стратегічної перспективи дає можливість визначити причини неефективної стратегічної поведінки підприємства на ринку з урахуванням неекономічних факторів та розробити програми оздоровлення підприємства, розробити альтернативні варіанти розвитку подій і досягнення нових цілей, які на кінцевих етапах забезпечать компаніям стабільність і додаткові можливості розвитку на майбутнє.

Література

1. Стратегічне управління : навчальний посібник / В.Л. Дикань та ін. Київ : «Центр учбової літератури», 2019. 272 с.
2. Головчук Ю.О., Пчелянська Г.О. Особливості формування стратегії підвищення конкурентоспроможності підприємства на основі парадигми інноваційного розвитку. Економіка та держава. 2020. № 3. С. 66-70.
3. Стратегічне управління підприємствами реального сектору економіки : механізми, методи, моделі : монографія / В.М. Андрієнко та ін. Донецьк : ДонНУ, 2012. 155 с.
4. Стратегічний менеджмент : навчальний посібник / за заг. ред. Бутка М.П. Київ : «Центр учбової літератури», 2016. 376 с.
5. Тарасюк Г.М. Управління змінами в системі стратегічного управління підприємством. Вісник Житомирського державного технологічного університету. Економічні науки. Житомир: ЖДТУ, 2016. №2(52). С. 287–291.

Коверза Вікторія,
кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри менеджменту та фінансів,
Маріупольський державний університет

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ БАНКІВСЬКОГО СТРАХУВАННЯ В УКРАЇНІ

Технологічний прогрес призвів до нових можливостей для банківських установ і до зростання конкуренції між ними. Фінансові кризи сприяли даному процесу через свою короткочасність. Банки енергійно і творчо відповіли на ці зміни, почавши проникнення в нові сфери діяльності. Наша країна відкриваючи свій фінансовий ринок для іноземного капіталу, дозволила відкривати філії іноземних інституцій в Україні. Таким чином, ринок фінансових послуг України є частиною світового фінансового ринку, тому майбутній розвиток нашої країни буде підпорядкований тенденціям європейського та світового фінансових ринків.

Проводячи аналіз світових тенденцій в банківництві можна зробити висновок, що об'єднання банківської справи із страховою справою в контексті глобалізації є невідворотним процесом і для України, який набирає оберти. Розвиток консолідованої банківсько-страхової бізнес-архітектури буде продовжуватися, саме тому що як страхові так і банківські інституції прагнуть використовувати багатоканальні продажі. Оскільки страхові компанії прагнуть мінімізувати вартість дистрибуції своїх послуг, а банківський канал продажу страхового захисту знаходиться в центрі їх інтересів. Те що використання вітчизняної банківської інфраструктури суттєво зменшує кошти дистрибуції підтверджено значною кількістю прикладів розвитку консолідації банківського і страхового бізнесу в усьому світі [1, с.12].

Особливу увагу заслуговують питання систематизації чинників та зовнішніх і внутрішніх умов, що впливають на прийняття рішень відносно співпраці між банками та страховими установами, тому що саме від них залежать перспективи та стратегія формування консолідованої банківсько-страхової бізнес-архітектури. Умовно їх поділяють на чинники зовнішнього походження – стан розвитку економіки, законодавчі, нормативно-правові акти, та внутрішні – зростання конкурентних переваг, отримання ефекту синергії. Проте, на прийняття рішення про консолідацію мають безпосередній і першочерговий вплив: – зміни з боку попиту – потреби та преференції клієнтів; – зміни з боку пропозиції – ситуація в галузі, конкуренція, глобалізація. Не менший вплив справляють чинники внутрішнього походження, джерелом яких є власне фінансові інституції, зокрема: додаткові доходи; зниження затрат; диверсифікація діяльності [2, с. 144].

Правова база України розмежовує банківську справу від страхової і регламентує їх дії. Це обмежує об'єднання банківських установ і страхових компаній в одну уніфіковану інституцію. Але саме законодавчо-правові норми надали форму консолідації банківського та страхового бізнесу. Нагальними проблемами нормативно – законодавчої бази сьогодення стосовно взаємодії та консолідації страхових та банківських установ є: конкуренція та загроза монополізації ринку фінансових послуг; поглиблення відмінностей між наглядом за банківською та страховою діяльністю; охорона та шляхи реалізації прав клієнта; загострення ризику подвійного використання капіталу; специфіка та модифікація органів нагляду.

Можна виділити дві ключові тенденції сфери попиту, які змушують українські страхові компанії та банківські установи до поглиблення зв'язків між продуктами та способами їх продажу:

- ✓ клієнти користуються кожного разу з більшої кількості фінансових послуг, що пропонуються банківськими установами та страховими організаціями;
- ✓ змінюються вимоги клієнтів щодо способу надання їм фінансових послуг.

Нові види фінансових послуг та інструментів, глобалізація світової економіки призводять до появи нових видів фінансових послуг в банках та страхуванні. Саме це призводить до загострення конкуренції в галузях фінансового сектора та стимулює інші галузі економіки надаючи можливість надавати спектр фінансових послуг установам, які раніше не мали повноважень, або їх діяльність у фінансовому секторі була обмеженою. Наприклад, пошук підприємствами зовнішнього фінансування, як альтернативу банківському кредиту у вигляді емісії облігацій. Результатом цього є входження на фінансовий ринок інституцій з нефінансового сектора. Або, коли мережі супермаркетів, автомобільні холдинги які здійснюють продаж в кредит створюють власні банківські установи і страхові компанії з метою надання фінансового сервісу для своїх клієнтів.

Розвиток фінансових послуг через мережу Інтернет є більш прибутковим за дистрибуцію страхових послуг через банківські відділення, тому що економить кошти. Але, в українських реаліях існує низький рівень довіри у населення. Саме тому у найближчій перспективі, більш ефективною є консолідація банківського та страхового бізнесу.

Очікується, що у післявоєнному періоді значний потенціал зосередиться на фінансуванні житла, іпотечному кредитуванні. Таким чином це стане додатковим стимулом для консолідації страхових та банківських інституцій. Слід враховувати, що у країнах, де формується консолідована банківсько- страхова бізнес-архітектура, ринок страхових послуг насичений, то подальше його поширення буде обмеженим, а попит на страхові послуги менш еластичним. Таким чином розвиток консолідації банківської та страхової діяльності буде пов'язаний з зміною існуючих каналів дистрибуції. З огляду на все вище викладене, можна стверджувати що наша країна має великий потенціал для розвитку консолідації банківського та страхового бізнесу, а страхування ризиків її громадян має незначний відсоток, то є ще одним стимулом для розвитку каналу продаж.

Просування на державному рівні консолідації банківського та страхового бізнесу – це можливість інтервенції, базованої на реалізації стратегії розвитку ринку фінансових послуг. Для збереження фінансових інституцій України з урахуванням приналежності капіталу в статусі національної ідентичності, їх стратегія розвитку повинна враховувати факт поляризації, отже існування визначених диспропорцій в економічних потенціалах і в рівні розвитку банківської і страхової справи. Необхідною є одночасна підтримка українських банківських установ і страхових компаній урядом, Національним банком України і міністерством фінансів, адже така практика притаманна майже для всіх країн Євросоюзу [3, с. 289-292].

З метою стратегії розвитку ринку консолідованих банківсько-страхових послуг надано наступні рекомендації: визнання за необхідне для розвитку української економіки ведення

самостійної господарської політики і існування фінансової системи, підпорядкованої власній політиці, що враховує українські реалії та вітчизняний державний інтерес; модернізація українських фінансових інституцій через створення умов доступу до преференційних капіталів; чітке пов'язування процесу консолідації банківських установ, страхових компаній із пошуком українських інвесторів, навіть якщо це має затримати дані процеси; утримання пакетів акції в державній власності у акціонерних фінансових інституціях; забезпечення можливостей для інвестиційної активності і фінансового ангажування в різні сегменти фінансового ринку, що дозволить утримувати існуючу доходність, яка опинилась під загрозою в зв'язку із зменшенням маржі в результаті конкуренції; створення можливостей розвитку місцевим банкам в вільних ринкових нішах, завдяки стратегічним альянсам із загальнодержавними страховими товариствами та навпаки; створення бар'єрів, обмежених можливостей входження глобальних інституцій на місцеві ринки з метою запобігання загрози втрати стабільності на національному фінансовому ринку; формування системи моніторингу стабільності фінансового сектору; рекламування пакетів послуг, що поєднують банківські та страхові послуги; формування банківськими і страховими інституціями спільних центрів реклами та маркетингу, спільної адміністрації нерухомістю і майном, спільних каналів дистрибуції фінансових послуг.

Отже, консолідація банківської та страхової діяльності має значні перспективи для розвитку в Україні.

Література

1. Кравчук Н. Модифікація ринку фінансових послуг крізь призму фінансової консолідації: функціональна детермінованість та діалектика пізнання. *Світ Фінансів*. 2017. 4 (13). С. 9-23.
2. Клапків Л. М., Клапків Ю. М., Свірський В. С. Консолідація банківського та страхового бізнесу: теоретико-методологічні домінанти та тенденції розвитку: монографія. Івано-Франківськ: Видавець Кушнір Г. М., 2019. 183 с.
3. Bankowość na świecie i w Polsce stan obecny i tendencje rozwojowe / pod. red. L. Oręziak, B. Pietrzak. INW: Olympus. 2020. 320 s.

Мацука Вікторія,
кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри менеджменту та фінансів
Маріупольський державний університет

AGILE-ПІДХІД ДО УПРАВЛІННЯ ПРОЄКТАМИ

Agile – одне з тих модних слів у бізнесі, які говорять про «співпрацю», «зриви» та чудове «нестандартне мислення» всіх часів. Agile – це більше, ніж модне слово. Agile – це гнучкий метод управління проєктами з сучасним визначенням [3, с. 502].

За даними Інституту управління проєктами, понад 70% організацій запровадили гнучкі методи, а гнучкі проєкти на 28% успішніші за традиційні.

Розглянемо реальні приклади гнучкого управління проєктами.

Перше (і, можливо, найчистіше) визначення гнучкого управління проєктами походить від самого Agile Manifesto, в якому перераховано чотири основні цінності:

1. Люди та взаємодія важливіші за процеси та інструменти;
2. Програмне забезпечення доступне, але документація неповна;
3. Робота з клієнтами замість укладення контрактів;
4. Реагуйте на зміни, а не дотримуйтеся плану [1;2;4;6].

Гнучке управління проєктами – це ітеративний метод розробки, який цінує людське спілкування та зворотній зв'язок, адаптується до змін і дає дієві результати.

Agile є ітеративним, тобто виконується блоками (спринтами), де кожен спринт спирається на уроки, отримані з попереднього спринту, і вдосконалює їх. Ось тут і з'являється термін Scrum [4]. Метод Scrum – це структура робочого процесу, що складається зі спринтів і переглядів, які використовуються для полегшення гнучкого управління проєктами [1;2;4;6].

На відміну від Scrum, який можна перевести на покроковий процес, Agile – це методологія та спосіб мислення [5, с. 454]. Однак існує програмне забезпечення для управління проєктами, спеціально розроблене для підвищення гнучкості.

Гнучке управління проєктами передбачає ефективний обмін документами, складні ланцюжки електронних листів або часті зустрічі. Відповідно до 12 принципів Agile Manifesto: «Найефективніший і дієвий спосіб передачі інформації між командами розробників і всередині них – це особисте спілкування».

Гнучкість означає надання відчутних операційних результатів після кожної ітерації. Відповідно до 12 принципів: «Працююче програмне забезпечення – головний показник прогресу».

За даними Agile Alliance, 12 принципів agile:

1. Задовольняйте клієнтів шляхом своєчасної та безперервної доставки цінного програмного забезпечення;
2. Ми вітаємо зміни у вимогах;
3. Часто надавайте робоче програмне забезпечення;
4. Працюйте разом щодня протягом усього проєкту;
5. Створюйте проєкти навколо мотивованих, довірених людей, які впевнені у виконанні роботи;
6. Використовуйте спілкування віч-на-віч, коли це можливо;
7. Працююче програмне забезпечення – головний показник прогресу;
8. Підтримуйте постійний темп нескінченно довго;
9. Зосередьтеся на технічній досконалості та хорошому дизайні;
10. Простота – мистецтво максимізації обсягу виконаної роботи – дуже важлива;
11. Найкращі архітектури, вимоги та проєкти створюються самоорганізованими командами;
12. Подумайте, як стати ефективнішим, а потім регулярно адаптуйтеся.

Таким чином, у сучасному світі програмування Agile стало невід’ємною частиною успішних проєктів. Його гнучкий підхід ставить людей та їхні потреби в центр, створюючи високоякісні продукти та ефективне управління проєктами. Незважаючи на деякі недоліки, використання Agile дозволяє залишатися конкурентоспроможними та успішними на ринку програмного забезпечення, що швидко розвивається, і за його межами.

Література

1. Agile метод управління проєктами. URL: <https://intasker.com/uk/agile/> (дата звернення: 21.12.2023).
2. Agile як невід’ємна частина успішних проєктів. URL: <https://foxminded.ua/shcho-take-agile/>
3. Мацука В.М. КОНТРОЛЬ У ТРАДИЦІЙНОМУ ПРОДЖЕКТ МЕНЕДЖМЕНТІ ТА AGILE. «Інновації для відродження: національний, регіональний, міжнародний контекст». Тези доповідей міжнародної науково-практичної конференції, Запоріжжя, 12-13 жовтня 2023 р. [Електронний ресурс] / Редкол.:В. А. Шаломєєв (відпов. ред.) Електрон. дані. – Запоріжжя: НУ «Запорізька політехніка», 2023. С. 502-505. URL: <http://eir.zntu.edu.ua/handle/123456789/10757> (дата звернення: 21.12.2023).
4. Методології управління проєктами, або Що таке Waterfall, Agile та Scrum. URL: <https://devisu.ua/uk/stattia/metodologii-upravlinnya-proktami-abo-shcho-take-waterfall-agile-ta-scrum> (дата звернення: 21.12.2023).

5. Осиченко Н.В. SCRUM як метод управління проєктами. Актуальні проблеми та перспективи розвитку обліку, аналізу та контролю в соціально-орієнтованій системі управління підприємством: Матеріали VI Всеукраїнської науково-практичної конференції. Частина 2. м. Полтава, 30-31 травня 2023 р. Полтава, 2023. С.453-455. URL: <https://www.pdau.edu.ua/sites/default/files/node/1239/zbirnykberezen2023ch2sekcija5101.pdf> (дата звернення: 21.12.2023).

6. Який найкращий спосіб управління Agile проєктами? URL: <https://www.easyredmine.com/ua/%D0%B2%D1%96%D1%81%D1%82%D1%96-%D0%B2-easy-redmine/%D1%8F%D0%BA%D0%B8%D0%B8-%D0%BD%D0%B0%D0%B8%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%89%D0%B8%D0%B8-%D1%81%D0%BF%D0%BE%D1%81%D1%96%D0%B1-%D1%83%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%BB%D1%96%D0%BD%D0%BD%D1%8F-agile-%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%B5%D0%BA%D1%82%D0%B0%D0%BC%D0%B8-> (дата звернення: 21.12.2023).

Суздаєва Олена,
кандидат наук з державного управління, доцент,
доцент кафедри менеджменту та фінансів
Маріупольський державний університет

РОЛЬ МІКРОКРЕДИТІВ У ПІДВИЩЕННІ КВАЛІФІКАЦІЇ ПРАЦІВНИКІВ

Мікрокредити, колись асоційовані головним чином із сферою фінансів та підтримкою малих підприємств, тепер активно імплементуються у сферу освіти, викликаючи значну зацікавленість і вплив на ландшафт навчання та професійного розвитку. Стрімкий розвиток технологій та зміни вимог ринку праці роблять освіту ключовим інструментом для адаптації до нових реалій. У цьому контексті мікрокредити в освіті виступають не просто як інноваційна концепція, але як важливий чинник, що формує новий підхід до навчання та розвитку.

Мікрокредити в освіті – це не лише фінансовий інструмент, але і механізм, що стимулює гнучкість у навчанні. Спрощений процес навчання дозволяє студентам та працівникам швидко реагувати на зміни в сучасному світі праці, долучаючи нові знання та

навички. Варто зазначити, що цей підхід є особливо важливим у часи глобальної конкуренції та нестабільності.

Мікрокредити у сфері освіти стають все більш популярним інструментом для підвищення кваліфікації працівників у різних галузях. Їхній внесок у розвиток професійних навичок та знань працівників виявляється в кількох ключових аспектах.

Доступність та гнучкість. Однією з найвагоміших переваг мікрокредитів є їхня велика доступність та гнучкість. Процес отримання мікрокредиту зазвичай менш складний порівняно з традиційними формами освіти. Це дозволяє працівникам швидко визначити свої професійні потреби та отримати необхідні курси для підвищення кваліфікації.

Адаптивність до ринкових вимог. Мікрокредитні курси дозволяють працівникам адаптувати свої навички та знання до змін на ринку праці. Швидкий та ефективний доступ до актуальних програм дозволяє вдосконалювати професійні навички у відповідності до поточних вимог робочого середовища.

Інтерактивність та практичні знання. Багато мікрокурсів орієнтовані на практичні аспекти навчання. Це дозволяє працівникам негайно використовувати набуті знання в реальних умовах роботи. Інтерактивні елементи, такі як вправи та проекти, сприяють ефективнішому засвоєнню матеріалу та його застосуванню у робочій практиці.

Підтримка кар'єрного росту. Мікрокредити можуть бути ефективним інструментом для розвитку кар'єри. Вони надають можливість працівникам удосконалити свої спеціалізовані навички та отримати нові компетенції, що полегшує їхнє просування по службі та забезпечує конкурентоспроможність на ринку праці.

Ресурсна вигода для роботодавців. Використання мікрокредитів роботодавцями може призвести до формування більш кваліфікованого та конкурентоспроможного персоналу. Забезпечення працівникам можливості професійного розвитку може стати ключовим фактором у збереженні та залученні талановитого персоналу.

Незважаючи на численні переваги, існують виклики, пов'язані із застосуванням мікрокредитів у сфері підвищення кваліфікації. Необхідно удосконалювати систему оцінки якості таких курсів та забезпечувати їхню відповідність стандартам професійної освіти.

Зазначимо, що у світі, де швидкість змін стає новою константою, традиційні методи фінансування освіти можуть виявитися недостатньо гнучкими та важкодоступними для багатьох. Загалом, роль мікрокредитів у підвищенні кваліфікації працівників неможна переоцінити. Їхня доступність, гнучкість та акцент на практичних навичках дозволяють створювати кращі умови для професійного розвитку в сучасному світі праці.

Література

1. Dolasinski, M. J., & Reynolds, J. (2020). Microlearning: a new learning model. *Journal of Hospitality & Tourism Research*, 44(3), 551-561.
2. Hamilton, J., Hall, D., & Hamilton, T. (2021). Microlearning in the Workplace of the Future. *Microlearning in the digital age: The design and delivery of learning in snippets*, 240-263.
3. Torgerson, C. (2021). What is microlearning? Origin, definitions, and applications. *Microlearning in the Digital Age: The Design and Delivery of Learning in Snippets*, 14-31.

Ткаченко Олена,
кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри менеджменту та фінансів
Маріупольський державний університет

АНАЛІЗ СТРУКТУРНИХ ЗМІН І ІННОВАЦІЙНІ СКЛАДОВІ РОЗВИТКУ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ СФЕРИ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

Зовнішньоекономічна сфера національного господарства характеризується певним стихійним характером розвитку, особливостями галузевого і регіонального формування, невикористаними потенційними можливостями, що вимагає пошуку ефективних рішень щодо її подальшого розвитку, що знаходяться в інноваційній площині і потребують обґрунтування доцільності і можливості змін, стимулювання інноваційних структурних зрушень.

Аналіз змін товарної структури національного експорту за 2001-2021 рр. [1] дозволив визначити наступні зміни:

значне зниження частки металургійної продукції (майже в двічі, із 41% експорту до 23,5%), продукції хімічної промисловості (із 9,1% до 4,1% в структурі експорту товарів);

значне зростання часток сільськогосподарської продукції і продовольства, на які нині припадає більше ніж 40% товарного експорту (зростання із 11,2% до 40,7%);

зменшення частки продукції машинобудування (із 10,5 % до 7,7 %).

Означені структурні зміни притаманні не лише зовнішньоекономічній сфері, а й національному господарству в цілому. Саме вони дозволили нашій державі зайняти певні позиції на світовому ринку зернових культур і соняшникової олії, а також певним чином зберегти позиції на ринку металургійної продукції. Але зміни щодо продукції машинобудування і хімічної промисловості говорять про не використання потенційних

можливостей підприємств цих галузей, продукція яких має значно більшу частку доданої вартості і основу задля інноваційного розвитку.

Відносно структури товарного імпорту, також можна констатувати зміни, які не носять прогресивного характеру, так доволі значними залишаються частки мінеральної сировини (в 2021 р. - 20,5 %). Певною позитивною тенденцією можна рахувати збільшення частки машинобудівної продукції, що може бути носієм інновацій (із 15 % в 2001 р. до 20,5 % - у 2021 р.). Але це зростання за 20 літ лише на 5 відсоткових пунктів.

Аналіз змін в структурі експорту і імпорту послуг також є показовим задля визначення якості і спрямованості змін. На світовому ринку в цьому секторі також домінують найбільш розвинені країни, які надають необхідну увагу інноваційному розвитку. Країни G7 і Китай займають провідні позиції в світовому експорті і імпорті послуг, на найбільш розвинені країни (G7) припадає майже 70 % світового експорту і понад 50 % імпорту [2]. В структурі українського експорту і імпорту найбільшою є частка транспортних послуг, другу позицію займають телекомунікаційні, комп'ютерні та інформаційні послуги, але їх обсяги є абсолютно недостатніми для ініціації структурних змін прогресивної спрямованості.

Зміни в національному господарстві і в його зовнішньоекономічній сфері мають носити інноваційний характер, який передбачає впровадження системно-структурного підходу із врахуванням певних принципів.

Дослідження і систематизація теоретичних положень теорій міжнародної торгівлі, теорій систем і структуралізму, теорій економічного зростання і просторового розвитку, їх інтеграція із врахуванням особливостей зовнішньоекономічної сфери дозволили сформувати основні принципи інноваційного системно-структурного розвитку, до яких пропонуємо віднести:

- універсальний еволюціонізм;
- внутрішню динаміку розвитку;
- системно-структурне групування;
- системну причинність взаємозв'язків базових складових елементів зовнішньоекономічної сфери між собою і з зовнішнім середовищем;
- свідоме управління зовнішнім і внутрішнім середовищем;
- соціальну спрямованість розвитку.

Інноваційний розвиток зовнішньоекономічної сфери національного господарства поєднує в собі різні підходи і можливості, але безумовно має носити системно-структурний характер. Зміни мають ініціюватися із середини країни, але, вони безумовно є певною відповіддю на зовнішні впливи, на зміни в сучасному економічному просторі. І з цих позицій

також доцільно у якості орієнтира брати найкращий світовий досвід і використовувати той наявний науково-технічний, технологічний, підприємницький потенціал, який має Україна, що доводять нам економічні трансформації останніх, тяжких для країни і її економіки років. В цих складних умовах дістали розвитку технологічні новації, що здатні підвищити обороноздатність, енергетичну безпеку, реалізувати процеси діджиталізації – електронного врядування і надання державних послуг.

Література

1. Офіційний сайт державної служби статистики України. URL : <http://www.ukrstat.gov.ua>.

2. Ткаченко О. Г., Маліч Л. А. Світовий ринок як середовище розвитку зовнішньоекономічної сфери національного господарства. Менеджер. Вісник Донецького державного університету управління. Серія «Економіка». №2(91). 2021. С. 72-81.

Шевченко Любов

кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри менеджменту та фінансів
Маріупольський державний університет

Андрєєва Дар'я,

3 курс, перший (бакалаврський) рівень вищої освіти, денна форма навчання,
ОП «Облік і оподаткування»
Маріупольський державний університет

КОНЦЕПЦІЇ ІНТЕГРОВАНОГО ОБЛІКУ ТА ТЕОРЕТИЧНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ ЙОГО СКЛАДОВИХ

Першочерговим завданням національної зовнішньої та внутрішньої політики України, і в умовах військового стану, є її входження до європейського політичного, економічного та правового простору, утвердження країни як впливової європейської держави та набуття повноправного членства в Європейському Союзі (ЄС). Серед пріоритетних напрямів адаптації законодавства України до законодавства ЄС було визначено бухгалтерський облік, який є важливим об'єктом гармонізації в межах ЄС.

В економічній літературі до тепер не має єдиної думки щодо визначення сутності інтегрованого обліку. У літературі існує безліч тлумачень поняття «інтеграція», проводиться систематизація підходів до дефініції базових елементів процесу інтеграції з облікової точки

зору. Під інтеграцією облікової системи, прийнято розуміти вид об'єднання в єдиному обліковому процесі планування і обліку ресурсів, активів, технологій, факторів виробництва, інформації, збутових мереж та інше. На сьогоднішній день не існує не тільки усталених теоретичних уявлень про інтеграцію, а й єдиного визначення. З точки зору інтегрована облікова система передбачає таке об'єднання, в результаті створення якого утворюється система нового економічного рівня. Процес інтеграції проявляється у встановленні різного роду зв'язків між елементами, у перерозподілі елементами системи завдань і зміні функцій елементів, що об'єднуються (інтегруються).

Інтегрована система обліку - це об'єднання, або кооперація діючих елементів господарювання для досягнення спільних цілей. У міру свого зростання системи можуть поділятися на окремі частини, а їх спільне завдання розбиватися на кілька підзадач. Однак для того, щоб система залишалася життєздатною, частини повинні бути об'єднані між собою.

Інтегрований облік - це процес ідентифікації, вимірювання та накопичення в певних реєстрах даних про господарювання, їх аналіз і контроль, підготовка, інтерпретація та надання широкої інформації про господарювання, для використання менеджментом у плануванні, оцінці та управлінні підприємством з метою забезпечення оптимального використання його ресурсів та достовірність обліку їх руху. Він також включає в себе підготовку звітів для певних груп зовнішніх користувачів інформації - акціонерів, кредиторів, регулюючих і податкових органів. Такий облік ще називають складовою частиною управлінської системи підприємства.

Цілі його визначаються метою діяльності та управління, які можуть змінюватися за рішенням керівництва підприємства в залежності від інтересів і мети, поставлених перед ними та управліннями внутрішніх підрозділів.

Звідси зміст інтегрованого обліку складається з таких частин: виробничого обліку, призначеного для надання інформації внутрішнім управлінням, частини фінансового обліку, яка використовується для управління фінансовою діяльністю та надання інформації зовнішнім користувачам, податкового обліку, бюджетування, контролю і аналізу. Історично склалося так, що ці інструменти обліку на теперішніх підприємствах в основному спрямовані на оптимізацію лише витрат підприємства та збереження його майна. Але це досить вузьке коло завдань сучасного бухгалтерського обліку. В сучасних умовах розвитку економіки технології не стоять на місці та й бізнес вимагає все більшого ступеня інтеграції багатьох управлінських рішень.

Саме тенденція до інтеграції обліково-аналітичних даних дозволила багатьом підприємствам, що спеціалізуються на моніторингу виробництва продукту, виділити багато систем в особливі групи, які отримали назву інтеграції.

Сьогодні намітилася тенденція інтегрування всіх видів обліку, бюджетування, контролю і аналізу в процес обслуговування виробництва, який вимагає дотримання загальних закономірностей менеджменту і відображає взаємозв'язки між різними елементами управлінської системи виробництвом. Сюди входять розробка і освоєння нової продукції, асортиментної політики, технологічного менеджменту, забезпечення виробництва матеріально-виробничими ресурсами; розробка і проведення кадрової політики; забезпечення якості та конкурентоспроможності продукції; підвищення ефективності виробництва; організація, вибір методів і каналів збуту; визначення організаційної структури управління, тобто наявні компоненти вимагають створити нову інтегровану систему, підпорядковану принципам централізації і децентралізації в управлінні і організації обліку, їх поєднанню, орієнтації на довгострокові цілі розвитку підприємства та широку участь його працівників в управлінні. Таких завдань перед обліком колишні його моделі не знали. Просто не було такої потреби. Розгляд форм взаємин свідчить про те, що паралельно процесу інтеграції обліку, аналізу і контролю відбувається розширення потенційних можливостей використання всіх складових управління та загалом процесу господарювання.

Кожне підприємство створює конкретну систему управління, яка поряд з обліком також є об'єктом дослідження, але вивчати її можна тільки на основі визначеної наукової концепції. Тут необхідно підкреслити, що концепція «системи» використовується як засіб для дослідження характеристики об'єкта управління. Цінність такої концепції полягає в тому, що вона сприяє більш глибокому розумінню характеристик системи, що вивчається і процес функціонування підприємства як цілісної системи управління. Будь-який вид управлінської діяльності пов'язаний з управлінням людьми, об'єднаними в рамках підприємства у відділи, підрозділи, служби тощо. Все це охоплює система обліку як його специфічні об'єкти.

Отже, управлінська діяльність - це, перш за все, управління соціальними колективами людей, які розглядаються як соціально керовані системи та знаходять своє широке відображення в системі обліку. Таким чином, можна виділити наступні концепції інтегрованого обліку:

а) інтегрований облік - це не тільки всесторонній і достовірний облік всього майна підприємства, витрат на виробництво і калькулювання собівартості продукції, що застосовуються в нашій господарській практиці, а й аналіз у співставленні з планом та контроль операцій для прийняття ефективних управлінських рішень;

б) під інтегрованим обліком розуміється не тільки процес відображення показників бюджету та факт їх здійснення, але й обробка всіх облікових і планових даних, їх аналіз та контроль;

в) в інтегрованому обліку головна увага приділяється виявленню будь-яких відхилень від плану, прийняттю рішень і контролю за своєчасним і повним забезпеченням інформацією управлінських кадрів;

г) інтегрований облік, крім планових облікових і аналітичних завдань, виконує функції в області управління основними засобами, витратами, запасами, випуском, рентабельністю продукції і відображення прийнятих рішень.

Література

1. Плиса В. Й., Плиса З. П. Бухгалтерський облік : підручник. 2-ге вид., випр. і доп. Львів: Видавництво ННВК „АТБ”, 2020. 440 с.

2. Шевченко Л.Я. Сутність інтегрованого обліку та його складові. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство. 2016. № 6 (ч.3). 137 с.

3. Шевченко Л.Я. «Розвиток концепції бухгалтерського обліку на основі інституційних підходів та бенчмаркінгу»: монографія. Серія: Бухгалтерський облік, контроль і аналіз, відповідальний редактор, д.е.н., проф. Ф.Ф. Бутинець, випуск 1 (25), Вінниця, Рута, 2015. 57 с.

Шендригоренко Марина,
кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри менеджменту та фінансів
Маріупольський державний університет

Левківська Римма,
2 курс, перший (бакалаврський) рівень вищої освіти, заочна форма навчання,
ОПП «Облік і оподаткування»
Маріупольський державний університет

АУДИТ ФІНАНСОВИХ ІНВЕСТИЦІЙ ТА ПРОПОЗИЦІЇ З УДОСКОНАЛЕННЯ ЙОГО ПРОВЕДЕННЯ

Провідні світові фінансові інститути констатують, що до військової агресії росії проти України, однією з проблем низької активності інвестиційного ринку був певний рівень недовіри до фінансової звітності та економічної інформації про діяльність українських підприємств. Такий стан справ не лише не дозволяв приймати інвесторам оперативні рішення про фінансування, але й не давав змогу оцінювати ефективність отриманих пропозицій. Тому

вітчизняні системи обліку, аналізу, аудиту, що пов'язані з інвестиційними вкладеннями, вимагають ретельного дослідження та удосконалення.

Враховуючи вимоги чинних нормативних документів вважаємо, що головним завданням аудиту фінансових інвестицій є перевірка правильності:

- первісної оцінки фінансових інвестицій;
- оцінки фінансових інвестицій на дату балансу;
- організації бухгалтерського обліку фінансових інвестицій в асоційовані та дочірні підприємства;
- організації бухгалтерського обліку фінансових інвестицій для ведення спільної діяльності [1,2,3].

Пропонуємо джерела інформації для перевірки правильності обліку фінансових інвестицій розділити на групи:

1. Наказ про облікову політику підприємства. За наказом про облікову політику організації аудитор може ознайомитися з: порядком визнання доходів від фінансових інвестицій; доходами від звичайних видів діяльності; робочим планом рахунків, що використовується працівниками бухгалтерії; формою бухгалтерського обліку та переліком облікових реєстрів, що складаються за звітний період; графіком документообігу первинних документів з руху цінних паперів; переліком осіб, яким надано право підпису бухгалтерських документів.

2. Первинні облікові документи з обліку фінансових інвестицій. Зокрема, повинні ретельно перевірятися документи щодо внесків в статутні капітали інших організацій; документи про величину внесків в сумісну діяльність; платіжні доручення й виписки банку; прибуткові та видаткові касові ордери.

3. Документи, що встановлюють зобов'язання сторін по операціям. Це: засновницькі документи; виписки з Реєстру акціонерів; виписки з протоколів зборів акціонерів, засновників та Ради директорів; договори позики; договори про спільну діяльність.

4. Облікові реєстри (Головна книга, журнали та відомості до них).

5. Форми облікової документації з інвентаризації активів підприємства: наказ про створення інвентаризаційної комісії; відомості результатів інвентаризації активів; інвентаризаційні описи цінних паперів. Перевіряючи обґрунтованість визнання активів як фінансові інвестиції, аудитор повинен оцінити одночасне виконання наступних умов: перехід до організації фінансових ризиків, пов'язаних з фінансовими інвестиціями (ризик зміни ціни, ризик неплатоспроможності боржника); здатність приносити організації економічні вигоди (дохід) в майбутньому в формі відсотків, дивідендів.

Наголосимо, що основна мета аудиту фінансових інвестиціях - формування обґрунтованої думки аудитора про достовірність в фінансовій звітності інформації про фінансові інвестиції підприємства. Щоб досягти цієї мети аудитор в процесі перевірки повинен відповісти на наступні питання:

1. Наскільки якісно та своєчасно оформлено всі необхідні документи з оцінки, обліку та інвентаризації фінансових інвестицій.

2. Чи дотримано вимоги податкового законодавства на підприємстві.

3. Наскільки достовірно відображено інформацію про фінансові інвестиції в фінансовій звітності підприємства.

Для того, щоб сформулювати об'єктивну думку про достовірність та законність операцій, здійснених на підприємстві з фінансовими інвестиціями, правильності їх оформлення і віддзеркалення в бухгалтерському обліку і звітності аудитор повинні вирішити низку завдань:

1) Вивчити склад фінансових вкладень за даними первинних документів і облікових регістрів. Під час виконання цього завдання доцільно також з'ясувати склад фінансових інвестицій підприємства. Аудитори знайомляться з організацією обліку і зберігання цінних паперів. На підставі аналізу прибутковості має бути визначена економічна доцільність фінансових інвестицій.

2. Встановити правильність віддзеркалення в обліку операцій з фінансовими інвестиціями. Аудитори перевіряють господарські операції, в результаті яких відбулася зміна розміру та складу фінансових інвестицій підприємства. До таких операцій належать: надання й повернення позик, купівля і продаж цінних паперів, здійснення й отримання внеску до зареєстрованого (пайового) капіталу. Вивчаючи порядок оформлення цих операцій, аудиторам слід здійснити взаємну звірку документів, якими оформлявся рух фінансових інвестицій. Для оцінки правильності визначення вартості цінних паперів, необхідно з'ясувати склад витрат, пов'язаних з їх придбанням.

3. Підтвердити достовірність нарахування, надходження та віддзеркалення в обліку доходів за операціями з фінансовими інвестиціями. Для отримання вичерпної інформації про суми і терміни нарахування доходів по фінансових інвестиціях, аудитор можуть здійснити запит на адресу підприємств і організацій, що виплатили відсотки, дивіденди. Отримані відомості порівнюються з даними, вказаними в регістрах бухгалтерського обліку підприємства, що перевіряється.

4. Оцінити якість інвентаризаційної роботи на підприємстві.

5. Підтвердити правильність документального оформлення внесків до статутних капіталів інших організацій.

Виявлені в процесі перевірки помилки та порушення фіксуються аудитором в робочій документації з визначенням їх кількісного впливу на достовірність статей фінансової звітності підприємства.

Література

1. Про аудит фінансової звітності та аудиторську діяльність: Закон України від 21 груд. 2017 р. № 2258 – VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2258-19> (дата звернення: 19.12.2023)
2. Положення (стандарти) бухгалтерського обліку. URL: <https://mof.gov.ua/uk/nacionalni-polozhennja1> (дата звернення: 19.12.2023)
3. Міжнародні стандарти аудиту. URL: <https://mof.gov.ua/uk/mizhnarodni-standarti-audit>(дата звернення: 19.12.2023)

**СЕКЦІЯ
«СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ МАРКЕТИНГУ ТА ТУРИЗМУ»**

Аракелова Інна,
кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри маркетингу та туризму
Маріупольський державний університет

Лісютін Антон,
кандидат наук з держ. управління, ст. викладач кафедри маркетингу та туризму
Маріупольський державний університет

**ОСНОВНІ НАПРЯМИ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ В СФЕРІ ІННОВАЦІЙНИХ
ПРОЦЕСІВ В ЛЕГКІЙ ПРОМИСЛОВОСТІ: ЗАПОЗИЧЕННЯ МІЖНАРОДНОГО
ДОСВІДУ**

Сучасний етап розвитку галузі легкої промисловості в умовах війни вимагає уважного аналізу та обґрунтування стратегій державного втручання для стимулювання інновацій. В даному аспекті доцільним вважається розгляд ключових векторів державної політики, від фінансової підтримки до технологічного розвитку, з фокусом на підвищенні конкурентоспроможності та створенні сприятливого середовища для інноваційного зростання у легкій промисловості; дослідження викликів та можливостей, що визначають сучасний ландшафт інновацій у легкій промисловості, а також розробка конструктивних рекомендацій для покращення державного впливу на галузь. Дане завдання можна виконати за допомогою запозичення досвіду країн-лідерів світового ринку легкої промисловості.

Легка промисловість в багатьох країнах світу була і залишається однією з провідних галузей економіки і промисловості зокрема. Більшість країн, що розвиваються, з низьким ВВП на людину активно розвивають легку промисловість. Країни із середнім рівнем доходів зазвичай частково забезпечують продукцією себе і ближні регіональні ринки.

Розвинені країни практично втратили текстильну галузь (за винятком технічного текстилю) і імпортують споживчу продукцію. Країни з розвинутою сировинною економікою також переважно імпортують текстильну продукцію.

Легка промисловість бере безпосередню участь у формуванні державних бюджетів багатьох країн світу. Пріоритетність легкої промисловості для економіки країн, особливо тих, що розвиваються, визначається високим рівнем прибутків, значною потребою у продукції на внутрішньому ринку, відносно низькою енергоємністю.

В сучасних умовах загострення конкурентної боротьби на ринку основним гарантом розвитку легкої промисловості є підтримка держави та державне регулювання. В більшості іноземних країн механізм державного регулювання розвитку легкої промисловості, зберігаючи властиву йому стабільність, безупинно розвивається та удосконалюється.

Дослідження й аналіз досвіду закордонних країн показують різноманіття підходів до управління галуззю, а також необхідність впливу на розвиток ринкової системи державного регулювання, впровадження відповідної законодавчої бази, що підкреслює роль держави в ринковій економіці. Причому в більшості як індустріально розвинених, так і країн, що розвиваються, розвиток легкої промисловості досяг високого рівня, для останніх вона стала одним з найважливіших секторів економіки, що забезпечує зайнятість населення, приплив іноземної валюти, насичення товарних ринків (Китай, Республіка Корея, Індія, Таїланд, Тайвань). В умовах посилення конкуренції все більшого значення в занятті лідируючих позицій на світовому ринку набуває конкурентоспроможність товарів (якість, дизайн, нові споживчі, медико-біологічні та функціональні властивості та інші).

Високі позиції країн стало наслідком поєднання високоефективних бізнес-операцій і вмілої політики держави щодо підтримки підприємств відповідних галузей. У більшості країн розроблені програми інноваційного розвитку підгалузей легкої промисловості, які включають в себе заходи державної підтримки виробників. Узагальнення досвіду цих країн в сфері інноваційних процесів в легкій промисловості зводиться до наступних напрямків:

- пряма державна підтримка підприємств-експортерів: цільове пільгове кредитування, повне або часткове повернення податків, часткова компенсація витрат на наукові розробки (дослідження) щодо підвищення якості (Туреччина);
- податкове та митне регулювання: пільговий режим оподаткування для виробників продукції легкої промисловості (Китай), неоподаткований, без ПДВ імпорт обладнання для галузі (Туреччина), звільнення від сплати корпоративного прибуткового податку організацій текстильної та швейної галузей в спеціальній економічній зоні «Онтустік» в рамках інноваційно-інвестиційних проектів зі створення нових виробництв (Казахстан);
- створення інфраструктури бізнесу: створення територіях інфраструктур бізнесу - технопарки, центри перевірки якості, сервісні, навчальні, інформаційні, логістичні центри та центри автоматизованого проектування моделей, науково-дослідних інститутів по вивчення властивостей тканин (Китай);
- оновлення устаткування і технологій: програма оновлення технологій для текстильної та джутової промисловості, концесійні позики на оновлення обладнання і технології. (Індія)

Ще одним з інструментів стимулювання попиту на ринку і локалізації виробництва може служити механізм державного замовлення, що встановлює вимоги щодо наявності локальних постачальників з локалізованим виробництвом. Цей інструмент активно використовується у всьому світі і на сьогодні в Україні ми бачимо яскравий приклад його використання для потреб Збройних сил України.

Дослідження міжнародного досвіду демонструють, що розвиток легкої промисловості в країнах-лідерах передбачає активну державну підтримку, виражену в пільговому оподаткуванні, залученні інвестицій, стимулюванні експорту готової продукції. Досягнення конкурентоспроможності цих країн в легкій промисловості є результатом чіткою та продуманої стратегії розвитку.

Узагальнюючи, можна підкреслити наступне: успішна інноваційна трансформація в легкій промисловості вимагає комплексного підходу державної політики. Ключові аспекти включають в себе потребу в ефективному фінансуванні, створенні інноваційних центрів, акцент на розвитку екологічно чистих технологій, підготовці кваліфікованих кадрів та, на сьогодні особливо важливо, адаптації до цифрової трансформації, яка на підприємствах даної сфери сильно відстає. Підтримка та розвиток даних напрямів можуть слугувати основою для формулювання стратегій та політичних рішень з метою сприяння інноваційному розвитку у легкій промисловості, забезпечуючи її сталість та конкурентоспроможність у глобальному контексті.

Література

1. Abdullazizova K. N. Foreign experience of development of textile industry. *Theoretical & Applied Science*. 2018. Vol. 3. P. 178–183.
2. Le Q. A., Tran V. A., Nguyen Duc B. L. The Belt and Road Initiative and Its Perceived Impacts on the Textile and Garment Industry of Vietnam. *Journal of Open Innovation: Technology, Market, and Complexity*. 2019. Vol. 3. P. 59.
3. Munir K., Ayaz M., Levy D.L., Willmott H. The role of intermediaries in governance of global production networks: Restructuring work relations in Pakistan's apparel industry. *Human Relations*. 2018. Vol. 4. Pp. 560–583.
4. Stanojevic S., Bin Q., Jian C. Sino-EU15 Export Competition in Central and Eastern Europe: Is China Crowding Out Exports from the EU15? *Eastern European Economics*. 2020. Vol. 3. P. 264–282.
5. The EU Textile & Clothing Industry: Recent Trends. *Industrial Dialogue with Ukraine* // Isabelle Weiler Trade & Industry Manager Euratex. URL: <https://ukrlegprom.org/wp-content/uploads/the-eu-textile-and-clothing-industry-recent-trends.pdf> (дата звернення 19.01.2024 р.)

6. Мохова Ю.Л. Європейський досвід державного регулювання легкої промисловості URL: https://www.pubadm.vernadskyjournals.in.ua/journals/2018/6_2018/15.pdf (дата звернення 18.01.2024 р.)

Балабаниць Анжеліка,
доктор економічних наук, професор, завідувачка кафедри маркетингу та туризму
Маріупольський державний університет

Солодковський Андрій,
1 курс, третій (освітньо-науковий) рівень вищої освіти, денна форма навчання,
ОНП «Менеджмент»
Маріупольський державний університет

МЕРЕЖЕВА ВЗАЄМОДІЯ ЯК СТРАТЕГІЯ ФУНКЦІОНУВАННЯ СУЧАСНИХ ПІДПРИЄМСТВ НА РИНКУ

У сучасних умовах розширення глобалізації економіки, поширення інформатизації у бізнес-середовищі та формування інформаційного соціуму призводять до зростання складності прогнозування економічних процесів. Ця динаміка вимагає постійної адаптації форм організації бізнесу. Специфічно, утворення квазіінтеграційних зв'язків та розвиток мережових організаційних структур допомагають вирішувати проблему пошуку раціонального організаційного формату для партнерських відносин та об'єднання підприємницьких зусиль кількох підприємницьких організацій за допомогою нових методів адаптації до постійних змін у зовнішньому середовищі.

Головна мета підприємницьких мережових структур визначається економічним змістом самої підприємницької діяльності. Ця мета полягає в стимулюванні та задоволенні індивідуальних та загальних потреб сучасного суспільства, а також максимізації можливостей задовольняти комплекс соціально-економічних потреб учасників мережі в умовах невизначеності. Цілі учасників мережових структур постійно коригуються під час формування, функціонування та залучення нових бізнес-одиниць, враховуючи вплив зовнішніх факторів та внутрішній економічний потенціал мережової структури, а також особливості сучасного стану і функцій кожної бізнес-одиниці в мережі.

Проблемам управління розвитком торговельних мереж приділяється значна увага в сучасній науковій літературі. Вітчизняними дослідниками у цій сфері є такі вчені, як Алопій

В.В., Бланк І.О., Власова Н.О., Данилович-Кропивницька М. Л., Кавун О.О., Колючкова О.В., Лігоненко Л.О., Мазаракі А.А., Маниліч М.І., Михасюк І.Р., Пахаренко О. В., Фролова Л.В., Ящук В.І. та ін. Однак, незважаючи на поширення інтересу до означеної проблематики, залишаються невіршеними та потребують подальшої розробки та наукових пошуків питання стратегічного розвитку сучасних бізнес-систем на основі концепції мережування.

Мережева взаємодія вважається стійкою структурою, заснованою на балансі інтересів, внутрішніх нормах та правилах, а також єдиній мережевій культурі. Її суб'єктами є різні економічні суб'єкти, такі як індивіди, підприємці та корпорації.

Формування мережевої структури – це стратегічне рішення для її учасників, яке повинно прийматися на основі певних умов:

1. Загальний інтерес та спільна ідея. Це є обов'язковою умовою, яка відрізняє мережеву взаємодію від ринкового механізму. Учасники повинні мати спільно реалізовану ідею, спрямовану на підвищення ефективності діяльності кожного з них.

2. Наявність необхідних ресурсів. Важливим є, щоб хоча б один із партнерів мав ресурси, необхідні для вирішення загального завдання, і мав можливість надати іншим вільний доступ до них.

3. Спільна діяльність. Учасники повинні мати спроможність до спільних дій, надаючи колективну підтримку та оцінюючи свої ініціативи. Це виявляється у формуванні загальних цілей, систем цінностей, управлінні спільною діяльністю та впливі на розподіл ресурсів.

4. Інституційні рамки. Це включає форму мережевого спілкування, канали взаємодії та наявність або відсутність формалізації відносин через договори та інші механізми.

5. Загальний інформаційний простір. Учасники мережевої структури повинні мати можливість до вільного обміну інформацією про свою діяльність, бути частиною інших інформаційних каналів.

При формуванні стратегії мережевої взаємодії, яка визначається створенням партнерських відносин між різними економічними суб'єктами, необхідно також враховувати специфічні слабкі місця в системі управління мережевої структури, до яких можна віднести наступні:

1. Спеціалізація проти багатопланової кваліфікації. У мережевих моделях нерідко віддається перевага спеціалізації та концентрації на ключових компетенціях. Однак сучасні тенденції в розвитку підприємництва вказують на необхідність багатопланової кваліфікації та орієнтації на різноманітні компетенції загального профілю.

2. Залежність від кадрового складу та ризику плинності. Мережеві структури можуть стикатися з надмірною залежністю від конкретних кадрів, що призводить до зростання ризиків, пов'язаних із плинністю кадрів, а також до втрати знань та навичок при відході ключових спеціалістів.

3. Складність та ризику через різноманітність учасників. Неясність у відношенні до членства, відкритість мереж, динаміка самоорганізації та невизначеність в плануванні можуть викликати проблеми та ризику і призводити до надмірного ускладнення мережевих структур.

4. Гальмування розгортання підприємництва. Процеси, які визначаються мережевими принципами, такими як спільна діяльність та обмін ресурсами, можуть гальмувати індивідуальну ініціативу та виробничий розвиток підприємців.

Мережеві структури можуть мати ряд конкурентних переваг, які сприяють їхній успішності в бізнес-середовищі.

По-перше, кожний учасник інтегрованої бізнес-структури повинний здійснювати ряд важливих заходів щодо формування спільної ключової мегакомпетенції на основі інтеграції ключових компетенцій підприємств-учасників мережевої структури, що дозволить сформувати додану споживчу цінність, як основу формування стійких конкурентних переваг.

По-друге, критерієм формування ефективної мережевої структури є такий розвиток вхідних у неї підприємств, що ґрунтується на доцільній консолідації їхніх економічних потенціалів. При цьому слід підкреслити, що механізм спільного використання активів загального потенціалу може суттєво відрізнятись в залежності від форми партнерства, інтересів, ступеню відкритості та міри довіри між партнерами.

По-третє, ділові процеси в інтегрованих структурах мають велику функціональну розмаїтість, охоплюючи дослідницьку, інноваційну, розподільчу і комунікативну сфери кожного з суб'єктів інтегрованої мережевої структури, орієнтуючи їх на активне спільне формування споживчої цінності. Це дозволяє комплексно розглядати весь спектр управлінських завдань на всіх рівнях корпоративної ієрархії.

Таким чином, можна зробити висновок, що мережева взаємодія виступає особливою стратегією розвитку, що дозволяє підприємствам отримати нові конкурентні переваги. В цьому контексті важливо враховувати глобальні тенденції розвитку мережевої економіки при створенні нової української економічної моделі. При цьому слід враховувати національні особливості, такі як подолання невизначеності, перспективи і особливості післявоєнного відновлення економіки України.

Література

1. Чухрай Н. Кооперенція як стратегія функціонування підприємств на ринку інновацій. *Восточно-Европейский журнал передовых технологий*. 2011. № 1(5). С. 20–22. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vejpte_2011_1%285%29__7. (дата звернення: 28.01.2024).
2. Данилович-Кропивницька М. Л. Формування бізнес-середовища на основі мережевої взаємодії. *Бізнес-навігатор*. 2018. - Вип. 1-1. - С. 114-117. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/bnav_2018_1-1_27. (дата звернення: 28.01.2024).
3. Власова Н.О., Колючкова О.В. Роздрібні торговельні мережі: регіональні фактори розвитку. *Монографія*. – Харків АдВАТМ, 2012. - 255 с. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/50583343.pdf>. (дата звернення: 28.01.2024).

Рібейро Рамос Олена,
кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри маркетингу та туризму
Маріупольський державний університет

Новізінська Марія,
2 курс, другий (освітньо-професійний) рівень вищої освіти, денна форма навчання,
ОПП «Туризм»
Маріупольський державний університет

МЕТОДИ ПРОСУВАННЯ ТУРИСТИЧНОГО ПРОДУКТУ НА ОСНОВІ ОНЛАЙН – ТЕХНОЛОГІЙ

З того моменту, як туристичні компанії зрозуміли переваги соціальних медіа для свого бізнесу, вони активно почали просувати свої бренди та пропоновані туристичні продукти за допомогою соціальних мереж, під впливом яких опинилась поведінкова економіка. Безумовна першість соціальних мереж для просування саме туристичного продукту буде обумовлена актуальною для туризму мультимедійною формою подачі інформації, її високою інформаційною насиченістю, можливістю активної комунікації з клієнтами, швидкої реакції на їх вподобання, формування позитивного іміджу компанії та лояльності клієнтів.

За допомогою соціальних мереж компанії з сфери туризму можуть ефективно спілкуватися зі своєю аудиторією, будувати бренд та стимулювати інтерес до своїх послуг

[1]. Просування туристичного продукту – комплексна система засобів, які забезпечують ефективну реалізацію туристичного продукту.

Види просування в мережі Інтернет можуть залежати від певних чинників, зокрема: фаза життєвого циклу та «цибульна оболонка» туристичного продукту [2]; тип туристичної фірми і розмір грошового обороту; витрати на маркетингові заходи та моніторинг результатів; портфолію та технічна підтримка веб-сайту компанії; про-активна позиція щодо участі у різних заходах і присутність на онлайн-платформах, таких як туристичні форуми, блоги, веб-сайти, Інтернет-хости; якісний склад персоналу тощо.

Серед найпоширеніших видів просування в мережі Інтернету для туристичних операторів можна відзначити наступні: сайт, соціальні мережі, Інтернет – розсилка, банерна реклама, контекстна реклама. [3, с. 2]. Використовуючи засоби просування туристичних послуг та ґрунтуючись на виборі оптимальної стратегії збуту, туристичні підприємства можуть здобувати конкурентні переваги над іншими, збільшуючи частку на ринку та підвищуючи лояльність кінцевих споживачів.

Щодо підходів просування туристичних продуктів, то їх можна розділити на два основних напрямки: внутрішня оптимізація (Social Media Optimization) та зовнішнє просування (Social Media Marketing). Ефективність такої роботи напряду буде залежати від комбінованого використання типів зазначених підходів.

Просування туристичного продукту у соціальних мережах може включати різноманітні методи, техніки спрямовані на залучення уваги цільової аудиторії та створення позитивного враження про пропозиції туроператора чи готелю, рис.1. [4].

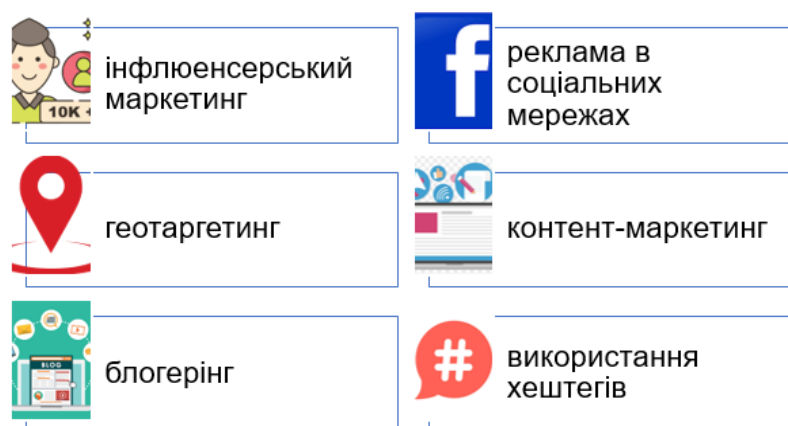

Рисунок 1. Методи просування туристичних продуктів у соціальних мережах.

Використання цих інструментів вимагає від компаній та брендів не лише технологічного віддання, але й вміння будувати спільноту та ділитися унікальністю свого туристичного пропозиції. Просування туристичного продукту такими методами як реклама,

акції лояльності, лотереї, крос-промоції тощо, починається із сервісу туроператора та закінчується емоціями, які турист отримує від подорожі, тобто всі зазначені методи працюють найбільш ефективно в комплексі, всі разом. Наочні та інші матеріали повинні відображати унікальність та привабливість туристичних послуг.

Контент-аналіз присутності українських туроператорів у соціальних мережах, рис.2, дозволяє відзначити, що лідерами є Facebook та Instagram, менша увага приділяється YouTube, деякі платформи майже не використовуються.

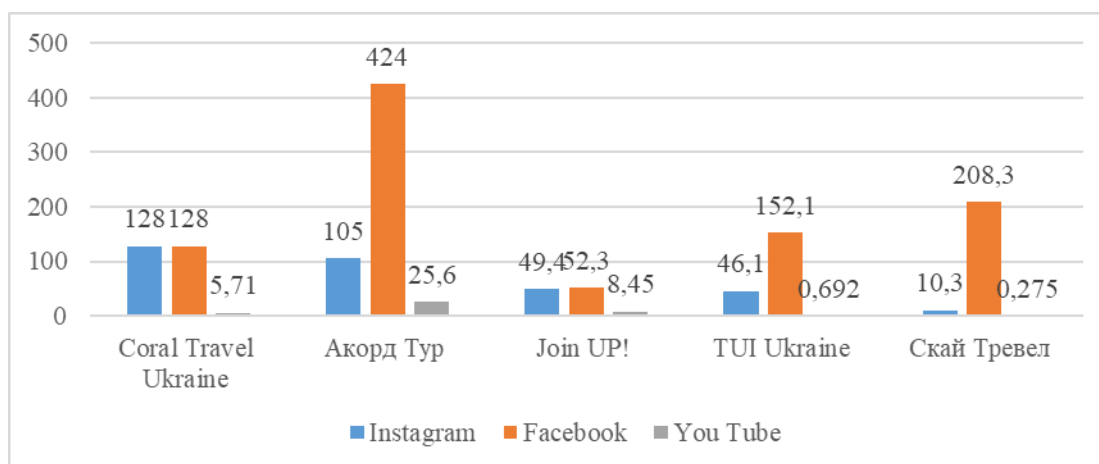

Рис.2. Кількість користувачів у соціальних мережах українських туроператорів станом на початок 2022 р. [5]

Вітчизняні туристичні оператори активно розвивають свою присутність в соціальних мережах, але потребують більших зусиль, щоб скоротити відстань до рівня міжнародних туристичних брендів. Facebook та Instagram є основними фокусами їхньої діяльності. Наприклад, LinkedIn активно використовується для взаємодії в рамках сектору B2B, серед молоді популярна платформа Snapchat (дієвий інструмент показу яскравих моментів для привертання уваги до послуг), TikTok (онлайн обмін відео, челінджами). Однак, проблемою є відсутність чіткої структури та планування у створенні та розміщенні контенту, що призводить до ситуативного реагування і відсутності конкретних правил. Також варто звернути увагу на побудову комплексу маркетингових комунікацій туристичної компанії з урахуванням новітніх методів цифрової комунікації. Це питання все ще недостатньо вивчене та потребує особливої уваги через вибуховий розвиток можливостей та інноваційних інструментів.

Отже, соціальна мережа – це інтерактивний веб-сайт, де створюється контент самими учасниками мережи, спрямований на утворення онлайн спільноти зі схожими інтересами або сферою діяльності. Соціальні мережі стають не лише інструментом просування туристичного продукту, але і платформою для взаємодії, емоційного зв'язку та спільного

відчуття пригод. Вплив має якість контенту, який публікується в соціальних мережах. Він повинен бути цікавим, інформативним та привабливим для потенційних клієнтів. Щодо підходів, методів просування туристичного продукту, то дієвим є застосування комплексу інструментів, акцентуючи увагу на більш дієвих до бізнес-середовища.

Література

1. Вплив соціальних мереж на індустрію туризму. Мережевий блог. [Електронний ресурс] – Режим доступу: URL: <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2019/11/172.pdf>.
2. Tourism Management - Developing Product – [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://www.tutorialspoint.com/tourism_management/tourism_management_developing_product.htm
3. Алдошина М.В. Сучасні методи просування туристичного оператора на ринку. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.repository.hneu.edu.ua/bitstream/123456789/12391/1/%D0%90%D0%BB%D0%B4%D0%BE%D1%88%D0%B8%D0%BD%D0%B0%20%D1%82%D0%B5%D0%B7%D0%B8.pdf>
4. Пуліцці Дж., Хеллетт Дж. Управління контент-маркетингом. Київ: 2018. - 225 с.
5. Експлорація онлайн-технологій у сфері туризму: аналіз медіа-досліджень. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.mrg.org.uk/>

Чуприна Олена,

доктор економічних наук, доцент, професор кафедри маркетингу та туризму
Маріупольський державний університет

Токарева Валентина,

доктор наук з держ. управління, професор, професор кафедри маркетингу та туризму
Маріупольський державний університет

ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ГУМАНІТАРНОЇ ЛОГІСТИКИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Війна в країні спричинила руйнування житлових будинків, інфраструктурних об'єктів, призвела до порушення процесів забезпечення населення продуктами харчування та непродовольчими товарами першої необхідності, стабільними комунальними послугами,

медичним обслуговуванням тощо, загострюючи питання забезпечення гуманітарних потреб мільйонів людей.

Слід зазначити, що ряд територіальних громад опинився в районах бойових дій, а їх мешканці потребують допомоги, зокрема: матеріалів для відновлення постраждалих будинків, одягу, палива, продуктів харчування, медичної допомоги, тощо) [1, с.205]. Крім того, значно ускладнює ситуацію відмова частини населення покинути власні домівки, що опинилися у небезпечній зоні, створюючи значну загрозу для свого життя, не маючи можливості задоволення щоденних потреб і доступу навіть до гуманітарної допомоги (у тому числі через обмеження, пов'язані з логістикою).

Зазначимо, що в умовах воєнного стану існує масштабна проблема гуманітарного забезпечення населення, яка з часом лише збільшується. А її вирішення потребує швидкого реагування, спрямованого на постачання необхідної номенклатури та обсягів допомоги як постраждалим в зоні активних бойових дій, так і внутрішньо переміщеним особам, що вимушено залишили власні оселі через обстріли та небезпеку для власного життя та здоров'я.

Так, за даними Управління ООН з координації гуманітарних справ (УКГС ООН) [2; 3], кількість населення, що потребує допомоги, значно зросла внаслідок повномасштабного вторгнення у лютому 2022 року, сягнувши позначки 17,7 млн. осіб.

Підкреслимо, що ефективність процесів гуманітарного забезпечення залежить від побудови дієвої системи, здатної адаптуватись до мінливих умов (коригування маршрутів, реагування на нові потреби тощо), координувати діяльність та оперативно здійснювати логістичні операції, вирішувати проблеми гуманітарного характеру та надавати відповідну допомогу тим, хто її потребує.

За таких умов підвищується значущість гуманітарної логістики, яка здатна здійснювати управління матеріальними та супутніми потоками з метою задоволення істотних гуманітарних потреб у невизначеному і нестабільному середовищі.

Одним з її основних завдань є планування, закупівля або одержання, зберігання запасів (за необхідності) та своєчасна доставка життєво необхідних товарів та інших ресурсів і матеріалів надійним та безпечним гуманітарним ланцюгом постачання (коридором) до найвіддаленіших та найнебезпечніших регіонів постраждалим під час надзвичайних ситуацій, військових дій або стихійних лих та надання відповідних логістичних послуг на місцях в максимально повному обсязі з максимальною швидкістю, забезпечуючи їх вчасність та найменші витрати.

Аналізуючи комплекс логістики слід вказати, що на відміну від комерційної сфери, при прийнятті управлінських рішень в галузі гуманітарної логістики першочергово враховуються

швидкість допомоги (час) та максимальність необхідних товарних позицій, в яких є нагальна потреба. При цьому мінімізація витрат враховується в останню чергу.

Серед інших завдань гуманітарної логістики слід виокремити такі, як: евакуація населення; забезпечення санітарних та гігієнічних умов для населення, що мешкає на постраждалих внаслідок військових дій територіях; забезпечення усім необхідним організації, що усувають наслідки загроз; відновлення критично важливої інфраструктури; інформаційна підтримка та комунікації тощо.

При цьому логістичні процеси здійснюються за дещо трансформованими ланцюгами, здатними мінімізувати час логістичних операцій, що обумовлюється ризикованістю та невизначеністю ситуації в умовах воєнного стану [4]. А функціонування та підтримку гуманітарного ланцюга постачання забезпечує значна кількість учасників, від злагодженості швидкості та своєчасної координації дій яких залежить успіх гуманітарної місії. Серед них: уряд, донори, міжнародні організації, благодійні фонди (як національні так і міжнародні), військові, логістичні оператори тощо.

Аналіз особливостей розвитку гуманітарної логістики в Україні в умовах воєнного стану дозволив визначити ряд проблем, в цій сфері, здатних негативно позначатись на своєчасній доставці життєво необхідних товарів. Серед них:

- недостатній рівень нормативно-правового забезпечення процесів;
- складнощі прогнозування потреб у гуманітарній допомозі на певний період;
- недостатня координація та взаємодія між учасниками процесів забезпечення населення гуманітарною допомогою;
- недостатній рівень інформованості населення про порядок отримання гуманітарної допомоги;
- труднощі в організації процесів транспортування вантажів, що спричинено затримками у зв'язку з необхідністю проїзду транспорту через певну кількість блокпостів, дотриманням правил руху під час комендантської години;
- недостатній рівень розвинення складської інфраструктури для зберігання товарних запасів гуманітарної спрямованості;
- обмеженість або взагалі відсутність доступу до постраждалого населення через пошкодження транспортної інфраструктури тощо.

Отже, своєчасність гуманітарного забезпечення тих, хто потребує такої допомоги залежить від ефективної організації та управління потоковими процесами та логістичними операціями в рамках гуманітарної логістики, яка має певну специфіку, ставлячи на перше місце швидкість та максимізацію забезпечення потреб. Але, як свідчать результати досліджень, в умовах воєнного стану ця сфера стикається з низкою проблем, пов'язаних з її

функціонуванням та здатних перешкоджати своєчасній доставці життєво необхідних товарів. Аналіз проблем, що ускладнюють організацію логістичних процесів в цій галузі дозволили констатувати необхідність комплексного вирішення існуючих прогалин на різних рівнях: державному, місцевого самоврядування, гуманітарних організацій, логістичних підприємств, що уможлиблюється шляхом формування пріоритетних напрямів розвитку сучасної гуманітарної логістики в Україні та конкретизації заходів в їх рамках та складатиме перспективи подальших досліджень.

Література

1. Мікуліна М., Клещ О., Метенко А., Черниш А. Гуманітарна логістика України в умовах бойових дій. *Scientific research in the modern world. Proceedings of the 6th International scientific and practical conference*. Toronto: Perfect Publishing, 2023. P. 204-209. URL: <https://sciconf.com.ua/vi-mizhnarodna-naukovo-praktichna-konferentsiya-scientific-researchin-the-modern-world-6-8-04-2023-toronto-kanada-arhiv/> (дата звернення: 12.12.2023).

2. Humanitarian Needs and Response Plan Ukraine. URL: <https://reliefweb.int/report/ukraine/ukraine-humanitarian-needs-and-response-plan-2024-december-2023-enuk>. (дата звернення: 15.12.2023).

3. Ukraine - Humanitarian Response Plan 2023. URL: <https://reliefweb.int/report/ukraine/ukraine-humanitarianresponse-plan-february-2023-enuk>. (дата звернення: 15.11.2023).

4. Гринів Н. Гуманітарна логістика як інструмент трансформації логістичних потоків в умовах воєнного часу. *Економіка та суспільство*. 2023. № 56. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-56-4> (дата звернення 14.12.2023).

Стойка Андрій

доктор наук з державного управління,
професор кафедри публічного управління та адміністрування
Маріупольський державний університет

Горюнова Катерина

старший викладач викладач кафедри маркетингу та туризму
Маріупольський державний університет

**СТАЛИЙ РОЗВИТОК ТУРИЗМУ ЗАДЛЯ МАКСИМІЗАЦІЇ ПОЗИТИВНОГО
ВПЛИВУ НА ТУРИСТИЧНУ ДЕСТИНАЦІЮ**

Сталий розвиток туристичної галузі вимагає досягнення компромісу у економічній діяльності бізнес-спільнот, враховуючи екологічні стандарти та потреби місцевих мешканців. Саме концепт «сталість» вимагає поєднання економічних, екологічних та соціальних чинників. І не завжди виконання соціальних вимог є можливим, або бажаним з точки зору економічних показників для бізнесу.

Історія розвитку туризму в декількох європейських містах показує історію розвитку негативних зовнішніх ефектів, включаючи перенаселення, туристизацію місцевого середовища, облаштованість і неприємну поведінку відвідувачів. Як результат цього утворилося таке явище, яке у сучасній літературі часто називають «надмірним туризмом». Відповідно, термін надмірний туризм можна використовувати для опису «...місць, де господарі або гості, місцеві жителі або відвідувачі відчують, що відвідувачів забагато, і що якість життя в цьому районі або якість досвіду неприйнятно погіршилися» [1, С. 5]. Хоча надмірний туризм часто асоціюється та пов'язаний із масовим туризмом і великою кількістю туристів, надмірний туризм і причини такого соціального впливу не слід зводити лише до кількісних показників. Соціальний вплив і сприйняття надмірного туризму також пов'язані з низкою взаємозалежних факторів, таких як час, концентрація, місцевий етикет, характеристики самих відвідувачів, попередній досвід туризму та місце розташування [2]. У цьому розумінні того, що таке надмірний туризм, є явний аспект суб'єктивності. Навіть у тому випадку, якщо туризм можна було б ідеально контролювати, прогнозувати та вимірювати, залишається питання про те, наскільки і який вид туризму (вплив) є надмірним. Так само, хто може визначити, коли автентичність втрачена (йдеться про автентичність дестинації)? Відповіді залежать від суб'єктивних інтерпретацій, заснованих на певному наборі цінностей і норм. Це створює певні труднощі для визначення терміну.

Західні урбаністи наголошують, наскільки важко визначити загальні значення показників надмірного туризму або операціоналізувати цей термін. Таким чином, вони підкреслюють, що сприйняття ситуації, яка називається надмірним туризмом, є дуже контекстним і відносним, значною мірою залежить від сприйняття жителями даного місця. Тому події, пов'язані з туризмом, які викликають невдоволення та сприйняття погіршення ситуації в даному місці, є численними та складними.

Одним із явищ, яке часто коментують, є зростання короткострокової оренди квартир відвідувачам, галузі, в якій Airbnb наразі є провідним комерційним гравцем. Дослідники, які досліджували вплив оренди Airbnb, стверджують, що, незважаючи на те, що Airbnb є потенційною силою стимулювання місцевого економічного зростання за умови контролю, експоненціальне зростання Airbnb у багатьох містах спричинило збої на місцевих ринках нерухомості. Зміни, пов'язані зі зростанням ринку короткострокової оренди, включають

завищення цін на нерухомість і джентрифікацію деяких районів. Зовнішніми наслідками зростання короткострокової оренди є збільшення вартості життя для місцевих жителів, які, у свою чергу, можуть бути змушені виїхати з регіону. Коли наслідки та розвиток, пов'язані з туризмом, сприймаються як небажані, у результаті спостерігається зміна думки мешканців щодо туризму та розвитку туризму.

Так, емпіричне дослідження відносин між відвідувачем і мешканцем у такому європейському місті, як Барселона, ілюструє, як швидко змінилося ставлення до розвитку туризму лише за три роки – з 2019 по 2022 роки рівень задоволення місцевих мешканців від туристичної діяльності впав зі 69,8 % до 47,5 % [3, С. 158].

Визначний дослідник цієї теми Річард Батлер був першим прихильником необхідності розуміння соціальних наслідків туризму. За словами Р. Батлера, наслідки повинні бути адекватно виміряні та ідентифіковані, щоб уряди країн могли виробити політику планування та стратегії для контролю над небажаними соціальними наслідками розвитку туризму [4, С. 28].

Ще один з найперших дослідників цієї теми значний внесок у розуміння того, як туризм впливає на напрямки (міста), де він розвивається, зробив Джордж Доксі. Так, Дж. Доксі розробив базову структуру відносин між відвідувачами та мешканцями, на яку регулярно посилаються інші вчені. Структура, відома як «іридекс» (irridex) (індекс туристичного роздратування), класифікує етапи розвитку туризму по відношенню до настроїв мешканців щодо відвідувачів. Згідно з моделлю Дж. Доксі, ранні етапи розвитку туризму часто характеризуються «ейфоричним» настроєм, коли туризм сприймається як позитивний внесок у напрямок [5, С. 196].

Аналіз потенційно можливих та дійсних негативних зовнішніх ефектів від розвитку туризму є вкрай потрібним для планування та управління індустрією туризму в цілому. Звідси випливає, що існує необхідність визнати компроміси у моделях розвитку туризму, необхідні для досягнення балансу між використанням індустрії туризму для сприяння економічному зростанню та культурному розмаїттю, з одного боку, і водночас захистом інтересів мешканців з іншого [6]. Незалежно від того, які терміни використовують вчені для визначення активного розвитку туризму, а саме: «розумна експлуатація», «відповідальний туризм» чи «підхід самодостатності», червоною ниткою через роботу вчених всіх школи є те, що управління розвитком туризму є необхідністю. Ринкові підходи до туристичної діяльності (саморегулювання) не вважаються такими, що забезпечують найбільш відповідне чи стійке рішення. Так, серед найбільш дискусійних проблем у темі сталого управління розвитком туризму є: питання «критичної межі навантаження (carrying capacity)», «управління впливом від відвідування» (Visitor Impact Management (VIM), «обмеження прийнятних змін»

(Limits of Acceptable Change (LAC) та «захист дестинації від негативних наслідків туризму» (Visitor Experience Resource Protection (VERP) [7].

Таким чином, доцільність концепції сталого туризму включає цілі максимізації позитивного впливу на туристичну дестинацію, а не лише мінімізацію негативного впливу. З огляду на те, що сталий туризм сприяє розвитку соціальної стійкості, це спрямовує акторів туристичного ринку на досягнення цінносних орієнтирів за межами економічного зростання.

Література

1. Ashworth G., Page S. Urban tourism research: Recent progress and current paradoxes. *Tourism Management*. 2011. № 32(1). P. 1-15.

2. Horiunova K. Marketing aspects for responsible and sustainable tourism. *Глобальний маркетинг: аналіз і виклики сучасності: III Міжнародна науково-практична конференція (м. Київ, 27 травня 2021 р.)*. К.: НАУ, 2021. С. 90-93.

3. Higgins-Desbiolles F. Sustainable tourism: Sustaining tourism or something more? *Tourism Management Perspectives*. 2018. № 25. P. 157-160.

4. Butler R. Sustainable Tourism: Looking Backwards in Order to Progress? *Sustainable Tourism: A Geographical Perspective*. Essex: Longman, 2008. P. 25-34.

5. Doxey G. A Causation Theory of Visitor-Resident Irritants: Methodology and Research Inferences. *The Impact of Tourism*. Travel Research Association Sixth Conference. San Diego, 1975. P. 195-198.

6. Horiunova K. Sustainable development for tourism industry: economical aspect. *Соціально-економічні проблеми сучасності: матеріали IV Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції (м. Маріуполь, 31 травня 2020 р.)*. Маріуполь, 2020. С.66-69.

7. Stoyka A., Horiunova K. Socio-economic instruments for sustainable development of tourism. *Public administration for sustainable development*. Ed. Chechel A., Khlobystov I. Mariupol: East Publishing House Ltd.. 2018. P. 126-142.

СЕКЦІЯ

«ПУБЛІЧНЕ УПРАВЛІННЯ ДЛЯ СТАЛОГО ТЕРИТОРІАЛЬНОГО РОЗВИТКУ»

Чечель Анна,

доктор економічних наук, професор,
кафедра публічного управління та адміністрування
Маріупольського державного університету,
Visiting Academic, Cambridge Judge Business School

РОЗВИТОК СОЦІАЛЬНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА: ДОСВІД ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ЄВРОПЕЙСЬКИХ КРАЇН ТА ПЕРСПЕКТИВИ ДЛЯ СТАЛОГО ТЕРИТОРІАЛЬНОГО РОЗВИТКУ В УКРАЇНІ

Одним із сучасних інструментів взаємодії влади, бізнесу і громади є соціальне підприємництво, тобто реалізація соціально-орієнтованої інноваційної підприємницької діяльності, значна частина прибутків від якої спрямовується на вирішення соціальних проблем. Сучасним інструментом такої взаємодії є соціальне підприємництво, тобто реалізація соціально-інноваційної підприємницької діяльності, значна частина прибутків від якої спрямовується на вирішення соціальних проблем [1].

Спрямованість європейського законодавства, що сприяє розвитку соціального підприємництва, надала можливості українським мігрантам реалізувати свої креативні підприємницькі підходи. Це, у кінцевому рахунку, дозволило підвищити частину ресурсів, які спрямовується на вирішення соціальних проблем у країнах, де було зареєстровано українцями нові соціально орієнтовані бізнеси [2].

Через війну мільйони українців вимушено виїхали до Євросоюзу та отримали там тимчасовий прихисток. Почавши працювати, у тому числі відкриваючи соціальні бізнеси, українці змогли пожвавити економіки деяких країн Євросоюзу і пом'якшити вплив нової економічної кризи. Так, за розрахунками ЄЦБ, від 25% до 55% українських вимушених мігрантів працевлаштуються або активно шукатимуть роботу на ринку праці в країнах-реципієнтах. Що збільшує робочу силу ЄС на 0,2-0,8% або на 0,3-1,3 млн осіб. Відтак, біженці з України можуть стати позитивним поштовхом для розвитку економік деяких країн ЄС [3].

В контексті завдань реінтеграції у Євросоюз посилюється актуальність розвитку соціального підприємництва в Україні. Європейській досвід державної підтримки

соціального підприємництва та підприємницький підхід до мобілізації громад є важливим для України, де війна кардинально змінила життя та бракує новітніх підходів, досвіду і ресурсів для відновлення і розвитку територій [4].

Наприклад, українські підприємці відкривають соціальний бізнес пов'язаний з діяльністю щодо допомоги переміщеним особам, вразливим групам населення, особам похилого віку або людям з особливими фізичними чи розумовими потребами тощо. Особливо важливо, що часто соціальний бізнес працевлаштовують своїх співвітчизників. Також важливим напрямком соціального підприємництва є формування можливостей для інклюзивних потреб на ринку праці, що набуває актуальності в Україні у зв'язку з пошкодженням фізичного та ментального здоров'я громадян в наслідок військових дій та процесами вимушеної міграції. [5].

Таким чином, органи публічного управління територіальних громад як і в Україні так і у ЄС, потребують нових інструментів вирішення існуючих соціально-економічних проблем та механізмів їх фінансування, а соціальне підприємництво задовольняє обидві ці вимоги, а також забезпечує соціальний розвиток громад через впровадження та розвиток соціальних послуг, поліпшення соціальної інфраструктури, підтримку соціально вразливих категорій населення, створення робочих місць, залучення членів громади до суспільно корисної діяльності [6]. Ініціативи з боку підприємців з України щодо впровадження соціальної відповідальності в свою діяльність та державна політика підтримки соціального підприємництва допоможуть не лише прискорити процеси інформатизації та модернізації діяльності, а й сприятимуть підвищенню їх репутації, прибутковості українського бізнесу, а й стануть потужним стимулом для більш активних дій уряду щодо інтеграції у глобальний економічний простір.

Література

1.Georgia Levenson Keohane. Social Entrepreneurship for the 21st Century: Innovation Across the Nonprofit, Private and Public Sectors. N-Y: McGraw-Hill, 2013. 273 с. ISBN 978-0-07-180168-3.

2.The State of Social Enterprise in Europe 2020-2021 URL: https://www.bertelsmannstiftung.de/fileadmin/files/user_upload/Euclid_Network_-_ESEM_Report_-_Final__Screen_.pdf

3.Соціальне підприємництво як відповідь суспільства на соціальні потреби URL: https://biz.ligazakon.net/interview/205014_sotsalne-pdprimnitstvo-yak-vdpovd-susplstva-na-sotsaln-potrebi

4.Social Entrepreneurship and Social Business. An Introduction and Discussion with Case Studies. Wiesbaden : Springer Gabler, 2012. 227 с. ISBN 978-3-8349-7093-0

5. Чечель А.О. Стратегічні пріоритети сталого розвитку громад в Україні: передумови розвитку соціального підприємництва / Сучасні аспекти реформування системи публічного управління в умовах воєнного часу: матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції (27 жовтня 2023 року) / за заг. ред. О.І. Пархоменко-Куцевіл. Переяслав, 2023. – С. 267-270 <https://drive.google.com/file/d/1-rtpLVIPE0k9x5scqi0fq0Y93pS-C43P/view>

6. Чечель А.О., Зелінська М.І. Правовий контекст, державна політика та стимули підтримки соціального підприємництва у країнах Європи. Журнал «Наукові інновації та передові технології» № 14(28) 2023 (Серія «Управління та адміністрування», Серія «Право», Серія «Економіка», Серія «Психологія», Серія «Педагогіка») С.270 -286. [https://doi.org/10.52058/2786-5274-2023-14\(28\)-270-285](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2023-14(28)-270-285)

Тарасенко Денис,
доктор економічних наук,
професор кафедри публічного управління та адміністрування
Маріупольський державний університет

РОЛЬ АДМІНІСТРАТИВНИХ СТРУКТУР У РОЗВИТКУ ТА ФУНКЦІОНУВАННІ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА.

Одним з основних напрямків розвитку України сьогодні є активна взаємодія адміністративних структур з організаціями громадянського суспільства. У цьому процесі важливе значення мають контроль громадян за виконанням органами державної влади своїх обов'язків перед населенням, запобігання зловживанню владою, захист прав і свобод людини, узгодження суспільних і державних інтересів. У сучасних умовах роль і значення громадського контролю над адміністративними структурами багаторазово зросли у зв'язку з необхідністю модернізації державного управління, боротьби з корупцією та підвищення якості державних функцій і суспільних послуг.

Сучасний етап розвитку та функціонування громадянського суспільства в Україні є необхідною передумовою для побудови соціально справедливого суспільства, укорінення загальнолюдських ідеалів і моральних цінностей, тобто повноцінного процесу державотворення й сучасних демократичних перетворень та становлення України як сильної й демократичної держави. Процес побудови справедливого суспільства в Україні, безумовно, є довготривалим, і доки людство не знайде вихід з оманливої системи поневолення тих, хто створює матеріальні блага для всіх, тоді як невелика частина людства насолоджується

матеріальними благами, це питання, як і питання «справедливої держави», не відхилятиметься з порядку денного [1].

Враховуючи міжнародний досвід, чим більше «точок доступу» буде знайдено по відношенню до держави, соціального управління та громадянських механізмів, включаючи дорадчі органи, тим ефективніше може бути розширена практика створення нових, більш досконалих каналів інтеграції груп інтересів в управління суспільними процесами.

Інститути громадянського суспільства розвиваються для забезпечення ефективної взаємодії між державою та суспільством. Таким чином, поняття «інституціоналізація громадянського суспільства» означає процес перетворення будь-якого явища або неформального руху інститутів в організовану систему, впорядкований процес, що передбачає певну структуру відносин, ієрархію влади, дисципліну і правила поведінки, створення будь-яких нових соціальних інститутів, формування політичних (суспільних) явищ за допомогою норм, порядку, процесів стандартизації та їх наслідків.

Чим складнішим і неодноріднішим є суспільство, тим більшою є потреба в сильних політичних інститутах, здатних об'єднати громадян з різними інтересами та згуртувати їх задля суспільних, а не приватних цілей. Тут маєтись на увазі самоорганізаційний характер громадянського суспільства як фундаментальний процес інституціоналізації.

У найзагальнішому вигляді інституціоналізацію слід розуміти як процес створення, становлення і розвитку нових державних і суспільних інститутів як усталеної форми організації людської діяльності. Інституціоналізація - це активний процес розвитку і зміцнення соціальних норм, правил, статусів і ролей, що перетворює їх на системи, здатні діяти для задоволення потреб громадян. Це заміна спонтанної та експериментальної поведінки на розраховану, змодельовану, регульовану і передбачувану. Сьогодні для України особливо важливо не тільки поставити собі питання, який вигляд має мати громадянське суспільство, а й що необхідно для його інституціоналізації. [3, с. 68].

Тому в ідеалі громадянське суспільство слід розглядати як безперервний і необхідний процес комунікації між адміністративними структурами та громадянами. Звичайно, влада повинна бути достатньо ефективною і компетентною, щоб гарантувати права і свободи організацій і громадян, а також їх участь у реалізації приватних інтересів. Світовий досвід переконує, що реформи, пов'язані з оптимальною децентралізацією публічної влади та демократизацією суспільства, потребують глибокого врахування низки ключових факторів:

- особливостей соціально-класової структури суспільства;
- стану громадянського суспільства;
- рівня економічного розвитку країни;
- політичної культури та легітимності влади.

Це дозволить запобігти появі формальних псевдодемократій у процесі демократизації суспільства та децентралізації влади і підвищити рівень політичної безпеки держави, суспільства та особи. Відзначимо, що за період війни з росією, кількість організацій громадянського суспільства зростає, а їхня діяльність спрямована на вирішення різноманітних соціальних проблем та захист інтересів різних соціальних груп. Волонтерські рухи та громадські ініціативи наразі є активними і зосереджені на всебічній підтримці реформ, боротьбі з корупцією та допомозі внутрішньо переміщеним особам з тимчасово окупованих територій. Сучасні виклики для розвитку та безпеки в Україні заохочують симетричні громадські ініціативи, спрямовані на зміну ситуації на основі принципів відкритої комунікації, діалогу та відповідального лідерства. Водночас, важливим елементом розвитку громадянського суспільства є необхідність розвитку співпраці та партнерства між органами державної влади, органами місцевого самоврядування та організаціями громадянського суспільства з метою сприяння вирішенню ключових суспільних проблем, розробці та впровадженню низки реформ, а також ефективному контролю за діями влади. Для організацій громадянського суспільства все більш важливим стає налагодження зв'язків з різними верствами населення [4].

У сучасній Україні одним із головних критеріїв перспективності цього процесу є більш системна та послідовна державна політика, яка сприяє розвитку громадянського суспільства, яка також створює необхідні умови для вільної самореалізації громадян і самоврядних громадських інституцій та встановлення відкритих партнерських відносин між ними та владою. Громадяни охочіше співпрацюватимуть із місцевими органами влади, які стануть посередниками між громадянським суспільством і адміністративними структурами та стануть провідниками громадської думки. Взаємодія між адміністративними структурами та місцевим самоврядування має здійснюватися у формі взаємного контролю та взаємної відповідальності.

Тому побудова громадянського суспільства вимагає перегляду підходів та участі адміністративних структур у цих процесах, зокрема створення якісно нової та ефективної системи механізмів комунікації, які мають базуватися на довірі до держави. Саме комунікаційний механізм як ефективний інструмент у відносинах між адміністративними структурами та суспільством потребує аналізу та опрацювання в подальших дослідженнях.

Література

1. Виноградова Н. Захист основних політичних прав і свобод людини і громадянина в умовах розвитку громадянського суспільства в Україні. *Публічне адміністрування: теорія та практика: Електронний збірник наукових праць*. 2015. № 1 (13) URL: <http://www.dbuapa.dp.ua/zbirnik/2015-01%2813%29/index.html>. (дата звернення 19.12.2023)

2. Крицкалюк Н.І. Інституалізація громадянського суспільства як основний критерій демократичного розвитку. Філософія. Політологія, 2022. № 1(115). С. 61–64.

3. Літовченко Б.В. Гуманізація менеджменту у глобальному середовищі: монографія. Дніпро: ЛІРА, 2017. 268 с.

4. Громадянське суспільство України: сучасні практики та виклики розвитку: аналітична доповідь. URL:<http://www.niss.gov.ua/doslidzhennya/naukovi-vidannya/analitichni-dopovidi/gromadyanske-suspilstvo-ukraini-suchasni> (дата звернення 19.12.2023)

Бражко Олена,
доктор наук з державного управління,
професор кафедри публічного управління та адміністрування
Маріупольський державний університет

МОДЕРНІЗАЦІЯ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАТИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ

Оскільки публічне управління за своєю суттю є соціокультурним феноменом, інформаційно-комунікативна діяльність в цій сфері є одним з основних засобів забезпечення його функціонування. Комунікативна діяльність у сфері публічного управління передає специфічні цінності та смисли і, відповідно, має можливість впливати як на суспільство загалом, так і на окремих людей у ньому. Діяльність органів публічної адміністрації має ґрунтуватися на принципах відкритості, прозорості та публічності, а також використовувати сучасні формати, методи та підходи у своїй комунікаційній діяльності. Ці завдання вимагають переосмислення концепції управління публічною інформацією, забезпечення надійного зворотного зв'язку з громадськістю та вдосконалення комунікаційних процесів і процедур у діяльності органів публічного управління.

Сучасні органи публічного управління функціонують відповідно до умов, які формують сучасний публічний простір. Зокрема, комунікаційна діяльність українських органів державного управління зазнає впливу таких чинників як інформаційне перенасичення комунікаційного простору органів публічного управління у зв'язку з постійним збільшенням обсягу різноманітних даних, розширення електронних форм комунікації та глобалізація всіх сфер життя, зокрема й публічного управління, і повсюдний розвиток електронних комунікацій [1]. Виходячи з цих чинників, органи державного управління мають виконувати такі завдання у сфері комунікації

- сприяти встановленню та розвитку ефективної інформаційно-комунікативної взаємодії з організаціями громадянського суспільства та громадськістю;
- налагоджувати ефективну професійну комунікацію між державними службовцями та посадовими особами органів місцевого самоврядування в процесі вироблення, реалізації та оцінки рішень.

Виконуючи ці завдання, органи виконавчої влади України сприяють активній участі громадян у глобальному процесі творення й використання світових інформаційних ресурсів, що гарантують належне функціонування публічної сфери й тим самим трансформують комунікаційну діяльність цих органів у напрямі її вдосконалення та уніфікації.

Одним із головних напрямів взаємодії громадянського суспільства та органів публічної влади в контексті модернізації інформаційно-комунікативної діяльності є забезпечення відкритості та прозорості діяльності останніх та має бути відображено в новітніх засадах національної політики у сфері розвитку комунікацій у публічному секторі. Це включає в себе модернізацію та реструктуризацію функціональних обов'язків органів державної влади, тобто зміну організаційного підходу до їхньої діяльності. Відповідно до поточних трансформацій в українському та глобальному суспільстві, ця модернізація має ґрунтуватися на розвитку електронного адміністрування, тобто цифровізації багатьох адміністративних процедур у секторі публічного управління.

У зв'язку з необхідністю модернізації комунікаційної діяльності державних установ для підтримки стратегічного напрямку національного розвитку в інформаційному плані потрібне вдосконалення мереж, центрів і систем автоматизації, обчислень та аналізу інформації [2]. Це дасть змогу поліпшити внутрішню комунікацію органів публічної влади під час вироблення та реалізації управлінських рішень у поточній ситуації та в кризових ситуаціях, наприклад під час воєнного стану.

Сучасні інформаційно-комунікативні технології під час надання публічних послуг громадянам та установам є важливими в цій сфері з соціального погляду, оскільки підвищують рівень довіри до органів публічної влади. Водночас варто відзначити економічний розвиток, підвищення конкурентоспроможності та інвестиційної привабливості української держави та створення сприятливого внутрішнього бізнес-середовища.

Використання сучасних інформаційно-комунікативних технологій у професійній діяльності державних службовців вимагає постійного процесу підвищення інформаційної грамотності, професійного розвитку та використання у своїй роботі дистанційних технологій. Це має мотивувати їх на більш якісне виконання своїх обов'язків та дозволити державним органам розширити канали комунікації з населенням, що, своєю чергою, повинно мати важливий соціальний ефект.

Технологія електронної демократії відіграє важливу роль у підвищенні ефективності комунікації між органами державної влади та громадянами, оскільки дає змогу громадянам оперативно вирішувати питання за допомогою електронних звернень. Цей формат покликаний покращити реалізацію актуальних громадянських ініціатив. Аналогічним чином, навчальні програми для населення мають бути розроблені в електронному форматі та уніфікувати принципи використання громадянами публічних послуг. Таким чином, громадяни зможуть повноцінно брати участь у спілкуванні з органами публічного управління.

Необхідно підкреслити важливість використання соціальних медіа, які відіграють особливу роль як специфічний інструмент інформаційно-комунікативної діяльності в сучасному суспільстві. Впровадження таких інструментів покращує взаємодію між групами зацікавлених сторін та органами публічної влади, особливо на регіональному та місцевому рівні [2]. Крім того, слід згадати про необхідність створення спеціальних інтерактивних сервісів, чи то на місцевому, чи то на регіональному, чи то на національному рівні, які дадуть змогу громадянам розв'язувати соціально значущі проблеми. Це означає, що громадяни зможуть вільно користуватися своїм правом на доступ до публічної інформації.

Зокрема, йдеться про віртуалізацію комунікаційної взаємодії між органами державної влади та населенням через створення та функціонування спеціальних сайтів. Зарубіжний досвід довів ефективність такої взаємодії, і функції сайтів можуть бути використані, зокрема, для розв'язання таких завдань на регіональному та місцевому рівні.

- полегшення доступу до інструментів регіонального розвитку, оцінених та узагальнених експертами, а також до карт і статистичних даних;
- надання можливостей для обміну думками з питань регіонального розвитку;
- забезпечення дистанційної освіти для чиновників місцевих органів влади, депутатів місцевих рад та активістів громадянського суспільства;
- створення умов для обговорення поточних питань, участі в опитуваннях і розміщення спеціальних звернень на відповідних вебсайтах, щоб громадськість могла повною мірою впливати на реалізацію регіональної політики;
- розвивати процес комунікації між зацікавленими сторонами в процесі реалізації регіональної політики;
- інформувати населення про особливості розвитку тієї чи іншої території.

Таким чином, модернізація інформаційно-комунікативної діяльності органів публічного управління в сучасних умовах має технічну, технологічну та соціальну спрямованість. Така форма взаємодії органів державної влади та громадян передбачає розв'язання різних проблем, які існують у цій сфері на сьогоднішній день.

Література

1. М'язова І. Ю. Міжкультурна комунікація: зміст, сутність та особливості прояву (соціально-філософський аналіз). URL : <http://www.disslib.org/mizhkulturnakomunikatsia-zmist-sutnist-ta-osoblyvosti-projavu.html> (дата звернення: 20.12. 2023)
2. Бухтатий О.Є., Власенко Р.В., Грицьак Н.В. Інформаційна складова державної політики та управління: монографія. Київ: К.І.С., 2015. 320 с.

Надежденко Аліна,
кандидат наук з державного управління,
доцент кафедри публічного управління та адміністрування
Маріупольський державний університет

НАЦІОНАЛЬНИЙ ВИМІР РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Розпочате 24 лютого 2022 року широкомасштабне вторгнення Росії на територію України відзначило початок першої значущої війни в умовах багатоплярної міжнародної системи. Повномасштабний конфлікт між Росією та Україною раптово змінив сприйняття російської загрози щодо державності України, розкриваючи екзистенційний характер складного та багатоаспектного російсько-українського конфлікту.

Незалежно від того, як формулюються та представляються цілі війни Росії проти України керівництвом країни-агресора, основною метою Кремля залишається руйнація України як незалежної держави, знищення її військової та цивільної інфраструктури, а також самовільне розчленування території шляхом анексії окремих районів та створення псевдодержавних маріонеткових утворень.

Отже, для України основною метою у цьому конфлікті є нейтралізація зовнішніх загроз існуванню держави та нації, відновлення повного державного суверенітету та територіальної цілісності в рамках міжнародно визнаних кордонах 1991 року. Саме це і визначає національний вимір російсько-української війни.

Національний вимір війни охоплює комплекс політичних, соціальних, економічних, культурних та психологічних аспектів, які формують взаємовідносини між державою та народом під час конфлікту. Цей вимір визначає роль та значення війни для держави та її народу, впливає на сприйняття війни нацією та готовність до військових дій.

У відношенні до російсько-української війни, термін «національний вимір війни» не має стандартного визначення, охоплюючи такі аспекти, як формування національної

ідентичності, мобілізація громадськості, підготовка національних військ, забезпечення ресурсами та технологіями, боротьба з пропагандою та інші важливі елементи.

Національний вимір війни є складною сукупністю, яка включає різноманітні аспекти, такі як політичний, економічний, військовий, моральний, інформаційний, соціальний, культурний, геополітичний, екологічний, історичний, гуманітарний, технологічний, правовий, психологічний, релігійний, науково-технічний виміри [1, с. 61-62]. Взаємодія цих елементів визначає успішність війни, і їх належне врахування є ключовим для розробки стратегії, спрямованої на досягнення перемоги.

Важливо підкреслити, що російсько-українська війна гартує всіх нас. Однією з помітних та об'ємних трансформацій є остаточний перехід більшості громадян України на використання української мови, що визначається як прискорений процес дерусифікації публічного простору. Паралельно із цим відбувається зміцнення самосвідомості незламної нації. Ці значущі зміни відзначаються не лише фізичним переходом на українську мову, але й віддзеркалюють духовне відродження, що знищує залишки імперського минулого.

Помітні зміни також включають деколонізацію гуманітарної сфери, де відбувається відокремлення від імперських впливів. Цей процес сприяє визначенню нових пріоритетів, які мають виразний національний характер. Таким чином, війна визначає перехідну епоху, в якій Україна вибирає свій шлях незалежності та національного самовизначення.

Тема стійкості України визначається численними факторами, що є предметом ретельного вивчення. Справа не лише в тому, що Україна і Росія відрізняються, а й у тому, як саме ці відмінності проявляються, що вимагає аналізу в історичному контексті. Починаючи з відкидання ідеї «всеєдності» Русі, можна зосередитися на визначенні відмінностей між Московією та Литвою. Порівняння козацько-республіканського устрою із самодержавством, а також українського національного руху із російським імперіалізмом дозволяє виявити ключові відмінності [2].

Історія України показує, що вона неодноразово перетинала свою історію з історією Росії, але ніколи остаточно не зливалася з нею. Загалом, ця сума відмінностей надала можливість Україні не лише відокремитися від Росії, а й побудувати альтернативну та життєздатну модель, яка вразила своєю міцністю в 2022 році. Децентралізація і демократизація, властива українському суспільству, сприяли мобілізації для опору, а 30-річний розвиток державних інститутів запобіг провалу в анархію та отаманщину.

Важливо також зауважити, що в історії багато разів прогресивні суспільства ставали жертвами агресії великих сусідів. Успіх України у стабілізації фронту та наступі не лише залежить від її сил і слабкостей ворогів, але й від підтримки Заходу.

Міжнародний тиск, швидка та вчасна реакції глобальної спільноти, забезпечення гарантій територіальної цілісності та національної безпеки України партнерами, разом із прагненням до справедливого вирішення конфлікту, може сприяти стабілізації ситуації в Україні.

Сьогодні прогнози щодо закінчення російсько-української війни є складним завданням, оскільки воєнні конфлікти визначаються багатьма факторами, такими як політичні рішення, геополітичні обставини, готовність до компромісів та міжнародний тиск. Зазвичай кінцевий результат війни непередбачуваний і залежить від численних динамічних чинників. У багатоплановому конфлікті, такому як російсько-українська війна, різні сторони мають різні цілі і інтереси, що ускладнює можливість швидкого та ефективного вирішення.

На початок 2024 року, ситуація в російсько-українській війні залишається складною і невизначеною. Прогнозувати кінцевий варіант важко через багатофакторність та динамічність подій. Однак можна визначити деякі можливі сценарії:

1. Мирне врегулювання:

- Міжнародні посередники можуть сприяти досягненню мирної угоди між Росією та Україною.

- Укладення мирних домовленостей може передбачати обмін ув'язненими, припинення вогню та відведення військ.

2. Продовження конфлікту: На жаль, можливою альтернативою є продовження воєнних дій, з усією нестабільністю та гуманітарними наслідками для обидвох сторін.

3. Залучення міжнародної спільноти:

- Залучення міжнародної спільноти, зокрема заходів та організацій, може виявитися ключовим для знаходження рішення.

- Санкції та дипломатичний тиск можуть змусити Росію змінити свій курс.

4. Внутрішні політичні зміни: Зміни в політичному ландшафті в Україні або Росії можуть вплинути на можливості досягнення миру.

5. Регіональні перспективи: Взаємодія з іншими країнами та регіональними акторами може вплинути на розвиток ситуації.

Зрозуміло, що найбажаніший варіант – це перемога України. Проте, урахувавши складність та непередбачуваність російсько-української війни, на жаль, немає однозначного прогнозу щодо кінцевого вирішення ситуації.

Література

1. Зозуля І.В. Глобальний, регіональний та національний виміри російсько-української війни. *Форум Права*. 2023. №74(1). С. 52–67.

2. Громенко Сергій. Концептуальні питання російсько-української війни.
URL:<https://localhistory.org.ua/texts/kolonki/kontseptualni-pitannia-rosiisko-ukrayinskoji-viini-sergii-gromenko/> (дата звернення 20.12.2023).

Верительник Світлана,
доктор філософії з публічного управління та адміністрування,
доцент кафедри публічного управління та адміністрування
Маріупольський державний університет

Зелінська Марина,
кандидат політичних наук, доцент,
доцент кафедри публічного управління та адміністрування
Маріупольський державний університет

ВИКОРИСТАННЯ ІКТ У НАДАННІ АДМІНІСТРАТИВНИХ ПОСЛУГ

В умовах постійного технологічного розвитку використання ІКТ стає важливим фактором для модернізації та покращення систем надання адміністративних послуг. Сучасні технології не лише спрощують процеси отримання послуг, а й впливають на трансформацію відносин між громадянами та органами влади.

За останні десятиліття спостерігається стрімкий розвиток електронного урядування та електронних платформ для надання адміністративних послуг. Електронні портали, інтерактивні сервіси та електронна ідентифікація стали стандартом у багатьох країнах, спрощуючи взаємодію громадян з органами влади.

Ефективність та зручність надання адміністративних послуг зростає завдяки впровадженню електронних платформ та онлайн-порталів. Громадяни мають можливість отримувати необхідні сервіси в реальному часі, зменшуючи час очікування та спрощуючи взаємодію з органами влади. Безпаперовий обіг документів, що базується на використанні електронних документів та електронного підпису, прискорює обробку інформації та робить процеси адміністративного обслуговування більш ефективними та стійкими до помилок.

Відзначимо переваги й недоліки, що пов'язані з процедурою надання адміністративних електронних послуг населенню. Однією з ключових переваг є збільшення швидкості та ефективності обслуговування. Завдяки використанню електронних систем зменшується час обробки документів, а громадяни отримують можливість отримувати послуги в онлайн-

режимі, уникнувши необхідності відвідувати офіси.

В той же час, з поглибленням інтеграції ІКТ в адміністративні процеси виникає загроза кібератак та порушення конфіденційності особистих даних громадян. Забезпечення високого рівня кібербезпеки є невід'ємною умовою для успішного впровадження ІКТ у наданні адміністративних послуг. Неоднаковий рівень доступу до технологій та відсутність цифрової грамотності можуть приводити до виключення певних груп населення з можливості використовувати електронні адміністративні сервіси. Крім цього ще багато громадян відчують невпевненість у безпеці електронних сервісів та їхній ефективності порівняно із традиційними методами отримання адміністративних послуг.

Використання інформаційно-комунікаційних технологій у наданні адміністративних послуг відкриває нові можливості, але народжує і важливі виклики, що вимагають комплексного підходу та співпраці різних зацікавлених стейкхолдерів. Наприклад, для забезпечення надання адміністративних послуг в електронній формі необхідно створити умови для навчання старшого покоління отримувати послуги в онлайн-режимі. Це можна здійснити через створення безкоштовних освітніх програм із цифрових навичок у співпраці з державними органами та органами місцевого самоврядування. Також необхідно провести інформаційно-пояснювальну роботу з громадянами для підвищення їхньої довіри до онлайн-послуг, враховуючи, що частина користувачів надає перевагу особистому спілкуванню. Крім того, важливо забезпечити доступ кожного громадянина до якісного Інтернету.

До основних умов забезпечення ефективної організації адміністративних електронних послуг варто віднести: готовність та бажання отримувачів послуг отримувати їх в онлайн-форматі; ефективна інформатизація значної частини населення держави; належна оснащеність органів державної влади, місцевого самоврядування та інших суб'єктів надання адміністративних послуг інформаційно-комунікаційними технологіями та програмним забезпеченням, що відповідає єдиним стандартам якості та має достатні технічні характеристики; забезпечення безпеки зберігання персональних даних в інформаційно-телекомунікаційних системах надавачів адміністративних послуг, контроль за достовірністю інформації у таких базах даних; встановлення ефективної взаємодії між органами державної влади, місцевим самоврядуванням та іншими суб'єктами надання адміністративних послуг, що включає доступ відповідних суб'єктів до баз даних, сумісність інформаційно-комунікаційних систем різних суб'єктів надання адміністративних послуг для можливості їх онлайн-взаємодії; наявність відповідної законодавчої бази [1].

Враховуючи сказане, можна визначити основні принципи успішного впровадження електронних адміністративних послуг. Зокрема, застосування таких послуг найбільш доцільне у сферах життєдіяльності, що тісно пов'язані з потребами суспільства в розвитку.

Суттєво важливо, щоб державні службовці проявляли бажання навчатися та були здатні надавати ці електронні послуги. Крім того, користувачі також повинні виявити інтерес до оволодіння цифровими навичками для зручного користування різноманітними електронними послугами. Не менш важливим є внутрішня співпраця між державними органами для уникнення дублювання, забезпечення оперативності та задоволення очікувань користувачів. Також необхідна зовнішня співпраця державних органів із представниками бізнес-структур та громадськими організаціями для врахування інтересів користувачів та створення оптимальних умов доступу до електронних адміністративних послуг.

У 2019 році було створено Міністерство цифрової трансформації, яке відповідає за формування та реалізацію державної політики у сфері електронних та адміністративних послуг. Це свідчить про перехід до цифрової держави, орієнтованої на потреби та інтереси громадян. З'явився Єдиний державний портал електронних послуг «Дія», який є універсальною точкою доступу до всіх електронних державних послуг за єдиною стандартною системою. Цей портал розміщений в захищеному дата-центрі та відповідає світовим стандартам кібербезпеки, забезпечуючи мінімальне зберігання інформації про користувачів у зашифрованому вигляді. [2, 3].

Особливістю порталу «Дія» є те, що він є універсальною точкою доступу громадян і бізнесу до всіх електронних державних послуг за єдиними стандартами. Раніше більшість цих послуг були розкидані по різних порталах, тож знайти їх було досить проблематично. Портал «Дія» розміщений у захищеному дата-центрі й відповідає світовим стандартам захисту від кіберзагроз. «Дія» зберігає мінімум інформації про своїх користувачів. Усі дані зберігаються в зашифрованому вигляді, щоб унеможливити їх перехоплення або викрадення.

Як бачимо, використання інформаційно-комунікаційних технологій державою у наданні адміністративних послуг, а саме процес їх трансформації в електронні за останні роки почав стрімко прискорюватись.

Ця трансформація покладає на державу велику відповідальність за її впровадження. Адже від того, яким чином держава регулює процес переходу до електронних послуг, наскільки вона контролює цей процес, залежить успішність усього проєкту. У такому сенсі держава виступає гарантом злагодженого процесу надання послуги, гарантом конфіденційності й достовірності, гарантом неупередженості й вчасного надання результату.

Література

1. Берназюк О.О. Адміністративні електронні послуги: поняття та умови впровадження в Україні. *Інформаційне право*. 2019 № 5. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2019/5/37.pdf>.
2. Дія. Державні послуги онлайн: вебсайт. URL: <https://diia.gov.ua/>.

3. Положення про Єдиний державний вебпортал електронних послуг : Постанова Кабінету Міністрів України від 04 грудня 2019 р. № 1137 / Кабінет Міністрів України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1137-2019-%D0%BF#Text>.

Решетова Анна,
кандидат наук з державного управління,
доцент кафедри публічного управління та адміністрування
Маріупольський державний університет

СУЧАСНІ ВИКЛИКИ ТА МОЖЛИВОСТІ ІНТЕГРАЦІЇ ІННОВАЦІЙНИХ І НОВАТОРСЬКИХ МЕТОДИК У НАВЧАЛЬНИЙ ПРОЦЕС

Вплив воєнного стану на освітній процес є складною та багатогранною проблемою, яка вимагає уважного аналізу та вирішення. Воєнний конфлікт, будь то зовнішній агресор чи внутрішня нестабільність, має серйозні наслідки для системи освіти та навчального процесу.

Один з основних аспектів впливу воєнного стану полягає у зниженні доступу до освіти. Умови воєнного конфлікту призводять до зруйнування навчальних закладів, втрати доступу до навчальних матеріалів та зниженню кількості кваліфікованих педагогів, перерв у навчанні, зменшення рівня грамотності та загального рівня освіти серед населення.

Крім того, воєнний стан призводить до втрати стабільності в освітньому процесі. Навчальні заклади іноді стають об'єктом воєнних дій або використовуються як укриття, що порушує нормальний хід навчання. Загроза безпеки учнів та викладачів змушує суспільство зосередитися на захисті, замість розвитку освіти та науки.

Також важливо враховувати психологічний вплив воєнного стану на освітній процес. Стрес, тривога та постійний стан напруження можуть негативно впливати на здатність студентів концентруватися на навчанні та засвоювати новий матеріал. Педагоги також можуть відчувати психологічний тиск та важкості в забезпеченні якісного навчання в умовах конфлікту.

Отже, вплив воєнного стану на освітній процес є значним та потребує комплексного підходу для вирішення проблем, збереження стабільності та забезпечення доступу до якісної освіти для всіх громадян.

Педагогічна інновація – нововведення в педагогічну діяльність, зміни в змісті й технології навчання й виховання, що мають метою підвищення ефективності.

Трактування поняття «інновація» в педагогіці

1. Форма організації інноваційної діяльності.

2. Сукупність нових видів професійної діяльності педагога, спрямованих на вирішення актуальних проблем виховання і навчання з позицій особистісно-орієнтованого навчання.

3. Зміни в освітній практиці.

4. Складний процес створення, розповсюдження та використання нового практичного засобу в галузі техніки, педагогіки, наукових досліджень.

5. Процеси, засоби і результати, поєднання яких забезпечують якісне вдосконалення педагогічної системи.

6. Кінцевий результат творчої діяльності у вигляді нового чи вдосконаленого освітнього процесу.

7. Процеси впровадження та вдосконалення педагогічних інновацій [1, с. 5].

Інноваційні технології в закладах вищої освіти пройшли кілька етапів розвитку [2]:

1. Короткостроковий період (1–2 роки). Цей етап передбачає перехід навчальних середовищ від традиційного до дистанційного або змішаного формату навчання.

2. Середньостроковий період (3–5 років). У цей період система вищої освіти формує культуру інновацій та отримує перші результати впровадження інноваційних методів навчання.

3. Довгостроковий період (понад 5 років). На цьому етапі відбувається повне переосмислення роботи університетських інституцій, що призводить до перетворення їх на більш адаптивні та ефективні організації.

Пропонуємо вашій увазі Топ-10 інструментів для навчання, сформований за результатами 17-го щорічного опитування «Топ-100 інструментів для навчання» [3].

Топ-10 інструментів для навчання 2023

Таблиця 1.

№	Інструмент	Опис
1	YouTube	Платформа для хостингу та обміну відео
2	Google Search	Пошукова система
3	Microsoft Teams	Платформа для корпоративної співпраці
4	ChatGPT	Чат-бот зі штучним інтелектом, який розуміє та генерує текст
5	PowerPoint	Програмне забезпечення для презентацій від Microsoft
6	LinkedIn	Професійна соціальна мережа
7	Wikipedia	Онлайн-енциклопедія
8	Word	Програмне забезпечення для роботи з документацією від Microsoft
9	Google Docs & Drive	Офісний пакет/платформа для обміну файлами від Google
10	Zoom	Платформа для відео конференцій

Серед педагогічних інновацій, що включають нові методи викладання і навчання, нові форми та організацію навчальної діяльності, виділяються наступні:

1. Використання інтерактивних форм і мультимедійних засобів навчання.
2. Використання телекомунікаційних методів конструювання знань.
3. Імітаційні технології та комп'ютерне моделювання.
4. Використання технологій віртуальної реальності.

Зазначимо, що на сьогоднішній день, для дистанційного навчання максимально наближеним до традиційного, викладачі використовують різноманітні дистанційні платформи та застосунки, такі як Zoom, Google Meet, Microsoft Teams, Classtime, Cisco Webex Meetings, перед котрими стоять такі основні завдання:

1. Підвищення інтелектуального потенціалу студентів у інформаційному суспільстві.
2. Вдосконалення процесу формування взаємовідносин між учнем та викладачем, заснованих на повазі до прав кожної людини.
3. Підвищення ефективності як наукового, так і навчального процесів.
4. Зміцнення освітньої платформи для якісного навчання.

Крім того, організаційні інновації передбачають появу нових організаційних структур та інституційних форм у сфері освіти, реорганізацію структури системи вищої освіти тощо. Однією з ключових організаційних інновацій є реформування змісту навчання з метою адаптації освіти до сучасних вимог ринку праці та суспільства.

У зв'язку зі зміною соціально-політичної обстановки та виникненням воєнного стану, навчальні заклади стикаються зі складними викликами, пов'язаними з забезпеченням безпеки та продовженням навчального процесу. У таких умовах виникає необхідність швидкого реагування та використання інноваційних підходів для забезпечення якості освіти: необхідність адаптації до умов воєнного стану; зміна формату навчання зі застосуванням дистанційних та змішаних форматів; впровадження інноваційних методик, таких як використання віртуальної реальності, інтерактивних платформ та штучного інтелекту; інтеграція новаторських методик у навчальний процес для підтримки психологічного благополуччя учасників; необхідність стратегічного планування та розробка механізмів реагування на надзвичайні ситуації ще до їх виникнення.

Література

8. Смолук С. Упровадження інноваційних технологій в освітній процес закладу дошкільної освіти. *Acta Paedagogica Volyniensis*. 2022. № 3. С. 3–8. DOI: <https://doi.org/10.32782/apv/2022.3.1> (дата звернення: 20.12.2023).
9. Терещук В. І., Ільченко А. М., Семенишина І. В. Інноваційні технології навчання у закладах вищої освіти. *Академічні візії*. 2023. №16. URL: <https://www.academy-vision.org/index.php/av/article/view/157> (дата звернення: 20.12.2023).

10. Centre for Learning & Performance Technologies (C4LPT). URL: <https://toptools4learning.com/> (дата звернення: 20.12.2023).

**ЗБІРНИК МАТЕРІАЛІВ XXVI ПІДСУМКОВОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ
КОНФЕРЕНЦІЇ ВИКЛАДАЧІВ**

**АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ
НАУКИ ТА ОСВІТИ**

У збірнику публікуються праці українською, англійською,
італійською, німецькою, новогрецькою мовами.

Технічний редактор: Тетяна ІВАНЕЦЬ
Комп'ютерна верстка: Тетяна ІВАНЕЦЬ